DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRĀ FAKULTĀTE

VALODA – 2018

Valoda dažādu kultūru kontekstā

XXVIII Zinātnisko rakstu krājums

Proceedings of Scientific Readings XXVIII

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS „SAULE”
2018

VALODA – 2018. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVIII Zinātnisko rakstu krājums. Atb. red. S. Polkovņikova. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule", 2018. 392 lpp.

Rakstu krājumā **„Valoda – 2018. Valoda dažādu kultūru kontekstā"** iekļauti Humanitārās fakultātes XXVIII Zinātnisko lasījumu materiāli.

Krājumā publicēti raksti par latviešu, lietuviešu, krievu, angļu, vācu u. c. valodas dažādu līmeņu parādībām: diahroniskie, sinhroniskie un kontrastīvie pētījumi, tulkošanas, lingvokulturoloģiskie un sociolingvistiskie jautājumi.

Visi raksti tiek anonīmi recenzēti.

Atbildīgā redaktore
Svetlana Polkovņikova (Daugavpils Universitāte)

Redakcijas kolēģija
Varvara Dobrovoļska (Krievijas Federācijas Kultūras ministrijas Valsts krievu folkloras centrs)
Ina Druviete (Latvijas Universitāte)
Jeļena Goregļada (Vitebskas Valsts universitāte)
Zaiga Ikere (Daugavpils Universitāte)
Genovaite Kačuškiene (Šauļu Universitāte)
Jeļena Koņicka (Viļņas Universitāte)
Anatolijs Kuzņecovs (Daugavpils Universitāte)
Regīna Kvašīte (Šauļu Universitāte)
Ilze Oļehnoviča (Daugavpils Universitāte)
Gaļina Sirica (Daugavpils Universitāte)
Vilma Šaudiņa (Daugavpils Universitāte)
Anželika Šteingolda (Tartu Universitāte)
Irina Visocka (Novosibirskas Valsts universitāte)

Literārie redaktori un korektori
S. Meškova (angļu val.), J. Butāne-Zarjuta (latviešu val.), V. Šaudiņa (lietuviešu val.), G. Sirica (krievu val.)

Māksliniece: S. Kukle

Maketētājas: M. Stočka, V. Štotaka

Redakcijas adrese
Humanitārā fakultāte, Vienības ielā 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija
e-pasts hf@du.lv

Kopš 2013. gada rakstu krājums **„Valoda. Valoda dažādu kultūru kontekstā"** iekļauts „EBSCO Publishing" Starptautiskajā humanitāro zinātņu resursu datubāzē (Humanities Source International Database).

ISSN 1691-6042
ISBN 978-9984-14-861–8

© Daugavpils Universitāte, 2018
© S. Kukle, vāka noformējums, 2018

LANGUAGE 2018. Language in Various Cultural Contexts. Proceedings of Scientific Readings XXVIII. Ed. S. Polkovņikova. Daugavpils: Daugavpils University Academic Press "Saule", 2018. 392 p.

"Language 2018. Language in Various Cultural Contexts" contains Proceedings of Scientific Readings of the Faculty of Humanities XXVIII.

This selection is devoted to the phenomena of various levels in Latvian, Lithuanian, Russian, English, German etc. languages, and represents works in diachronic, synchronic and contrastive linguistics. It also includes the issues on the research carried out into lingvo-cultural and sociolinguistic fields.

The articles are evaluated by anonymous reviewers.

Editor
Svetlana Polkovņikova (Daugavpils University)

Editorial Board
Varvara Dobrovolskaya (State Center of the Russian Folklore of the Ministry of Culture of the Russian Federation)
Ina Druviete (Latvian University)
Alena Garagliad (Vitebsk State University)
Zaiga Ikere (Daugavpils University)
Genovaitė Kačiuškienė (Šiauliai University)
Jelena Konicka (Vilnius University)
Anatoly Kuznecov (Daugavpils University)
Regina Kvašytė (Šiauliai University)
Ilze Oļehnoviča (Daugavpils University)
Gaļina Sirica (Daugavpils University)
Vilma Šaudiņa (Daugavpils University)
Anzhelika Shteingold (Tartu University)
Irina Vysotskaya (Novosibirsk State University)

Editorial Address
Humanitārā fakultāte, Vienības ielā 13, Daugavpils, LV-5401, Latvia
e-mail hf@du.lv

Collection of scientific articles **"Language. Language in Various Cultural Contexts"** is indexed in "EBSCO Publishing" Humanities Source International Database since 2013.

Saturs / Contents

DIAHRONIJA UN AREĀLIE PĒTĪJUMI

Brigita BUŠMANE. Vācu *Klunkermus*, latviešu *kunkuļmuozis* (Gm. *Klunkermus*, Latv. *Kunkuļmuozis*) 9

Елена КОРОЛЁВА. «Диалектный словарь одной семьи – 2» – источник изучения пограничных говоров (“The Dialectal Thesaurus of One Family – 2” as a Source of Studying Frontier Dialects) 16

Елизавета КОСТАНДИ. Типовой дискурс диаспоры: взаимодействие компонентов (Typical Discourse of the Diaspora: Interaction of Components) 25

Анатолий КУЗНЕЦОВ. Употребление указательных местоимений сѧ, тѧ, онъ в присубстантивной позиции в Зографском евангелии (The Use of Demonstrative Pronouns сѧ, тѧ, онъ with Nouns in Codex Zographensis) 31

Elga SKRŪZMANE. Frazeoloģiskas pārdomas par dažām Dieva radībām G. Manceļa „Postillā” (II) (Phraseological Reflections on Several Creatures of God in “Lang-gewünschte Lettische Postill” by Georg Manzel (II)) 38

Валентина ЩАДНЕВА. Топонимические предания староверов Эстонии (Toponymic Legends of Old Believers in Estonia) 46

KONTRASTĪVIE PĒTĪJUMI UN TULKOŠANAS JAUTĀJUMI

Karolina BUTKUVIENĖ. The Language of Adolescents in Translated Young Adult Fiction (Jugendsprache in der Übersetzung der Jugendliteratur) 53

Larisa IĻINSKA, Oksana IVANOVA. Target Text as a Different Context: Cultural Adaptation (Mērķvalodas teksts kā atšķirīgs konteksts: kultūras adaptācija) 62

Irina KALININA. Translating Metaphors in Osteopathic Terminology: the Subtlety Challenge (Metaforu tulkošana osteopātijas terminoloģijā: the Subtlety Challenge) 68

Laura KARPINSKA. Macrostructure of English-Latvian Dictionaries of Legal Terms (Angļu-latviešu juridisko vārdnīcu makrostruktūra) 75

Svetlana KOROĻOVA, Helēna GIZELEZA, Diāna KOVALE. Translation Workflow within Teamwork Projects (Darbplūsma, īstenojot tulkošanas projektus komandā) 81

Lolita PETRULIONĖ. Binary Oppositions in Translation Theory and Practice (Dvinarės opozicijos vertimo teorijoje ir praktikoje) 86

Svetlana POLKOVŅIKOVA. Nolieguma runas akti A. Čehova stāstos un to tulkojumos latviešu valodā (Speech Acts of Negation in A. Chekhov’s Stories and Their Translations to Latvian) 93

Elita SALIŅA. Mūsdienu garīgās literatūras tulkošanas latviešu valodā problemātika: Ričarda Rora darbu tulkojumu piemērs (Translating Contemporary Spiritual Literature into Latvian: the Case Study of the Translations of Richard Rohr's Works) 100
Jānis SĪLIS. Translation of Legal Texts: Publications of Latvian Translation Scholars in the Last Twenty Years (Juridisko tekstu tulkošana: Latvijas tulkojumzinātnieku pēdējo divdesmit gadu publikācijas) 106

SINHRONIJA: FONĒTISKAIS UN GRAMATISKAIS ASPEKTS

Daiga DEKSNE. Apstākļa vārdi kā priedēkļverbu nozīmes precizētāji kontekstā (Function of Adverbs in Defining the Meaning of Prefixal Verbs in a Context) 122
Monta FARNESTE, Vineta APSE. Typical Grammatical Errors in Undergraduate Academic Essays (Tipiskas gramatikas kļūdas bakalaura līmeņa studentu domrakstos) 128
Sadete PLLANA, Albulena PLLANA BREZNICA. Overview of the Most Productive Prefixes and Suffixes in the Terminology of Economy in Albanian in Comparison with the English Language (Ein Überblick der produktivsten Präfixe und Suffixe der Wirtschafts terminologie im Vergleichmit der englischen Sprache) 138
Iveta PŪTELE. Semantiskā vārddarināšanas paņēmiena izmantošana 20. gs. 20.–30. gadu latviešu terminoloģijā (The Use of the Semantic Word-Formation Method in Latvian Terminology of the 1920–30s) 145
Māra VALPĒTERE. Norvēģu sarunvalodas partikulas un to atbilsmes latviešu sarunvalodā (Conversational Particles in Norwegian and Their Equivalents in Spoken Latvian) 151
Daiva ZAVISTANAVIČIENĖ, Virginija STANKEVIČIENĖ, Viorika ŠESTAKOVA. Structural Analysis of English and Lithuanian Compound Terms of Radio Electronics (Sudėtinių angliškų ir lietuviškų radioelektronikos terminų struktūrinė analizė) 158

SINHRONIJA: LINGVOKOGNITĪVAIS, LINGVOKULTUROLOĢISKAIS UN SOCIOLINGVISTISKAIS ASPEKTS

Ирина ДИМАНТЕ. Типы речевого поведения в деловом пространстве (Linguistic Behaviour Types in Business Communication Area) 164
Eglė GABRĖNAITĖ. Grėsmės retorika kaip paveikaus diskurso instrumentas (Rhetoric of Threats as a Tool for Persuasive Discourse) 172
Larisa IĻINSKA, Marina PLATONOVA, Tatiana SMIRNOVA. Mapping the Concept of Time (Jēdziena *laiks* kartēšana) 180
Igors KOŠKINS, Tatjana STOIKOVA. Formation of the Russian Language of Latvia as a Minority Language (К проблеме формирования русского языка Латвии как языка меньшинства) 187

Regina KVAŠYTĖ, Džiuljeta MASKULIŪNIENĖ, Kazimieras ŽUPERKA. Feministinis lingvistinis aktyvizmas Lietuvoje (Feminist Linguistic Activism in Lithuania) 197
Irina LIOKUMOVIČA. On Pragmatic Dimension of Discourse Markers (О прагматическом аспекте дискурсивных маркеров) 209
Silvija PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ. Cukrinio diabeto (cukraligės) konceptas viešajame Lietuvos sveikatos diskurse (Concept of *Diabetes Mellitus* in Lithuanian Public Health Discourse) 214
Solvita POŠEIKO, Vija POŽARNOVA. Valodas izvēli ietekmējošie faktori privātajā izglītībā (Language Choise, Perception, and Evalution in Private Education) 220
Галина СЫРИЦА. О формировании позитивно-оценочных коннотаций цветовой лексики (On the Formation of Positive-Evaluative Connotations of Colour Vocabulary) 242
Edlira TROPLINI (ABDURAHMANI). Linguistic Change in the Albanian Language of Izmir's Cham (Ndryshimi gjuhësor tek e folmja e shqiptarëve të Çamërisë së Izmirit) 249

SINHRONIJA: LEKSISKAIS, SEMANTISKAIS UN STILISTISKAIS ASPEKTS

Raivis BIČEVSKIS. Johana Georga Hāmaņa valodas filozofija (Johann Georg Hamann's Philosophy of Language) 262
Naile HACIZADE. Lexical and Semantic Features of Hyperbolic Statements of Muchness and Littleness (Quantity) in Turkish (Лексические и семантические особенности преувеличенного выражения «много» и «мало» в турецком языке) 267
Handan KÖKSAL. Action Research Regarding Lexicology Application Fields in the German Language Education (Alman Dili Eğitiminde Sözlükbilimin Uygulama Alanlarına Yönelik Bir Eylem Araştırması) 277
Irena KRUOPIENĖ, Genovaitė KAČIUŠKIENĖ. Lietuvių bendrinės kalbos ypatumai tarpukario (1931–1932 m.) spaudoje (Peculiarities of the Lithuanian General Language in the Interwar Period (1931–1932) in the Press) 297
Regīna KVAŠĪTE. Latvijas dzīves atspoguļojums laikrakstā *Šiaulių kraštas*: lingvistiskais aspects (Reflection of Latvian Life in the Daily *Šiaulių kraštas*: a linguistic aspect) 305
Dite LIEPA. Ar ķermeni saistītās metaforas mūsdienu publicistikā (Embodied Metaphors in Today's Journalism) 319
Renata LUKOŠIENĖ. Definitions of Trees in English, Lithuanian, and Russian Dictionaries (Medžių definicijos anglų, lietuvių ir rusų kalbų žodynuose) 325
Gani PLLANA, Sadete PLLANA. Overview of the Appeal and Development of Technical Terminology in the Albanian Areal (Ein Überblick über die Entstehung und Entwicklung der Fachterminologie im albanischen Raum) 332

Ilga MIGLA. Labības produktu nosaukumi latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās (Names of Corn Products in Latvian Monolingual Dictionaries) 339
Елена РЕМЧУКОВА, Елена МИХЕЕВА. Актуализация языковых антиномий в медиатекстах с креативным заданием (Actualization of Language Antinomies in Media Texts with a Creative Purpose) 344
Anitra ROZE. Jaunvārdi, aizguvumi, potenciālismi: teorija un prakse (pārdomas par dažiem ēdamlietu nosaukumiem latviešu valodā) (Neologisms, Borrowings, Potential Words: Theory and Practice (Contemplating Some Names of Food Items in Latvian)) 352
Virginija STANKEVIČIENĖ, Daiva ZAVISTANAVIČIENĖ, Viorika ŠESTAKOVA. Competitiveness between Lithuanian and International Terms in the Terminology of Radio Electronics (Lietuviškų ir tarptautinių terminų konkurencija radioelektronikos terminijoje) 360
Solveiga SUŠINSKIENĖ. The Stylistic Features of Nominalizations in English Popular Science Discourse (Стилистические признаки номинализации в научно-популярном дискурсе английского языка) 366
Jeļena TRETJAKOVA. Metaphor in Terminology: an Efficient Tool for Uninitiated Readers (Metafora terminoloģijā: produktīvs līdzeklis plašam lasītāju lokam) 374
Elīna VEINBERGA. Metonymy and Other Animals in Latvian Political Cartoons (Metonīmija un citi „zvēri" Latvijas politiskajās karikatūrās) 381

Brigita BUŠMANE
(LU Latviešu valodas institūts)

Vācu *Klunkermus*, latviešu *kunkuļmuozis*

Summary
Gm. *Klunkermus*, Latv. *kunkuļmuozis*

The word *klunkermuozis* borrowed from German, along with the dish – milk soup with small dumplings poured in, has supposedly entered the nourishment of rural people by mediation of gentry and urban cuisine in the last decades of the 19th century. The German compound *Klunkermus* (< *Klunker* 'lump' and *Mus* 'mash') occurs in both Baltic German and Latvian cookery-books of the 19th century; in Latvian cookery-books issued at the beginning of the 20th century it has been mentioned next to the name *klimpiņu putra* or *klimpiņu zupa*.

Borrowings with preserved root *klunk-* in the first component of the compound, e. g. ***klunk**ermōzs, **klunk**armuoze, **klunk**urmuozis*, have been sporadically attested in the subdialects. The semicalque *kunkulmuozis* and its variations with the stem of the inherited word *kunkulis* as the first component have been recorded more often, mainly in Low Latvian subdialects. The loan translation of Gm. *Klunker* was seemingly promoted by the semantics of the word *kunkulis*. It is polysemic in Standard Latvian as well as subdialects and used to denote dishes and other real phenomena, habitually naming something small and round(ish).

More than 30 variations of the word *kunkuļmuozis* featuring phonetic, word-formation, and grammatical changes have been attested in the subdialects: in the first part of the compound, the vowel change occurs in the suffix syllable (*kunk**u**lmuozis, kunk**a**lmuozis, kunk**e**lmōze*), at the end of the stem, the consonant *l* rather frequently occurs instead of the consonant *ļ* (*kunkulmuozis*; *kunkuļmuozis* < *kunkuļu muozis*; to be added that the *o*-stem form *kunkuls* resp. the genitive plural form *kunkuļu* has not been recorded in the notations of subdialectal materials). In the second part of the compound, there has been recorded the change of the stem vowel resp. diphthong and the change of the word stem (*kunkul**muoze**, kunkul**muozis**, kunkuļ**mūze**, kunkuļ**mūzis**, kunkul**mōze**, kunkuļ**mōzis**, kunkul**muozus***).

The variance of the word in question supports the conclusion made by linguists that variations are rather frequently attested for words borrowed in the 19th century and at the beginning of the 20th century, among them for Germanisms.

Key words: *regional subdialect*, *dialectal vocabulary*, *loanword*, *Germanisms*, *variants*, *distribution*

*

Latviešu tradicionālais uzturs, pēc etnogrāfes Lindas Dumpes pētījumiem, ir veidojies sarežģītā vēstures procesā un liecina gan par gadsimtu gaitā pārmantoto, gan arī par aizgūto šajā būtiskajā materiālās kultūras daļā [Dumpe 2013: 302–303]. Šo atziņu balsta arī valodas resp. izlokšņu dotumi. Izloksnēs fiksētie ēdienu nosaukumi, nereti aptverot plašākus areālus, ir bagāts avots pētījumiem kā valodniecībā, tā vēsturē.

Areālā, cilmes, fonētiskā, vārddarināšanas un gramatiskā skatījumā dažādi nosaukumi ir konstatēti piena zupai ar sīkām klimpiņām. Šis ēdiens gatavots no kviešu miltiem, tos iejaucot ūdenī, nereti arī pienā, parasti pievienojot olas un samaisot pašķidru mīklu, kas lieta (dažkārt kopā ar ūdeni uzvārītā) pienā. Palaikam klimpu mīkla iejaukta arī jaunpienā, piemēram, Augstkalnē [Mežamuižā; Bičole 1937: 118], Dikļos, Jaunpilī,

Kūdumā, Laidzē, Slokā. Sīkajām klimpiņām gatavota arī stingra, cieta mīkla, kas ar pirkstiem drupināta pienā, piemēram, Līgatnē, Lubezerē, Ozolniekos, Rūjienā, Vidrižos. Sīku klimpiņu zupa ir bijis *senlaiku godu un ciemiņu ēdiens* [Zemkopis 1923: 540]. Tas nests arī nedēļniecēm, bet 20. gadsimtā, sākot vairāk lietot kviešu miltus, to gatavoja arī ikdienā [Dumpe 1998: 168–169]. Rietumzemgalē ēdiena apzīmēšanai ir izplatīts pašcilmes vārds *parpalas* un tā varianti [sk. Bušmane 2015], Latgalē slāvisms *zacirka* un tā varianti [sk. Bušmane 2016].

Lejzemnieku izloksnēs, galvenokārt Ziemeļkurzemē, Rietumzemgalē un Ziemeļvidzemē (sporādiski arī ārpus šā areāla), ir plaši sastopams nosaukums *kunkuļmuozis* un tā varianti (to ir vairāk nekā 30 [sk. attēlu]). Kā ēdiens, tā arī nosaukums *kunkuļmuozis* zemnieku uzturā resp. valodā, domājams, ir ienācis ar muižnieku un pilsētnieku starpniecību, proti, arī zemnieki sāka gatavot ar ietecināšanu veidotās kviešu miltu un olu klimpas [Dumpe 1998: 169]. Aizgūtā nosaukuma resp. ēdiena izplatība, šķiet, var būt skaidrojama arī ar ebreju ietekmi. Norādes, ka ēdienu bija iecienījuši ebreji, fiksētas izlokšņu leksikas vākumos. Tās rodamas arī 30. gadu periodikā: *sameklēja vēl dažas olas un ielēja stopā arī pienu. Nu Saldais Mozus varēja izvārīt savas kunkulmozes – šķidri iemaisītas mīkstas klimpas. Tas bija viņa mīļākais ēdiens. Tās varēja pievārīt arī visai rītdienai, jo zabatā* [nedēļas septītajā dienā (sestdienā), kas Vecajā Derībā ir noteikta atpūtai. – *B. B.*] *nedrīkstēja taču uguni kurt un ēdienu vārīt* [Ieviņš 1936: 1308]. Piebilstams, ka vairākās Ziemeļvidzemes izloksnēs šim ēdienam zināms arī nosaukums *žīda* (vai *žīdu*) *klimpas* (vai *klimpiņas*) [Bušmane 2017: 37].

Nosaukuma *kunkuļmuozis* pamatā ir vācu valodas saliktenis *Klunkermus*: *Klunker* 'kunkulis' un *Mus* (sal. senaugšvācu, vidusaugšvācu *muos* 'Speise, Essen' Duden 11, 1222) 'biezenis'. Ēdiena nosaukums *Klunkermus*(*s*) 19. gadsimtā ir sastopams kā baltvācu, tā latviešu pavārgrāmatās [Dumpe 1998: 169; sk., piemēram, 'piena zupa ar kunkuļiem' BPGr. 1883: 22]. Arī vēl 20. gadsimta pirmajā pusē tas ir minēts latviešu pavārgrāmatās līdzās nosaukumam *klimpiņu putra* vai *klimpiņu zupa* [piemēram, Mellina 1903: 20, Liepa 1939: 32].

Vairāki aizgūtā vārda varianti ar šā salikteņa saglabāto pirmās daļas sakni *klunk-*, bet piedēkļa patskaņa un līdzskaņa maiņu ir reģistrēti izloksnēs ap Smilteni, retumis citviet, piemēram, ***kluñkèr****muõži* Vijciemā, ***kluñker****mõze* Lādē, ***kluñker****mõzs* Rūjienā, ***kluñkar****muõze* Lestenē, ***kluñkur****muõze* Blomē, Grundzālē, Zaubē, ***kluñkur****muõzis* Vadakstē, Veselavā, ***klùnkùr****mùoz*(*u*)*s* Saikavā, ***kluñken****muõze* Dundagā, ***klùnken****mòzs* Jaunlaicenē. Lejasciemā ir fiksēts variants ***klùmken****mùzens* [LPA].

Biežāk izloksnēs ir sastopams puskalks *kunkuļmuozis* un tā varianti. Tā otrajā daļā ir aizguvums *muoze* – pēc ME II 684, no viduslejasvācu *môs* 'breiartige Speise'. Pirmajā daļā ir pašcilmes vārda *kunkulis* celms – sal. lietuviešu *kuñkulis*, *kunkulỹs* 'burbulis, (dūmu, tvaika) mutulītis'; atvasināts no verba *kukt* [LEV I: 445; LEW II: 311]. Jāpiezīmē, ka vācu valodā vārds *Kunkel* apzīmē ērkuli, kodaļu [VLV 1954: 416]. Vārds *kuŋ̆kil'*, *kūŋ̆kil'* 'klumpen, kloss' (aizgūts no latviešu *kunkulis*), kā arī saliktenis *kuŋ̆kil'-mũoz* 'klunkermuss' ir reģistrēts arī lībiešu valodā [Kettunen 1938: 162].

Vācu vārda *Klunkermus* daļēju kalkošanu, domājams, ir veicinājusi vārda *kunkulis* semantika. Tas ir polisēmisks latviešu valodā resp. izloksnēs un tiek lietots kā ēdienu, tā citu reāliju apzīmēšanai, parasti nosaucot ko nelielu, (ie)apaļu. Piemēram, ME II

315, 316 tam minētas nozīmes: 'eine zusammengeballte Masse, ein rundes Stück; ein Kloss', 'ein Klumpen geronnener Milch', 'ein Klumpen, Stück Erde, Fleisch', 'der Klumpen im Werg, Knoten im Garn', 'eine kleine Wolke', 'jeder Klumpen überhaupt', 'ein kleines, dickes, rundes Kind', 'der Adamsapfel'. Vairākas nozīmes resp. nozīmju nianses tam reģistrētas arī literārajā valodā: 'sabiezējusi, sarecējusi neliela pika (šķidrumā, masā, piemēram, ēdienā)', 'pika; neliels apaļš vai ieapaļš veidojums; arī kankālis', 'nelīdzenums (parasti ieapaļš), arī mezgls', 'mazs bērns' [LLVV IV: 491]. Kurzemē vārds *kunkuļi* ir izplatīts arī sīko – kā drupināto, tā ielaistīto – klimpiņu un ar tiem vārītās zupas nosaukums, kam zināmi vairāki varianti, piemēram, *kuñkulīši, kuñkuliņi, kuñkulīni, kuñkulę̄ni.*

Izloksnēs ir konstatēti vārda *kunkuļmuozis* varianti, kuros (vārda abos komponentos) ir vērojamas vairākas fonētiskas, vārddarināšanas un gramatiskas izmaiņas.

1. Pirmajā komponentā retumis ir fiksēta patskaņa maiņa piedēklī, piemēram, pierakstītas formas ar *-el-*: *kuñk**el**mõzis* Ropažos, Stopiņos, *kunk**el**mōze* Valmierā [LFK 584, 1217], arī ar *-al-*: *kuñk**al**muõzis* Mežotnē.

2. Izloksnēs ir reģistrēti salikteņi gan ar līdzskani *ļ*, gan ar līdzskani *l* pirmās daļas beigās. Izplatītākais ir saliktenis ***kuñkulmuõzis***, kas sastopams galvenokārt Zemgalē, piemēram, Auros, Bikstos, Bēnē, Bukaišos, Dobelē, Jaunaucē, Jēkabniekos (*kuñkulmuõzis i nuô bĩdęlę̂tiem kviêšu mil̃tiem. šķidru mîklu a karuôti laîda iekšâ* [pienā]. *ta viņš iŕ ne ķiļ̃ķęns, ne biêsputra*), Kursīšos (*kuñkuĺmuõzis – tiẽ i ķiļ̃ķîni. viņus sataĩsa tik šķidrus, ka i tâda ķenîte, ka krît nuô kaŗuôtes ârâ. ta tâ iêlaîsta*), Lestenē, Garozā, Lielplatonē, Līvbērzē, Naudītē, Ozolniekos, Sesavā, Ukros, Vircavā, Zemītē (*kuñkulmuõzis – cietu mīklu ta sabuŕza* [pienā]. *vaŕ jau taĩsît nuo šķidras mîklas ar*). Retāk tas konstatēts Vidzemē, piemēram, Kūdumā, Līgatnē, *kùnkulmùozis*, piemēram, Madlienā.

Bieži fiksēti arī varianti ar mīkstināto līdzskani *ļ*, piemēram, *kuñkuļmuõze* Ziemeļkurzemē, vietām Zemgalē, piemēram, Ancē, Ārlavā, Dundagā, Laidzē, Laucienē, Lībagos, Lubezerē, Nogalē, Popē, Rendā, Ugālē, Ventā, Zantē, reģistrēts arī Vidzemē, piemēram, Drustos, Kocēnos, Nītaurē; variants *kuñkuļmõze* pierakstīts Duntē, Lielstraupē, Liepupē, Limbažos, Pālē, Salacā, *kuñkuļmuõzis* Bērzē [LPA], Dikļos, Tērvetē, *kuñkuļmõzis* Kūdumā, Vidrižos, *kunkuļmōzis* Vitrupē [E 12, 2485], *kunkuļmuozis* Bārtā [J. Ķ.], *kuñkuļmõzs* Blīdenē.

Varianti ar līdzskaņu *l*, *ļ* maiņu varētu rosināt domāt, ka vērojama celmu svārstība, jo salikteņa pirmajā daļā vajadzētu būt substantīva *kunkulis* daudzskaitļa ģenitīva celma formai *kunkuļ-* (no *kunkuļu muoze*; līdzīgi mīkstinātais līdzskanis *ļ* arī adjektīvā ar izskaņu *-ains*: *kunkuļains*; sk. MLLVG I: 229). Tā kā apzinātajos izlokšņu materiālos ir konstatēta tikai *iio*-celma forma *kunkulis* un nav drošu ziņu par *o*-celma lietojumu, tad forma *kunkul-*, iespējams, ir fonētiski nepamatota.

Sporādiski pierakstīti varianti ar līdzskani *r* līdzskaņa *ļ* resp. *l* vietā, piemēram, *kuñkurmõze* Skaņkalnē, variants *kunkarmoze* bez norādes uz izplatību pamanīts periodikā [Zemkopis 1923: 540].

3. Arī salikteņa otrajā komponentā sastopamas fonētiskas izmaiņas: saknē fiksēts gan divskanis *uo*, gan garie patskaņi *ū* un *ō*, kā arī vērojama izloksnēm raksturīgā

celmu maiņa: *iio-*, *ē-* un *u*-celma formas – ***kuñkulmuõzis***, piemēram, Bēnē, Dobelē, Penkulē, Valgundē, ***kuñkuļmuõzis***, piemēram, Bērzē, ***kuñkuļmuõze***, piemēram, Ārlavā, Rendā, ***kuñkulmuõze***, piemēram, Lubezerē, Sātiņos, ***kùnkulmùoze*** Vecumniekos. Nosaukums ***kunkulmoze*** (ar *-uo-*?) 19. gadsimta beigās reģistrēts Nīgrandē [Etn. I 42]; sal. arī ***kunkulmūzis***, piemēram, Smiltenē, ***kuñkuļmũze***, ***kuñkulmõze***, ***kuñkuļmõze***, ***kuñkuļmõzis***, ***kuñkuļmõzs***. Atvasinājums ar deminutīvu piedēkli *-īt-* ***kuñkulmuõzīte*** pierakstīts Blīdenē un Zebrenē, variants ***kuñkulmuõziņš*** Engurē, Vecmokās.

Retāk fiksēta *u*-celma forma ***kuñkulmuõzus***, piemēram, Džūkstē, ***kuñkulmuozus*** Jaunpilī. *u*-celma formu ***kuñkuḷmuõzus*** Augstkalnē (Mežamuižā) ir reģistrējis Aleksandrs Jansons [Jansons 1937: 232]. Savukārt Līvija Bičole [Bičole 1937: 118] no Mežamuižas ir minējusi *iio*-celma formu *kunkulmozis* ar skaidrojumu: *Kunkulmozis – arī ķiļķeni, bet pagatavots parasti jaunpienā, pašķidri iemaisot miltus. Tad laistīja katlā – piena zupā, dabonot dažāda lieluma dzeltenus ķiļķenus. Ļoti garšīgs ēdiens.*

Variants ar līdzskani *s* *kunkelmuosis* konstatēts Vandzenē [LVM 2980, 348], *kuñkuḷmuõsis* Zantē, *kunkuļmuosiņš* Laucienē (Nurmuižā) [LVM 2980, 331]. Vārds *kunkuļmohze* (=*muβ*) 'Klunkermohs' fiksēts jau Ulmaņa vārdnīcā [Ulmann 1872: 127].

Nosaukums *kunkulmuozis* vai tā variants retumis pamanīts arī citos rakstu avotos, piemēram, Antoņinas Masiļūnes pavārgrāmatā: *Gatavojot stribekli, uzvārītā pienā vai ar ūdeni sajauktā piena virumā ar karoti ietecināja šķidru mīklu, ļāva uzvārīties, lai mīkla paceltos viruma virspusē. Kurzemnieki tādu virumu sauca par kunkulmozi* [Masiļūne 1999: 12], *kunkulmoze* Janīnas Kursītes „Virtuves vārdenē" [Kursīte 2012: 429]. Pēc tīmekļa materiāliem (meklējot vārdu *kunkuļmozis*) var uzzināt, ka Kuldīgas novada muzejā (acīmredzot ar nolūku iepazīstināt ar novada ēdieniem) 2017. gada 25. martā ir rīkots pasākums „Smeķīgā sestdiena" par tēmu „Klimpas, ķiļķeni, kliņķēni, kunkuļmozis, parpalas u. c.".

Aplūkotā vārda variantums balsta valodnieku atziņu, ka fonētiski, vārddarināšanas un gramatiski varianti ir visai raksturīgi 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā aizgūtajiem vārdiem, tostarp ģermānismiem, pieļaujot, ka viens no tā cēloņiem var būt saistīts ar cilvēka psiholoģiskajām īpatnībām (*dzirdot runā kādu svešu, mazpazīstamu vārdu, tas ne vienmēr tiek uztverts adekvāti izrunātajam un līdz ar to iespējami dažādi individuāli pārveidojumi*), to var ietekmēt tautas etimoloģija, cenšanās rast nosaukuma motivāciju, dažkārt arī vēlēšanās radīt vārdam humoristisku nokrāsu [Kagaine 1993: 12]. Tas izskaidro arī variantu dažādību atsevišķā izloksnē, piemēram, Nīcā ir reģistrēti varianti *kuñkulmuõze*, *kuñkulmuõzis*, *kuñkulmũze*, *kuñkulmũzis*, *kuñkuļmuõze*, *kuñkuļmuõzis*.

Ēdiena nosaukums *kunkulmuozis* un tā varianti neietilpst latviešu literārajā valodā. Literārajā valodā resp. kulinārijas literatūrā ēdiena apzīmēšanai parasti lieto vārdkopnosaukumu *klimpiņu zupa*.

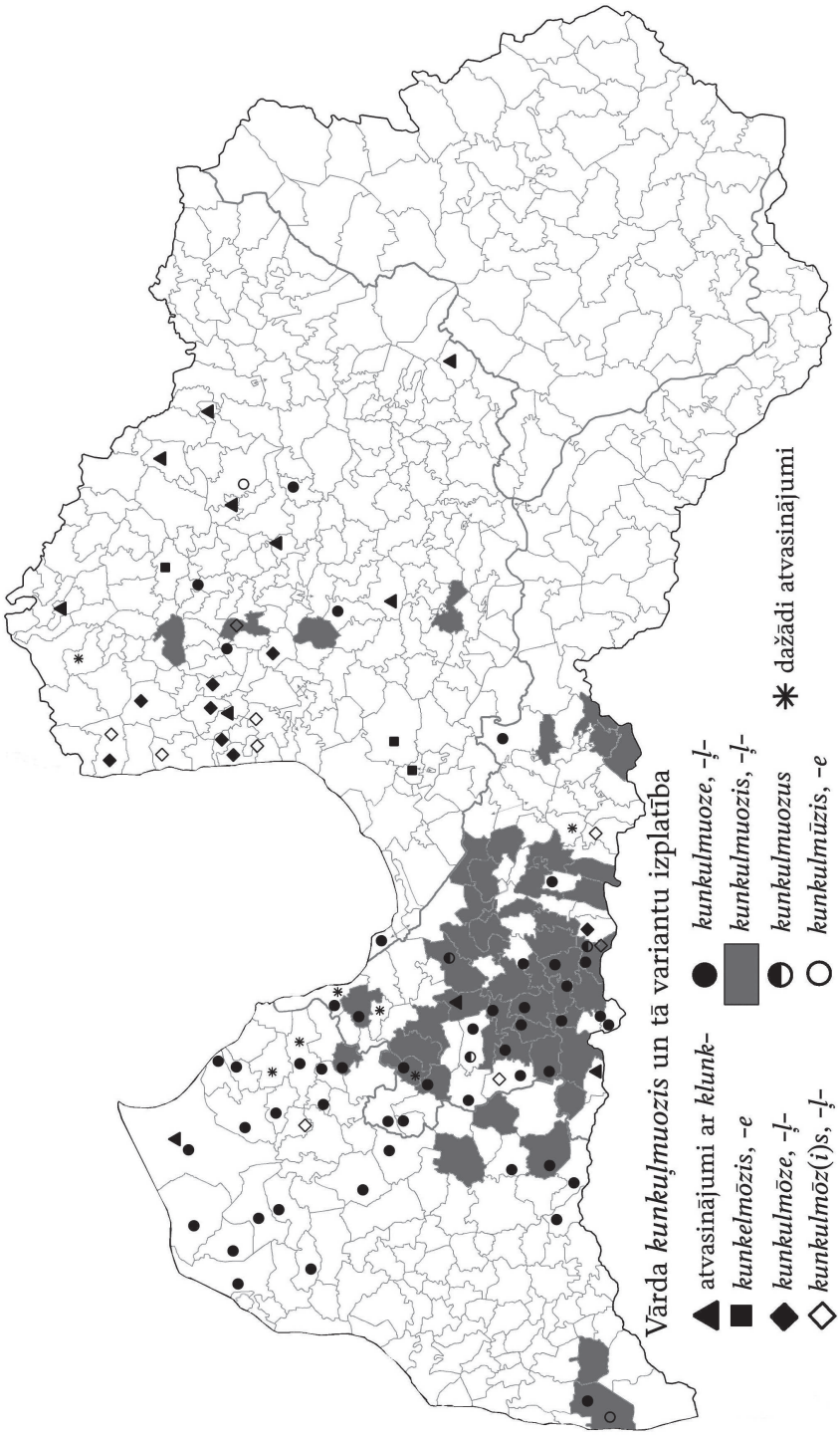

(Attēlu zīmējusi Liene Markus-Narvila)

AVOTI UN LITERATŪRA

Bičole 1937 – Bičole, L. Ziņas par kādu Zemgales sētu. *Ceļi*. Rakstu krājums. VIII. Rīga: Ramave, 1937, 104.–121. lpp.

BPGr. 1883 – *Baltijas Pawahru grahmata*. Rīga, 1883.

Bušmane 2015 – Bušmane, B. Leksēma *parpalas* latviešu valodā. *Valoda – 2015. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XXV. Daugavpils: Saule, 2015, 11.–17. lpp.

Bušmane 2016 – Bušmane, B. Slavic Loanwords in the Terms for Dumplings in Latvian. *Acta Baltico-Slavica, 40*. Warszawa, 2016, pp. 38–59. Available: https://ispan.waw.pl/journals/index.php/abs/article/view/abs.2016.004/2482

Bušmane 2017 – Bušmane, B. Vārdi *klucis*, *klimpa* un to varianti latviešu valodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums. 21 (1/2). Liepāja: LiePA, 2017, 28.–39. lpp.

Duden 2011 – *Duden. Deutsches Universalwörterbuch*. 7. Auflage. Mannheim. Zürich: Dudenverlag, 2011.

Dumpe 1998 – Dumpe, L. *Latviešu tradicionālā piensaimniecība. Piena produkti un piena ēdieni*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998.

Dumpe 2013 – Dumpe, L. Latviešu tradicionālais uzturs. *Latvija un latvieši*. I sējums. *Latvieši*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 302.–336. lpp.

E – LU Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuves materiāli.

Etn. – *Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem. „Dienas Lapas" pielikums*. 1.–4. sēj. Rīga: P. Bisnieka drukātava, 1891–1894.

Ieviņš 1936 – Ieviņš, K. Saldais Mozus. *Sējējs*, 1936, 12. nr., 1308. lpp.

Jansons 1937 – Jansons, A. Kādās Mežamuižas mājās norādītie ēdieni. *Ceļi*. Rakstu krājums. VIII. Rīga: Ramave, 1937, 231.–232. lpp.

J. Ķ. – Bārtas etnogrāfiskā ansambļa dibinātāja Jēkaba Ķībura (1897–1972) pierakstītie izloksnes materiāli.

Kagaine 1993 – Kagaine, E. Dialektālās un vispārlietojamās leksikas attieksmju raksturojums. *Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa. 1993, 7. nr.

Kettunen 1938 – Kettunen, L. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura, 1938.

Kursīte 2012 – Kursīte, J. *Virtuves vārdene*. Rīga: Rundas, 2012.

LEV – Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: Avots, 1992.

LEW – Fraenkel, E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, Göttingen, 1955–1965.

LFK – LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves materiāli.

Liepa 1939 – Liepa, E. *Pavāru grāmata*. 3. iespiedums. Rīga: J. Rozes izdevums, 1939.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. T. 3–6. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956–1962.

LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1.–8. sēj. Rīga: Zinātne, 1972–1996.

LPA – Liepājas Universitātes (bij. Liepājas Pedagoģijas akadēmijas) studentu prakses un diplomdarbu materiāli.

LVM – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas arhīva bij. Pieminekļu valdes materiāli.

Masiļūne 1999 – Masiļūne, A. *Lielā pavārgrāmata*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 1999.

ME – Mīlenbahs, K. *Latviešu valodas vārdnīca*. 1.–4. sēj. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.

Mellina 1903 – Mellina, M. *Lauksaimnieču pavāru grāmata ar pamācību par dažādu godību sarīkošanu pēc lauku vajadzībām un apstākļiem*. Smiltene: G. Šēnfelda grāmatu un nošu drukātava, 1903.

MLLVG I – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. 1. d. *Fonētika un morfoloģija*. Rīga: Latvijas PSR ZA izd., 1959.

Ulmann 1872 – Ulmann, C. C. *Lettisches Wörterbuch*. Erster Theil. *Lettisch-deutsches Wörterbuch* von Bischof Dr. Carl Christian Ulmann. Riga: Verlag von H. Brutzer & Co, 1872.

VLV – *Vācu-latviešu vārdnīca*. Sastādījušas Katrīne Granta un Eleonora Pampe. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1954.

Zemkopis 1923 – laikraksts *Zemkopis*. 1923, 35. nr.

Елена КОРОЛЁВА
(Даугавпилсский университет)

«Диалектный словарь одной семьи — 2» — источник изучения пограничных говоров

Summary
"The Dialectal Thesaurus of One Family – 2" as a Source of Studying Frontier Dialects

The Dialectal Thesaurus of One Family – 2 describes the dialectal speech of a group of speakers of one subdialect connected by family bonds and being in kin relations with the author. Kin relations with the speakers of the dialect made it possible for the author to study the dialectal speech of one family from inside, being "one's own" among them and throw the light on the linguistic topics that usually remain beyond the dialectologists' scope of vision. This makes the thesaurus a unique collection of dialectal lexis in Pskov border area. This territory was a part of Latgale before 1940. Contemporary Pskov dialect continues the old Russian dialects, first of all old-Pskov and old-Novgorod ones. The materials of the thesaurus make it possible to single out ancient layers of lexis.

The Dialectal Thesaurus of One Family – 2 is an extended version of the research volume that was published in 2000. Then it was a thesaurus of one family, while the present one includes two families.

Introduction of new speakers of the dialect makes it possible to regard the previously gathered material in a comparative perspective. The systemic relations in lexis become especially obvious now, as a great number of synonyms and new meanings of old words appear. The volume of the thesaurus has grown twice, i.e. the lexicon of both families is presented to an equal extent. The present thesaurus, a dialectal thesaurus of two families, reveals the linguistic differences that exist even between related families living in the territory of one subdialect. In this sense the thesaurus may serve as the material of comparative studies in the most diverse directions entailing comparison of the language of eight dialect linguistic personalities, representatives of three different generations, comparison of the language of two families, that of males and females.

In this article the author analyses lexemes and idioms from the present thesaurus, which are similar to lexemes and idioms in Latvian, in Latgalian Old Believers' dialects, and other Pskov dialects.

Key words: *thesaurus*, *the dialectal speech of one family, subdialect, lexis, phraseology, Old Believers' dialects*

*

1. Введение

Пыталовские говоры, изучаемые нами на примере идиолекта одной семьи, относятся к западным говорам Псковской области. Территория этих говоров с 1920 года по 1940 год входила в состав первой Латвийской Республики. В настоящее время они оказались на территории соседних государств — России и Латвии. В этом уникальность пыталовских пограничных говоров, находящая языковое воплощение в «латвийском следе» и общности с островными говорами русских старообрядцев, со времен церковного раскола 1666 года проживающих на территории современной Латгалии (юго-восточная часть Латвии).

В статье приводятся языковые факты из области лексики и паремиологии, свидетельствующие о взаимодействии пыталовских говоров с латышским языком и говорами старообрядцев Латгалии.

Изучение пограничных говоров актуально для выявления языковых контактов. Источником изучения материала говоров старообрядцев Латгалии отчасти служит «Диалектный словарь староверов Латгалии» [ДССЛ 2017], отчасти рукописные и магнитофонные записи автора, сделанные в Латгалии, пыталовский материал извлечен из «Диалектного словаря одной семьи – 2. Пыталовский район Псковской области» [ДСОС-2]. В предисловии к Словарю дается подробная информация об истории Пыталовского района. Хотя информанты родились в разных деревнях Псковской области (Малиновка, Бобыли, Поповка, Хлюстино), важным является тот факт, что все эти деревни входили и входят в состав одного пыталовского говора. Этот говор можно считать переходным от псковских говоров к современным русским говорам Латгалии. Интересно увидеть общие языковые факты двух идиом, некогда функционировавших в пределах одного государства.

2.1. Особенности Словаря

Словарь представляет собой попытку зафиксировать диалектную речь группы носителей одного говора, объединенных между собой семейными узами. Это не просто переиздание «Диалектного словаря одной семьи» [ДСОС 1-2, 2000], изданного автором в 2000 году, а расширенная версия прежнего словаря, поскольку сбор материала продолжался до тех пор, пока информанты были живы. Новый вариант включает еще трех информантов, что привело к расширению объема Словаря в два раза. Теперь Словарь включает в свой состав 5,5 тысяч лексем. Материал для Словаря автор собирал в течение 45 лет. Все респонденты состоят между собой в родстве, близком (мать, отец, две их дочери и муж одной из дочерей, племянница отца) или отдаленном (все остальные), и именно в этом смысле словарь является словарем одной семьи, а точнее – это словарь одного семейного клана. Все информанты являются коренными жителями Пыталовского района. Наиболее интересная в плане сохранения древней основы псковского говора лексика записана от представительниц старшего поколения – матери (1899 г. р.), а также ее младшей дочери (1923 г. р.), мужа младшей дочери (1911 г. р.) и его племянницы (1917 г. р.). Словарь является собранием диалектной лексики, зафиксированной от представителей трех поколений, что позволяет видеть динамику развития языка в одном диалекте и нескольких идиолектах.

2.2. Цели и задачи Словаря

«Диалектный словарь одной семьи» был задуман как словарь дифференциального типа. Это значит, что в словаре должна быть представлена только лексика, отсутствующая в системе кодифицированного литературного языка. Однако задача системной подачи материала привела к тому, что этот Словарь стал, по сути дела, словарем полудифференциальным, так как в него включается общенародная лексика, историзмы и архаизмы, профессиональная лексика и в незначительной степени просторечная и жаргонная лексика, отражающая особенности лексикона языковой личности. Общенародная лексика включается в Словарь в том случае, если она связана системными отношениями с диалектной лексикой Сло-

варя или отражает социальный статус диалектной личности. Как уже отмечалось, Словарь является Словарем нескольких диалектных личностей, связанных семейными отношениями, и дает возможность представить каждого носителя говора в профессиональном, гендерном, конфессиональном, образовательном и возрастном аспекте. В Словарь включаются также общерусские слова, закрепленные в системе литературного языка, если они развивают в говоре диалектные значения, имеют особую сочетаемость или входят в одну словообразовательную парадигму с диалектным словом. В «Диалектном словаре одной семьи» рассматриваются, например, такие слова, как *баня,* поскольку наряду с ним отмечаются *байня, дымная баня, полудымная баня, чистая баня; смеяться*, поскольку слово может сочетаться с дательным падежом: *Я Зи́нке смею́сь: «Вот так собра́лась, и с ве́чера собра́лась»* (забыла самое главное); *смолкнуть*, так как развивает новое значение ‘замолчать, утратить способность говорить и произносить звуки’: *Упа́ла или с пе́чки, или с лежа́нки, наве́рно ещё го́дика не́ было, и сразу всё: как смолкла, так смолкла!* (ребенок стал глухонемым); *суета,* поскольку в говоре имеет форму множественного числа: *Хорошо́ де́ти, то́лько суёт мно́го.*

Часть слов, собранных в «Диалектном словаре одной семьи» и представляющих пыталовский говор, находится в активном употреблении жителей других псковских городов, сел и деревень, а также близлежащих территорий Латгалии, где компактно проживают русские, потомки выходцев из псковско-новгородских земель. Пыталово входило в состав Латвии во времена молодости наших информантов, этот факт отразился в Словаре в виде заимствований из латышского языка и рассказов-воспоминаний о событиях тех лет.

3. Факты русско-латышского взаимодействия

3.1. Лексика

Из латышского языка заимствованы некоторые междометия и фразеологизмы. Причина их появления – устный путь заимствования, поскольку междометия в большей степени характеризуют устный дискурс, то есть вероятность того, что некоторые из них (*вой дывень*) могли проникнуть из латгальских говоров. Впрочем, и фразеологизмы, и междометия могут появиться как из разговорного латышского языка, так и из латгальских говоров. Учет особенностей речевого этикета соседей выполняет контактоустанавливающую функцию, столь важную для речевого общения разных этносов. Важна и прагматика говорящего, в частности, эмоционально-экспрессивная сфера общения.

Ата́, межд. ‘До свидания’. *Ата́-ата́, ай да в меня́ Ли́нушка, ай да в меня́ у́мница! Ну́, ата́, я пошла́!* [ДСОС-2: 18].

Ды́вень, межд. ‘Выражает удивление’. *Вой ды́вень! Ды́вень – э́то латы́сское сло́во* (*ср. Ak dieviņ!*). [ДСОС-2: 93].

Ёх-ай-ды! межд. ‘Выражает реакцию на неожиданное сообщение, вызывающее недоумение, раздражение, осуждение’. *О, ёх-ай-ды! Ещё два го́да учи́ться?* [ДСОС-2: 95]. *А в Му́си како́й йета́ж? Восьмо́й? Ой, ёх-ай-ды, высо́ко!* [ДСОС-2: 95]. – *Выходи́ за́муж и всё! – Ёх ай ды! А что мне там де́лать, в меня́ дом свой.* (Прл. Личи).

3.2. Фразеология

В Словаре встречаются соотносительные с латышским языком фразеологизмы. Рассмотрим их, попутно приводя параллели, встречающиеся в русских говорах старообрядцев Латгалии. Вопрос о заимствовании балтизмов в русских говорах или русизмов в латышском языке в данном случае мы не ставим, а также не касаемся проблем славянского глоттогенеза, речь идет только о языковых соответствиях, которые могут быть результатом далекого исторического прошлого или более поздних языковых контактов.

Образы соматическо-физиологической сферы

Pilns kā acs *(līdz malām pilns – par trauku)* <полный как глаз>, ‘полон до краев (о посуде)’ [LKFV: 30] – ***как глаз*** ‘очень полно, с краями’: *Как глаз нали́ла.* [ДСОС-2: 65]. Наблюдается сокращение фразеологизма за счет редукции, характерной для устной речи. В речи старообрядцев Латгалии фразеологизм приобретает другое значение ***как глаз*** ‘беречь как зеницу ока’: *Дете́й на́до гляде́ть ого-го́, как свой глаз!* (Крс. Клш). Именно в таком значении употребляется этот фразеологизм в псковских материковых говорах. ***Как глаз во лбу*** ‘заботливо, тщательно (беречь, хранить и т.п.)’: *А тако́й-та ку́пиш плато́к, беряжо́ш как глаз во лбу.* Остр. [ПОС, 6: 172]. – *Э́ту кни́гу берегу́ как глаз во лбу: она́ стари́нная, сеча́с таку́ю нигде́ не ку́пишь!* (Дгв.).

Kā ar roku atņemt <как рукой отнять> ‘как рукой сняло’: *Šīs zāles slimību* ***kā ar roku atņēma*** ‘после этого лекарства болезнь как рукой сняло’ [LKFV: 406–407] – ***как руко́й сня́ло / как руко́й / как с рук сня́ло / как рука́м сня́ло / как рука́м сня́ли / как рука́м отня́ло / как рука́м отня́ть – отня́ло / как рука́м оты́мет / как руко́й отре́зало***: *Пое́хала в Ке́мери, в санато́рию, в э́той бузы́ покупа́лася –* ***как руко́й сня́ло***. (Рзк. Млт.) *Зятька́ своего́ как примали́нил* <побил>, *и кровь с но́су, и хва́тит, всё –* ***как руко́й*** <перестал дебоширить>. (Рзк. Млт.) ***Как рука́м отня́ло*** *с Хреще́ния.* (Дгв. Юдв.) *Как сковоро́дником отходи́ла – и* ***как руко́й отня́ть отня́ло!*** (Крс. Клш.). *Ми́лая,* ***как рука́м сня́ло!*** (Прл.). *Пропадёт всё –* ***как рука́м оты́мет!*** (Дгв. Сбт.). *Бро́сил,* ***как руко́й отре́зало!*** (Прл. Б. Дзр.). *Что ста́ло?* ***Как с рук сня́ло!*** *Табле́тку да́ла и ка́пель –* ***как рука́м сня́ло***. *Я одну́ табле́тку вы́пила и* ***как рука́м сня́ли.*** [ДСОС-2: 297]. Эти фразеологизмы восходят к заговорной традиции, их образность основывается на акциональной стороне заговора [HZV–3, 2003: 66]. Контексты также показывают современную связь с магической практикой. Высокая вариативность свидетельствует о частотности фразеологизма и его древности. Множественное число объясняется «давлением действительности», ведь у человека две руки.

Justies kā salauztam <чувствовать себя как разломанным>, ‘чувствовать себя разбитым’ [LKFV: 415] – ***как разла́манный*** ‘усталый, разбитый, больной’: *Зна́чит мои́ ко́стки пого́ду чу́вствуют: я сего́дня вся* ***как разла́манная.*** [ДСОС-2: 125]. – *Всё каки́е-то яны́ как разби́тые, как разлама́нные лю́ди* (Дгв. Втн.). Интересно, что компонент *чувствовать* не входит в структуру русского фразеологизма, но присутствует в контексте высказываний с модусом физического состояния, в которых употребляется фразеологизм.

Образы-зоонимы

Pilns kā suns blusu <полон как пес блох>, ‘у него капризы на каждом шагу, от него только и жди капризов’: *Viņš ņiķu* ***pilns kā suns blusu*** [LKFV: 88] – ***мно́го блох***

за шку́рой ‘совесть нечиста’ (только по отношению к детям): ***Мно́го за*** *твое́й* ***шку́рой блох!*** (сильно разбаловавшейся правнучке). [ДСОС-2: 349]. У старообрядцев во фразеологизме другая локализация зоонима, ***бло́хи за спино́й*** ‘грехи, проступки’. *В пе́рвую о́чередь э́того зме́я большеголо́вого – э́то все его́ бло́хи за спино́й.* (Рзк. Млт.). Расширяется сфера употребления фраземы, она может использоваться как по отношению к взрослым, так и по отношению к детям.

«*Существенными семантическими признаками блохи являются бессчетность, дробность, множественность, подвижность (проворность, прыгучесть), чернота, малый размер и способность кусаться*» [СД, 1 1995: 197]. Это во многом объясняет развитие образной семантики фразеологизма.

Kā aklai vistai [mieža] grauds <как слепой курице [ячменное] зерно>, ‘нежданно-негаданно повезло; будто свинья на рыле принесла, словно с неба свалилось’ [LKFV: 524] – ***слепо́й ку́рице зерно́*** ‘неожиданно повезло’: *Повезло́ – попа́ло* ***слепо́й ку́рице зерно́!*** (Пыталово). – *Она́ зря себе́ все заслу́ги припи́сывает, я ужем от мно́гих слыха́ла, Га́ля там развернулась, ей э́то как слепо́й ку́рице зерно́ попа́ло.* (Рзк.).

Образы окружающей природы

Kā koka gabals (nejutīgs) <как кусок дерева (нечувствительный)>, ‘настоящая деревяшка; настоящий истукан’ [LKFV: 231] – ***кусо́к де́рева*** ‘бесчувственный человек’: *Вот где* ***кусо́к де́рева,*** *и ничего не сде́лаешь.* [ДСОС-2: 146]. «*Деревянная» метафора зародилась в рамках растительного кода. Толчком для развития деревянной метафоры стала неподвижность дерева, твердость и прочность древесины. Использование дерева в качестве строительного материала делает возможным взаимодействие растительной метафоры со строительной. Появляется мотив обработки дерева, связанный с представлениями о культуре и образованности человека*» [Березович, Леонтьева 2004: 374–376]. Следующий шаг в развитии семантики этого фразеологизма в говорах старообрядцев Латгалии связан с идеей неполноты обработки, недоделанности, однако в данном случае это не связано с представлением об образованности, а скорее усугубляет «вредоносность» главного образа, его опасность для социума. Кусок дерева, по-видимому, и невозможно подвергнуть обработке, следовательно, *кусок* усиливает негативное впечатление, выступает как сгусток негации. Этот мотив представлен в говорах староверов Латгалии в бранных выражениях, которые представляют собой такие сгустки негации: ***бе́са кусо́к, зме́я кусо́к, кусо́к дурака́, чёрта кусо́к.*** ‘О человеке с плохим характером’. *Был то́жа бе́са кусо́к, то́ко что в рука́х он её держа́л.* (Рзк. Млт.). *То́лько вы Соро́кина не бери́те в свою́ компа́нию:* ***дурака́ кусо́к!*** (Рзк. Млт.). *Там зме́я кусо́к, там тако́й бес неви́данный!* (Рзк. Млт.). *Тебя́ то́же хвата́ет, чёрта кусо́к, – и запе́ла, сатана́!* (Рзк. Млт.). Как видим, у староверов исходный фразеологизм служил образцом для создания морфолого-синтаксической модели целой серии фразеологизмов.

Kāda sakne, tāda atvase <каков корень, таков и отросток> [LS 1955: 286], ***kāds celms, tāda atvase*** <каков пень, таков и отросток> – *каки́е пе́нушки, таки́е и отросте́лочки* [ДСОС-2: 203]. У старообрядцев Латгалии паремия звучит так: *Како́й ко́рень, таки́е и отрасте́лки.* (Прл. Шнт.). В обоих случаях это – кальки с латышского языка. По свидетельству Э. Кокаре в материалах латышского фольклора имеется 18 вариантов записей этой пословицы [Kokare 1980: 275].

Образы, связанные с трудовой деятельностью

Klāt kā nagla <тут как гвоздь>, ‘тут как тут’ [LFV, 2: 6] – ***сиде́ть как гвозд*** сидеть, не двигаясь’: *Вот* ***сижу́ как гвозд:*** *и вода́ пода́н, нацéжен, как то́лько встава́ть – томи́т* [ДСОС-2: 64]. Мотив присутствия на месте в нужное время, быстроты реакции зафиксирован в говорах старообрядцев Латгалии в устойчивом сравнительном обороте **как гвоздок**, употребляемом по отношению к ребенку: *Вот Его́р у меня́ всегда́ как гвозд о́к*. (Дгв.). ***Как гвозд*** используется по отношению к физически крепкому пожилому человеку: *Каб хна!* ***Сиди́т*** *во така́я* ***как гвозд!*** (Дгв.). Один и тот же образ в латышском и русском языках воплощает разные мотивы. В латышском – значение быстроты появления и необходимого присутствия в каком-то месте, в русском – неподвижности (пыталовские говоры), быстроты и необходимого присутствия в каком-то месте, а также надежности, прочности, твердости и физического здоровья (говоры старообрядцев Латгалии). Все значения основаны на ассоциативном потенциале лексемы *гвоздь*, ассоциирующейся в языковом сознании со значением твердости, прочности, быстроты работы с ним.

No miega kažoka neizšūs <из сна шубу не сошьёшь> [LSP 1957: 63] – *Ба́ба Ка́тя всегда́ говори́ла: «Сон – дура́к, со сна шу́бу не сошьёшь»*. [ДСОС-2: 299]. В говорах старообрядцев фраза отсутствует.

4. Взаимодействие говоров староверов Латгалии с пыталовскими говорами

4.1. Лексика

Наблюдается общий пласт в использовании прежде всего собственно диалектных лексем, например ***ве́кша*** – ‘белка’: *Мы другой раз белку называли* ***векша***. (Дгв. Сбт.) – *Она как* ***векша****, везде разведает, всё узнает* [ДСОС-2, 41]; *глуме́й* – ‘рассеянный’, *разглуми́ться* – ‘задуматься, уйти в себя’: *Я уже таперь* ***глума́я****, голова не несёт меня*. (Прл. Б. Дзр.); *И вот он так* ***разглумивша*** *мне под ноги – как грабанёт в сторону* (заяц). (Рзк. Млт.) – *Я какая-то* ***глумая*** *стала:* ***разглумлюсь*** *и ничего не слышу* [ДСОС-2, 65]; *звя́гать* – ‘надоедать просьбами’: *Неха́й* ***звя́гают****, пока́ не надое́ст*. Дгв. Брм. – *Не* ***звягай*** *– всё равно не дам!* [ДСОС-2, 115]; *опанова́ть* – ‘досаждать (о насекомых)’ *Гу́льбу всю жуки́* ***опанова́ли***. (Крс.) – *Пчёлы* ***опанова́ли*** [ДСОС-2, 195]; *па́мжа* – ‘беда’: *Вот жа насла́л Бог* ***па́мжу***. (Екб. Трене) – ***Па́мжа*** – *вси бу́дем там жа*. Присловье [ДСОС-2, 206]; *пёлы* – ‘отходы после обмолота зерна’: *Сово́чком разбра́сывали: голо́вочка отска́кивала,* ***пялы́*** *из-под се́мя, да́льше се́мя* (лен). (Рзк. Врт.) – *В пу́ни* ***пёлы*** *кла́ли* [ДСОС-2, 208]**;** ***перекули́ться*** – ‘потерять равновесие, перевернуться через голову’: ***Перекулю´сь****, на голову́ ста́ну и стою´ – молодая´ была вёрткая*. (Крс. Арт.) – *Ну-ка,* ***перекули́сь-ка!*** (внуку) [ДСОС-2, 211]; ***стеба́ть*** – ‘бить, ударять, хлестать’– *Нача́вши бы́ло бизуно́м* ***стеба́ть*** (лошадь). (Рзк. Озл.) – *Шчас вро́де ста́ло ме́ньше, наве́рно, в ко́смос улете́ли, там* ***стеба́ют*** [ДСОС-2, 306]; ***толока́*** – ‘коллективная взаимопомощь’: *Овца́ бы́ла заре́зана к* ***толоки́*** (Рзк. Млт.) – *По́сле Тро́ицы и наво́зная* ***толока́*** [ДСОС-2, 318]; ***хабу́нька*** – ‘избушка’: ***Хабу́нька*** – *дря́хлая ха́та, ме́тров пять на пять*. (Прл. Пзн.) – *Где у Пе́тьки* ***хабу́нька-то****, там пи́во в хви́лю идёт* (ДСОС-2, 331); ***хвиль*** – ‘пурга, метель, вьюга’: *Тако́й свет идёт с Гарка́лны – и* ***хвиль****, и мете́ль* (Рзк. Млт.) – *Такая* ***хвиль****, вью´га подня´лась* [ДСОС-2, 332]; ***чи́тый*** – ‘трезвый’: *Там мо́стик, там* ***чи́тому*** *не зна́ешь, как прое́хать, а я пья́ный переле́з* (Рзк. Млт.) – *Друго́й раз придёшь, когда́* ***чи́тый*** *бу́дешь, мне погомо-*

ни́шь [ДСОС-2, 343]; ***ши́бер*** – ‘заслонка в печной трубе’: *Мне на́до* ***ши́бер*** *закры́ть.* (Рзк. Млт.) – ***Ши́бер*** *слома́лся.* (Пыталово).

4.2. Фразеология

Фразеологический материал также может совпадать в русских пограничных говорах Псковщины и Латгалии. Приведем фразеологизмы, отмеченные в ДСОС-2, русских говорах Латгалии и «Словаре псковских пословиц и поговорок» [СППП 2001].

Барыши́ вы́пить. ‘Отметить застольем совершенную сделку, подряд’. *Дава́й барыши́ вы́пьем.* (Дгв.) – *А цыга́ни ко́ни продаду́т и пьют бараши́.* (Прл.) *Барыши́ вы́пили.* [ДСОС-2: 21].

Ба́тюшки све́ты! межд. *Иду́ по ле́су, гляжу́: колдо́бина, подошла́, а там, ба́тюшки све́ты, зме́и так и кища́т!* (Екб. Трн.) – *Да́й-ка мне температу́ру сме́рить: ба́тюшки-све́ты, 39!* [ДСОС-2: 21].

Беды́ не оберёшься. ‘Беды не избежишь’. *Обкуса́ить како́во рябянёнка, бяды́ ня обярёсся, э́то ж ня кот, да яна́ и нема́лово ро́сту вы́росши.* (Дгв.) – *Я и говорю́: я за э́ты делы́ не беру́сь – тут беды́ не оберёшься – Госпо́дь с и́м!* (о ремонте дома). [ДСОС-2: 22].

Без сло́ва. ‘Безотказно, без возражений, по первой просьбе’. *Попроси́ла оди́н раз бураки́ поца́пать, она́ без сло́ва.* (Крс. Клш.) – *Сын сказал: «Я бы плати́л без сло́ва»* (сиделке). [ДСОС-2: 294].

Броса́ться на сте́нку. / На сте́нки кида́ться. ‘Испытывать сильную боль’. *Этому зуб хвати́л, ма́лец кида́ется на сте́нки.* (Рзк. Млт.). – *В меня́ ухо́ коло́ло, мне да́ли таку́ю мазь, я броса́лась на сте́нку, но бро́сило ухо́* [ДСОС-2: 34].

В гла́зы сказа́ть. ‘Сказать открыто’. *И яму́ в гла́зы: «Отда́й ба́бы телефо́н»!* (Рзк. Млт.). – *А кто в гла́зы ска́жет?* [ДСОС-2: 65]. – [СППП 2001: 25].

В голову́ вошло́. / В голову́ вошло́ мне́ние. ‘Неожиданно пришло в голову’. *А пото́м мне вошло́ в голову́: Се́баж, тут же недалеко́ Се́беж, он далеко́ не мог уйти́, а его́ ка́к-то перевернули́ и назва́ли Се́баж.* (Рзк. Зуи). – *А в во́череди я сиде́ла, мне вошло́ в голову́, а как сказа́ла про Но́вгород, и расспро́су никако́го не́ было* (у врача). [ДСОС-2: 48]. – [СППП 2001: 29].

В го́лову молоко́ ударя́ется. / В го́лову молоко́ ударя́ет. ‘Послеродовая горячка’. *Када́ теля́ется коро́ва, молоко́ ударя́ется в го́лову, получается моло́чный поре́з.* (Рзк. Млт.). – *У же́нщин то́же по́сле ро́дов в го́лову молоко́ ударя́ет: Ле́ночка Гашуко́ва же от э́того в психу́шку попа́ла и ребёнка чуть не загуби́ла.* [ДСОС-2: 68].

Как Бо́га ждать. ‘О долгом ожидании’. *Как никого́ нет, Фро́сю жду как Бо́га.* (Прл.). – *Это ещё вснос, а если бы невснос, и ждал бы его как Бога, а его всё нет* (о враче). [ДСОС-2: 54].

Как у́тка мо́крый. ‘О человеке, мокром насквозь вследствие дождя или трудной работы, связанной с водой’. *Пока́ пала́ту мы́ла, мо́края, как у́тка.* (Дгв.). – *Се́ргей в дож коси́л – мо́крый как у́тка* [ДСОС-2: 125].

Ку́тний зуб. / Ку́тный зуб. ‘Зуб мудрости’. *Всё распу́хло, боли́т ку́тний зуб, вну́чке Ната́шеньке ны́нче ле́том разреза́ли, не мо́жет проби́ться.* (Крс. Мтл.). *Са́мые за́дние после́дние – ку́тные зу́бы.* [ДСОС–2: 146]. Прилагательное *кутный* в говорах староверов имеет твердую основу, в пыталовских говорах – мягкую.

На за́йца е́хать. / На за́йчика е́хать. ‘Ехать без билета’. *Еду пока́ на за́йчика* (в трамвае). (Дгв.). – *Вот мы е́хали, я е́хала на за́йца.* [ДСОС-2: 115]. В литературном языке используется фразеологизм **ехать зайцем.** Интересно, что синтаксема со значением способа передвижения имеет одинаковую синтаксическую структуру в обоих пограничных говорах.

Никаки́х дело́в. ‘Никаких препятствий’. *Никаки́х дело́в – где на́до, поезжа́йте!* (Рзк. Млт.). – *«Ма́ма, мы тебя́ на риск берём! – Пое́ду и всё, никаки́х дело́в»!* [ДСОС-2: 81].

С ви́ру с боло́ту. / С ви́ру с боло́та. ‘Неизвестно откуда’. *Прие́хали с ви́ру с боло́ту.* (Дгв.) – *С ви́ру с боло́та то́же не хоте́лося брать кумовы́х.* [ДСОС-2: 44]. – [СППП 2001: 25].

С зато́ном. ‘Об упрямых детях и животных’. *Дете́й с зато́ном учи́ли ка́шей берёзовой – как ввидит отца́, вздра́гивал, трясётся ребёнок – заче́м э́то?* (Крс. Грв.). – *Так тот во́все с зато́ном: вопрётся и всё, как конь с зато́ном!* (о ребенке). [ДСОС-2: 112]. – [СППП 2001: 41].

С красы́. ‘Отличаться красотой’. *У Са́шки Зи́на не с красы́, а у Вита́лия с красы́, да спи́лась.* [ДСОС-2: 139]. – *Франти́шек был не с красы́.* (Прл. Тш.).

С лица смениться. ‘Измениться в лице’. *В воскресенье была в церкви, кул дверей молилася. Души метрики читали, я с лица сменилася.* Частушка. [Ф 2004: 123]. – *Весь с лица́ смени́вша: во́лосы расхохла́чены – на рога́того похо́ж!* [ДСОС-2: 295]. – [СППП 2001: 50].

С ногу́ на ногу́. ‘Медленно, не спеша (о передвижении)’. *Куля́ется с ноги́ на ногу́, уже́ не де́ржут но́ги* (о пожилом человеке). (Дгв.). – *Могли́ с ноги́ на ногу́ идти́!* [ДСОС-2: 119].

Сиро́тская зима́. ‘Теплая зима без сильных морозов и снега’. *У нас то́же зима́ сиро́тская стои́т, сне́гу нет, быва́ло, янва́рь-февра́ль но́су не высо́вывай, сне́гу-то – су́тками не могли́ завести́сь, к тридца́тке жмёт.* (Рзк. Млт.). – *Сиро́тская зима́ ны́нче – не моро́зная.* [ДСОС-2: 289]. Кроме того, в пыталовских говорах с этим значением употребляется фразеологизм *бедняцкая зима,* отсутствующий в говорах староверов Латгалии.

Сравнение фразеологизмов, совпадающих с латышским языком, обнаруживает большее сходство пыталовских говоров с латгальскими говорами староверов, чем с псковскими, зафиксированными в «Псковском областном словаре» и «Словаре псковских пословиц и поговорок». Сравнение фразеологизмов, не имеющих параллелей в латышском языке, свидетельствует о том же (из 19 совпадает 5).

Заключение

Предварительный анализ пограничных говоров дает основание предположить, что в области лексики и фразеологии пограничные говоры Пыталовского региона обнаруживают больше сходства с русскими говорами латгальских старообрядцев, чем с псковскими материковыми говорами. Своеобразие фразеологической системы псковских пограничных говоров связано с влиянием на них латышского языка и латгальских говоров.

Словарь дает прекрасную возможность выявить польское и белорусское влияние на пограничные пыталовские говоры Псковщины. Это является задачей дальнейших исследований.

ЛИТЕРАТУРА

Березович, Е. Л., Леонтьева, Т. В. Языковой образ дурака: этнолингвистический аспект. *Язык культуры: Семантика и грамматика*. Москва: Индрик, 2004, с. 368–383.

ДСОС 1-2: Королёва, Е. Е. *Диалектный словарь одной семьи* (*Пыталовский район Псковской области*). Ч. 1-2. Ч. 1. Daugavpils DPU: Saule, 2000. 140 lpp. Ч. 2. Daugavpils DPU: Saule, 2000. 124 lpp.

ДСОС-2: Королёва, Е. Е. *Диалектный словарь одной семьи – 2 (Пыталовский район Псковской области)*. Daugavpils: Saule, 2013. 355 с.

ДССЛ 2017: Королёва, Е. Е. *Диалектный словарь староверов Латгалии*. Т. 1 (А–В). Рига: Poligrāfists, 2017. 560 lpp.

СД 1995: *Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н. И. Толстого*. Т. 1. Москва: Международные отношения, 1995. 578 с.

СППП 2001: *Словарь русских пословиц и поговорок*. Составители В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. Санкт-Петербург, 2001.

Ф 2004: *Русский фольклор в Латвии. Частушки. Собрание И. Д. Фридриха*. Составитель Ю. И. Абызов. Рига. 2004. 200 с.

HZV-3: Королева, Е. Е. Диалектная фразеология – зеркало народной культуры (на материале русских говоров Латгалии). *Humanitāro zinātņu vēstnesis*. № 3. Daugavpils, 2003, 60.–72. lpp.

Kokare, E. *Latviešu un lietuviešu sakāmvārdu paralēles*. Rīga: Zinatne, 1980. 399 lpp.

LFV: Laua, A., Ezeriņa, A., Veinberga, S. *Latviešu frazeoloģiskā vārdnīca*: 2 sējumos. Rīga, 2000.

LKFV: Caubuliņa, D., Ozoliņa, Ņ., Plēsuma, A. *Latviešu-krievu frazeoloģiskā vārdnīca*. Rīga, 1965.

LS: Niedre, J., Ozols, J. *Latvieši sakāmvārdi un parunas*. Rīga, 1955.

LSP: Kokare, E. *Latviešu sakāmvārdi un parunas*. Rīga, 1957.

СПИСОК НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ ЗАПИСИ ДИАЛЕКТНОЙ РЕЧИ

Даугавпилсский район (Дгв.): Браманишки (Брм.); Витанишки (Втн.); Даугавпилс (Дгв.); Субате (Сбт.); Юдовка (Юдв.);

Екабпилсский район (Екб.): Екабпилс (Екб.); Трене (Трн.);

Краславский район (Крс.): Артёмовка (Арт.); Гравёры (Грв.); Калишево (Клш.); Краслава (Крс.); Матэли (Мтл.);

Прейльский район (Прл.): Большие Дзиеркали (Б. Дзр.); Личи (Личи); Пизани (Пзн.), Прейли (Прл.), Тиша (Тш.); Фольварк (Флв.); Шниткино (Шнт.);

Резекненский район (Рзк.): Вёртукшни (Врт.); Зуи (Зуи); Малта (Млт.); Озолайне (Озл.); Резекне.

Елизавета КОСТАНДИ
(Тартуский университет)

Типовой дискурс диаспоры: взаимодействие компонентов

Summary
Typical Discourse of the Diaspora: Interaction of Components

Specifics of the Russian diaspora speech in Estonia has been an object of active research for more than twenty last years. It gives a possibility to pass from particular observations to generalizations which are already represented to some extent in previous publications of the author of the given article. The present results enable us to assume the existence of a certain invariant text / discourse, which is created by an imaginary 'typical' representative of diaspora. This discourse has its own specific features that can be formal, semantic, and pragmatic. It is characteristic of not only speech but also reflects the 'world view' of language users in the conditions of diaspora, its naḷve-linguistic conceptualization. Previous research has shown that, in the conditions of diaspora, a speaker pays a particular attention to various zones of reality and conceptualizes them in a specific manner, such as: a spatial-temporal localization, a linguistic reflection, evaluation, etc. The present article investigates the interaction of the key components in a typical discourse. It analyzes the connections among separate components and the general interaction of all components in concrete texts.

Key words: *Estonia, the Russian Diaspora, typical discourse, key components*

*

Анализ особенностей русского языка в Эстонии за последние два десятилетия позволил не только выявить многие его формальные признаки, но и обратить внимание на более глубинные процессы семантического, прагматического, когнитивного характера. Изучение разнородного материала (разговорная речь, говоры, СМИ, официально-деловые тексты, реклама, мемуарная, художественная, учебная литература, сетевое общение и др.) показало, что местная специфика обнаруживается в параметрах, не только характеризующих речь, но и отражающих специфику картины мира в условиях диаспоры. Регулярность и однотипность проявления этих параметров позволили говорить о стандартизации и о формировании своего рода типового текста, или дискурса, диаспоры, частично уже описанного [Костанди 2016а, 2016б, 2016в; Паликова 2013; Щаднева 2017 и др.]. Как отмечалось в последней по времени выхода статье, посвященной данному вопросу [Костанди 2017], типовой дискурс, то есть текст в его связях с экстралингвистическими факторами, включает ряд содержательных компонентов. По мере изучения особенностей речи русской диаспоры Эстонии разными исследователями становилось очевидным, что в некоторых зонах не только языковые средства приобретают местную специфику, но и проявляются черты «эстонских русских», отражающие и одновременно формирующие их картину мира, ее отдельные аспекты. Имеющийся материал свидетельствует о том, что к таким зонам относятся пространственно-временные показатели, языковая рефлексия, социальная сфера, область оценки. В них или в связи с ними, по нашим наблюдениям, чаще всего проявляются разнообразные – лексические, словообразовательные, синтаксичес-

кие, семантические, прагматические и иные – местные особенности. Следует подчеркнуть, что эти же области регулярно привлекали внимание и других авторов, занимающихся анализом русской речи в Эстонии. Видимо, их можно считать ключевыми компонентами типового дискурса, формирующими инвариант, который на практике реализуется в частных вариантах.

На данном этапе исследования анализ материала привел к необходимости не только более детально рассматривать отдельные компоненты типового дискурса, что уже делается, и представлять их в виде перечня, но и выявлять характер связей между компонентами, чтобы в дальнейшем смоделировать возможный инвариант типового дискурса в виде связного текста. К настоящему времени так представлен лишь один его фрагмент – метаязыковой дискурс диаспоры [Костанди 2015, 2016б]. В работе, находящейся сейчас в печати,[1] в этом ключе рассматривается языковая самоидентификация, а именно – ее соотнесенность с метаязыковым дискурсом в целом и с другими компонентами типового дискурса. Настоящая статья, продолжая развивать это направление, имеет целью анализ взаимосвязи отдельных компонентов типового дискурса друг с другом и их взаимодействия в целом. Так как в публикациях уже представлено описание отдельных компонентов, ниже ограничимся их краткой характеристикой, сосредоточившись затем на материале, демонстрирующем взаимосвязь компонентов.

Пространство, время, язык, социальные отношения, оценка относятся к числу категорий, базовых для жизнедеятельности человека, и потому они адаптируются к разным условиям, в частности – диаспоры. Так, на речевую практику диаспоры влияет характер топонимики: наименования городов, поселков, деревень, рек, озер, улиц, площадей и т. д. в основном являются не русскими или, реже, имеют варианты на разных языках, в том числе и на русском. То же можно сказать о языковом оформлении, например, городского пространства и его отдельных локусов – улица, магазин, аптека, школа, госучреждение, театр, стадион, вокзал и т. д. содержат преимущественно тексты (указатели, наименования, рекламу и др.) на эстонском языке или, в зависимости от места, на двух-трех языках. Характер речевых практик внутри этих пространств также регулярно имеет местную специфику. Временные особенности проявляются, например, в наименованиях исторических дат, событий, периодов, праздников и т. п. Часто формально не отличаясь от используемых в языке метрополии, названия, характеристики каких-то периодов, видов деятельности с временной составляющей (дата, продолжительность и др.) подвергаются семантической переориентации (*срочная служба, гимназия, пенсия, зимние каникулы* и т. д.). В характерной для диаспоры ситуации языковых контактов активизируется языковая рефлексия. Местные условия способствуют появлению языковой специфики в области оценок и социальных отношений. В указанных выше публикациях эти компоненты типового дискурса рассматривались более детально, сейчас же приведем лишь несколько примеров, подтверждающих сказанное.

---

[1] Статья «Компоненты типового дискурса диаспоры как проявление языковой самоидентификации» находится в издательстве Гданьского университета. Так как ее выходные данные пока отсутствуют, в список литературы статья не включена.

Так, ведущая утренней передачи эстонского русскоязычного телеканала ETV+, пересказывая текст из газеты столетней давности, говорит: *«Он выступил в **парламенте/ или Госсобрании** / как **тогда** это **называлось**»*. Высказывание, как мы видим, содержит историческое местное наименование парламента (*Госсобрание*), языковую рефлексию при использовании вариантов номинации (*парламент или Госсобрание, называлось*) и отсылку к определенному историческому периоду (*тогда*). В следующем фрагменте из записей речи староверов встречаем наименование места (*рига*) и языковую рефлексию по этому поводу: *«Спала я не в комнате, а там, где зярно молотили. **Рига называлась по-эстонски, а как по-русски называется, я не знаю**»* [Очерки по истории и культуре староверов Эстонии I: 263]. В мемуарах, говоря о приграничном регионе, автор пишет: «*Если попытаться более определённо обозначить **границы моей родины**, то, пожалуй, можно сказать так: моя родина – это **край, где большинство названий употребляется на двух языках***» [Эланго 2005: 221], что демонстрирует языковую рефлексию в связи с определенным пространством. В разговорной речи слышим: *«У меня все оформлено// Я **оманик**[2]// Есть регистр/ там все указано/ и я **оманик// это… владею/ хозяин// оманик одним словом**»*. В высказывании есть эстонское вкрапление (*omanik*) и попытка перевести или хотя бы пояснить его, то есть метаязыковые единицы. Множество такого рода примеров и их анализ приводились нами в уже опубликованных работах, поэтому далее перейдем к тому, что является целью настоящей статьи.

Выше уже отмечалось, что типовой дискурс рассматривается как инвариант, который на практике реализуется по-разному – как набор ключевых компонентов, так и их сочетание вариативны. В то же время регулярно обнаруживаются такие фрагменты текстов или даже целые тексты, где более или менее очевидно представлены все компоненты или их большая часть. Например, сочетание языковой рефлексии, пространственно-временной и социальной характеристик и оценки можно увидеть в следующем фрагменте из записей речи староверов[3]:

> *< А как вы **тогда, когда** шли **к ним** работать, вы уже **эстонский язык знали**?>*
>
> ***Х, С, Ц**: Не-е-ет! **Там выучили**!*
>
> ***С**: Я вот **первые слова никогда** не забуду, в меня **в памяти**. **Эстонка** мне и говорит: «Pane värja kinni!»[4] А я стою. «Pane värja kinni!» **Я не понимаю,** что такое. Пока она сама пришла, показала. А **тогда** я и **узнала** «Pane värja kinni!», что такое.*
>
> ***Х**: **Теперь по-эстонски** в школах уже учат, **а тогда** нас не учили. Мы учили – то тоже **неправильный эстонский язык. Maakeel**[5].*
>
> ***Ц**: Мы **неправильно говорим*** [Очерки по истории и культуре староверов Эстонии I: 192].

---

[2] Эст. omanik – владелец, хозяин.

[3] Сохранена форма представления примера в источнике.

[4] Эст. Закрой ворота (диал.)!

[5] Эст. Деревенский, сельский язык.

Весь фрагмент – это разговор о языке, о знании эстонского языка (*там выучили*). Одна из говорящих воспроизводит ситуацию, в которой она впервые услышала что-то на эстонском (*первые слова, не понимаю, узнала*), собеседницы сравнивают обучение языку раньше и сейчас (*теперь по-эстонски в школах уже учат, а тогда нас не учили*) и оценивают свое знание языка (*неправильный эстонский язык, неправильно говорим*). Из предыдущего контекста и частично из заданного вопроса понятно, что речь идет о временах первой Эстонской Республики (1920–30-е годы), когда многие дети староверов нанимались работать на лето на эстонские хутора (*тогда, когда шли к ним работать*). Временные маркеры сохраняются и далее (*никогда, в памяти, пока, тогда, теперь, тогда*), есть в тексте и локализаторы (*к ним, там*). Менее очевиден социальный компонент, однако из контекста и он понятен: хуторяне-эстонцы были хозяевами, у которых дети работали, именно поэтому эстонка и распоряжается *(Закрой ворота*!). Наконец, в характеристике языка как деревенского (*maakeel*) содержится, помимо метаязыковой составляющей, пространственная характеристика (деревня), сочетающаяся с социальной. Таким образом, в небольшом фрагменте содержится набор ключевых компонентов типового дискурса, а их сочетание понятно только в их взаимосвязи: в таком-то месте тогда-то происходило нечто, связанное с языком, что и оценивается.

Метаязыковые комментарии – одна из наиболее регулярных составляющих типового дискурса. Есть они и в приведенном ниже фрагменте беседы двух телеведущих (B1 и B2) в передаче телеканала ETV+ «Народу важно». Отметим, что это еженедельная передача, посвященная актуальным проблемам северо-восточного региона Эстонии. Район приграничный, его жителями в подавляющем большинстве, особенно в городах, являются русскоязычные люди, основная часть которых либо сами приехали, либо являются потомками тех, кто приехал в Эстонию в советское время из разных регионов Советского Союза. Транслируется передача из телестудии в г. Нарва и создается местными журналистами, с участием в основном местных же гостей. Тем самым изначально передача содержат в себе временной (актуальность), пространственный (северо-восточный регион) и социальный (русская община) компоненты. Приведем часть диалога, в котором обсуждаются свежие газеты:

> B1: <…> *Статья в газете…* (далее пересказывает) / ***В Нарве** учителя **эстонского языка в детских садах** учат **неправильному произношению*** <…> (шутливо, с соответствующей интонацией) *Это такой **определенный нарвский акцент/ который скоро внедрится** //* B2: *То / что в **Нарве по-эстонски** будут говорить э-э…// Как **в колледже** висят плакаты/ **«Здесь можно говорить по-эстонски – громко и неправильно!»**/ Что люди **в Нарве будут говорить по-эстонски громко и неправильно** / это было известно **еще двадцать лет назад*** <…> *Это эстонский?* <…> *Или* (шутливо) ***нарвский эстонский**?* <…> ***Это просто нарвский эстонский!***

Как видим, и в данном примере выражены, а частично подразумеваются все составляющие типового дискурса: место (*Нарва, детские сады, колледж, здесь*), время (*статья в газете, двадцать лет назад*), язык (*эстонский язык, нарвский акцент, нарвский эстонский*), оценка (*неправильное, неправильно,* шутливая интонация).

Показателен и следующий фрагмент, хотя он и не является полностью речью представителя русской диаспоры. Это часть репортажа из телепередачи «Балтия. Неделя», общей для трех балтийских государств. Готовят ее в основном латвийские авторы, но в ней есть и литовские, и эстонские сюжеты, в одном из которых шла речь о двуязычной школе в Эстонии о проекте «Вместе». Обучение в школе ведется на двух языках, учатся вместе эстонские и русские дети, работают эстонские и русские учителя. Говоря о том, как сработались учителя, не возникали ли какие-то недоразумения, репортер (Р) кратко характеризует ситуацию, а директор школы (Д) отвечает на вопрос об этом:

> Р: ***В русской школе*** */ к примеру /* ***принято обращаться*** *к учителям* ***на «Вы»*** */* ***эстонские*** *дети* ***говорят*** *педагогам* ***«ты»*** *//* ***Поначалу*** *попробовали /* ***в зависимости от языка*** */ обе формы //* ***«Вы»*** */* ***«ты»*** */ но не вышло / победила демократия // Директор смеется //* Д: *Получилось так/ что и* ***русским учителям частенько говорят «ты»*** *// Наши* ***русские учителя*** *стали* ***говорить*** */ что* ***это странно*** */ что ученики* ***называют их на «ты»*** */ а они* ***говорят*** *ученикам* ***«Вы»*** *//* ***Нужно ли*** *и ученикам* ***говорить «ты»*** */* ***недоумевали*** *они.*

Пример типичен для нашей ситуации, в нем «сплелись» разные показатели коммуникации в условиях диаспоры. Репортер говорит по-русски, в ходе репортажа учителя, ученики, родители отвечают на разных языках, в данном фрагменте директор говорит по-эстонски, но звучит синхронный перевод – перед нами типичная коммуникация в ситуации двуязычия. Тема фрагмента – коммуникативные навыки, этикетные формулы, новые и традиционные в русской и эстонской школах, которые соединились в одной школе. Таким образом, и здесь мы видим проявление языковой рефлексии, пространственно-временной локализации, оценки и социальных отношений.

Приведенные фрагменты представляют разные ситуации: разговор с сельскими жительницами, беседа двух телеведущих, интервью в школе – число подобных примеров из разных сфер велико. Имеющийся материал, лишь частично представленный выше, позволяет сделать предварительные выводы о тесной взаимосвязи и взаимообусловленности компонентов типового дискурса. Очевидно, что в значительной степени это предопределено значимостью времени, места, оценки, языковой рефлексии, социальных показателей для жизнедеятельности человека, что уже отмечалось выше. Условия диаспоры – постоянные языковые контакты, местные особенности пространственно-временных ориентиров, организации социума, системы ценностей и, соответственно, оценок – трансформируют эти компоненты, придавая им местную специфику, проявляющуюся в речи диаспоры. Регулярное сочетание всех или большинства ключевых компонентов в одном тексте свидетельствует об их тесной взаимосвязи и потенциальной возможности представить типовой дискурс в виде не перечня компонентов, а связного текста, что и предполагается сделать в ходе дальнейшей работы с материалом.

ЛИТЕРАТУРА

Костанди, Е. И. Специфика дискурсивных практик в ситуации языковых контактов. *Ежегодник финно-угорских исследований / Yearbook of Finno-Ugric Studies. Вып. 2.* Ижевск: Удмуртский университет, 2015, с. 29–40.

Костанди, Е. И. Типовой текст диаспоры: когнитивный аспект. *Русистика и современность. 18-я международная научная конференция. Сборник статей.* Рига: БМА, 2016а, с. 273–280.

Костанди, Е. И. Метаязыковой дискурс диаспоры: инвариант и варианты. *W poszukiwaniu tożsamości językowej. Tom I.* Gdansk: Wydawnictwo Universytetu Gdańskiego, 2016б, с. 244–253.

Костанди, Е. И. Типовой дискурс диаспоры: языковая самоидентификация. *Культурный ландшафт Пограничья: прошлое, настоящее, будущее.* Псков: изд-во Псковского государственного университета, 2016в, с. 115–121.

Костанди, Е. И. Типовой дискурс диаспоры: русский язык в Эстонии. *Псковский регионологический журнал, №2 (30),* 2017,с. 38–50.

Очерки по истории и культуре староверов Эстонии I. Тарту: изд-во Тартуского университета, 2004, 318 с.

Паликова, О. Н. Неофициальная географическая лексика как лингвистический признак территориальной общности людей (на материале городского сленга и островного говора). *Acta Slavica Estonica. III. Slavica Tartuensia X. Славистика в Эстонии и за ее пределами.* Tartu: University of Tartu Press, 2013, с. 84–97.

Щаднева, В. П. Региональные варианты русской речи в аспекте языковой рефлексии (на материале метаязыковых комментариев на интернет-форумах). *Rusistica Latviensis 5. Slavica – 2015: filoloģijas pētījumi.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, с. 112–120.

Эланго, А. Моя семья на сквозняках XX века. *Расскажи о своей жизни.* Таллинн: Aleksandra, 2005, с. 219–241.

Анатолий КУЗНЕЦОВ
(Даугавпилсский университет)

Употребление указательных местоимений сѧ, тѧ, онъ в присубстантивной позиции в Зографском евангелии

Summary

The Use of Demonstrative Pronouns сѧ, тѧ, онъ with Nouns in Codex Zographensis

In Old Church Slavonic was a ternary system of demonstrative pronouns which were used in deictic or anaphoric function. Researchers of the Indo-European parent language usually interpret such system by means of personal pronouns. But Slavonic demonstrative pronouns judging by gospel texts are not connected strictly with the second und third person. In accordance with the rule of cooperation in the dialog the pronoun ńü may be used with regard to the second person not only if a subject assists before collocutors' eyes but also when it is absent. In such cases competition of pronouns сѧ and тѧ becomes regular, but the pronoun онъ already in gospel texts is very rare and remains chiefly in idioms.

Key words: *deictic function, anaphora, pronoun, Old Church Slavonic, gospel*

*

В славянской системе указательных местоимений в эпоху создания письменности существовали три местоимения: сѧ/си/се, тъ/та/то, онъ/она/оно. Кроме того, известно еще местоимение окъ/ока/око, которое использовалось в перечислительных конструкциях с сопоставительным значением, и анафорическое местоимение *и/ꙗ/ѥ, уже лишившееся именительного падежа и редко используемое в атрибутивной (присубстантивной) позиции [Кузнецов, Иорданиди, Крысько 2006: 81–90]. История склонения этих форм и сложения супплетивной парадигмы субстантивного онъ–єго изучена в основном в морфологическом плане, а функционально-синтаксическая история до сих пор плохо описана.

Самым трудным является вопрос о первоначальных семантических различиях трех указательных местоимений. Считается, что система указания в некоторых индоевропейских языках была трехстепенная, например, в латинском:

***Hic** есть указательное местоимение первого лица; оно указывает на предмет, близкий говорящему по месту или времени или только что упомянутый. По-русски ему соответствует **этот**. Часто оно подходит по значению к словам:* мой, наш. <...> ***Iste** есть указательное местоимение второго лица; оно указывает на предмет, находящийся перед говорящим. По-русски ему соответствует **этот** (иногда **тот**). Часто подходит по значению к словам:* ты, вы, твой, ваш. <...> ***Ille** есть указательное местоимение третьего лица; оно указывает на предмет, отдаленный от говорящего по месту или времени или упомянутый раньше* [Соболевский 1998: 372–375].

Такую же систему исследователи видят и в праславянском: сѧ – 'этот, ближайший предмет и предмет в отношении к говорящему лицу', тъ – 'тот предмет и предмет в отношении ко 2-ому лицу', онъ – 'тот, вне отношения к говорящим'

[Мейе 1951: 353–354]. В этих кратких толкованиях много неясного, вопрос о том, как соотносится эта гипотеза с системой местоимений в старославянских памятниках, пока никто не ставил.

Что касается латинского местоимения *iste*, то В.Н. Топоров доказал у этого местоимения изначальность значения ‘тот самый, именно тот’ и его происхождение из соединения двух местоимений **is-to-* (ср. славянское прилагательное истъıи ‘истинный, настоящий’) [ЭССЯ, 8 1981: 246–247]. Однако и уцелевшие редкие примеры употребления атрибутивного местоимения *н/ıа/ıе дают повод интерпретировать его как ‘этот самый, вот этот’: например, в приписке дьякона Григория к ОЕ сначала используется местоимение се – Слава тебѣ г҃и ц҃рю н҃бсьнъıи · ıако съподо|би мѧ написати ѥ҆ѵ҃лиѥ̀ се; написахъ же ѥ҆ѵ҃|лие се · рабоу б҃жию; мънога же л҃ѣ · дароуи б҃ъ съ|тѧжавъшоумоу ѥ҆ѵ҃лиѥ̀ се, а во второй части, при указании своего имени, уже как эмфатическое – ѦЗЪ ГРИГОРИИ ДИ|ıако҃ · написахъ ѥ҆ѵ҃лие ѥ̀, т.е. ‘это самое, вот это’. Так же следует интерпретировать пример в СбУ XII/XIII: <св. Агапию было откровение> и ıегда изидеши из манастъıрѧ · и оузьриши орьлъ · <θεωρῆσαι ἔχεις ἀετόν> и аможе тѧ ведеть иди по немь <…> и ıегда поиде поутьмь · оузьрѣ и орьлъ идоущь <[ἐγὼ Ἀγάπιος] εἶδον ἀετὸν ἐρχόμενον – в славянском переводе 1 л. заменено 3 л.> съ н҃бсе къ себѣ · и испълънисѧ д҃хъмь с҃тъıимь агапии 288а–б, где и орьлъ значит ‘этого/того самого орла’. Это же значение ‘тот самый’ обнаруживается и у местоимения тъ (см. примеры ниже).

Тернарная система дейксиса оказывается актуальной только в ситуации диалога, когда представлены и 1-ое, и 2-ое лицо, а предметы находятся в поле зрения. Дейксис определяется 1-ым лицом (говорящим) как *я – здесь – сейчас*. Уже античные авторы указывали на то, что собственно дейктическая функция плавно перетекает в анафорическую, если объектом указания является не присутствующий предмет, а то, что следует искать в речевом потоке [Бюлер 1993: 109–114]. Таким образом, указательные местоимения совершают экспансию в сферу действия анафорического местоимения *н/ıа/ıе в случае, когда предмет речи уходит из поля зрения.

Старославянские памятники в основном представляют собой монологические тексты, где господствует анафора. Дело осложняется еще тем, что эти тексты являются переводами с греческого, в котором система указания не была тернарной: в сочетаниях с существительным использовались местоимения οὗτος, τούτου / αὕτη, ταύτης / τοῦτο, τούτου ‘этот’ и ἐκεῖνος, ἐκείνου / ἐκείνη, ἐκείνης / ἐκεῖνο, ἐκείνου ‘тот’. В евангельских текстах имеются фрагменты диалогов, которые предоставляют возможность изучения функциональных особенностей указательных местоимений в прямой речи, но надо делать скидку на переводный характер текста. Материал извлечен из Зографского евангелия, в скобках даются параллельные греческие чтения, а также чтения из других старославянских рукописей и из Вульгаты, если есть расхождения. Собственно указательная функция ярче всего проявляется в атрибутивной (присубстантивной) позиции.

Пространственный дейксис относится к предметам в поле зрения говорящего и слушающего, включая названия участков пространства. Реконструируе-

мое индоевропеистами значение местоимения сь ‘этот мой’, казалось бы, обнаруживается в контексте притчи о блудном сыне:

Лк 15.23 ѝ приве|дъше тельць оупитѣны ·| ꙁаколѣте · ѝ ѣдъше да ве|селимъ сѧ · 24 ѣко с҃нъ мои сь (οὗτος→) ·| мрътвъ бѣ ѝ оживе · ѝꙁгы|блъ бѣ ѝ обрѣте сѧ · ѝ начѧ|шѧ веселити сѧ (*стрелкой указано на перемещение местоимения по отношению к греч. тексту*).

Однако далее это же местоимение применяется в отношении 2-ого лица:

Лк 15.32 възвесели|ти же сѧ ѝ възрадова|ти подобаа ше · ѣко братръ| твои сь (οὗτος; frater tuus *hic*) · мрътвъ бѣ ѝ о|живе · ѝꙁгыблъ бѣ ѝ о|брѣте сѧ.

На самом деле и в том и в другом случае местоимение указывает на предмет в центре внимания не только говорящего, но и слушателей, ср. контекст с предметом вне отношения к категории лица говорящих –

в расказе о распятии: Мк 15.39 Видѣвъ же съ|тьникъ стоѩі прѣмо е моу ·| ѣко тако възъпивъ ѝꙁдъше ·| рече · Въ істинѫ ч҃къ сь (οὗτος→) ·| с҃нъ б҃жы бѣ;

об искушении в пустыне: Мф 4.3 І при|стѫпи къ н҃емоу днѣволъ ·| ѝскоушаѩ и ѝ рече · аште с҃нъ| еси б҃жіи · рьци да каменне се (οὗτοι; ut lapides *isti*) | хлѣби бѫдѫтъ;

в притче о фарисее и мытаре: Лк 18.11 фарисѣ|і же ставъ · сице вь себѣ| мол҃ѣа ше сѧ · бе <нет титла> хвалѫ| тебѣ възданѫ · ѣко нѣсмь| ѣко ѝ прочи ч҃ци · хышть|ници · неправьдьници ·| прѣл҃юбодѣі · ли ѣко ѝ сь (οὗτος) | мытарь.

Славянское местоимение может соответствовать греческому артиклю –

о насыщении 4 тысяч семью хлебами и рыбами : Мк 8.1 Въ ты дьни пакы многоу на|родоу сѫштю · ѝ не ѝмѫште|мъ чесо ѣ сти · призъвавъ| и҃с оученикы своѩ г҃ла ѝмъ ·| 8.2 милъ ми естъ народъ сь (τὸν ὄχλον→)·| ѣко оуже три дьни присѣдѧ|тъ мнѣ · ѝ не ѝмѫтъ чесо| ѣ сти.

Дейктическое значение имеет местоимение сь в сочетании с пространственными существительными –

в притче о богатом и Лазаре: Лк 16.28 ѝмамь бо| пѧть братрьѩ · ѣко да ꙁа|съвѣдѣтел҃ьствоуе|тъ ѝмъ · да не і ти придѫ|тъ на мѣсто се (τοῦτον; in locum *hunc*) мѫчьное.

Обобщенное значение пространства по отношению к обобщенному субъекту (людям) тоже определяется этим местоимением –

об исцелении лунатика: Ин 9.39 ѝ рече и҃с · на сѫдъ азъ| въ миръ се (τοῦτον; in *hunc* mundum) придъ · да неви|дѧштеі видѧтъ · ѝ видѧ|штеі слѣпи бѫдѫ|тъ;

в притче о сеятеле: Мф 13.22 а саное въ тръ|ни · сь естъ · слышѧі сло|во · ѝ печал҃ь свѣта сего (τούτου) · ѝ| льсть богатьствиѣ пода|вл҃ѣетъ е · слово ѝ беспло|да бываетъ;

в беседе с учениками: Ин 14.30 юже не много г҃лѭ съ вами ·| грѧдетъ бо сего (τοῦ) мира кънѧѕь ·| ѝ въ мьнѣ не ѝматъ ничесоже.

В составе темпорального дейксиса местоимение сь указывает на текущий или предстоящий отрезок времени –

о благовещении: Лк 1.36 і҆ се е ли|савьть · ѫжика твоѣ · і҆ та| ꙁачьнетъ въ старость| своѭ · і҆ сь (οὗτος; *hic* mensis) м҃ць шестъı| естъ еі · нарицаемѣі непло|дъви;

о бесплодной смоковнице: Лк 13.8 Онъ же отъвѣштавъ рече| емоу · г҃и · остави ѭ і҆ се (τοῦτο; *hoc* anno) | лѣто · дои҆деже ѭ о копаѭ| о кръстъ · і҆ осъıплѫ ѭ| гноемь;

на пасхальной вечере: Мф 26.31 тъгда г҃ла| і҆мъ и҃с · вси вы съблаꙁни|те сѧ о мнѣ въ сиѭ (ταύτην←; in *ista* nocte) ношть;

на пасхальной вечере: Мф 26.34 рече е|моу и҃с · а минь г҃лѭ тебѣ ·| ѣко въ сиѭ (ταύτῃ; In *hac* nocte) ношть прѣжде ·|| даже коуръ не въꙁгласитъ ·| три кратъı отъвръжеши сѧ| мене;

отказ Иисуса идти в Иерусалим: Ин 7.8 вы вьꙁидѣте| въ праꙁдьникось (ταύτην) · Аꙁъ| не вьꙁидѫ въ праꙁдьни|къ сь (ταύτην; ad diem festum *istum*) · ѣко врѣмѧ мое не і҆|сплъни сѧ;

в учении о Царствии Божием: Мф 13.40 ѣко оу|добь събираѭтъ плѣвелъı ·| ѣко огн҃емь съжиꙁаѭтъ ·| тако бѫдетъ въ съконьча|ние вѣка сего (τοῦ αἰῶνος).

Это же местоимение используется в контекстах ситуаций, когда интересующий предмет не находится перед глазами говорящих. В таких случаях дейксис переходит в анафору – отсылку к предтексту, что особенно заметно в отречении Петра, где используется придаточное определительное с местоимением иже –

Мк 14.71 Ѡ҆нъ же начѧтъ ротити сѧ| і҆ клѧти сѧ · ѣко не вѣмь ч҃ка| сего (τοῦτον; hominem *istum*) · е же <= ВП ед. муж. иже (ὃν, егоже МЕ)> г҃лете· [і҆ въторн – *стерто*]|| і҆ въторицеѭ коуръ въспѣтъ ·| і҆ помѣнѫ петръ г҃лъ · ѣкоже| рече е моу и҃с.

о заговоре иудейских начальников: Ин 11.47 събъ|рашѧ же а рхие реі · і҆ фари|сѣі съборъ · і҆ г҃лаа хѫ чьто| сътворимъ · ѣко ч҃къ сь (οὗτος→; hic homo) ꙁна|мениѣ многа творитъ;

о споре в народе о Христе: Ин 7.46 отъвѣшташѧ слоу|гъı · николиже тако естъ ·|| г҃лъ ч҃къ · ѣко сь (οὗτος; sic locutus est homo) ч҃къ.

Предмет может быть и неконкретным –

о послании 70-ти на проповедь: Лк 10.5 Въ н҃ьже домъ вьнидете ко|лижьдо · пръвѣе г҃лите ·| миръ домоу семоу (τούτῳ);

в беседе Иисуса о небесном хлебе: Ин 6.34 рѣшѧ же къ| н҃емоу · г҃и · вьсегда даждь| намъ хлѣбъ сь (τοῦτον; panem *hunc*);

о Божьем суде: Мф 25.40 И отъ|вѣштавъ ц҃рь рече тъ і҆мъ ·| а минь г҃лѭ вамъ · пои҆еже| сътвористе е диномоу отъ| сихъ (τούτων; de *his* fratribus meis minimis) малъıхъ (↔) братъ моихъ|| мьньшихъ · мнѣ створисте.

В таких же контекстах отмечается и местоимение тъ –

об отречении Петра: Ин 18.17 Г҃ла же раба двь|рьница петрови · еда і҆ тъı| отъ оученикъ еси ч҃ка того (τούτου; hominis *istius*) ·|| г҃ла онъ нѣсмь;

о сне жены Пилата: Мф 27.19 сѣдѧштю же е|моу на сѫдишти · посъла| къ н҃емоу жена своѣ г҃лѭ|шти · ничьсоже тебѣ ·| і҆ правьдьникоу томоу (ἐκείνῳ; iusto *illi*) ·| много бо пострадахъ дньсь въ сънѣ его ради;

в притче об ушедшем на войну и об умноживших таланты: Лк 19.27 Ѡбаче врагы моѩ ты (τούτους; inimicos meos *illos*) · не| хотѣвъшѧѩ мьнѣ · да цр҃ь би|мь былъ надъ н҆ими · при|ведѣте ѩ сѣмо · і҆ исѣцѣ|те ѩ прѣдъ мноѭ;

в рассказе о выборе имени Иоанну Крестителю: Лк 1.61 і҆ рѣшѧ ен ·| ѣко никътоже е стъ отъ рожде|ньѣ твоего · і҆же нарицаетъ| сѧ і҆менемь тѣмь (τούτῳ; *hoc* nomine);

о бесах, которых не смогли изгнать ученики Иисуса: Мк 9.29 І҆ рече імъ · тъ (τοῦτο; *Hoc* genus) родъ не і҆матъ| ничимьже і҆зити · тъкъмо|| молитвоѭ і҆ постомь.

Таким образом, здесь возможна взаимозамена этих местоимений, причем их употребление не зависит от греческого.

Следует заметить, что в монологической речи наиболее часто встречается местоимение тъ в соединении с местоимением иже в определительном придаточном –

об отречении Петра: Ин 18.16 Петръ же| стоѣше при двьрехъ вьнѣ ·| І҆зиде же оученикъ тъ (ἄλλος 'другой') ·| і҆же бѣ знаемъ а рхиереови ·| і҆ рече двьрьници · і҆ въве|де петра

в притче об ушедшем на войну: Лк 19.15 і҆ бысть| егда сѧ възврати приимъ| цр҃сье · і҆ рече да пригла|сѧтъ емоу рабы ты (τούτους) · і҆мъ|же дастъ сърeбро · да оувѣ|стъ какѫ коупл҃ѫ сѫтъ съ|творили.

Следует отметить единственный пример на употребление атрибутивного онъ по отношению к отсутствующему предмету, а следовательно в анафорическом значении:

Мф 27.63 гл҃ѭште ·| гн҃ помѣнѫхомъ · ѣко льсть|ць онъ (ἐκεῖνος; seductor *ille*) рече · еште живъ сы ·| по трьхъ дньхъ въстанѫ.

Таким образом, все три местоимения в таких контекстах конкурируют, но онъ уже уходит из употребления.

В собственно указательном значении местоимение онъ отмечается только во фразеологических сочетаниях пространственного значения, причем в монологических частях евангельского текста, где субъектом ориентации является Иисус –

о благовестии в Галилее: Мф 4.25 і҆ по н҆емь ідошѧ|| народи мноѕи · о тъ галилеѩ| і҆ декаполѣа · і҆ отъ і҆л҃ма і и|юдеѩ · і҆ съ оного полоу (πέραν! 'на той стороне') і҆о рдана;

о последовании Иисусу: Мф 8.18 оузьрѣвъ же и҆с҃ ·| многы народы окръстъ| себе · повелѣ і҆ти на онъ (εἰς τὸ πέραν! 'на противоположный берег') | полъ;

об исцелении бесноватых в Гадаринской стране: Лк 8.26 і҆ прѣѣ дошѧ на| земл҃ѭ ѣенисаретьскѫ ·| ѣже естъ об онъ полъ (ἀντιπέρα) гали|леѩ;

о шествии Иисуса по воде: Мф 14.22 І абие оубѣди оуче|никы вълѣсти въ корабь ·| і҆ варити і на ономь полоу (εἰς τὸ πέραν!) ·| доньдеже отъпоуститъ на|роды.

Как видим, эти обороты не являются калькой с греческого.

Примеры с темпоральным значением также допускают взаимозамену всех трех анафорических местоимений в монологических контекстах –

о благовестии Захарии о рождении Иоанна Предтечи: Лк 1.24 по сихъ (ταύτας; Post *hos* autem dies) же дьньхъ ·| зачѧтъ елисавьть жена| его · і҆ таѣ ше пѧть м҃ць гл҃ѭ|шти;

об избрании 12 апостолов: Лк 6.12 Бысть же въ дь|ни ты (ταύταις; in *illis* diebus) · і҆зиде въ горѫ| молити сѧ · і҆ бѣ об ношть|| въ молитвѣ бж҃ии;

о взятии Иисуса под стражу: Мф 26.55 Въ тъ (ἐκείνῃ; In *illa* hora) часъ ре|че и҃с къ народомъ · ѣко на| разбоі҆ника ли і҆зидосте ·| съ оружиемь і҆ дрьколми ·| ꙗти мѧ · по в҆сѧ д҆ни сѣдѣ|хъ съ вами · въ ц҃рькве оучѧ ·| і҆ не ꙗсте мене;

о молве об Иисусе: Мф 14.1 Въ оно (ἐκείνῳ; In *illo* tempore) врѣ|мѧ · слышавъ і҆родъ тетра|а рхъ · слоухъ х҃въ · 14.2 і҆ рече| отрокомъ своі҆мъ · се естъ| і҆оа нъ крьстител҆ь.

Особый случай представляют примеры, где греческое местоимение αὐτός ‘сам, тот самый’, т.е. выделительно-отождествительное, переведено славянским местоимением тъ. Чаще всего эти приметы содержат темпоральные существительные –

Лк 2.38 і҆ та въ тъ (αὐτῇ ‘в тот же самый’; Et haec *ipsa* hora) часъ · приста|въши і҆сповѣдаа ше сѧ| г҃ви · і҆ г҃лаа ше о н҆емь ·|| вьсѣмъ чаѭштеі҆мъ і҆|збавл҆еньѣ въ ілм҃ѣ;

Лк 12.12 ст҃ы бо д҃хъ наоучитъ вы ·| въ тъ (αὐτῇ; in *ipsa* hora) часъ ѣкоже подоба|етъ г҃лати;

Лк 20.19 і҆ вьзи|скашѧ · а рхие реі і҆ кънижь|ници · възложити на н҆ь|| рѫцѣ въ тъ (αὐτῇ; in *illa* hora) часъ · і҆ оубоѣ|шѧ сѧ л҆юдиі · разоумѣшѧ| бо ѣко къ н҆имъ рече притъчѫ| сьѭ

Лк 23.12 і҆ бысте же си| дроуга · і҆родъ же і҆ пила|тъ въ тъ (αὐτῇ; in *ipsa* die) дьнь съ собоѭ ·| прѣжде бо бѣа шете вра|ждѫ і҆мѫшта междю со|боѭ

Лк 13.14 Ѡ҆тъвѣ|штавъ же а рх҆исѵнагогъ ·| негодоуѩ · зан҆е въ сѫ|ботѫ і҆цѣли ѭ и҃с · г҃лаа ше| народоу · шесть дьнъ естъ ·| въ н҆ѧже достоіть дѣла|ти · въ ты (αὐταῖς; in *his* ergo) оубо приходѧ|ште цѣлите сѧ · а не въ дь|нь сѫботъны

Лк 13.1 Приключи же сѧ ·| е терні҆ въ то (αὐτῷ; *ipso* in tempore) врѣмѧ ·| повѣдаѭште · емоу о | гал҆ѣ҆ні҆хъ · і҆хъже кръ|вь питѣтъ <Пилат!> · съмѣсі съ| жрътвами і҆хъ

Реже местоимение относится к абстрактным существительным и названиям человека –

Ин 14.11 вѣрѫ і҆мѣте мьнѣ · ѣко азъ| въ оц҃и · і҆ оц҃ь въ мьнѣ · А҆ште| ли же ни · за та (αὐτὰ←; propter opera *ipsa*) дѣла вѣрѫ| емл҆ѣте ми

Лк 23.40 Ѡтъвѣ|штавъ же дроугы прѣштаа |ше е моу г҃лѧ · ни ли ты| боіши сѧ б҃а · ѣко въ томь|жде (αὐτῷ; in *eadem* damnatione) осѫждении е си

Ин 9.18 не ꙗсѧ же вѣры і҆юдеі о н҆емь ·|| ѣко бѣ слѣпъ і҆ прозьрѣ · до|ньдеже възгласишѧ роди|тел҆ѣ · того (αὐτοῦ; *eius*, qui viderat) прозьрѣвъша|его

Лк 2.8 і҆ бѣа хѫ па|стыри въ тоіжде (αὐτῇ←; in regione *eadem*) стражи|нѣ бьдѧште · і҆ стрѣгѫште| стражѫ ноштьнѫѭ · о стадѣ| свое мь

Особенно интересны сочетания с именем собственным –

о смерти Иоанна Крестителя: Мк 6.17 Тъ (αὐτὸς; *Ipse* enim Herodes) бо іродъ · по|сълавъ ꙗтъ і҆о ана · і҆ съвѧ|за і · въ тьмьници · і҆роди|ѣды ради · жены филипа| братра своего · ѣко о жени сѧ ·| еѭ;

об учении Иисуса в храме: Мк 12.36 тъ (αὐτὸς; *Ipse* David) бо д҃адъ рече · д҃хо|мь ст҃ъімь · Рече г҃ь г҃ви| моемоу · сѣди о деснѫѭ| мене · дон҆деже положѫ вра|гы твоѩ · подъножие нога|ма твоі҆ма.

Подобное употребление местоимения тъ известно и в древнерусских деловых текстах, ср. в *Грамоте Мстислава Владимировича и его сына Всеволода 1130 г.*:

даже которыи кнѧзь по моѥмь кнѧ|женни̑ почьнеть хотѣти ѿѩти оу ст҃го геѡ́рги|ѩ · а б҃ъ · боуди за тѣмь и̑ ст҃аѩ бц҃а и̑ тъ̑ <= тот самый, сам> ст҃ыи̑ геѡ́|ргии̑ оу негото <= у которого> ѿтимаѥть *5–8*;

да соудить ѥмоу б҃ъ въ дн҃ь пришьстви|ѩ своѥго и̑ тъ ст҃ыи̑ геѡ́ргии̑ *20–21*.

Наконец, местоимение сь может использоваться в перечислительно-сопоставительных конструкциях в соединении с другими местоимениями –

в притче о хозяине виноградника: Лк 20.16 придетъ ѩ̑ погоубитъ| дѣлателѧ сьѩ (τούτους; colonos *istos*) · ѩ̑ въдастъ| виноградъ ѩ̑нѣмъ (ἄλλοις ‘другой, иной’; *aliis*) · слы|шавъше же рѣшѧ да не бѫде|тъ;

в наставлении апостолам: Мф 10.23 Єгда же гонѧтъ вы въ| градѣ семь (ταύτῃ; in civitate *ista*) · бѣгаите въ| дроугъı (ἑτέραν ‘другой, иной’; in aliam) · аминь бо гл҃ѭ| вамъ · ѣко не ѩ̑матъ ѩ̑ско|ньчати сѧ градъ ı҃левъ ·| дои̑деже придетъ сн҃ъ| чс҃кы.

***

Нельзя не заметить, что тернарная система легко трансформируется в бинарную: сь – тъ / онъ, в которой правая часть – это ‘тот, который не имеет отношения к первому лицу; удаленный от него’, т.е. точкой отсчета оказывается только 1-е лицо. При кооперации участников диалога местоимение сь выделяет предмет не только по отношению к 1-ому лицу, но и ко 2-ому. Анафорическое употребление указательных местоимений, особенно в монологическоих участках текста, нейтрализует различия местоимений сь, тъ и онъ. В результате вырабатывается новая система дейксиса, своеобразная в каждом языке.

ЛИТЕРАТУРА

Бюлер, К. *Теория языка. Репрезентативная функция языка.* Пер. с нем. (Языковеды мира). Москва: Прогресс, 1993.

Кузнецов, А. М., Иорданиди, С. И., Крысько, В. Б. *Историческая грамматика древнерусского языка.* Под ред. В. Б. Крысько. Т. III: Прилагательные. Москва: АзбуковникЯ, 2006.

Соболевский, С. И. *Грамматика латинского языка: Часть теоретическая. Морфология и синтаксис.* Фототипическое изд. (Москва, 1948 г., Изд-во литературы на иностранных языках). С.-Петербург: Алетея, 1998.

ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд.* Выпуск 8 (*xa–*jьvьlga). Под ред. О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1981.

Elga SKRŪZMANE
(LU Latviešu valodas institūts)

Frazeoloģiskas pārdomas par dažām Dieva radībām G. Manceļa „Postillā" (II)[1]

Summary

Phraseological Reflections on Several Creatures of God in "Lang-gewünschte Lettische Postill" by Georg Manzel (II)

In this article, the author examines several simple subordinate word-groups (*Dieva avs / aita* 'God's Sheep', *Dieva jērs* 'Lamb of God', *Dieva suns* 'God's Dog') contained in the sermon-book "Lang-gewünschte Lettische Postill" (1654) by G. Manzel. Their independent components are nouns denoting animals. The author intends to evaluate the compatibility of components of the subordinate word-groups with the criteria of phraseological units, especially paying attention to the interrelations between components of the phraseological units from the semantic angle. The constellation of semantic layers of different origin seems interesting: *Dieva avs* 'God's Sheep' and *Dieva jērs* 'Lamb of God' originate in The Bible while *Dieva suns* 'God's Dog' – in the folklore. In G. Manzel's lifetime, the use of several subordinate word-groups could be regarded as phraseological units (and also phraseological potentials), thoroughly evaluating the contextual shades.

Key words: *phraseological unit*, *phraseological potentials, phraseological simile*, *context*, *semantics, subordinate word-group*

*

Rakstā turpināta aizsāktā vairāku vienkāršu vārdkopu analīze (to atkarīgais komponents – lietvārda *Dievs* ģenitīva forma (*Dieva..*), bet neatkarīgie komponenti ir lietvārdi, kas Georga Manceļa spredīķu krājumā „Lang-gewünschte Lettische Postill" (1654; „Ilgi gaidītā latviešu postilla"[2]) nosauc dažādas ar Dievu saistītas dzīvas būtnes, t. i., Dieva radības. Iepriekš apskatītas atsevišķas personas (piem., *Dieva palīgs*) vai personu kopums (*Dieva draudze*). Šajā reizē analizētas vārdkopas ar tajās nosauktiem dzīvnieku pasaules pārstāvjiem (*Dieva avs / aita*, *Dieva jērs*, *Dieva suns*), lai spredīķu un laikmeta kontekstā izvērtētu vārdkopu atbilstību frazeoloģisma kritērijiem, uzmanību pievēršot frazeoloģismu komponentu savstarpējām attiecībām semantiskajā aspektā.

Iesākumā atgriežoties pie Dieva radības jēdziena precizēšanas, „Postillā" atrodama interesanta, izziņas rakursu papildinoša nianse: .. *Deewa Wahrds mums mahza / ka wings* [Jēzus] *gir nhe ween to* <u>*redſigu* **Debbeß** / *kattra par muhſśo Ghallwu śchaubahß* / **ka Deewa Raddiba**</u> / *und kurr Śaule / Mehnes / und Swaigſnes ſpied; bett irr to mums nhe=rädſätu śwähtu Weetu / kurr Deews teem śwähteem Engheļeem und Zillwäkeem*

---

[1] Turpināts iztirzāt rakstā „Frazeoloģiskas pārdomas par dažām Dieva radībām G. Manceļa „Postillā"" aizsākto tēmu, pievēršoties vārdkopām ar tajās nosauktiem dzīvnieku pasaules pārstāvjiem [sk. Skrūzmane 2016].

[2] Turpmāk rakstā – „Postilla".

śawa Ghohda` rahdahß .. ejehmis.[3] (LP1 506, 23–28). Piemērs vedina plašāk aplūkot „Postillas" tapšanas laika valodu ne tikai autora personīgās latviešu valodas pratības aspektā vai uztvert to tikai kā kārtējo autora poētiskā stila paraugu, bet arī ļauj nojaust – apzinātu vai neapzinātu – pirmskristietības pasaules izpratnes uzskatu ietekmi, pievēršot uzmanību saiknei ar debesīm kā latviskās mitoloģijas neapzinātu citēšanu (piem., frazeoloģisma *Dieva suns* lietojumā).

Secinājums pamatojams ar K. Karuļa savulaik izteiktajiem atzinumiem par vārda *dievs* etimoloģiju: „dievs.. Vārda sākotnējā noz. 'gaisma' → 'debess' ('gaišais, starojošais'). [..] Nozīmes pāreja 'debesis' → 'dievs' izskaidrojama ar to, ka senā cilvēka mitoloģiskajos priekšstatos dievs (dievi) reprezentēja (dievišķo) dienas gaismu: dievs – 'dienas (gaismas) tēvs' („debesu tēvs"..)" [LEV I 216]. No tā savukārt izriet pieņēmums, ka katrā Dievā ir kas debešķīgs un katrām debesīm piemīt kas dievišķīgs (sk. *debešķīgs* un *dievišķīgs* Tez. sv). „Latviešu mitoloģijā par vecāko gaismas kulta dievību tiek uzskatītas debesis. Tā ir vieta, kur uzturas galvenais valdošais spēks – Dievs. Valodnieki uzskata, ka sākotnēji vārds „dievs" nozīmējis to pašu, ko „debesis"" [Dievazīme]. Iepriekš minētā „Postillas" piemēra norāde par redzīgu debesi kā Dieva radību un saistība ar debesu tēvu caur pagātnes prizmu sniedz lielāku vispārinājumu, tādējādi kontekstuāli tiek paplašināta gan vārdkopas, gan tās komponentu nozīme. Tā vēsturiski radusies citādība raksturo skatījuma rakursa atšķirīgās nianses, kad tradicionālo reliģisko priekšstatu atzītais Dievs piešķir papildu pozitīvo vērtību ikdienišķiem zemnieku saimniecības kustoņiem.

Tādējādi „Postillā" vārdkopās ar dzīvnieku nosaukumiem vērojams interesants dažādas izcelsmes semantikas slāņu sastatījums: *Dieva avs* un *Dieva jērs* nācis no Bībeles, bet *Dieva suns*, visticamāk, no folkloras.

Dieva avs / aita

Vārdi *aita* un *avs* „Postillā" nereti tekstā līdzās tiešajai nozīmei, nosaucot vienu no mājlopiem (*avs* > *aita* .. 'vidēji liels lauksaimniecības dzīvnieks, ko audzē vilnas, gaļas, arī kažokādu ieguvei' [Tez. mlvv]), izmantoti pārnestās nozīmes atklāsmei. Labākai izpratnei skaidrību vieš ieskats vārdu *aita* un *avs* etimoloģijas un semantikas vēsturē. Tā, piem., G. Manceļa paša vārdnīcā „Lettus" atrodama tikai *avs* (*aws*) [Manc. 1638: 152A]. „Latviešu valodas vārdnīcā" teikts: „.. *avs* ir vecākais, vecajos rakstos lietotais vārds; jaunākajos laikos to no valodas arvien vairāk un vairāk izspiež [vārds] *aita*" [ME I 232] un „***aita*** – vārds kā darinājums no deminutīva – *aitiņa* < *avitiņa* < *avs*" [ME I 14]; turklāt izloksnēs fiksētas deminutīva formas *avitiņa*, *avutiņa*, *avetiņa* [EH I 190], – lielāka uzmanība pievērsta vārda tapšanai. K. Karulim cits viedoklis: „*aita* .. 'liels gājējs; nemierīgs, kustīgs cilvēks; blandonis'.. [..] Sākotnējā [ide.] noz. 'tas, kas iet'. Viens no biežākajiem senajiem aitu apzīmējumiem dažādās valodās ir 'ejošā', t. i., manta, kas pati iet, kas nav jānes vai jāved." [LEV I 59] Te divējo nozīmju izcelsmes sadurē jaušamas nozīmes nianses, kas frazeoloģiskas dažādības aspektā saistās ar vārdkopām *Dieva avs* un *Dieva aita*. Tālākais ME secinājums ir uzskatus vienojošs: „.. bieži izmantots vārds tā tiešā semantiskā satura / nozīmes dēļ kā pārnestas nozīmes

[3] Piemēri saglabāti tīmekļa vietnes http://www.korpuss.lv/senie/toc.jsp rakstībā, tikai *§* [*Je§us*] aizstāts ar *ſ* [*JEſus*]. Aiz piemēra norādīts „Postillas" daļas, lappuses un rindu kārtas numurs.

apzīmējums pazīmei – 1) vientiesībai, maigumam, labticībai, pacietībai *lēns kā aita* / līdz pat 2) vientiesībai un ... muļķībai, neattapībai u. tml., piem., *dzīvo kā aita bez galvas .. aitas galva / labāk ar aitu mežā braukt, nekā ar muļķi runāt..*" [ME I 14].

Līdzīgi arī mūsdienās, piem., tīmekļa vārdnīcās fiksēti spilgti un iedarbīgi pārnestās nozīmes piemēri: *aita* .. 'neattapīgs, arī naivs cilvēks' ar norādi uz vienkāršrunu [Tez. sv; Tez. llvv] un ar nievājošu nokrāsu 'neattapīga, naiva sieviete'(?! – *E. S.*) [Tez. mlvv], turklāt vienlīdz izteiksmīgs ir vārda *aita* identiskas nozīmes lietojums frazeoloģismos ar salīdzinājuma struktūru, akcentējot sīkākas nozīmes nianses, piem.: *kā aita* (1. 'saka, ja kādam ir ļoti lēna daba, ja kāds ir padevīgs, bailīgs'; 2. niev. 'saka, ja kāds ir ļoti naivs, neattapīgs' [LFV 2000: 64]; *lēns kā aita* 'saka par ļoti lēnu, gausu cilvēku' [ĒIV II: 212; arī LLV bez komentāriem], *kā aitas bez gana* 'neziņā, ko darīt; bez vadības' [LFV 2000: 65]; 'bezpalīdzīgi').

Daudzās mūsdienu vārdnīcās fiksētās tagad biežāk lietotā vārda *aita* nozīmes nianses palīdz aptvert arī tā agrākā sinonīma *avs* nozīmju daudzpusību.

Vārds ***avs*** mūsdienās tiek atzīts par arhaismu (*avs* .. novec. [Tez. llvv]), bet tas turpina dzīvot:

1) visbiežāk reliģiskajos tekstos (piem.: *Varbūt arī tu jūties apmulsis par salīdzinājumu ar avi jeb aitu? Nav šaubu Jēzus nedomā savus sekotājus pārvērst par avīm vai citiem dzīvniekiem, bet Viņš uzsver avīm raksturīgās īpašības, lai atklātu ko būtisku par cilvēku un viņa attiecībām ar Dievu. Avis pamatoti var uzskatīt par vienu no visnaivākajiem dzīvniekiem.* [Svētruna]);
2) folklorā [sk., piem., Dainuskapis];
3) bibliskas izcelsmes frazeoloģismos [sk. LFV 2000: 114–115];
4) literāros darbos laikmeta raksturošanai un / vai poētiskas noskaņas radīšanai (sk., piem., literārās valodas un izlokšņu vārdnīcās).

G. Manceļa laikā vārds *avs* pieskaitāms vispārlietojamai leksikai, un „Postillā" avs raksturojums pamato tālāku vispārīga tēla izmantošanu: *Weena Ahwis gir lehniga / ta nhe ſpeŗŗ ka weens Sirrgs / ta nhe rey ka Śunniß / ta nhe plehśch ka Kagkis / bett tu warri ar Ahwi darriet / ka tow paſścham patiek.* (LP1 459, 15–17); turklāt zemapziņas līmenī uztverama iepriekš pieminētā bezierunu pakļaušanās nozīme līdz pat niansei 'pati iet, nav jānes'.

Aktuāls ir *avs* pārnestās nozīmes ('kristīgo konfesiju draudzes loceklis' [Tez. sv]) lietojums, kas gadu gaitā saglabājies nemainīgs. Tā, piem., nākamajā piemērā vispirms salīdzinājumā dominē *avs* tiešā nozīme, kurai nelielu frazeoloģisku nianses nokrāsu rada salīdzinājums (*ganīt kā savas avis*), turpat tālāk pārliecinoša pārnestā nozīme, kas piešķir frazeoloģisma statusu vārdkopai ***Dieva avs***: *Jo Deews gir tohß Bährnus Jſrael / ka śawas Ahwis Tuxneſ śy ghannijis / und tohß tſ chetter=deßmittus ghaddus lieds pillam usturrejis und pee=ähdenajis. Mais Wings teems no Däbbäſ śu dehwe / und Vhdeni licka wings no Ackmiņeems iß=tetzeht. Ghribbi tu / O Deewa Ahwis / ehſt unnd dſerrt no Deewa Schälaſtibas und Eepreezenaśchanas? Redſi / JEſus Chriſtus taws labbs Ghanns wädd töw tanny weta` kur tu attrrohd tawas Dwehſśeles ghannibu.* (LP1 456–457, 27–4) Iepriekšminētā nozīme te papildināta ar noteiktu pozitīvas nozīmes uzslāņojumu: ne kurš katrs konfesijai / draudzei piederīgais, bet G. Manceļa dēvētais *dieva-bijātājs*: 'pārliecināts, uzticams, Dieva mīlestības cienīgs kristīgas konfesijas draudzes loceklis', iedzīvinot izpratni par Dievu ('augstāko ideālu un pilnību;

centienu augstāko gala mērķi' [Tez. llvv]). Tātad vārdkopas *Dieva avs* komponentu nozīmju semantiskā mijiedarbība jau G. Manceļa laikā rezultējas ar potenciāla frazeoloģisma statusu, kas mūsdienās ir nepārprotams.

Līdzīgi kā *Dieva avs* (tikai viens lietojums), tekstā biežāk izmantots vārdu savienojums ***Jēzus Kristus avs*** (divi šādi piem.): *Eſśi tu arridſan JESV Chriſti Ahwis / tad tu arridſan buhſśi lehniegs und pa=zeetiegs..* (LP1 459, 17–18); *Weena Ahwis lapraht laiſa Śahli ..: ta buhß töw / ka JEſu Chriſti Ahwei peeklajahß tawu Mehl und tawus Wahrdus śahliet ar to Śahli tha ghohda und kauna..* (LP1 459, 23–25). Vārdkopas nozīmīgumu tekstā vairo tās variantu dažādība – *viena avs Kristi Jēzu* (*weena Ahwis Chriſti JEſu* LP1 459, 1–3), *tā kunga Jēzu Kristi avs* (*tha Kungha JESV Chriſti Awis* LP1 351, 23–26), *viena avs tā kunga Jēzu Kristi*: *To Awi mehß śackam wäſśälu äſśam / kattra ähduśi ghrämmo. Tu eſśi weena Aws / ta Kungha JEſu Chriſti; tapehtz buhß töw to dweſśeles barribu attgrämmoht / taß gir / to klauſśitu Deewa Wahrdu buhß töw attghadaht..* (LP2 304, 4–7). Šie varianti „Postillā" būtu uzskatāmi par *Dieva avs* kontekstuāliem sinonīmiem, kas tekstu padara izteiksmīgāku un spriegāku, kopumā pārliecinošāku, jo Jēzus kā Dieva un cilvēka starpnieks, iespējams, ticīgajam šķiet tuvāks un saprotamāks nekā Dievs; turklāt „Postillā" tam piemīt frazeoloģisma potenciāls, bet mūsdienās pilnai pārliecībai pietrūkst tieši *Dieva* vārda neapstrīdamās pozitīvās pievienotās vērtības. Šai grupai pieskaitāms arī „Postillas" vienīgais piemērs ***Kristi Jezu aitiņa***, tas vairāk izceļ frazeoloģiskas vārdkopas spilgtā konteksta lomu: *Nahk nu taß Elles=Willx / taß Wälls .. / .. unnd meckle / kattru Wings warrätu apriet: O ho / nhe ißtruhzenajeeß tu Chriſti JESV Aitiņa / tu Deewa= Bährns: Taws Ghanns nhe ghull / neds śnauſch..* (LP1 454, 15–20).

Dieva jērs

Jērs ('aitas mazulis (līdz viena gada vecumam)' [Tez. mlvv]) cieši saistīts ar aitu gan dabā, gan valodā – kā tiešā, tā pārnestā nozīmē. Bagātīgais vārda *jērs* nozīmju skaidrojums vārdnīcās balstīts uz vispusīgu un detalizētu jēra īpašību raksturojumu. Bieži sastopami klasiski nostabilizējušies frazeoloģismi, piem.: *kā jērs* (arī *jēriņš*) 'saka, ja kāds ir ļoti rāms, lēns, padevīgs, paklausīgs, ja nepretojas, ļauj ar sevi darīt, ko grib' [LFV 2000: 429]; *lēns kā jērs* 'saka par biklu, padevīgu cilvēku' [Tez. llvv]; *kluss kā jēriņš* .., *mīlīgs kā jērs* [ME II 114; līdzīgi KIV I 466 'saka par mierīgu, līdzsvarotu cilvēku'].

Frazeoloģismi ar komponentu *jērs* apstiprina vienotu tā nozīmes izpratni, piem., *jēra dvēsele* sar. 'saka, ja cilvēks ir ļoti bailīgs, lēns, gļēvs' [LFV 2000: 429; līdzīgi Tez. mlvv; arī KnIV I 280, kur arī atšķirīga nianse – 'mazdūšīgs']. Vairākas interesantas frazeoloģisma apkaimes nosacītas nozīmes nianses fiksētas Sinolē – (stāv) *kā jēriņš* 'nekustīgi; paklausīgi, arī ietiepīgi (stāv)' un (mīlīgs) *kā jērs* 'saka par ļoti maigu, piemīlīgu cilvēku, arī dzīvnieku'; (apreibis, beigts u. tml.) *kā jērs* 'ātri, viegli (noreibis, nobeidzies)'; (sprogains) *kā jērs* 'ļoti, izteikti (cirtains, sprogains)' [SISV 76; EH I 565 – *sprogaini jēri*, kā arī *balts jēriņš*]. Pavisam no cita skatupunkta raugoties, frazeoloģismu klāstā sava vieta ir vārdkopai *slapjš kā jērs* 'saka par ļoti nosvīdušu cilvēku' [ĒIV III 378], kā arī *nevainīgs kā jērs* (*jēriņš*) parasti iron. 'pavisam bez vainas' [LFV 2000: 430]. Niansētais uzskaitījums liecina, ka vispusīgi raksturotais objekts ir labi pazīstams. Turklāt pieņemot, ka vārdi *aita* un *avs* tiek attiecināti uz pieaugušiem dzīvniekiem,

tad par jēru sauktais parasti ir mazulis – bērnišķa šķīstuma un nosacītas bezpalīdzības iemiesojums, tādējādi līdzcietību rosinošs.

„Postillā" stabilā, bet G. Manceļa laikā ne frazeoloģiskā vārdu savienojuma ***Dieva jērs*** nozīme ir 'Jēzus Kristus', t. i., tas, kurš nesavtīgi izpircis pasaules grēkus, atdzimis un kļuvis par garīga spēka simbolu un kura raksturošanai izmantota vārda *jērs* pārnestā nozīme, bet ne dažādās tekstā pieminētās jēra īpašības. Konkrētās nozīmes izpratnes un tās motivācijas ilustrācijai sk., piem.: *Vnd to wiſśu / ko JEſus Chriſtus mums gir nopellnijis ar śawu Aſśini und ruhktam ghruhtam Mohkahm / Deewa Schälaſtibu / Ghräko Peedośchanu / Taißnibu und muhſchighu Dſiewośchanu / Meeru und Preeku eekſchan Śwähtu Gharru leek Deews ick=kattram Zillwäkam śawa` Wahrda` preekſcha zellt / ka mehs zaur to muhſchighe meeloti und ee=preezenati kļutam. Aiſto JEſus Chriſtus gir* ***Deewa Jährs*** */ kaß wiśas Paſśaules Ghräkus näß.* (LP2 33–34, 24–31); *Taß Apuſtuls Pahwils raxta: Chriſtus gir muhſſo Ghräko dehļ nodohtz / und muhſśas Taißnibas dehļ usmohdenahtz.* [..] *Taß chriſtitais Jahnis śacka: Taß gir Deewa Jährs / kaß Paſśaules Ghräkus näß.* (LP3 21, 15–22; sk. arī LP1 28–29, 28–5; LP1 39, 26–29; LP1 144, 11–16; LP1 444–445, 25–4; LP2 63, 17–23); *O Deewa Jährs nhenoſedſis py Kruſta Kohku nokautz / allaſch attraſts pazeetiegs..* (LP1 400, 5–7; sk. arī LP2 33, 6–8); *O JEſu Chriſti nomirris eſśi py Kruſta Kohku / tu Deewa Jährs / .. tawas Mohkas und Nahwes darra .. mann par Manntineeku / tawa` Wallſtiba` teem Engheļeem lieds* (LP3 191, 2–7).

Frazeoloģisks potenciālisms *Dieva jērs* ar nozīmi 'Jēzus Kristus, Dieva dēls' izmantots, lai nostiprinātu nemainīgu tēla pozitīvo saturu, turklāt iespējams izteikt pieņēmumu, ka zemapziņā pastarpināti darbojas tabu mehānisms (t. i., aizliegumu sistēma, kas ir izveidojusies pirmatnējā sabiedrībā un parasti saistīta ar reliģiskiem priekšstatiem [Tez. sv.]), kas Jēzus vārdu kontekstā aizstāj ar apzīmējumu *Dieva jērs* ne tikai poētisku iemeslu dēļ.

Atsevišķā grupā – pārliecinošākā, ar augstāku nozīmes pārnesuma un līdz ar to arī frazeoloģiskuma līmeni – nodalāmi frazeoloģismi ar salīdzinājumu *kā jērs / jēriņš* un ***kā Dieva jērs***. Spredikos salīdzinājums pastiprina pārnestās nozīmes ekspresiju, piem.: *Ścho mannu Jß=Eeſchanu und ghrutas Mohkas eſśeeta juhß / .. Mann darrijuśchi / arr juhſśeem leeleem Ghräkeem; nhe kļuhtu eß juhſśo dehļ no Jeruſalem ißwäſts / und ka Deewa Jährs us to Kallnu Golgatha nokautz und upperähtz / tad jums dauds .. us to muhſchighu und debbeſkighu Jeruſalem nhe buhtu ja=preezajahß* (LP3 149, 20–26).

No visiem rakstā aplūkotajiem „Postillas" frazeoloģismiem / frazeoloģiskiem vārdu savienojumiem tikai šajā grupā ir viena paplašināta frazeoloģiska vārdkopa ar pozitīvo nozīmi pastiprinošo komponentu ***īstens***, turklāt izmantojot deminutīva formu *jēriņš*: *TAß Kungs Jeſus Chriſtus / .. ghribbädams pehdighe ee=jaht eekſchan tahß Pils Jeruſalem .. und ghribbädams .. muhſśo Ghräko dehļ / ka taß* ***ihſtäns*** *Deewa Jehrings py to Kruſta Kohku lickteeß nokauteeß / tad .. JEſus tuwe klaht py Jeruſalemes nahze..* (LP2 187–188, 27–3).

Nākamajā piemērā iekļautie divi frazeoloģiskie salīdzinājumi (*kā jēriņš*, *kā kāda avs*), kurus paplašina palīgteikumi, un frazeoloģiskā vārdkopa *Dieva jēriņš* veido frazeoloģismu blīvējumu, kas precīzi raksturo objektu: *Taß Kungs JEſus .. zeeśch Wings arri*

ka Jehrings */ kaß śawu Mutt nhe attdarra / py kauschanas=Blugki no=wäſts / und* ***ka kahda Awis*** */ kattra preekſch śawu zirrpehju apmähmo: tah śchiß* ***Deewa Jehrings*** */ muhſśo Ghräko=Neſśeis / gir wiß kaß winjam notitzis / tick rahme zeetis* (LP3 27, 9–21).

No piemēru iztirzājuma secināms, ka par *Dieva jēru* dēvēts vienīgi Jēzus Kristus, bet cilvēks nav izpelnījies godu būt par *Dieva jēru / jēriņu*, bet tikai par *vienu jēriņu* vai *avi*, kā liecina „Postillas" piemērs: *Jhten tha arriſdan darra taß Elles=Willx / taß Wälls / kad taß tam Kungham JESV Chriſto weenu Jehrinju / weenu Zillwäku attraut ghribb / tad taß tam to Mutt ais=ſpeeſch / ka taß nhe warr Deewu pee=śauckt / unnd attkal eekſchan to Aujo=Kuhti tahß Chriſtitas Draudſibas ee=wäſts tapt* (LP1 316, 16–21).

Dieva suns

Pretstatā minētajiem Dieva jēriem, aitām un avīm ***Dieva suns*** ir saistošs kā jebkurš retums, G. Manceļa „Postillā" ir tikai viens šāds frazeoloģisms, tāpēc vispirms ieinteresēts atskats uz pirmsākumiem. K. Karulis atzinis: „Vārds ***suns*** (resp. tā sākotnējās formas) senatnē attiecās uz vilku. Pēc dzīvnieka pieradināšanas tas attiecināts uz mājdzīvnieku, bet vilkam izveidojies jauns apzīmējums.. Taču dažās valodās pēc senas tradīcijas saglabājies vēl vilka apzīmējums „meža suns".. Latviešu senajās tradīcijās tam atbilst „dieva suns" (kā „dieva zosis" bija meža zosis..).." [LEV II 325].

Mūsdienu vārdnīcās [piem., Tez. llvv] lielākoties suns raksturots kā 'suņu dzimtas mājdzīvnieks, kam ir saimnieciska vai dekoratīva nozīme'. Toties vārdam *vilks* vienīgi Tez. sv līdzās klasiskajam nozīmes skaidrojumam uzrādīta arī latviešu dzīvesziņai un folklorai būtiska norāde par vārda mitoloģisko saturu un saikne ar tautas kolektīvo zemapziņu: „*vilks*.. 2. mit. Latviešu mitoloģijā veikls un izturīgs zvērs, kas saistīts ar Velnu un pazemi.." [Tez. sv]. Šādā kontekstā *Dieva suns* šķiet kā izkāpis no latviešu folkloras: „Simboliska nozīme [ķekatās iešanā Ziemassvētkos] bija rotaļai „vilks un kaza", kur kaza ir Saules simbols, bet vilks, būdams *Dieva suns*, cenšas ātrāk likt kaziņai (saulītei) iziet no tumsas un kāpt debesu kalnā" [Māras loks]. Frazeoloģisks nozīmes pārnesums vārdkopā *Dieva suns* skaidri saredzams, tas fiksēts „Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā": *Dieva suns* novec. 'vilks' [LFV 2000: 1220; arī ME I 486]. LFV norāde novec. šoreiz ir īsti vietā, to apstiprina fakts, ka frazeoloģisms *Dieva suns* nevienā citā mūsdienu vārdnīcā atrodams nav. Toties G. Mancelis „Postillā" tolaik tautas dzīvajā valodā saklausīto organiski iekļāvis sava spredīķa tekstā: *Tu eſśi Deewa Bährns zaur to Titzibu eekſchan JEſum Chriſtum; ka buhtu tad Tähws no śawu Bährnu attkahpis? taß muhſchighe nhe notix; Vnd kad tu irr Deewa Śunns buhtu bijis / tad by töw tomähr zerreht / Deews töw dohß / kaß töw waijagha. Zillwähx dohd śawam Śunniſcham kahdu Kummohſśu: Negg tad Deewam ſchehlighaka Śirrds prett Zillwäku buhtu? Kapehtz ghribbi tu tad iſśamiśt? Deewa Rohkai py palliedſibas nhe gir Ghalls / laid buht Waina tick leela / ka buhdama* (LP1 308, 18–26).

Konkrētais konteksts šoreiz gan nenodrošina viennozīmīgu frazeoloģisma nozīmes izpratni, jo iedziļinoties pieļaujams nozīmes skaidrojums 'nožēlojams grēcinieks', kas saistīts ar frazeoloģismu *kā suns* un tā nozīmes skaidrojumiem (1. 'saka, ja kāds ir ļoti noskrējies, nopūlējies, ir ļoti noguris, piekusis'; 2. '.. ja kāds ir ļoti nosalis, aukstuma pārņemts'; 3. '.. ja kāds ir ļoti izsalcis'; 4. '.. ja kāds nekaunīgi melo'; 5. '.. ja kāds tiek

nopulgots, noniecināts' [LFV 2000: 1222–1223]; arī *kā nopērts suns* 'saka par cilvēku, kas pārdzīvo kaunu, nožēlo savu vainu' [LFV 2000: 1221]). Tādējādi arī te tiešās un pārnestās nozīmes nianšu un konteksta mijiedarbībā vārdkopa *Dieva suns*, iespējams, paplašina nozīmju loku, apstiprinot okazionālu frazeoloģisku lietojumu. Tikai jautājums par konkrēto nozīmes formulējumu „Postillā" paliek atklāts – 'vilks' vai tomēr 'grēcinieks'? Neatkarīgi no tā piemērs par Dieva suni apstiprina A. Veisberga sacīto: „Frazeoloģija, būdama viens no valodas augstākajiem līmeņiem, gan atspoguļo sevī valodas zemāko līmeņu (morfoloģija, leksika) īpatnības, gan arī veido saikni ar literatūru, folkloru. Tādējādi frazeoloģijā apvienojas valodas un kultūras elementi" [Veisbergs 2007: 9].

Secinājumi

Rakstā analizētās vienkāršās vārdkopas (*Dieva avs / aita*, *Dieva jērs*, *Dieva suns*) uzrāda saistošas komponentu tiešo un pārnesto nozīmju nianses un to mijiedarbību, kuras ietekme vērojama frazeoloģisku vārdkopu nozīmes motivācijā un izpratnē. Nozīmes nianses konkrētā semantiskā aspektā precizēt palīdz vārda etimoloģijas piesaiste.

Vārda tiešās un pārnestās nozīmes attiecības dažādos valodas vēstures posmos nosaka frazeoloģijas kā frazeoloģismu kopuma attīstību, kā arī dažādu frazeoloģismu statusu konkrētā laikā (okazionālisms, potenciālisms, frazeoloģisms).

„Postillas" vārdkopās ar dzīvnieku nosaukumiem vērojams interesants dažādas izcelsmes semantikas slāņu sastatījums: *Dieva avs* un *Dieva jērs* nācis no Bībeles, bet *Dieva suns* – no folkloras. Par *Dieva jēru* dēvēts tikai Jēzus Kristus, nekad cilvēks.

Par frazeoloģismiem G. Manceļa laikā uzskatāmi atsevišķi „Postillas" vārdkopu lietojumi, rūpīgi izvērtējot nozīmes pārnesumu un konteksta nianses.

AVOTI UN LITERATŪRA

Dainuskapis – *Krišjāņa Barona Dainu skapis*. Pieejams: http://www.dainuskapis.lv/meklet/avi

Dievazīme – *Dieva jeb debesu zīme*. Pieejams: https://www.e-ezoterika.lv/raksti/dieva-zime.html

EH – Endzelīns, J., Hauzenberga, E. *Papildinājumi un labojumi K. Mīlenbaha Latviešu valodas vārdnīcai*. 1. sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1934–1938. 841 lpp.

ĒIV – Kagaine, E., Raģe, S. *Ērģemes izloksnes vārdnīca*. 2.–3. sēj. Rīga: Zinātne, 1977.

LFV – Laua, A., Ezeriņa, A., Veinberga, S. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2000. 1461 lpp.

KIV – Reķēna, A. *Kalupes izloksnes vārdnīca*. 1. sēj. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1998. 631 lpp.

KnIV – Balode, S., Jansone, I. *Kalnienas izloksnes vārdnīca*. 1. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2017. 648 lpp.

LLV – *Latviešu-lietuviešu vārdnīca*. Kaunas: Aesti, 2003. Pieejams: https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?q=&s=0&g=2&r=10621063

LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 2. sēj. Rīga: Zinātne, 1973. 550 lpp.

LP1, LP2, LP3 – Manzelius, G. *Lang-gewünschte Lettische Postill*. Pieejams: http://www.korpuss.lv/senie

LEV – Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: Avots, 1992.

Manc. 1638 – Mancelius, G. *Lettus. Das ist Wortbuch*.. Riga, 1638. Pieejams: http://korpuss.lv/senie/static/Manc1638_L.html

Mārasloks – *Ziemassvētki*. Pieejams: http://marasloks.lv/public/?id=113&ln=lv

ME – Mīlenbahs, K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis un turpinājis J. Endzelīns 1.–4. sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.

Postilla – Mancelius, Georg. *Lang-gewünschte Lettische Postill*. Riga: 1654. Pieejams: http://korpuss.lv/senie/toc.jsp

SISV – Putniņa, M., Timuška, A. *Sinoles izloksnes salīdzinājumu vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2001. 294 lpp.

Skrūzmane 2016 – Skrūzmane, E. Frazeoloģiskas pārdomas par dažām Dieva radībām G. Manceļa „Postillā". *Valoda – 2016. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XIII Zinātnisko rakstu krājums*. Daugavpils: Saule, 2003, 9.–14. lpp.

Svētruna – *Bībeles vēsts par dieva mīlestību*. Pieejams: http://www.baltabaznica.lv/en/58-resursi/svetrunas/176-bibeles-vests-par-dieva-milestibu

Tez. llvv – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams: http://www.tezaurs.lv/llvv/

Tez. mlvv – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams: http://www.tezaurs.lv/mlvv/

Tez. sv – *Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca*. Pieejams: http://www.tezaurs.lv/sv/

Veisbergs 2007 – Veisbergs, A. Iesākumā bija vārds jeb Bībeles izcelsmes frazeoloģija latviešu valodā (17.–21. gs.). *Valsts valodas komisijas raksti. 3. Latviešu valoda – pastāvīgā un mainīgā*. Rīga: Valsts valodas komisija, Zinātne, 2007, 8.–31. lpp.

Валентина ЩАДНЕВА
(Тартуский университет)

Топонимические предания староверов Эстонии

Summary
Toponymic Legends of Old Believers in Estonia

The present article is devoted to the toponymic legends of the western coast of Lake Peipus, Lake Teploe, and Lake Pskov, populated by the Old Believers of Estonia. The information was sourced from the archives of the Russian language department, as well as printed and electronic texts. The content of toponymic legends is perceived as genuine, because they preserve the memory of a supposedly specific time and of supposedly real common people and historical personalities. This partly explains the predominance of anthroponymic, rather than geogenic, stories in the legends. Geographical representations of the Old Believers are reflected in the legends themselves, in the familiar folk toponyms (Russian and long-adapted Estonian ones), with the preference of the latter in everyday conversation. As a result, legends comprise special cases of the manifestation of "own" and "alien".

Key words: *the Russian language, toponyms, toponymic legend, folklore, Old Believers, Estonia*

*

Предлагаемая статья[1] посвящена топонимическим преданиям западного побережья *Чудского, Теплого и Псковского озер*. Основное внимание уделено географическим номинациям и преданиям Западного Причудья, поскольку большая часть староверов проживает именно здесь, а не в Обозерье. **Цель** исследования – выявить языковые и содержательные особенности топонимических преданий приозерного края. Тем самым **объектом** обсуждения стали географические представления, отражение которых входит в языковую картину мира староверов, что и обусловливает актуальность темы. Топонимы своеобразно закрепляют этно-конфессиональную идентичность человека, поскольку географические номинации в речи людей являются, по словам Е. Л. Тихоновой, свидетельством культурного освоения пространства человеком [Тихонова 2013: 181]. Это освоение воплощается и в топонимических преданиях – как в одной из реализаций универсальной оппозиции «свой – чужой», с которой естественным образом связана историческая народная память.

В данном анализе учитывалась географическая информация из опубликованных бумажных и электронных текстов, однако в первую очередь рассматривались сведения из тетрадей кафедрального архива. Эти тетради содержат предания в записях двух типов: 1) в речи самих информантов и 2) в пересказе их речи собира-

[1] Исследование осуществлено при поддержке гос. программы «Эстонский язык и народная память», тема EKKM14-299 «Составление лексикона старообрядческой народной культуры».

телями – в рамках исторической справки, представленной в большинстве тетрадей. В текстовых примерах (ниже) оба типа записи приводятся буквально.

Внутри легенд и преданий в фольклористике принято выделять их особую топонимическую разновидность, которая включается во все классификации, хотя фольклористы признают, что классификации жанровых подвидов преданий условны из-за отсутствия универсального типологического критерия [Зуева, Кирдан 1998: 177]. По своей структуре и легенды, и предания обычно представляют собой небольшие рассказы свободной формы с неустойчивым текстом. При этом оба фольклорных жанра могут иметь реальную фактическую основу [там же: 175–176, 181–182], однако, в отличие от преданий, в легендах все-таки преобладает художественный вымысел, который преобразуется в символическое обобщение.

Рассмотренные нами источники подобных рассказов-легенд о населенных пунктах на западном побережье трех озер не содержат. При этом географические сведения нередко передаются не развернутыми повествованиями, а отдельными высказываниями, порой равными одному-трем предложениям, в которых старожилы сообщают сведения об особенностях местности, объясняют названия деревень. В этих высказываниях-толкованиях относительная достоверность фактов и личностей в целом сохраняется, однако широкие обобщения, метафоричность, символическая образность, свойственные легендам, отсутствуют. Именно поэтому в случае с проанализированными текстами следует говорить не о легендах, а о топонимических преданиях, которые а) рассказывают о потенциально произошедших, но переосмысленных событиях, реальных (или якобы реальных) людях и б) отражают своеобразие местного географического пространства и языка.

С метафоричными легендами топонимические предания сближает нацеленность на географические объекты с научно не подтвержденными датами их появления и с этимологически проблемными названиями. Диалектный материал Причудья и Обозерья показывает, что толкование непонятного названия может иметь разные вариантные объяснения, но решение вопроса о смысле и происхождении топонимов следует оставить специалистам по этимологии. Вариантость свойственна и самим географическим номинациям, что наблюдается как в диахронии, так и в синхронии. Вот лишь некоторые наименования: **Raja** – *Ра́я / Раюша / Ра́юши*; **Kallaste** – *Ка́лласте /* ист. *Кра́сные горы / Кра́сно-Горы / Красногор*; **Kasepää** /ист. Kasope / Vene Kasepää – (русская) *Ка́зепяэ / Ка́зепя /Ка́запель / Ка́зепель* и др. Попутно отметим и типичное для русских поселений дублирование самих деревень. Они появлялись или с новым названием (*София*, *Муравьевка*), или со старым, но уточненным наименованием (*Малые Ко́льки – Большие Ко́льки*, *Малая Ти́хотка – Большая Ти́хотка*, *Старая Казепель – Новая Казепель*).

Хотя содержание топонимических преданий может не соответствовать реальности, толчком к их созданию служит или общее, или локальное, но социально значимое подлинное событие, важное для всего края или для отдельной деревни. Вместе с тем предание включает интерпретацию факта с обязательным использованием сюжетного вымысла [Зуева, Кирдан 1998: 175], который, как показывает наш анализ,проявляется в народной этимологизации топонима и в неточности сведений о поселении. Произвольное толкование названия по тем или иным ассоциациям – в духе наивной (народной) этимологии – весьма обычно в осмысли-

вании географических названий [Трубе, Пономаренко 1969: 182], а переосмысление непонятного названия воплощается в сюжеты с элементами вымысла. Тем не менее предания, в отличие от легенд, имеют установку на фактическую достоверность. Неслучайно в рассмотренном диалектном материале наблюдаются ссылки на мнение старых людей.

В топонимических преданиях староверов, наряду с народно-этимологическими толкованиями географических номинаций, наблюдаются и сюжеты, посвященные заселению и освоению края. В проанализированных текстах эти два направления общей топонимической тематики порой объединяются. Наблюдается и контаминация иного рода: по признаку воздействия других жанров на содержание преданий. По этому критерию специалисты выделяют переходные типы произведений [Зуева, Кирдан 1998: 177], что в нашем материале представлено легендарным преданием с мотивом чуда. Это предание, имеющее несколько интерпретаций, одновременно является свидетельством неравнодушия староверов к географии своего расселения. Так, в тексте, записанном в Муравьёвке, объясняется, почему часть домов в этой деревне стоит вдоль дороги, как и в других русских поселениях, а часть разбросана на расстоянии друг от друга по типу эстонских хуторов:

(1) Речь информанта (женщина 30-ти лет):

> ***Бес*** *дома нёс-нёс, да не донёс до деревни, растерял по дороге* (Муравьёвка, 1964).

Отличие планировки русских поселений от эстонских является значимой темой для жителей деревень всего побережья, что отражено и в развернутом ответе на вопрос о том, почему староверы живут компактно в многолюдных селениях, а не на отдельных хуторах:

(2) Речь информанта (женщина 30-ти лет):

> *Один рядом с другим все эти домики строили. <...> Сказали, как* ***бес*** *летел, то эстонцев раскидал по отдельности, а староверов так кучей и кинул с неба. Потому и живут вместе. <...>* ***Так говорили старые люди****.* (Калласте, 2006) [Морозова 2007: 79].

Персонажем этих языковых версий предания оказывается бес, действующий или неосознанно (*растерял*), или намеренно (*кинул*). В более поэтичной трактовке сюжета беса заменяет Бог.

(3) Речь автора интернет-текста:

> *Эстонцев* ***Бог*** *щепоткой по одному разбрасывал, да притомился... И нас, староверов, пригоршней высыпал.* [Калласте.http://aslend62.livejournal.com]

В этом случае в текст вносится религиозный мотив, однако все три варианта вымысла объединяет четко осознаваемая этно-конфессиональная идентичность староверов.

Бóльшей части топонимических преданий приозерного региона свойственна конкретная локализация: географическая отнесенность к определенной деревне.

При этом некоторые предания связаны с особенностями местности и представляют собой народное толкование этимологии топонима. Так, о деревне *Муравьёвка*, которая находится в полутора километрах от *Софии*, собиратели пишут:

(4) Речь собирателя:

*У многих старожилов спрашивали мы о том, как и когда возникла эта деревня. Ответы были разные: одни называют село – **Сипельга**; название более точное – **Муравьёвка** является переводом на русский язык. Село возникло или в 1925 или 1926 году. В деревнях возле Чудского озера осталось мало свободных земель и молодоженам, выделившимся из большой семьи, нужна была земля. Тогда стали давать небольшие участки земли на болотистом месте за сёлами. Там не было ни больших деревьев, ни травы, только мох и кусты* (Муравьёвка, 1964).

(5) Речь собирателя:

*Старожилы говорят, что село получило такое название <Муравьёвка> потому, что люди **трудились, как муравьи, не покладая рук** или, как они сами говорят, **«высунув язык на губы»**. Другие же говорят, что в болоте было много разных видов муравьёв, и поэтому село получило такое название* (Муравьёвка, 1964).

(6) Речь информанта (женщина 30-ти лет):

*Лопатам и рукам было всё выстроено. Здесь и дярéв не было, один кустарник. **Трудилися, высунувши язык на губы, как сúпельги**, как в нас говорят. Постúлку на себе носили коровам. Свету не видели. А **Муравьёвка** потому, што тут муравьев много* (Муравьёвка, 1964).

Эти примеры свидетельствуют об одновременном отражении в предании и «природной», и «трудовой» версии происхождения топонима, а последнее соответствует особенностям менталитета староверов, приученных к упорному труду.

Топонимические предания с историческими мотивами [Березович 1999: 4] у староверов преобладают. События в них приурочиваются к какому-то времени и привязываются или к местным жителям, или же к историческим деятелям. Так, в записи из деревни *Рая* называются якобы первые деревни и время прихода староверов на побережье, однако эти сведения большей частью недостоверны.

(7) Речь собирателя:

*Местные жители говорят, что их предки пришли после нашествия **Наполеона**. Они долго плутали по Псковской губернии потом перешли Чудское озеро и здесь основали свои деревни. Первая образовалась деревня **Кюкита**. Рядом образовалась деревня **Раюши**. **Муствее** образовался гораздо позже* (Рая, 1974).

Примечательно, что по содержанию вариантные тексты могут значительно различаться, как, например, следующие версии наивной этимологии названия деревни **Кольки**.

(8) Речь собирателя:

Народная этимология такова: когда-то, в царствование ***Петра I****, в эти места прибыл первый поселенец из Сибири, которого звали* ***Колька****. Есть предание, что он бежал от гнева* ***Петра I****, боясь подвергнуться какому-либо наказанию из-за своего нежелания признать новые обычаи, вводимые царем. В частности, из-за нежелания сбрить бороду. Он занимался земледелием, скотоводством, рыболовством. Поселился он на берегу озера. Через некоторое время с другого берега стали приходить люди и устраивать свои жилища. После смерти первого поселенца образовавшуюся вокруг его жилища деревню назвали его именем* (Малые Кольки, 1968).

(9) Речь информанта (женщина 69-ти лет)**:**

Мыза была в Алацкиви. Барон Нолкин у нявó сын ***Николай****, наверно оттого. И дочкá* ***Софéя*** *была, али жанá явóнна* ***Софья****, вот и дярéвня так. Я помню, я была дявчóнкой, барон ездит в карете парной запряжóнна. Все кланяются, а яны́ конфеты бросают, а мы, как дурачки, бягомм за каретами. Ведь барон-то бросил...* (Малые Кольки, 1964).

Здесь в обеих текстовых иллюстрациях этимология топонима ***Кольки*** не соответствует действительности, ибо деревня *Кольки* как место рыбной ловли упоминается еще в 1592 г. (*Kolko*), а затем в 1601 г. (*Kolk*) [Moora 1964: 57]. Что касается появившейся в 1878 г. деревни *София / Софиевка*, то имя графини Софии Штакельберг, ставшей женой барона Эрнста Нолькена, на самом деле легло в основу наименования нового поселения, ибо она помогла крестьянам получить землю для новой застройки [Рихтер1976: 104].

Собранный материал свидетельствует о том, что в преданиях явно доминирует отсылка к историческим деятелям, как в примерах (7, 8). Упоминание разных известных имен используется и в двух следующих вариантах осмысления одного и того же топонима южной части западного побережья озер.

(10) Речь собирателя:

Деревня ***Любницы*** *расположена также на берегу реки Выханду в 5–6 км. от* ***Выыпсу****. Население в основном русское.* ***Любницы*** *возникли 800 лет назад. В деревне насчитывается около 400 домов. Народ рассказывает, что здесь селились беглые бурлаки, которые занимались рыбной ловлей. <...> Говорят, что через эту деревню проезжала* ***Екатерина I****, и она ей очень понравилась. Здесь ее встретили очень гостеприимно.* ***Екатерине*** *полюбилась эта деревня, и поэтому ее назвали* ***Любницы*** (Любницы, 1970).

(11) Речь информанта (женщина 85-ти лет):

Дярéвня находится на берягу́ Псковского озера. Называется ***Любница****, давно так называется. Говорят, в войну* ***Петр I*** *велел бить колбы* [в записи значение этого слова не уточняется] – *дярéвня* ***Колпина****, велел медлить – назвали* ***Медли****. В* ***Любнице*** *красивые мястá, рошчы, наверно, зато* ***Любница*** (Любницы, 1975).

В последнем примере жительница деревни ***Любница*** пытается объяснить принцип ее называния на примере топонимов российского острова***Колпина*** (приблизительно в полукилометре от ***Любницы***). Отметим, что остров ***Колпина***, по некоторым данным, во время Северной войны 1700–1721 гг. заселили русские старообрядцы, пытавшиеся избежать реформ патриарха Никона и не попасть в регулярную армию [Колпина. https://ru.wikipedia.org/wiki/Колпина]. Тем самым упоминание о деревнях *Колпино*, *Медли*, *Шартово*, находящихся на российской стороне, вероятно, объясняется или конфессиональными и родственными отношениями старообрядцев, или контактами жителей соседствующих территорий. Прежние связи жителей подтверждает и следующий пример:

(12) Речь информанта (женщина 98-и лет):

Моя роди́нка ***Ка́мянка****. Зате́ма переехали в* ***Ша́ртава****. Та́ма 13 лет я жилам. Тогдым в* ***Красную Гору*** *взяли мяня́ к тёти, та́ма жила́, оттуда взяли мяня́ замуж в* ***Любницы****. Замуж вышла в 24 года* (Любницы, 1970).

В последнее время топонимические предания закрепляются в электронных текстах. Так, на интернет-сайте, посвященном истории старообрядческой деревни *Красные Горы* (ныне город *Калласте*), создатель этого веб-ресурса, приводя четыре версии появления староверов в Причудье, пересказывает известное на побережье предание о том, что в 1720 году рыбаки-староверы с восточного берега высадились в *Разлоге* (месте, где береговые уступы 8-метровой высоты «разламываются», образуя пологий спуск к берегу) и основали постоянное поселение [Калласте. http://aslend62.livejournal.com]. Реальности в данном случае соответствует то, что эти уступы из красного девонского песчаника и породили название *Красные Горы*.

Итак, в топонимических преданиях жителей побережья своеобразно отражается память о далекой и близкой истории, привязанной к конкретному (хотя хронологически и не вполне точному) времени и к реальным, а не вымышленным событиям и персонажам – обычным людям или историческим личностям какой-либо эпохи. В результате такой привязки содержание повествований представляется и рассказчику, и слушателю не просто правдоподобным, а подлинным.

Предания с антропонимическими и геогенными сюжетами являются одним из частных случаев противопоставления «своего» и «чужого», ибо староверы не только сохраняют топонимические рассказы, но и, как показывает речевая практика, в обыденной речи отдают предпочтение старым русским и давно адаптированным эстонским по происхождению наименованиям, которые представляют собой привычную для повседневной жизни систему ориентиров на местности. Тем самым географические представления староверов отражаются и в народной памяти – в преданиях, и на уровне языка – в самих народных номинациях, и в специфике их употребления – в предпочтении народных топонимов.

ЛИТЕРАТУРА

Березович, Е. Л. Топонимия и исторические предания (к вопросу о взаимодействии различных версий этнокультурной информации). *Ономастика и диалектная лексика*. Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 1999. Вып. 3, с. 3–30.

Зуева, Т. В., Кирдан, Б. П. *Русский фольклор*. Москва: Флинта: Наука, 1998. 400 с.

Калласте. http://aslend62.livejournal.com (Дата последнего просмотра: 20.02.2018).

Колпина. https://ru.wikipedia.org/wiki/Колпина (Дата последнего просмотра: 20.02.2018).

Морозова, Н., Новиков, Ю. *Чудное Причудье. Фольклор староверов Эстонии*. Тарту: Huma, 2007. 336 с.

Рихтер, Е. В. *Русское население Западного Причудья* (*очерки истории материальной и духовной культуры*). Таллин: Валгус, 1976. 282 с.

Тихонова, Е. Л. Топоним как информационный языковой код в фольклорной исторической прозе. *Вестник Бурятского гос. ун-та*. № 10, 2013, с. 181–189.

Трубе, Л. Л., Пономаренко, Г. М. Наивная этимология и фольклор в топонимии. *Ономастика Поволжья*. Ульяновск, 1969, с. 182–185.

Karolina BUTKUVIENĖ
(Šiauliai University)

The Language of Adolescents in Translated Young Adult Fiction

Summary

The Language of Adolescents in Translated Young Adult Fiction

Translation is an important social activity when the original written text in its original verbal language is rendered into a written text in a different language. This is a particularly complicated task for translators because they play important roles as cross-cultural transmitters of culture, attempting to interpret concepts and speech as faithfully and accurately as possible. This is certainly the case when the translation of adolescent language in literary discourse is in question, as this language is very closely linked to cultural traditions and the norms of a specific society and period. The **aim** of this research is to determine the particular strategies of translation used for adolescent language in fiction for young adults. The total number of lexical items of teen speech is 781.

The research shows that 394 instances of teen speech (50.5%) have been rendered employing the strategy of direct transfers. Other examples of adolescent language, i.e. 387 cases, have been neutralized, standardized, toned down as well as being omitted or mistranslated. This totals 49.5%. Although the translations of fiction for young adults in Lithuanian retain slightly more than half of the examples of teen speech of the original texts in English, the choice to soften or neutralize the other half of the cases reveals that the Lithuanian translators still often choose to adhere to literary and writing traditions of Lithuanian culture, in this way domesticating the target texts more than foreignizing them.

Key words: *adolescent language, young adult fiction, teen culture, teen speech items, translation strategies*

Zusammenfassung

Jugendsprache in der Übersetzung der Jugendliteratur

Übersetzung ist eine wichtige soziale Tätigkeit, wobei ein schriftlich fixierter Text in einer Ausgangssprache in einen schriftlichen Text in eine Zielsprache übertragen wird. Übersetzung gilt als eine komplexe und komplizierte Tätigkeit, darum werden Übersetzer sehr oft als Vermittler zwischen Kulturen betrachtet. Sie können unterschiedliche Sichtweise auf dieselben Kulturerscheinungen haben. Die o.g. Aussagen dienen als Ausgangspunkt für die Analyse der Übersetzung der Jugendsprache in der Literatur, denn Texte mit Elementen der Jugendsprache und Übersetzungen dieser Texte sind ein wesentlicher Bestandteil bestimmter Gesellschaftsgruppen, bestimmter Epochen, Kulturnormen und Traditionen. Der vorliegende Beitrag setzt sich die Analyse der Übersetzungsstrategien **zum Ziel**: es wird versucht die von den litauischen Übersetzern bei der Übersetzung der Jugendsprache aus dem Englischen ins Litauische bevorzugten Strategien festzustellen. Als Gegenstand der Analyse dienen insgesamt 781 Belege der Jugendsprache im Englischen und Litauischen.

Die Untersuchung der Belege hat ergeben, dass bei der Übersetzung der Jugendsprache (394 Belege, 50,5 Proz.) vollständige Entsprechungen gebraucht wurden. Die andere Hälfte der Belege, d.h. 387 Belege der Jugensprache, wurde in der Zielsprache neutralisiert: die Übersetzer haben stilistisch neutrale lexikalische Einheiten gebraucht, diese Lexik überhaupt weggelassen bzw. nicht genau übersetzt. Diese Strategie wurde bei der Übersetzung von 49,5 Proz. der

Belege eingesetzt. In der Zielsprache, d.h. in der Übersetzung der Jugendliteratur ins Litauische, bleibt mehr als Hälfte der im Ausgangstext gebrauchten jugendsprachlichen Elemente erhalten, trotzdem lässt sich schlussfolgern, dass die litauischen Übersetzer zur Erhaltung der litauischen Sprach- und Kulturnormen neigen und dadurch den Zieltext von dem Ausganstext eher „entfernen" als ihn dem Ausgangstext „annähern".

Schlüsselwörter: *Jugendsprache, Jugendliteratur, Jugendkultur, jugendsprachliche Elemente, Übersetzung*

*

Introduction

Translation is a complex social activity that can be described, in Newmark's words, as *"rendering the meaning of a text into another language in the way that the author intended the text"* [Newmark 1988: 5]. However, as Helgregen states, this is a particularly complicated task for translators, because they have to consider that they are taking a text out of its cultural context and bringing it into a foreign one [Helgregen 2005: 9]. Thus, in Nida's words, *"competent translators are constantly aware that ultimately words only have meaning in terms of the corresponding culture"* [Nida 2003: 413]. Similarly, Even-Zohar defines translation as an activity which is *"dependent on the relations within a certain cultural system"* [Even-Zohar 2012: 167] and, in fact, as Nida argues, can cause more *"complications for the translator than do differences in language structure"* [Nida 2012: 145]. This is certainly the case when the translation of adolescent language in literary discourse is in question, as this language is very closely linked to cultural traditions and the norms of a specific society and period. The fact that the number of translated novels for Lithuanian teenagers has been growing rapidly allows one to claim that further investigation in this field is necessary. Thus, the **aim** of this research is to determine the particular strategies of translation used for adolescent language in fiction for young adults. In order to achieve the aim, the following **objectives** have been set: to provide a general theoretical framework of issues concerning the language of adolescents; to select examples of teen speech translation in a literary discourse; and to make certain observations about how the translation of teen speech provides a similar effect on the target readership. The ***scientific methods*** applied in the analysis of this research are the analysis of theoretical material, contrastive and descriptive methods.

The language of adolescents: a different language

The fact that the years of adolescence are often associated with alienation and problems in self identification is linked to the use of a specific manner of speech that is of great value in establishing teenagers' sense of selfhood, as well as maintaining their status as members of a group. Language has the potential, as Eckert observes, to convey social meaning independently of the sentences being uttered. According to her, the linguistic resources that are chosen, words, pronunciation, grammatical constructions, and the distinctive ways these are combined contribute a good deal to the formation of a language style, thus signalling who the speaker is, what he/she wants to do and who he/she aligns with. Simultaneously, the use of a particular language style may gain the speaker not only trust among those who use the same style but alienate or frighten those who do not [Eckert 2004: 9].

Indeed, it is common to observe a negative reaction by older generations towards the language of adolescents. Androutsopoulos [2010: 1501] indicates that this is often commented upon by adults, and is a frequent topic in the media. He states that parents and teachers usually criticize teen speech, judging it as "sloppy", and that most often they attempt to correct vernacular features such as local accents, slang words, or discourse particles [Androutsopoulos 2010: 1501].

Yet informal speech is not intrinsically worse than formal or standard speech: it is just different. As Aitchinson points out, humans naturally adapt their speech to suit their situation [Aitchinson 1997: 11]. However, this negative response would probably not occur if teenagers were not frequently viewed as a threat to older generations. Wyn feels that the focus on adolescents most often appears in isolation from an understanding of the social conditions under which young people are growing up, inevitably making people believe that young people pose a problem for the established order [Wyn 2005: 24]. To use Eckert's term, adults "otherize" adolescents [Eckert 2003: 116]. In this regard, teen speech has been "otherized" as well.

In the article "Adolescence", Kirkham and Moore state that how distinct teenagers' language is likely to be depends on the combination of two factors, their location in the social order and their response to the freedom and constraints imposed upon them [Kirkham and Moore 2013: 286]. Stenström and her colleagues emphasize that, regardless of whether adolescent speech is ascribed to so-called "bad language", the fact remains that teen talk is fascinating and the closest to the vernacular. Although this last assertion is questionable, as not all teens speak in their vernacular consistently, still the idea is an important one. Moreover, according to linguists, since this form of speech occupies an intermediary position between child and adult language, it can influence the way language develops. Many innovations in teenage speech, as Stenström and her colleagues indicate, work their way into the standard language [Stenström et al. 2002: x].

Some research shows that teenagers themselves do care about their language, although their opinions are as different as they are different themselves. According to Stenström and her colleagues, some teenagers are proud of using a different language, claiming that this is the most interesting language in the world, whereas others note that teenagers mainly use slang and that they swear a great deal. In brief, many teenagers are aware that their language has low prestige [Stenström et al. 2002: 13]. How long adolescent language has been considered substandard is difficult to say, since the relative "badness" of the language is, according to Andersson and Trudgill, constantly changing; what was previously considered to be "bad language" may later be accepted as a standard language variety [Andersson and Trudgill cited in Doyle 2006: 2].

Sociolinguists and other researchers agree that adolescence is the life stage in which linguistic change and variation are most clearly visible. At least in Western industrialized societies, according to Eckert, teenagers are considered as the "linguistic movers and shakers", and, as such, their way of speaking is "*a prime source of information about linguistic change and the role of language in social practice*" [Androutsopoulos 2010: 1496]. Eckert adds that, in recent decades in Western countries, teen speech has started to shape the ways that adults speak, because of its greatly increased presence in many parts of cultural life, such as popular music, movies and television

[Eckert in Gisle 2001: 9]. Furthermore, as Androutsopoulos explains, adolescents' profound engagement with pop and media culture means that the resources they draw on in their linguistic identity construction are not only local, but also global [Androutsopoulos 2010: 1502].

Despite all the advances, which occur in the development of adolescent speech, adults, as Stenström and her colleagues note, usually complain about adolescent language, without being aware of what exactly distinguishes teen speech from the more standard language [Stenström et al. 2002: x]. According to Lėgaudaitė, "*teenage language is governed by other factors than the adult language and, therefore, is characterized by features that are rare and do not occur at all in the standard language*" [Lėgaudaitė 2002: 6]. Still, it is usually adolescents' choice of vocabulary, as Stenström and her colleagues indicate, that characterizes their language most strikingly [Stenström et al. 2002: x].

Data and methodology

This research aims at determining the particular strategies of translation used for adolescent language in fiction for young adults. The instances of teen speech items have been compiled from the following novels for young adults and their translations into Lithuanian: John Green's *Looking for Alaska* (2005) translated by Daumantas Gadeikis in 2010, Melvin Burgess's *Junk* (1996) translated by Andrius Patiomkinas in 2002, Melvin Burgess's *Doing It* (2003) translated by Rūta Razmaitė in 2004, Ann Brashares's *The Sisterhood of the Traveling Pants* (2003) translated by Jurga Šidiškytė in 2004, and Cecily von Ziegesar's *Gossip Girl* (2002) translated by Gabija Ryškuvienė in 2006. The total number of examples of adolescent language found is 781. The analysis of the selected instances allows certain observations to be made and major findings to be presented at the end of the paper.

The translation of adolescent language in fiction for young adults

Earlier research on the language of adolescents shows that teen speech is more than mere use of slang and swearwords. The present research aims at covering different kinds of emotive language, not necessarily vulgar or non-standard, used by adolescent characters in the five novels, including slang, taboo language, pragmatic markers, vague words and expressions, specifically general extenders, connotative, and colloquial language.

The language of adolescents is often associated with their frequent use of slang, which often provokes a negative reaction by older generations. According to Andersson and Trudgill, although many people use slang in their everyday speech, quite a few consider it to be inappropriate in certain situations because of its overly informal nature [Andersson and Trudgill 1990: 16]. Other reasons mentioned by Andersson and Trudgill for objecting to the use of slang entail the novelty of slang items, as well as their association with those belonging to a particular social group [Andersson and Trudgill 1990: 16]. As Lėgaudaitė observes, belonging to a distinct peer-group, particularly for teenagers, is of special psychological importance so that teenagers who take part in close peer-group relationships, are often major sources of the production of new slang items [Lėgaudaitė 2002: 30].

The total number of slang words found in the five novels is 167. To analyse slang, it has been distinguished into general slang (e.g. *crap*, *jerk*, *dude*) and peer-group slang

(e.g. *to do a chase*, *willy*, *cherry*). "General slang" has been associated with those words that are distinguished as slang in common dictionaries as, for example, *Online Slang Dictionary*, *Oxford English Reference Dictionary* (1996), and *English-Lithuanian Language Dictionary* (2002). Peer-group slang has been divided into different categories according to the favourite topics among adolescents, such as sexuality, being "cool", using drugs and alcohol, and school. The analysis of the translation of slang shows that slightly more than half of their examples (93, or 56% out of a total of 167) are rendered in the Lithuanian translations by finding exact equivalents for the slang words of the source texts. On the other hand, 73 (44%) examples of slang are translated using strategies that neutralize this kind of non-standard language variety. This indicates that it is often difficult to find similar modes of expression of slang for similar situations in the two different cultures in which it is used. Certainly, different writing norms existing in the target culture also have to be taken into account.

Another characteristic feature of the language of adolescents is the use of swear words. The number of instances totals 240. According to different typologies in scholarly literature [Pinker 2007, McEnery 2006 in Ljung 2011], it has been decided to divide taboo language into such categories as general (e.g. *shit*), cursing (e.g. *fuck you*), idiomatic (e.g. *pissed up*), emphatic (e.g. *fucking hell*), abusive (e.g. *bitch*), descriptive (e.g. *to wank*), religious swearing (e.g. *goddamit*), and other vulgarisms (e.g. *arse*) which are used with the aim to offend or shock. The analysis of the translation of taboo language shows a slightly different situation. Of the total 240 examples of swear words and vulgarisms, 141 (59%) cases are translated by finding appropriate equivalents in the Lithuanian language culture. However, bearing in mind that Lithuanian culture and writing traditions are still often resistant to the use of taboo language in fictional texts, the source-language swear words are also often toned down by employing such strategies as lexical standardization, softening, and stylistic compensation with 46 (19%), 44 (18%), and 3 (1%) examples, respectively. There are also 6 (3%) cases in which the translators omit swear words in the translated texts, probably in order to avoid a very close translation or reduce their repetition.

One of the common features of the language of adolescents is their use of language fillers, small words, or pragmatic markers. Pragmatic markers are not propositional constituents, but their significant contribution to teenage speech is without question. In effect, as Andersen indicates, the term "pragmatic marker" denotes *"a class of short, recurrent linguistic items that generally have little lexical import but serve significant pragmatic functions in conversation"* [Andersen 1999: 40]. This means, as Andersen asserts, that pragmatic markers can be used to show the speaker's approval or rejection of a proposition and positive or negative evaluation; they may also have speech act functions or increase solidarity between speakers [Andersen 1999: 41]. Probably the social aspect is the most important when analysing the use of pragmatic markers in teen speech. In this research, pragmatic markers are especially associated with the word *like* that is commonly used as a sentential link or a quotative mark; it also functions as a word with no lexical meaning at all, just interrupting speech. Pragmatic markers are also represented by words such as *see*, *so*, *well*, *you know*, *I mean*, *I dunno*, *actually*, *anyway*, which have little propositional meaning, but operate as indicators of how an utterance is to be understood. The analysis of the translation of

pragmatic markers has revealed that of the total 96 examples of pragmatic markers, 61 (64%) cases are either neutralized or omitted from the target texts. The omission and lexical standardization of pragmatic markers in Lithuanian fictional texts suggest that the use of pragmatic markers is a feature more common to the representation of speech in English fiction than to the Lithuanian speech in literary discourse.

General extenders, which belong to the category of vague language, comprise another characteristic feature of the language of adolescents. Like other features of teen speech discussed in this research, general extenders, although they make speech sound natural, also receive a good deal of criticism because their meaning is very thin and they are generally unnecessary. Overstreet states that this negative evaluation comes from the idea that *"vagueness in reference indicates vagueness in thinking, and hence stupidity"* [Overstreet 1999: 22]. On the other hand, Stenström and her colleagues point out that vagueness in language is an inherent feature, which makes the communication process adequate. According to these linguists, the less formal the situation, the more vague the language used [Stenström et al. 2002: 86]. Similar tactics by the five translators are observed in the translation of general extenders, which fall under three categories: adjunctive general extenders, disjunctive forms, and general extenders without any connectives. Both quantitative and qualitative analyses show that the strategy of omission, in combination with such strategies as lexical standardization and stylistic compensation, accounts for the neutralization of half the cases of general extenders in the five novels under consideration (29, or 51% out of a total of 57). This in turn suggests that a negative attitude towards their use still dominates in the Lithuanian language culture.

Teenagers can make their language colourful, emotional, and sometimes hardly comprehensible to outsiders by using various strategies, not necessarily vulgar or substandard. One of the many ways of doing this is the use of connotative and ordinary colloquial language. The analysis of the use of translation strategies for connotative language has revealed that direct transfer and lexical standardization are the main strategies used by the Lithuanian translators, with the strategies of omission and stylistic compensation appearing occasionally. Of the total 52 examples of connotative language, 31 (60%) cases of figurative language units are transferred directly by finding exact equivalents in Lithuanian, producing a similar effect on Lithuanian teen readers. The analysis of the translation of colloquial language has revealed that lexical standardization with other ways of neutralizing informal words such as lexis softening and omission prevail over the strategy of direct transfer. From the total of 169 examples of colloquial language, only 66 (39%) cases are rendered using the strategy of direct transfer by finding appropriate colloquial expressions in Lithuanian. 89 (52%) cases of English informal language are translated by Lithuanian standard words or expressions. The neutralization of such a great number of examples possibly means that these Lithuanian translators are unacquainted with the current colloquial vocabulary used by Lithuanian teenagers.

The examples of translation strategies used for rendering the adolescent language in fiction for young adults are presented in Table 1.

Table 1.

Translation strategies for adolescent language in young adult fiction

No.	Source text	Target text	Translation strategy
1.	Right, but he didn't need to be **a jerk** about it. [Green 2006: 52]	– Tiesa, bet galėjo ir nesielgti kaip **asilas.** [Gadeikis 2010: 57]	Direct transfer
2.	I'm such ***an asshole***, she scolded herself. [Ziegesar 2008: 30]	Kokia aš ***kvaiša***, supyko ant savęs. [Ryškuvienė 2006: 38]	Softening
3.	I figured, **well,** one of us better keep a clear head. [Burgess 2003: 271]	Pagalvojau, **jog** vienam iš mūsų būtina išlaikyti blaivią galvą. [Patiomkinas 2002: 209]	Standardization
4.	She wasn't pretty **or anything** but the photograph was really beautiful. [Burgess 2003: 217]	Moteris nebuvo graži, tačiau pati fotografija buvo puiki. [Patiomkinas 2002: 167]	Omission
5.	"That's the point, **Sherlock!**" the Colonel screamed. [Green 2006: 63]	– To ir noriu, **proto guze!** – atrėžė Pulkininkas. [Gadeikis 2010: 68]	Stylistic compensation
6.	But on the way home we had to call in at **the offie** for some beer, and when we came out he showed me what he had under his coat. [Burgess 2003: 171]	Pakeliui į namus užsukome į vieną **gėrimų parduotuvę.** Kai nusipirkę alaus išėjome laukan, jis pakėlė švarko skverną. [Patiomkinas 2002: 131]	Standardization

In Example 1, a general slang noun "jerk", which means an "incompetent or stupid person", is rendered directly into "asilas" (back translation: "a donkey") into Lithuanian. This slang word can be considered as an appropriate equivalent for "jerk", since in Lithuanian it also denotes a person with little ability.

The strategy of softening occurs when the translator Ryškuvienė has to render the abusive word "asshole" in Example 2. The translator renders it as "kvaiša" (back translation: "a fool"). The epithet "kvaiša" is less severe in terms of its degree of abuse; still, an insulting tone prevails.

Example 3 shows the usage of the translation strategy of standardization when the pragmatic marker "well" is changed into a standard Lithuanian conjunction "jog".

The general extender "or anything", which is a disjunctive form, in Example 4 is omitted in the Lithuanian text. This may suggest that negative attitudes towards the use of vague language still exist in the Lithuanian culture and language.

Example 5 is an instance of connotative language. The cultural allusion to the famous detective "Sherlock" in Green's novel is changed into "proto guze" (back translation: "a bump of brain") by Gadeikis in Lithuanian. In this case, the strategy of stylistic compensation is applied, since Gadeikis uses a metaphor that is meaningful only to the Lithuanian readership. However, Lithuanians would have recognized who Sherlock was, so the original allusion could have been kept.

In Example 6, the colloquialism "offie", shortening of "off-hours", a shop selling alcohol after the usual closing time, is rendered into a standard phrase, "gėrimų parduotuvė" (back translation: "a shop selling alcohol") by Patiomkinas.

Conclusion

The research focuses on the language of adolescents in young adult fiction, as well as determining the translation strategies for this particular variety of language. The scientific literature review and the analysis of the translation of selected instances allow one to make certain observations.

50.5% of teen speech has been translated using the strategy of *direct transfer*, whereas 49.5% of examples have been either neutralized by the use of standard Lithuanian, toned down by using lexically softer linguistic items, omitted, or mistranslated. These figures show that the Lithuanian translators still often choose to adhere to literary and writing traditions of Lithuanian culture, in this way *domesticating* the target texts more than *foreignizing* them.

The strategy of *direct transfer* is commonly used for the translation of slang, taboo language, and connotative language. The strategy of *lexical standardization* with other ways of neutralizing teen speech items such as *lexis softening* and *omission* dominate in the translation of pragmatic markers, general extenders, and colloquial language.

The major problems in translating teen speech from English into Lithuanian in young adult fiction are related more to cultural issues than to language differences.

LITERATURE

Aitchinson, J. *The Language Web: the Power and Problem of Words*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 156 p.

Andersen, G. *Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation: A Corpus-Based Study*. Doctoral Dissertation. Norway: University of Bergen, 1999.

Andersen, G. *Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation*. Amsterdam: John Benjamins, 2001. 345 p.

Anderson, L. and Trudgill, P. *Bad Language*. Oxford: Blackwell, 1990. 202 p.

Androutsopoulos, J. K. *Research on Youth-Language*, 2010. Available: http://jannisandroutsopoulos.files.wordpress.com/2010/01/hsk-sociolinguistics-research-on-youth-language.pdf

Doyle, T. M. *Teaching "Bad Language" in a Serious and Systematic Manner*. Proceedings of the CATESOL State Conference, 2006.

Eckert, P. Language and Adolescent Peer Groups. *Journal of Language and Social Psychology*. No. 22 (1), 2003, pp. 112–118.

Eckert, P. (in press). Adolescent Language. In Finegan, E. & Rickford, J., eds. *Language in the USA*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2004. Available: https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/adolescentlanguage.pdf

Even-Zohar, I. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. Venuti, L. ed. *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, 2012, pp. 162–167.

Helgegren, S. *Tracing Translation Universals and Translator Development by Word Aligning a Harry Potter*. Sweden: Linköping University, 2005. 74 p.

Kirkham, S. and Moore, E. Adolescence. In Chambers, J. K. & Shilling, N., eds. *The Handbook of Language Variation and Change*. John Wiley & Sons, Inc., 2013, pp. 277–296. Available: http://www.academia.edu/2063368/Adolescence

Lėgaudaitė, J. *Teenage slang – a psychosocial phenomenon*. Doctoral Dissertation. VMU: Vytautas Magnus University, 2002.

Ljung, M. Swearing: *A Cross-Cultural Linguistic Study*. New York: Palgrave Macmillan, 2011. 190 p.

Newmark, P. *A Textbook of Translation*. Prentice Hall: Hemel Hempstead, 1988. 292 p.

Nida, E. Language and Culture: Two Similar Symbolic Systems. Petrilli, S. ed. *Translation Translation*. Amsterdam and New York: Rodopi, 2003, pp. 413–424.

Nida, E. Principles of Correspondence. Venuti, L. ed. *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, 2012, pp. 141–155.

Online Slang Dictionary. Available: http://onlineslangdictionary.com/meaning-definition-of/toast

Overstreet, M. *Whales, Candlelight and Stuff Like That: General Extenders in English Discourse*. New York: Oxford University Press, 1999. 184 p.

Pearsall, J. and Trumble, B. *Oxford English Reference Dictionary*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 1996.

Piesarskas, B. *Anglų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2002.

Stenström, A. et al. *Trends in Teenage Talk. Corpus Compilation, Analysis and Findings*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2002. 228 p.

Wyn, J. Youth in the Media: Adult Stereotypes of Young People. In Williams, A. & Thurlow, C., eds. *Talking Adolescence: Perspectives on Communication in the Teenage Year*. New York: Peter Lang, 2005, pp. 23–50.

SOURCES

Brashares, A. *The Sisterhood of the Traveling Pants*. New York: Delacorte Press, 2004 (2003), 2nd edition. 294 p.

Brashares, A. *Keliaujančių kelnių seserija*. Translated by Jurga Šidiškytė. Vilnius: Alma littera, 2004. 256 p.

Burgess, M. *Junk*. London: Puffin Modern Classics, 2003 (1996), 3rd edition. 389 p.

Burgess, M. *Heroinas*. Translated by Andrius Patiomkinas. Vilnius: Alma littera, 2002. 300 p.

Burgess, M. *Doing It*. London: Penguin Books. 2004 (2003), 2nd edition. 330 p.

Burgess, M. *Darant tai*. Translated by Rūta Razmaitė. Vilnius: Alma littera, 2004. 304 p.

Green, J. *Looking for Alaska*. London: HarperCollins Children's Books, 2006 (2005), 2nd edition. 268 p.

Green, J. *Aliaskos beieškant*. Translated by Daumantas Gadeikis. Vilnius: Alma littera, 2010. 288 p.

Ziegesar, C. *Gossip Girl*. London: Bloomsbury Publishing, 2008 (2002), 7th edition. 199 p.

Ziegesar, C. *Liežuvautoja*. Tanslated by Gabija Ryškuvienė. Vilnius: Alma littera, 2006. 232 p.

Larisa IĻINSKA, Oksana IVANOVA
(Riga Technical University)

Target Text as a Different Context: Cultural Adaptation

Summary
Target Text as a Different Context: Cultural Adaptation

The frame of scientific and technical discourse implies the application of rules that limit the use of figurative language or double meanings, as the aim of the text is to avoid possible ambiguity, but today it is impossible to find a text, which would be purely neutral or written only according to the conventions of scientific and technical language. There may be notions, subjects, and phenomena unknown in a target culture. A translator should be aware of the challenges conditioned by both linguistic and cross-cultural differences in order to transfer the meaning adequately, since cultural adaptation undoubtedly is an essential part of the creative process for providing an adequate translation. Cultural differences that require adaptation are mostly expressed by metaphors, allusions, and other stylistic devices.

In the paper, the application of cultural adaptation strategy in the multifaceted process of translation of LSP texts is demonstrated on the basis of texts in the field of economics.

Key words: *LSP text, cultural adaptation, meaning transfer, target text, creative process*

Kopsavilkums
Mērķvalodas teksts kā atšķirīgs konteksts: kultūras adaptācija

Zinātniskā un tehniskā diskursa pamatā ir noteikumi, kas ierobežo tēlainās izteiksmes līdzekļu vai dubultās nozīmes izmantošanu, jo teksta mērķis ir izvairīties no terminoloģiskas neskaidrības, leksiskiem pārpratumiem. Taču mūsdienās nav iespējams atrast tādu tekstu, kas būtu pilnībā neitrāls vai uzrakstīts tikai saskaņā ar zinātniskās un tehniskās valodas konvencijām un normām. Iespējamas parādības un jēdzieni, kas nav zināmi mērķkultūrā. Tulkotājam jāapzinās problēmas, kas saistītas ar atšķirībām valodu un starpkultūru sistēmās, jo vienību adaptācija ir būtiska, lai nodrošinātu atbilstošu tulkojumu. Adaptējamās kultūru atšķirības galvenokārt izpaužas metaforās, alūzijās un citos stilistiskajos paņēmienos.

Pētījumā kultūras adaptācijas stratēģijas pielietojums VSM tekstu tulkošanas daudzfunkcionālajā procesā tiek parādīts, izmantojot ekonomikas nozares diskursus.

Atslēgas vārdi: *VSM teksts*, *kultūras adaptācija*, *nozīmes pārnese*, *mērķvalodas teksts*, *radošs process*

*

Introduction

The present paper aims at the investigation of the application of such a strategy as cultural adaptation in the creation of a target text.

It is essential that adaptation is acknowledged as a type of creative process, which searches for restoring the balance of communication between the source text and the target text. Moreover, some authors [e.g. Vinay and Darbelnet 1958] consider that adaptation *"involves changing the cultural reference when a situation in the source culture does not exist in the target culture"*. There are notions, subjects, and phenomena unknown in some cultures, which have no name or no use in one of the languages

involved in translation. In the book *Culture-Specific Items in Translation. Translation, Power, Subversion* [1996: 54], Aixela states that *"cultural asymmetry between two linguistic communities is necessarily reflected in the discourses of their members, with the potential opacity and inaccessibility this may involve in the target culture system"*.

According to Nedergaard-Larsen [1993: 219], adaptation is *"a continuum from the complete non-translation at the one end to total adaptation at the other one"*. In some cases, the most acceptable decision is to change a word or a phrase to another, to express the notion or concept that can be familiar to a target audience. For example, Santoyo [1989: 104] defines adaptation as a "form of naturalizing". Adaptation in the target text creation has always been defined in relation to cultural differences, meaning transformation, and the role of linguistic conventions.

It should be noted that cultural differences that require adaptation are mostly expressed by irony, jokes, idioms, puns, metaphors, allusions, and other stylistic devices. The frame of scientific and technical discourse implies the application of rules that limit the use of figurative language or double meanings, as the aim of the text is to avoid possible ambiguity, but today it is impossible to find a text, which would be purely neutral or written according to the conventions of scientific and technical language. In the paper, the application of cultural adaptation strategy in the multifaceted process of translation of LSP texts is demonstrated on the basis of texts in the field of economics.

Text and context

In Translation Studies, cultural context and the relationship between translation and culture are topical issues due to their complexity and the importance of human communication. Culture itself has a countless number of definitions. The term "culture" usually refers to *"the systems of knowledge used by relatively large numbers of people"* [Gudykunst & Kim 2003: 17]. Scollon [2001: 150] argues, *"history, worldview, beliefs, values, religions, and social organization may all be reflected through different languages and linguistic varieties in a culture."*

The context of culture (or cultural context) is a term introduced by Malinowski (1960), which highlights that in order to fully understand the meaning of any utterance, it is essentially important to understand the cultural context of the source and target culture. According to Chesterman (2005), translating takes place in a cultural context as part of cultural transfer and evolution. Snell-Hornby [1988: 43] has also defined translation as a "cross-cultural event", while Ivir [1987: 35] has gone so far as to state that *"translating means translating cultures, not languages"*.

Two main aspects of translation activity involve meaning creation and contextual analysis. It is very important for a translator to extract the meaning of words in a particular situation taking into account the cultural context. Halliday [1992: 15] defines translation as a "guided creation of the meaning" and emphasises the role that contextual parameters play in the process of meaning making guided by a target text context.

Producing the target text, attention is mainly paid to information that seems relevant for a particular receiver in a particular situation. Creating the conceptual model for communication, *"usually the author takes into account the context of the communication, and the mutual cognitive environment between the author and the*

reader" [Zhonggang 2006: 44]. In the translated LSP text, a translator only conveys as much information as it is relevant for the purpose of the target text communication.

In relevance theory, the notion of context is a psychological construct, a subset of the reader's assumptions about the world [see Sperber and Wilson 1986a]. According to the authors, the context that is used to interpret the text is part of the "mutual cognitive environment" between the author and the reader. Context is not "given," but is "selected", and *"the selection of a particular context is determined by the search for relevance"* [ibid.: 141]. Relevance is often defined in terms of contextual effect and processing effort [Wilson 1994]. The greater the contextual effects the audience achieves, the greater is the relevance of the text. A translator should also understand what is contextually inappropriate for the text interpretation by readers.

Empirical data

It is well known that the translation of culture-specific items is related to the loss or gains in their connotations. Therefore, the authors of the paper consider the following definition of the notion of culture-specific items relevant for the present research: *"Those textually actualized items whose function and source text involve a translation problem in their transference to a connotation in a target text, whenever this problem is a product of the non-existence of the referred item or of its different intertextual status in the cultural system of the readers of the target text"* [Aixela 1996: 58]. Aixela has also designed the classification of translation strategies in relation to the degree of intercultural differences. The author classifies all possible strategies of translating culture-specific items in two major groups: conservation and substitution.

Cultural adaptation as a strategy is often used for translation of allusions and other stylistic devices characteristic of the source text. The terms based on allusive reference to national or cultural symbols differ with respect to the degree of recognisability and transparency. The more universal is the symbol used as a referent, the easier it is to decode such a term, and, conversely, the more culture specific is the symbol, the more opaque is the meaning of allusion.

Sometimes the reference of these terms is transparent, but sometimes it is obscure. For example, the terms denoting three types of bonds traded on the Japanese market, namely *sushi bonds, shogun bonds* (also known as *geisha bonds*), and *samurai bonds* establish a clear reference with the Japanese culture.

In other terms, allusive reference is more implicit and requires special knowledge to decode it. For example, *dim sum bond* is not easily recognisable by an inexperienced reader, especially the one who is not familiar with some aspects of the Chinese culture and lifestyle. The term establishes allusive reference to the Chinese cuisine that involves serving a variety of small delicacies especially popular in Hong Kong [see Iļinska et al. 2013].

The studies on the translation of allusions often discuss the functions of source text allusions from the perspective of target text readers, considering whether source text allusions are familiar to target readers and how their functions could be expressed in a meaningful way. In general, there are two main approaches to translation of allusions. On the one hand, the source text allusion can be retained more or less unchanged as literal translation. On the other hand, the source text allusion can be modified using adaptation [Nord 1990, Leppihalme 1997a].

Example 1

ST: Do not render unto the market that which is not the market's [Wight 2015: 47].

TT: Nesniedziet tirgum to, kas tirgum nepienākas.

The saying in the source text is a biblical reference. The original quote states: *"Render unto Caesar the things which are Caesar's, and unto God the things that are God's"*. There was the response of Jesus when his enemies tried to trap him by asking whether it was right for the Jews, whose nation had been taken over by the Roman Empire, to pay tribute to the Roman emperor. He took a Roman coin that would be used to pay the tribute and asked whose picture was on it; his questioners answered, *"Caesar's"*. Jesus' more general point was, *"Give to worldly authorities the things that belong to them, and to God what belongs to God."* In Latvian, the saying is not often used; thus, the target reader may not understand the concept behind it. Neutral translation that does not involve any biblical references was presented.

Example 2

ST: What the theory actually demonstrates is that, under certain circumstances, market outcomes meet the minimum level of efficiency I mentioned earlier: they don't leave **win-win deals on the table** [Cassidy 2010: 56].

TT: Tas, ko šī teorija īstenībā parāda, ir, ka noteiktos apstākļos tirgus iznākumi atbilst minimālajam efektivitātes līmenim, kuru es jau pirms tam pieminēju: to dēļ neizsīkst **pilnīgi visi iespējamie abpusēji izdevīgie darījumi.**

Two idiomatic expressions *win-win* and *leave on the table* are combined into one, forming a modified idiom *win-win deals on the table*. The idiom *win-win* refers to a winning situation for both parties and the idiom *not to leave on the table* means negotiating a deal that is financially beneficial. To convey the meaning of the modified idiom, explanatory translation was applied.

Example 3

ST: An economy can be Pareto-efficient *"even when some people are **rolling in luxury** and others are near starvation as long as the starvers cannot be made better off without cutting into the pleasures of the rich,"* the noted Indian economist Amartya Sen, now of Harvard, has pointed out [Cassidy 2010: 55].

TT: Ekonomika var būt Pareto-efektīva *"pat tad, ja daži cilvēki **peldas naudā** un citi ir tuvu bada nāvei un pie noteikuma, ka bada cietējiem nevar uzlabot situāciju nenogriežot labumus bagātajiem,"* norādīja ievērojamais indiešu ekonomists Amartja Sens, kas tagad strādā Hārvardā.

The conventional idioms *in the lap of luxury* and *rolling in money* have resulted in the source text author's idiom *rolling in luxury*, meaning the state of being exceptionally wealthy. The functional analogue *peldēties naudā* in the Latvian language, which expresses the same meaning as the source text item, is used in the translation.

In many cases, it is impossible to translate a text without using adaptation, as literal translation may result in a loss of meaning for the target reader. It is important to know for a translator when to adapt a message and when to adhere to the source text.

Example 4

> ST: Stories of **rags-to-riches** entrepreneurs capture the imagination of society and provide anecdotal fuel for the idea that market distributions are fair, if not in every case, then in an overall sense [Wight 2015: 79].
>
> TT: **"Caur ērkšķiem uz zvaigznēm"** tipa stāsti par uzņēmējiem iekaro sabiedrības iztēli un dod naivi muļķīgu ideju, ka tirgus sadale ir taisnīga, ja ne visos gadījumos, tad kopumā noteikti.

A well-known phrase "from rags to riches" is commonly used when describing a person who was poor but got wealthy due to his/her hard work and perseverance. Rags symbolise extreme poverty. It is possible to use in Latvian a functional analogue *no dubļiem nākuši, par ķeizariem tapuši* that indicates the notion of overcoming obstacles and living a good, wealthy life. However, *caur ērkšķiem uz zvaigznēm* is used in the target text, which corresponds to the Latin phrase *per aspera ad astra*, i.e., *through difficulties to the stars*.

The analysis of culture-specific items in the source and target texts allows concluding that strategies of the substitution group are more frequently used in the translation process. The group of translation strategies that serve as substitution deals with the cultural context and provides a means of translation that are more specific for the items under discussion, for example, naturalisation.

In the target text creation, new meanings are often added to existing words to express concepts, notions, and phenomena that are absent in other culture. As Taylor [1993] claims, "[...] *the translator is primarily concerned with conveying meaning through the vehicle of language*". If we see language as a social phenomenon set in culture and view the well-interpreted meaning of a linguistic item related to the cultural context, translation should be performed taking into account both the linguistic and cultural perspective. The final translation variant depends on the translator's linguistic competence and background knowledge, purpose, and function of the target text, and the target reader as the intended recipient of a message.

Conclusion

Translation is a complicated creative process. Even if a translator appears to have a great gift to create a new relevant target text, different strategies should be used to convey a precise meaning relevant for the target culture. Thus, cultural adaptation may embrace such translation techniques as appropriation, transformation, paraphrase, recontextualization, simplification, generalisation, domestication, lexical addition, explanatory translation, etc. to express emotions, ideas, or thoughts in the target language.

A translator should still be able to recognise the challenges conditioned by differences of linguistic systems and by cross-cultural differences and transfer meanings adequately, since the cultural competence undoubtedly is an essential competence for creating an adequate target text.

LITERATURE

Aixela, J. F. Culture-specific ítems in Translation. R. Alvarez, & M. Carmen-Africa Vidal (Eds.), *Translation, Power, Subversion*. Clevedon: Multilingual Matters, 1996, pp. 52–78.

Cassidy, J. *How Markets Fail. The Logic of Economic Calamities*. London: Penguin Books, 2010. 416 p.

Chesterman, A. Problems with strategies. K. Károly and Á. Fóris (Eds.), *New Trends in Translation Studies*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2005, pp. 17–28.

Gudykunst, W., Kim, Y. Y. *Communicating with Strangers* (2nd Ed.). Boston: McGraw Hill, 2003. 468 p.

Halliday, M. A. K. Language theory and translation practice. *Rivista internazionale di tecnica della traduzione*, 1992, pp. 15–25.

Iļinska, L., Smirnova, T., Ivanova, O. Lexicalized and textual allusions in technical texts. Conference Proceedings *"The Word and Its Research Aspects"*. Liepāja: LiePA, 2013, pp. 44–53.

Ivir, V. Procedure and strategies for the translation of culture. *Indian Journal of Applied Linguistics*, *13*(2), 1987, pp. 35–46.

Leppihalme, R. *Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon: Multilingual Matters, 1997a. 256 p.

Malinowski, B. *A Scientific Theory of Culture and Others Essays*. New York: Oxford University Press, 1960. 228 p.

Nedergaard-Larsen, B. Cultural factors in subtitling. *Perspectives. Studies in Translatology, 1–2*, 1993, pp. 207–41.

Nord, C. Quotations and references as pragmatic translation problems. *TEXTconTEXT*, *5*(1), 1990, pp. 1–3.

Santoyo, J. C. Traducciones y adaptaciones teatrales: ensayo de una tipología. *Cuadernos de Teatro Clásico, 4*, 1989, pp. 96–107.

Scollon, R. *Mediated Discourse: The Nexus of Practice*. London: Routledge, 2001. 182 p.

Snell-Hornby, M. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam: John Benjamins, 1988. 172 p.

Sperber, D., Wilson, D. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell, 1986a. 338 p.

Taylor, C. Systemic linguistics and translation. T. Gibson, C. Stainton (eds.), *Occasional Papers in Systemic Linguistics, 7*. Nottingham: University of Nottingham, 1993, pp. 87–103.

Vinay, J.-P., Darbelnet, J. *A Methodology for Translation*. [An excerpt from Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation, trans. and eds. J. C. Sager, M.-J. Hamel, Amsterdam: John Benjamins, 1995, first published in 1958 as Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction].

Wight, J. B. *Ethics in Economics, An Introduction to Moral Frameworks*. Stanford: Stanford University Press, 2015. 293 p.

Wilson, D. Relevance and understanding. G. Brown, K. Malmkjaer, A. Pollitt, J. Williams (Eds.), *Language and Understanding*. Oxford: Oxford University Press, 1994, pp. 34–58.

Zhonggang, S. A relevance theory perspective on translating the implicit information in literary texts. *Journal of Translation, 2*(2), 2006, pp. 43–60.

Irina KALININA
(University of Latvia)

Translating Metaphors in Osteopathic Terminology: the Subtlety Challenge

Summary
Translating Metaphors in Osteopathic Terminology: the Subtlety Challenge

Metaphors are so pervasive in human language that they appear to form an integral part of our conceptual frameworks in a wide variety of fields, and medical terminology is no exception. It is noteworthy that metaphors constitute the majority of terms in one of the branches of Osteopathic medicine, the Biodynamic model of Osteopathy. Such cognitively complex structures require additional effort on behalf of a translator, whose task is to analyze the base of a metaphor and make sure that the target language allows building a similar relation between the semantic fields.

The article provides the analysis of metaphorized terms of Biodynamics in Osteopathy, aiming to explain how such terms are created in the source language culture (English) and rendered into the target language context (on the example of Russian), the challenges that a translator encounters while trying to communicate the very subtle domain of sensations that this particular terminology describes.

Key words: *terminology, translation, metaphor, scientific text*

Kopsavilkums
Metaforu tulkošana osteopātijas terminoloģijā: the Subtlety Challenge

Metafora ir plaši izplatīts mākslinieciskās izteiksmes līdzeklis, valodas stilistiskais paņēmiens, kas dažādās jomās veido konceptuālās nominācijas būtisku daļu, tostarp medicīnas terminoloģijā. Daudzi termini osteopātijas nozarē darināti caur metaforu. Šīs kognitīvi sarežģītās leksikas nozīmes pārnese citā valodā paredz niansētu pieeju; tulkotāja uzdevums ir analizēt metaforas bāzi un pārliecināties, ka mērķvalodas terminoloģijas līdzekļi ļauj veidot līdzīgus semantiskus laukus.

Pētījums sniedz osteopātijas nozares metaforizētu terminu analīzi, pievēršoties avotvalodas (angļu) terminu atveidei mērķvalodas kontekstā (krievu valoda). Akcentēti būtiskākie izaicinājumi, ar kuriem tulkotājs sastopas, rodot attiecīgu metaforizētu terminu.

Atslēgas vārdi: *terminoloģija, tulkojums, metafora, zinātniskais teksts*

*

Introduction

Osteopathy is a type of alternative medicine that emphasizes manual readjustments and physical manipulation of muscle tissue and bones. Its name derives from Ancient Greek "bone" (ὀστέον) and "responding to" (-πάθεια). In Latvia, osteopathy is taught as a resident program for medical doctors.

The discipline was originally founded in the US, therefore the source language for most of its terms is English. This tendency is now universal across scientific writing: by 2000, *"English had effectively replaced national languages in scientific writing in general"* [Montgomery 2013: 134].

Osteopathy is a highly perceptual discipline. Practitioners train to feel things that are not accessible for an "average person". Many of the terms describe notions that seem odd, even esoteric, to an outsider. However, they convey a deep reality that is hidden to the naked eye. That is partly why translation is such a challenge – many of the notions are very subtle, not easily understood, and their translation poses quite a difficulty in terms of truly conveying meaning.

Premise

Both metaphor and translation are types of meaning transfer (etymologically and semantically). Metaphor is one of the main ways (along with morphological, syntactic, lexical, and stylistic devices) for new term formation in medical terminology [Divasson and Leon 2006: 59, 61].

Not all areas of science present the same frequency of metaphorical use. As noted by Dunbar, *"metaphors occur most frequently in areas where the phenomena described are not fit for our everyday language"* [Dunbar 1995: 142]. This is exactly the case with osteopathy where metaphoric terminology is very common.

Metaphor may be so pervasive in osteopathy for a simple reason – it might be able to provide better term recognition and comprehension, and there is no way around it, since we are dealing with the subtlety of the unseen and notions without corresponding nominations.

In general, the translation of metaphor, which is an indirect construct, belongs to a vaster problem of untranslatability.

The earliest definition of metaphor goes back to Aristotle's *The Poetics*: *"a shift carrying over a word from its normal use to a new one"* (as quoted by Richards [Richards 1965: 89]). However, metaphor in terminology does not serve to make a message leave more impact on the interlocutor as in rhetoric (where it presents solely a literary trope).

Today, the most influential framework for the study of metaphor is the Conceptual Metaphor Theory (or the cognitive theory of metaphor). Metaphors within this concept are to be looked at as cognitive constructs rather than mere linguistic entities or rhetorical phenomena. Metaphors therefore represent instances of how people conceptualize their experience and how they record it, as reported by the Center for the Cognitive Science of Metaphor Online.

Lakoff and Johnson [Lakoff and Johnson 1980] define metaphor as a means to understand one domain of experience (the target domain) in terms of another, a familiar one (source domain).

There have been a number of attempts to exclude metaphor from scientific discourse and terminology. According to one point of view, science has to be characterized by precision and the absence of ambiguity, and the language of science should therefore appear precise and unambiguous, even literal [Ortony 1993: 1]. However, other linguists view the objective world as *"not directly accessible"* but constructed on the basis of *"constraining influences of the human knowledge and language"* Ortony [1993: 2]. Moreover, literal language is not necessarily objective and literal statements certainly do not guarantee objectivity. *"Transparent objectivity"* is *"hardly achievable"* [Shuttleworth 2017: 26].

Today, metaphor occupies its rightfully stable place in terminology, as it is seen as a means of describing and explaining difficult, unusual or abstract concepts, as well as leading the scientific thought in a specific direction (its "theory-constitutive function") [Shuttleworth 2017: 59]. Shuttleworth also argues that *"metaphorical modes of expression and terminology formation are the norm rather than the exception in virtually all forms of human communication, including the language of science"* [Shuttleworth 2017: 14].

These factors, however, do not contribute to the ease of metaphor translation. As Knudsen remarks: *"…newborn metaphorically structured hypothetical expression needs clarification; subsequently it is tested, accepted, or discarded, questioned and extended in order to be scientifically acceptable. This process of clarification may be repeated several times until the metaphor or the network of metaphors is officially considered scientifically acceptable…"* [Knudsen 2003: 1247–63]. While that protocol may be the ideal way to proceed, it has not happened this way for osteopathy. Metaphors were just created by various authors and groups often without clear motivation, often without sufficient explanation or pragmatic perspective.

Because of this, translators are often at risk terminologically, since misunderstood metaphors can result in differing interpretations across cultures or even within the same one. Assumptive frameworks, that allow us to filter out the unnecessary information and focus on the pertinent statement, are not automatically activated in cases of ambiguity, and metaphor mapping (the correspondences that exist between the source and the target domain) may differ.

As proposed by Dagut, it would be interesting to exploit the particular cultural experiences and semantic associations of metaphors, and the extent to which these can, or cannot, be reproduced non-anomalously into the target language, depending on the degree of overlap in each particular case [Dagut 1976: 32].

Our study therefore aims to find out which translation procedures are used in the case of metaphorized terms in osteopathic terminology, what mappings are exploited by this particular field, and how well they can be transferred into the target language (Russian).

Corpus

We have constituted our corpus on the basis of a book written and published by the founder of the Biodynamic approach in osteopathy, Dr. James Jealous *An Osteopathic Odyssey* (2015). We have manually identified 104 terms characteristic of the Biodynamic approach to osteopathy, 97 of which were metaphorical – according to the Metaphor Identification Procedure [Pragglejaz: 2007]. A staggering 93% of terms in that field are metaphors.

Methodology

It should be noted that there is virtually a multitude of ways to categorize metaphors.

We have used the following frameworks to distribute the units of the corpus.

1) Van den Broeck's three categories of metaphor – lexicalized, conventional, and private (the so-called "bold", innovating creations of individual authors) [Van den Broeck: 1981]. All of the units of the corpus fall into the latter category.

2) Metaphor structure according to Miller: nominative, predicative, or sentential metaphors [Miller 1993]. Since we are dealing with terms, as expected, most of the units are nominative (92%), and the rest are predicative.
3) Metaphor purpose classification according to Shuttleworth: exegetical, discoursal, evaluative, terminological, and theory constitutive [Shuttleworth 2017: 162]. The units of the corpus fit the terminological and theory constitutive category at the same time, since they are terms and constitute a theory, or, in other words, are "*metaphors which scientists use in expressing theoretical claims for which no adequate literal paraphrase is known*" [Boyd 1993: 486].
4) Metaphor provenance classification based on Lakoff's proposed types: Aristotle's metaphors; metaphors based on propositional knowledge; metaphors based on image schemas; image metaphors with rich image mappings. The units of the corpus belong to the latter group. They are 'fully detailed' evocations of real-world phenomena that "*have specific knowledge associated with them*" [Lakoff 1987: 447–453]. Turner adds the important clarification that images are experienced in various modalities: "*a visual image of a road, an auditory image of a scream, a kinesthetic image of a pinch, an olfactory image of the smell of pine, and so on*" [Turner 1991: 57], which has a particular significance to the highly perceptual science of osteopathy.

Results

For the units of the corpus, we have been able to establish a number of mappings.

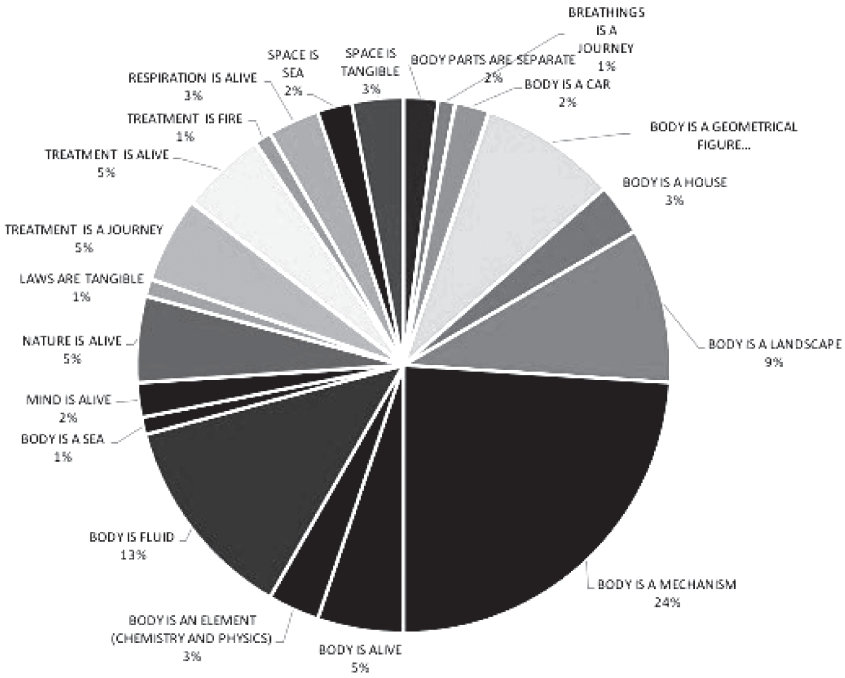

Table 1. **Metaphor mapping**

Interestingly, the most common one is BODY IS A MECHANISM, although the premise of Biodynamics in Osteopathy states that the human body is not mechanical in nature and should never be regarded as such. It is barely a contradiction though because a lot of contexts, in which these metaphors occur, demonstrate the need to prove this kind of approach wrong. For example, *"He set aside gears and levers and found a direct communication with Primary Respiration"* [Jealous 2015: 65]. Mappings are represented in Table 1 above.

Looking at mappings in translation, the first thing to note is that, whenever a term is translated by a borrowing, as in THRUST – траст, the metaphor is not retained, and neither is the mapping. However, these are the only instances. There are a couple of examples in the corpus where the mapping is slightly changed (groundswell – донные волны), but in general, the mapping stays the same, even though there are nuances – the following terms from the corpus do retain their mappings, but additional associations are added to the semantic range in the target language: Tide – прилив, Meeting Place – место встречи, fluid – флюид, Zones – зоны, Potency – потенция.

In order to identify translation procedures for the units of the corpus, we combined two approaches – that of A. Pym's "solutions" [2016: 220] and that of P. Newmark's "procedures" [1985: 304–311]. As a result, we obtained a list of possibilities for metaphorized terms:

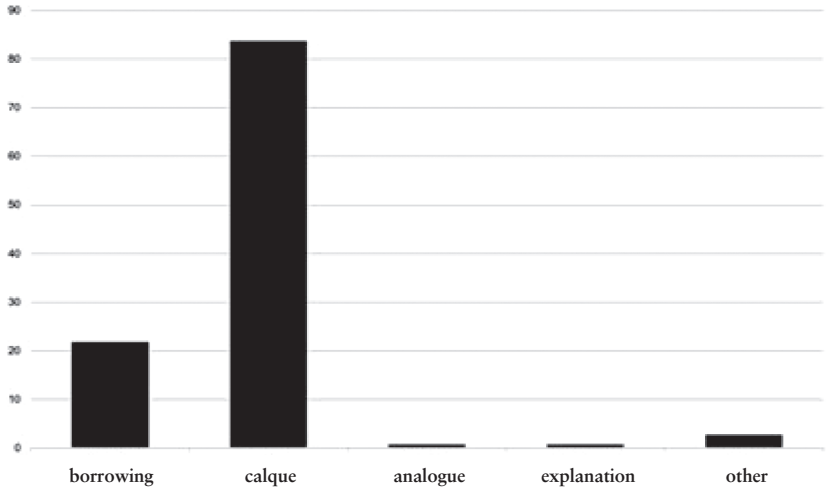

Table 2. **Translation procedures**

1) borrowing: the image is lost;
2) calque: the image structure is copied;
3) analogue: cultural adaptation of the image;
4) simile;
5) explanation: retaining the metaphor with the image and adding an explanation;
6) conversion: metaphor is converted to sense.

The translation procedures applied to the units of the corpus are shown in Table 2 above.

Specific examples include:

1) Borrowing: *strain – стрейн* (in this case, an analogue of *напряжение* would be incorrect, because osteopaths mean a specific kind of false strain a muscle may be caught up in that can subsequently lead to reflectory pain). Other borrowings, like *stillness – стилнес*, are not motivated (there is no agreement in the osteopathic community as to whether this term should be used instead of – *спокойствие*).
2) Calque: *withering fields – увядающие поля.*
3) Other modifications: *neutral – нейтральность* (different mapping, because the original term is based on automobile terminology, where a Russian-language rendition would be something along the lines of *нейтральная передача*).

Even considering the obvious predominance of the calque procedure in this case, we cannot claim that this single particular method of metaphorized term translation is superior to any other. The figures may be conditioned by this particular context of translation. Shuttleworth mentions a powerful gravitational pull of source-language patterns that may give rise to an unwillingness to seek out functional equivalents in the target language [Shuttleworth 2017: 18–19]. This may be true for osteopathy since concepts are often obscure and their meaning is not made explicit.

Other difficulties that we have encountered when working with the corpus are:

- Attributive nouns that act as modifiers to other nouns as in *balance point*. It all would be simple (using the Genitive in Russian) if only there were not another term – *point of balance*, which also calls for a Genitive in Russian.
- Unclear etymology: the term *osteopathy* itself is often associated with pathology (as in *neuropathy – a pathology of the nervous system*), whereas in this case, the reference is made to "sensibility", not "lesion".
- Synonyms. 5% of the units have synonymous appellation, e.g. *dynamic stillness – third level stillness.*

Conclusion and further study

In this study, we have been able to demonstrate the volume of metaphorized terms in the field of Biodynamics in osteopathy. Our analyses showed the mapping conditions of the original terms, their categories and translation procedures. We have been able to point out the difficulties that arise in the process of rendering the terms into Russian.

A further study would make it possible to inquiry around the perception of the terms by the target audience (even with similar mapping conditions, whether the assumptive frameworks and associative conditions are identical or not, for example). This would help analyze the degree of equivalence and adequacy of the proposed translations.

Another line of research – that of adding more target languages to the study – would provide a considerable enrichment to the work.

LITERATURE

Boyd, R. *Metaphor and Theory Change,* in Andrew Ortony (ed), 1993, pp. 481–532.

Dagut, M. *Can "Metaphor" Be Translated?* Babel, 22:1, pp. 21–33.

Dagut, M. *More about the Translatability of Metaphor*, Babel, 33:2, 1987, pp. 77–83.

Divasson, L. & León I. *Metaphors in English, French and Spanish Medical Written Discourse*. Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics (2nd Edition, Volume 8), Kidlington, Oxford: Elsevier, 2006, pp. 58–63.

Dunbar, R. *The Trouble with Science*. London: Faber, 1995.

Jealous, J. *An Osteopathic Odyssey*. Tame Press, 2015.

Knudsen, S. *Scientific Metaphors Going Public*, Journal of Pragmatics 35, 2003, pp. 1247–63.

Lakoff, G. *Position Paper on Metaphor* delivered at Theoretical Issues in Natural Language Processing 3 (TINLAP-3). New Mexico State University, 7–9 January 1987, 194–7. Available: http://ucrel.lancs.ac.uk/acl/T/T87/T87–1039.pdf

Lakoff, G., Johnson M., *Metaphors We Live By*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1980.

Mandelblit, N. *The Cognitive View of Metaphor and its Implications for Translation Theory*, Marcel Thelen & Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (eds) Translation and Meaning PART 3. Maastricht: Hogeschool Maastricht, 1995, pp. 483–95.

Miller, G. A. *Images and Models, Similes and Metaphors*. Andrew Ortony (ed.), 1993, pp. 357–400.

Montgomery, S. *Does Science Need a Global Language: English and the Future of Research*. Chicago and London: University of Chicago Press, 2013.

Newmark, P. *The Translation of Metaphor*, W. Paprott & R. Dirven (eds) The Ubiquity of Metaphor. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1985, pp. 295–326.

Ortony, A. (ed) *Metaphor and Thought* (2nd Edition). Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Ortony, A. *Metaphor, Language and Thought,* in Andrew Ortony (ed), 1993.

Pragglejaz, G. *Mip: A method for identifying metaphorically used words in discourse*. Metaphor and Symbol, 22(1), 2007, pp. 1–39.

Pym, A. *Translation Solutions for Many Languages: Histories of a Flawed Dream*. London: Bloomsbury Academic, 2016.

Richards, I. A. *The Philosophy of Rhetoric*. New York and London: Oxford University Press, 1936.

Shuttleworth, M. *Studying Scientific Metaphor in Translation*. Routledge, 2017.

Turner, M. *Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science*. Princeton, NJ and Oxford, Princeton University Press, 1991.

Van den Broeck, R. *The limits of translatability exemplified by metaphor translation*. Poetics Today, 2(4), 1981, pp. 73–87.

Center for the Cognitive Science of Metaphor. Available: https://web.archive.org/web/20040603065415/ http://zakros.ucsd.edu/~trohrer/metaphor/metaphor.htm

Laura KARPINSKA
(University of Latvia)

Macrostructure of English-Latvian Dictionaries of Legal Terms

Summary
Macrostructure of English-Latvian Dictionaries of Legal Terms

The study presents an analysis of the macrostructure or headword list of the English-Latvian dictionaries of legal terms. The lexicographic material subjected to analysis comprises all the English-Latvian dictionaries of legal terms published in Latvia, namely, five bidirectional and monodirectional dictionaries of various sizes and structural complexity. The aim of the study is to perform an analysis of various macrostructural aspects of the English-Latvian dictionaries of legal terms in order to investigate the development of macrostructural particularities in these dictionaries. The framework of analysis comprises a set of criteria designed to perform an analysis of dictionary macrostructure that focuses on the main types of headwords, their presentation, the nesting of secondary headwords, and the application of word-list reversal. The analysis reveals that the main types of headwords and their presentation in the dictionaries do not differ considerably, the number of headwords has significantly increased only in the most recently published dictionary, the nesting of secondary headwords can cause look-up problems and the method of word-list reversal has been applied in several dictionaries.

Key words: *English-Latvian dictionaries of legal terms, macrostructure, main headwords, secondary headwords*

Kopsavilkums
Angļu-latviešu juridisko vārdnīcu makrostruktūra

Pētījumā tiek veikta angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīcu makrostruktūras jeb šķirkļu saraksta analīze. Pētījumam izvēlētais leksikogrāfiskais materiāls ietver visas Latvijā izdotās angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīcas, proti, piecas dažāda apjoma, strukturālās sarežģītības un kvalitātes divvirzienu un vienvirziena vārdnīcas. Pētījuma mērķis ir veikt dažādu makrostrukturālo aspektu analīzi, lai izvērtētu angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīcu makrostruktūras raksturīgās iezīmes un attīstības gaitu. Izmantojot analīzei izstrādātu kritēriju kopumu, tiek analizēti tādi vārdnīcu makrostruktūras aspekti kā šķirkļa vārdu veidi, to attēlošana vārdnīcās, apakšķirkļa vārdu apvienošana ligzdās un šķirkļu saraksta apvēršanas izmantošana. Pētījums ļauj secināt, ka galvenie šķirkļa vārdu veidi un to attēlojums vārdnīcās nav ievērojami mainījušies, šķirkļu skaits ir jūtami pieaudzis tikai jaunākajā vārdnīcā, apakšķirkļa vārdu apvienošana ligzdās un attēlošana saīsinātā veidā var apgrūtināt vārdnīcas lietošanu. Vairākās vārdnīcās ir izmantota šķirkļu saraksta apvēršanas metode.

Atslēgas vārdi: *angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīca, makrostruktūra, šķirkļa vārds, apakšķirkļa vārds*

*

Introduction

The study presents an analysis of the macrostructure or headword list of the English-Latvian dictionaries of legal terms. These are specialized culture-dependent dictionaries where both languages are linked to two different legal systems (the common

law and civil law system). The aim of the study is to perform an analysis of some relevant macrostructural aspects of the English-Latvian dictionaries of legal terms (ELDLTs) in order to investigate the macrostructural particularities of these dictionaries and trace the development of this structural level in the printed ELDLTs published in Latvia since 1993. The study presents an analysis of dictionary macrostructure that is performed according to a uniform set of criteria: the types of main and secondary headwords, the presentation of headwords and means of textual condensation, the techniques of secondary headword arrangement and the application of word-list reversal. The lexicographic material subjected to analysis comprises all five English-Latvian dictionaries of legal terms published in Latvia since 1993, which vary considerably in quality, size, and structural complexity. Three of the dictionaries are bidirectional (Latvian-English/English-Latvian), but in this study only the English headword list will be considered.

Macrostructure of dictionaries

In this study the dictionary macrostructure is defined as the complete list of dictionary headwords, their types and methods of arrangement, thus, the analysis of the macrostructure of the ELDLTs will focus on the main and secondary headwords of the dictionary.

The major types of the main and secondary headwords in general and specialized bilingual dictionaries are single items (lexical words, derivatives, closed and hyphenated compounds, abbreviations, etc.) and multiword items (open compounds, collocations, phrases, phrasal verbs, etc.) [Atkins (1992/1993) 2008: 40, Hausmann and Wiegand (1989) 2003: 220–221, Atkins and Rundell 2008: 163–172, Svensén 2009: 102–105]. Though the scholars have listed these types of items in the context of general bilingual dictionaries, most of these items are likely to be found also as the main and secondary headwords in the dictionaries of legal terms.

Such structure indicators as bold type, possibly, in combination with different colours and an increased type size, can be mentioned as the most typical methods for distinguishing the headword from the rest of the entry. The main headwords are normally not subjected to text condensation, but it can be applied to the secondary headwords, which may be presented in a reduced form to save space in paper dictionaries, however, it should be noted that it may cause look-up problems. A hyphen and swung dash are among the representation symbols most often used for this purpose [Svensén 2009: 106–107].

If a dictionary comprises only the main headwords, there are only flat entries, but if the secondary headwords and tiered entries are provided, the compilers have to choose between the techniques of niching and nesting. The presentation of secondary headwords in niches or the method of niching is described by Hausmann and Wiegand [(1989) 2003: 219] as a strictly-alphabetical arrangement of secondary headwords which do not have to be semantically linked, while the method of nesting does not imply a strictly-alphabetical arrangement of the secondary headwords. Svensén [2009: 375] stresses that in both cases the secondary headwords arranged in niches and nests are morphologically linked but in the case of nesting the alphabetical order is not strictly observed. Having the interests of users in mind, Hartmann [2001: 64] describes the breach of alphabetical order associated with nesting as *"a practice which may not be at all transparent to many users"*.

Word-list reversal is a much debated and severely criticized method of word-list building for a bidirectional bilingual dictionary. Bergenholtz and Tarp [1995: 63] mention that frequent presence of several equivalents in the entries of such culture-dependant bilingual dictionaries as dictionaries of legal terms is the main obstacle for using the method of word-list reversal as the means of headword list building. They also note that an independent word list has to be selected for each part of a bidirectional dictionary. De Groot and Van Laer [2006: 82] even refer to this method of headword list building as *"a deadly sin for compilers of bilingual legal dictionaries"* and argue that the resulting word list is even dangerous to use since the equivalents which have been turned into the main headwords of the new list may not exist as terms in the respective legal system.

Framework of analysis

The analysis of the ELDLTs is based primarily on the research conducted by Bergenholtz and Tarp [1995], Hausmann and Wiegand [(1989) 2003], Hartmann [2001], Atkins [(1992/1993) 2008, Atkins and Rundell [2008], and Svensén [2009]. The structure of analysis (with some modifications) is based on the framework presented in Karpinska [2015: 67–69], where it was applied for the analysis of general English-Latvian dictionaries. It should be noted that the headword list of specialized dictionaries differs from the one of general dictionaries due to considerable differences in the nature of the headwords. Namely, the macrostructure of a general dictionary comprises items of different parts of speech, while the macrostructure of a specialized dictionary includes mainly nouns.

The framework comprises the following basic criteria for macrostructural analysis focusing on the types of headwords, their presentation, arrangement, and selection:

1) the types of main and secondary headwords (HWs);
2) the presentation of headwords and means of textual condensation;
3) the techniques of secondary headword arrangement;
4) the application of word-list reversal.

The discussion of findings will be structured according to these criteria and examples will be provided for illustration.

The lexicographic material selected for the analysis comprises the ELDLTs that have been published in Latvia since 1993. Some of these dictionaries are bidirectional (Latvian-English/English-Latvian), but in this study only the English headword lists of these dictionaries will be considered:

- *A dictionary of legal synonyms: Latvian-English-Latvian* (ELDLT1) – published in 1993, comprises ~4000 HWs in each part;
- *Latvian-English, English-Latvian dictionary of legal terms*(ELDLT2) – published in 2000 and 2009, both editions comprise ~2300 and ~3200 HWs in each part;
- *The Civil Law of Latvia – glossary of terms: Latvian-English, English-Latvian* (ELDLT3) – published in 2001, ~900 HWs in each part;
- *English-Latvian dictionary for translators of legal texts* (ELDLT4) – published in 2006, ~2000 HWs;
- *English-Latvian dictionary of legal terms* (ELDLT5) – published in 2008, ~40 000 HWs.

Findings and discussion

The analysis of the types of main and secondary headwords of the ELDLTs reveals that the basic set of single-item main headwords (lexical words, derivatives, closed and hyphenated compounds) is similar in all the dictionaries.

The main and secondary headwords in the ELDLTs have mostly been presented using the bold type. In one dictionary (ELDLT4) different colours have been used to indicate the sources of the headwords, for instance, the headwords and equivalents have been presented in black, green, or brown. Another interesting peculiarity of headword presentation can be observed in ELDLT1 where in some multiword headwords the main word has been fronted, for instance, **accounting; cash- / affidavit; to make an / bail; to release on- / court; criminal-**. Presumably, this approach has been applied to improve findability, but it confuses the user rather than enhances the look-up process. Another interesting macrostructural peculiarity that can be found only in one dictionary (ELDLT2) is the presence of several headwords which have been grouped in clusters, for example, **clerk, official, civil servant / claim, declaration, demand, bill**. This approach, which appears to be a direct consequence of word-list reversal, is very user-unfriendly since only the first word in this group has been presented observing the alphabetical order.

The scope of multiword main and secondary headwords varies from dictionary to dictionary and has been considerably reduced in the most recently published ELDLT5, which contains secondary headwords. Open compounds and collocations can be found in the main headword lists of all the dictionaries. Some longer phrases (e.g. **adjudicate someone bankrupt / appeal in civil case / capacity to exercise rights**) can be found in the main headword lists of all the ELDLTs, but more often in the first three bidirectional dictionaries. Phrasal verbs (e.g. **abide by / buy out**), which are less likely candidates for the headword list of a legal dictionary, can be encountered only in two dictionaries (ELDLT1 and ELDLT4).

It can be inferred that most types of single-item headwords have not changed during the period, but the amount of the multiword items was reduced considerably with the introduction of secondary headwords in ELDLT5.

The analysis of the types of entries reveals that tiered entries comprising secondary headwords can be encountered only in ELDLT5. The entries of this dictionary also demonstrate the application of the means of textual condensation. The secondary headwords in this dictionary list open compounds, collocations, and some longer phrases. The main headword list of this dictionary also features fewer multiword units. The swung dash has been applied to secondary headwords as the means of textual condensation in order to replace the main headword (it can be the first or the final part of a compound or a longer phrase). The following entry is a typical example of a tiered entry in this dictionary that comprises several secondary headwords presented using textual condensation:

capacity 1. spēja; **2. t**iesībspēja; rīcībspēja; **3.** amats; amata stāvoklis; statuss; **4.** kompetence; ◊ **in a representative ~** kā pārstāvis

~ charge jaudas maksa

~ to commit crime pieskaitāmība

~ to contract līgumslēgšanas spēja
~ to exercise rights rīcībspēja
~ to sue and be sued spēja būt prasītājam un atbildētājam tiesā; procesuāla tiesībspēja vai/un rīcībspēja
active ~rīcībspēja […]

The secondary headwords in ELDLT5 have been arranged using the nesting technique, namely, the strict alphabetic order has been violated by the introduction of secondary headwords. In this entry fragment it can be observed that the secondary headwords violate the strict alphabetic order of the main and secondary headwords. For instance, if such secondary headwords as **judicial abuse** and **legal abuse** were presented as the main headwords, they would appear in very different places in the dictionary:

abuse
~ at law
~ of authority
~ of dominant position
~ of legal right
~ of public authority
alcohol ~
judicial ~
legal ~

Even though the presentation of lexical items as secondary headwords and the application of textual condensation reduces the volume of the dictionary and the application of nesting technique helps to group morphologically and semantically related lexical items, in a printed dictionary it can have a negative effect on the look-up process and make some of the secondary headwords hard to find.

The severely but justly criticized method of word-list reversal has been used while compiling the headword lists of the three bidirectional dictionaries of legal terms. The presence of explanatory equivalents and several partial equivalents in these culture-dependent dictionaries makes the application of this method highly problematic. Thus, such 'phrasal headwords' as, for instance, **adjudicate someone bankrupt** (ELDLT1), **cases of compelling necessity / brother of the whole blood** (ELDLT3), or 'multiple headwords' which consist of several equivalents as, for example, **allowance, exemption, rebate / charge, accusation, incrimination** (ELDLT2), do not meet the needs of the users who are looking for concrete established terms in the source language of the dictionary.

Conclusion

Some development and positive changes can be observed on the macrostructural level of the English-Latvian dictionaries of legal terms published from 1993 till 2008, but there is still ample room for improvement.

The basic types of headwords have not changed considerably since the publication of the first ELDLT. The volume of dictionaries has grown, but there is a sharp increase in the number of headwords only in the most recently published dictionary. There is a tendency towards a decrease in multiword items in the main headword list since secondary headwords have been introduced. The application of textual condensation and

nesting, which help to save space in printed dictionaries, may cause look-up problems. The application of the word-list reversal in bidirectional dictionaries has resulted in some poorly presented headwords and findability problems.

There is still no evidence that data from large text corpora have been applied in the process of compiling the macrostructure of the English-Latvian dictionaries of legal terms, though this has become a relevant source of headword list in modern lexicography.

LITERATURE

Atkins, B. T. S. Theoretical Lexicography and Its Relation to Dictionary-making. T. Fontenelle (Ed.), *Practical Lexicography. A Reader*. Oxford/New York: Oxford University Press, (2008 [1992/1993]), pp. 31–50.

Atkins, B. T. S. and Rundell, M. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 540 p.

Bergenholtz, H. and Tarp, S. (eds.) *Manual of Specialised Lexicography. The Preparation of Specialised Dictionaries*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995. 256 p.

De Groot, Gerard-René and Laer, Coen J. P., van. The Dubious Quality of Legal Dictionaries. *International Journal of Legal Information*, 2006, 34.1, pp. 64–86.

Hartmann, R. R. K. *Teaching and Researching Lexicography*. Essex: Pearson Education Limited, 2001. 211 p.

Hausmann, F. J. and Wiegand, H. E. Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey. Lexicography. Critical Concepts. Vol. 3. *Lexicography: Lexicography, Metalexicography and Reference Science*, Hartmann, R. R. K. (red.). London; New York: Routledge, 2003, pp. 207–254.

Karpinska, L. *English-Latvian Lexicographic Tradition: A Critical Analysis*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2015. 276 p.

Svensén, B. *A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 535 p.

DICTIONARIES ANALYSED

Apinis, M. (ed.) *Latviešu-angļu, angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Kamene, 2000.

Apinis, M. (ed.) *Latviešu-angļu, angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīca*, 2nd ed. Rīga: Multineo, 2009.

Condrell, S. O. and Condrell, W. K. (eds.) *A Dictionary of Legal Synonyms: Latvian-English-Latvian/Latviešu-angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: American Bar Association, 1993.

Daugavvanags, A. and Kļimoviča, N. *Angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Avots, 1993.

Eglītis, O. *Angļu-latviešu vārdnīca juridisko tekstu tulkotājiem*. Rīga: Eglītis un Partneri, 2006.

The Civil Law of Latvia – glossary of terms: Latvian-English, English-Latvian/Latvijas Republikas Civillikuma terminu vārdnīca: latviešu-angļu, angļu-latviešu. Rīga: Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2001.

Svetlana KOROĻOVA, Helēna GIZELEZA, Diāna KOVALE
(University of Latvia)

Translation Workflow within Teamwork Projects

Summary
Translation Workflow within Teamwork Projects

Teamwork projects have become a common trend in the translation industry, thus posing new challenges to translation professionals, translation researchers, and translation trainees. Scholars worldwide admit the importance of introducing the translation project management in the university curricula. However, it is connected with some challenges both for the trainees and the tutors.

The experience of integrating a teamwork project into the translator training context, focusing on the main stages of translation workflow and related challenges, is going to be analysed in the present paper. By conducting a case study, the authors point out the modes of cooperation between the team members, the aspects of the application of CAT tools and quality assessment model applied to evaluate trainees' progress.

The conclusions on the teamwork project outcomes also incorporate tutors' observations and the data obtained from a survey of translation team members.

Key words: *translation workflow, teamwork project, CAT tools, translation quality assessment, translation studies*

Kopsavilkums
Darbplūsma, īstenojot tulkošanas projektus komandā

Dažādu projektu īstenošana komandā ir kļuvusi par aktuālu tendenci tulkošanas jomā; tas savukārt rada jaunus izaicinājumus gan tulkotājiem, gan translatoloģijas pētniekiem, gan studentiem. Pasaulē atzīti lingvisti norāda uz krasu nepieciešamību integrēt tulkošanas projektu vadību augstskolu studiju programmās. Taču šis process ir saistīts ar dažiem izaicinājumiem gan studējošajiem, gan lektoriem.

Rakstā tiek aplūkota tulkošanas projektu īstenošanas pieredze komandā studiju kontekstā, īpaša uzmanība vērsta tulkošanas darbplūsmas posmiem. Pētījuma autores norāda, kādi sadarbības veidi pastāv starp komandas biedriem, uzsver darba īpatnības tulkošanas rīku izmantošanā, kā arī pievēršas tulkojumu kvalitātes moduļiem, kas tika izmantoti, vērtējot studentu tulkošanas prakses rezultātus.

Atslēgas vārdi: *tulkošanas darbplūsma*, *tulkošanas projekti*, *darbs komandā*, *tulkošanas rīki, tulkojumu kvalitātes novērtēšana*, *tulkošanas studijas*

*

Introduction

The importance of teamwork is stressed in various fields from professional activities to education and learning. By adopting a translation workflow in the translation study curricula, it is possible to practice the teamwork in the most effective way, since at each step of the translation project the team members are able to show their best and endeavour to obtain the necessary results, which will be a valuable skill in their professional career. As Fernandez and Sempere state, in training of professional translators

it is highly important *"to provide a situational context that offers students a clear experience what goes in the professional environment"* [Sempere 2010: 10].

At the theoretical starting point, it is important to define the notion of 'workflow'. According to Merriam-Webster's Dictionary, the workflow is *'the sequence of steps involved in moving from the beginning to the end of a working process'*. Each translation service provider (TSP), whether a translation agency or a freelance translator, has its established workflow, including the management of translatable materials, schedule of the deadlines, control of the translation progress, quality assurance, etc. In a simple and schematic way, the translation workflow involves the initialisation of the project, pre-work with the translatable material, the translation itself, then, the checking and editing stage and, finally, delivery of the ready product to the customer or initiator of the project.

By organizing the translation process and workflow in a correct way, it is possible to reach the necessary quality of the translated text, as many translation guides and quality standards emphasize [Drugan 2013: 82]. For instance, Translation Quality Certification Standard by the International Organization for Standardization (ISO) *"provides requirements for the core processes, resources, and other aspects necessary for the delivery of a quality translation service that meets applicable specifications"* [ISO 17100: 2015]. Thus, the more professionally each workflow step is performed, the better results of the whole team can be obtained. Though the translation workflow is not always a perfect process and at each step there might appear problems connected with various factors. For instance, nowadays it is almost impossible to imagine the everyday translation routine without CAT (Computer-Assisted Translation) tools; however, what impact the use of such tools has on the workflow and, consequently, on the quality of the work of the whole translation team is rather a controversial issue. Therefore, the present research is meant to shed the light on the correlation between the various challenging issues in the translation workflow, organisation of the teamwork process, and application of CAT tools.

Teamwork in the Translation Process

Teamwork is quite a usual practice in translation agencies. International translation agencies cooperate with multiple translators worldwide and very often in case of larger projects, for example, in case of a translation tender for an institution of the European Union, the agencies use services of a group of translators. In general, the translation workflow includes the following participants:

- someone in charge of physically preparing the material (scanning, disassembling, separating text from code, securing code, converting code, extracting the terminology, extracting the graphics, etc.). That same person, for instance,may subsequently re-assemble the material after translation and take care of all the back-ups and archiving;
- a terminologist-cum-phraseologist (a person in charge of dealing with all the terminology and language-related problems and, as the case may be, of retrieving and validating any applicable translation alignment or memory);
- a so-called pre-translator (who will input all the available items or resources into the material for translation);

- a translator or a team of translators;
- a keyboard operator, to type in dictated translations (this person can offer a great assistance to translators, optimise the use of human resources and significantly increase productivity),
- one or several information suppliers (who will supply the necessary technical or language-specific information),
- one or several proof-readers and quality controllers or testers in charge of overall quality control,
- a person in charge of preparing the material for delivery or publication – who will reassemble the material and format it ready for delivery [Gouadec 2007: 106].

Even though it is not an exhaustive list of translation team members, and in translation agencies or in translation training this list may vary, it includes the essential roles that can ensure optimum translation quality in due time.

Case Study

For the purpose of the present research, a case study was conducted. As part of the professional study programme 'Masters in Translation', the 3rd semester students were asked to perform translation of a number oftexts for the Charitable Centre *Dardedze*. The texts included the organisation's website as well as some documents for the internal use. The texts were split among two groups of students: the first one translated the texts for the organisation website from Latvian into Russian, i.e. from student's non-mother-tongue to their mother tongue and from Latvian into English, that is, from one non-mother tongue into another, the second group translated documents from English into Latvian, that is from student's non-mother-tongue to their mother tongue. The website was devoted to general information about the mission of the Centre and its implemented projects, ongoing programmes, etc. Whereas the task assigned to the second group was meant to translate the documents based on the experience of charitable organisations in the UK in order to implement similar practice for the development of organisation programmes and internal documents. The task assigned to students comprised 4, 665 words in total that were split among 14 trainee translators: 8 students in the first group and 6 students in the second group. All translations were performed by using MemSource CAT tool. Then, the student errors were analysed by using the Multidimensional Quality Metrics (MQM). This metrics is designed to make translation quality assessment and to identify specific problems occurring in the translated text. In order to evaluate the translation quality, it is very important to use the metrics in which errors are not only counted, but also 'assessed or characterised' [Conde 2011: 70]. Therefore, this metrics allows considering both the category of the error and its severity.

During the case study, the students had the possibility to try out the roles of project managers, translators, and proof-readers/editors. During the project, regular meeting with lecturers took place in order to discuss any issues that may have arisen during translation. At the final stage, the terminological database wasfinalised and sent to the customer for revision and feedback. Afterwards, the students had the possibility to revise their translations, which then were peer-reviewed, revised by the lecturer, and sent to the customer for final approval.

By the end of the project, the students were interviewed in order to disclose how they evaluate their own performance along with advantages and disadvantages of using CAT tools. The results show that 30% of students found it challenging that the Machine Translation suggestions popped-up during the translation of each segment and it distracted their attention from the translatable text or misled in their decisions. The mentioned survey was necessary, since 'if we want to make judgements about the effectiveness of a […] CAT tool, we must therefore establish various quality parameters against which the task performed with the CAT tool can be checked' [Krüger 2016: 132].

The lecturers' and participants' observations show that major aspects faced by the students in the course of the translation projects include the problems related to the entire translation process (work with the source and target text, terminology), technical issues (application of CAT tools and difficulties associated with them), organizational problems (engagement of the students with other subjects, their employment and personal duties, individual capabilities of each trainee translator), collaborative issues (team-work vs. individual work, lack of communication between translators), and aspects of project planning (more flexible scheduling of deadlines, but more time-consuming work at all of the project stages).

It should be stressed, that such case studies show that, in order to meet the requirements of the agencies on the translation market, it is important to use such approaches in translators' training that would meet the expectations of the teachers, learners, and potential employers [Wali 2015: 123]. Thus, implementation of real-life translation projects that simulate the whole translation workflow can facilitate trainees' entrance into the translation community.

Conclusion

As a result of the case study conducted for the purpose of the present paper, it is possible to conclude that translation project management in student environment has its own distinct features and might differ from one conducted in a real-life setting. Even though the translation workflow in student environment is not so complex, as it is with translation agencies, the knowledge of the full translation cycle is crucial for trainee translators in gaining the qualities typical of professional translators.

In addition, by applying the MQM metrics it was possible to identify the most common errors of students and to assess the quality of their translation in a more 'practical, valid and reliable' manner [Mariana et. al. 2015: 147]. The MQM framework facilitated the translation assessment and offered the categories that help to evaluate the text on the level of technical and overall quality. Since the framework was applied to evaluate the translations performed with CAT tools, the results reveal the potential advantages and disadvantages of CAT tool application. Even though CAT tools increase the productivity and rapidity of translation, they also might have a negative impact on translation quality (e.g. MT suggestions distract translators' attention, translators focus on individual segments, but not on the text as a whole).

Finally, the results of this research show that it is crucial to train translation students to work in a team and to overcome the problems caused by various factors, e.g. miscommunication, technical issues, translation-related issues, CAT tool-related

issues, etc., since only by solving these problems at each stage of the translation workflow it is possible to develop the competences necessary for professional translators and to reach a high level of translation quality.

LITERATURE

Conde, T. Translation Evaluation on the Surface of Texts: A Preliminary Analysis. *The Journal of Specialised Translation* 1(15), 2011, pp. 69–86. Available: http://www.jostrans.org/issue15/art_conde.pdf [Accessed March 21, 2018]

Drugan, J. *Quality in Professional Translation: Assessment and Improvements*. London/New York: Bloomsbury Academic, 2013.

Fernandez, C. and F. Sempere. Shifting from translation competence to translator competence, can constructivism help? V. Pellatt, K. Griffiths and S. Wu (eds.), *Teaching and testing Interpreting and Translating*. ISFLL Vol. 2, Bern: Peter Lang, 2010, pp. 131–147.

Gouadec, D. *Translation as a Profession*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. 106 p.

International Organization for Standardization. Translation services – Requirements for translation services. 2015. Available: https://www.iso.org/standard/59149.html [Accessed March 25, 2018]

Krüger, R. *Contextualising Computer-Assisted Translation Tools and Modelling Their Usability*. 2016, p. 132. Available: https://www.researchgate.net/publication/306039523_Contextualising_Computer-Assisted_Translation_Tools_and_Modelling_Their_Usability [Accessed March 25, 2018]

Mariana, V., Cox, T. & Melby, A. The Multidimensional Quality Metrics (MQM) Framework: a new framework for translation quality assessment. *The Journal of Specialised Translation. 1*(23), 2015, pp. 137–161. Available: http://www.jostrans.org/issue23/art_melby.pdf [Accessed March 23, 2018]

Merriam-Webster Online Dictionary. Available: https://www.merriam-webster.com/dictionary/workflow[Accessed March 23, 2018]

Multidimensional Quality Metrics (MQM). German Research Center for Artificial Intelligence (DFKI) and QTLaunchPad. Available: http://www.qt21.eu/mqm-definition/definition-2015-12-30.html [Accessed March 24, 2018]

Wali, S. A Comparative Study of Approaches Adopted in Training Translators in the UK. A. Bączkowska (ed.), *Perspectives on Translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015, pp. 103–126.

Lolita PETRULIONĖ
(Šiauliai University)

Binary Oppositions in Translation Theory and Practice

Summary
Binary Oppositions in Translation Theory and Practice

Binary opposition as a means of cognition was recognized and started to be used in the 20th century. In the area of Translation Studies, Venutti [1995, 1998] is the one who introduced domesticating vs. foreignizing translation tendencies which served as a prerequisite for the present research. However, neither theoretical nor empirical study confirmed that there is a clear correlation between the use of a particular translation strategy and the degree of domestication and foreignization obtained in the target text. For example, preservation is supposed to be a foreignizing strategy, because a CSI repeated in its original form adds an exotic flavour to the text. However, some CSIs even being preserved in the target text are completely transparent if they are well-established in the target culture, such as symbolic titles of western brand or trade names in Lithuania. Moreover, linguistic translation often leads to neutralization rather than foreignization. It is especially applicable for translation of CSIs named by collocations when separate constituents can be translated literally, thus providing a meaningful phrase but losing the sense embedded in the collocation.

Key words: *binary opposition, translation strategies, culture-specific items*

Santrauka
Dvinarės opozicijos vertimo teorijoje ir praktikoje

Dvinarė opozicija kaip pažinimo priemonė pradėta vartoti XX a. Vertimo studijų srityje labiausiai išsiskiria Venuti [1995, 1998], pristatydamas savinimo ir svetinimo vertimo tendencijas, sukūrusias prielaidą ir šiam tyrimui. Vis dėlto nei teoriniu, nei empiriniu tyrimu neįrodyta, jog yra tiesioginė koreliacija tarp tam tikros vertimo strategijos taikymo ir išverstame tekste realizuoto savinimo ar svetinimo laipsnio. Pavyzdžiui, pakartojimo strategija suponuoja vertimo teksto savinimą, nes neišverstas kultūros elementas vertimo tekstui suteikia egzotiškumo. Tačiau kai kurie kultūros elementai yra visiškai suprantami ir priimtini vertimo teksto skaitytojui, jei jie tvirtai įsigalėję jo kultūroje. Pavyzdžiu galėtų būti vakarietiškų prekės ženklų pavadinimų paplitimas Lietuvoje. Be to, pažodinio vertimo strategija yra labiau neutralizuojanti nei svetinanti. Tai ypač būdinga verčiant kultūros elementų pavadinimus, kuriuos sudaro žodžių junginiai. Sudėtinės pavadinimo dalys išverčiamos pažodžiui ir taip gaunama suprantama frazė, bet prarandama nedalomame žodžių junginyje užkoduota kultūrinė reikšmė.

Prasminiai žodžiai: *dvinarė opozicija, vertimo strategija, kultūrinė reikšmė, tekstas*

*

Binary opposition as a means of cognition was recognized and started to be used in the 20th century [Rudnev 1999: 38]. Such a dual perception has entered a number of areas ranging from daily practices to elaborate scientific studies. Rudnev [1999: 38–39] claims that the role of binary opposition is virtually limitless: left – right (hemispheres, hands, sides), vowels – consonants (phonemes), stressed – unstressed (syllables), idealistic – materialistic (culture), etc. Translation studies also finds this idea very

convenient. In addition to the most common opposing terms in this area, such as source and target text/language/culture, many translational notions are related to and many translational statements are presented in a certain binary opposition. Thus, this research **aims** at analysing the framework of binary oppositions in translation theory and its manifestation in translation of culture-specific items (CSIs).

Theories, insights, and scholarly discussions of Aixela, Davies, Baker, Dimitriu, Leonavičienė, Newmark, Nida, and Venuti form the theoretical background of this research. The empirical part is based on the examples of CSIs selected from Harris' novels *Chocolat* (1999), *The Lollipop Shoes* (2007), and *Peaches for Monsieur le Curé* (2012) and their translations into Lithuanian.

The first traces of binary opposition with the firm theoretical background are found in the theory of dynamic equivalence created by the American linguist Nida. He distinguishes two types of equivalence – dynamic and formal. Dynamic equivalence (also known as functional equivalence) attempts to convey the thought expressed in a source text while formal equivalence attempts to render the text word-for-word [see Nida 1964].

Toury, who is primarily famous for his approach to translation as a norm-governed activity, also uses oppositional notions in his research. For example, he views the value of translation in two major elements: (1) producing a text which occupies a certain position in the culture that uses that language, (2) producing a text "*in that language/culture of another, pre-existing text in some other language, belonging to some other culture and occupying a definable position within it*" [Toury 1998: 21]. In addition, Toury presents two translation laws by opposing standardization vs. interference as well as his renowned conception of norms was introduced by acceptability vs. adequacy [see Toury 1995, 1998].

Discussion on translation as a process influenced by two opposing forces, source culture and target culture, proves to be the most significant among translation scholars. For example, Popovic defines this opposition as **we** and **they** or **own** and **alien** [Popovic 1980: 130].

However, Venuti [1995, 1998] is the one who uses (or even overuses) the opposition of two poles to the greatest extent (to the extent that it attracted criticism from Pym [1999] to define different translation phenomena: dominant vs. minor languages; hegemonic vs. minority cultures; good vs. bad translation; domesticating vs. foreignizing translation tendencies, etc. The latter conception is of particular interest because it is directly related to the analytical part of this research, i.e. the analysis of translation strategies for CSIs. Many translation strategies proposed by different scholars are backed by Venuti's conception. If a translation is acceptability oriented, in Venuti's words, it is domesticated, and if it is adequacy oriented, it is foreignized. The former aims at fluency and transparency in order to be read as an original, but not as a translation, while the latter highlights the otherness [Venuti 1995, 1998]. Without doubt these two translation tendencies are basic principles of translation which play an important role in the translator's choice of translation strategies.

An important feature in a framework of binary opposition, particularly for translation strategies, is its graded nature. Most scholars who propose translation strategies for CSIs place them on a scale between two extremes depending on the degree of

modification of the source text they allow. For example, in Venuti's terms, the first extreme contains a domesticating strategy or the one which adapts the cultural context to the highest degree, whereas the second extreme is a strategy which retains as many source text characteristics as possible, or a foreignizing strategy. The space in between is occupied by various compromises between the two. Thus, Aixela groups translation strategies on *"the scale, from a lesser to a greater degree of intercultural manipulation"* where they are *"divided in two major groups separated by their conservative or substitutive nature, i.e. by the conservation or substitution of the original reference(s) by other(s) closer to the receiving pole"* [Aixela 1996: 61]. Hervey and Higgins's [1994: 28] five procedures range *"between the extremes of exoticism and cultural transplantation."* Ghazala claims *"that his sixteen procedures are ordered unequivocally from best to worst, the best being to use what he calls a "cultural equivalent" while the worst is the use of gloss, glossary or footnotes, which he describes as "a bad, poor, boring and hence inadvisable procedure of translation, which should be avoided wherever possible"* [cited in Davies 2003: 70]. Newmark's polar strategies are transference, which *"offers local colour and atmosphere"*, but *"excludes the message"* and componential analysis, *"the most accurate translation procedure, which excludes the culture and highlights the message"* [Newmark 1988: 96].

However, a number of scholars such as Vlakhov and Florin [1980], Molina and Albir [2002], Baker [1999], Leonavičienė [2010], and Davies [2003] do not use or do not emphasize binary opposition in their classifications of translation strategies. Davies claims that *"there is not necessarily a clear correlation between the use of a particular procedure and the degree of domestication and foreignization obtained in the target text"* [Davies 2003: 65]. Besides, she does not think *"that various procedures can be consistently ordered on a scale either of degree of closeness to the source text or of degree of foreignization. Nor is there a predictable correlation between the degree of manipulation of the source text and the extent to which the target text is domesticated"* [Davies 2003: 97]. Even the most foreignizing strategy may make the target text more accessible. In other words, it cannot be claimed that Venuti's conception of domestication and foreignization completely applies to translation strategies for CSIs.

Taking both approaches into account, the aim of the empirical part of this research is to establish whether there is an obvious correlation between the use of a particular translation strategy and the extent to which the target text is domesticated or foreignized.

For this purpose, Aixela's framework will be employed. As mentioned before, he divides translation strategies applied to CSIs into two major groups, conservation and substitution, based on the degree of intercultural manipulation. Substitution or, in Venuti's terms, domestication includes autonomous creation, deletion, naturalization, absolute universalization, limited universalization and synonymy, while conservation or foreignization involves intratextual gloss, extratextual gloss, linguistic (non-cultural) translation, orthographic adaptation, and repetition.

Based on Venuti's theory, it is expected that application of a domesticating strategy will create a domesticating effect on the target reader and vice versa. In Examples 1 and 2, this phenomenon shows up especially clearly:

(1) *He laughed harshly and lit a* ***Gauloise****.* [Harris 2012: 311]
*Laimingos dienos, – truktelėjo „****Gauloise****“ ir užpylė paskutiniu viskio gurkšniu.* [Dyke, Jomantienė 2013: 35]

(2) *Notre-Dame des Apôtres. Seven weeks' time.* [Harris 2008: 266]
Dievo motions apaštalų katedroje. Per ***Sekmines****.* [Bielskytė 2010: 278]

In Example 1, the brand name of French cigarettes **Gauloise** is translated into Lithuanian by applying the strategy of repetition or a foreignizing strategy. The repeated original word increases exotic characteristics of the text since this brand of cigarettes has never been sold on the Lithuanian market and it is not known to the majority of Lithuanian readers. Example 2 illustrates a domesticating strategy and it is rather an exceptional instance in translation practices, because the CSI appears only in the target text. The neutral expression **Seven weeks** is rendered by using the Lithuanian proper noun **Sekminės** (back translation: Pentecost), a Christian holiday which is celebrated on the seventh Sunday after Easter. The use of the cultural equivalent suggests assigning this instance to the strategy of naturalization even though it also partly corresponds to the criteria of the strategy of creation. It is obvious that the Lithuanian cultural word creates local atmosphere and leaves readers with a comfortingly familiar feeling. As mentioned above, Examples 1 and 2 can be treated as typical instances when a strategy assigned to a particular translation tendency, i.e. either foreignizing or domesticating, has an equivalent effect on the reader.

Venuti's theory, however, can be challenged by considering Examples 3 and 4 where foreignizing strategies do not turn the target texts into alien or incomprehensible in the target culture. On the contrary, they seem familiar and transparent.

(3) *An upstart with too many teeth and a passion for* ***PowerPoint****.* [Harris 2012: 62]
*Išsišokėliui su per daug dantų, kuris išprotėjęs dėl „****PowerPoint****“* > [Dyke, Jomantienė 2013: 71]

(4) *Plus satchels,* ***iPods****, mobile phones, tubes of underarm deodorant, schoolbooks* > [Harris 2008: 57]
*O kur dar kuprinės, „****iPod****“* ***grotuvai****, mobilieji telefonai, dezodoranto flakonai, vadovėliai* > [Bielskytė 2010: 56]

Examples 3 and 4 are similar at least in three ways: first, the CSIs are related to technologies, second, they are symbolic titles, and third, the usage of foreignizing strategies does not bring about a marked foreignizing effect. In Example 3, the translators use the strategy of repetition, which is a very extreme foreignizing strategy, while even two foreignizing strategies, repetition and intratextual gloss, are applied in Example 4. However, retention of the terms **PowerPoint** and **iPod** does not add any extra foreign effect since both terms are widely used in the language. In addition, in colloquial speech, Lithuanians use phonologically and grammatically adapted forms of the terms. Finally, it is a very common tendency in all kinds of Lithuanian texts to enclose foreign symbolic titles in inverted commas, but retain them in their original form (see also Example 1).

Examples 5 and 6 contain instances where CSIs are translated by applying translation strategies of universalization and linguistic (non-cultural) translation thus approaching these translations towards the domesticating extreme. However, both target texts sound culturally neutral rather than genuinely domestic.

(5) < *Apart from clean – and cook – and wipe ashtrays and – pull* ***pints*** *and dig the garden and screw my h-husband every Fri-Friday night.* [Harris 2000: 187]

Moku tik valyti, virti, šluostyti pelenines, tampyti ***bokalus****, kasinėti daržą ir kiekvieną p–penktadienio naktį dulkintis su s–savovyru…* [Baužytė-Čepinskienė 2009: 202]

(6) *And all around the* ***Left Bank*** *the sweet wrappers flew like butterflies, and the playful wind tugged at the skirts of a woman crossing Pont des Arts* > [Harris 2012: 14]

Ir palei visą ***Kairįjį krantą*** *tarsi drugiai ėmė skrieti saldainių popierėliai, ir žaismingas vėjas truktelėjo moterų, einančių Menų tiltu sijonus* > [Dyke, Jomantienė 2013: 15]

In British English, the word **pint** refers to a glass of beer with a capacity of 0.568 litre while the target text contains a more general word **bokalas** which denotes any kind of glass either of 0.5 or 1.00 litre. In Example 5, the more general term is not only imprecise as regards semantics, but it is also culturally neutral rather than connotated. In Example 6, the translator tries to preserve the meaning by directly translating **Left Bank** into Lithuanian as **Kairysis krantas**. No translation loss is experienced in terms of meaning, but certain cultural information is definitely lost. When being in Paris, one can always hear about Left Bank vs. Right Bank, and these are not only opposite sides of the River Seine. The former is a neighbourhood historically known as the artistic part of the city, while the latter accommodates the biggest businesses and wealthiest residents. Linguistic translation is the most common strategy used in translation of CSIs, which are named by a descriptive phrase. However, the target reader does not always get the exact sense of an item or phenomenon.

A foreignizing strategy is supposed to render cultural information implicitly, but the following example evidences the opposite:

(7) < *a procession of, two hundred and fifty of the decorated chars in Paris last Mardi Gras, a hundred and eighty in New York, two dozen marching bands in Vienna, clowns on stilts, the Grosses Têtes with their lolling papier-mâché heads* > [Harris 2000: 11]

*< dviejų šimtų penkiasdešimties išpuoštų vežimų procesiją Paryžiuje per praėjusias Mardi Gras, tokią pat šimto aštuoniasdešimties vežimų procesiją Niujorke, du tuzinus žygiuojančių orkestrų Vienoje, klounus ant kojokų, Grosses Têtes** linguojančiomis galvomis iš papjė mašė >*

***Didelė sgalvos (pranc.); čia – lašinuočiai.* [Baužytė-Čepinskienė 2009: 9]

The folkloric characters **Grosses Têtes** are left in their original form in the main body of the target text, but they are explicitly explained by extratextual gloss. Celebration of Shrovetide has very indigenous traditions in Lithuania and these personages

are fairly strange in the Lithuanian culture. Therefore, in the footnote, the term is not only translated literally, but an approximate Lithuanian cultural equivalent **lašinuotis**is also provided. Thus, despite the application of foreignizing strategy, the CSI becomes fully comprehensible to the target reader.

Example 8 is rather controversial since too high degree of domestication leads to misinterpretation of the concept.

(8) *Narcisse has provided the **rameaux**, the palm crosses which I distribute at the end of the service and which will be kept in lapels, on mantelpieces, at bedsides, for the rest of Holy Week*. [Harris 2000: 264]

*Narcisas parūpino **verbų**, baigiantis pamaldoms, daliju palmių šakeles, kurias visą Didžiąją savaitę žmonės nešiosis įsisegę į atlapus, arba pasidės ant židinio ar šalia lovos*. [Baužytė-Čepinskienė 2009: 289]

Rameaux literally means **branch** or **twig**, or, as suggested by the context of the novel, a palm branch used as a symbol of eternal life. This CSI is translated by applying the strategy of naturalization. The Lithuanian cultural equivalent **verba** is used since the scene depicts Christian festival Palm Sunday and **verba** is an indispensible symbol of this holiday. Even though the feast is known in all Christian countries, the symbols are rather different in terms of their look and significance. In Lithuania, **verba** is a colourful bouquet of dried plants, a masterpiece included into UNESCO list of intangible cultural heritage, while **rameaux** is simply a palm branch or a cross made of a palm leaf. Thus, the CSI in translation differs greatly from the item depicted by the writer.

Conclusion

In translation studies, many translational notions are related to and many translational statements are presented in a certain binary opposition because translation activity always involves at least two texts, two languages, and two cultures.

Venuti's conception of domestication and foreignization covers two basic principles of translation: the first aims for fluency and transparency while the second highlights the otherness. Based on this theory, if the domesticating approach dominates, the translation is perceived as a text generated in the language of the target culture. On the contrary, if foreignization prevails, the text is identified as translation because it sounds foreign. These two translation tendencies play an important role in the translator's choice of translation strategies; however, each individual translation strategy for a CSI cannot be completely assigned to any of the opposing poles.

Neither theoretical nor empirical study confirmed that there is a clear correlation between the use of a particular translation strategy and the degree of domestication and foreignization obtained in the target text, at least with regard to translation of CSIs into Lithuanian. For example, the strategy of preservation is supposed to be a foreignizing strategy, because a CSI repeated in its original form adds an exotic flavour to the text. However, some CSIs even being preserved in the target text are completely transparent if they are well-established in the target culture, such as symbolic titles of western brand or trade names in Lithuania. Moreover, linguistic translation often leads to neutralization rather that foreignization. It is especially applicable for translation of CSIs named by collocations when separate constituents can be translated literally, thus providing a meaningful phrase but losing the sense embedded in the collocation.

LITERATURE

Aixela, J. F. Culture-specific Items in Translation. *Translation, Power, Subversion*. Ed. Roman Alvarez and M. Carmen Africa Vidal. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters, 1996.

Baker, M. *In Other Words: A Course Book on Translation*. London: Routledge, 1999.

Davies, E. E. A Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Books. *The Translator* 9 (1). Manchester: St Jerome Publishing, 2003, pp. 65–100.

Dimitriu, R. Omission in Translation. *Perspectives: Studies in Tranlatogology* 12 (3). New York and London: Routledge, 2004, pp. 163–175.

Leonavičienė, A. Lietuvių kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas. *Kalbų studijos* 19. 2010a, pp. 39–45.

Leonavičienė, A. *Vertimo atodangos: teorija ir praktika (prancūzų-lietuvių kalba)*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2010b.

Molina, L., Albir A. H. Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta: Translators' Journal*, 47, (4). 2002, pp. 498–512.

Newmark, P. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice-Hall International, 1988.

Nida, E. A. *Towards a Science of Translating with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E.J. Brill, 1964.

Pym, A. *Venuti's scandals(review note)*, 1999. Available: http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/reviews/venutireview.html

Toury, G. The Nature and Role of Norms inTranslation. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995, pp. 53–69.

Toury, G. A Handful of Paragraphs on 'Translation' and 'Norms'. *Translation and Norms*. Ed. Schäffner, Ch., 1998. Available: http://www.tau.ac.il/~toury/works/gt-tr&no.htm

Venuti, L. *The Translator's Invisibility*. London: Routledge, 1995.

Venuti, L. *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. London and New York: Routledge, 1998.

Влахов, С., Флорин, С. [Vlakhov, S., Florin S.]. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.

Попович, А. [Popovic, A.]. *Проблемы художественного перевода*. Москва: Высшая школа, 1980.

Руднев, В. [Rudnev, V.]. *Энциклопедический словарь культуры XX века*. Москва: Аграф, 1999.

PRIMARY SOURCES

Baužytė-Čepinskienė, G. *Šokoladas*. Translation of *Chocolate* by Joanne Harris. Vilnius: Versus aureus, 2009 (2004).

Bielskytė, E. *Ledinukų bateliai*. Translation of *The Lollipop Shoes* by Joanne Harris. Vilnius: Versus aureus, 2010 (2009).

Dyke, M., Jomantienė I. *Persikai ponui klebonui*. Translation of *Peaches for Monsieur le Curé* by Joanne Harris. Vilnius: Versus aureus, 2013.

Harris, J. *Chocolate*. London: Black Swan, 2000 (1999).

Harris, J. *Peaches for Monsieur le Curé*. London: Transworld Publishers, 2012.

Harris, J. *The Lollipop Shoes*. London: Black Swan, 2008 (2007).

Svetlana POLKOVŅIKOVA
(Daugavpils Universitāte)

Nolieguma runas akti A. Čehova stāstos un to tulkojumos latviešu valodā

Summary
Speech Acts of Negation in A. Chekhov's Stories and Their Translations to Latvian

Study of speech verbs has been facilitated by the development of several new branches of linguistics, including speech act theory that in its origin was based on the interpretation of these verbs. According to speech act theory, there does not exist such a phenomenon as simple talking but each statement is marked by a certain intention. About 80 types of speech acts are singled out, e.g. statement, ascertainment, suggestion, affirmation, request, objection, etc. Hence, along with the origin of speech act theory, certain verbs have been united within one lexico-semantic group – speech act names. Speech process is the common semantic feature of the whole group, whereas separate verbs may indicate a particular speech act.

The aim of the present research is regarding in a comparative perspective the Russian and Latvian language means used in the original text and its translation for speech acts of negative and positive reaction. The major part of Russian – Latvian parallels demonstrate that in the chosen texts the semantic of the speech act of both negative and positive reaction is realized adequately, thus speech verbs explicating the respective semantics may be classified as complete equivalents. Russian and Latvian speech verbs that denote respective speech acts provide a rather differentiated notion of the action, simultaneously marking it from the stylistic and pragmatic point of view.

Key words: *speech acts, speech verbs, translation, Russian, Latvian, equivalent*

*

Runas verbu izpēti veicinājusi vairāku jaunu valodniecības nozaru attīstība, tostarp arī runas aktu teorijas izveide, turklāt būtiski, ka savos pirmsākumos šī teorija balstījusies tieši runas verbu interpretācijā. Saskaņā ar runas aktu teoriju nepastāv tāda parādība kā vienkārši runāšana, bet jebkurš izteikums raksturojams ar noteiktu mērķi. Izdalāmi vismaz 80 runas aktu tipu, piemēram, apgalvojums, pārliecināšana, ieteikums, apstiprinājums, lūgums, iebildums u. tml. [Baltiņš, Druviete 2017: 44]. Runas akti principā neatšķiras no citiem darbības veidiem. Runas aktu raksturīgi piemēri ir konstatācija, lūgums, padoms, atvainošanās, jautājums [Plaude 2004: 27]. Lingvistiskajā literatūrā pausts viedoklis, ka runas aktu teorijas jēdzienisko aparātu būtu lietderīgi izmantot arī runas verbu leksikogrāfiskajā aprakstā [sk., piemēram, Демьянков 1986: 224]. Tā ar runas aktu teorijas rašanos noteikti verbi tika apvienoti vienā leksiski semantiskajā grupā – runas aktu jeb runas darbību nosaukumos. Te jāprecizē, ka lielākā daļa runas verbu ir runas aktu nosaukumi, taču to nevar vispārināt uz visiem runas verbiem. "Starp darbības vārdiem un darbībām nepastāv atbilstība viens pret vienu," atzīst I. Plaude [Plaude 2004: 38].

Runas verbu analīze no runas aktu teorijas viedokļa īpašu nozīmi iegūst arī sastatāmajā aspektā, jo, kā raksta poļu valodniece L. Pisareka, tas ļauj atklāt runas

darbības etnospecifiku. Savā pētījumā autore, pievēršoties runas aktu realizācijai krievu un poļu valodā, secina, ka valodniecībā šajā jomā ir uzkrāta liela pieredze: apkopoti novērojumi par noteiktu runas aktu funkcionēšanu dažādās valodās, detalizēti aprakstītas runas verbu semantiskās un sintaktiskās īpatnības, definēti empīriskā materiāla – runas aktu nomināciju – atlases un analīzes principi u. c. [Pisarek 1995: 7–8].

Viena no metodēm, ar kuras palīdzību tiek aprakstīta runas verbu semantika un kas plaši tiek izmantota arī sastatāmajos pētījumos, ir komponentu analīzes metode. Nozīmes aprakstīšana ar semantisko komponentu analīzes un sintēzes paņēmiena palīdzību ir būtiska gan vienas valodas materiāla izpētē, gan tulkošanas procesā, sastatot dažādu valodu faktus. Valodniece A. Vežbicka norāda: "Ja minimālie semantiskie komponenti ir vajadzīgi semantikas analīzei vienas valodas robežās, tad vēl lielākā mērā tie ir nepieciešami dažādu valodu vārdu semantikas sastatīšanai" [Вежбицкая 1993: 196].

Šī pētījuma mērķis ir sastatāmā aspektā aplūkot, ar kādiem krievu un latviešu valodas leksiskiem līdzekļiem tiek realizēti nolieguma runas akti oriģināltekstā un tulkojumā. Analīzes kontekstā aktuāls kļūst faktoloģiskā materiāla identifikācijas un atlases jautājums, konkrēti, kā norobežot verbus, kas nosauc runas aktu, un verbus, kas šai ziņā ir neitrāli. Valodniece M. Glovinska, atsaucoties uz Dž. Ostina, P. Strosona, Dž. Serla u. c. pētnieku atziņām, par runas akta pamatpazīmi uzskata runātāja mērķi, kura dēļ pausts kāds izteiciens [Гловинская 1993: 158–161]. "Kā jebkura komunikatīvās darbības teorija, arī runas aktu teorija formulē komunikatīvās situācijas modeli. Blakus pierastajiem pamatkomponentiem (runātājs, klausītājs, izteikums, apstākļi) tā ietver arī runas akta mērķi un rezultātu. Valodniekus šai teorijā piesaista pieeja runas aktam kā noteikta mērķa sasniegšanas līdzeklim un izmantoto valodas līdzekļu analīzei tieši no šī skatpunkta," atzīst M. Baltiņš un I. Druviete [Baltiņš, Druviete 2017: 43]. Šīs sastatāmās analīzes empīrisko materiālu veido krievu-latviešu paralēles, kas ekscerpētas no A. Čehova oriģināltekstiem un to latviskajiem tulkojumiem un kur realizēta nolieguma runas akta semantika. Analizētajos tekstos šādu piemēru nav daudz – vairākums ekscerptu ilustrē apgalvojuma, jautājuma, atbildes u. c. runas aktus [Polkovņikova 2010: 179].

Pētījumos par runas aktu teoriju teikts, ka runas verbu galvenā pragmatiskā funkcija ir precizēt ilokutīvo mērķi [sk. Апресян 1995: 200–202]. Lielākā daļa krievu-latviešu paralēļu rāda, ka ekscerpētajos kontekstos nolieguma runas akta semantika realizējas identiski un runas verbus, kas eksplicē attiecīgu nozīmi, var klasificēt kā pilnīgus ekvivalentus. Parasti tās ir semantiski un stilistiski neitrālas nominācijas, kas skaidri un nepārprotami norāda nolieguma runas akta mērķi. Tā pilnīgu semantisku un funkcionālu ekvivalenci nolieguma runas aktu realizācijā ilustrē šādas krievu un latviešu atbilsmes: ***отказать – atraidīt***; ***noraidīt***, sal.: *... и что она уже не имеет права* ***отказать*** *ему в этом.* (Анна на шее); .. *un ka viņai tagad vairs nav tiesību to* ***atraidīt.*** (Anna kaklā, tulk. R. Ezera, 261); – *Бога ради,* ***не откажите*** *поехать сейчас со мной...* (Враги); – *Tikai, dieva dēļ,* ***nenoraidiet****, brauciet man tūdaļ līdzi…* (Ienaidnieki, tulk. P. Kalva, 92); ***отказаться – atteikties***, sal.: *... он [Дымов]* ***отказался*** *от чая* (Попрыгунья); .. *viņš [Dimovs]* ***atteicās*** *no tējas* (Vējagrābsle, tulk. V. Grēviņš, 163); ***отказывать – liegt***; ***atteikt***, sal.: *Андрей Ефимыч, который никогда не умел* ***отказывать****, подал ему гривенник* (Палата № 6); *Andrejs Jefimičs, kas nekad neprata*

atteikt**, pasniedza Mozelim desmitkapeiku gabalu* (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 200); *Неужели даже в этом ему **отказывают**?* (Палата № 6); *Vai tiešām viņam pat to **liegšot**?* (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 220); ***отказываться** – **atsacīties, sal.: – *Разве я **отказываюсь**?* (Припадок); – *Vai tad es **atsakos**?* (Lēkme, tulk. A. Rudzroga, 125)[1].

Noliegums runas akts ir implicēts krievu valodas runas verbu ***противоречить*** un ***претикословить*** semantikā un to analītiskajā ekvivalentā ***runāt pretī (pretim)***, sal.: ... *и никогда она **не противоречила** ей, а всегда соглашалась: правда, Лида, правда* (Дом с мезонином); ... *nekad **nerunāja** tai **pretī**, bet vienmēr piekrita: taisnība, Lida, taisnība* (Māja ar mezonīnu, tulk. A. Kurcijs, 282); – *Вы, однако, себе **противоречите**, – сказала Лида* (Дом с мезонином); – *Jūs tomēr **runājat** pats sev **pretī**, – Lida ieteicās* (Māja ar mezonīnu, tulk. A. Kurcijs, 283); ... *то прошу **не претикословить** и выйти...* (Маска); ... *lūdzu, **nerunājiet** man **pretim** un ejiet visi ārā...* (Maska, tulk. P. Kalva, 30). Kā redzams, pēdējā piemērā A. Čehovs lietojis okazionālu runas verbu ***претикословить***, kas kontekstā realizē ne tikai noliegums runas aktu, bet arī noteiktas emocionāli ekspresīvas konotācijas, kuras tulkojumā diemžēl ir zaudētas. Daiļdarbā okazionālismiem, tāpat kā citiem stilistiski un emocionāli marķētiem līdzekļiem, ir īpašs statuss ar plašām māksliniecisk ām funkcijām – tie pievērš lasītāja uzmanību, jo uz neitrālo vārdu fona nav pašsaprotami un viegli interpretējami. Iespējams, tulkotājs P. Kalva, izprotot minētā okazionālisma semantiku, identificējis to kā vispārlietojamo vārdu vai arī bija uztvēris šo oriģināltekstā lingvistisko īpatnību, taču neuzdrošinājies atveidot savā tekstā.

Noliegums runas aktu realizē arī krievu valodas runas verbs ***возразить*** un tā latviskais ekvivalents ***iebilst***, sal.: *Толстый хотел было **возразить** что-то...* (Толстый и тонкий); *Resnais gribēja kaut ko **iebilst**...* (Resnais un tievais, tulk. V. Grēviņš, 25). Savukārt kā pēkšņu, negaidītu, pārsteidzošu noliegums runas aktu raksturo krievu un latviešu valodas verbi ***обрывать** – **pārtraukt***, sal.: – *Лежи уж! – **обрывает** его чей-то голос.* (Горе); – *Guli vien! – kāda balss viņu **pārtrauc**.* (Bēda, tulk. A. Rudzroga, 45); ***перебивать** – **pārtraukt***, sal.: ... *она уже пристально смотрит вам в лицо и вдруг **перебивает**...* (Учитель словесности); ... *viņa jau neatlaidīgi raugās tam sejā un pēkšņi **pārtrauc**...* (Literatūras skolotājs, tulk. L. Rūmniece, 243); – *Позвольте, Сергей Васильич, – **перебила** его Варя* (Учитель словесности); – *Atļaujiet, Sergej Vasiļjič, – Varja viņu **pārtrauca*** (Literatūras skolotājs, tulk. L. Rūmniece, 243); *Она **перебивала** доктора, мешала ему говорить...* (Случай из практики); *Guvernante **pārtrauca** ārstu, neļāva viņam runāt...* (Gadījums praksē, tulk. J. Ozols, 369). Visos minētajos kontekstos noliegums runas akts tiek konkretizēts gan no adverbiālo, gan emotīvi pragmatisko pazīmju viedokļa.

Vienā A. Rudzrogas tulkojumā krievu valodas runas verbam ***перебивать*** atbilst latviešu valodas verbs ***traucēt***, sal.: – *Виноват, **не перебивайте** меня, вы мешаете мне сосредоточиться, – сказал доктор* (Припадок); – *Piedošanu, **netraucējiet** mani, jūs neļaujat man koncentrēties, – ārsts sacīja* (Lēkme, tulk. A. Rudzroga, 144). Krievu un latviešu ekvivalentu semantiskās struktūras sastatīšana atklāj, ka verbam ***traucēt*** atšķirībā no verba ***перебивать*** piemīt semantikas difūzija, kas izpaužas tādējādi, ka

[1] Par eksplicīta un implicīta noliegums korelāciju sk. Polkovņikova 2014.

traucēt ir vispārīgākas nozīmes vārds – tas var apzīmēt gan verbālu – runas aktu –, gan neverbālu darbību. Plašāks konteksts ļauj secināt, ka runas akta semantika ir implicēta dialogā, taču, šķiet, to būtu iespējams atveidot arī formāli ar pilnīgu latviešu ekvivalentu ***pārtraukt***, ko ilustrē kāds cits A. Rudzrogas tulkojumu fragments, sal.: *… говорит он неожиданно,* ***перебивая*** *Михаила Аверьяныча* (Палата № 6); *… viņš pēkšņi iesāk,* ***pārtraukdams*** *Mihailu Averjaniču* (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 196).

Līdzīgu pragmatisku un māksliniecisku funkciju oriģināltekstā un tulkojumā veic runas verbi ***вмешиваться – iejaukties***; ***jaukties***, sal.: *Ужиная, он изредка оборачивается и* ***вмешивается*** *в какой-нибудь разговор: — Это вы про что?* (Ионыч); *Vakariņas ēzdams, Starcevs retumis pagriežas atpakaļ un* ***iejaucas*** *citu sarunā: – Par ko jūs runājat?* (Joničs, tulk. J. Ozols, 335); *– Я ведь просил тебя не говорить о том, чего ты не понимаешь! Когда мы, ветеринары, говорим между собой, то, пожалуйста,* ***не вмешивайся*** (Душечка); *– Es taču tevi esmu lūdzis nerunāt par to, ko tu nesaproti! Kad mēs, veterinārārsti, runājamies, tu, lūdzu,* ***nejaucies*** *valodās* (Sirsniņa, tulk. J. Ozols, 383).

Ekscerpētais materiāls rāda, ka visplašāko nolieguma runas aktu grupu veido piemēri ar krievu runas verbu ***спорить*** un tā latviskajiem ekvivalentiem. Lielāko daļu ekscerptu, kā jau tika minēts, var kvalificēt kā pilnīgus ekvivalentus, taču jāprecizē, ka visos latviskajos tulkojumos tomēr vērojama neliela semantiska transformācija. Latviešu verba ***strīdēties*** nozīmes struktūrā ir implicētas potenciālas emocionālas sēmas 'satraukti' un 'asi', kuras arī konkretizē runas akta īstenošanu, sal.: *За ужином Варя опять* ***спорила*** *и на этот раз с отцом* (Учитель словесности); *Vakariņas ēdot, Varja atkal* ***strīdējās*** *– un šoreiz ar tēvu* (Literatūras skolotājs, tulk. L. Rūmniece, 246); *– Я* ***спорить*** *с вами не стану, — сказала Лида, опуская газету* (Дом с мезонином); *– Es ar jums* ***nestrīdēšos,*** *– sacīja Lida, avīzi nolaizdama* (Māja ar mezonīnu, tulk. A. Kurcijs, 282). Leksiskā paralēle ***спорить – strīdēties*** raksturojama kā konverģences gadījums, jo latviešu valodas runas verbs ***strīdēties*** ir arī krievu valodas verba ***ссориться*** ekvivalents. Šajā gadījumā runas verbi ***спорить*** un ***ссориться*** un to eksplicētā nolieguma runas akta nianse šķir divus runas akta realizācijas veidus, kas tulkojumā diverģences dēļ diemžēl nivelējas. Domājams, ka tulkotāju lēmums krievu valodas verbu ***спорить*** atveidot kā ***strīdēties*** varētu būt saistīts ar latviešu verba stilistisko un emotīvi pragmatisko slodzi – kontekstā paspilgtināt sadzīviskuma noskaņu un radīt dabiskas saziņas iespaidu. Šai ziņā runas verbs ***iebilst*** un tā realizētais komunikatīvais mērķis ir krietni vispārīgāks, sal.: 'pateikt, ka nepiekrīt (kam), ka vēršas (pret ko), apšauba (ko)'.

Protams, šādas semantiskās nianses nav tik vienkārši pamanāmas un diferencējamas. Lai tās atklātu, nepieciešama detalizēta iedziļināšanās gan kontekstā, gan atsevišķu vārdu semantikā. Sastatot oriģināltekstu un tulkojumu, nolieguma runas aktu realizācijā konstatētas arī citas semantiskas pārmaiņas, sal.: *... только и знали, что по целым дням* ***спорили*** *и ругались* (Человек в футляре); *… viņi abi augas dienas* ***ķildojās*** *un rājās* (Cilvēks futrālī, tulk. P. Kalva, 340); *... она не соглашалась со мной, и если я* ***спорил****, то она принимала сторону моего противника* (О любви); *… viņa to apstrīdēja, bet, ja es sāku ar kādu* ***ķīvēties****, viņa allaž nostājās mana pretinieka pusē* (Par mīlestību, tulk. P. Kalva, 365). Šādi piemēri raksturojami kā konkretizācijas gadījumi, kad krievu un latviešu valodas runas verbi ir līdzīgi denotatīvo, bet atšķirīgi konotatīvo komponentu ziņā, proti, latviešu valodas ekvivalents ir stilistiski marķēts vārds, kurš kontekstā veido noteiktu komunikatīvās situācijas iespaidu.

Oriģinālteksta nolieguma runas akta transformācija vērojama P. Kalvas tulkojumā, kur analītiskā ekvivalenta ***ērcīgi saukt*** lietojuma dēļ runas akta atainojumā papildus aktualizējas gan sarunvalodas konotācijas, gan potenciālas adverbiālas sēmas 'sakaitināti' un 'skaļi', sal.: – *Да ты же, Михайлик, этого не читал!* – ***спорит*** *она громко* (Человек в футляре); – *Bet tu taču, Mihail, mīlulīt, neesi to lasījis,* – *viņa* ***ērcīgi saus*** (Cilvēks futrālī, tulk. P. Kalva, 341). Šķiet, ka tulkotājs P. Kalva krievu valodas runas verbu ***спорить*** drīzāk identificējis kā ***ссориться***, nevis kā ***iebilst***, kas arī provocējis, no vienas puses, svešu emotīvo sēmu aktualizāciju, no otras puses, būtiskas oriģinālteksta informācijas – nolieguma runas akts – nivelēšanos.

Nekonsekvence nolieguma runas akta realizācijā vērojama arī A. Rudzrogas tulkojumā, kur verbs ***iebilst*** lietots kā krievu verba ***протестовать*** ekvivalents, sal.: *Когда на почте кто-нибудь из посетителей* ***протестует****, не соглашается или просто начинает рассуждать...* (Палата № 6); *Ja pasta apmeklētāji kaut ko* ***iebilst****, nepiekrīt vai tāpat vien sāk izrunāties…* (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 195). Te runas verba ***iebilst*** lietojuma dēļ tulkojumā zūd adverbiāla sēma 'kategoriski', kurai, no runas akta viedokļa raugoties, piemīt īpaša pragmatiska slodze, kas, no vienas puses, runas aktam piešķir lielāku konkrētību un tiešumu, bet, no otras puses, nošķir divus nolieguma runas akta veidus: vispārīgāku – ***iebildumu*** un konkrētāku – ***protestu***. Svarīgi atzīmēt, ka A. Čehovam runas verbi ***протестовать*** ar nozīmi 'kategoriski iebilst' un ***[не] соглашаться*** ar nozīmi '(ne)piekrist; (ne)būt vienisprātis' ir vienlīdzīgi teikuma locekļi, kas oriģināltekstā veido savdabīgu nolieguma runas akta gradāciju ar īpašu māksliniecisku iespaidu. Diemžēl A. Rudzrogas tulkojumā šī stilistiskā parādība nivelējas, tā rezultātā kontekstā rodas semantiska tautoloģija un minētā fragmenta attulkojums varētu būt šāds: *Когда на почте кто-нибудь из посетителей* ***возражает, не соглашается*** *или просто начинает рассуждать…* Šeit jāpiebilst, ka minētajā A. Rudzrogas tulkojumā, turklāt šajā pašā tekstā ir konstatēts piemērs, kurā verbs ***протестовать*** ir korekti atveidots kā ***protestēt***, sal.: – *Ни под каким видом!* – ***протестовал*** *Михаил Аверьяныч.* (Палата № 6); – *Nekādā ziņā!* – *Mihails Averjaničs* ***protestēja***. (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 218).

Atsevišķi ir aplūkojami piemēri, kurus varētu definēt kā robežgadījumus, kad runas aktu nosaukumus, resp., runas verbus, nevar precīzi un viennozīmīgi klasificēt. Runa ir par verbiem, kuriem piemīt semantikas difūzija, jo vienam runas aktam var piemist vairāki ilokutīvie mērķi. Piemēram, semantikas difūziju ilustrē krievu-latviešu paralēle ***заметить – iebilst***, sal.: – *Нет, это не генеральская... — глубокомысленно* ***замечает*** *городовой* (Хамелеон); – *Nē, tas nebūs ģenerāļa... – gorodovojs dziļdomīgi* ***iebilst*** (Hameleons, tulk. A. Bauga, 27); *Он* ***замечал*** *ей, что такой маленький кусочек годится только в мышеловку...* (Учитель словесности); *Viņš* ***iebilda****, ka tāds mazs gabaliņš noder tikai peļu slazdam..* (Literatūras skolotājs, tulk. L. Rūmniece, 255). Runas verba ***замечать*** nozīmes skaidrojums atklāj, ka verbs norāda informēšanas runas aktu, kura mērķis ir izteikt kādu atziņu, secinājumu, paskaidrojumu u. tml., savukārt verbs ***iebilst*** semantikas difūzijas dēļ var eksplicēt ne tikai informēšanas runas aktu, bet arī nolieguma, jo runas situācija rada priekšnosacījumus atšķirīgu – tieši vai netieši izteiktu – ilokutīvo mērķu realizācijai. Minētajos ekscerptos ilokutīvais mērķis 'iebilst', 'paust pretēju viedokli' realizējas atšķirīgi: oriģināltekstā tas ir implicīts un izriet no plašāka konteksta – personāža replikas, bet latviskajā tulkojumā tas rodas kā

verba nozīmes komponents. Šķiet, ka šajā gadījumā verba ***iebilst*** lietojumu var uzskatīt par pragmatiski un estētiski motivētu.

Tāpat raksturojama paralēle ***подчиниться – nerunāt pretī***, sal.*: – Да. Мыслящие, порядочные, читают и Щедрина, и Тургенева, разных там Боклей и прочее, а вот* ***подчинились*** *же, терпели...* (Человек в футляре); *– Paskat! Cilvēki, kam galva uz pleciem un sirdsapziņa tīra, kas ir lasījuši gan Ščedrinu, gan Turgeņevu, visvisādus Boklijus un tamlīdzīgi, tomēr* ***nerunāja pretim****, pacieta…* (Cilvēks futrālī, tulk. P. Kalva, 338). Krievu valodas verbs ***подчиниться*** ir definējams kā savstarpējo attiecību verbs, kurš aktualizē nozīmi 'piekrist kāda varai, rīkoties pēc cita gribas', taču kontekstā potenciāli var realizēt arī nolieguma runas akta semantiku, ko arī uzskatāmi ilustrē minētais P. Kalvas tulkojums. Iespējams, šādas atveides pamatā ir tulkotāja vēlme atainotajā runas situācijā panākt lielāku pragmatisku iespaidu, nepārprotami aktualizējot tajā tieši runas akta semantiku.

Tādējādi veiktā analīze rāda, ka daiļdarbā runas verbiem ir svarīga loma teksta tonalitātes un komunikatīvo situāciju atainošanā, personāžu portretējuma veidošanā, ekspresivitātes un dažādu asociāciju paspilgtināšanā utt. Veiktā analīze ļauj secināt, ka, atveidojot krievu valodas runas verbus, kas eksplicē nolieguma runas akta semantiku, tulkotājs galvenokārt lietojis sistēmiskos latviešu valodas ekvivalentus. Konstatēts, ka nereti oriģināltekstā runas verbu atveidē var vērot dažādas modifikācijas, kas nav saistītas ar runas darbības nacionālo specifiku, jo, raugoties no etnospecifiskā marķējuma viedokļa, šai ziņā sastatāmajās valodās vērojama liela līdzība. Atšķirības nolieguma runas aktu realizācijā pamatā skaidrojamas ar tulkotāja radošo pieeju nolieguma runas aktu atveidei un oriģināltekstā interpretācijas prasmēm. Oriģināltekstā un tulkojuma sastatīšana atklāj, ka nereti tulkotājs, atveidojot nolieguma runas aktu, koncentrētāka vēstījuma labad lietojis semantiski un stilistiski diferencētāku ekvivalentu, kurš līdz ar runas akta nozīmi papildus realizē arī kategoriskuma, stingrības, emotivitātes u. c. semantiku. Domājams, ka no veiksmīgas komunikācijas viedokļa semantiski un stilistiski diferencēts ekvivalents ļauj skaidrāk un tiešāk atspoguļot nolieguma runas akta nianses.

LITERATŪRA

Baltiņš, M., Druviete, I. *Ceļavējš cilvēku ciltij: Valoda sabiedrībā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2017.

Čehovs, A. *Stāsti*. Rīga: Liesma, 1985.

Pisarek, L. *Речевые действия и их реализации в русском языке в сопоставлении с польским (экспрессивы)*. Wrocław, 1995.

Plaude, I. *Pragmatika*. Rīga, 2004.

Polkovņikova, S. *Runas verbi A. Čehova stāstos un to tulkojumos latviešu valoda*. Promocijas darbs. Daugavpils, 2010.

Polkovņikova, S. Noliegtie runas verbi oriģinālā un tulkojumā. *Valoda: nozīme un forma 5. Opozīcijas sintaksē un semantikā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 124.–134. lpp.

Апресян, Ю. Перформативы в грамматике и словаре. *Избранные труды. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва: Языки русской культуры. 1995, с. 199–218.

Вежбицкая, А. Семантика, культура и познание: Общечеловеческие понятия в культурно-специфичных контекстах. *THESIS, 1993, вып. 3: Мир человека.* Москва, 1993, с. 185–206.

Гловинская, М. Семантика глаголов речи с точки зрения теории речевых актов. *Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект.* Москва, 1993, с. 158–218.

Демьянков, В. Теория речевых актов в контексте современной зарубежной лингвистической литературы (Обзор направлений). *Новое в лингвистике. Теория речевых актов. Вып. 17.* Москва, 1986, с. 223–235.

Elita SALIŅA
(Latvijas Kultūras akadēmija)

Mūsdienu garīgās literatūras tulkošanas latviešu valodā problemātika: Ričarda Rora darbu tulkojumu piemērs

Summary

Translating Contemporary Spiritual Literature into Latvian: the Case Study of the Translations of Richard Rohr's Works

The present paper addresses issues related to translating contemporary spiritual literature into Latvian. Although there has been a quantitative leap in the offer of this type of translated texts, they still remain a largely unexplored area in Latvian translation studies. Using examples from the translations of Richard Rohr's works undertaken by different translators, the author of the paper demonstrates that at present there exists no consensus about translating theological and psychological terminology and translators have variously estimated the style and functions of Rohr´s works, seeing them as either primarily informative "popular theology" texts or hybrid and many-layered texts incorporating traces of different genres. Hence, translators have adopted different approaches to translating metaphors and images, as well as shown various degrees of tolerance to the interference of the target language. The paper concludes that this lack of homogeneity reflects the emergent tradition of translating spiritual and theological works, which is both a challenge and opportunity to translators.

Key words: *contemporary spiritual literature*, *translation*, *tolerance to interference*, *theological terminology*, *Richard Rohr*

*

Jautājums par mūsdienu garīgās literatūras tulkošanas principiem un problemātiku raisa interesi vairāku iemeslu dēļ. Acīmredzamākais no tiem ir kvantitatīvais „lēciens" šāda tipa tulkotās literatūras piedāvājumā – garīgā literatūra kļuvusi par noturīgu Latvijas lielāko sekulāru izdevniecību piedāvājuma daļu. Vienlaikus aktualizējas jautājums par principiem, pēc kuriem vadās šādu tekstu tulkotāji un redaktori, jo tulkotie teksti ir nozīmīgs stimuls terminoloģijas paplašināšanai un tulkojumos iedibinātie precedenti var kļūt par pamatu labām vai sliktām terminoloģijas darināšanas praksēm. Turklāt garīgās literatūras tulkojumi eksistē savdabīgā „pelēkajā zonā" – tulkojumi top, taču bijis ļoti maz diskusiju par šo tulkojumu kvalitāti un pielietotajām tulkošanas stratēģijām. Recenzijās, atsauksmēs un lasītāju blogos dominē pārdomas par saturu, ne formu, radot priekšstatu, ka tulkojuma stils un precizitāte ir sekundāri jautājumi. Visbeidzot raksts iecerēts arī kā mēģinājums sistematizēt un izvērtēt autores personisko pieredzi, tulkojot Ričarda Rora darbus.[5]

Franciskāņu mūks Ričards Rors, kura darbu tulkojumi izvēlēti, lai ieskicētu garīgās literatūras tekstu tulkošanas specifiku, izpelnījies ievērību, interpretējot tradicionālās kristīgās dogmas jaunāko psiholoģijas un zinātnes atzinumu gaismā. Lai gan R. Rora darbība kontemplācijas un ekumenisma jomā daļēji pārklājas ar tādu atzītu amerikāņu katoļu garīgo skolotāju kā Tomasa Mērtona un Tomasa Kītinga centieniem padziļināt kristietības iekšējās dimensijas un atjaunot kontemplatīvās lūgšanas praksi, viņa iztei-

kumi par kontroversālām tēmām, tostarp homoseksuālismu un tradicionālo patriarhālo skatījumu uz Dieva tēlu, tikuši raksturoti kā ortodoksālajam katolicismam nepieņemami vai pat bīstami [Sibley 2006].

Šis kristietības konservatīvā spārna kritizētais un liberālo kristiešu iecienītais autors patlaban ir viens no latviešu valodā visvairāk tulkotajiem mūsdienu kristīgajiem garīgajiem skolotājiem. Laika posmā no 2013. līdz 2017. gadam apgādos *Lietusdārzs* un *Zvaigzne ABC* iznākuši deviņi R. Rora darbi, kuru tulkojumus no angļu valodas veikuši pieci tulkotāji. Tulkoto tekstu apjoms un iespēja salīdzināt atšķirīgas nostādnes un risinājumus stilistiski un terminoloģiski līdzīgu tekstu tulkojumos ļauj diagnosticēt dažas kristīgās garīgās literatūras tulkošanas jomai aktuālas problēmas.

Vispirms būtu jāatzīmē, ka tulkojumu kvalitāti un tulkošanas stratēģiju lielā mērā ietekmējis tulkotāju un redaktoru skatījums uz R. Rora tekstu stilistiku un funkcijām: vai šie teksti būtu primāri jāuztver kā informatīvi, „populārteoloģiski" darbi, lielāku uzmanību pievēršot satura pārneses precizitātei un ierādot estētiskajiem teksta elementiem sekundāru lomu, vai kā stilistiski daudzslāņaini teksti, kuros informatīvais un ekspresīvais faktors ir vienlīdz nozīmīgi, un tāpēc būtu jāsaglabā arī teksta tēlainība.

Apzīmējums „garīgā literatūra" ir ļoti ietilpīgs un aptver vairākus žanrus, kuri atrodami arī R. Rora darbos, piemēram, meditācijas, litānijas, lūgšanas un teoloģiskas apceres. Turklāt autors atsaucas uz ļoti plašu avotu klāstu, sākot no viduslaiku franciskāņu teologiem, tādiem kā Sv. Bonaventūra, Džons Danss Skots, un beidzot ar 20. gadsimta filozofiem, sociologiem un psihologiem. Bieži citēta arī dzeja: Džerārds Menlijs Hopkinss, Emīlija Dikinsone, Džons Danns un mūsdienu amerikāņu dzejnieki. Tas, protams, nenozīmē, ka R. Rora darbi būtu uzskatāmi par daiļliteratūru, taču iekļaujot tajos parindeņus, nevis atdzejas, kā tas bieži novērojams praksē, daļēji zūd ļoti būtisks teksta slānis. Jāņem arī vērā, ka no dzejas aizgūti tēli vai paša autora radītas metaforas bieži vien izsaka visa darba pamattēmas. Kā teicis R. Rors: *Runājot par Dievu un transcendentāliem jautājumiem, varam lietot tikai metaforas un norādes* [Rors 2016b: 118].

Vēl viens būtisks faktors, kas lielā mērā atkarīgs no avotteksta funkciju un stila izvērtējuma, ir tulkotāju un redaktoru tolerance pret avotvalodas interferenci mērķvalodā. Andrejs Veisbergs norādījis, ka interferences pazīmes tulkojumos nav vērtējamas viennozīmīgi: interference var būt gan stimuls valodas attīstībai, gan apzināta tulkošanas stratēģija, jo *interferences tolerance ir augstāka, ja tulkots tiek no prestižas valodas vai darbs ir prestižs* [Veisbergs 2015: 207]. Reliģiski un teoloģiski darbi pieder prestižiem tekstiem [Veisbergs 2015: 207], turklāt interferences tolerance saistīta ar nepieciešamību panākt precizitāti terminoloģijas atveidē. Aplūkojot konkrētus leksiskās un semantiskās interferences piemērus R. Rora darbu tulkojumos, tomēr jāsecina, ka reizēm sasniegts pretējs rezultāts – pārlieku liela pietāte oriģināla priekšā novedusi pie nozīmes nianšu un valodas stilistiskā reģistra maiņas.

Viens no iespējamajiem kritērijiem interferences tolerances mērīšanai tulkojumā ir svešvārdu lietojuma biežums gadījumos, kad pastāv nozīmes ziņā ļoti tuvs latviešu ekvivalents. Lai gan izvairīšanos no svešvārdu lietojuma tulkojumvalodā var interpretēt kā valodas pūrisma pazīmi, tulkotājam pirmām kārtām būtu jāizvērtē svešvārdu un to latvisko sinonīmu atbilstība avotvalodas teksta stilam un nozīmei. Literārajai angļu valodai raksturīgie aizguvumi no romāņu valodām vairumā gadījumu ir tik dziļi iesak-

ņojušies angļu valodā, ka netiek uztverti kā svešādi. Tie lietoti ļoti plaši – ne tikai filozofiskajā, teoloģiskajā un zinātniskajā diskursā, bet arī daiļliteratūrā, un to atveidē būtu jāvadās pēc konteksta.

Interesants šādā griezumā ir jēdzienu *arrogance* un *arrogant* atveidojums R. Rora grāmatas *Mūžīgais dimants. Mūsu īstās patības meklējumi* tulkojumā. Visa teksta garumā tie konsekventi tulkoti kā *arogance* un *arogants*, lai gan, izvērtējot kontekstu, vietām atbilstošāks būtu bijis tulkojums *augstprātība* un *augstprātīgs*. Citētajā piemērā uzskaitītas vairākas nevēlamas garīgās kvalitātes:

The body holds much truth, and the soul, mind, and heart can hold onto some very dangerous lies, including ***arogancei, arrogance, ambition, pride, conceit****, vanity, hatred, and prejudice* [Rohr 2013].	*Ķermenī ir daudz patiesības, savukārt dvēsele, prāts un sirds var piesaistīties dažiem ļoti bīstamiem maldiem –* ***ambīcijām, lepnumam, augstprātībai****, ārišķībai, naidam un iedomām* [Rors 2015: 56].

Latvijas Nacionālās bibliotēkas tekstu korpusā atrodamajos piemēros iezīmējas tendence vārdu *arrogance* lietot kā sinonīmu vārdam *augstprātība*, jo īpaši runājot par konkrētām augstprātības izpausmēm vai publisku pārākuma apziņas demonstrēšanu [LNB tekstu korpuss]. Latviešu tulkojumā savstarpēji saistīto jēdzienu rindā iekļaujot gan svešvārdu *arrogance*, gan tā latvisko alternatīvu *augstprātība*. Tiek izjaukta dažādu lepnuma pakāpju gradācija, kas būtu saglabāta tulkojumā: *arrogance* – augstprātība, *ambition* – godkāre, *priede* – lepnība, *conceit* – iedomība.

Tendenci dot priekšroku formāli oriģinālajam tekstam ļoti tuvam tulkojumam, ignorējot nozīmju nianses, ilustrē arī nākamais piemērs, kurā neitrāls apgalvojums latviešu tulkojumā ieguvis viegli negatīvu skanējumu.

Perfect spirituality *is just to* ***imitate*** *God* [Rohr 2013].	***Perfekts garīgums*** *nozīmē vienkārši* ***imitēt*** *Dievu* [Rors 2015: 20].

Vārdu salikums *perfekts garīgums* raisa pretrunīgas asociācijas. Kā *perfektas* bieži tiek aprakstītas lietas, prasmes, parādības, kuras ir nevainojamas vai ļoti labas tādēļ, ka ir izkoptas un noslīpētas vai arī tiek ļoti labi pārvaldītas (perfekta frizūra, perfekta tehnika baletā, perfekta gleznas kompozīcija u. tml.). Tātad *perfekts garīgums* var būt ārēji nevainojams, bet iekšēji sekls. Savukārt jēdziena *to imitate* tulkojumā varētu izmantot latviešu valodā jau iedibināto precedentu kontekstā, kurā ir runa par kristietības ētikas un garīguma principu ievērošanu, *to imitate* vai *imitation* atveidot kā *sekot* vai *sekošana*.[6]

Vēl izteiktākas nozīmes pārbīdes vērojamas gadījumos, kad semantiskās interferences rezultātā tulkotāji mainījuši vai paplašinājuši vārdu nozīmes. R. Rora uzskatu sistēmai ļoti būtiska ir doma, ka reliģijai no cilvēka nebūtu jāpieprasa morāla nevainojamība, bet gan atvērtība un gatavība mainīties, dziļāk iepazīstot sevi kā garīgu būtni. Runājot par tradicionālo skatījumu uz reliģiju kā morāles normu ievērošanas kontrolsistēmu, R. Rors bieži lietojis metaforu *worthiness contest*. Tā kā paralēli R. Rora darbos dažādos – kā pozitīvos, tā negatīvos – kontekstos izmantots arī apzīmētājs *worthy* (*cienīgs*), vairākos tulkojumos mēģināts saglabāt saikni starp šiem jēdzieniem, izmantojot no lietvārda *cieņa* veidotus atvasinājumus. Taču, kā liecina zemāk citētie

piemēri, lietojot šos atvasinājumus, nav iespējams izteikt visas īpašības vārdā *cienīgs* ietvertās nozīmes.

It is religion's job to teach us and guide us on this discovery of our True Self, but it usually makes the mistake of turning this into ***a worthiness contest*** *of some sor* [Rohr 2011].	*Reliģijas uzdevums ir mācīt un vadīt mūs patiesās būtības atklāšanas ceļā, bet parasti tā pieļauj kļūdu, pārvēršot to par sava veida* ***cienības sacensību*** [Rors 2014: 95].
[..] *this will never change until Christianity begins to emphasize a sincere interior life, a world of grace and mercy, as the only antidote when religion has become a* ***worthiness contest*** [Rohr 2014].	[..] *tas nemainīsies, kamēr kristietība neuzsvērs patiesas iekšējās dzīves – žēlastības un žēlsirdības pasaules – nozīmi pretēji reliģijai, kas kļuvusi par* ***cienīguma sacensību*** [Rors 2016a: 92].

Ne *cienība*, ne *cienīgums* neasociējas ar atzinības vērtām vai apbrīnojamām morālajām īpašībām. Uzsvars drīzāk pārvietojas uz ārējām darbībām, jo *cienība* ir atzinības apliecinājums, bet *cienīgums* apraksta nopietnu vai pašapzinīgu izturēšanos, un šajā kontekstā tie būtu uzskatāmi par viltus draugiem. Viens no iespējamajiem risinājumiem ir izmantot eksplikāciju, izskaidrojot koncepta *worthiness* nozīmi konkrētajā gadījumā:

The ego, however, makes it all into achievement and attainment, and at that point religion becomes a worthiness contest, in which everybody loses, which they realize, if they are honest [Rohr 2008: 30].	*Ego turpretī pārvērš visu nopelnos un panākumos, un reliģija kļūst par* ***sacensībām morāles normu ievērošanā****, kurās, atzīsim godīgi, mēs visi esam zaudētāji* [Rors 2016b: 39].

Tādējādi identiskas metaforas tulkojums viena autora tekstos radikāli atšķiras, taču iedibināto precedentu izmantošanu šobrīd apgrūtina tas, ka apritē atrodas dažādas kvalitātes tulkojumi, un ne tikai vienam autoram raksturīgo terminu atveidojumā, bet arī teoloģiskās un reliģiskās terminoloģijas jomā kopumā vērojama liela dažādība. Savā ziņā terminoloģijas nekonsekvence ir pat neizbēgama, jo notiek aktīva terminu veidošana, kas saistīta ar pieaugošo interesi par meditācijas praksi un iespējamajiem saskarsmes punktiem starp kristīgo garīgumu un psiholoģiju.

Izslēdzot gadījumus, kad terminoloģija netiek pamanīta vai pārprasta, ir interesanti pievērsties reāli iespējamiem alternatīviem risinājumiem, kuri rosina izvērtēt atveidojumā koncepta jēgu un terminu darināšanas principus. Viens no šādiem konceptiem ir kā psiholoģijā, tā filozofijā un dažādās pasaules reliģijās bieži lietotais jēdziens *self*. Tas ir arī viens no pamatjēdzieniem R. Rora darbos, kuru centrālā tēma ir cilvēka sevis apzināšanās process, virzoties no sabiedrības un ego konstruētās personas uz dziļāko, transcendento esību. *Angļu-latviešu psiholoģijas terminu vārdnīcā* piedāvāti trīs *self* tulkojumi: 'Es; savs Es, patība' [Putniņš, Račevska 2016: 120]. Apgāda *Lietusdārzs* izdotajos R. Rora darbos pārsvarā izmantots variants *es*. Kā alternatīvas piedāvāti arī varianti *būtība* un *sevi* [sk. 2014: 70, 75]. *Zvaigznes ABC* izdevumos *self* konsekventi

tulkots kā *patība*. Nenoliedzot, ka zināmos kontekstos *self* ir iespējams tulkot kā *es*, tomēr rodas jautājums, vai, pārlieku bieži lietojot *es*, neveidojas iespaids par sašķeltu personību un to, cik *es* cilvēkam vispār varētu būt. Tulkojums *patība* skaidrāk apzīmē psihei raksturīgu īpašību kopumu, kuru iespējams sadalīt nosacītos sektoros, daļās vai līmeņos, turklāt tiek saglabāta saikne ar austriešu-amerikāņu psihologa Hainca Kohūta 20. gadsimta 70. gados izveidoto patības psiholoģiju (*self psychology*), kuru R. Rors minējis, analizējot kristīgo skatījumu uz personību [Rohr, Morrell 2016: 52].

Visbeidzot būtu jāizvērtē, kā tulkotāja darbu ietekmē fakts, ka tikai pirms pieciem gadiem ir iznācis jaunais Bībeles tulkojums latviešu valodā. Īpaši aktuāls šis jautājums ir gadījumos, kad atsauces uz Bībeli parādās frazeoloģismos, jo tajās iekļautās bibliskās alūzijas balstās uz senākiem Bībeles tulkojumiem, un, nomainot tās ar alūzijām uz jaunā Bībeles tulkojuma tekstu, pārnestā nozīme var kļūt grūti uztverama. Piemēram, jaunajā Bībeles tulkojumā pretstatā 1962. gada rediģētajam Bībeles tulkojumam izmantoti vēsturiski precīzāki reāliju apraksti, tostarp Romas impērijas valdnieks tiek saukts par cēzaru, nevis ķeizaru. Taču šajā citātā no R. Rora darba *Mīlestības ceļš*, kurā Romas valdnieka tituls, atsaucoties uz sinoptiskajos evaņģēlijos aprakstīto epizodi par nodevu maksāšanu,[1] lietots kā metonīmija laicīgajai varai, ticis saglabāts ģermānisms *ķeizars*, jo latviešu valodā vārds *cēzars* frazeoloģiskās vienībās netiek lietots: *Labākajā gadījumā vairums kristiešu dala savu lojalitāti starp Dievu un ķeizaru, bet Francisks un Klāra tā nerīkojās. Viņi vienmēr bija pirmām kārtām citas Valstības pilsoņi* [Rors 2017: 52].

Analizētie piemēri liecina, ka šobrīd garīgās literatūras tulkošanas jomā nepastāv konsekventa un vienota pieeja terminoloģijas lietojumam un jaunu terminu darināšanai. Garīgās literatūras tulkošanas tradīcija latviešu valodā tikai veidojas, un tulkotāji meklē labākos teoloģijas un psiholoģijas terminu tulkojumu variantus. Ļoti nozīmīgs faktors šajā procesā ir pakāpeniskā dažādu garīgo tradīciju integrācija un mijiedarbe ar jaunākajām zinātnes un psiholoģijas atziņām. Izvēloties tulkošanas stratēģijas, tulkotājiem jāņem vērā, ka mūsdienu garīgo autoru darbi bieži vien nevar tikt interpretēti vienas konfesijas vai reliģijas ietvaros un būtu jāuztver kā idejiski un stilistiski hibrīdi teksti.

LITERATŪRA

LNB tekstu korpuss. Pieejams: http://korpuss.lndb.lv/?query=arogance&page=2

Putniņš, A. L., Raščevska, M. *Angļu-latviešu psiholoģijas terminu vārdnīca*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016. 206 lpp.

Rohr, R. *Things Hidden: Scripture as Spirituality*. Cincinnati: Franciscan Media, 2008. 238 p.

Rohr, R. *Falling Upward: A Spirituality for Two Halves of Life*. Wiley. Kindle Edition, 2011.

Rohr, R. *Immortal Diamond: The Search for Our True Self*. Wiley. Kindle Edition, 2013.

Rohr, R. *Dancing Standing Still: Healing the World from a Place of Prayer*. Wiley. Kindle Edition, 2014.

Rohr, R., Morrell, M. *The Divine Dance. The Trinity and your Transformation*. New Kensington: Whitaker House, 2016. 224 p.

Rors, R. *Kritiens augšup. Garīgās mācības diviem dzīves posmiem*. Rīga: Lietusdārzs, 2014. 139 lpp.

Rors, R. *Mūžīgais dimants. Mūsu īstās patības meklējumi*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2015. 221 lpp.

Rors, R. *Lūgšanas spēks. Kā apzināties savu patieso identitāti un padarīt pasauli laimīgāku*. Rīga: Lietusdārzs, 2016a. 157 lpp.

Rors, R. *Apslēptais. Svēto Rakstu garīgums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2016b. 238 lpp.

Rors, R. *Mīlestības ceļš. Asīzes Franciska alternatīvais garīgums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2017. 270 lpp.

Sibley, B. A. The Fr. Richard Rohr Phenomenon. *New Oxford Review*. Vol LXXIII, No. III. 2006. Available: http://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?id=6819

Veisbergs, A. Interference tulkojumā un valodā. *Valoda tulkojumā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2015. 191.–210. lpp.

Jānis SĪLIS
(Ventspils Augstskola)

Translation of Legal Texts: Publications of Latvian Translation Scholars in the Last Twenty Years

Summary

Translation of Legal Texts: Publications of Latvian Translation Scholars in the Last Twenty Years

The author offers a quantitative overview of research concerning problems of legal translation. More than 1660 translatological publications forming the Latvian Translatological Publications Corpus Bibliography or LTPCB, collected by the author of the article, were examined to select 107 research articles analysing problems of legal translation, terminological dictionaries serving as translation aids in the field of legal translation, etc. Around 38% of publications are devoted to problems of legal terminology (historical aspects of term creation, printed terminological resources, ways to avoid terminological synonymy, etc.), translation quality issues are represented by some 26% of research articles, 15% of publications analyse and describe legal language (legal Latvian, legal English, legal German) as such. As dictionaries – especially dictionaries of legal terms and terms used in the EU documents, are generally considered to be translation aids and therefore belong to the field of applied TS, the author has listed not only these sources, but also publications concerning lexicographical theory and practice.

The author believes that LTPCB should be thematically marked. After marking is completed the Corpus should be uploaded in the Internet, thus offering translation scholars an effective research instrument allowing faster and more effective tools for analysis.

Key words: *translation studies, historiography, translatological research, legal texts, Latvian Translatological Publications Corpus Bibliography (LTPCB)*

Kopsavilkums

Juridisko tekstu tulkošana: Latvijas tulkojumzinātnieku pēdējo divdesmit gadu publikācijas

Autors sniedz kvantitatīvu pārskatu par juridiskās tulkošanas jautājumu pētījumiem Latvijas translatologu un valodnieku zinātniskajos darbos: tie ir 107 no autora fiksētajiem 1660 iespieddarbiem, kas veido Latvijas tulkojumzinātnisko publikāciju bibliogrāfisko korpusu (LTPBK).

Darbos aplūkotās problēmas: juridiskās terminoloģijas atveide mērķvalodā (38%), tulkošanas kvalitāte (26%), juridiskās valodas īpatnības oriģināltekstā un tulkojumā (15%). Autors sarakstā iekļāvis arī tulkošanas palīglīdzekļus – juridisko terminu un Eirpoas Savienības terminu vārdnīcas.

Autors uzskata, ka neanotētais LTP bibliogrāfiskais korpuss tematiski jāmarķē; pēc marķēšanas to varētu lejupielādēt internetā, tādējādi piedāvājot tulkojumzinātniekiem, valodniekiem un citu zinātņu pārstāvjiem efektīvu pētniecības instrumentu, kas konkrēta translatoloģiska jautājuma izpēti padarītu daudz ātrāku un ērtāku.

Atslēgas vārdi: *translatoloģijas studijas, historiogrāfija, tulkojumzinātne, juridiskie teksti, Latvijas tulkojumzinātnisko publikāciju bibliogrāfiskais korpuss (LTPBK)*

*

Translation of legal texts as an integral part of history of Translation Studies in Latvia

The paper reflects its author's recent field of interest – namely, historiography of translation studies. Historiography, which in the fairly recent past was still understood as the study of the methodology and development of History as a research discipline [see, e.g., Baldunčiks and Pokrotniece 1999: 284], now is more and more widely interpreted as a totality of historical research on any specialized topic. Problems and shortcomings in the historiography of translation studies have already been discussed by Anthony Pym (1998), as well as several years later by Lieven D'hulst [2001 and 2010]. D'hulst proposes a list of questions, stating that this list *"wants to show what should be covered by historiography of translation and translation studies"* [2001: 31]. In 2011 it is still admitted that historiographic research has *"attracted surprisingly little attention to date in translation studies"* [Baker and Saldanha 2011: 135]. José Lambert – one of the founders of the discipline of Translation Studies (further on – TS) and a recognized expert of historiography of TS, is convinced that *"when you deal with Historiography you make explicit in conceptual terms what your goals are"* [Lambert, Althoff and Fleuri 2010: 221].

The last 5–6 years of the author's interest in the field of history of translatological research in Latvia have led to creation of a diverse list of publications embracing the period of the last thirty years and containing around 1660 publications authored by 158 Latvian translatologists and terminologists. These opuses form the Latvian Translatological Publications Corpus Bibliography or LTPCB for short [Sīlis 2016a: 32–39]. The term "corpus" here is a result of forecasts for the possible future development, because at the moment LTPCB is still in the shape of an unannotated and untagged list of publications arranged both alphabetically and thematically. The author of this paper believes that the use of this corpus bibliography will methodologically benefit any translatological research not only dealing with historiography of Translation Studies in Latvia and elsewhere, but also examining any issue of translatology irrespective of its position in the theoretical and applied research field.

For the purpose of the current paper's thematic development, the information potential of LTPCB was used to select Latvian authors having theoretical and applied research publications concerning translation of legal texts. Genuine interest of Latvian authors in the issues of legal text translation began after 1994, when the research paradigm had shifted from the Soviet theories to Western theoretical schools [Sīlis 2016b: 127–148]. There also were certain extralinguistic factors at play, such as a drastic increase of the need to produce more and more translations of legal texts because of the necessity to develop a modern legal system in Latvia after regaining independence in 1991, and the need to translate the enormous volume of the European Union's *acquis communautaire* in a limited period of time – a prerequisite for each of the accession countries.

The result of the previously mentioned selection is a list of 107 publications directly or indirectly providing an input into the theoretical and applied issues of legal translation. In categorizing thematically related publications the author has used the classical

Map of Translation Studies created by James Holmes already in 1972 [Holmes 1988/2004: 180–192]. Although there have been numerous attempts to improve Holmes' map, it seems that the positive innovations introduced in the next models paradoxically have diminished the clarity of the overall picture of directions and subdirections in Translation Studies.

General profile of the selected publications and main difficulties detected in translation process

The thematic grouping of the selected publications has shown both the primary domains of research, and also more peripheral fields of interest of Latvian translation scholars. Around 38% of publications are devoted to problems of legal terminology (historical aspects of term creation, printed terminological resources, ways to avoid terminological synonymy, etc.), translation quality issues are represented by some 26% of research articles, 15% of publications analyse and describe legal language (legal Latvian, legal English, legal German) as such. As dictionaries – especially dictionaries of legal terms and terms used in the EU documents, are generally considered to be translation aids and therefore belong to the field of applied TS, the author has listed not only these sources, but also publications concerning lexicographical theory and practice.

Translators of legal texts have to overcome both linguistic and legal barriers:

a) linguistic difficulties in the process of converting the source text into a target text,
b) problems of transfer of concepts from the legal system of the source language into the legal system of the target language (the problems become especially acute if one of the legal systems is continental law having Roman law as its source and common law based on case law principle (Latin *stare decisis* – stand by things decided or the doctrine of precedent).

In the initial stage of translation it is very important for the translator to determine the principal differences between the legal systems.

Thematic division of the selected publications

The above-mentioned 107 publications of Latvian authors (translation scholars, linguists, lawyers) in the domain of legal translation from 1994 to 2015 constitute 1.55% of all listed translatological publications. It may seem to be a modest share compared with the totality of 1660 publications in the domain of translation studies, but the general issue of legal translation in each published translatological research work more often that not is paired with some other issue – e.g. translation quality, term generation in the context of translation, typology of legal source and target texts, hybridity of the legal "Eurolanguage", etc. Thus, the quantity of publications dealing with particular legal translation specifics grows much larger.

Let us now turn to the thematic groups that have emerged in the result of the analysis of each publication's profile; these groups here are arranged in a quantitatively descending order.

Terminology (including history of term creation, printed terminological sources, synonymy of terms) – 53 publications:

Author	Publication's theme and year of issue
Raimonds Apinis	reglamentation of terminological processes (2006), sociolinguistic aspects of terminology work, development of the Latvian language and Latvian terminology in the context of Translation of EU legal acts (both articles published in 2007)
Juris Baldunčiks	terminology theory and practice in Latvia (2009)
Māris Baltiņš	meaning change of the words *invalīds* and *invaliditāte* (2002), the process of term formation in the last 15 years (2007), types of printed resources of terminology and their comparative characterization (2008), synonymy in terminology: theoretical considerations and related translation problems (2010), process and principles of term formation (2013)
Anna Celmiņa	terminology development in the EU and Latvia (2009)
Inga Cirvele	Latvian terms *komersants* and *uzņēmējs* in public (*valsts*) legal acts and their translations (2015)
Ilze Dika	where and how Latvian terminology will develop (2004), shift of the term formation burden from Latvia to the EU institutions (2005)
Ilze Ilziņa	Latvian terms in the EU networks (2000)
Marta Jaksona	availability of the European legislation in Latvian (2002), terminology problems in connection with Latvia's accession to the EU (2004)
Decisions of the Latvian Academy of Science Terminology Commission (1994–2015)	concerning the denomination of the European money *eira* (2004), correct interpretation of legal terms *pilsonis*, *pavalstnieks*, *valstpiederīgais* and *pilsonība*, *pavalstniecība*, *valstpiederība*, terminological function of the word *bordelis* (both decisions taken in 2009)
Regīna Kvašīte	term synonymy in texts of applied nature (2008)
Dace Liepiņa	juvenile justice in the Latvian criminal justice system and pertaining terminology in Latvian, English terms and their Latvian equivalents used in the area of restorative justice (both articles published in 2010), Latvian equivalents for the English term "justice" revisited (2011), insight into the origin of some English metaphorical legal terms, interface and conflict of English and Latvian legal terminology, trends in the transfer of metaphorical legal terms from English into Latvian (all three articles published in 2013), search of terminological equivalents (2014)

Diāna Pavlovska (now – Neimane)	the linguistic "portrait" of a contemporary business letter (2011), specific terminological versions of a business letter in Latvian: *veikala vēstule, darījumu vēstule, lietišķa vēstule* (2012)
Marina Platonova	special vocabulary in translation of patents (2005)
Valda Rudziša	equivalence problems in translations of legal texts (2013)
Valentīna Skujiņa	development of modern law and business terminology (1998), development of unified domain-specific terminology in the official (state) language (2001), sources and tendencies of domain-specific terminology development in Latvia in the beginning of the 21st century development in the context of mutual influence of science, practice, and European integration (2001), terminological problems in LSP of economics and law (2004)
Research project	Problems of terminology (2015)
Anita Ščucka	terminological indices (2005)
Kārlis Timmermanis	binding public regulations for unified term formation (2011)
Jeļena Tretjakova	terminology perception through metaphor (2011)
Ieva Zuicena	term rendering in translation of "Common European Framework of Reference" (2007)

Quality of Legal Translations – 30 publications:

Author	Publication's theme and year of issue
Valija Broka	problems of the translation of "euroterms" in Latvian (1999)
Baiba Grandovska	quality assurance in the Latvian Language Department of the European Commission's Directorate General for Translation (2014)
Indra Grietēna	translation problems within the EU context (2011)
Svetlana Koroļova	translating strategy of rendering EU terminology in Russian (2003)
Ilze Lejassisaka and Ilze Vancāne	Latvian legal translation in the context of European integration: experience of the Translation and Terminology Centre (2008)
Kristīne Levāne-Petrova	the role of parallel corpora in translation of the EU legislative acts (2007)
Dace Liepiņa	cultural context in translations of Latvian legislation (2005), the word as the designator of new legal phenomena in the Latvian legislative harmonisation process (2006), potential ambiguity of probate related terminology in English-Latvian translations (2009)

Valda Rudziša	multidimensionality in translation of legal texts (2007), complexity of translation of legal texts (2008), equivalence problems in translation of legal texts (2013); collections of articles by MA students of the study programme "Translation of Legal Texts I" (2008) and "Translation of Legal Texts II" (2012) – published by Translation Studies Faculty of Ventspils University of Applied Sciences
Jānis Sīlis	standardized translation of Latvian national realia – administrative denominations as legal terms (2012), development of translation studies in the last two decades of the 20th century (2013)
Valentīna Skujiņa	the impact of translation on Latvian terminology development (2011)
Inese Treimane	translation of EU documents as a point of intersection of linguistic and social-political issues (2006)
Anda Upmane	computer programmes for translators (2004)
Andrejs Veisbergs	computer use in translator work and training, its impact on the language development (2002), translation language / tulkojumvaloda (2013), the nation born in translation (Latvian translation scene) (2014)
Ieva Zauberga	translators / interpreters as users and contributors to terminography (2002)
Gaida Zirdziņa	translator of legal acts – yesterday, today, and tomorrow (2005)

Description of the essential features of legal language – 14 publications:

Author	Publication's theme and year of issue
Ilze Cīrule	language of a legal expert in professional communication (2015)
Kristaps Ješkevičs	profile of English legal language (2009)
Valentīna Skujiņa	concerning the use of Latvian in administrative texts: recording the date (2006), texts of laws and language: *izdalīt, iedalīt* or *piešķirt* (2000), the impact of translation on Latvian terminology development (2011)
Jānis Sīlis	translation of LSP in different professional and social contexts (2009a and 2009b), development of Latvian "eurolanguage" – past, present, and future / latviešu "eirovalodas" attīstība, pagātnes, tagadnes un nākotnes tulkojumos (2010a and 2010b)

Ineta Stadgale	language of EU documents in Latvia and Lithuania: the domain of migration (2010)
Inese Treimane	contemporary aspects of the history of the Latvian legal (2006) language
Andrejs Veisbergs	Latvian legal language – the fourth transition of the 20th century (2001), shaping of Latvian legal language / latviešu juridiskās valodas veidošana – results of the year 2000/2000. gada rezultāti (2001)
Ieva Zauberga	the Latvian language in the context of the EU standardization demands (2001)
Валентина Скуиня (publication is in Russian)	specificity of the legal style and culture of language (2000)

Dictionaries of legal terms – 8 publications:

Author	Publication's theme and year of issue
Anonymous author	Latvian-English, English-Latvian Dictionary of Legal Terms (2000)
Aldis Daugavvanags, Nadežda Kļimoviča	English-Latvian Dictionary of Legal Terms (2008)
Oļģerts Eglītis	English-Latvian Dictionary of Legal Terms for Translators (2006)
Jānis Birznieks	Dictionary of Legal Terms: English-Latvian, Latvian-English (2009)
Jons Bergholcs	Russian-English-Latvian-Lithuanian Dictionary of Marine Terminology (2004)
Anrijs Kavalieris et al.	Explanatory Latvian, English, German and Russian Terminological Dictionary of Criminalistics and Investigation Field Work (2007)
Ingrīda Šaferte, Laila Niedra	German-Latvian, Latvian-German Dictionary of Legal Terms (2003)
Andrejs Veisbergs	a review on *Dictionary of Legal Synonyms* (1994)

Dictionaries of EU terms – 2 publications:

Author	Publication's theme and year of issue
Aiga Švalkovska et al.	English-Latvian terminology of EU terms (2004)
Inese Treimane et al.	English-French-Latvian Glossary of European Union Terminology (2004)

Discovering LTPCB's potential of translatological research

Since 2016 the author has repeatedly made sure that the corpus bibliograhy of Latvian translatological publications has justified the expectations of an effective tool in conducting research in the historiography of translation studies. Moreover, the author has tested this tool in evaluating translatological research history's quality in different other directions of theoretical and applied translation studies. Having started with Latvian translatologists' and linguists' publications concerning the problem of meaning in translation, the author of the article has applied LTPCB-centred approach to publications of Latvian authors on systactic problems in translation process, and examined the research articles on reflection of the Reformation ideas upon the predominantly German-Latvian translation practice in the 16th century Latvia. The author is convinced that usage of bibliographical corpus approach in the widest range of translatological research can be made in practically all domains of theoretical and applied translation studies, not only in Latvia, but on a global scale. In using quantitative research methods in translation studies as the first phase of research, techniques of research synthesis and meta-analysis can be applied afterwards to draw fully valid conclusions, examining any theoretical or applied issue of translation studies.

LITERATURE

Apinis, R. Latviešu valodas un terminoloģijas attīstība ES tiesību aktu tulkošanas kontekstā. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences.* Valsts valodas komiteja. Rīga: Zinātne, 2007, 439.–452. lpp.

Apinis, R. Terminoloģijas darba sociolingvistiskie aspekti: no vēlamā uz iespējamo. *Mūsdienu valoda mūsdienu sabiedrībā. Sociolingvistika un sinhronā valodniecība.* Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 134. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007, 5.–9. lpp.

Apinis, R. Terminoloģijas procesu reglamentācija – mīti un īstenība. *Valodas struktūra un valodas vienību funkcijas.* Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 133. dzimšanas dienas atceres starptautiskās konferences materiāli. Redakcijas kolēģija: Ilga Jansone et al. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2006, 5.–9. lpp.

Apinis, R. The development of the Latvian language and terminology in the context of the EU legal translations. *Break-out of Latvian: a sociolinguistic study of situation, attitudes, processes, and tendencies.* Editorial Board: Māris Baltiņš, Ina Druviete, Andrejs Veisbergs. Rīga: Zinātne, 2008, pp. 332–345.

Baker, M., Saldanha, G. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies.* Routledge, London and New York, 2011, p. 135.

Baldunčiks, J. Priekšvārds. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010.* Pētījums Dr. philol. Jura Baldunčika vadībā. Atb. red. Aldis Lauzis. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012, 6.–15. lpp. Pieejams: http://www.valoda. lv/downloadDoc_642/mid_622

Baldunčiks, J. Terminoloģijas teorija un prakse Latvijā: pārdomas krustcelēs. *Terminoloģija un speciālā leksika lietojumā un sistēmā.* Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 136. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2009, 5.–6. lpp.

Baldunčiks, J., Pokrotniece, K. *Svešvārdu vārdnīca.* Rīga: Jumava, 1999, 879 lpp.

Baltiņš, M. Iespiesto terminoloģisko resursu veidi un to salīdzinošs raksturojums. *Vārds un tā pētīšanas aspekti.* Rakstu krājums. 12 (2). Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas problēmas. Red. kol. vadītāja Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2008, 17.–28. lpp.

Baltiņš, M. Synonymy in terminology: theoretical considerations and related translation problems. *Valoda – 2010. Valoda dažādu kultūru kontekstā.* Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils: Saule, 2010, 387.–393. lpp.

Baltiņš, M. Terminrades process pēdējo piecpadsmit gadu laikā: pagātnes mantojums un nākotnes perspektīvas. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences.* Valsts valodas komisija. Rīga: Zinātne, 2007, 401.–439. lpp.

Baltiņš, M. Terminrades process un principi. *Latviešu valoda.* Prof. Andreja Veisberga redakcijā. Red. Ieva Jansone. / Valsts valodas komisija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 415.–433. lpp.

Baltiņš, M. Vārdu *invalīds un invaliditāte* nozīmes maiņa un ar to saistītās terminoloģiskās problēmas. *Valodas vienību semantika un tās izpētes aspekti.* Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 129. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2002. gada 21.–22. februāris. Rīga: LU LaVI, 2002, 38.–42. lpp.

Bankavs, A., Jansone, I. *Valodniecība Latvijā: fakti un biogrāfijas*. Red. Inta Rozenvalde. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 326 lpp.

Birznieks, J. *Juridisko terminu vārdnīca: angļu-latviešu, latviešu-angļu*. Rīga: Multineo, 2009. 524 lpp.

Broka, V. Problems of the Translation of "Euroterms" in Latvian. *Interpreting and Translation as Intercultural Communication: Theory, Practice, Instruction Methods*. Ventspils: 1999, pp. 33–56.

Celmiņa, A. Terminoloģijas izstrāde: Eiropas Savienības un Latvijas pieredze. *Juridisko tekstu tulkošana, teorija un prakse*. Rakstu krājums. Zin. red. Valda Rudziša. Ventspils: Ventspils Augstskola, 2009, 80.–105. lpp.

D'hulst, L. Why and How to Write Translation Histories. *Emerging Views on Translation History in Brazil.* Sao Paulo: Humanitas, 2001, p. 31.

D'hulst, L., Gambier, Y., Van Doorslaer, L. *Translation History.* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelfia, 2010, pp. 397–405.

Daugavvanags, A., Kļimoviča N. *Angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Avots, 2008. 512 lpp.

Dika, I. Kur un kā veidosies latviešu terminoloģija. *Latvijas Vēstnesis*, 2004, 9. oktobris, Nr. 196 (3144), B daļa, B 8.

Dika, I. Terminrades smaguma centra nobīde no Latvijas uz ES iestādēm. *Latviešu valoda – robežu paplašināšana*. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 47.–50. lpp.

Eglītis, O. *Angļu-latviešu vārdnīca juridisko tekstu tulkotājiem*. Eglītis Oļģerts. Rīga: Eglītis un Partneri, 2006, 56 lpp.

Eiropas Savienības terminu vārdnīca. Angļu-franču-latviešu. Rīga: TTC & Madris, 2004. 246 lpp.

Grandovska, B. Quality Assurance in the Latvian Language Departament of the European Commission's Directorate Ganeral for Translation. – *Proceedings of the 6th Riga Symposium on Pragmatic Aspects of Translation. Translation, Quality, Costs = 6. starptautiskā Rīgas simpozija raksti. Tulkojums. Kvalitāte. Cena.* Ed. by Gunta Ločmele, Andrejs Veisbergs. Rīga: The University of Latvia Press, 2014. 117 p.

Grietēna, I. Translation Problems Within the EU Context. *Vertimo Studijos 4*. Vilnius: Vilniaus Universiteto, 2011, pp. 125–137.

Hirša, Dz. Lielo burtu lietošana un dažas citas nosaukumu veidošanas grūtības: teorija un prakse. *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti – 1*. Sast. Brigita Bušmane. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts", Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola, 2008, 306.–317. lpp.

Holmes, J. S. The name and nature of translation studies. Lawrence Venuti (ed.) *The Translation Studies Reader, 2nd edition*. London and New York: Routledge, 2004, pp. 180–192.

Ilziņa, I. Latviešu termini Eiropas Kopienas tīklos. – Starptautiskā konference *„Latviešu grāmata un bibliotēka. 1525–2000"*. 08.11.2000–11.11.2000., Rīga. Materiālu krājums. II. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2000, 210.–213. lpp.

Jaksona, M. Lai Eiropas tiesības būtu katram pieejamas arī latviski. *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 26. aprīlis, Nr. 64 (2639), 1.; 17. lpp.

Jaksona, M. Terminoloģijas problēmas saistībā ar Latvijas pievienošanos ES. *Terminoloģijas jaunumi 2004. Nr. 7*. Starptautiskais terminoloģijas seminārs „Terminoloģijas darbs Latvijā, Lietuvā un Igaunijā: sadarbības ieceres ES dalībvalstu kontekstā" Rīgā, 2003. gada 21. oktobrī. Rakstu krājums. Zinātniskā redaktore Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, 2004, 34.–37. lpp.

Ješkevičs, K. Angļu juridiskās valodas raksturojums. *Juridisko tekstu tulkošana, teorija un prakse*. Rakstu krājums. Zin. red. Valda Rudziša. Ventspils: Ventspils Augstskola, 2009, 14.–19. lpp.

Juridisko tekstu tulkošana, teorija un prakse. Zinātnisko rakstu krājums. Zin. red. Valda Rudziša. Ventspils: Ventspils Augstskola, 2009. 145 lpp.

Karpinska, L. *Angļu-latviešu leksikogrāfiskās tradīcijas kritiska analīze. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozarē, apakšnozare: lietišķā valodniecība*. Zin. vad. Jeļena Dorošenko; rec.: Andrejs Veisbergs, Zaiga Ikere, Ojārs Bušs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. 55 lpp.

Karpinska, L. The problem of equivalence in English-Latvian dictionaries. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 12 (2). Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas problēmas*. Red. kol. vad. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2008, 78.–87. lpp.

Komisijas lēmumi: Par Juridiskās terminoloģijas apakškomisijā izstrādāto terminu apstiprināšanu. *Terminoloģijas Jaunumi. 11*. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005. 16 lpp.

Korolyova, S. Translating Strategy of Rendering EU Terminology in Russian. *The 3rd Riga Symposium on Pragmatic Aspects of Translation*. (Andrejs Veisbergs (ed.). Rīga: University of Latvia, 2003, pp. 60–64.

Krievu-latviešu-lietuviešu jūrniecības juridisko terminu vārdnīca. Bergholcs Jons. Rīga: Avots, 2004. 281 lpp.

Kriminālistikas un operatīvās darbības latviešu, angļu, vācu un krievu terminoloģijas skaidrojošā vārdnīca. Autoru grupa: prof. Dr. habil. iur. A. Kavaliera vadībā. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2007. 392 lpp.

Kvašīte, R. Lietuviešu īpašvārdu lietošana latviešu valodā. *Valoda– 2007. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XVII. Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule", 2007, 169.–175. lpp.

Kvašīte, R. Terminu sinonīmija lietišķajos tekstos. *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti – 2*. Sast. Valentīna Skujiņa. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts", Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola, 2008, 86.–98. lpp.

Lambert, J., Althoff, G., Fleuri, L. Interview with Joseph Lambert. *Scientia Traductionis,* n. 7, 2010, Universidade Federal de Santa Catarina, Brazil, pp. 207–234.

Laugale, V., Šulce, Dz. *Lielo burtu lietojums latviešu valodā: ieskats vēsturiskajā izpētē, problēmas un risinājumi.* Lit. red. Aldis Lauzis. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012. 87 lpp.

Lejasisaka, I., Vancāne, I. Juridiskā tulkošana Latvijā Eiropas integrācijas kontekstā: tulkošanas un terminoloģijas centra prakse. *Valoda. Tulkošana. Starpkultūru komunikācija. Language. Translation. Interpreting. Intercultural Communication. Zinātniskie raksti.* Redaktori: Dr. philol. prof. Jānis Sīlis, Dr. philol. doc. Astra Skrābane. Ventspils: Ventspils Augstskola, LiePA, 2008, 147.–157. lpp.

Levāne-Petrova, K. Paralēlā korpusa nozīme Eiropas Savienības tiesību aktu tulkošanā. *Материалы XXXVI международной филологической конференции. Выпуск 1. Секция балтистики. Балтийские языки: психолингвистика, социолингвистика, компьютерная лингвистика. Тезисы докладов. 5–6 марта 2007 г.* Санкт-Петербург: СПбГУ, 2007, с. 29–30.

Liepiņa, D. Cultural Context in Translations of Latvian Legislation. *Valoda – 2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums. XV.* Atb. redaktore Svetlana Murāne. Daugavpils: Saule, 2005, 397.–402. lpp.

Liepiņa, D. Insight into the Origin of some English Methaphorical Legal Terms. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums, 17 (2).* Redkol. vad. Benita Laumane, atb. red. Linda Lauze. Liepāja: LiePA, 2013, 102.–108. lpp.

Liepiņa, D. Interface and Conflict of English and Latvian Legal Terminology. *2nd International Symposium "Language for international communication: linking interdisciplinary perspectives". 23–24 May 2013. Riga, Latvia. Book of abstracts.* Rīga: University of Latvia Press, 2013, pp. 31.–32.

Liepiņa, D. Juvenile justice in the Latvian criminal justice system and pertaining terminology in Latvian. *Valoda – 2010. Valoda dažādu kultūru kontekstā.* Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils: Saule, 2010, 440.–444. lpp.

Liepiņa, D. Latvian Equivalents for the English Term "Justice" revisited. *Valoda – 2011. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums.* Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils: Saule, 2011, 135.–140. lpp.

Liepiņa, D. Potential Ambiguity of Probate Related Terminology in English-Latvian Translations. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 13 (2). Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas problēmas.* Liepāja: LiePA, 2009, 163.–167. lpp.

Liepiņa, D. Some notes on English terms and their Latvian equivalents used in the area of restorative justice. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums, 14 (2).* Red. kol. vad. Dr. habil. philol. Benita Laumane; atb. red. Linda Lauze. Liepāja: LiePA, 2010, 191.–196. lpp.

Liepiņa, D. The Heavy Burden of Accountability in the Search of Terminological Equivalents (Atbildības smagā nasta terminoloģisku ekvivalentu meklējumos). *Valoda – 2014. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums, XXIV.* Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils: Saule, 2014, 160.–165. lpp.

Liepiņa, D. The word as the designator of new legal phenomena in the Latvian legislative harmonisation process. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 10.* Redakcijas kolēģijas vadītāja Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2006, 312.–317. lpp.

Liepiņa, D. Trends in the Transfer of Metaphorical Legal Terms from English into Latvian. = Tendences metaforisku juridisku terminu pārnesē no angļu valodas latviešu valodā. *Valoda – 2013. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums, XXIII.* Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils: Saule, 2013, 166.–173. lpp.

LZA Terminoloģijas komisija: Par juridisko terminu *pilsonis, pavalstnieks*, *valstpiederīgais* un *pilsonība, pavalstniecība, valstpiederība* izpratne. LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 75.– *Latvijas Vēstnesis, 2009, 14. oktobris, Nr. 163* (4149), 24. lpp.

LZA Terminoloģijas komisija: Par vārda „bordelis" termina funkciju. LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 62.– *Latvijas Vēstnesis, 2009, 23. jūlijs, Nr. 116* (4102), 52. lpp.

LZA Terminolologijas komisijas lēmums Nr. 35. Par juridisko terminu saraksta apstiprināšanu. *Terminoloģijas jaunumi 2004. Nr. 9*. Atbildīgā par izdevumu Anita Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, 2004, 10. lpp.

LZA Terminolologijas komisijas lēmums Nr. 36. Par Eiropas naudas nosaukumu *eira. Terminoloģijas jaunumi 2004. Nr. 9*. Atbildīgā par izdevumu Anita Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, 2004, 17.–18. lpp.

LZA Terminolologijas komisijas lēmums Nr. 40. Grozījums LZA Terminoloģijas komisijas lēmumā Nr. 36 „Par Eiropas naudas nosaukumu *eira*". *Latvijas Vēstnesis, 2004, 26. oktobris, Nr. 169 (3117)*, A daļa, A 10.

LZA Terminolologijas komisijas lēmums Nr. 40. Grozījums LZA Terminoloģijas komisijas lēmumā Nr. 36 „Par Eiropas naudas nosaukumu". *Terminoloģijas jaunumi 2004. Nr. 10*. Atbildīgā par izdevumu Anita Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, 2004, 10.–12. lpp.

Milčonoka, E. Use of Parallel Corpora in Translation Studies. *E. Drezena (1892–1937) piemiņai veltītā 2. Starptautiskā terminoloģijas konference „Terminoloģija un tulkošanas tehnoloģija daudzvalodu informācijas sabiedrībā" un seminārs „Datorizētā terminoloģija interneta laikmetā: problēmas un risinājumi". Referātu tēzes. 21. –25.10.2002*. Rīga: LZA, LU LVI, 2002, 33.–34. lpp.

Milčonoka, E. Use of Parallel Corpora in Translation Studies. *Terminology and Technology Transfer in the Multilingual Information Society. Proceedings of the 2nd International Conference on Terminology*. Ed. V. Skujiņa. Vienna / Riga, TermNet Publisher/LLI of LU, 2003, 78.–98. lpp.

Par latviešu valodas lietošanu lietišķajos rakstos. Datuma pieraksts. [Rakstu cikls pēc Valentīnas Skujiņas grām. „Latviešu valoda lietišķajos rakstos".] *Latvijas Vēstnesis (Latvijas Vēstnesis Plus, Nr. 33 (61)), 2006, 28. februāris, Nr. 34* (3402), 8. lpp.

Par termina „vārda brīvība" izpratni un atbilsmi angļu valodas terminam „freedom of expression". *Latvijas Vēstnesis, 2003, 25. februāris, Nr. 30* (2795), 6. lpp.

Par terminu „drošība" un „drošums" izpratni latviešu valodā. LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 87. *Latvijas Vēstnesis, 2010, 19. janv.*, Nr. 9 (4201), 48. lpp.

Par terminu „vietas izpildītājs". *Latvijas Vēstnesis, 2003, 25. februāris, Nr. 30* (2795), 6. lpp.

Par Valsts valodas politikas pamatnostādnēm 2015.–2020. gadam. LR Ministru kabineta rīkojums Nr. 630. Pielikumā: Valsts valodas politikas pamatnostādņu 2015.–2020. gadam kopsavilkums. *Latvijas Vēstnesis,Nr. 221,* 2014, 6. novembris.

Pavlovska, D. Mūsdienu darījumvēstules lingvistiskais „portrets". *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums, 15(1). Fonētika, gramatika, leksika, stilistika. Vārda diahroniskais un areālais aspekts*. Red. kol. vad. Dr. habil. philol. Benita Laumane; atb. red. Dr. philol. Gunta Smiltniece. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 2011, 255.–264. lpp.

Pavlovska, D. Veikala vēstule, darījumu vēstule, lietišķa vēstule. Kas ir kas? *Via scientiarum. Starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums, 1. laid*. Sast. Normunds Dzintars. Ventspils, Liepāja: VeA, LiepU, 2012, 211.–224. lpp.

Platonova, M. Special vocabulary in translation of patents. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 9*. Redakcijas kolēģijas vadītāja Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2005, 335.–343. lpp.

Pym, A. *Method in Translation History*. Manchester: St Jerome Publishing, 1998.

Rudziša, V. Datorizētā tulkošana tulkošanas studijās un praksē. *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika. Informatīvi izglītojoša semināru cikla materiāli [tiešsaiste]. Rakstu krājums*. Rīga: Latvie šu valodas aģentūra, 2012, 84.–93. lpp.

Rudziša, V. Die Gesetztexte im deutschen und lettischen GmbH- Recht. Eine kontrastive Analyse. *Interpreting and Translation as Intercultural Communication: Theory, Practice, Instruction, Methods*. Ventspils: Ventspils Augstskola, 1999, 20.–32. lpp.

Rudziša, V. Die Übersetzungsfallen für den juristischen Übersetzer im Sprachpaar Deutsch-Lettisch. *Otrā starptautiskā konference „Tulkošana kā starpkultūru komunikācija: teorija, prakse, metodes". Tēzes*. Ventspils: Ventspils Augstskola, 2001, 24.–25. lpp.

Rudziša, V. Ekvivalences problēmas juridisko tekstu tulkojumos. *Aktuālas tendences terminoģijas teorijā un praksē. Rakstu krājums*. Sast. un atb. red. Iveta Pūtele. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013, 17.–28. lpp.

Rudziša, V. Juridisko tekstu tulkošanas kompleksums. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 12 (2). Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas problēmas*. Red. kol. vad. Benita Laumane. Liepāja: LiePA, 2008, 165.–176. lpp.

Rudziša, V. Juridisko terminu atbilsmes tipi mērķvalodā: ekvivalences problēmas juridiskajos tekstos. / Legal term reference types in the target language: equivalence problems in legal texts. *E. Drezena (1892–1937) piemiņai veltītā 3. starptautiskā terminoloģijas konference „Aktuālās tendences terminoloģijas teorijā un praksē". The 3rd international Conference on „Terminology theory and practice" in commemoration of E. Drezen's 120th anniversary. Referātu anotācijas. Annotations. 25.–26.10.2012*. Rīga: LZA; LU LaVI, 2012, 34.–35. lpp.

Schaffert, I., Niedre, L. *Vācu-latviešu, latviešu-vācu juridiskā vārdnīca. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums*. Rīga: Eirofakultāte Rīgas centrs, 2003. XVI+522 lpp.

Ščucka, A. Salikteņtermini ES tiesību aktu terminoloģijā. *Valodas struktūra un valodas vienību funkcijas. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 133. dzimšanas dienas atceres starptautiskās konferences materiāli*. Redakcijas kolēģija: Ilga Jansone, Regīna Kvašīte, Ilga Migla, Anatolijs Nepokupnijs, Vineta Poriņa, Ieva Zuicena. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2006, 40.–41. lpp.

Švalkovska, A., Līce, S., Veckrācis, J., Liljeberga, A. *Angļu-latviešu Eiropas savienības terminu vārdnīca*. Rīga: UNDP, 2004. 252 lpp.

Sīlis, J. „Latviešu" un „briseliešu" valoda tulkojumos – divi valodas attīstības ceļi „tulkojumspiediena laikmetā". *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums, 14 (2)*. Red. kol. vad. Dr. habil. philol. Benita Laumane; atb. red. Linda Lauze. Liepāja: LiePA, 2010, 289.–298. lpp.

Sīlis, J. Gramatiskās pārveides problēma tulkojumā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums. 13 (2). Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas problēmas*. Liepāja: LiePA, 2009, 254–261. lpp.

Sīlis, J. Latviešu „eirovalodas" attīstība pagātnes, tagadnes un nākotnes tulkojumos. *XI starptautiskā baltistu kongresa „Baltu valodu pagātne, tagadne un nākotne" referātu tēzes*, 2010. gada 27.–30. septembrī = XI tarptautinio baltistų kongresa „Baltų kalbų praeitis, dabartis ir ateitis" pranešimų tezės, 2010. m. rugsėjo 27.–30. d. = Abstracts of the 11th international congress of Baltistics „Past, present and future of the Baltic languages", September 27–30, 2010. Rīcības komiteja: Aleksejs Andronovs, Laimute Balode u.c.; Latvijas Universitāte un Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010, 164 lpp.

Sīlis, J. Latviešu valoda kā mērķvaloda un avotvaloda tulkojumos: sociolingvistiskais skatījums. *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti*. Redakcijas komiteja: Saulvedis Cimermanis, Ilga Jansone, Tālavs Jundzis, Regīna Kvašīte, Dace Markus, Anatolijs Nepokupnijs, Jānis Stradiņš. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2006, 314.–323. lpp.

Sīlis, J. Latvijas nacionālo reāliju standartizēta tulkojuma tīmekļa vietnes izveides lingvistiskās semantikas un datortehnoloģiskās problēmas. *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika.* Informatīvi izglītojoša semināru cikla materiāli [tiešsaiste]. Rakstu krājums. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012, 94.–103. lpp. Pieejams: http://www.valoda.lv/downloadDoc_648/mid_622.

Sīlis, J. Speciālās leksikas tulkojuma varianti dažādos profesionālos un sociālos kontekstos. *Terminoloģija un speciālā leksika lietojumā un sistēmā.* Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 136. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2009, 29.–30. lpp.

Sīlis, J. Standartizācijas problēma administratīvās terminoloģijas tulkošanā. Otrā starptautiskā konference *„Tulkošana kā starpkultūru komunikācija: teorija, prakse, metodes"*. Tēzes. Ventspils: Ventspils Augstskola, 2001, 25.–26. lpp.

Sīlis, J. Theoretical and Applied Translation Studies in Latvia (1991–2013) on the Background of the Contemporary Western Tradition in Translatology. *Going East. Discovering New and Alternative Traditions in Translation (Studies). Book of Abstracts. Symposium 12th–13th of Dec 2014.* Center for Translation Studies, University of Vienna, 2014, p. 33.

Sīlis, J. Translation of Language for Specific Purposes (LSP) in Different Professional and Social Contexts. *The 5th Riga Symposium on Pragmatic Aspects of Translation „Lost and Found in Translation": Proceedings.* Ed. by Andrejs Veisbergs. Rīga: CDLTI of University of Latvia, 2009, 199.–211.

Sīlis, J. Tulkojumzinātnes attīstība Latvijā 20. gadsimta pēdējās desmitgadēs. *Vārds un tā pētīšanas aspekti.* Rakstu krājums, 17 (2). Redkol. vad. Benita Laumane, atb. red. Linda Lauze. Liepāja: LiePA, 2013, 193.–207. lpp.

Sīlis, J. Research potential of a Latvian translatological publications corpus bibliography: Latvian translatologists on meaning in translation (1991–2014). International Conference; *Meaning in Translation: Illusion of Precision*, 2016, 11–13 May 2016, Riga, Latvia. *Procedia – Social and Behavioral Sciences 231.* Ed. by Marina Platonova, Larisa Ilynska. Amsterdam: Elsevier / Science Direct, 2016, pp. 32–39. Available: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S18770428 1631179X

Sīlis, J. Paradigm Shift in Latvian translation Studies (1984–1993): on the Background of Sevety Years of Translatoloģical Research in Latvia. Larisa Schippel / Cornelia Zwischenberger (eds.) *Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies.* Frank &Timme, Berlin, pp. 127–148.

Sinonīmu vārdnīca. D. Šnē, E. Grīnberga, O. Kalnciems, G. Lukstiņš, J. Ozols, E. Rauhvargers, A. Pārupe (red.). Rīga: Avots, 2012. 844 lpp.

Skujiņa, V. Likumu teksts un valoda. *Izdalīt, iedalīt* vai *piešķirt*? *Latvijas Vēstnesis*, 2000, Nr. 201/204 (2112/2115), 2. jūnijs, 17. lpp.

Skujiņa, V. Mūsu visu uzdevums ir vienotas nozaru terminoloģijas izstrāde valsts valodā. *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 26. jūnijs, Nr. 98 (2485), *Jurista Vārds* Nr. 213, 4.–5. lpp.

Skujiņa, V. Nozaru terminoloģijas attīstības avoti un tendences Latvijā 21. gs. sākumā zinātnes, prakses un Eiropas integrācijas apsvērumu mijiedarbībā. *II Pasaules latviešu zinātnieku kongress. Rīga, 2001. gada 14. un 15. augusts.* Tēžu krājums. Rīga: LZA, 2001, 113 lpp.

Skujiņa, V. Terminoloģiskās problēmas ekonomikas un jurisprudences speciālā lietojuma valodā. *Latvija un ES: problēmjautājumi ekonomikā, politikā, tiesībās, filozofijā un lingvistikā.* Rīga: LZA EI, 2004, 105.–112. lpp.

Skujiņa, V. The Development of Modern Law and Business Terminology. *Towards a European Terminology.* Programme. Abstracts. Budapest: International Conference, May 20–22, 1998, pp. 29–30.

Skujiņa, V. The Impact of Translation on Latvian Terminology Development. *State-of-the-Art and the Future of Terminology Methodology and Applicaion: International Conference on Terminology*. Vilnius, 12–13 October, 2011. Abstracts. Vilnius: Institute of the Lithuanian Language Terminolgy Centre, 2011, pp. 16–17.

Skujiņa, V., Sčucka, A. Par drošības terminu sarakstu apstiprināšanu. Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija. *Terminoloģijas Jaunumi. Nr. 14*, 2008. Atb. par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2008, 9 lpp.

Stadgale, I. Eiropas Savienības dokumentu valoda migrācijas jomā Latvijā un Lietuvā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 14 (2). Red. kol. vad. Dr. habil. philol. Benita Laumane; atb. red. Linda Lauze. Liepāja: LiePA, 2010, 323.–331. lpp.

Stadgale, I. Vārdu savienojumi migrācijas un patvēruma terminu funkcijā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 15(2). *Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas jautājumi*. Red. kol. vad. Dr. habil. philol. Benita Laumane; atb. red. Dr. philol. Linda Lauze. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 2011, 312.–321. lpp.

Švalkovska, A., Līce, S., Veckrācis, J., Liljeberga, A. *Angļu-latviešu Eiropas savienības terminu vārdnīca*. Rīga: UNDP, 2004. 252 lpp.

Terminu rādītāji: Latviešu valodas termini. Angļu valodas termini. Sagatavojusi Anita Ščucka. *Terminoloģijas Jaunumi. 12*. Atbildīgā par izdevumu Valentīna Skujiņa. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2005, 31.–67. lpp.

Timmermanis, K. Lai izveidotos vienota terminoloģija, jāizdod saistoši valstiski noteikumi. *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 26. jūnijs, Nr. 98 (2485), *Jurista Vārds* Nr. 213, 4. Translation "Lost and Found in Translation": Proceedings. Edited by Andrejs Veisbergs. Rīga: CDLTI of University of Latvia, 2009, 199.–211. lpp.

Treimane, I. Eiropas Savienības dokumentu tulkošana – lingvistisku un sociālpolitisku jautājumu krustpunkts. *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti*. Redakcijas komiteja: Ilga Jansone et al. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2006, 350.–356. lpp.

Treimane, I. Latviešu tiesību valodas vēstures mūsdienīgie aspekti. *Valodas struktūra un valodas vienību funkcijas*. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 133. dzimšanas dienas atceres starptautiskās konferences materiāli. Redakcijas kolēģija: Ilga Jansone et al. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2006, 51.–52. lpp.

Treimane, I. et al. *Glossary of European Union Terminology*. Rīga: Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2004, 247 lpp.

Tretjakova, J. Terminology Perception through Metaphor. *Valoda – 2011. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Daugavpils: Saule, 2011, pp. 313–320.

Upmane, A. Computerprogramme für den Übersetzer. *Current Trends in Linguistics and Foreign Language Teaching*. Riga: RTU Publishing House, 2004, pp. 183–189.

Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Valentīna Skujiņa et al. Vārdnīca apstiprināta LZA Terminoloģijas komisijā. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007. 623 lpp.

Vārdnīcu izstrāde Latvijā. 1991–2010. Pētījums Dr. philol. Jura Baldunčika vadībā. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012, 248 lpp. ISBN 9789984815589. Available: http://www.valoda.lv/downloadDoc_642/mid_622

Veisbergs, A. The Nation Born in Translation (Latvian Translation Scene). *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*. Volume 4. Editor-in-Chief Andrejs Veisbergs. Issue editor Monta Farneste. Riga: University of Latvia, 2014, pp. 102–121. Available: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/BJELLC-4_2014.pdf

Veisbergs, A. Computer Use in Translator Work and Training, its Impact on the Language Development. E. Drezena (1892–1937) piemiņai veltītā 2. Starptautiskā terminoloģijas konfe-

rence *„Terminoloģija un tulkošanas tehnoloģija daudzvalodu informācijas sabiedrībā" un seminārs „Datorizētā terminoloģija interneta laikmetā: problēmas un risinājumi"*. Referātu tēzes. 21.–25.10.2002. Rīga: LZA, LU LVI, 2002, pp. 53–54.

Veisbergs, A. Dictionary of Legal Synonyms. Review. *Contrastive and Applied Linguistics III*, Vol. 594. Riga, 1994. pp. 80–82.

Veisbergs, A. Evolution of the Spelled Image of Latvia and Latvians (Latvian Proper Names in English Sources). *6th Conference on Baltic Studies in Europe*. Abstracts. Valmiera: Vidzeme University College. 2005, pp. 80–81.

Veisbergs, A. Latvian Legal Language – the Fourth Transition of the 20th Century. *Language for Special Purposes: Perspectives for the New Millennium*. Ed. Felix Mayer. Tuebingen: Gunter Narr Verlag, 2001, pp. 623–629.

Veisbergs, A. Latviešu īpašvārdu atveide angļu valodā – prakse un tendences. *Onomastika mūsdienu zinātnes skatījumā*. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 131. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2004. gada 20. februāris. Atb. red. Ojārs Bušs. Rīga: LU LaVI, 2004, 68.–69. lpp.

Veisbergs, A. Latviešu juridiskās valodas veidošana – 2000. gada rezultāti. *Linguistica Lettica 8*. Rīga: LaVI, 2001, 28.–38. lpp.

Veisbergs, A. Tulkojumvaloda. *Latviešu valoda*. Prof. Andreja Veisberga redakcijā. Red. Ieva Jansone. / Valsts valodas komisija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 373.–391. lpp.

Zauberga, I. Latviešu valoda Eiropas Savienības standartizācijas prasību kontekstā. *Linguistica Lettica 8*. Rīga: LaVI, 2001, 15.–27. lpp.

Zauberga, I. Translators / Interpreters as Users and Contributors to Terminography. *3. Starptautiskais simpozijs „Tulkošanas pragmatiskie aspekti"*. Rīga 1.–2. nov. Rīga: LU&Orhūzas biznesa skola, 2002, pp. 46–47.

Zeps, D. Latin Dictionary Tools in Internet. *Human Languages Technologies. The Baltic Perspective*. Commission of the Offical Language, 2004, pp. 179–190.

Zirdziņa, G. Tiesību aktu tulkotājs – vakar, šodien, rīt. *Latviešu valoda – robežu paplašināšana*. Valsts valodas komisijas raksti. 1. sējums. Galvenais redaktors Andrejs Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2005, 202.–216. lpp.

Zuicena, I. Dažas terminu atveides problēmas „Eiropas kopīgo pamatnostādņu" tulkojumā. *Innovations in Language Teaching and Learning in the Multicultural Context*. 15–16th June, 2007, Riga, Latvia. Rīga: Rīgas Ekonomikas augstskola, 2007, 51 lpp.

Скуиня, В. Специфика юридического стиля и культура языка. Konf. *Teisės kalba. Taisyklingumas ir stilius*. Tezės. Vilnius: Lietuvos Teisės akadēmija, 2000, c. 27–28.

Daiga DEKSNE
(Latvijas Universitāte)

Apstākļa vārdi kā priedēkļverbu nozīmes precizētāji kontekstā

Summary
Function of Adverbs in Defining the Meaning of Prefixal Verbs in a Context

Prefixal verbs in the Latvian language are frequently polysemic, revealing their specific meanings only in a context. Every prefix has several meanings, whereas a single meaning can be expressed by different prefixes. The derivations of the same basic verb can be close synonyms.

To find out how the meaning of the prefixal verb reveals itself in a context, verbal phrases with a prefixal verb and an adverbial were explored. Adverbs can determine the meaning of the prefixal verb in a context and even can make the meanings of different prefixal verbs more similar in case if an adverbial has a larger semantic impact in the context compared to a prefixal verb. For example, 'nobraukt garām', 'aizbraukt garām', 'pabraukt garām' (*to drive past*). There are also adverbs which only intensify the meaning of a prefixal verb in a context but actually are optional. For example, 'izņemt ārā' (*to take out*), 'ielikt iekšā' (*to put in*). An adverb is optional if the spatial semantics of the prefix and the prefixal verb match. However, if the same adverb is used with other prefixal verbs, the use of the adverb is mandatory, for example, 'palūkoties ārā/iekšā' (*to take a look outside/inside*).

Key words: *verb formation*, *prefixation*, *polysemy of prefixes*, *adverbials*, *verbal synonyms*

*

Ievads

Prefiksācija ir produktīvs verbu darināšanas veids latviešu valodā. Vārddarināšanā tiek izmantoti vienpadsmit priedēkļi. Priedēkļverbi nereti ir polisēmiski, dažkārt atšķirīgas nozīmes parādās tikai kontekstā [Soida 2009: 219, 227–233; Vulāne 2015: 278–279]. Piemēram, verbs *pārlikt* uz valences pamata var piesaistīt objektu un vēl citus neobligātus teikuma paplašinātājus. Frazeoloģismā *pārlikt eksāmenu* (sk. piemēru (1)) priedēklis *pār-* verbam piešķir atkārtotas darbības nozīmi. Lietojot šo verbu kopā ar apstākli *pārlikt pāri*, priedēklis *pār-* piešķir verbam darbības virzienu, un tās pašas saknes apstākļa vārds *pāri* to pastiprina.

(1) *Ja visiem esošajiem medniekiem liktu pārlikt eksāmenu pēc pašreizējiem noteikumiem, tad medniekos paliktu kādi 10 procenti.* (timeklis-1.0)

(2) *.. cietušā otru roku pārlikt pāri viņa ķermenim.* (timeklis-1.0)

Priedēkļiem piemīt divvirzienu polisēmija. Katram priedēklim ir vairākas nozīmes, un vienu nozīmi var izteikt ar dažādiem priedēkļiem.

Savienojumā ar dažādiem motivētājvārdiem izpaužas tā priedēkļa nozīme, kas tuvāka paša motivētājvārda leksiskajai semantikai. Piemērā (3) priedēklis *no-* norāda uz pabeigtu darbību ar sasniegtu rezultātu. Piemēros (4), (5) un (6) priedēklis *no-* tam pašam motivētājverbam piešķir dažādas nozīmes – pārspēšanas nozīmi, nozīmi 'darbība aptver noteiktu attālumu', nozīmi 'darbība virzās lejup'.

(3) *Auduma paraudziņus, izmantojot manus rakstus, zinātniece* ***noauda****, parādot lielo diega variēšanas iespēju.* (LVK 2013)

(4) *Viņa ar rezultātu 3:23* ***noskrēja*** *visus pārējos 95 dalībniekus.* (LVK 2013)

(5) *Kā pirmais* ***noskrēja*** *noteikto gabalu.* (LVK 2013)

(6) *Ibiss* ***noskrien*** *pēc vīna.* (LVK 2013)

Vienu nozīmi var izteikt ar vairākiem priedēkļiem, tādējādi viena motivētājvārda prefiksāli atvasinājumi var būt tuvi sinonīmi. Šādas sinonīmiskas nozīmes redzamas piemēros (7) un (8).

(7) *Aija un viņas dzimšanas dienas viesi* ***nostājās aplī.*** (timeklis-1.0)

(8) *Visi* ***sastājamies aplī*** *un skaļi izsakām viedokli.* (timeklis-1.0)

J. Endzelīns atzīmē, ka priedēkļu *ap-*, *at-*, *pie-* „sākotnējās nozīmes tā pabālējušas, ka dažos gadījumos verba saknei vienkārši piešķir pabeigtību. *Apsēžaties*, *atsēžaties* vai *piesēžaties*" [Endzelīns 1971: 618]. J. Endzelīns norāda arī uz dažām citām nozīmēm [Endzelīns 1971: 619], ko var izteikt vairāki priedēkļi. Piemēram, noņemšanu vai attālināšanu var izteikt ar priedēkļiem *aiz-*, *no-* vai *pa-*. Tomēr ir savas nozīmes nianses, ko paskaidro priedēkļverbam atbilstošs imperfektīvs pamatverbs kopā ar apstākļa vārdu. *Aizdzīt* saistīts ar *dzīt projām*, *nodzīt* saistīts ar *dzīt nost*, bet *padzīt* saistīts ar *dzīt prom uz visiem laikiem*.

Par priedēkļu nozīmju klasifikācijas grūtībām liecina dažādu autoru sniegtais atšķirīgais priedēkļu nozīmju pārskaitījums [Staltmane 1958; Endzelīns 1971; Soida 2009; Vulāne 2015]. Dažādiem priedēkļiem uzrādīto nozīmju skaits variējas no trijām līdz aptuveni divdesmit nozīmēm. Vairākas no uzrādītajām nozīmēm konstatējamas tikai kontekstā.

Averbiāli nozīmes paplašinātāji

Lai noskaidrotu, kā priedēkļverba nozīme parādās kontekstā, tiek aplūkoti teikumi, kuros priedēkļverbam ir kāds adverbiāls nozīmes paplašinātājs. I. Freimane semantiskās valences definīcijā norāda, ka tā „izpaužas kā spēja piesaistīt vārdus, kuru leksiskajā nozīmē ir kāds vispārināts semantisks elements, piemēram, virzības verbi saistās ar vārdiem vietas nozīmē: *skriet šurp*, *lidot prom* utt. (dzīvs/nedzīvs, persona/nepersona)" [Freimane 1985: 12]. Nozīmes paplašinātāju verbs parasti piesaista uz valences pamata. Precīzu adverbiālas nozīmes paplašinātāju aprakstu sniedz I. Lokmane [Lokmane 2015: 765]. Par adverbiālas nozīmes paplašinātāju var kalpot viens pats adverbs, prievārdisks savienojums vai lietvārds kādā locījumā, visbiežāk lokatīvā. Adverbiālu nozīmi var konkretizēt, tā var būt veida, mēra, cēloņa, vietas vai laika nozīme. Vietas apstākļi var būt gan situanti, ja atrodas teikuma sākumā un attiecas uz teikumu kopumā, gan verba nozīmes paplašinātāji, ja tos piesaista verbs uz valences pamata. Laika apstākļi vairumā gadījumu ir situanti.

Prievārdisks savienojums adverbiāla nozīmes paplašinātāja lomā var precizēt kustības verba galapunktu vai mērķi – *aizpeldēt līdz bākai*. Apstākļa vārds adverbiāla nozīmes paplašinātāja lomā var specificēt virzienu – *aizpeldēt garām*. Kad kustība vairs nav vērotāja redzeslokā, bez konteksta un adverbiāliem paplašinātājiem trūkst informācijas par turpmāko darbības norisi, t. i., vai kustība vēl turpinās, kādā virzienā tā turpinās, kāds ir tās galamērķis – *kuģis aizpeld*.

Visu semantisko grupu verbiem nav raksturīga adverbiālu paplašinātāju piesaiste. Un ne visu grupu apstākļa vārdi ietekmē verba nozīmi. L. Ciematniece atzīmē, ka „emociju vai uztveres verbu nozīmes īstenošanai nav nepieciešamas adverbiālās lomas. Savukārt pārvietošanās verbu nozīmes īstenošanai ir nepieciešama virkne dažādu adverbiālo semantisko lomu" [Ciematniece 2015: 70]. Darbības veicēja pārvietošanās vai kāda objekta pārvietošana notiek telpā, tādēļ pārvietošanās jeb kustības verbiem ir svarīgas avota, mērķa, virziena un ceļa semantiskās lomas. Tās kontekstā palīdz īstenot adverbiāli nozīmes paplašinātāji.

Pārvietošanās verbiem līdzīgas sintaktiskās konstrukcijas veido arī skaņu verbi ar virzības nozīmi. I. Freimane atzīmē, ka šo verbu „nozīmēs ir divi obligāti semantiskie elementi – 'skanēt' un 'virzīties'. Runa ir galvenokārt par tiem verbiem, kas nosauc personas virzīšanos vai kāda motora, transporta līdzekļa u. tml. virzīšanos, vienlaicīgi radot troksni, skaņu, turklāt skaņas elements šo verbu nozīmēs dominē. [..] Virzības nozīmi verbam piešķir priedēklis. Rodas iespēja ekonomēt valodas līdzekļus – ja skaņu rada kāds subjekts kustībā, ar minētajiem priedēkļiem skaņu verbam var piešķirt virzības nozīmi, īsinot konstrukcijas un izvairoties no sarežģītākas izteiksmes ar divdabjiem un divdabja teicieniem" [Freimane 2008: 36].

Pētījumā aplūkoti vairāki vietas, laika un veida apstākļa vārdi, kas lietoti kontekstā ar kādu priedēkļverbu.

Verbālajās vārdkopās apstākļa vārds var raksturot verba nosaukto darbību gan patstāvīgi (sk. piemēru (9)), gan arī, līdzīgi prievārdam, piesaistīt verbam datīvu (sk. piemēru (10)) [Soida 1991: 52].

(9) *.. pircēji paši braukuši* ***klāt.*** (LVK 2013)

(10) *Jasmīne pierāpo* ***viņam klāt.*** (LVK 2013)

Priedēkļverbi un vietas apstākļi

Korpusā nereti sastopami piemēri, kuros vizuālie verbi tiek lietoti kopā ar apstākļa vārdu *apkārt* (sk. (11), (12) un (13)). Apstākļa vārds norāda virzienu, kādā darbojas vizuālie verbi, kas izsaka īslaicīgu darbību. Īslaicīguma nozīmi šajos piemēros piešķir priedēklis *pa-*. Šiem verbiem, līdzīgi kā pārvietošanās verbiem, ir svarīgs virziens, kādā tiek vērsts skatiens. Verbu *paraudzīties*, *pavērties* un *palūkoties* valence pieprasa norādīt vietas apstākli. Bez apstākļa vārda *apkārt* izteikumi zaudē nozīmi.

(11) *Un es gribu tikai teikt – apstājies mana tauta un* ***paraugies apkārt.*** (LVK 2013)

(12) *Viņa lēni nostājās uz zemes un gurdu skatu* ***pavērās apkārt.*** (LVK 2013)

(13) *Tad puika steigšus iesvieda kaķi miskastē, bailīgi* ***palūkojās apkārt,*** *un viņa acis satikās ar policista skatienu.* (LVK 2013)

Priedēklim *ap-* pēc nozīmes atbilst apstākļa vārds *apkārt*. G. Smiltniece norāda, ka „prievārdiskos apstākļa vārdus *apkārt*, *pāri*, *klāt* nereti lieto kopā ar attiecīgas nozīmes priedēkļverbiem, tādējādi pastiprinot šo verbu izteikto telpiskās orientācijas nozīmi" [Smiltniece 2015: 601]. Piemērā (14) verbs *aplidot* tiek lietots kopā ar apstākļa vārdu *apkārt*.

(14) *Piepeši Reinis, gluži nosvīdis aiz satraukuma, strauji* ***aplido apkārt*** *istabai.* (LVK 2013)

Pētot priedēkļverbus ar tādas pašas vai līdzīgas formas apstākļa vārdu vai prievārdu (jeb sinharmoniskas priedēkļverba konstrukcijas) un priedēkļverbus ar tuvas nozīmes apstākļa vārdu vai prievārdu (jeb korelatīvas priedēkļverba konstrukcijas), D. Dimiņš [Dimiņš 2017] norāda uz šo konstrukciju saistību ar Pola Graisa [Grice 1975: 28] maksimām. „Sinharmonisma un korelācijas parādību var skaidrot ar vēlmi atkārtot informāciju atbilstīgi Pola Graisa [..] kvalitātes maksimai (izteikties skaidri), kas šajā gadījumā notiek uz kvantitātes maksimas (izteikties īsi) rēķina" [Dimiņš 2017: 71].

Ar apstākļa vārdu *apkārt* tiek lietoti priedēkļverbi ar priedēkļiem *no-*, *aiz-*, *ie-*, *sa-* un *pa-* (sk. piemērus (15), (16), (17), (18) un (19)). Priedēkļverbi ar šiem priedēkļiem izsaka atgriešanos iepriekšējā stāvoklī.

(15) *Šajā gadījumā piedāvātu blokus apmainīt vai piešķirtu papildus 12% atlaidi un* ***nopirkt atpakaļ*** *visu atlikušo līmi.* (LVK 2013)

(16) ***Aizvest atpakaļ*** *uz iecirkni un sastādīt protokolu?* (LVK 2013)

(17) *.. līgava Taņa paklausīgi* ***ieslīdēja atpakaļ*** *pelēkzilajā fordā.* (LVK 2013)

(18) *Morics* ***saliek atpakaļ*** *televizoru.* (LVK 2013)

(19) *Tēvs* ***pagriežas atpakaļ.*** (LVK 2013)

Apstākļa vārds *garām* pēc nozīmes tieši neatbilst nevienam priedēklim. Piemēros tas tiek lietots kopā ar kustības verbiem, precizējot virzienu attiecībā pret citiem objektiem telpā. Ir konstatēti piemēri ar priedēkļiem *pa-*, *no-* un *aiz-* (sk. piemērus (20), (21) un (22)).

(20) *.. patiešām skaistas vietas, kuras mums, latviski lasot, var* ***paiet garām.*** (LVK 2013)

(21) *.. caurcaurēm salijis jaunietis lepni* ***noslāja garām*** *mūsu sauszemes saliņai.* (LVK 2013)

(22) *.. ja normāli mauc, virs simtiņa, tad toč var* ***aizskriet garām!*** (LVK 2013)

Apstākļa vārds *kopā* pēc nozīmes atbilst priedēklim *sa-*. Visos ekscerpētajos piemēros (sk. piemērus (23), (24) un (25)) apstākļa vārds *kopā* lietots ar verbiem, kas darināti tieši ar šo priedēkli. Apstākļa vārds pastiprina priedēkļa *sa-* izteikto nozīmi, bet nozīme nemainītos arī tad, ja apstākļa vārds *kopā* tiktu izlaists.

(23) *Kāpēc tās* ***jāsaāķē kopā?*** (LVK 2013)

(24) *.. arī līmei, ar ko tos blokus* ***salipināt kopā.*** (LVK 2013)

(25) *No makaroniem nolej lieko ūdeni, un visu* ***samaisa kopā.*** (LVK 2013)

Apstākļa vārds *iekšā* pēc nozīmes atbilst priedēklim *ie-*. Apstākļa vārds *iekšā* tiek lietots gan ar saderīgu priedēkļverbu ar priedēkli *ie-* (sk. piemēru (26)), kur to varētu arī izlaist, gan ar priedēkli *sa-* (sk. piemēru (27)), kur tā lietojums ir obligāts.

(26) *Sīkākas ierīces ir pat spējīgas* ***iekļūt iekšā*** *celtnēs.* (LVK 2013)

(27) *Pavasaros, kad Žužas upe pārplūda, tad ūdens* ***sanāca iekšā*** *līdz pat puscelim.* (LVK 2013)

Apstākļa vārds *ārā* pēc nozīmes atbilst priedēklim *iz-*. Tas tiek lietots gan ar saderīgu priedēkļverbu ar priedēkli *iz-* (sk. piemēru (29)), gan ar vizuālo priedēkļverbu ar priedēkli *pa-* (sk. piemēru (28)), kuram apstākļa vārds norāda skata virzienu telpā.

(28) *Vispirms viņa pieiet pie loga un* ***palūkojas ārā.*** (LVK 2013)

(29) *To režisors* ***izņēma ārā****, jo tas būtu prasījis vēl kādas 15–20 minūtes.* (LVK 2013)

Apstākļa vārds *lejā* pēc nozīmes atbilst priedēklim *no-*. Arī šis apstākļa vārds tiek lietots gan ar nozīmes ziņā saderīgu priedēkļverbu (sk. piemēru (30)), gan ar vizuālo priedēkļverbu ar priedēkli *pa-* (sk. piemēru (32), (28)), gan ar kustības verbu ar priedēkli *aiz-* (sk. piemēru (31)), kuram arī nepieciešama norāde uz virzienu telpā.

(30) *.. viņi gatavojās pie pirmās iespējas mēģināt* ***nokāpt lejā.*** (LVK 2013)

(31) *Lielgabali jau* ***aizšļūca lejā*** *uz Daugavu.* (LVK 2013)

(32) ***Paraudzījos lejā*** *uz zemi, mīļo tētīt, cik tā bija skaista!* (LVK 2013)

Priedēkļverbi un laika vai veida apstākļi

Aplūkojot piemērus ar veida apstākļiem *parasti* un *pamazām* un ar laika apstākļiem *bieži* un *nupat* (sk. piemērus (33), (34), (35) un (36)), ir redzams, ka šie apstākļi teikumā parasti novietoti pirms priedēkļverba un raksturo situāciju teikumā kopumā, t. i., teikumā veic situanta lomu. Tā kā laika vai veida apstāklis tieši nav saistīti ar priedēkļverbu, šādas sintaktiskās konstrukcijas var veidot ar priedēkļverbu, kas darināts ar jebkuru no priedēkļiem.

(33) *Ziemas sezonā upes* ***parasti aizsalst.*** (LVK 2013)

(34) *Skatuve* ***pamazām satumst.*** (LVK 2013)

(35) *Ķīnas raktuvēs* ***bieži notiek*** *sprādzieni, taču* ***parasti*** *tos* ***izraisa*** *pazemē sakrājušās gāzes.* (LVK 2013)

(36) *.. kurus Šlesera kungs* ***nupat uzskaitīja.*** (LVK 2013)

Secinājumi

Vietas apstākļa vārds var noteikt priedēkļverba nozīmi kontekstā un pat tuvināt dažādu priedēkļverbu nozīmes, jo kontekstā lielāks semantiskais svars ir vietas apstāklim, nevis pašam verbam, piemēram, *nobraukt garām*, *aizbraukt garām*, *pabraukt garām*. Ir arī tādi apstākļa vārdi, kuri tikai pastiprina priedēkļverba nozīmi, bet nav nepieciešami, piemēram, *izņemt ārā*, *ielikt iekšā*, *saāķēt kopā*. Šādos piemēros priedēklim un apstākļa vārdam ir saderīga virziena semantika, izteikuma nozīme nemainās, tos atmetot. Taču šo pašu apstākļa vārdu lietojums ar citiem priedēkļverbiem ir obligāts, piemēram, *palūkoties ārā / iekšā*.

I. Lokmane norāda, ka „vairumā gadījumu paplašinātāji ar laika nozīmi ir situanti (apstākļi, kas iesaistās teikumā neatkarīgi no vārda sakariem)" [Lokmane 2015: 760, 765]. Arī aplūkotie piemēri ar apstākļa vārdiem rāda, ka laika apstākļa vārdi nenosaka priedēkļverba nozīmi. Tie parasti atrodas adjunkta pozīcijā teikuma sākumā un raksturo visu situāciju kopumā. Semantiskā valence piesaista priedēkļverbiem apstākļa vārdus, kas nosaka priedēkļverba nozīmi kontekstā. Apstākļa vārdi kā adjunkti precizē priedēkļverba nozīmi kontekstā.

LITERATŪRA

Ciematniece, L. *Teikuma semantiskās un sintaktiskās struktūras attieksmes mūsdienu latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga, 2015. Pieejams: dspace.lu.lv

Dimiņš, D. Dažas latviešu valodas verbu konstrukcijas ar priedēkļa dubultojumu ar prievārdu vai apstākļa vārdu. *RES LATVIENSES. IV. Semantika. Sintakse. Valodas kultūra. INTA FREIMANE. SCRIPTUM FESTIVUM*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 63.–73. lpp.

Endzelīns, J. Latyshskie predlogi. *Darbu izlase*. I. Rīga: Zinātne, 1971, 307.–655. lpp.

Freimane, I. *Trešā persona latviešu verbu sistēmā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008. 202 lpp.

Freimane, I. *Vienkāršs teikums un tā paplašināšana: mācību līdzeklis*. Rīga: LVU, 1985.

Lokmane, I. Vienkārša teikuma formālā (strukturālā) organizācija. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 710.–766. lpp.

Smiltniece, G. Apstākļa vārds (adverbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 595.–618. lpp.

Soida, E. *Vārddarināšana*. [Dz. Paegles red.]. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2009. 268 lpp.

Soida, E. *Adverbs un adverbēšanās mūsdienu latviešu valodā*. Rīga: LU, 1991.

Staltmane, V. Priedēkļa verbu veidiskās nozīmes mūsdienu latviešu literārajā valodā. *LPSR ZA Vēstis*. VII. Rīga: Zinātne, 1958, 13.–22. lpp.

Vulāne, A. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 190.–299. lpp.

AVOTI

LVK 2013 – Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss, 2013. Pieejams: www.korpuss.lv

timeklis-1.0 – Latviešu valodas tīmekļa korpuss. Pieejams: www.korpuss.lv

Monta FARNESTE, Vineta APSE
(University of Latvia)

Typical Grammatical Errors in Undergraduate Academic Essays

Summary
Typical Grammatical Errors in Undergraduate Academic Essays

Dealing with grammatical errors in writing has always been a research interest. Latest research on student errors in writing demonstrates that the use of the present and the past verb tenses, the use of noun phrases, missing articles, missing plural forms of the noun, the use of prepositions and subject-verb agreement are among the most typical error types of English as a Second/Foreign Language students. The research conducted by di Gennaro (2016) demonstrated that grammatical errors differed depending on whether the text had been produced by international second-language writers or U.S. resident second-language writers. If the first group of students made errors in the use of articles, prepositions and verb forms, word forms and plural forms, the other group struggled more with plural forms and word forms, followed by article use and verb forms. The mentioned studies considered the writing of Chinese, French, and English-speaking students. Therefore, the research goal of the present study is to find out the major grammatical errors in first-year undergraduate writing in Latvia. The applied research method is frequency analysis. English is a foreign language for the research participants, but also a language of medium in their study programme. The research results indicate that almost 85% of all errors are local (use of the article, subject-verb agreement, noun forms) and only 15% are global (wrong use of the verb tenses, the infinitive, the gerund, wrong word order).

Key words: *grammatical errors, undergraduate, academic essays, global errors, local errors*

Kopsavilkums
Tipiskas gramatikas kļūdas bakalaura līmeņa studentu domrakstos

Gramatikas kļūdu analīze vienmēr ir izraisījusi pētnieku interesi. Pēdējie pētījumi par studentu domrakstiem rāda, ka tagadnes un pagātnes darbības vārdu laiku, lietvārdu frāžu, artikulu, daudzskaitļa lietvārdu formu, prievārdu lietojums, kā arī lietvārdu un darbības vārdu saskaņošana ir galvenās kļūdas angļu valodā rakstītos studentu domrakstos. Di Genaro (2016) pētījumā secināts, ka gramatikas kļūdu veidi var atšķirties, ja domrakstus ir rakstījuši studenti, kas apgūst valodu kā otro svešvalodu ārpus ASV, salīdzinājumā ar tiem, kuri dzīvo ASV pastāvīgi. Pirmā grupa pieļāva artikulu, prievārdu, darbības vārdu, vārdu formu un daudzskaitļa kļūdas. Otrai grupai problēmas galvenokārt sagādāja daudzskaitļa un vārdu formu lietojums, un tikai pēc tam sekoja artikulu un darbības vārdu formu kļūdas. Šī darba mērķis bija izpētīt tipiskākās gramatikas kļūdas domrakstos, kurus ir rakstījuši pirmā kursa studenti, kuri apgūst angļu valodu kā svešvalodu Latvijā. Pētījumā pielietotās biežuma analīzes rezultātā tika secināts, ka gandrīz 85 procenti no visām domrakstos pieļautām gramatikas kļūdām bija teikuma līmeņa kļūdas (nepareizs artikulu, teikuma priekšmeta un izteicēja formas saskaņošanas, lietvārdu formu lietojums) un tikai 15 procenti bija makro teksta līmeņa kļūdas (nepareizs darbības vārdu laiku, nenoteiksmes un gerundiju formu, vārdu secības lietojums).

Atslēgas vārdi: *gramatikas kļūdas, bakalaura līmeņa studenti, domraksti, makro teksta līmeņa kļūdas, teikuma līmeņa kļūda*

*

Introduction

Recent studies seem to reveal contradictory findings concerning the types of major errors in undergraduate writing. For example, Henry and Roseberry's research on major errors in advanced language learners' writing showed that non-native speakers (i.e. speakers of the Brunei dialect of Malay) struggled not with grammar, but usage and application of the needed moves when writing a tourist brochure on the basis of the given facts [Henry & Roseberry 2007: 171–198]. However, the first-year students had been given only a *"brief instruction [...] on the form and content of this genre and the students had read several effective examples of such texts"* [ibid.: 174], which cannot be considered sufficient practice to demonstrate their skills in the new genre. In their article, the scholars suggested providing access to a learner's dictionary of English, as it is important to check *"meaning and usage"* in *"actual sentences"* [ibid.: 174].

Several studies demonstrate that tertiary level students struggle with different types of language, especially grammatical errors. Jabeen and Kazemian claimed that EFL (English as a Foreign Language) and ESL (English as a Second Language) university students *"fail to produce grammatically correct sentences"* [Jabeen & Kazemian 2015: 52] when writing in English.

Garnier and Saint-Dizier, in their turn, claimed that native speakers of French when writing in English made errors in the noun phrase, mainly modifier stacking, as well as missing punctuation. Among other frequent errors were the cases of missing articles, missing plural, lexicon, and spelling. The researchers also noticed that error types depended on the genre [Garnier & Saint-Dizier 2016: 190–197].

Quibol-Catabay's study on the frequency and the types of sentence errors in non-native speaker (Philippine) student writing revealed that the most typical errors were in the use of punctuation marks, verb tenses, sentence structure (fragments). The research showed that college level students struggled more with structural types of error (fragments, faulty parallelism, wrong word choice, run-on sentences, dangling modifier, misplaced modifier, comma splice) and only then with grammatical (verb tense, use of prepositions, subject-verb agreement) and mechanical errors (punctuation, spelling, and capitalization). They also noticed that gender affected the number of errors in student writing [Quibol-Catabay 2016: 131–148].

Ngadda and Nwoke's study of a hundred term papers, test scripts, and examination scripts revealed that grammatical errors were among the most frequent types of errors among vocabulary, expression, punctuation, connectives, and spelling errors [Ngadda & Nwoke 2014: 8–16].

Recent research on grammatical errors in writing demonstrated that the application of error analysis in teaching Business Communication skills at the tertiary level may be helpful in improving student performance in the use of verb tenses [Zafar 2017: 697–705]. The same research showed that the present and the past tenses were among the most typical error types in ESL student papers [ibid.].

As to the Latvian context, the authors' previous case study of students majoring in languages and business was based on the results of a grammar test on the use of tense, aspect, and voice verb forms. It showed that first-semester undergraduates struggled more with the choice of aspect than the tense forms [Apse & Farneste 2014:

4–17]. The survey results revealed that the students had over-estimated their language knowledge and that they did not pay sufficient attention to regular learning for the first test [ibid.].

Therefore, the research goal of the present study is to find out the major grammatical errors in first-year undergraduate writing in Latvia. Three research questions are asked: What type of errors is more frequent in student essays – global or local errors? What are the most frequent global errors? What are the most frequent local errors?

In order to reach the goal and answer the questions, the following research objectives are set:

- to study the available sources on grammatical errors in undergraduate writing;
- to conduct a frequency analysis of students' grammatical errors;
- to draw conclusions.

Taxonomy of errors

At the tertiary level, students are supposed to deal with *"analysing and interpreting information critically, synthesizing disparate sets of information, creating information, arguing alternative perspectives, and presenting and promoting research"* [Grabe & Kaplan 1996: 341]. Tertiary-level students need to develop writing skills which correspond to the expectations of an academic community.

Hyland stresses that *"[c]ontrol over surface features is crucial, and students need an understanding of how words, sentences, and larger discourse structures can shape and express the meaning they want to convey"* [Hyland 2003: 5].

According to *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*, at the tertiary level (C1 level), students should be able to *"consistently maintain high degree of grammatical accuracy; errors are rare, difficult to spot and generally corrected when they occur"* [Council of Europe 2001: 28], while at B2 level students are expected that they *"[d]o not make errors which make misunderstanding"* [ibid.].

According to Richards and Schmidt, an error results from *"incomplete knowledge"*, while a mistake is caused by *"lack of attention, fatigue, carelessness, or some other aspect of performance"* [Richards & Schmidt2010: 201]. They emphasize that errors might be classified into *"vocabulary (lexical error), pronunciation (phonological error), grammar (syntactical error), misunderstanding of a speaker's intention or meaning (interpretive error), production of the wrong communicative effect, e.g. through the faulty use of a speech act or one of the rules of speaking (pragmatic error)"* [ibid.].

However, several linguists view grammatical knowledge as part of language knowledge. Bachman and Palmer [Bachman & Palmer 1996] as well as Douglas [Douglas 2000: 35] discuss grammatical knowledge as part of language knowledge alongside with textual, functional, and sociolinguistic knowledge. Grammatical knowledge, in its turn, includes knowledge of vocabulary, morphology and syntax, and phonology [Cushing Weigle 2002: 42–43].

Some linguists view errors as global or local errors [Hurt & Kiparsky 1972; Harris & Silva 1993: 525–537; Ellis 1997; Brown 2007]. If global errors may cause problems in understanding the intended message, local errors are of minor importance in miscommunication.

However, some other linguists consider that it is difficult to distinguish between errors and mistakes [Ellis 2007] and, therefore, they do not separate them in error analysis, but use the terms 'global incorrectness' and 'local incorrectness' [e.g. Krisnawati 2013: 185]. Krisnawati found that 'local incorrectness', dominated in Indonesian students' examination papers, and the main types were omission, overgeneralization, and L1 transfer [ibid.].

Dulay et al. distinguished the following types of *global* errors:

- *Wrong order of major constituents*
- *Missing, wrong, or misplaced sentence connectors*
- *Missing cues to signal obligatory exceptions to pervasive syntactic rules*
- *Regularization of pervasive syntactic rules to exceptions*
- *Psychological predicate constructions*
- *Selectional restriction on certain types of verbs in sentential compliments*[sic.] *(that-clauses, infinitive, and gerunds)* [Dulay et al. 1982: 191–197].

Bates, Lane, and Lange [1993] distinguished three types of errors: global, local, and others, explaining thatthe last one might be made by native speakers [McMartin-Miller 2014: 25–26].

On the basis of the taxonomy of errors made by Hurt and Kiparsky [1972] and Bateset al. [1993], McMartin-Miller [2014] analysed such global errors as: *"incorrect verb tense; verb incorrectly formed; incorrect use or formation of a modal; incorrect use or formation of a conditional sentence; incorrect sentence structure; incorrect or awkward wordorder; incorrect or missing connector; incorrect formation or use of passive voice; and unclear message"* [McMartin-Miller 2014: 24–35]. On the basis of Bate et al.'s theory [1993], the group termed 'local errors' comprised: *"incorrect subject-verb agreement; incorrect or missing article; problems with the singular or plural of a noun; wrong word choice; wrong word form; and nonidiomatic expressions"*. The 'other errors'viewed as common native speakers' errors included: *"capitalization; coherence; comma splice; dangling modifiers; fragments; lowercase; punctuation; pronoun reference or agreement;run-on sentences; and spelling"* [ibid.].

Harris and Silva emphasized that the main errors which could be found in high-level ESL student writing *"regardless of their structural characteristics"* were (1) verbs (agreement, non-finite forms of the verb, verb complementation, or *"types of clauses or constructions that must follow a particular verb"*); (2) nouns (inflections, derivation); (3) articles (*"use of the wrong article, missing article, use of an article when none is necessary or appropriate"*) (4) prepositions or knowledge of a collocation. However, they also emphasized that these errors *"do not cause readers any serious difficulties, and because they are so hard to eradicate"* [Harris & Silva 1993: 533–534].

Similarly, di Gennaro did not distinguish between global and local errors, but based her taxonomy of grammatical errors discussed by Ferris [2002]: *"articles, prepositions, plural inflection, word form, spelling, fragment, sentence structure, subject-verb agreement, verbs, word choice, word order, word boundaries"* [di Gennaro 2016: 6]. The research performed by di Gennaro demonstrated that only grammatical errors may differ depending whether the text had been produced by international second-language writers or U.S. resident second-language writers. If the first group of students made errors in articles and prepositions as well as the use of verb forms, word forms

and plural forms; the other group struggled more with plural forms and word forms, then only article use and verb forms [di Gennaro 2016: 1–14]. However, Ferris agrees with other researchers that local errors do not interfere with comprehension while the global ones do. She also divides errors into two other groups: treatable and untreatable, stating that the first ones are *"related to rule-governed structures"*, therefore, can be treated if grammar books are consulted, while the untreatable ones comprise misuse of collocations, prepositions and other structures that require *"classification or explanation"* [Ferris 2011: 35–36].

Some other studies view global and local errors from another perspective, namely viewing cohesion and coherence errors as global errors ((e.g. Tierney & Mosenthal 1983; McCulley 1985; Neuner 1987; Norment 1994; Lee 2002) [Rizwan, Akhtar, Sohail 2017: 52–74]), while local errors where linked with grammatical and lexical features [ibid.: 53].

As seen from the discussion above, there could be different views how to treat gravity of errors in EFL/ESL student writing. Some of the reasons could be the type of genre, the native language differences from the target language as well as the amount of exposure to the target language.

Despite the differences in views, linguists consider that *"an error-based analysis can give reliable results upon which remedial materials can be constructed"*((Keshavarz 1997) [Erdoğan 2005: 267]).

Therefore, the present analysis will focus on analysing grammatical errors in undergraduate essays to study the frequency of global and local errors based on Dulay et al.'s [1982] and McMartin-Miller's [2014] taxonomy of global and local errors.

Research participants and research method

The study comprises the analysis of 29 first-year students' essays written at the beginning of an academic writing course. The participants are majoring in modern languages and business studies at a university in Latvia. English is a foreign language for all of them and at the same time a language of medium in all the subjects taken in the study programme. The applied research method is frequency analysis of grammatical errors. Three research questions are asked: What type of errors is more frequent in student essays – global or local errors? What are the most frequent global errors? What are the most frequent local errors? The students were provided 4 topics for choice and they had developed various types of essays from them – essays of comparison and contrast, argumentation and logical division of ideas.

Results and discussion

The frequency analysis of the essays revealed that in the total of 276 grammatical errors, 42% were related to either missing an article or to an inappropriate use of the article, 15.1% were errors in subject-verb agreement, 12.6% errors were missing plural forms and 10.1% of all errors are the wrong choice of the verb tense. According to Dulay et al.'s [1982] and McMartin-Miller's [2014] taxonomy of global and local errors, 42 of the observed errors were global and 234 are local. 14 essays contained only local errors and 3 of those essays comprised only 1–2 grammatical errors. The most typical errors in these essays were either wrong use of the article, subject-verb agreement errors, or wrong use of the plural form of the noun. It was also observed

that the essays that contained several global errors had a number of local errors, which might indicate to the fact that students who commit global errors possess insufficient knowledge of the English language, which confirms what Dulayet al. stated: *"The higher the proportion of local-to-global errors, the lower the student's linguistic proficiency index"* [Dulay, Burt & Krashen 1982: 197].

Among the global errors, the majority (N=18) were related to a wrong use of the verb tenses (see Figure 1), followed by word order errors and errors regarding the choice between the use of the infinitive and the gerund (8 cases for both). Sentences or clauses without a subject (5 cases) or a predicate (1 case) and errors in the use of the passive voice of the verb (2 cases) were also observed.

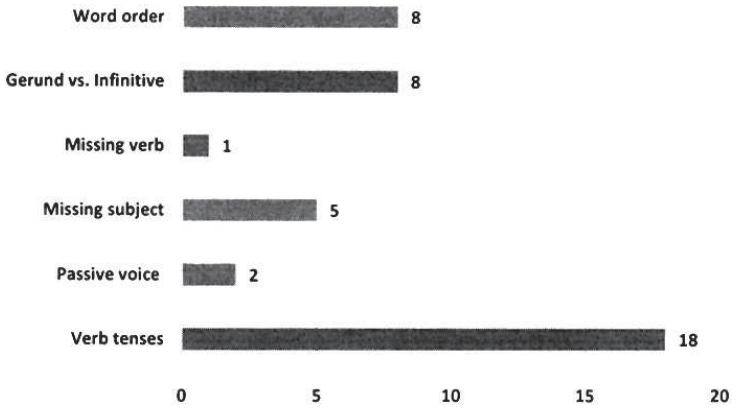

Figure 1. **Number of global errors**

As the most errors occurred in the use of the verb tenses, they will be considered first. 60% of all the verb tense errors were incorrect choice between the present perfect and the past simple tense of the verb, for example:

- *The representer of the car industry is Ritms R which has been developed in the year 1997.*
- *In previous years, when USSR people were sowing many trees, it has made Latvia one of the greenest countries in the world.*
- *This company has been opened in the 2010 year.*

25% of the verb tense errors referred to the wrong choice between the use of the present simple or the present progressive verb tense, for example:

- *Moreover, men are tending to be more active.*
- *Furthermore, we are having a moral principles of what can be done by women and what cannot.*

10% of the errors refer to the wrong use of the passive voice, and 5% of errors was the wrong choice between the past and the present tense:

- *In conclusion, it is clearly seen that there are typical jobs for men and women in Latvia. It is not good or bad, but, anyway, limited us in choosing future job.*

Analysing the above examples and also the other misuses of the verb tenses in the essays, it cannot be always concluded that it is exactly the verb tense error that makes

the message unclear. It is more the fact that those essays that contained global errors regarding the use of the verb tenses also presented other global errors in neighbouring or even the same sentences, thus making the paragraphs or the particular sentence almost incomprehensible. Some of the examples are the following student produced sentences:

- *Also, she made reward system for who is performed excellently or had big promotion at work.*
- *In previous years, when USSR people were sowing many trees, it has made Latvia one of the greenest countries in the world.*
- *Everyday she goes to the company around ten minutes earlier, and to prepare what kind of materials she would need for the whole day, and also make a plan, like what kind of business matter is urgent and important for today, and what should to be finished today. And to make sure that everything is goes well.*

The same could be stated when analysing sentences where the errors regarding the choice of the infinitive or the gerund form of the verb occurred, for example:

- *The most popular things IT specialist must do – developing software, give technical support, make and develop computer games, many things to business companies as system analyst, web author and data base administration.*

The observed word order errors demonstrated that the produced sentences did not present a comprehensible message, for example:

- *These days it is easy to develop business companies and reach a bigger market by using advantages which us offers Information Technology specialists.*

When looking at the sentences missing the subject, it can be assumed that the native language might have affected the formation of the sentence:

- *Seems like not much has changed over the years, because when our grandmothers and grandfathers were in their best years, the same professions for women were the most popular.*

This is an error that Krisnawati would refer to as 'local incorrectness' [Krisnawati 2013: 185–196].

The frequency of local errors is presented in Figure 2.

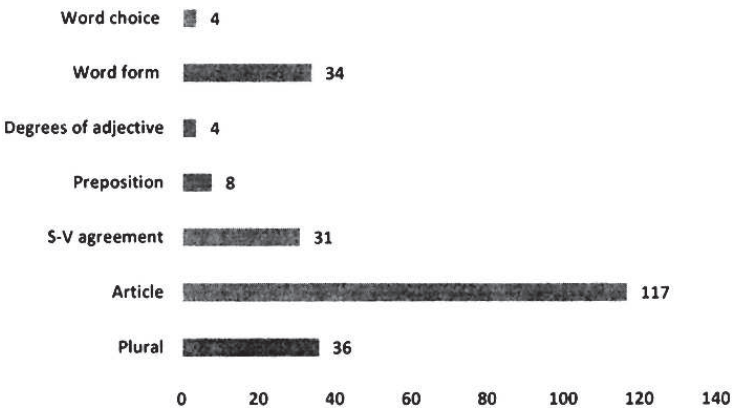

Figure 2. **Number of local errors**

The majority of the students had experienced difficulties with using the English article correctly. In total, 117 article errors were found. Some of the examples to illustrate it are:

- *Today females are sometimes braver than the men.*
- *Kraslava is the small city in Latvia which has its own business organizations.*

In 36 cases, the singular/plural form of the noun was misused, like in the example: *Woman belong home in the kitchen, taking care of kids, while men provides for them.* This example also illustrates an error in the subject-verb agreement.

34 errors in the choice of the word form were observed in the analysed essays, for example, the noun was not used in the possessive case or a wrong form of the pronoun was used:

- *If we are talking about women job positions, many people consider that women are suitable for jobs like …*
- *In my opinion, it just takes more time for them to accustom their selves to these positions.*
- *Firstly, this companies differ in their business ownership.*

31 errors werefound regarding the subject-verb agreement:

- *Since ancient times, men has always been regarded as the strongest and the most powerful gender, while women were regarded as the weak one and was only made for reproduction and serving their husbands.*

The above sentence also illustrates a wrong use of the verb tenses, which is a global error.

Because 12 of the essays contained only local errors, and 6 of them comprised from 5 to10 errors, it was confirmed that the observed errors did not interfere with the overall message of the essay or the respective paragraphs. However, there were also some sentences that contained only local errors, but were incomprehensible, for example the following sentence:

- *These qualities makes it possible to find more excellent and more payment job than for women.*

The sentence has only local errors: subject-verb agreement (*qualities makes*), wrong word forms, and the use of the preposition (*payment*, *than for women*), but it is incomprehensible. Thus, a question rises whether it is the global errors that can make sentences incomprehensible. The present sentence leads to a conclusion that a combination of several local errors might also create a noise in sending the message across. McMartin-Miller [2014: 24–35] had an incomprehensible message listed among the global errors. However, when conducting research as this in order to classify and analyse students' errors, it remains open how to decide whether particular errors in incomprehensible messages should also be accounted for and analysed.

Conclusions

To summarize the analysis of the grammatical errors demonstrated in the 29 undergraduate essays, the following conclusions can be provided.

1. The EFL students whose essays were analysed have made more of local than global errors.

2. The most frequent global errors comprise the use of verb tenses, namely the choice of the past simple tense versus the present perfect tense, and the present simple tense versus the present progressive tense.
3. The most frequent local errors are related to the use of the article, followed by the choice of singular/plural forms and the subject-verb agreement.
4. In almost half of the cases, sentences become incomprehensible due to a number of errors (both local and global), not just one global error.
5. The findings are in line with the other recent studies, although certain differences can be observed, which could be explained by the limited sample size and the students' teaching and learning background.
6. A sentence containing just local errors can also appear to be incomprehensible.
7. The division of errors into global and local might be biased as a sentence can become incomprehensible due to a number of local errors. It raises a question whether during research the entire sentence should be considered as a global error or whether each local error should still be registered as an error.
8. The present study also indicates that the taxonomy of errors needs to be further developed.

LITERATURE

Apse, V. & Farneste, M. Common Errors in the Use of English Verb Forms. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture,* Volume 4, 2014, pp. 4–17.

Bachman, L. F. and Palmer, A. S. *Language Testing in Practice: Designing and Developing Useful Language Tests*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

Douglas, D. *Assessing Languages for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Brown, H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*, 5th ed., White Plains: Pearson Longman, 2007.

Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Language Policy Unit, Strasbourg, 2001. Available: www.coe.int/lang-CEFR

Cushing Weigle, S. *Assessing Writing*. Cambridge University Press, 2002.

di Gennaro, K. Searching for differences and discovering similarities: Why international and resident second-language learners' grammatical errors cannot serve as a proxy for placement into writing courses. *Assessing Writing*, 29, 2016, pp. 1–14.

Dulay, H. S., Burt, M. K., & Krashen, S. D. *Language Two*. New York: Oxford University Press, 1982.

Ellis, R. *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press, 1997.

Erdošan, V. Contribution of Error Analysis to foreign language teaching. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, Vol. 1 (2), December, 2005, pp. 261–270.

Ferris, D. R. *Treatment of Error in Second Language Student Writing*. 2nd ed. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2011.

Garnier, M., & Saint-Dizier P. Error typology and remediation strategies for requirements written in English by non-native speakers. 10th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2016), May 2016, Porotroz, Slovenia. *Proceedings of the 10th International Conference on Language Resources and Evaluation*, pp. 190–197. <hal-01445142>.

Grabe, W. & Kaplan, R. B. *Theory and Practice of Writing. An Applied Linguistic Perspective*. C. N. Candlin (ed.) Harlow: Longman Pearson Education Limited, 1996.

Harris, M. & Silva, T. Tutoring ESL Students: Issues and Options. *College Composition and Communication*, 44 (4), December, 1993, pp. 525–537.

Hashimoto, M. An examination of ESL teachers' treatment of written errors (Doctoral thesis), 2004. Available: http://epublications.bond.edu.au/theses/hashimoto/

Henry, A., & Roseberry, R. L. Language Errors in the Genre-based Writing of Advanced Academic ESL Students. *RELC*, Vol. 38 (2), 2007, pp. 171–198. DOI: 10.1177/0033688207079692. Available: http://RELC.sagepub.com

Hurt, M. and Kiparsky, C. *The Gooficon. A Repair Manual for English*. Rowley. MA: Newbury House, 1972.

Hyland, K. *Second Language Writing*. Series editor J.C. Richards. Cambridge a.o.: Cambridge University Press, 2003.

Jabeen, A., & Kazemian, B. The Role of error analysis in teaching and learning of second and foreign language. *Education and Linguistics Research,* Vol. 1 (2), 2015, pp. 52–61. DOI: 10.5296/elr.vlil.8189.

Krisnawati, E. Errors of Mistakes? Incorrectness in Students' Answers in A Subject-Matter Examination. *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World*, Volume 4 (4), December, 2013, pp. 185–196.

McMartin-Miller, C. How much feedback is enough? Instructor practices and student attitudes toward error treatment in second language writing. *AssessingWriting*, 19, 2014, pp. 24–35.

Ngadda, Z. Y., & Nwoke, A. An Analytical Study of Errors in the Written English of Undergraduate Engineering Students, ATBU a Case Study. *Journal of Education and Practice*, 5 (38), 2014, pp. 8–16.

Quibol-Catabay, M. Error analysis on students' writing. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, Vol. 5 (1), January, 2016, pp. 131–148.

Richards, J. C. and Schmidt, R. *Language Teaching and Applied Linguistics*, 4th edit. Harlow: Pearson Education Limited, 2010.

Rizwan, M., Akhtar, S. and Sohail, W. The frequency of local and global errors in the writing skill of undergraduate ESL learners of Pakistan. *Asian Journal of Social Sciences and Humanities*, Vol. 6. (1), February, 2017, pp. 52–74.

Zafar, A. Error analysis: a tool to improve English skills of undergraduate students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2017, pp. 697–705.

Sadete PLLANA
(University of Prishtina)

Albulena PLLANA BREZNICA
(Technical High School "Lutfi Musiqi" Vushtrri)

Overview of the Most Productive Prefixes and Suffixes in the Terminology of Economy in Albanian in Comparison with the English Language

Summary

Overview of the Most Productive Prefixes and Suffixes in the Terminology of Economy in Albanian in Comparison with the English Language

Today's Albanian lexicon is significantly growing richer. Also, the terminology of economy in the Albanian language has developed a long way in the past two decades. Word-formation is based on the inherited elements that have served as a model, but the internal development of language has become enriched with new tools. The Albanian language during its development has created quite a few prefixes and suffixes and borrowed some others from the languages with which it had contacts. Perpetually, the most productive forms and types of word-formation are used in today's Albanian. Hence, suffixes ***-ėsi, -im, -je, -or, -shėm, -tor***, which are very productive and active in today's Albanian are used to a considerable extent, the same as prefixes ***bashkė-, mbi, mos, nėn-, para-, pėr-, ri-***, for word-formation even in the terminology of economics. The present paper regards the most productive prefixes and suffixes in the terminology of economics in comparison to the English language terminology of economics.

Key words: *prefixes, suffixes, terminology of economics, the Albanian language, the English language*

Zusammenfassung

Ein Überblick der produktivsten Präfixe und Suffixe der Wirtschafts terminologie im Vergleichmit der englischen Sprache

Der heutige albanische Wortschatz wird bedeutendreicher. Auch die Wirtschafts terminologie in albanischer Spracheist in den letzten zwei Jahrzehnten weitfort geschritten. Die Wortbildung basiert auf den vererbten Elementen, die als Modell gedienthaben, aber die interne Entwicklung der Sprache wurde durch neue Mittelbereichert. Die albanische Sprache hat währen dihrer Entwicklung viele Präfixe und Suffixe aus ihrer Komposition geschaffen und einige andere von den Sprache nübernommen, mit denen sie Kontakte hatte. In der heutigen albanischen Sprache wurden ständig die produktivsten Formen und Wortbildungs arten verwendet. Daherwerden die Suffixe: ***-ėsi***, ***-im***, ***-je***, ***-or***, ***-shėm***, ***-tor*** usw., die in der heutigen albanischen Sprache sehr produktiv und aktiv sind, in erheblichem Maße zur Wortbildung, und auch für die Wirtschafts terminologie verwendet, eben so wie die Präfixe: ***bashkė-***, ***mbi***, ***mos***, ***nėn-***, ***para-***, ***pėr-***, ***ri-*** usw. In diesem Beitragwerden die produktivsten Prä- und Suffixe der Wirtschafts terminologie im Vergleich zur englischen Wirtschafts terminologie betrachtet.

Schlüsselwörter: *Präfixe, Suffixe, Wirtschaftsterminologie, Albanisch, Englisch*

*

Introduction

The Albanian language creates new words by means of roots of words, affixes (that can be placed before or behind the root), and preceding articles. There is no word without root, but they frequently relate to affixes in order to create new words. New words are also created by duplicating the root and by taking a prefix. Another way of creating new words are calques. They are created according to foreign models, but with the texture of the local language.

Prefixes

In the course of its internal development, the Albanian language has created many prefixes from various lexical-grammatical categories, which, being used before a word, have received attributes of prefixes losing their lexical meaning. Such prefixes may have originated mainly from prepositions, e.g. preposition ***mbi***: ***mbi****ngarkesë* – 'overcharge', ***mbi****prodhim* – 'overproduction', ***mbi****shpenzim* – 'overexpenditure'; ***nën***: ***nën****filial* – 'fellow subsidiary', ***nën****qiramarrës* – 'sublesee', ***nën****shtrim* – 'subordination'; ***për***: ***për****caktues* – 'deterministic', ***për****fitim* – 'benefit (gain)', ***për****fundim* – 'conclusion'; ***para***: ***para****dhënie* – 'advance', ***para****kusht* – 'prerequisite', ***para****ndalim* – 'prevention', ***para****pagim* – 'prepayment', etc. The borrowed prefixes are few in number; they are of small productivity and of narrow dialectal spread.

Find below a number of the most productive *prefixes* in the terminology of economics:

bashkë-:

bashkë*autorësi* – 'joint authorship'
bashkë*banim* – 'cohabitation'
bashkë*debitorë* – 'joint debitors'
bashkë*detyrim* – 'co-obligation'
bashkë*detyrues* – 'co-obligator'
bashkë*financim* – 'co financing'
bashkë*kontraktues* – 'co-contracting'
bashkë*kreditor* – 'joint creditor'
bashkë*partner* – 'co-partner'
bashkë*pjesëtar* – 'joint partaker'
bashkë*posedim* – 'joint possession'
bashkë*prodhim* – 'coproduction'
bashkë*pronar* – 'co-proprietor'
bashkë*pronësi* – 'co-ownership'
bashkë*punëtor* – 'associates'
bashkë*qiramarrje* – 'joint tenancy'
bashkë*renditje* – 'coordination', etc.

kundër-:

kundër*kërkesë* – 'counterclaim'

shpër-:

shpër*llogari* – 'contra account'
shpër*ofertë-counter* – 'offer'
shpër*veprim* – 'retaliation'
shpër*vlerë* – 'counter value', etc.

mbi-:

mbi*çmim* – 'appreciation'
mbi*fitim* – 'extra profit'
mbi*kqyrës* – 'supervisory'
mbi*ngarkesë* – 'overcharge'
mbi*ngarkim* – 'overloading'
mbi*popullim* – 'overpopulation'
mbi*prodhim* – 'overproduction'
mbi*shpenzim* – 'overexpenditure'
mbi*sigurim* – 'over-insurance'
mbi*taksë* – 'surcharge'
mbi*tatim* – 'overtax'
mbi*tërheqje* – 'overdraft'
mbi*vlerë* – 'surplus value'
mbi*votim* – 'outvoting', etc.

mos-:

***mos**intervenim* – ‘non-intervention’
***mos**livrim* – ‘non-delivery’
***mos**njohje* – ‘derecognition’
***mos**pagim* – ‘non-payment’
***mos**pajtim* – ‘disagreement’
***mos**përputhje* – ‘mismatch’
***mos**pranim-non* – ‘acceptance’, etc.

nën-:

***nën**filial* – ‘fellow subsidiary’
***nën**shtrim* – ‘subordination’
***nën**vlerësim* – ‘underestimate’
***nën**direktorium* – ‘subdirectory’
***nën**ngarkesë* – ‘underloading’
***nën**grup* – ‘subgroup’
***nën**hua* – ‘subloan’
***nën**komision* – ‘subcommission’
***nën**ndarje* – ‘subdivision’
***nën**qiradhënës* – ‘sublessor’
***nën**qiramarrës* – ‘subllesee’
***nën**shkrues* – ‘signer’, etc.

para-:

***para**dhënie* – ‘advance’
***para**gjykim* – ‘prejudice’
***para**kusht* – ‘prerequisite’
***para**lajmërim* – ‘warning’
***para**llogaris* – ‘forecast’
***para**metër* – ‘parameter’
***para**ndalim* – ‘prevention’
***para**ndalues* – ‘preventive (precautionary)’
***para**pagim* – ‘prepayment’
***para**pëlqim* – ‘preference’
***para**shikim* – ‘forecast’
***para**shkrim* – ‘prescription’, etc.

për-:

***për**fitim* – ‘benefit (gain)’
***për**fitues* – ‘beneficiary’
***për**forcim* – ‘reinforcement’
***për**fudnim* – ‘conclusion’
***për**hap* – ‘diffuse’, etc.

ri-:

***ri**atdhesim* – ‘repatriate’
***ri**bashkim* – ‘reunion’
***ri**dërgim(malli)* – ‘re-forwarding’
***ri**eksport* – ‘re-export’
***ri**emërim* – ‘reappointment’
***ri**financim* – ‘refinancing’
***ri**fitim* – ‘regain’
***ri**grupim* – ‘regrouping’
***ri**hap* – ‘reopen’
***ri**importim* – ‘re-importation’
***ri**investim* – ‘reinvestment’
***ri**konfirmim* – ‘reconfirmation’
***ri**llogaritje* – ‘recalculation’
***ri**blerje* – ‘buy-back’
***ri**ciklim* – ‘recycling’
***ri**matje* – ‘re-measurement’
***ri**mbursim* – ‘reimbursement’
***ri**organizim* – ‘reorganization’
***ri**orientim* – ‘realignment’
***ri**parim* – ‘repair’
***ri**prodhim* – ‘reproduction’
***ri**shitje* – ‘resale’
***ri**shpërndarje* – ‘redistribution’
***ri**strukturim* – ‘restructuring’
***ri**vlerësim* – ‘reassessment’, etc.

makro-:

***makro**ekonomikë* – ‘macroeconomics’

***për**mjedis* – ‘macro-environment’
***për**tregtim* – ‘macro-marketing’, etc.

mikro-:

mikro*ekonomi* – 'microeconomics'
mikro*mjedis* – 'microenvironment'
mikro*procesor* – 'microprocessor', etc.

shpër-:

shpër*ndarje* – 'distribution'
shpër*ndarje (e detyrës)* – 'task distribution'
shpër*ndarje (efitimit)* – 'income distribution'
shpër*ndarje (e tatimeve)* – 'tax allocation'

vetë-:

vetë*financim* – 'self-financing'
vetë*punësuar* – 'self-employed'
vetë*shërbim* – 'self-service'
vetë*sigurim* – 'self-insurance', etc.

Suffixes

Albanian suffixes are more numerous than prefixes and more productive than them. Some of them entered through foreign languages, with which they had the same shape and meaning. Suffixes are the most productive element of the Albanian language nowadays. The Albanian language has also borrowed some suffixes from the languages with which it has been in contact throughout its history. Those have entered with the words as loans and later became productive by joining the Albanian words. The borrowed suffixes have mainly come from Latin and Slavic, and less from Italian, Greek, and Turkish.

Find below a number of the most productive *suffixes* in the terminology of economics:

-im:

*akredit****im*** – 'accreditation'
*aktbet****im*** – 'affidavit'
*akumul****im*** – 'accumulation'
*amortiz****im*** – 'amortization'
*aplik****im*** – 'application'
*arkët****im*** – 'cashing'
*audit****im*** – 'audit'
*bashkëfinanc****im*** – 'co financing'
*bashkëpun****im*** – 'collaboration'
*bllok****im*** – 'blockage'
*çm****im*** – 'price'
*çregjistr****im*** – 'striking off'
*decentraliz****im*** – 'decentralization'
*detyr****im*** – 'obligation'
*denacionaiz****im*** – 'denationalization'
*dogan****im*** – 'imposition of customs duties'
*dhur****im*** – 'donation'
*eksport****im*** – 'exporting'
*evidenc****im*** – 'record keeping'
*fatur****im*** – 'invoicing'
*financ****im*** – 'financing'
*fit****im*** – 'profit'
*import****im*** – 'importing'
*industrializ****im*** – 'industrialization'
*inspekt****im*** – 'inspection'
*kapitaliz****im*** – 'capitalization'
*këmb****im*** – 'exchange'
*keqbes****im*** – 'bad faith'
*kërk****im*** – 'research'
*klasifik****im*** – 'classification'
*kod****im*** – 'coding'
*kompens****im*** – 'compensation'
*kontroll****im*** – 'controlling'
*liberaliz****im*** – 'liberalization'
*magazin****im*** – 'warehousing'
*mbishpenz****im*** – 'over-expenditure'
*mbitat****im*** – 'super tax'
*menaxh****im*** – 'management'
*ndërmjetës****im*** – 'mediation'
*organiz****im*** – 'organization'

*përfit**im*** – ‘benefit (gain)’
*planifik**im*** – ‘planning’
*prodh**im*** – ‘production’
*racionaliz**im*** – ‘rationalization’
*regjistr**im*** – ‘registration’
*reklam**im*** – ‘complaint’
*revaloriz**im*** – ‘revalorization’
*rifinanc**im*** – ‘refinancing’
*rifit**im*** – ‘regain’
*riinvest**im*** – ‘reinvestment’
*ristrukturi**m*** – ‘restructuring’
*rivlerës**im*** – ‘reassessment’
*sekuestr**im*** – ‘sequestration’
*sigur**im*** – ‘insurance’
*skad**im*** – ‘expiration’
*skont**im*** – ‘discounting’
*subvencion**im*** – ‘subsidy’
*shpenz**im*** – ‘spending’
*shpronës**im*** – ‘expropriation’
*tat**im*** – ‘tax’
*transport**im*** – ‘transportation’
*verifik**im*** – ‘verification (check-up)’
*vetëfinanc**im*** – ‘self-financing’
*zot**im*** – ‘engagement’
*zhvill**im*** – ‘development’
*zhvleftës**im*** – ‘devaluation’
*zhvlerës**im** (amortizim)* – ‘depreciation’, etc.

-tor:

*administra**tor*** – ‘administrator’
*buxhe**tor*** – ‘budgetary’
*debi**tor*** – ‘debtor’
factor – ‘factor’
inspector – ‘inspector’
*konsuma**tor*** – ‘consumer’
*kredi**tor*** – ‘creditor’
*mutiplika**tor*** – ‘multiplier’
*organiza**tor*** – ‘organizer’
*punë**tor*** – ‘worker’
*terri**tor*** – ‘territory’
*vje**tor*** – ‘annual’, etc.

-je:

*bart**je*** – ‘carriage (conveyance)’
*bler**je*** – ‘buying (purchase, purchasing)’
*humb**je*** – ‘loss’
*llogarit**je*** – ‘calculation’
*ndërmarr**je*** – ‘company’
*shit**je*** – ‘sale (selling, vending)’
*vendimmarr**je*** – ‘decision-making’
*zbrit**je*** – ‘allowance’, etc.

-ues:

*audit**ues*** – ‘auditor’
*bashkëdetyr**ues*** – ‘co-obligor’
*depozit**ues*** – ‘depositor’
*dërg**ues*** – ‘dispatcher (sender)’
*drejt**ues*** – ‘manager’
*financ**ues*** – ‘financer’
*furniz**ues*** – ‘supplier’
*import**ues*** – ‘importer’
*likuid**ues*** – ‘liquidator’
*tatimpag**ues*** – ‘taxpayer’
*transport**ues** (spedicioner)* – ‘shipper’
*uzurp**ues*** – ‘usurper’
*verifik**ues*** – ‘verifier’
*vetadministr**ues*** – ‘self-managing’
*vlerës**ues*** – ‘valuator’
*zhvill**ues*** – ‘developer’, etc.

-shëm:

*i këmbye**shëm*** – ‘exchangeable (convertible)’
*i kundërhtue**shëm*** – ‘objectionable’
*i mohue**shëm*** – ‘deniable’
*i ndryshue**shëm*** – ‘variable’
*i pagu**shëm*** – ‘payable’
*i pakontestue**shëm*** – ‘unquestionable’
*i parëndësi**shëm*** – ‘negligible’
*i pavlef**shëm*** – ‘null (void)’
*i pjesëtue**shëm*** – ‘divisible’
*i qëndrue**shëm*** – ‘consistent’
*i tatue**shëm*** – ‘taxable’
*i trashëgue**shëm*** – ‘inheritable’
*i tregtue**shëm*** – ‘marketable’
*izbatue**shëm*** – ‘applicable’

*i zbrit**shëm*** – 'deductible'
*i zëvendësue**shëm*** – 'substitutive'

-i, -si, -ri:

*aftë**si*** – 'ability'
*dëshm**i*** – 'testimonial'
*kompan**i*** – 'company'
*llog**ari** (konto)* – 'account'
*paaftë**si*** – 'inaptitude'
*pronë**si*** – 'ownership'
*qëndrueshmë**ri*** – 'ability'
*sas**i*** – 'quantity'
*ser**i*** – 'series'
*shoqë**ri** (financiare)* – 'finance (company)'
*trgt**i*** – 'trade'
*veprimtar**i*** – 'activity'

Conclusion

Prefixes and suffixes serve to form new words, but in some languages they can also perform morpheme-formation functions, i.e. provide different grammatical forms to the same word.

Based on the foregoing outline, it follows that the suffix ***-im*** is very productive for the creation of a considerable number of terms in economics, which are mainly added to the active verbal nouns giving them opposite meaning: *akredit**im*** – 'accreditation', *audit**im*** – 'audit', *dogan**im*** – 'imposition', *prodh**im*** – 'production', *tat**im*** – 'tax', etc.

Specifically, suffixes and prefixes have in common the same word-formation function, otherwise there is a list of differences amongst them. Prefix is easier to distinguish from the integral part it belongs to, and the remaining part from it has a function of a meaningful word. Such as: ***bashkë**autorësi-autorësi* – 'joint authorship', ***bashkë**financim-financim* – 'co-financing', ***mbi**fitim-fitim* – 'extra', etc. It is totally different when it comes to suffixes: the part of the word that remains after the removal of the suffix usually does not function as a meaningful word, such as: *menaxh**im**-"menaxh-"* – 'management', *shpenz**im**-"shpenz-"* – 'spending', etc. In addition, suffixes, as a rule, change not only the lexical meaning of the word, but also its relevance as the part of speech, whereas prefixes generally do not affect the relevance of the word to a particular class. Some suffixes give to the nouns different sense and expressive attribute.

While performing the task of substituting foreign terms by Albanian words, a principle to be followed includes translation into the Albanian language only those terms of economics that come from specific languages or from a group of related languages, and which in either case do not have an international character.

LITERATURE

Demiraj, Sh. Ndihmesa e Sami Frashërit në lëvrimin e gjuhës shqipe. *GJUHA SHQIPE Probleme dhedisa figura të shquara të saj*. Tiranë, 2003.

Duro, A. *Studime gjuhësore (terminologji, gjuhësi kompjuterike, kritikë-bibliografi)*. QSA IGJL, Tiranë, 2012.

Duro, A. *Terminologjia si sistem*. "Panteon", Tiranë, 2001.

Duro, A., Pllana, G. Marrëdhëniet logjike ndërmjet shenjave njëfjalëshe e togfjalëshe në terminologji. *Konferenca shkencore "Java e Albanologjisë"* IAP 6/2015, 15–19 qershor 2015. Prishtinë, 2015.

Dhrimo, A. Memushaj, R. *Fjalor drejtshkrimor i gjuhës shqipe*. INFBOTUES, Tiranë, 2011.

Felber, H. *Terminology manual*. UNESCO and Infoterm, Paris, 1984.

Kostallari, A. Gjuha letrare kombëtare shqipe dhe epoka jonë. *Sf*, *no. 4*. Tiranë, 1984.

Lafe, E. Leksiku terminolologjik si problem gjuhësor dhe kombëtar. *Gjendja dhe zhvillimi i terminolojisë shqipe – Probleme dhe detyra (konferencëshkencore)*. ASHSH &ASHAK, Tiranë, 2009.

Leka, F. *Terminologjia tekniko-shkencore dhe gjuha e sotme letrare shqipe. Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe III*. ASHSH, Tiranë, 1989.

Memisha, V. Fjalor i termave themelorë të mekanikës. *Gjuha Jonë*, *nr. 3–4*. Tiranë, 2002.

Pasho, H. Leksiku terminologjik në veprën mësimore-didaktike të Naim Frashërit. *Sf*, *no. 2*. Tiranë, 1991.

Pllana, G. Standardizimi i terminologjisë së inxhinierisë mekanike në gjuhën shqipe nevojë e kohës. *ALBANOLOGJIA International Journal of Albanology*, *Vol. 1, No. 1-2/2014*. Tetovë, 2014.

Pllana, G. The study of mechanics terminology in Albanian language (In comprehensive terminology and in a special subfield*). SLATE 2015 The Asian Conference on Second Language Acquisition and TeacherEducation August 2–4, 2015*. Hiroshima, 2015.

Pllana, G. The study of mechanics terminology in Albanian language (On the level of general terminology and a comprehensive special subfield). *SLATE 2015 Proceedings The Asian Conference on Second Language Acquisition and Teacher Education, August 2–4, 2015*. Hiroshima, Japoni.

Pllana, G. *Formimi I Terminologjive Teknike Shqipe Mbi Bazën E Leksikut Të Përgjithshëm – Procese të krijimit, të pasqyrimit në gjuhë dhe të standardizimit*. QSA IGJL, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2017.

Pllana, S. *Terminologjia bazë e mekanikës në gjuhët shqipe dhe angleze*. QSA IGJL, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2014.

Pllana, G., Pllana, S. Group Word Terms in the Terminology of the Theory of Mechanics in Albanian and English. *The Journal of Education Culture and Society*, Issue 2 semiannual, no. 2, 2013. Wrocław, Poland, 2013.

Qesku, P. *English-Albanian Dictionary*. Tiranë, 2002.

Qesku, P. *Fjalor shqip-anglisht* (*Albanian-English Dictionary*). Tiranë, 1999.

Stefanllari, I. *Fjalor anglisht-shqip*, (ribotim). Prishtinë, 1983.

Shehu, H. Rreth fjalëve angleze ose me prejardhje nga anglishtja në gjuhën e sotme shqipe. *Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë DHE Kulturën Shqiptare*. Prishtinë, 2001.

Thomai, J. *Ligjërata pasuniversiatre (leksikologji, semantikë, leksikografi),* UNIVERSITETI "FAN S. NOLI". Korçë, 2015.

Xhuvani, A. *Vepra I*. Tiranë, 1991.

Xhuvani, A., Çabej, E. Prapashtesat e gjuhës shqipe. *VEPRA I*. Tiranë, 1980.

Iveta PŪTELE
(LU Latviešu valodas institūts)

Semantiskā vārddarināšanas paņēmiena izmantošana 20. gs. 20.–30. gadu latviešu terminoloģijā

Summary

The Use of the Semantic Word-Formation Method in Latvian Terminology of the 1920–30s

In the terminology of the 1920s and 1930s, along with the more widespread word-formation methods like the morphological word-formation and the syntactic word-formation method, also the less frequent semantic word-formation method was used.

In term formation several sub-types of the semantic word-formation method have been used – creation of a new meaning based on the similarity of objects (*velves mugura* 'back of a vault', *sliedes kāja* 'leg of a rail', *jumta spārns* 'wing of a roof', *pāļa kurpe* 'shoe of a pile'), appellation (*ampērs* 'Ampere', *oms* 'Ohm', *adonijs* 'adonic (verse)') and similar processes – partial appellation (*Leidenes pudele* 'Leyden jar', *Parizes zilums* 'Paris blue', *Šekspīra sonets* 'a Shakespearean sonnet', *Raiņa sonets* 'a sonnet of Rainis') and deonymisation (*blaumanisms* 'Blaumanism – characteristic of the Latvian author Blaumanis').

In the terminology of the 1920s–30s the most frequent are the borrowed terms formed using the semantic method. In most cases those are calques. There are rather few terms in the Latvian language formed using this method. Literary theory is prominent among the fields in which the number of both the borrowed terms and those formed using the semantic method is relatively high.

Key words: *term-formation, word-formation method, semantic word-formation method, new meaning of a word, appellation*

*

Termindarināšana ir viens no kādas nozares jēdzienu definēšanas veidiem, kurā jauns termins tiek radīts no valodas vārdu krājumā esošiem vārdiem un vārdu celmiem, izmantojot dažādus termindarināšanas līdzekļus un paņēmienus. Termindarināšana ir cieši saistīta ar vārddarināšanu, tās tradīcijām un likumībām. Paņēmieni, līdzekļi un modeļi var būt gan valodai raksturīgi, tuvi tradicionāliem vārddarināšanas līdzekļiem, gan novatoriski, tieši terminoloģijai atbilstoši. Reizēm šie modeļi kļūst tradicionāli, un ar tiem tiek radīti arvien jauni termini, bet ir gadījumi, kad tie tālākā termindarināšanas praksē neieviešas [Pūtele 2016: 108]. Tā kā visvairāk jaunu vārdu valodā rodas tieši terminoloģijā, jo tā attīstās straujāk nekā vispārlietojamā leksika, ir gadījumi, kad jauns vārddarināšanas paņēmiens, līdzeklis vai modelis vispirms radies termindarināšanā un pēc tam nostiprinājies vispārlietojamās valodas vārddarināšanā. Tomēr, darinot jaunus terminus, galvenokārt tiek izmantoti tie paši paņēmieni un līdzekļi, kuri vārddarināšanā, kādu no tiem vairāk aktivizējot.

Latviešu valodā tiek izmantoti trīs vārddarināšanas paņēmieni – morfoloģiskais, sintaktiskais un semantiskais – un to paveidi [VPTSV 2007: 432; Vulāne 2013: 200–210]. Terminoloģijā ar dažādu produktivitāti tiek izmantoti visi paņēmieni, bet biežāk

morfoloģiskais (atvasināšana) un sintaktiskais (salikteņu darināšana). Semantiskais vārddarināšanas paņēmiens tiek izmantots retāk. No paveidiem ļoti produktīvs ir sintaktiski morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmienu paveids (atvasinājumsalikteņu darināšana). Sastopami arī citi paveidi, piemēram, sapludināšana, strupināšana, separācija, morfoloģiski sintaktiskais – konversija.

Aplūkojamajā periodā – 20. gs. 20.–30. gados – ar dažādu produktivitāti izmantoti šie paņēmieni; raksta mērķis – analizēt **semantisko vārddarināšanas paņēmienu**.

Ar semantisko vārddarināšanas paņēmienu vārdi tiek darināti, vai nu sadaloties vārda leksiskajai nozīmei vai arī valodā jau esošai leksiskai vienībai piešķirot jaunu nozīmi [Vulāne 2013: 204; VPSV 2007: 350], piemēram, *pele* dzīvnieks un kursora pozicionēšanas ierīce, *mēle* orgāns un objekts, kam ir plakana, garena forma, *plecs* ķermeņa daļa un augšējā, vairāk izvirzītā priekšmeta daļa, kas parasti atrodas noteiktā leņķī attiecībā pret tā galveno daļu, vai priekšmeta daļa no atbalsta punkta līdz spēka pielikšanas punktam. Viens vārds, sastatot reālijas un to līdzīgās īpašības, var tikt izmantots gan vienas, piemēram, zooloģijas termins *pele* datorzinātnē, gan dažādu nozaru terminoloģijā, piemēram, botānikas termins *sakne*, piešķirot nozīmes pārnesumu, izmantots valodniecības, matemātikas, anatomijas terminoloģijā, anatomijas termins *mēle* – ģeoloģijas, hidrometeoroloģijas, tehnikas, anatomijas termins *plecs* – fizikas, mehānikas, būvniecības u. c. terminoloģijā. Šis ir sens vārddarināšanas paņēmiens un terminoloģijā tiek izmantots diezgan bieži, jo, sastatot līdzīgas reālijas, jaunu jēdzienu apzīmēšanai tiek izmantoti valodās jau esoši semantiski atbilstoši vārdi un ar nozīmes pārnesuma palīdzību tiek radīti viegli iegaumējami termini [Skujiņa, Ščucka 2008: 126–127].

20. gs. 20.–30. gadu un mūsdienu latviešu terminoloģijā semantiskais vārddarināšanas paņēmiens nav īpaši produktīvs, jo šādi latviešu valodā radušos terminu nav daudz – vairums terminu, kas darināti ar šo paņēmienu, ir kalki, tie pārņemti jeb burtiski tulkoti no citām valodām, pēc to parauga aizgūstot jauno nozīmi.

Izplatīta tematiskā grupa, kurai uz līdzības pamata būvniecības, arī mehānikas un citu tehnisko nozaru terminoloģijā tiek piešķirta cita nozīme, ir dažādu ķermeņa daļu nosaukumi, piemēram, *kāja*, *roka*, *piere*, *plecs*. Šādi darināti termini sastopami arī 20. gs. 20.–30. gadu terminoloģijā:

velves ***paduse***,
kloķa ***kakliņš***,
trīša ***skriemelis***,
žokļu *platums*,
sliedes ***kāja***, *balsta* ***kāja***,
ēveles ***pēda***, *sliedes* ***pēda***, *pamatu* ***pēda***,
balsta ***galva***, *sliedes* ***galva***, *skursteņa* ***galva***,
ēveles ***zobs***, *zāģa* ***zobs***, *slēdzenes* ***zobs***, *urbja* ***zobs***, *laktas* ***zobs***,
spirāles ***acs***,
kāpņu ***vaigs***

Vienam priekšmetam var būt dažādas ar nozīmes pārnesumu nosauktas daļas, piemēram:

laktas ***piere***, ***rags***, ***zobs***,
velves ***paduse***, ***piere***, ***mugura***,
sliedes ***galva***, ***pēda***

Reizēm uz līdzības pamata ar semantisko vārddarināšanas paņēmienu tiek darināts termina raksturojošais elements, piemēram:

ausainā *bults*, ***ausainais*** *uzgrieznis*

Kā jau minēts iepriekš, termini, kas darināti, piešķirot vārdam jaunu nozīmi, bieži vien ir kalki – tie tulkoti no citām valodām, pārņemot arī pārnesto vārda nozīmi, piemēram:

velves ***mugura*** (v. *Gewölberücken – Gewölbe* 'velve' + *Rücken* 'mugura'),
velves ***piere*** (v. *Gewölbestirn – Gewölbe* 'velve' + *Stirn* 'piere'),
gliemežrats (v. *Schneckenrad – Schnecke* 'gliemezis' + *Rad* 'rats')

Redzams, ka minētajos piemēros latviešu valodā izmantota tā pati asociācija, kas vācu valodā – muguras izliekums, piere, gliemezis. Krievu valodas terminos šajā gadījumā izmantotas citas asociācijas, piemēram, latviešu valodas termina *velves piere* krievu valodas ekvivalentā izmantota asociācija ar vaigu (kr. *щека свода*).

Taču nereti gadījumi, kad pēc kontaktvalodu parauga izmantots semantiskais vārddarināšanas paņēmiens, bet asociācija un nozīmes pārnesums ir cits, piemēram:

kloķa ***kakliņš*** (kr. *пальцы кривошипа* 'kloķa **pirksti**'),
ausainā *bults* (kr. *винт с лапками* 'skrūve ar **ķepiņām**', v. *Flügelschraube* '**spārnainā** skrūve')

Pirmajā piemērā redzams, ka krievu valodas terminā izmantota asociācija ar pirkstu, bet latviešu – ar kaklu, otrajā piemērā krievu valodā izmantota asociācija ar ķepām, vācu valodā – ar spārniem, bet latviešu valodā – ar ausīm.

Tiek izmantoti arī citi nozīmes pārnesumi. Diezgan izplatīti terminu darināšanai ar šo paņēmienu ir botānikas un zooloģijas termini, piemēram, valodniecībā vārda uzbūves nosaukšanai tiek izmantoti auga daļu nosaukumi ***sakne***, ***celms***, ***galotne***, arī būvniecībā izmantots auga daļas nosaukums ***kāts*** (*balsta* ***kāts***, *kolonnas* ***kāts***), elektrotehnikā zooloģijas termins ***ligzda*** (*slēgtapiņas* 'spraudņa' ***ligzda)***, būvniecībā zooloģijas termins ***spārns*** jumta slīpuma (*jumta* ***spārns***) un ēkas sānu daļa (*ēkas* ***spārns***) nosaukšanai, tehnikā zooloģijas termins ***gliemezis*** (***gliemežrats***, ***gliemežpārvads***, ***gliemežskrūve***, ***gliemežurbis***, ***gliemežfrēze***) un anatomijā termins ***gliemežnīca*** (*auss* ***gliemežnīca***). Būvniecībā un tehniskajās nozarēs izmantoti **apava** un tā daļu nosaukumi ***kurpe*** (*masta* ***kurpe***, *balsta* ***kurpe***, *brusu* ***kurpe***, *pāļa* ***kurpe***) un ***zole*** (*pamatu* ***zole***) pamatu apakšdaļas nosaukšanai. Būvniecībā savienojuma veidu nosaukšanai lietots dārzkopības termins ***potēt***. Tiek izmantoti arī citi vārdi, kas raksturo formu, piemēram, *vainags* – ēkas vainagveida konstrukcijas nosaukšanai, *gredzens* – attiecīgas formas detaļu un konstrukciju nosaukšanai (*pāļa* ***gredzens***, ***gredzens****lēgs*, ***gredzens****krūve*, *atturu* ***gredzens***, *aptveru* ***gredzens***).

Botānikas terminoloģijā ar semantisko vārddarināšanas paņēmienu darinātajiem terminiem diezgan bieži izmantots sastatījums ar cilvēka ķermeni (***paduses***, ***matiņi***, ***lūpzieži***, *divlūpaini ziedi*, ***ģīmjzieži***), arī ar praktiskiem atbilstošas formas un funkcijas

priekšmetiem (***maciņš***, ***somenis***, ***vairodziņš***, ***kurvjzieži***). Piemēram, par termina *kurvjzieži* motivāciju teikts: „no šī kurvītim līdzīgā ziedu sastata cēlies arī kurvjziežu nosaukums" [Galenieks 1924: 209]. Arī daļai šo terminu nozīme ir aizgūta, piemēram, terminā *lūpzieži* asociācija ar lūpām acīmredzot pārņemta no krievu valodas *губоцветные* (kr. *губы* 'lūpas' *цвететь* 'ziedēt'), bet pamatā tam ir aizguvums no latīņu valodas *Labiatae* (lat. *labia* 'lūpas'). Kalku pirmparaugs bieži vien meklējams jau latīņu un grieķu valodā [Butāne 2016: 37–38] – tātad termina attīstības gaitā asociācija tiek pārnesta no valodas uz valodu. Protams, sastopami arī citi vārdi un to nozīmes līdzība.

Citi semantiskā vārddarināšanas paņēmiena veidi, piemēram, apelativācija, 20. gs. 20.–30. gadu terminoloģijā un latviešu terminoloģijā izmantoti reti. Apelativācija ir semantiskā vārddarināšanas paņēmiena paveids – īpašvārda pārtapšana par sugasvārdu (nepievienojot papildu vārddarināšanas līdzekļus) (uzvārds *Oms – oms*, uzvārds *Rentgens – rentgens*, vietvārds *Konjaka – konjaks*) [VPSV 2007: 37]. Ar šo vārddarināšanas paņēmienu darināti termini ir, bet arī tie gan mūsdienu, gan 20. gs. 20.–30. gadu terminoloģijā biežāk ir aizguvumi. 20. gs. 20.–30. gadu terminoloģijā sastopami, piemēram, tādi aizgūtie apelativējumi kā zinātnieku Ampēra un Oma vārdā nosauktās mērvienības *ampērs* (v. *Ampere*, kr. *амперъ*), *oms* (v. *Ohm*, kr. *омъ*). Par apelativējumiem terminoloģijā visbiežāk kļūst antroponīmi, īpaši izgudrotāju uzvārdi. Taču izmantoti arī citi antroponīmu un onīmu veidi. Apelativācija diezgan bieži sastopama eksaktajās zinātnēs un plaši izmantota arī literatūrzinātnē, piemēram, vārsmu nosaukumos, *adonijs* – no teonīma *Adonijs*/*Adonīss*, *falekijs* – no antroponīma *Falekijs*, *limeriks* – no astionīma *Limerika* [Helviga 2015: 162]. Sastopama arī nepilna apelativācija, kas vērojama vārdkopterminos, kuros onīms vārdkoptermina atkarīgajā komponentā saglabājis saistību ar īpašvārdā ietverto jēdzienu – personu, kura radījusi nosaukto reāliju, vai vietu, kur nosauktā reālija radīta [Helviga 2015: 160; Skujiņa 2002: 100]. Šādu apelativējumu rakstībā parasti saglabāts lielā sākumburta lietojums, jo saistība ar īpašvārdā ietverto jēdzienu nav zudusi. Vairums 20. gs. 20.–30. gados lietoto nepilno apelativējumu ir aizguvumi, piemēram, ķīmijas termini:

> ***Leidenes*** *pudele* (v. *Leydener Flasche* 'leidenes pudele', kr. *лейденская банка* 'leidenes burka, leidenes platkakla pudele'),
>
> ***Vitvorta*** *vītes* (v. *Whitwort-Gewinde* 'vitvorta vītne', kr. *нарезка Витворта* 'vitvorta vītne'),
>
> ***Vulfa*** *stiklene* 'vulfa stikla pudele' (v. *Woolfsche Flasche* 'vulfa pudele', kr. *вульфова склянка* 'vulfa stikla pudele'),
>
> ***Parizes*** *zilums* (v. *Pariserblau* 'parīzes zilums', kr. *парижская лазурь* 'parīzes zilums'),
>
> ***berlines*** *zilums* (v. *Berlinerblau* 'berlīnes zilums', kr. *берлинская лазурь* 'berlīnes zilums')

Lai gan saistība ar īpašvārdā ietverto jēdzienu terminos *Parizes zilums* un *Berlines zilums* nav zudusi, „Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcā" [ZTV 1922: 77, 72] vērojamas svārstības šo terminu lielā vai mazā burta lietojumā – *Parizes zilums* rakstīts ar lielo, bet *berlines zilums* – ar mazo burtu. Rakstību ar mazo burtu, iespējams, ietekmē tā lietojums krievu valodā.

Daudz ar šo paņēmienu darinātu terminu ir literatūrzinātnē. Visbiežāk tas izmantots, lai definētu kāda konkrēta autora izgudrotu, bieži lietotu vai izkoptu strofu, vārsmu vai mākslinieciskās izteiksmes līdzekļa veidu, kuru pēc tam izmantojuši arī citi autori [Helviga 2015: 160], piemēram: ***Alkaja** strofa*, ***Šekspīra** sonets*, ***Vitmena** rinda*. 20. gs. 20.–30. gadu literatūrzinātnes terminoloģijā sastopams daudz šādu aizgūtu terminu, un pēc šī parauga ir radīti arī jauni termini latviešu valodā, piemēram, ***Medeņa** metrs* (arī ***Medeņa** strofa*), ***Raiņa** divieši*, ***Raiņa** sonets* [Helviga 2015: 160].

Jaunu terminu darināšanā izmantots arī apelativācijai tuvs semantiskā vārddarināšanas paņēmiena paveids deonimizācija. Tā aptver ne tikai apelativāciju, bet arī sugasvārda darināšanu no īpašvārda, izmantojot atvasināšanu. Deonimizācija izmantota, piemēram, literatūrzinātnē (*Blaumanis – blaumanisms*, *Upītis – upītisms*, *Rainis – rainisms*).

Secinājumi

20. gs. 20.–30. gadu terminoloģijā līdzās izplatītajiem vārddarināšanas paņēmieniem (morfoloģiskajam un sintaktiskajam) tiek izmantots arī retāk sastopamais semantiskais vārddarināšanas paņēmiens. Termindarināšanā izmantoti vairāki semantiskā vārddarināšanas paņēmiena paveidi – jaunas vārda nozīmes radīšana uz reāliju līdzības pamata, apelativācija un tai līdzīgie procesi – nepilnā apelativācija un deonimizācija.

20. gs. 20.–30. gadu terminoloģijā biežāk sastopami aizgūti ar semantisko vārddarināšanas paņēmienu darināti termini. Visbiežāk tie ir kalki. Terminu, kas ar šo paņēmienu darināti latviešu valodā, nav daudz. Viena no nozarēm, kurā diezgan plaši izmanto gan aizgūtus, gan latviešu valodā ar semantisko paņēmienu darinātus terminus, ir literatūrzinātne.

AVOTI UN LITERATŪRA

Butāne, A. Semantisko kalku nozīme latviešu un citu valodu leksiski semantiskās sistēmas attīstībā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Nr. 18 (II). Liepāja: LiePA, 2014, 49.–58. lpp.

Butāne, A. Terminrade un kalkošana. *Terminrade Latvijā senāk un tagad*. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, Zinātne, 2016, 36.–42. lpp.

Galenieks, P. *Botanika. Ar 145 zīmējumiem tekstā*. Rīga: Lauksaimniecības departamenta izdevums. Krājumā pie Valtera un Rapas akciju sabiedrības Rīgā, 1924. 233 lpp.

Helviga, A. Deonimizācijas loma literatūrzinātnes terminu darināšanā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 18 (2). Liepāja: LiePA, 2014, 77.–92. lpp.

Helviga, A. *Latviešu literatūrzinātnes terminoloģija: vēsturiskais, lingvistiskais un terminogrāfiskais raksturojums*: promocijas darbs. Liepāja: Liepājas Universitāte, 2015. 260 lpp.

Latviešu konversācijas vārdnīca. 21 sēj. Arveds Švābe (red.). Rīga: A. Gulbis, 1927–1940.

Malvess, A. *Tehniska vārdnīca celtniecībai. Tehniska vārdnīca būvvielām, būvdarbiem un konstrukcijām ar pielikumu ģeometrijai un mehānikai*. Rīga: Autora izd., 1931. 688 lpp.

Pūtele, I. Latviskas cilmes un aizgūtu profesiju nosaukumu konkurence gadsimtu gaitā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 16 (1). Liepāja: LiePA, 2012, 220.–227. lpp.

Pūtele, I. Tradicionālais un novatoriskais latviešu termindarināšanā. *Terminrade Latvijā senāk un tagad. LZA Terminoloģijas komisijas 70 gadu jubilejas konferencei veltīts īsrakstu krājums*. Rīga: Zinātne, 2016, 108.–113. lpp.

Skujiņa, V., Ščucka, A. Vārds ar nozīmes pārnesumu termina funkcijā. *Linguistica Lettica*. Nr. 17. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2008, 125.–132. lpp.

Skujiņa, V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. 2. lab., papild. izd. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, LU Latviešu valodas institūts, 2002. 223 lpp.

Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Skujiņa V. (atb. red.). Rīga: Latviešu valodas institūts, Valsts valodas aģentūra, 2007. 623 lpp.

Vulāne, A. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013, 190.–299. lpp.

Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca. Izglītības ministrijas terminoloģijas komisijas sakopojumā. Rīga: IZM, A. Gulbis, 1922. 162 lpp.

Māra VALPĒTERE
(Latvijas Kultūras akadēmija)

Norvēģu sarunvalodas partikulas un to atbilsmes latviešu sarunvalodā

Summary
Conversational Particles in Norwegian and Their Equivalents in Spoken Latvian

The title of the present article can appear inaccurate because the term "particle" is not used to denote a part of speech in Norwegian – in grammar books, those words are pointed out as adverbs and called "small words" (*småord*).

In Norwegian, the frequency of the so-called "small words" is very high. Generally speaking, they can be divided into two versions – those used with stress or without (*trykktung* vs *trykklett*). The words used in a stressed position have relatively clearly marked restricted meaning, and they are widely used both in the spoken and written language. Speaking about the unstressed versions of those words, it is more appropriate to speak about their functions rather than meanings. Often, an equivalent to the corresponding lexeme cannot be found in another language, and different means are used to express the particular idea.

The article mainly deals with the unstressed versions of 3 "small words" – ***jo***, ***da***, and ***vel*** – and considers the ways they are represented in Latvian. Often, they are translated using the same expressive words or not translating them verbatim. Thus, they acquire the function of the discourse markers creating rhythm. Different emotions can be expressed articulating the sentences with a different intonation.

All the examples used in the article are taken only from the Norwegian spoken language corpora – TAUS (1971 – 73) and NoTa (Oslo, 2004–2006), as well as from Norwegian grammar books, offering solutions how they can be rendered in Latvian.

Key words: *Norwegian Latvian, spoken language, "small words"*

*

Ievads

Raksta nosaukums var šķist neprecīzs, jo termins „partikula" kā vārdšķiras definējums norvēģu valodā nepastāv – mācību izdevumos šie vārdi atzīmēti kā apstākļa vārdi vai dēvēti par „mazajiem vārdiņiem" (*småord*). Norvēģu valodā t. s. „mazo vārdiņu" frekvence, īpaši sarunvalodā, ir ļoti augsta; tos var iedalīt divās grupās – ar uzsvaru vai bez tā (*trykktung* vs *trykklett*). Ar uzsvaru lietotajiem vārdiem parasti ir izteikta nozīme, tie plaši tiek izmantoti gan sarunvalodā, gan rakstu valodā. Runājot par neuzsvērtajām formām, noderīgāk ir spriest par to funkcijām, nevis nozīmi. Nereti šie „mazie vārdiņi" neatbilst noteiktai leksēmai citā valodā, konkrētas nozīmes izteikšanai tiek izmantoti atšķirīgi līdzekļi [Golden, MacDonald, et al. 1990: 64]. Rakstā uzmanība vērsta šo vārdiņu neuzsvērto formu lietojumam.

Pētījumā aplūkoti norvēģu valodas trīs „mazie vārdiņi" ***jo***, ***da***, ***vel*** un analizēti veidi to izteikšanai latviešu valodā. Valodnieks Juns Ēriks Hāgens šos leksikas līdzekļus sauc par teikuma adverbiem (*setningsadverb*), kas izsaka modalitāti, reakciju uz kontekstu, zināmu ekspresiju [Hagen 2002: 140–145]. Burtiski pārtulkot un izskaidrot

šo vārdiņu nozīmi teikumos sagādā grūtības, latviešu valodā tie bieži vien tiek tulkoti, izmantojot vienus un tos pašus nozīmi pastiprinošus vai pavājinošus vārdus (piemēram, *taču (tak)*, *laikam*, *gan*), vai arī netulkojot tiem piešķir teksta ritma veidošanas funkciju.

Rakstā apzināti tikai norvēģu sarunvalodas korpusi TAUS (1971 – 73) un NoTa (Oslo, 2004–2006), kā arī norvēģu mācību grāmatās dotie piemēri, jo atrast ekspresīvākus tekstus, kā arī atbilstošus variantus latviešu valodas korpusā ir grūti, ņemot vērā konkrētā materiāla specifiku (izvērstas intervijas, stāstījums), kur ekspresija nav spēcīgi izteikta.

Norvēģu sarunvalodas partikulas, to atbilsmes latviešu sarunvalodā

Partikula ***jo*** norvēģu izcelsmes amerikāņu lingvista Einara Haugena norvēģu-angļu vārdnīcā atzīmēta kā neuzsvērts adverbs, kas teikumā lietots aiz darbības vārda un izsaka izteikuma pārliecību, pastiprina teikumā esošā verba nozīmi; tulkojums varētu būt kā *galu galā*, *protams*, *zināms* [Haugen 1993: 206]. Savukārt valodniece Kirsti Makdonalda uzskata, ka neuzsvērtais adverbs ***jo*** lietots kā runātāja un klausītāja kopīgo zināšanu un izpratnes apzīmējums par konkrētu tēmu, un šķir divas funkcijas – atgādinājuma un pārsteiguma izteikšana. J. Ē. Hāgens šo adverbu sauc par reakcijas adverbu, kas izsaka reakciju uz iepriekš tekstā vai sarunā teikto, un uzsver, ka to nelieto, sarunu vai tekstu ievadot [Hagen 2002: 144]. Kā atgādinājums (*påminnelse*) norāda, ka izteikuma saturs runātājam un adresātam nav jauns. Šo pašu funkciju panāktu papildu teikums – *som du vet* ('Kā jau tu zini'), kas latviešu valodā bieži tulkots ar partikulu ***taču*** (sarunvalodā saīsinātā forma ***tak***).

Nākamajā piemērā informants stāsta par dažādām izglītības iespējām augstskolās.

- så hva har du tenkt å gjøre etter videregående?

  [..] lyst til å bli noe kreativt / [..] et eller annet innen reklame eller noe sånt / [..] journalisthøyskolen er **jo** høyere ... nesten enn å komme inn på medisin / [..] nei da hadde jeg ikke lyst til det så da ble det politi / [..] altså politihøyskolen ligger **jo** på Majorstuen [NoTa 016]

  (ko esi nodomājis darīt pēc vidusskolas?

  [..] vēlos kļūt par kaut ko radošu / [..] kaut ko reklāmā vai tamlīdzīgi / [..] žurnālistu augstskola ir **taču** kaut kas augstāks ... gandrīz kā iestāties *[studēt]* medicīnu / [..] nē tad es to nevēlējos un tā palika policija / [..] tātad policijas augstskola **taču** atrodas Majūštuenē)

Atgādinājums var būt neitrāls, nereti tas izsaka arī dažādas emocijas, īpaši aizkaitinājumu un nepacietību. Tad nozīme drīzāk būtu *som du burde vite* ('Kā tev būtu vajadzējis zināt') vai līdzīgi. [Golden, MacDonald, et al. 1990: 65] Konkrētajos sarunvalodas korpusos šādus piemērus atrast neizdevās, jo intervijas ir neitrālas, nevis ekspresīvas ikdienas sarunas.

- Kan du bestille billetter?

  Jeg gjorde det ***jo*** i går [Golden, MacDonald, et al. 1990: 65].

  (Vai vari pasūtīt biļetes?

  Es ***taču*** to jau vakar izdarīju.)

Bieži vien nav obligāti, lai būtu iepriekš kopīgās zināšanas, uz ko runātājs atsaucas. Var būt arī tā, ka runātājs uzskata, ka adresātam konkrētajā situācijā vajadzētu saprast un izdarīt tos pašus secinājumus, ko runātājs. Šo funkciju teikumā veic adverbs ***jo***.

- Men gutten er **jo** syk! [Golden, MacDonald, et al. 1990: 65].

  (Bet zēns **taču** ir slims!)

Līdzīgi arī nākamajā piemērā no Liberālās tautas partijas (*Det liberale Folkepartiet*) pārstāvja runas, kur ***jo*** netieši norāda, ka teiktais visiem ir saprotams un šādu secinājumu izdarītu ikviens, kurš iepazinies ar situāciju. Savukārt teikums bez ***jo*** norādītu tikai uz politiķa personiskajiem uzskatiem.

- Norge må **joi** EF [Golden, MacDonald, et al. 1990: 66].

  (Norvēģijai **taču** jāiestājas Eiropas Kopienā.)

Lietots kā pārsteiguma izteikums, adverbs ***jo*** signalizē to, ka situācija attīstījusies savādāk, nekā bija gaidīts, balstoties uz agrāko informāciju un zināšanām.

- Maten er **jo** deilig! [Golden, MacDonald, et al. 1990: 66].

  (Ēdiens **taču** ir garšīgs!)

Šis piemērs rāda, ka, pēc runātāja domām, pavārs nav labs, taču ēdiens bijis izcils.

Norvēģu sarunvalodas korpusos sastopams pārbagāts adverba ***jo*** lietojums, kas veic ritma struktūras veidošanas funkciju kā diskursa iezīmētājs, nevis izteiktu atgādinājuma vai pārsteiguma funkciju. Nākamajā piemērā adverbs ***jo*** ir netulkojams vai arī to var tulkot ar ***taču*** reducēto formu ***tak***. Arī minētajiem teikuma adverbiem ***da*** un ***vel*** ir līdzīga funkcija.

- hvordan vil du karakterisere språket der?

  [..] ja der er det **jo** sup-supersossespråk / [..] når jeg bodde i Mosjøen da var det **jo** ... / da snakket jeg **jo** nordlandsk / [..] men så kom vi til Oslo og da var det **jo** Bygdøy er **jo** sossested de luxe **da** [..] [NoTa 008]

  (Kā tu varētu raksturot valodu tur?

  [..] jā / tur **tak** ir supersmalka valoda / [..] kad es dzīvoju Mūšēenē, tad **tak** bija... / tad es **tak** runāju ziemeļnorvēģu *[dialektā]* / [..] bet tad es atbraucu uz Oslo un tad **tak** bija Bigdeja, tā **tak** ir ... smalko ļaužu vieta **nu** luksus)

Adverbs ***da*** neuzsvērtā formā E. Haugena norvēģu-angļu valodas vārdnīcā norādīts kā vārds, kas izteikumam dod „nepārtulkojamu" uzsvērumu jeb emfāzi, kuru autors aptuveni tulko kā *protams*, *katrā ziņā* [Haugen 1993: 96]. K. Makdonalda atzīmē, ka vārds ***da*** ir daudzveidīgāks nekā jau pieminētais ***jo***, dažkārt tā funkciju teikumā ir grūti noteikt [Golden, MacDonald, et al. 1990: 70].

Da jautājumos un atbildēs. Sarunvalodā reakcijas adverbs ***da*** bieži lietots kopā ar atbildes vārdiem ***ja*** un ***nei***, kas modificē atbildes reakciju, piešķirot tai pastiprinājumu, izteikumam – ritmu. Atbildes iegūst pārliecinošāku niansi vai arī tās var izteikt nepacietību [Hagen 2002: 239; Golden, MacDonald et al. 1990: 71], piemēram:

- runājot par sacensībām atrakciju laukumā, kur, uzrāpjoties ar ziepēm noziestā stabā, varēja iegūt balvu

  – var det noen som kom til topps da

  – o **jada** / det var noen som var flinke / det var noen som hadde øvet seg hjemme på flaggstanga [Hanssen et al. 1976: 26; TAUS – A 53].

  (– vai bija kāds, kurš nokļuva līdz galam

  – o **jā tak** / bija daži, kuri bija spējīgi / daži, kuri bija vingrinājušies mājās pie karogkāta)
- runājot par klasesbiedru kaitināšanu skolā:

  – men det var ikke.. / var det no sånn åpen sjikanering da?

  – nei.. / det var det ikke. / absolutt ikke.. / **neida**, **neida**.. / det var det ikke [Hanssen et al. 1976: 23; TAUS – A 53]

  (– bet nebija.. / vai bija kaut kāda atklāta noniecināšana?

  – nē.. / nebija... / nekādā ziņā.. / **nē tak**, **nē tak**.. / nebija)

Norvēģu sarunvalodā adverbu ***da*** nereti pievieno jautājuma teikuma beigās, ja izteikums sastāv tikai no jautājamā vārda, jo norvēģu valodā uzdot jautājumu tikai ar jautājamo vārdu nav pierasts. Latviskais tulkojums būtu partikula ***tad***, nevis apstākļa vārds ar laika nozīmi kā šī adverba uzsvērtajai formai.

- hva skal du gjøre etter det, **da**? [NoTa 008]

  (ko **tad** tu darīsi pēc tam?)
- hvor manger rom har du ... i den leiligheten, **da**? [NoTa 032]

  (cik daudz istabu **tad** tev ir tajā dzīvoklī?)
- Vi skal flytte. Når **da**? Hvor **da**? [Golden, MacDonald, et al. 1990: 71].

  (Mēs pārvāksimies. Kad **tad**? Kur **tad**?)

J. Ē. Hāgens uzsver, ka jautājumu ar ***da*** nelieto, lai uzsāktu sarunu.

- Unnskyld, kunne De fortelle meg veien til Fisketorget, **da**? [Hagen 2002: 145].

  (Atvainojiet, vai Jūs man **tad** neparādītu ceļu uz Fiskertorgi?)

<u>***Da*** kā paskaidrojošs pielikums.</u> K. Makdonalda uzsver, ka adverba ***da*** lietojums raksturīgs īpaši radio un televīzijas ļaudīm ar nozīmi *kā jau zināms*, un, izlaižot šo adverbu, teikuma saturs nemainītos [Golden, MacDonald, et al. 1990: 71].

- Avgjørelsen kan **da** komme som en følge av dette.

  (Lēmums var nākt kā šī *[visa]* sekas.)
- alle leger må ha sånn utvekslingsår **da** rundt om i landet. [NoTa 008]

  (visiem ārstiem ir jābūt tādam apmaiņas *[prakses]* gadam visapkārt valstī)

<u>***Da*** jautājoši apelējošā funkcijā.</u> Adverbs ***da*** tiek lietots, kad cilvēks vēlas saņemt apstiprinājumu sacītajam. Parastu stāstījuma teikumu izrunā un arī pieraksta kā jautājumu vai izsaukuma teikumu [Golden, MacDonald, et al. 1990: 72]. Adverbu ***da*** varētu tulkot kā ***taču*** vai arī teikumu pārfrāzēt.

- Du kan **da** ikke mene det?

  (Tu **taču** nevari tā domāt? / Nevar būt, ka tu tā domā?)
- Herregud, noe slikt gjør man **da** ikke! (Ibsen) [Golden, MacDonald, et al. 1990: 72].

  (Ak Dievs, kaut ko tādu **taču** neviens nedara!)

Sarunvalodā ***da*** var pievienot arī darbības vārdiem pavēles izteiksmē. Latviski to varētu tulkot ar pamudinājuma partikulu ***nu*** vai arī, mainot nozīmi, ar partikulu ***taču*** [norvēģu piemēri no Golden, MacDonald, et al. 1990: 72].

- Kom, **da**!

  (Nāc **nu**! / Nāc **taču**!)
- Ti nå stille, **da**!

  (Tagad **nu** paklusē!)

E. Haugens norvēģu-angļu vārdnīcā adverbam ***vel*** devis plašu, niansētu nozīmju kopumu atkarībā no tā lietojuma un formas (uzsvērts / neuzsvērts) – *protams*, *drīzāk*, *diezgan*, *laikam*, *taču*... [Haugen 1993: 483] K. Makdonalda nošķir vairākas funkcijas – pieņēmuma izteikšana, izteikuma kategoriskuma mīkstināšana, jautājoši apelējoša un uzstājoši apelējoša funkcija [Golden, MacDonald, et al. 1990: 67, 68].

Vel jautājumos un atbildēs. Kopā ar atbildes vārdiem ***ja*** un ***nei*** reakcijas adverba ***vel*** funkcija ir parādīt, ka teiktais sadzirdēts, saprasts un pieņemts zināšanai. Atbildes latviski ir grūti tulkojamas. Uz pozitīviem izteikumiem atbild ar ***ja vel*** ('jā, labi / jā gan'), bet uz negatīviem – ar ***nei vel*** ('nē, labi / nē gan') [Hagen 2002: 239; McDonald 1993: 120]. Var būt viens tulkojums gan pozitīvai, gan negatīvai atbildei – ***ak tā***.

- – vi er ferdige. – **Javel**.

  (– mēs esam gatavi. – Jā, labi. (Ak tā))
- – vi er ikke ferdige. – **Nei vel**.

  (– mēs neesam gatavi. – Nē, labi. (Ak tā))

J. Ē. Hāgens atzīmē, ka jautājuma teikumos adverbu ***vel*** lieto, kad jautātājs nav drošs un vēlas, lai klausītājs viņu pārliecinātu ar pozitīvu atbildi [Hagen 2002: 143]. Tas sakrīt ar K. Makdonaldas norādīto jautājoši apelējošo funkciju. Valodniece uzsver, ka šāda veida jautājumiem ir stāstījuma teikuma vārdu secība un uz pozitīvu jautājumu vēlamā atbilde ir **jā**, bet uz negatīvu – **nē** [Golden, MacDonald, et al. 1990: 68]. Adverbs ***vel*** tulkots ar partikulu ***taču***.

- Du kommer **vel** til selskapet i kveld?

  Ja **da**!

  (Tu **taču** šovakar atnāksi uz viesībām?

  Jā **tak**!)
- Du er **vel** ikke sint?

  Nei **da**!

  (Tu **taču** neesi dusmīgs?

  Tad nē **jau**!)

Pieņēmuma izteikšanas funkcija un izteikuma kategoriskuma mīkstināšanas funkcija ir tuvas savā izpausmē. K. Makdonalda norāda, ka, lietojot ***vel*** pieņēmuma funkcijā, runātājs rēķinās ar to, kā teikums vēsta. Mīkstinot izteikuma kategorismu, ***vel*** norāda, ka runātājs nav uzstājīgs, neizsaka šaubas par izteikuma patieso saturu, nevaino nevienu melos utt. [Golden, MacDonald, et al. 1990: 67, 68]. Tulkojot var lietot apstākļa vārdu ***laikam*** vai divdabi ***domājams***, negatīvos teikumos – apstākļa vārdu ***gluži*** ar verba negatīvo formu.

- Jeg sa **vel** ikke akkurat det.

  (Es **gluži** tā **ne**teicu.)
- ja / hvor lenge måtte dere kjøre buss? [..]

  så da var det **vel** / ja / kjørte **vel** kanskje buss i sånn førti minutter eller noe [NoTa 039]

  (jā / cik ilgi jums bija jābrauc ar autobusu? [..]

  tātad tas bija **laikam** / jā / braucām **laikam** varētu būt ar autobusu kādas četrdesmit minūtes vai tamlīdzīgi)

Runājot izpaužas atšķirības starp dažādām skolēnu grupām:

- de viste seg **vel** på den måt'n at vi... / vi ble **vel** ikke invitert så mange steder som vi kansje... ellers ville ha... blitt [Hanssen et al. 1976: 23; TAUS – A 53]

  (tas izpaudās **domājams** tādā veidā, ka mēs... / mēs **domājams** netikām ielūgti uz tik daudzām vietām, kur mēs varbūt... citādi būtu tikuši *[ielūgti]*)

J. Ē. Hāgens norāda, ka adverbu ***vel*** teikumā lieto, kad runātājs saka to, kam tic, bet tam nav īstu pierādījumu. Bieži šajā funkcijā ***vel*** tiek lietots atbildē kā reakcijas adverbs [Hagen 2002: 143].

- Hvorfor lar Carlo Betty bruke bilen hans så ofte?

  Han er **vel** forelsket i henne!

  (Kāpēc Karlo ļauj Betijai lietot savu automašīnu tik bieži?

  Viņš **domājams** ir viņā iemīlējies.)

Apelējošā funkcijā adverbs ***vel*** piešķir teikumam pavēles noskaņu un emocijas: aizkaitinājumu, dusmas, nepacietību. K. Makdonalda norāda, ka ir iespējams izteikt arī citas emocijas, ***vel*** izrunājot dažādās intonācijās, piemēram, cerību, rezignāciju utt. [Golden, MacDonald, et al. 1990: 68].

- Du ser **vel** at jeg er opptatt.

  (Tu **taču** redzi, ka esmu aizņemts.)
- Det går **vel** bra.

  (Būs **taču** labi.)
- Du har **vel** rett.

  (Tev **droši vien** ir taisnība.)

Secinājumi

Reakcijas adverbu ***jo***, ***da*** un ***vel*** nozīme norvēģu valodas teksta niansēšanai un ekspresivitātes izteikšanai ir būtiska. To frekvence sarunvalodā ir ļoti augsta. Runājot par neuzsvērtajām „mazo vārdiņu" formām, noderīgāk ir spriest par to funkcijām, nevis nozīmi. Dažkārt šie adverbi norvēģu valodā ir netulkojami un drīzāk veic teksta ritma veidošanas funkciju.

AVOTI UN LITERATŪRA

Golden, A., MacDonald, K., Michelsen, B. A., Ryen, E. *Hva er vanskelig i grammatikken? Sentrale emner i norsk som andrespråk*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 1990.

Hagen, J. E. *Norsk grammatkk for andrespråkslærere*. Bergen: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2002.

Hanssen, E. [et al.] *Vanli osjlomål vel: ei samling tekster fra Talemålsundersøkelsen i Oslo*. Oslo: Novus, 1976.

Haugen, E. *Norsk enhelsk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 1984.

Karkonens-Svensons, S. [et al.] *Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga: Norden AB, 2003.

McDonald, K. *Norsk grammatikk til fremmedspråklige, Grunnbok*. Cappelen, 1993.

NoTa – Norsk talespråkskorpus – Oslodelen. Available: http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html

Daiva ZAVISTANAVIČIENĖ
(Kaunas Technical College)

Virginija STANKEVIČIENĖ
(Kaunas University of Technology)

Viorika ŠESTAKOVA
(Kaunas Technical College)

Structural Analysis of English and Lithuanian Compound Terms of Radio Electronics

Summary

Structural Analysis of English and Lithuanian Compound Terms of Radio Electronics

Term composition in Europe has been recently impacted by the process of globalization. Due to technology development the need for specialist cooperation in various scientific fields is evident. The English language is considered to be a source of term composition among many European languages. The study aims to find out relevant models of English and Lithuanian term composition in the area of radio electronics, determine their structure, similarities and differences, identify tendencies inherent to dictionary compilation. The researched material is taken from a multi-lingual (5 languages) *Dictionary of Radio Electronics Terms* (19 thousand terms). Not only does it comprise the main terms of electronics and microelectronics but also it includes terms of communication and radio engineering, television, laser physics, electrical and computer engineering.

Key words: *term composition, compound terms, structural analysis, composition models, structural types*

Santrauka

Sudėtinių angliškų ir lietuviškų radioelektronikos terminų struktūrinė analizė

Pastaruoju metu terminų sudarymą ar kūrimą visoje Europoje sąlygoja globalizacijos procesas. Tobulėjant technologijoms, atsiranda poreikis bendradarbiauti įvairių mokslo sričių specialistams. Anglų kalba laikoma viena iš daugelio Europos kalbų terminų sudarymo šaltinių. Šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti visuomenei aktualių angliškų ir lietuviškų radioelektronikos terminų sudarymo modelius, struktūrą, jų panašumus ir skirtumus. Medžiaga rinkta iš penkiakalbio „Radioelektronikos terminų žodyno“ (19 tūkst. terminų), kuriame be pagrindinių elektronikos ir mikroelektronikos terminų yra pateikti ryšių technikos ir radiotechnikos, televizijos, lazerių fizikos, elektrotechnikos ir kompiuterijos terminai.

Prasminiai žodžiai: *terminų sudarymas, sudėtiniai terminai, struktūrinė analizė, sudarymo modeliai, struktūriniai tipai*

*

Introduction

A language is an ever-changing system with new words coming in and going out all the time. Besides, the meanings of already existing words undergo evolution. This

is especially true for English because of its role as an international language. Spoken around the world as a primary, auxiliary, and business language by 1.53 billion people, it has already become the first truly global language.

Technological change is the most influential factor speeding up the necessity for new term coinage. A lot of new terms from different areas, including telecommunications, IT, computer science, electronics, etc. have been entering the English language and enriching its vocabulary. In addition to the creation of new terms, Dubuc states that a lot of words from the general language are *"constantly being borrowed by different disciplines to name new concepts and designate new realities. In the process, their meaning is broadened, narrowed or otherwise changed"* [Dubuc 1997: 39–40].

Term composition or compilation all over Europe has been greatly influenced by the process of globalization. Due to technology advancement there is a need for cooperation among the specialists of various scientific areas. International communication has an enormous effect on the language and terms of various areas. Thus, not only is term usage essential for the process of communication but it remains relevant for the applied nature in language learning, understanding the principles of term composition, and enlarging vocabulary.

The present study aims to determine the structural classification of terms according to their form, analyse similarities and differences between English and Lithuanian terms, identify the most frequently used structural types. The object of the research is compound terms of radio electronics. The methods of this research are scientific literature overview and statistical analysis of the terms of radio electronics included in the *Dictionary of Radio Electronics Terms*.

Theoretical background

Progress in science and technology promoted the need to name new concepts. Consequently, a number of terms which *"designate concepts specific to subject fields"* [Dubuc 1997: 38] have to be created. Expanding term vocabulary of the Lithuanian language with new terms the native language is given preference. Although analysing the terms provided in dictionaries it is obvious that the English language is considered to be the source of dictionary compilation.

The other requirement for term coinage is shortness of a new term. It is recommended to use simple or compound terms, which are as short as possible. Yet this requirement is not always suitable as most frequently one-word terms are more appropriate to denote related concepts. However, two-word terms are used to name specific concepts. Consequently, a syntactic term formation method prevails in the current term systems when one-word terminological units are not sufficient to express complex concepts, and the basic concept has to be specified, expanded, and elaborated with more components. From the point of view of the form, terms are classified into simple (one-word) and compound (several-word), which are made of two or more words. One-word terms are not only primary (simple) words but also various derivatives, compound words [Gaivenis 2002: 17]. It was determined that compound terms name specific concepts most frequently and they are considered as the most characteristic property of current science vocabulary [Gaivenis 2002: 17; Salager 1983: 31]. Com-

ponent arrangement order is essential for compound terms in the Lithuanian language. Words create compounds with each other in a particular way. The main factor of the word capacity to connect grammatically is existing rules in a language [Jakaitienė 2010: 61].

It is noteworthy to mention that scientific literature presents three term coinage techniques: terminologisation of current words, word composition applying word building techniques (prefixes, suffixes, compounds), and term borrowing [Gaivenis 2002: 53].

Lithuanian linguistics partly compared Lithuanian and English four-word technical structures [Gaivenytė 1997: 91–98], equivalents of new loan words, attributive compounds [Bučienė 2007: 19–23], compound three-word terms of the area of telecommunications [Džežulskienė 2010: 7–21], compound title formation peculiarities of Lithuanian and Latvian plant species [Labanauskienė 2012: 68–80].

Analysis and discussion

This research aims to explain relevant composition models of Lithuanian compound terms of radio electronics and their English equivalents, their structure, similarities and differences, also to find out what tendencies are characteristic of new vocabulary composition.

According to their form, terms can be simple and compound. Comparing the structures of Lithuanian and English terms of radio electronics it was determined that compound terms are the most numerous. Abundance of compound terms is determined by the fact that most frequently a simple (related) term has a nucleus where one or more compound (specific) terms are specified. Having analysed Lithuanian compound terms of radio electronics it was ascertained that two-word compound terms dominate (11,433), there are 4,081 three-word terms and 1,789 terms consisting of more than three-word terms, and there are 1,697 one-word terms.

Scientists claim that not only does a term name a concept but it also distinguishes it from the others. Thus, apart from a nominative function, terms are also characterised by a distinctive function, which is usually performed by adjectives in compound terms [Gaivenis 1967: 71]. The major part of compound terms of radio electronics are constituted by terms made of two components (11,433 terms). As Gaivenis claims, two-word terms differ from other word compounds as they can perform the communicative function independently [Gaivenis 1975: 60]. The following results were obtained after comparing the structural analysis of Lithuanian two-word terms of radio electronics and their English equivalents.

- In most cases a Lithuanian two-word term is matched by a two-word term in English (totally 10,041 terms), e.g. *jautrumas ėsdikliui / etch response* (J131*); pataisos kampas / correction angle* (K142); *skaisčio kitimas / brightness variation* (K620); *efektyvusis plotas / effective area* (P901); *kompleksinė plokštuma / complex plane* (P892), etc.
- 1,125 cases were identified when an English three-word term corresponds to a Lithuanian two-word term, e.g. a*tspindinis cirkuliatorius / reflection-type circulato*r (C158); *krūvininkų tankis / charge carrier density* (T156); *elektronpluoštis zondas / electron-beam probe* (Z24), etc.

- The third group is composed of terms which are two-word terms in Lithuanian, whereas in English they are one-word terms, e.g. *telefoninis laidas / sidetone* (A55); *dujų šalinimas / degassing* (Š29); *atgalinis uždegimas / backfire* (U11), etc.
- Only 85 cases were discovered when a Lithuanian two-word term corresponds to a multi-word term in English, e.g. *linijos įžemėjimas / line short-circuit to earth* (I1269); *spalvotasis kineskopas / colour-cathode-ray tube* (K582), etc.

Analysing Lithuanian three-word terms and their structural equivalents in English it was estimated that Lithuanian three-word terms are most frequently matched by:

- English three-word terms (2,741 cases were identified), e.g. *sukamojo pluošto antena / rotary beam antenna* (A409); *imtuvo perdavimo charakteristika / receiver transfer characteristic* (C72); *Ožė elektronų emisija / Auger electron emission* (E447), etc.
- 870 three-word Lithuanian terms were discovered which in English are two-word terms, e.g. *kartotinė trumpalaikė apkrova / intermittent load* (A607); *vidinių jėgų darbas / internal work* (D128); *mažoritarinis loginis elementas / majority gate* (E354), etc.
- the structure of 436 three-word Lithuanian terms complies with multi-word terms in English, e.g. *didžiausiasis generavimo dažnis / maximum frequency of oscillation* (D304); *matuoklio kokybės faktorius / quality factor of measuring instrument* (F40); *kryptingai išėsdintas griovelis / orientation-dependent etch recess* (G994), etc.
- 34 cases were discovered when a three-word term in Lithuanian corresponds to a one-word term in English, e.g. *gūburinių išvadų formavimas / bumping* (F334); *šukinio darinio gaminimas / interdigitation* (G119); *kompleksinės plokštumos vektorius / phasor* (V520), etc.

1,789 multi-word terms were found in the dictionary of Lithuanian terms of radio electronics.

- 1,077 terms were discovered when a Lithuanian multi-word term corresponds to an English multi-word term, e.g. *kryptinė lazerio spinduliuotės diagrama laisvojoje erdvėje / directivity diagram of laser radiation in free space* (D692); *daugiakartė dažninio tankinimo kreiptis / frequency division multiple access (*K1105), etc.
- 553 terms are identified as Lithuanian multi-word terms, whereas in English they are three-word terms, e.g. *korpusas su optiniu langeliu / window-frame package* (K1039); *vienlustis cilindrinių magnetinių domėnų įtaisas / single-chip bubble* (L125); *gretimojo kanalo garsinio signalo nešlys / adjacent audio carrier* (N75), etc.
- 152 terms were found when a multi-word term corresponds to an English two-word term, e.g. *spalvio signalo sinchronizavimo fazė / burst phase* (F120); *spinduliuotės šaltinių naikinimo raketa / antiradiation missile* (R107); *šviesos pluošto dalytuvo veidrodis / beamsplitter mirror* (V418), etc.
- Only 7 terms were obtained which are multi-word terms in Lithuanian but a one-word term in English, e.g. *antrinė kanalų tankinimo grupė / supergroup* (G1031); *interferencinis televizinio vaizdo iškraipymas / moire* (I647); *integrinis kodeko ir filtro grandynas / combo* (G539), etc.

The following aspect of this research was to identify structural types of compound terms. They were created according to certain criteria. One of them is the interrelation between the components of the main and the dependent words and their position in a group. Describing the expression of the terms of radio electronics the following symbols are referred to: **N** – noun, **Num** – numerical, **Adj** – adjective, **Adv** – adverb, **Partic** – passive participle, **Partic**$_p$ – active participle, **V**$_{inf}$ – infinitive, **Pad** – participle, **Pr** – prepositional construction, **Conj** – conjunction [Džežulskienė, 2010: 7–21]. The other criterion is the character and position of a nucleus and a modifier. Modifiers can be in pre-position (in front of the main word), in post-position (after the main word), or are located in both pre-position and post-position (the main word occurs in the middle of a three-word combination) [Džežulskienė 2010: 7–21].

Three-word terms were selected for this analysis. Having analysed Lithuanian three-word terms of radio electronics and their English equivalents, the most productive model is as follows:

- **Adj+N+N** – *elipsinė atkūrimo adata / elliptical reproducing stylus* (A23); *kontaktinė bandymo aikštelė / test contact pad* (A61), etc.
- **N+N+N** – *lustų montavimo aikštelė / die-mounting area* (A65); *sinchronizavimo signalo amplitudė / sync signal amplitude* (A177), etc.
- **Partic+N+N** – *liekamoji ponešlio amplitudė / vestigial subcarrier amplitude* (A169); *sukamojo pluošto antena / rotary beam antenna* (A409), etc.
- **Adj+Adj+N** – *gilusis priemaišinis centras / deep impurity center* (C11); *elektroninis optinis keitiklis / electron-optical converter* (K408), etc.

Conclusion

Summarising the structures of Lithuanian and English two-word terms, it can be presumed that Lithuanian terms of radio electronics are made according to the principle of economy as it is aimed to create a short term which is easy to remember.

It is possible to generalise that, creating three-word terms in Lithuanian, the same number of words is retained in English or created terms are longer than in English. The following assumption can be made that in creating Lithuanian three-word terms of radio electronics the principle of economy, i.e. shortness, is neglected. Having analysed the structure of Lithuanian multi-word terms and their structural equivalents in English, an insight can be drawn that all Lithuanian terms are made of more words than English terms. Thus, the principle of shortness is ignored as in making three-word terms. Comparing the structures of the Lithuanian and English languages, it is possible to claim that English terms are shorter, they are easier to memorise than Lithuanian terms. The research analysed structural types of compound terms in both languages and determined that the types Adj + N + N and N + N + N are the most recurrent. The structural type Adj + Adj + N is more popular in English, whereas Partic + N + N is more widespread in Lithuanian.

LITERATURE

Bučienė, L. *Veiksminio apibūdinimo atributiniai junginiai. Žmogus ir žodis*, T. 9 (1). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2007, 19.–23. lpp.

Dubuc, R. *Terminology: A Practical Approach*, adapted by Elaine Kennedy. Quebec: Linguatech, 1997, 38.–40. lpp.

Džežulskienė, J. Prepozicinė ir postpozicinė modifikacija: trižodžių angliškų ir lietuviškų terminų gretinamoji analizė. *Kalbotyra,* 2010, 62(3), 7.–21. lpp.

Gaivenytė, J. Lietuviškų ir angliškų keturžodžių technikos struktūrų gretinimas. *Terminologija ir dabartis: mokslo darbai*. Kaunas, 1997, 91.–98. lpp.

Gaivenis, K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius, 2002. 145 p.

Gaivenis, K. Sudėtiniai terminai su prieveiksminiais ir dalyviniais dėmenimis. *Kalbos kultūra* 13, 1967, 71.–72. lpp.

Gaivenis, K. Dvižodžiai sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje. *Lietuvių kalbotyros klausimai,* 1975, T. 16., 60 p.

Jakaitienė, E. *Leksikologija*. Vilnius, Vilniaus universitetas, 2010. 351 p.

Labanauskienė, S. Sudurtinių lietuviškų ir latviškų augalų genčių vardų darybos ypatumai. *Terminologija*. T. 17, 2012, 68.–80. lpp.

Salager, F. *Compound nominal phrases in scientific-technical literature – proportion and rationale. Reading for Professional Purposes: Studies and Practices in Native and Foreign Languages*. A. J. Pugh & J. M. Ulijn (eds.). London: Heinemann, 1983, p. 64.

SOURCES

Radioelektronikos terminų žodynas (Dictionary of Radio Electronics Terms), Vilnius, Litimo, 2000, 1341 p.

Ирина ДИМАНТЕ
(Балтийская Международная Академия)

Типы речевого поведения в деловом пространстве

Summary
Linguistic Behaviour Types in Business Communication Area

The intention of businessmen to position themselves in a definitive way, which seems to be the most appropriate in a given working situation, is expressed in certain linguistic behaviour. The linguistic behaviour chosen by a speaker creates a perceived stereotype of the speaker by other people that defines the speaker's status and position in the business communication area. According to the hierarchy, types of linguistic behaviour can be considered as dominant, linear, and subordinated. The last one can be divided into a limited sub-type and a combined sub-type. Each type has its own distinctive features. In some non-standard situations, a communicator can display unusual linguistic behaviour in different role-plays.

Successful business communication is based on the ability to ascertain an interlocutor's position and intentions expressed verbally and non-verbally. It helps to understand the concealed interests of a colleague, and leads to a constructive dialogue and correct decision-making.

Key words: *dominant type, linear type, subordinated type, business communication*

*

Характер восприятия человека в деловом мире задаётся его внешним видом, манерами и типом речевого поведения. Большинство людей, участвуя в процессе речевой деятельности с ориентацией на определённые целевые установки, преднамеренно или интуитивно стремится к созданию убеждающей коммуникации. Отличаясь своим индивидуальным стилем речевого поведения, деловой человек, тем не менее, в зависимости от коммуникативного повода, складывающейся ситуации и языкового окружения, как правило, моделирует определённый тип, а точнее – стереотип речевого поведения, который имеет свои отличительные характеристики. По другой терминологии, реализация подобного речевого поведения, имеющего характерные черты и отличающегося стандартизованным языковым оформлением, именуется тактикой речевого поведения [Шунейко 2016: 27]. Отличие смоделированного типа речевого поведения (или тактики) от индивидуального речевого стиля заключается в том, что первый характеризуется сходством применения речевого инструментария, имеет распространённый характер и нередко используется в целях манипуляции.

Типы речевого поведения можно рассматривать как *доминирующий* (далее в тексте – *ДРП*), *линейный* (далее в тексте – *ЛРП*) и *подчинительный* (далее в тексте – *ПРП*), т.е. условно распределять их по трём уровням с допустимым подразделением на пограничный и смешанный. Каждый тип речевого поведения характеризуется отличительным набором доминантных черт и применением определённых языковых технологий. Иллюстрацией реализации типов речевого поведения послужит описание моделирования делового общения разными *коммуникаторами*.

На основе анализа исследований и наблюдений специалистов в области коммуникации и речевого поведения (в частности, И. Н. Кузнецова, Ф. И. Шаркова, А. А. Шунейко и И. А. Авдеенко), нами предложены *типы коммуникаторов*, осуществляющих общение на коллегиальном уровне. Иначе говоря, встречающиеся в деловом пространстве *коммуникаторы*, в зависимости от реализуемого ими *типа речевого поведения*, в свою очередь, также подразделяются на типы и подтипы. С учётом степени коммуникативной агрессивности, толерантности или пассивности, а также с включением гендерного аспекта, нами предложены условные наименования, определяющие стиль и характер *делового общения* некоторых *коммуникаторов*, и приведены примеры, позволяющие их идентифицировать по аналогии с известными персонажами.

Коммуникатор, осуществляющий *доминирующий тип речевого поведения*, имеет условное обозначение *лидер*. Приведём лишь некоторые из возможных подтипов: *эгоцентрик (Лир «Король Лир», профессор Хиггинс «Пигмалион» / «Моя прекрасная леди»), примадонна (Миранда Пристли «Дьявол носит Прада»), распорядитель (Фамусов «Горе от ума», шеф-повар из небезызвестного сериала «Кухня»)* и др.

Соответственно, *коммуникатор*, осуществляющий *линейный тип речевого поведения*, имеет условное обозначение *партнёр*. Перечислим примеры возможных подтипов: *наставник (Стародум «Недоросль»), критик (Чацкий «Горе от ума»), мечтатель-прожектёр (Манилов «Мёртвые души»), соратник (главная героиня романа «Дамский мастер»), наблюдатель (Николай Завалишин «Кафедра)», дипломат (полковник Пикеринг «Моя прекрасная леди»)* и др.

Наконец, *коммуникатор*, осуществляющий *подчинительный тип речевого поведения*, имеет условное обозначение *пособник*. Отметим возможные подтипы: *приспособленец (Чичиков «Мёртвые души», Максим Петрович «Горе от ума»), прислужник (Молчалин «Горе от ума»*) и др.

Аналоги перечисленных здесь ярких представителей из художественных произведений и кинофильмов, которые встречаются в деловой повседневности, не всегда столь заметны и выпуклы в своих проявлениях. Однако подобное сравнение позволяет идентифицировать *тип речевого поведения* конкретного *коммуникатора* и помогает установить занимаемую им позицию и трактуемую установку.

Причины, способствующие формированию того или иного типа речевого поведения в социально-деловой среде, нередко остаются за пределами конкретной коммуникативной ситуации, однако в ряде случаев могут быть связаны с занимаемым положением *коммуникатора*, с его амбициями или неудовлетворённостью общей ситуацией, с завышенной или заниженной самооценкой, с самоуважением или его отсутствием и т. д. Во время делового общения в стандартной для него ситуации и среди известного ему коммуникативного окружения, *коммуникатор* стремится позиционировать себя определённым образом, реализуя взятую им за основу установку. Избранный говорящим конкретный тип речевого поведения, в свою очередь, формирует стереотип восприятия данного человека окружающими, тем самым определяя его статус и положение в деловом коммуникативном пространстве. Однако, в зависимости от смены ситуации, характерный для *коммуникатора* тип речевого поведения может видоизменяться: занимающий высокую должность представитель *ДРП*, общаясь с себе подобными на коллегиальном уровне,

может обрести черты *ЛРП* или даже трансформироваться в *ПРП* с вышестоящим по рангу. Для сравнения: различное моделирование речевого поведения Молчалиным при общении с Чацким, Лизой, Софьей и графиней. Постоянно вживаясь в ту или иную роль, он осваивает несколько типов речевого поведения разного уровня.

Рамки данной статьи ограничивают возможность подробного описания всех перечисленных типов *коммуникаторов*, поэтому ограничимся лишь некоторыми из них.

ДРП – лидер

Занимаемая позиция: *коммуникатор* уверен в себе или самоуверен и, как правило, на всё имеет определённую точку зрения, не сомневается в своей значимости и в значительности своих слов. Речевым поведением *коммуникатор* подчёркивает свой особый статус. Реализуемая лидером установка – дать понять деловому окружению, что он отлично всё понимает или даже лучше других разбирается в ситуации, что даёт ему право авторитетно рассуждать, наставлять, указывать, распоряжаться, контролировать, требовать, осуждать и т.д. Поэтому он часто пользуется речевыми конструкциями от первого лица *(я считаю нужным; я думаю, что...; я хочу заметить, что...* и т. п.).

Эгоцентрик

Эгоцентрик является не лучшим образцом лидера. Вербальная и невербальная коммуникация агрессивного *эгоцентрика* базируется на установке, в основу которой заложено стремление доминировать, желание подвести делового партнёра к принятию всех его предложений, а в случае с занимающим низшую должность – к абсолютному подчинению или беспрекословному согласию *с коммуникатором*, с лишением права на высказывание собственного мнения и самостоятельное принятие решений. Нередко этот тип формируется по мере повышения в должности или связан с особенностью профессии (учитель, воспитатель, тренер, полицейский). Но бывает, что *коммуникатор* амбициозен и таким образом компенсирует кажущуюся ему несправедливость – свой низкий статус (сторож, уборщица, дворник, посудомойка), кроме того, возможно, он вытесняет комплексы, скрывает некомпетентность или же просто самоуверен от природы. Его *речевое поведение* в рабочей обстановке нередко характеризуется повышенной активностью, концентрацией на собственной речи, зачастую отсутствием доказательств, перебиванием, повторами-императивами (типа – *зарубите себе на носу, это следует уяснить, повторяю ещё раз!*) и упрёками (*ты не понимаешь, ты не видишь, ты не хочешь меня услышать!*). *Коммуникатор* может пренебрегать знаками внимания (например, не здороваться, якобы не замечая) и формулами вежливости (обращаясь на *ты* в случаях, когда это неуместно). Он может привлекать внимание восклицаниями (*так, я сказал!*), риторическими вопросами (*разве не понятно?*) или повышать голос, доходя до крика. *Эгоцентрик* активно использует императивные конструкции (*позвоните, обеспечьте, сообщите, напишите, организуйте, запланируйте, отправьте, подготовьте, закажите, наймите*), причём без ожидания реакции собеседника и без всякого сомнения относительно выполнения поставленной перед сотрудником задачи.

Примадонна

В гендерном отношении женский коммуникативный тип агрессивного эгоцентрика нами обозначен как *примадонна*. Этот *ДРП* характерен для представительниц, занимающих определённую должность, имеющих особый социальный статус или претендующих на него. Обычно речевое поведение *примадонны* не отличается особой активностью, поскольку она не усматривает в этом необходимости. В большей степени общение сводится к отдельным фразам, содержащим распоряжения, указания, наставления, возражения и даже похвалу, но в редких случаях. *Примадонна* обычно не просит, но, задействовав речевой инструментарий (например, условное наклонение), говорит так, чтобы пожелание было выражено имплицитно и сотрудник сам бы предложил себя в качестве исполнителя (*следовало бы тут разобраться..., надо бы выполнить это к обеду..., хотелось бы посмотреть..., было бы хорошо получить...*). Нередко наблюдается высокомерная манера разговора, с использованием богатого арсенала вербальных и невербальных средств, начиная с надевания «маски Её Величества», леденящей тональности, игнорирования высказываний сотрудников, подчёркнутой иронии, снисходительных усмешек и заканчивая надменным молчанием. Как правило, *примадонна* не находит нужным опускаться до разъяснений, даже когда в этом есть необходимость при решении «производственных» вопросов. Иногда ожидаемые собеседником комментарии реализуются невербальном образом – скрещивание рук, закатывание глаз, поджатые губы, нахмуренный лоб, сдвинутые брови, красноречивый взгляд, насмешливая улыбка. Она не старается утруждать себя формулами вежливости (типа – *будьте так любезны, будьте добры, если Вам нетрудно...*) и выражением благодарности. *Примадонна* бывает замкнутой, но её отстранённость содержит оттенок превосходства. Однако случается, что она стремится к формированию вокруг себя особой коммуникативной среды, в которой общаются на заданные темы подобные ей *коммуникаторы*.

Нередко на коллегиальном уровне среди сотрудников встречается также неагрессивный *эгоцентрик*. Он использует речевые формулы непрямого указания, направляющие действия собеседника в «нужное» русло: *рекомендовано этим заняться...; следует учесть, что...; нужно сообщить о том, что...; стоит подсказать, что...; надо подготовить..., довести до сведения..., позвонить..., выйти на связь..., побеседовать..., предупредить..., объяснить...* и т.п.

ЛРП – партнёр

Занимаемая позиция *партнёра* – это соблюдение коллегиальных отношений. *Коммуникатор* предрасположен к сотрудничеству, или же только по необходимости демонстрирует коллегиальные отношения; он соблюдает речевой этикет, осознавая важность очерченных статусом рамок.

Попечитель или *наставник*

Это разновидности *партнёра,* имеющие много речевого сходства и представляющие тип *коммуникатора,* предрасположенного в той или иной мере сочувствовать и помогать советом. В основу занимаемой позиции обычно заложено убеждение *коммуникатора* в том, что если собеседник ощущает заботу, то он положительно настраивается и готов отвечать взаимностью. Нередко в роли *попечителя*

или *наставника* выступает старший коллега по отношению к менее опытному молодому коллеге, это также советчик, доброжелатель, миротворец, друг всем.

Коммуникатор-попечитель демонстрирует заинтересованность в делах сотрудника, в его продвижении по служебной лестнице, в его личной жизни, вербально и невербально демонстрируя сопереживание. Он предрасположен к активному диалогу. Речевое поведение *коммуникатора* характеризуется тем, что говорящий нагружает сотрудника нередко бестактными вопросами, которые не касаются деловых тем, вызывая последнего на откровенность (*Что нового в твоей жизни? Как себя в целом чувствуешь? Чем занимаешься в выходные? Как складываются отношения с тем-то?*). Он доверительным тоном предлагает советы, которые, на его взгляд, помогут разобраться с проблемами. Применяя особый речевой инструментарий, *коммуникатор* формально объединяет себя с собеседником, например, часто прибегает к наиболее распространённому приёму – использованию личного местоимения *мы (мы же знаем..., это нам известно..., нам ведь понятно..., у нас это не пройдёт...)*. Им активно используется невербальная реакция на озвученное: сочувственное или участливое выражение лица, кивание, вздохи, поджимание губ, настороженность, сосредоточенность, подпирание подбородка рукой для демонстрации повышенного внимания и т.д. Иногда про таких говорят: «*втирается в доверие*» или «*лезет в душу*». *Коммуникатор-наставник* в большей степени ссылается на здравый смысл и стимулирует рассуждения относительно причин и последствий происходящего в рабочей среде, используя вопросительные конструкции (*А как так получилось? И кто за этим стоит? Чем же это может кончиться? И что нам от этого? И что за этим последует? А кто за это возьмётся? Чем нам это грозит?*) Реализация *ЛРП* этого подтипа обычно происходит не на публике, но может осуществляться и в массовой коммуникации в виде поучений, например, заведующим, тренером, учителем, служителем храма.

ЛРП используется при создании образа «своего человека», миротворца, полезного друга и доброжелателя, неравнодушного к проблемам коллег. Это может быть как искренним проявлением чувств, так и применяться в целях манипулирования, например, для получения нужной информации в расчёте на её дальнейшее использование для достижения своих целей или же реализации далеко идущих планов. В таком случае *коммуникатор* стремится заполнить когнитивную среду коллеги актуализированными проблемами, настроить его на сложность их решения или даже на невыполнимость поставленных задач, т.е. попросту сбить с толку. Тем самым он моделирует у своего коллеги необходимый уровень обеспокоенности или растерянности, который обеспечит уважительное отношение к его высказываниям и полезным советам. Таким образом *партнёр* апеллирует к стереотипу взаимовыручки – «*долг платежом красен*», давая понять, что в дальнейшем вправе рассчитывать на поддержку. Содействуя и помогая, *коммуникатор,* однако, не стесняется подчеркнуть свои достоинства и успехи, чтобы предстать в выгодном свете.

ПРП – пособник

Занимаемая *пособником* позиция сводится к соглашательству. Реализуемая им установка может отличаться в зависимости от искренности намерений в отноше-

нии собеседника. Это может быть действительное восхищение коллегой, который занимает лидирующее положение, преклонение перед его должностным или социальным статусом, уважение к его заслугам, трудовому опыту, способностям и достижениям. Это означает для *коммуникатора*: в деле мой коллега разбирается лучше меня, поэтому во всём следует полагаться на его мнение. Или же *коммуникатору*, в зависимости от социального статуса, занимаемой должности или какой-то конкретной коммуникативной ситуации, важно продемонстрировать восхищение собеседником или хотя бы согласие с его мнением по всем затронутым вопросам, даже тогда, когда их взгляды расходятся. Здесь достаточно распространённым является тип *приспособленца*.

Приспособленец

Из всех коммуникативных типов *речевое поведение приспособленца* выделяется многообразием характеристик, т.к. может меняться в зависимости от определённой коммуникативной ситуации, когда есть необходимость возвысить рядом стоящего или под него подстроиться. Как уже отмечалось, занимаемая позиция – соглашательство. Оно характеризуется безусловным согласием с собеседником, которое может совмещаться с угодничеством, превознесением, подобострастием и т.п. Вербально и невербально *приспособленец* стремится подчеркнуть своё подчинение и продемонстрировать отсутствие собственной точки зрения и инициативы в присутствии лидирующего собеседника, а также готовность к активности по распоряжению сверху. Он прибегает к речевым формулам согласия и восхищения, моделируя соответствующие конструкции (*безусловно, непременно, верно, без всякого сомнения; только с Вашими возможностями можно этого достигнуть, только благодаря Вам это стало реальностью, тонко подмечено, как верно Вами замечено...*) и не исключает поддакивания. Старательно демонстрируя понимание и поддержку, *коммуникатор* постоянно использует языковые средства объединения (союзы и личные местоимения), например: *и я (мне) тоже* (*я тоже так считаю, и я тоже заметил, и я удивлён таким отношением, мне тоже так показалось...*). Актуализируя себя как серьёзного собеседника и полезного сотрудника, *приспособленец* поддерживает любую тему разговора, независимо от её уместности в деловой атмосфере. По необходимости он прибегает к междометиям (*ахает* и *охает*). Достаточно вспомнить пример из классики, известного грибоедовского персонажа – Максима Петровича: «*Старик заохал; голос хрипкой... Был высочайшею пожалован улыбкой...*» [Грибоедов 1892: 38].

В невербальном отношении *приспособленец* выражает согласие мимикой (взгляд снизу), жестами (кивание, чуть склонённая голова, опущенные плечи, съёживание). Он может даже доходить до подражания объекту преклонения (стиль одежды, манера держаться), а также перенимать *тип* его *речевого поведения,* который реализует с коллегами, которые ниже рангом. Демонстрируя особое отношение к сотруднику, *приспособленец* занимается запоминанием высказываний этого коллеги и при случае цитирует его в его же присутствии (*помните, Вы говорили...; Вы тогда отметили, что...; Вы так вовремя сказали, что...*).

Занимаемая *коммуникатором* позиция базируется на представлении – не лишённом оснований – что завышенная характеристика коллеги будет способство-

вать его расположению к *приспособленцу* и ориентировать на выгодные тому решения и поступки. Его *речевое поведение* может быть реализовано как в крайне грубой, так и в изощрённой форме. В первом случае в основе реализации лежит неприкрытая лесть, выражаемая оценочным образом. Например, в речевом плане может быть использован специальный языковой инструментарий (формы прилагательных и наречий в превосходной степени) для создания преувеличенных характеристик. Во втором случае демонстрируется якобы внимательное и серьёзное отношение к решению деловых вопросов. В вербальном отношении – это (располагая нужной информацией) сказать то, что понравится; не говорить того, что не понравится; похвалить то, что следует (реальные достижения), соответственно выразить неудовольствие относительно чего-то другого (допущенные кем-то из коллег промахи) и т.п. Способный *приспособленец* обязательно ознакомится с предпочтениями (например, с хобби) сотрудника, он также умеет предугадывать смену настроения и в нужный момент переменит тему. Из *приспособленца* нередко формируется искусный манипулятор, который, подобно пианисту, нажимает на нужные клавиши, чтобы сыграть свою партию. Клавишами служат слабости, склонности, предпочтения, уязвимые места и особенности характера делового партнёра, знание которых позволяет коммуникатору, направляя разговор в нужное русло, формировать деловые отношения с пользой для себя (классический пример – *Чичиков*). Случается, что представитель *ПРП* создаёт барьер между окружающим коммуникативным пространством и объектом своего искреннего или не искреннего поклонения, становясь приближённым *коммуникатором*. Отсекая от реальности своего постоянного собеседника в случае, когда тот является крупным начальником, талантливый *приспособленец*, безусловно, бывает опасен, т.к. может довести руководителя до полной неадекватности мировосприятия. Примеры из реальной истории известны. Также не является редкостью «перерождение» *приспособленца* – смена его обличья. В качестве классического литературного образца служит трансформация *ПРП* в *ДРП* персонажей произведения В. Шекспира «Король Лир» (старшие дочери короля Лира).

В завершение всего вышесказанного хочется отметить, что в деловой среде получение желаемого результата нередко зависит от умения эффективно построить свою коммуникацию. Стремление делового человека позиционировать себя определённым образом, который субъективно представляется ему наиболее приемлемым в характерной рабочей ситуации, находит выражение в реализации какого-либо типа речевого поведения. Здесь важную роль играет умело подобранный речевой инструментарий с учётом социальной стереотипизации. В некоторых нестандартных ситуациях, включаясь в «ролевые игры», *коммуникатор* может реализовывать несвойственные ему типы речевого поведения. Другими словами, намеренно, в целях манипуляции, надевает на себя новую маску. Успешному общению во многом помогает идентификация того *типа речевого поведения*, который в достижении своей цели преднамеренно реализует *коммуникатор* с учётом сложившейся ситуации. Это позволяет выявить нередко скрытые интересы собеседника, дает возможность вести конструктивный диалог и приходить к верным решениям.

ЛИТЕРАТУРА

Грибоедов, А. С. *Горе от ума*. Полное собрание сочинений А. С. Грибоедова. Санкт-Петербург: Издание А. Ф. Маркса, 1892. 393 с.

Кузнецов, И. Н. *Бизнес-риторика*. Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2007. 408 с.

Шарков, Ф. И. *Коммуникология: основы теории коммуникации*: Учебник для бакалавров/ Ф. И. Шарков. – 4-е изд. Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2017. 488 с.

Шунейко, А. А. *Основы успешной коммуникации:* учеб. пособие / А. А. Шунейко, И. А. Авдеенко. Москва: ФЛИНТА: Наука, 2016. 192 с.

Eglė GABRĖNAITĖ
(Vilniaus universitetas)

Grėsmės retorika kaip paveikaus diskurso instrumentas

Summary
Rhetoric of Threats as a Tool for Persuasive Discourse

The article analyzes the rhetoric of threat (an appeal to fear) in political discourse by identifying inventive threat topoi and analyzing rhetorical argumentation – the expression of *argumentum in terrorem*; finally, rhetorical tools creating the value and credibility of addressee are determined.

The material under study comprises the electoral programs of the candidates to the Parliament of the Republic of Lithuania. The empirical research was performed in the form of the qualitative and quantitative analysis of the source content. It allowed to draw the contours of the threat of rhetoric and to reveal the dominant rhetorical topics. The research is of exploratory nature. However, it is sufficient enough to reveal the main trends of political discourse, which probably could be confirmed by wider discourse analysis.

It has been established that the threat rhetoric in political programs is used as a development strategy of persuasive discourse. Both the logical and the emotional – eristic argumentations smoothly interflow with the rhetoric of threat: the threat is thickened up to the personal interest in anticipation of paying attention and stimulating the voter to make the decision favourable to the candidate. Finally, the threat rhetoric allows candidates to position themselves as promising politicians full of competence or determination and as those who can justify the elector's expectations.

Key words: *political rhetoric, political discourse, eristic arguments, topic*

*

Įvadinės pastabos

Grėsmės retorika šiandien tokia populiari viešuosiuose diskursuose, kad palaipsniui ima prarasti savo signalinę funkciją ir tampa įprastu, kasdienės komunikacijos reiškiniu. Žiniasklaida persmelkta įspėjimų apie lokalias ir globalias grėsmes [plg. Zolubienė 2014: 136–156], reklamos, ypač – socialinės, kūrėjai kasdien ieško vis drastiškesnių ir labiau bauginančių raiškos formų [plg. Biržietienė 2012: 144–155], grėsmė *įžodinama* ir *įvaizdinama*, regis, kiekviename žingsnyje, tarytum būtų kone vienintelis paveikios komunikacijos įrankis.

Tokioje grėsmių apsuptyje, jų gausoje ir įvairovėje, gana sudėtinga išskirti konkretesnę retorinę topiką ir jos funkcionavimo dėsningumus. Straipsnyje susitelkta į konkretų diskursą, kurio prigimtyje slypi grėsmės ir kovos su ja eksplikacija – į politinį diskursą. Išsikeltas tikslas – išskleisti grėsmės retoriką politiniame diskurse: identifikuoti invencinę (ne)saugumo topiką bei išskleisti grėsmės *įžodinimą* – verbalines *argumentum in terorem* apeliacijas.

Tiriamoji medžiaga – kandidatų į LR Seimą vienmandatėje Naujamiesčio rinkimų apygardoje Nr. 1 rinkiminės programos, publikuotos *Naujamiesčio apygardos Nr. 1 rinkimų komisijos informaciniame leidinyje*. Leidinyje pateiktos 14 kandidatų programos (žr. 1. lentelę). Atliktas empirinis tyrimas – kokybinė ir kiekybinė šaltinio turinio analizė – leidžia nubrėžti grėsmės retorikos kontūrus ir išskleisti dominuojančius reto-

rinius topus. Dera pastebėti, kad šis tyrimas yra žvalgomojo pobūdžio, tačiau pakankamas išryškinti esmines politinio diskurso tendencijas, kurias, tikėtina, patvirtintų ir didesnės aprėpties diskurso analizė.

1. lentelė

Nr.	Kandidatas	Politinės programos šūkis
1.	**Virgilijus Alekna** *Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis*	Už Lietuvą, kurioje norisi gyventi!
2.	**Arūnas Eigirdas** *Tautininkų sąjunga*	Už visavertę valstybę!
3.	**Ieva Kačinskaitė-Urbonienė** *Darbo partija*	Tai, ko negali kiti!
4.	**Faustas Latėnas** *Lietuvos socialdemokratų partija*	Girdim. Matom. Darom.
5.	**Artur Liudkovski** *Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga*	Už krikščioniškas vertybes! Už socialinį teisingumą ir sąžiningą politiką!
6.	**Alvydas Medalinskas** *Lietuvos centro partija*	Už teisingą ir saugią Lietuvą
7.	**Petras Nausėda** *Lietuvos laisvės sąjunga (liberalai)*	Už laimingą ir turtingą Lietuvą!
8.	**Laurynas Okockis** *Lietuvos žaliųjų partija*	Pirmyn, Lietuva!
9.	**Žygimantas Pavilionis** *Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai*	Žygis už suvienytą Lietuvą!
10.	**Dovilė Šakalienė** *Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga*	Orus žmogus – stipri valstybė!
11.	**Elona Švipienė** *Lietuvos liaudies partija*	Pasirinkimas yra!
12.	**Daiva Urbonavičiūtė** *Partija Tvarka ir teisingumas*	Tesprendžia tauta
13.	**Einaras Vildė** *„Drąsos kelias“ politinė partija*	Svarbiausia – išdrįsti
14.	**Jūratė Zabielaitė** *Politinė partija „Lietuvos sąrašas“*	Tėvynę kuriame kartu

Baimės paveikumas

Aristotelis teigia, esą didžiausią įtaką žmogaus sprendimams daro „pyktis, gailestis, baimė ir priešingi jiems jausmai“ [Nauckūnaitė 2007: 95]. Apeliavimo į baimę populiarumą paveikiuosiuose diskursuose lemia šios emocijos neišvengiamumas – įgaudami vis naujas formas, įvairūs nuogąstavimai ir baimės lydi žmogų nuo gimties iki dienų galo: „Baimė yra mūsų egzistencijos dalis, kurioje atsispindi mūsų priklausomybės ir žinojimas, kad esame mirtingi“ [Riemann 2004: 19]. Galiausiai, šis emocinis potyris

„kyla iš mūsų vaizduotės, kuri yra dalis mūsų prisiminimų, nutikimų, asociacijų, nuojautų“ [Dieliautas 2009: 74] ir „lengvai užtemdo racionalų mąstymą ir skatina tam tikroms grėsmėms teikti didesnį prioritetą“ [Buzan 1997: 186], taip padėdamas paveikaus diskurso kūrėjams siekti savų tikslų.

Visgi šiandien iškyla negrėsmingos grėsmės paradoksas, sietinas anaiptol ne su drąsos ir bebaimiškumo pertekliumi. Psichologai, sociologai vis dažniau kalba apie iškreiptą baimės suvokimą: „Literatūra, kinas, vaizdo technika ir virtualių žaidimų industrija efektyviai transformuoja ir dekonstruoja tradicinius baimės ir siaubo kultūros stereotipus, versdami juos žaidimo ir šou kultūros elementais“ [Šerpetis 2009: 37]. Intensyvūs verbaliniai ir vizualieji diskursai įtraukia adresatą į įspūdingus siaubo išgyvenimo ir įsigyvenimo vaizdinius, kurie diegia imunitetą grėsmei, o su iššūkiais tapatinami ekstremalūs ir net romantizuoti pramoginiai diskursai užkrečia adresatą grėsmės patrauklumu. Taigi negatyvi, bauginanti komunikacija tampa formalumu ar netgi informacine norma, galiausiai – pavakario pramoga „kasdieniniuose bauginimo, gąsdinimo, grasinimo, kėsinimosi reportažuose, ataskaitose, žiniose“ [Dieliautas 2009: 76]. Kol nežadina asociacijų su asmenine patirtimi, net mirtis tėra statistikos suvestinių fragmentas. Taigi grėsmės paveikumas yra glaudžiai susijęs su asmeniškumu – individualia adresato patirtimi ir išgyvenimais.

Vadinasi, grėsmės retorika pati savaime neužtikrina diskurso paveikumo: jei bus per silpna, ji, tikėtina, liks nepastebėta, jei hiperbolizuota – adresatas informaciją ignoruos, vengdamas neigiamų asociacijų [plg. Williams 2012: 14]. Grėsmės patrauklumas slypi susidomėjime, praktinės naudos galimybėje, kitaip tariant – asmeniniame suinteresuotume. Baimę sukeliantis diskursas apibūdinamas kaip „žinios perdavimas apie grėsmę individo gerovei“ [De Bruin 2006: 2]. Vienas iš geriausių tokių diskursų pavyzdžių – socialinė reklama, kurioje dominuoja grėsmės retorika – išskirtinai šiurkšti ir tiesmuka, nevengiama vadinamosios *šoko terapijos* [Lewis 2007: 9]. Čia sąmoningai kuriama grėsmės adresatui, jo dvasinei ir fizinei gerovei atmosfera, tikintis pažadinti diskomforto jausmo inspiruotą atsaką.

Nors grėsmės suvokimas neatsiejamas nuo konkrečių ekonominių ir politinių aplinkybių, įvairūs pastaraisiais dešimtmečiais atlikti tyrimai ir apklausos atskleidžia, kad visuomenei aktualiausios socialinio pobūdžio grėsmės. Pavyzdžiui, 2016 m. spalį Pilietinės visuomenės instituto užsakymu bendrovės „Spinter tyrimai“ atliktoje reprezentatyvioje gyventojų apklausoje taip pat dažniausiai aktualizuotos socialinės grėsmės: „Trečdalis (33 %) respondentų nurodo, kad pagrindinė grėsmė visuomenės saugumui yra emigracija ir visuomenės senėjimas, o ketvirtadalį (26 %) neramina pajamų nelygybė ir socialinė atskirtis. Šios grėsmės Lietuvos gyventojams aktualesnės nei „neprognozuojamos Rusijos“ grėsmė (kurią kaip didžiausią grėsmę įvardija 15 % respondentų), tarptautinis terorizmas (13 %) ar „nevaldoma pabėgėlių krizė“ (9 %)“ [Pilietinės visuomenės institutas 2016].

Retorinė (ne)saugumo topika

Grėsmės retorika politiniame diskurse išsiskiria paradoksaliu dvilypumu: čia apeliavimas į baimę funkcionuoja ir kaip loginis argumentas, ir kaip eristinis persvazijos instrumentas. Vis dėlto, loginė argumentacija, pagrįsta grėsmingų faktų konstatavimu ir statistikos citavimu, paveikumo prasme vargiai gali konkuruoti su retoriniais argumentais, minėtą statistiką užaštrinančiais iki asmeninio adresato intereso.

Kreipdamiesi į adresatus politinio diskurso kūrėjai registruoja problemas ir pateikia jas kaip pavojingas asmens saugumui, net jei šios nebūtinai susijusios su realiomis grėsmėmis adresato gerovei [plg. Buzan 1997: 70]. Būtent saugumas ir jo pažeidžiamumas tampa ir loginės, ir retorinės argumentacijos ašimi. B. Buzan saugumo suvokimą tiesiogiai sieja su išlikimu ir saugumo riba (angl. *bottom line*), įtraukdamas į šią sampratą ir rūpestį dėl išgyvenimo sąlygų. Vadinasi, saugumas gali būti tiriamas visose potencialią grėsmę išgyvenimui keliančiose srityse. Taigi B. Buzan išskiria vertikaliąją ir horizontaliąją saugumo dimensijas. Pirmoji apima tarptautinį, nacionalinį ir individo saugumą, antroji – penkias saugumo sritis: *karinę* (karinės agresijos galimybė), *politinę* (grėsmės, kylančios „iš įstatymų priėmimo ir taikymo“), *ekonominę* („garantuotas priėjimas prie pagrindinių žmogaus gyvenimo reikmių (maistas, vanduo, būstas, švietimas)“, *socialinę* (fizinė, ekonominė grėsmė, teisių suvaržymas, statuso pažeidimas) ir *aplinkosaugos* (dėl aplinkosaugos problemų kylančios grėsmės) [Buzan 1997: 79, 297].

Grėsmės retorika taikosi į pažeidžiamiausią taikinį – subjektyvų asmens saugumą, kitaip sakant, apeliuoja į adresato (ne)saugumo jausmą. Nepaisant to, kad kiekvieno individo „baimė yra asmeniška, individuali, būdinga jam ir jo esmei“ [Riemann 2004: 21], sociume randasi tam tikri grėsmės suvokimo dėsningumai, kadangi „saugumas nėra dalykas, apie kurį individas nusprendžia vienas pats“ [Buzan, Waver, Wilde 1998: 31]. Apeliavimas į galimas grėsmes paveikiausias aktyviai, asmeniškai suinteresuotai auditorijai, kuri kritiškai analizuoja argumentus ir kontrargumentus. Paveikumą lemia ir loginiai, ir emociniai veiksniai, taip pat nauda, kurią gali gauti adresatas [plg. Gabrėnaitė 2006: 26]. Adresatas ieško arba, politinės komunikacijos atveju, renkasi optimaliai jo išgyvenimui palankią strategiją ir „gali daug ką nuveikti, kad sustiprintų savo saugumą“ [Buzan 1997: 69].

Kokį grįžtamąjį ryšį provokuoja į asmens saugumą nukreipta grėsmės retorika? Kaip jau minėta, adresatų reakcija labai įvairi, dominuoja šie auditorijos tipai: *pasyvi auditorija* yra abejinga problemai, ji neieško sprendimų; *sąmoninga auditorija* suvokia problemą, tačiau neieško išeičių, nes mano esanti nepajėgi kontroliuoti situacijos; *aktyvi auditorija* problemą ne tik suvokia, bet ir imasi veiksmų, kad ją išspręstų [plg. Williams 2012: 10].

Logiška, kad rinkimų programose – kandidatų kreipimesi į rinkėjus – vyrauja gyventojams svarbiausių problemų aktualizavimas, pirmiausia, žinoma, socialinių. Programose išsakytų grėsmių adresato saugumui topika sklandžiai sugula į B. Buzan saugumo sričių klasifikaciją: į karines, politines, ekonomines, socialines ir aplinkosaugos grėsmes.

2. lentelė

Grėsmės pobūdis	Keliose programose aktualizuota (iš 14)
Karinė grėsmė	5
Politinė grėsmė	11
Ekonominė grėsmė	12
Socialinė grėsmė	14
Aplinkosaugos grėsmė	1

Kiekvienoje iš keturiolikos programų paminimas *socialinio* saugumo aspektas, dominuojančios grėsmės yra emigracija, mažas gimstamumas, skurdas ir socialinė atskirtis, korumpuota teisėsauga ir smurtinė aplinka, išsilavinimo prieinamumas: *Negalime pateisinti situacijos, kad esame viena labiausiai nykstančių Europos tautų, kad mūsų gretas retina alkoholis, savižudybės, emigracija* (P. Nausėda); *Lietuvių tautos išlikimui kyla neslopstančios grėsmės: tai demografinė lietuvių depopuliacija, masinio skurdo, apsprendžiančio asmens ir visuomenės degradavimą, augimas* (A. Eigirdas); *Šeima – svarbiausias politikos prioritetas. Jos gerbūvio užtikrinimas sprendžia demografijos, emigracijos, socialinės atskirties, visuomenės problemas bei valstybės ateities galimybes* (A. Liudkovski).

Tik du kandidatai savo programose nemini *ekonominių* grėsmių, kiti sutartinai akcentuoja pernelyg menkų pajamų problemą, ekonominį nesaugumą: *Kad dirbantys žmonės neskurstų, siūlome keisti ekonominį valstybės modelį solidariu* (J. Zabielaitė); *Padidinsime pensijas ir jų pakaks gyventi oriai* (V. Alekna).

Politinį saugumą mini vienuolika kandidatų. Tai politikos skaidrumo trūkumas, politinės valios stoka priimti tam tikrus įstatymus, piliečių, bendruomenių įgalinimo sprendžiant svarbius klausimus: *Suvešėjusi politinė korupcija yra tik pasekmė to, ką galima būtų įvardinti, kaip visos politinės sistemos supuvimą, kurią būtina iš esmės pertvarkyti, nes tai jau tampa tiesiogine grėsme Tautos ir Valstybės išlikimui bei kiekvieno piliečio gerovei* (A. Eigirdas); *...priimti įstatymus, siekiant, kad valstybėje būtų daug daugiau teisingumo bei valdžios pareigūnų atsakingumo piliečiams* (A. Medalinskas); *Kad valstybę kurtume kartu ir ja pasitikėtume, turime grąžinti valdžią piliečiams* (J. Zabielaitė).

Nors pastaraisiais metais medijose dominuojančios grėsmės yra karinio pobūdžio, tačiau, kaip minėta, apklausos ir tyrimai atskleidžia, kad jos gyventojams nėra prioritetinės. Šia logika vadovaujasi ir politinio diskurso kūrėjai, *karinio* saugumo temą paliečia tik kiek daugiau nei trečdalis kandidatų (penki). Kandidatai pabrėžia išorinės grėsmės pavojų: *Šiandien Lietuvai yra iškilę du didžiuliai iššūkiai: užtikrinti mūsų valstybės ir piliečių saugumą nuo išorės grėsmių* (A. Medalinskas); *...sieksiu apjungti Šiaurės, Baltijos, Vidurio Europos, Vokietijos, Jungtinės Karalystės, JAV jėgas vardan mūsų regiono gynybinio ir energetinio saugumo* (Ž. Pavilionis).

Su *aplinkosauga* susijusios grėsmės nedomina nei piliečių, nei jiems atstovauti norinčių kandidatų. Vienintelis L. Okockis, Lietuvos žaliųjų partijos atstovas, siūlo viziją valstybės, kurioje *tausojama gamta, efektyviai naudojami švarūs bei saugūs, atsinaujinantys energijos ištekliai.*

Analizuotos vienos vienmandatės apygardos kandidatų programos, tikintis išskirti grėsmės retorikos eksplikaciją makro (valstybės) ir mikro (apygardos, kuriai siekiama atstovauti) lygiu. Vis dėlto, nors ir kreipiamasi į konkrečios apygardos rinkėjus, vos du iš keturiolikos kandidatų tapatinasi su konkrečia apygarda, o tai darantys taip pat apeliuoja į gyventojų socialinio saugumo jausmą: *Mano atgimstančio Naujamiesčio vizija – patogus, saugus, bendruomeniškas mikrorajonas visai šeimai – nuo vyriausių iki jauniausių jo narių!* (I. Kačinskaitė-Urbonienė); *Ilgą laiką gyvenu ir dirbu Naujamiestyje. Manau, kad Seimo nariui apygardos rinkėjų problemos turi rūpėti nemažiau nei nacionalinės. Ypatingą dėmesį Naujamiestyje skirsiu...* (L. Okockis).

***Argumentum in terrorem* raiška – tiesioginės apeliacijos**

Grėsmės retorika paveikiuosiuose diskursuose funkcionuoja kaip eristinio argumentavimo metodas. Dera pabrėžti, kad eristinė argumentacija šiandien vis sparčiau kratosi šimtmečius jai klijuotos negatyvios etiketės, kurią taikliai nusako M. B. Harris: „Tėra du veiksmingi būdai, kuriais žmogų galima priversti daryti tai, ko norime: valdžios (jėgos) naudojimas ir manipuliacija“ [Joule, Beauvois 2005: 15]. Modernioji eristika įsilieja į įtikinamosios komunikacijos teoriją, vis labiau atsiribodama nuo formaliosios logikos ir pabrėždama komunikacinius, psichologinius argumentavimo aspektus. Vis dažniau akcentuojama eristinių metodų sąveika su įtikinimo procesu, tiriamas eristinių argumentų taikymas paveikiuosiuose diskursuose. Eristinė argumentacija šiandien vertinama kaip pragmatinė komunikacijos strategija, naudingas įgūdis, padedąs formuoti ir įtvirtinti asmeninę poziciją [plg. Budzynska-Daca 2013: 7–20]. Taigi iš esmės eristiniai argumentai paveikiajame diskurse legitimuojami, turint minty, kad komunikacijos akto dalyviai disponuoja laisva valia – pasikliauti jais ar atmesti kaip klaidingus.

Vienas iš pagrindinių grėsmės retorikos instrumentų yra *argumentum in terrorem* (arba *argumentum ad metum*) – apeliavimo į baimę argumentas, dar žinomas kaip apeliavimas į neigiamas pasekmes, bauginimo taktika. Jis kildinamas iš *argumentum ad baculinum*, dar vadinamo *lazdos argumentu* arba *įrodymu lazda* – grasinimu paremtu apeliavimu į jėgą. Apeliuojant į baimę akcentuojama grėsmė asmens saugumui (gyvybei, sveikatai, turtui), siekiant paveikti adresato požiūrį, sprendimus, elgesį. Apeliavimas į baimės jausmą taip pat vadinamas psichologinio spaudimo, net psichologinio smurto argumentu, nes žadina nerimą, skatina imtis diskomfortą eliminuosiančių veiksmų [Eidukienė 2009: 272; Koženiauskienė 2013: 112].

Grėsmės retorika politinėse programose yra kovos retorika, konflikto tarp grėsmingos nūdienos ir saugios ateities perspektyvos retorika, išreikšta tiesioginėmis apeliacijomis: *(iš)saugoti, (iš)saugojimas, saugiai, saugus, pražūtingas, grėsmė, ginti, kovoti* ir pnš.

Į saugumo jausmą politinėse programose tiesiogiai apeliuoja kone visi kandidatai, daugelis saugumo motyvą kartoja kelissyk. Pirmiausia pabrėžiamas valstybės saugumas: *saugi Lietuva Europoje ir pasaulyje* (E. Vildė); *...padarysime Lietuvą saugiu ir patikimu gyvenimui ir investicijoms kraštu* (I. Kačinskaitė-Urbonienė). A. Medalisko programoje saugumas iškeliamas net į programinį šūkį *Už teisingą ir saugią Lietuvą*. Beje, ne visada pakanka valstybę tik saugoti, pirmiau ją reikia išsaugoti: *Lietuvos išsaugojimo programa – nes demografinėms problemoms spręsti reikia drąsių priemonių...* (P. Nausėda).

Ne rečiau akcentuojamas rūpestis valstybės piliečių saugumu: *Norime, kad kiekvienas Lietuvos pilietis galėtų gyventi saugiai, oriai ir laimingai* (F. Latėnas); *Kad Lietuvos piliečiai būtų saugūs ir orūs, turime užtikrinti teisingumą valstybėje* (J. Zabielaitė); *...ne visi Lietuvoje gali jaustis laimingi ir saugūs* (P. Nausėda).

Rečiau pažado retorika nukreipiama į konkretesnes sritis: kultūrą ir paveldą (*Sukursime ir įgyvendinsime tautinių bendrijų kultūros bei paveldo išsaugojimo programą* (F. Latėnas), tautiškumą (*Tautinio santykio išsaugojimas*. (E. Švipienė), mokyklas (*Išsaugosime kaimo mokyklas...* (F. Latėnas); *...mokyklų tinklo išsaugojimas...* (A. Liudkovski); emigraciją (*Įteisinsime dvigubą pilietybę, kuri skatins žmones grįžti į Tėvynę ir leis mums išsaugoti ryšį su išvykusiais artimaisiais* (V. Alekna).

Nevengiama vartoti ir paties grėsmės termino: *Lietuvių tautos išlikimui kyla neslopstančios grėsmės.. <...> ...valstybės galios, kurių dėka būtų galima efektyviai kovoti su*

šiomis grėsmėmis, yra tik nuosekliai mažinamos. <...> ...tai jau tampa tiesiogine grėsme Tautos ir Valstybės išlikimui bei kiekvieno piliečio gerovei (A. Eigirdas); įspėjama apie pavojų: *...tiesioginės karinės grėsmės pavojus, masinio skurdo, apsprendžiančio asmens ir visuomenės degradavimą, augimas* (A. Eigirdas), signalizuojama pražūtinga dabarties situacija: *...sumažinti pražūtingus mažai tautai bei valstybei emigracijos mastus* (A. Medalinskas).

Žinoma, konstatavę negatyvią esatį, prometėjiško altruizmo kupini kandidatai į Seimo narius žada kovoti su valstybę ištikusiomis negandomis ir ginti piliečius: *Telksime politines ir intelektualines jėgas, kad Lietuva įgytų ateities perspektyvą ir veiksmingai gintų savo nacionalinius interesus* (J. Zabielaitė); *Žinau, kaip apginti Lietuvos interesus... <...> Kovosiu su Lietuvos piliečių išnaudojimu užsienyje* (Ž. Pavilionis).

Tenka pastebėti, kad kuo labiau kraštutinių pažiūrų partijoms atstovauja kandidatai, tuo radikalesnė jų retorika, tuo kandidatams artimesnis mesijo vaidmuo apokalipsės ištiktame krašte, tuo kontraversiškesnius sprendimus jie siūlo: *Išlikime šiandien, kad būtume rytoj. Daugiau vaikų, mažiau tankų! <...> Kieno įstatymai, tas ir šeimininkas. <..> Lietuva yra Lietuvos piliečių, o ne visų norinčių joje gyventi* (E. Švipienė).

Apibendrinimas

Tyrimo rezultatai atskleidžia, jog pasirinktame duomenų šaltinyje grėsmės eksplikacija yra ir kompozicinė, ir argumentacinė diskurso šerdis. Nesaugumo atmosfera kuriama aktualizuojant tiek realias, tiek hipotetines ekonomines, socialines, politines, karines, aplinkos apsaugos grėsmes, implikuojančias nestabilaus ir chaotiško pasaulio vaizdinį. Šių grėsmių valdymas patikimas adresantui – politinę programą teikiančiam kandidatui, kuriam *a priori* suteikiamos pakankamos kompetencijos eliminuoti grėsmę.

Taigi grėsmės retorika kandidatų į LR Seimo narius programose pasitelkiama kaip paveikaus diskurso kūrimo strategija. Į grėsmės retoriką darniai įsilieja ir loginė, ir emocinė-eristinė argumentacija: grėsmė užaštrinama iki asmeninio intereso, tikintis atkreipti dėmesį ir paskatinti rinkėją priimti kandidatui palankų sprendimą. Galiausiai, grėsmės retorika kandidatams suteikia patogų būdą pozicionuoti save kaip kompetencijos ar tiesiog ryžto kupinus perspektyvius politikus, pateisinsiančius rinkėjo lūkesčius.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Bielinis, L. *Rinkiminių technologijų įvadas*. Vilnius: Margi raštai, 2000.

Biržietienė, S. Lietuviškos socialinės reklamos retorika: įtikinimo būdai. *Respectus philologicus*, 22 (27), 2012, 144–155. Available: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367187539477/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

Budzyńska-Daca, A. Eristic and dispute – applications and interpretations. *Forum artis rhetoricae*, 2, 2013, pp. 7–20. Available: http://www.retoryka.edu.pl/files/far2_2013_art1.pdf

Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1997.

Buzan, B., Wæver, O., de Wilde, J. *Security: a new frame work for analysis*. Boulder, Colo: Lynne Rienner Pub, 1998.

De Bruin, L. M. *Cigarete Smokers' Perceptions of Fear – Appeal Advertising*. University of Pretoria, 2006. Available: https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/23789/00front.pdf?sequence=1

Dieliautas, J. Siaubo išraiškos: kelios rescendentinės variacijos. *Inter-studia humanitatis*, 8, 2009, pp. 73–97. Available: http://interstudia.lt/wp-content/uploads/2013/01/8_Inter-studia_humanitatis_2009.pdf

Eidukienė, D. *Logika*. Vilnius, 2009.

Gabrėnaitė, E. Retorinė persvazija reklamoje. *Filologija*, 11, 2006, pp. 24–28. Available: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367154333707/DS.002.0.01.ARTIC

Joule, R. V., Beauvois, K. L. *Manipuliacijos vadovas padoriems piliečiams*. Vilnius: Alma littera, 2005.

Koženiauskienė, R. *Retorinė ir stilistinė publicistinių tekstų analizė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

Lewis, I., Watson, B., Tay, R., White, K. M. The Role of Fear Appeals in Improving Driver Safety. *International Journal of Behavioral and Consultation Therapy*, V. 3, nr. 2, 2007, pp. 203–222. Available: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ801198.pdf

Nauckūnaitė, Z. Argumentacija: įrodymo ir įtikinimo santykis. Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika. *Mokslo darbai, 9*, 2007, pp. 94–100. Available: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/obj/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367159706759

Nelygybė ir socialinė atskirtis – didesnė grėsmė Lietuvai nei terorizmas, Rusija ar pabėgėlių krizė. *Pilietinės visuomenės institutas*, 2016. Available: http://www.civitas.lt/nelygybe-ir-socialine-atskirtis-didesne-gresme-lietuvai-nei-terorizmas-rusija-ar-pabegeliu-krize/

Riemann, F. *Pagrindinės baimės formos*. Vilnius: Alma littera, 2010.

Šerpetis, K. Pašaukimo dialektika: egzistencinė baimė vs metafizinis siaubas. *Inter-studia humanitatis*, 8, 2009, pp. 26–38. Available: http://interstudia.lt/wp-content/uploads/2013/01/8_Inter-studia_humanitatis_2009.pdf

Volkovas – Волков, А. А. *Курс русской риторики.* Москва: Издательство храма св. муч. Татианы, 2001.

Williams, K. C. Fear appeal theory. *Research in Business and Economics Journal*, 5, 2012, pp. 63–82. Available: http://www.aabri.com/manuscripts/11907.pdf

Zolubienė, E. Socialiniai rizikos kontūrai žiniasklaidoje: televizijos naujienų pranešimų analizė. *Informacijos mokslai*, 67, 2014, pp. 136–156. Available: http://www.zurnalai.vu.lt/informacijos-mokslai/article/view/3099/2227

2016 m. spalio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai vienmandatėje Naujamiesčio rinkimų apygardoje Nr. 1. *Naujamiesčio apygardos Nr. 1 rinkimų komisijos informacinis leidinys*, 2016. Available: http://www.vrk.lt/documents/10180/623997/1+Naujamiestis_2016-08-30_vidus_4%2B4_PRESS.pdf/321b70df-6d27-4b01-9ca7-0b75838895d1

Larisa IĻINSKA, Marina PLATONOVA, Tatiana SMIRNOVA
(Riga Technical University)

Mapping the Concept of Time

Summary
Mapping the Concept of Time

The paper analyzes one of the most universal and at the same time most controversial concepts remaining in the focus of attention of philosophers, scientists, artists, and linguists for many centuries – the concept of time. Modeling and mapping of the concept of time is a challenging process, largely influenced by culture-specific, poetic, and individual perception based on background knowledge. Analysis of the mechanisms of conceptual mapping may contribute to the understanding of the patterns of metaphorical meaning shift, both conventional and creative.

The concept of TIME is studied as a cognitive model considering the linguistic manifestations of this model with a special attention to the cognitive metaphor TIME IS ELEMENT. The authors investigate metaphors, metaphoric expressions, and idioms based on the concept of time (present, past, and future) in the English language considering how these expressions verbalize metaphorical interpretation of life experience.

Key words: *conceptual metaphor, concept TIME, cognitive model, verbalization*

Kopsavilkums
Jēdziena *laiks* kartēšana

Pētījumā analizēts viens no vispretrunīgākajiem jēdzieniem – *laiks*, kas ir filozofu, zinātnieku, mākslinieku un valodnieku uzmanības centrā jau vairākus gadsimtus. Laika jēdziena kartēšana ir sarežģīts process, ko lielā mērā ietekmē kultūrai raksturīga, poētiska un individuāla uztvere, kuras pamatā ir iepriekšējās zināšanas. Konceptuālās kartēšanas mehānismu analīze var būtiski veicināt izpratni par tradicionāliem, kā arī radošiem metaforiskās nozīmes nobīdes modeļiem.

Laika jēdziens tiek pētīts kā kognitīvais modelis, ņemot vērā tā lingvistiskās izpausmes un īpašu vērību veltot kognitīvai metaforai *laiks ir stihija*. Raksta autori pievēršas metaforām, metaforiskiem izteicieniem un idiomām, kuru pamatā ir gan šī metafora, gan arī pakārtotas konceptuālas metaforas angļu valodā, analizējot, kā šie izteicieni verbalizē dzīves pieredzes metaforisku interpretāciju.

Atslēgas vārdi: *konceptuālā metafora*, *jēdziens „laiks”*, *kognitīvais modelis*, *verbalizācija*

*

To see a world in a grain of sand
And heaven in a wild flower
Hold infinity in the palm of your hand
And eternity in an hour

William Blake

Introduction

The paper deals with the analysis of one of the most controversial concepts that has remained in the focus of attention for many centuries – the concept of *time*. Mapping of the concept of time is a challenging process, largely influenced by culture-specific,

poetic, and individual perception based in the background knowledge. The analysis of the mechanisms of conceptual mapping may significantly contribute to understanding of the patterns of metaphorical meaning shift, both conventional and creative.

The concept of *time* is studied as a cognitive model taking into consideration the linguistic manifestations of this model, paying special attention to the cognitive metaphor TIME IS AN ELEMENT. The authors investigate different instances of this metaphor as well as subordinate conceptual metaphors considering how they are used in verbalizing metaphorical interpretation of life experience. As the contribution to this idea, the authors analyze the concept-model of *time* within the framework of two theories: within the theory of monochronic and polychronic times introduced by Hall [1959] and later developed by many prominent scientists including Manrai and Manrai [1995], Hofstede et al. [2010]; and within the cognitive theory of metaphor based on the works of Kövecses [2010], Gibbs [1999], and Lakoff and Turner [1989].

The concept of *time* has always attracted attention of philosophers, scientists, writers and artists, such as, for example, Aristotle, Descartes, Kant, Spencer, Bergson, Newton, Einstein, and many others. *Time* was analyzed as both an objective and psychological phenomenon, as physical value and a philosophical concept.

In literature, *time* has always been inspiration for writers, it has been presented as a continuous flow, as a protagonist in the narrative, and as destiny. Bergson developed the concept of *time* as 'pure duration' [1888/1910]. According to his theory, the present moment (now) is connected with the preceding moment and is always in the process of change. These ideas inspired such writers as Proust, Elliot, Joyce, Borges, Woolf, and many others. In general, the study of *time* has always been based on the concept of change, which implies either linearity and succession, or cyclicality and regularity. Therefore, changes are concrete manifestations of both succession and duration, which are two fundamental aspects of the notion of time [cf. Fraisse 1963].

Time is a highly culture-dependent concept; it is conceptualized, verbalized, and personified differently in different socio-linguistic communities. It is a basic category that not only determines how societies function, but also allows on understanding some behavioral patterns practiced by the members of these societies.

Perception of time as monochronic and polychronic

As it has already been mentioned, perception of *time* may vary depending on the cultural and situational context. In physical terms, *time* is categorized as either absolute (clock) time or relative (experiential) time, which, in its turn, does not always coincide with the clock time. In philosophical terms, *time* may be seen as an abstract concept of eternity.

Nowadays, *time* as a culture-specific concept is analyzed not only in fundamental research, but increasingly in applied sciences focusing on the aspects of human behavior in general and consumer behavior in particular, business communication, cross-cultural contacts, etc. Classification of cultures from the point of view of time orientation into either monochronic or polychronic has gained prominence since the seminal studies by E. Hall and G. Hofstede [cf. Hofstede et al. 2010]. Perception of time as being monochronic implies that time is the given and people are the variable and thus the needs of people are adjusted to suit the demands of time. Time can be measured and is

a limited resource. Human activities are scheduled, sequential, and accountable for. *"People in monochronic cultures prefer promptness, careful planning and rigid commitment to plans; tend to be task-oriented"* [Storti 1999].

In contrast, the polychronic perception of time implies that time is a tool people can use to serve their needs. Time is not a limited resource, it is always available. People may do several things simultaneously without rigid commitment to deadlines. *"People from polychronic cultures are people-oriented. Polychronic cultures tend to prioritize relationships over tasks and do not consider time commitments to be binding"* [Storti 1999]. Lewis argues to the point that time can be perceived as either *"clock- and calendar-related, segmented in an abstract manner for our convenience, measurement, and disposal […] or as event- or personality-related, a subjective commodity which can be manipulated, molded, stretched, or dispensed with, irrespective of what the clock says"* [Lewis 2014].

Differences in the perception of *time* are vividly reflected in the languages of peoples belonging to monochronic and polychronic cultures. The majority of English speaking cultures are classified as monochromic. Lewis [2013] maintains that the USA and the UK are the major linear-active (most monochronic) cultures of the world. Indeed, there are many expressions in the English language that conceptualize *time* as a limited resource, for example, *to spend, lose, waste, or save time; spare time; time burglar; make up for lost time; too much time on my hands; on borrowed time*. The concept becomes especially complicated in people's minds and gets various forms of expression in the text as a product of the mind.

Mapping the concept of time

Perception of time as either polychronic or monochronic is not the only factor that influences the mapping of the concept of time. The symbolical and metaphorical representation of time expressed in different languages depends on the underlying conceptual metaphors. Most frequently spatial metaphors are used to describe time, allowing humans to mentally organize temporal events in a specific way. This aspect has a significant impact on the way people conceptualize time, it is the dominating culture specific perception of time as being either *linear* or *cyclical*. There is a vast body of research into the way the abstract concept of time is conceptualized and verbalized in different languages on the basis of the conceptual metaphor TIME IS SPACE [Cooperrider, Núñez 2016].

Historically, all cultures perceived time as being cyclical, based on the day/night and seasonal cycles, later in their attempt to measure time, some peoples came to a more linear understanding of time. In the shift to a primarily linear perception of time, calendar was developed as a reflection of cycles and seasons based on the movement of the sun and moon. These cycles served the ancient cultures to measure time resulting in the development of the system of numbers, counting, and prediction, which are an important foundation of consciousness and mind [cf. Cashford 2003].

Thus, in the course of time the basic understanding of time shared by representatives of different cultures can be conditionally presented by the following combinations of factors: (1) monochronic, linear; (2) monochronic, cyclical; (3) polychronic, linear; (4) polychronic, cyclical.

This combination of factors still does not give a full account of the way *time* is conceptualized in language. As mentioned above, *time* has been discussed as a philosophical category, enigmatic substance that has a major impact on the course of human life. This idea of unlimited pitiless impact has conditioned the appearance of another conceptual metaphor – TIME IS AN ELEMENT. *Time* as a tenor is compared with the *inexorable power of nature* that cannot be controlled as a vehicle.

The generic metaphor has become the grounding for four constituent metaphors that make a comprehensive taxonomy: TIME IS WATER; TIME IS AIR; TIME IS FIRE, and TIME IS EARTH. These metaphors are not equally ubiquitous and are not equally productive across the languages. The degree of recognizability of a definite conceptual metaphor is to a great degree conditioned how frequently it was used as a source of authentic metaphors in a language, which were later lexicalized and entered the stock of its general vocabulary.

The metaphor TIME IS WATER displays a consistent pattern across the languages, especially within the cultures that conceptualize time as being linear. It should be pointed out that metaphoric comparison of *time* with *water* can be two-fold. Time may be seen similar to a water stream or river based on the similarity of shape, that is, as a linear entity that has its beginning and its end. Two fields of reference match – linear movement from one point to another (time and river) and inability of humans to control or stop this flow. There are numerous idioms and expressions in the English language that are based on comparing *time* with *river*: *flow along the stream of time, against the stream of time, flow of time, river of time*. This understanding of time is closely connected with the idea of change. Conceptualization of time as a river may give ground to more complex metaphors that are not directly based on this basic metaphor, but rather extend their imagery to represent extended allusions, for example, *to drown in the river of time, to drink from the river of time*. In this case, the linear nature of the river is not important, the image of the *river of time* is extended to denote human life. Meanwhile, in polychronic cultures time is compared with a water body based on a different conceptual metaphor. Time is not a linear river flowing from the riverhead to the estuary, "time is seen as a fluid, *circular* stream, where the past, present, and future all unfold simultaneously" [Parikh and Gupta 2010, 33 emphasis added].

There are plenty of expressions in the English language that are based on the comparison of *time* and *water* in terms of the implied similarity of their psychical properties. *Time* is seen as shapeless and liquid, it cannot be captured, it can sip through one's fingers. Simultaneously, *time* can get frozen, stop, which again is just an illusion, a temporary state, because nothing can stop the changing nature of time. Metaphoric comparison of time with water is very common in the English literature; it can be illustrated by a line from Wh. Melville's poem (1856), *"A wonderful stream is the river of Time as it runs through the realms of tears…"*, and a famous quote by James Joyce (1922), *"Can't bring back time. Like holding water in your hand."*

TIME IS EARTH is far less productive than the previous conceptual metaphor. It is interesting to note that many of the expressions that allude to the similarity of time with *sand* as a hyponym of *earth* are essentially based on water imagery – *sands of time* are seen as liquid, flowing, unstable. Thus, nothing can be built on sand, because sand does not provide solid foundation, sand castles are easily destroyed, footsteps on

the sand never remain for long, and even rocks can disappear in time. Moreover, a person can *drown in the sands of time*, an image is very close to drowning in the river of time. This conceptual metaphor can also give grounding to two-fold interpretation. The second interpretation is based on comparing sand in an hourglass with time as its measure. This metaphoric comparison can be vividly illustrated by the poem by Henry Longfellow (1850), *"A handful of red sand from the hot clime of Arab deserts brought, within this glass becomes the spy of Time, the minister of Thought."* In general, a sand or water glass is frequently used metonymically to symbolize the passing time. Another hyponym of *earth – rock* – is not directly related to the representation of time, but is used in related metaphors to describe obstacles and challenges humans face in the course of their life (time).

Conceptual metaphor TIME IS AIR is based on the similarity of *time* with the *wind*, both as substance prone to rapid change and elusive substance that cannot be captured. The idioms based on this imagery include *time flies*, *time storm*. The conceptual metaphor TIME IS WIND represents time as being linear, that is, supporting the wings of flight, stiffening the sales of the ship representing human life. This metaphor often implies the change of the course, unpredictability of movement from one point to another, e.g. *wind of change*, *whirlwinds of time*. The story of Odyssey is one of the brightest examples in the world literature that employs the similarity of representation of *wind* and *change*. Odyssey received a gift of fair winds from the gods for his voyage home from Troy, but the foul winds released by his sailors caused twenty years of wandering. In this case, foul winds represent the unexpected and fatal change of life.

In the English language, this conceptual metaphor is rather productive, moreover, this metaphor becomes a source for cross-domain metaphors, when instead of just one field or reference as a grounding, several ones are used. For example, representation of rapid, ruthless change in human life is often metaphorically represented as *storm*, and this metaphor is rooted in the perception of time as both being a wind (AIR), thunder and lightning (FIRE), and rain (WATER). Nathaniel Hawthorne (1860) is among many writers who used the metaphor TIME IS WIND, *"Time flies over us, but leaves its shadow behind."*

TIME IS FIRE is a very productive metaphor that in general terms conceptualizes time as being cyclical. Fire symbolizes destruction that allows for rebirth and new life. Phoenix is one of the most powerful images of rebirth, it burns to be reborn, *to rise from ashes*. In many cultures, fire is used to open a path for a human soul to a new life, reincarnation. Thus, the image of time as fire would be more transparent to peoples who adopt the cyclical and polychronicconcept of time, where fire is the symbol of immortality [cf. Cooper 2004]. In English, the imagery of fire as a source of birth, e.g. *iron is born in fire,* and destruction, e.g. *scorched earth,* is also popular, however, the idea of re-birth, that is, cyclicality of time, is not omnipresent. Another image that is closely related to the conceptualization of the time of human life as fire is the symbol of the *candle of life* present in many cultures.

In general, time is a transcendental category, which is idealized, personified, deified, and aestheticized. Humans used to personify time to relieve their fear of death, to try to please or deceive time. *"…time is a cognitive illusion rather than an inherent feature*

of the universe, a construction of human consciousness and perhaps the very hallmark of human consciousness" [Popova, online]. Personification of time becomes the subject to complex culture specific allusions, for example, in English time is often represented as a Grim Reaper, essentially, death. Many other European countries personify time as *Chronos* – the Master of Clocks. The investigation of the ways time is personified in different lingua-cultures is a theme for an extensive interdisciplinary research on culture, language, and philosophy.

Conclusion

Temporal aspect is explicitly or implicitly present in every narrative, portrayal of a character, description of a scene or process, because everything has its beginning and end. The concept of *time* is complex and controversial in many respects, thus the analysis of the mechanisms of conceptual mapping of this concept may significantly contribute to the understanding of the patterns of conceptualization, verbalization, and representation of abstract concepts across the lingua-cultures.

The research on the ways how the concept of *time* is verbalized worldwide may promote understanding of the mechanism of mapping of this concept. It is especially significant when dealing with translation and adaptation challenges in case phraseologisms based on the concept *time* have to be transferred across the languages and cultures that perceive and verbalize time differently (e.g. linear to cyclical, polychronic to monochronic, etc). This investigation may also provide valuable insights into the differences in perception of time in different cultures, build awareness of these differences, and thus facilitate bridging the culture gap.

LITERATURE

Bergson, H. Time and free will: Essay on the immediate data of consciousness. Whitefish, MT: Kessinger, 1888/1910.

Cashford, J. *The Moon: Myth and Image*. London: Basic Books, 2003.

Cooper, J. C. *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols*. London: Thames and Hudson Ltd., 2004.

Cooperrider, K, Núñez, R. *How We Make Sense of Time*. Scientific American Nov 1, 2016, Available: https://www.scientificamerican.com/article/how-we-make-sense-of-time/

Fraisse, P. *The Psychology of Time*. New York: Harper & Row, 1963.

Gibbs, R. W. Researching Metaphor, in Cameron and Low (eds.) *Researching and Applying Metaphor*. UK:CUP, 1999, pp. 29–47.

Hall, E. T. *The Silent Language*. New York: Doubleday, 1959.

Hofstede, G., Hofstede, G. J., Minkov, M. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. Revised and Expanded 3rd Edition. New York: McGraw-Hill, 2010.

Kövecses, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*, 2nd ed. Oxford University Press, 2010.

Lakoff, G., Turner, M. *More Than Cool Reason*. USA: University of Chicago Press, 1989.

Lewis, R. *How Different Cultures Understand Time*, 2014. Available: http://www.businessinsider.com/how-different-cultures-understand-time-2014-5

Lewis, R. *Monochromatic and Polychromatic Cultures*, 2013. Available: http://blog.crossculture.com/crossculture/2013/01/monochromatic-and-polychromatic-cultures.html

Manrai, L. A., Manrai, A. K. *Effects of Cultural Context, Gender and Acculturation on Perceptions of Work Versus Social/Leisure Time Usage*, Journal of Business Research, Vol. 32, No. 2, 1995, pp. 115–128.

Parikh, M., Gupta, R. Organizational Behavior. Delhi: Tata McGraw-Hill, 2010.

Popova, M. *A New Refutation of Time: Borges on the Most Paradoxical Dimension of Existence*. Available: https://www.brainpickings.org/2016/09/19/a-new-refutation-of-time-borges/

Storti, C. *Figuring Foreigners Out. A Practical Guide*. USA: Intercultural Press, 1999.

Trehub, A. *The Cognitive Brain*. Massachusetts: MIT Press, 1991.

Truscott, J. B. Boyle, A., Burkill, S., Libarkin, J., Lonsdale, J. *The concept of time: can it be fully realised and taught*? Planet, Vol. 17, Iss. 1, 2006.

Igors KOŠKINS
(University of Latvia)

Tatjana STOIKOVA
(Ventspils University of Applied Sciences)

Formation of the Russian Language of Latvia as a Minority Language

Summary

Formation of the Russian Language of Latvia as a Minority Language

In this article the subject of the formation of the Russian language of Latvia as a minority language is considered in two interconnected aspects: in the aspect of language contacts and the aspect of language situation. On the one hand, the role of Russian as a contact language is shown in the history of Latvia (the aspect of language contacts), on the other it brings out the role of Russian in the development of language situation in Latvia (the aspect of language situation). In the context of the former aspect, the authors produce a periodization of the Russian language contacts in the territory of present-day Latvia from the most ancient times to the 21st century. The latter assumes an analysis of language situation marked by multilingualism from the point of view of historical experience and the present. Interrelation of these specified aspects is traced most accurately throughout the development of the Russian language of Latvia in the 20th century. Two historical periods of Russian functioning as a language of minority are distinguished and the article focuses on the features that originated during the first period – the period of the first Republic of Latvia (1918–1940), namely: preservation and archaization of language, variation of lexical semantics concerning a mother country language, mixing codes (interference), and loans.

Key words: *sociolinguistics, minority Russian, language contacts, the Russian, Latvian, German languages*

Резюме

К проблеме формирования русского языка Латвии как языка меньшинства

В статье рассматривается проблема формирования русского языка Латвии как языка меньшинства в двух взаимосвязанных аспектах: в аспекте языковых контактов и в аспекте языковой ситуации. С одной стороны, показывается роль русского языка в истории Латвии как контактного языка (аспект языковых контактов), с другой – выявляется роль русского языка в развитии языковой ситуации Латвии (аспект языковой ситуации). В контексте первого аспекта авторы предлагают периодизацию контактов русского языка на территории современной Латвии с древнейших времен до XXI в. Второй аспект предполагает анализ языковой ситуации, для которой и с точки зрения исторического опыта, и с точки зрения современности характерен мультилингвизм. Взаимосвязь указанных аспектов наиболее четко прослеживается в развитии русского языка Латвии в 20 в. Здесь выделяется два исторических периода функционирования русского языка как языка меньшинства и рассматриваются его особенности, сформированные в период первой Латвийской Республики (1918–1940), а именно: консервация и архаизация языка, варьирование лексической

семантики относительно языка метрополии, смешение кодов (интерференция), заимствования.

Ключевые слова: *социолингвистика, русский язык меньшинства, языковые контакты; русский, латышский, немецкий языки*

*

Introduction

Relevance of research on the diaspora's language is explained by the keen interest of linguistics in common problems of multilingualism characteristic of the present-day language situation in many countries. The language situation of multilingualism has historically developed and exists also in Latvia where the Russian language has the history reaching back to the depth of centuries. The purpose of this article is to consider the historical conditions of the formation of Russian as a minority language in the territory of Latvia and to characterize its typological lines and features which have developed in the period of the first Republic of Latvia (1918–1940) when Latvia for the first time in history had become an independent state. Descriptive and structural comparative and typological methods are applied to the analysis of the material.

The problem of the formation and functioning of the Russian language of Latvia as a language of minority unites two aspects: an aspect of language contacts and that of a language situation. Consideration of these aspects in interrelation shows the role of the Russian language in the history of Latvia as a contact language and its place in the historically changing language situation, which at the end of the 18th – the beginning of the 19th century developed as the Russian-German-Latvian trilingualism. The situation of trilingualism (which after 1940 was replaced by the Latvian-Russian bilingualism) during the first Republic of Latvia (1918–1940) developed the features of the local Russian language as a minority language. This regional variation of Russian has not been sufficiently studied [Semënova 1973; Koškin 2009; Stoikova 2011]. A mandatory factor of the formation and development of a minority language is its isolation from the mother country language. However, it is necessary to mention that twice in the history of the Russian language of Latvia it has been closely connected with the mother country Russian language – at first with the language of the Russian Empire (from the end of the 18th till the beginning of the 20th century), then with the Russian language of the period of the USSR when Latvian SSR was part of the USSR, and Russian was the state language and the language of international communication.

1. Historical conditions of the formation of Russian as a minority language of Latvia

1.1. Historical contacts of the Russian language in Latvia

Historically there were two languages in the territory of Latvia functioning as contact languages in relation to Latvian (the language of the indigenous people) – Old Russian, subsequently Russian, and German (at first Low Middle German that was replaced by High Middle German). In the periodization of the contact history of the Russian language of Latvia it is possible to distinguish several periods [Koškins 2013: 27]: (1) contacts of the Old Russian language during the period of the 9th–13th century,

i.e. the historical period prior to the beginning of the German-Catholic crusades to the Baltic; (2) contacts of the Old Russian language and the Russian language in the time of the Livonian confederation (13th–16th centuries) and (3) in the period of the "Polish" and "Swedish" times in the history of Latvia (the last quarter of the 16th century – the beginning of the 18th century); (4) contacts of the Russian language of modern and latest times – the period of Latvia (at first partially, and then completely) as a part of the Russian Empire (18th century– the beginning of the 20th century, till 1918); (5) contacts of Russian as the minority language during the independence of the Republic of Latvia (1918–1940); (6) contacts of the Russian language within the national republic as a part of the USSR; (7) the modern period when the Russian language again functions as a minority language, language of the Russian diaspora of the independent Republic of Latvia.

1.2. Multilingualism as characteristic of the language situation in Latvia

Multilingualism is characteristic of the language situation of Latvia from the point of view of historical experience, and from the point of view of the present. The historical periods of contacts of the Russian language of modern and latest times stated above are characterized by the formation of Russian as the language of a continuously increasing ethnic group. The social base for the formation of Russian as a language of minority existed and constantly increased: Russian people have lived in the territory of Latvia since ancient times. According to the historical data, at least from the middle of the 13th century, Russian population started settling in Riga [Hildebrandt 1872: 78]. According to the estimates of M. Semënova, in *The Riga Debt Book* (*Das Rigische Schuldbuch*, 1286–1352) there are about 400 Russian names of merchants, handicraftsmen, and members of their families [Semënova 1977: 197]. Russian fugitives, who were the heretics of Pskov and Novgorod, runaway peasants and handicraftsmen, enlarged the Russian population of Latvia [Zavarina 2003: 16]. Since the second half of the 17th century, a special social group of representatives of the Russian population began to be formed in the territory of Latvia – Old Believers, conservatives fleeing beyond the borders of the Russian state pursued by the authorities [Zavarina 2003: 21]. Growth of the native speakers of the Russian language gradually increased within the 18th–20th centuries when the territory of Latvia was a part of the Russian Empire and then a part of the Soviet Union in the 20th century. In the Soviet years a large number of Russians, Ukrainians, and Belarusians moved to Latvia.

As it was said above, the language situation of multilingualism conditioning the development of features of the local variant of Russian is characterized by a Russian-German-Latvian trilingualism, especially in the cities of Courland Governorate and the Governorate of Livonia. The situation of trilingualism began to decline in the period of the first independent Republic of Latvia (1918–1940) in connection with the strengthening of the active role of the Latvian language, consolidation of bilateral Russian-Latvian contacts, and weakening of the role of the German language because of the mass departure of the representatives of the German-speaking minority in the second half of the 1930s.

2. Russian as a minority language in the period of the first Republic of Latvia

2.1. General characteristics of a language of minority

The 'Regional Russian language' in the period of the independent Republic of Latvia (1918–1940) was not a uniform phenomenon. It is possible to distinguish two variants of the Russian language which to a marked degree have been opposed to each other. On the one hand, Russian was the means of communication for those segments of the population who held low positions in the social hierarchy of the society and for whom Russian was their native language. These were peasants, workers, and poorly educated inhabitants of the capital. This variant of the Russian language in its origin and in its features has been closely connected with the dialect language, the dialects of Old Believers in Latvia, mainly Latgale, and with those dialects of the Russian language which have expanded to the territories of the provinces of Russia, from which the working population of Latvia was replenished during the previous period.

On the other hand, Russian in the time of the first Republic of Latvia was actively used by the representatives of intelligentsia who considered themselves to be the keepers of the Russian literary language traditions [Semënova 1973: 38]. The ethnic structure of these intellectuals who spoke Russian and wrote in the language was rather mixed including Latvians, Jews, Poles, and Germans, in addition to Russians. This variant of the regional Russian language is present in the texts of the Russian journalism, in the language of newspapers. It reflected the features of the Russian literary language of the previous period (period of entry of the territory of Latvia into the structure of the Russian Empire), then gradually grew separate, developing distinct features and began to differentiate itself from the mother country language.

The main source of this variant is the newspaper *Сегодня/Segodnâ* (Today) which took the central place in the history of Russian press of this period. Continuity of the existence of the newspaper *Segodnâ* from 1919 to 1940 allows to observe those language processes, which form the features of the variant of the Russian literary language considerably autonomous and independent of the mother country language. The Latvian variant of the Russian language of this period is characterized by the following typological lines: 1) preservation of the language in its archaic character versus the mother country language; 2) a variation of lexical semantics of words versus the mother country language; 3) mixture of codes of the contacting languages and interference; 4) loans.

2.2. Preservation of language

The tendency of preservation of a language, i.e. the archaic character of the Russian language of Latvia of the first half of the 20th century versus the language of the mother country, is noted in all linguistic areas: graphics, spelling, lexicon, and morphology. In Russia in 1918 there was the state reform of language which legislatively simplified graphics and regulated spelling. This Reform was not extended to the separated territories, including Latvia. Correspondingly, in the Latvian variant of Russian, as well as in the language of the Russian minority of other European countries, up to 1940 there remain archaic graphics, namely: letter ***ъ*** at the end of words after hard consonants; Latin letter ***i*** along with Cyrillic ***и***, and grapheme ѣ (*ять/ât´*). In the field of morphology there remained the morphological forms which were obsolete in the language of the mother country, namely, Genitive case singular form of adjectives, participles, and

pronouns retained inflections *-аго*, *-яго*; Nominative and Accusative cases of feminine and neuter gender plural forms of adjectives, participles, and pronouns retained inflections *-ыя*, *-ія*; Genitive case singular of feminine gender personal pronoun *она* 'she' retained the book form *ея* 'her'. The reformation of a language always reflects changes in language consciousness, i.e. public consciousness, which reflects the hierarchy of social groups in the society. An outstanding Russian linguist Evgeny Polivanov, who investigated the role of graphics and spelling from the viewpoint of sociolinguistics, indicated the social value of the so-called morphological forms [Polivanov 1968: 221]. These forms are bookish and characterize the social dialect of the pre-revolutionary intellectuals as a privileged estate. The course of historical events changed the correlation of social groups in the Russian society, due to the fact that after the revolution the social dialects of the new dominant classes were not distinguished by a high level of education and culture. Thus, simplification of graphics and spelling had been prepared by social processes, and the Russian reform of 1918 provided legislative base fixing the results of these processes.

The preservation of language was manifest also at the lexical level, especially in the field of the social and political lexicon. In the mother country language in the 1920–1930s, whole groups of social and political lexicon became outdated because the state and social system had changed and the new realities of the state and public life demanded new nominations. In the Latvian variant of the Russian language this lexicon remained active because behind it there were still real phenomena of the state and public life. These first of all entail the following groups of the social and political lexicon: names of state and public organizations and institutions (*управа* 'justice', *цех* 'shop', *гильдия* 'guild', *камера* 'camera', etc.); nominations of officials representing authorities and justice (*голова* 'the head', *старшина* 'the foreman', *присяжный* 'the juror', etc.); names of the units of administrative-territorial partitioning of the independent Republic of Latvia (*волость* 'volost', *уезд* 'county'); names of persons in professional activity and/or belonging to the estate (*бонна* 'the governess', *прислуга* 'the servants', *биржевик* 'the stockbroker', *ресторатор* 'the restaurateur', etc.); names of state documents (*уложение* 'code'). For example:

> *Чтобы окончательно ликвидировать сильно разросшееся въ* ***у*****Ѣ*****зд*****Ѣ** *нищенство и бродяжничество, высказано пожелание открыть въ каждой* ***волости*** *по богодельн*Ѣ (October 11, 1929)[1, 2];
>
> *Сенатъ призналъ, что о-во* [общество] ***Большой Гильдіи*** *подлежитъ ликвидаціи по закону о* ***Торг.-Пром.*** (торгово-промышленной) ***Камер***Ѣ (March 24, 1936)[3].

The tendency of preservation and archaization of language is also connected with the increase of the role of the Latvian language and strengthening of the bilateral Rus-

---

[1] Here and henceforth materials from the newspaper Segodnâ are provided and translated.

[2] Finally to liquidate the beggary which has strongly expanded in the county and vagrancy, the wish to open an almshouse in each volost' is stated.

[3] The senate recognized that society of Big Guild is subject to liquidation under the law on the Commerce and Industry Camera.

sian-Latvian contact in the language situation of trilingualism. The history of the word *фильм / fiľm* 'film' and its derivatives in the Russian language of Latvia could serve as an example. The Latvian word *filma* 'film' is a loan from Russian as an intermediary language. In Russian the word *фильм* (an outdated form *фильма*) is a loan from English *film* [Fasmer 1987: 4, 194]. In the mother country of the Russian language this word has been registered in dictionaries since 1926 [Černych 2001: 2, 313]. The feminine gender form *фильма* was originally used: the feminine gender form is explained by analogy to the noun *лента* 'a tape'. The morphological variation in the language of the mother country of feminine and masculine gender forms *фильма*, *фильм* is characteristic of the period of the 1920s; in the beginning of the 1930s the masculine gender variant was more frequent, yet coexisting with the feminine gender form [Krysin 2004: 82, 94]). Both variants are registered in the *Dictionary of the Russian Language* in Dmitry Ushakov's edition (*Tolkovyj slovar´ russkogo âzyka*) reflecting the lexicon of the Russian literary language of the 1920–30s [Ušakov 1940: 4, 1082]. In the later explanatory dictionaries of the Russian language, which reflect the standard lexicon of the second half of the 20th century, only the masculine gender form *фильм* is registered [Evgen´jeva 1984: 4, 565].

In the Russian language of Latvia in the 1920s, and especially in the 1930s, the feminine gender form *фильма / fiľma* was actively used. For example:

> *Латышско-финское о-во* (общество) *устроило вчера въ «Сплендидъ-Паласъ» закрытый сеансъ* ***фильмы*** *«Финляндия зоветъ»* (January 7, 1936)[4];
>
> *Вчера показывали въ Лондоне впервые* ***фильму*** *Нормана Эллей о японской бомбардировке и потопленіи американскаго военнаго судна «Пеней»* (January 12, 1938)[5].

The feminine gender form in the Russian language of Latvia was dominating. That apparently indicates the influence of the conditions of isolation from the language of the mother country and engagement with the Latvian language as the Latvian word *filma* is of feminine gender.

The relative adjective *фильмовый 'film'* and the verb *зафильмовать* 'to shoot the film' are derivatives formed from the noun *фильма 'film'*. These words were not used in the Russian language of the mother country, neither have they been registered in the main dictionary of the language of the mother country – the dictionary in Dmitry Ushakov's edition, but were actively used in the Russian language of Latvia in the 1920–30s. This fact is also explained by the supportive influence of the Latvian language. For example:

> *Германско-русский* ***фильмовый*** *конфликт* (October 2, 1928)[6];

---

[4] Latvian-Finnish society yesterday organized a closed session of film "Finland Calls" in "Splendid Palace".

[5] Yesterday in London there was the premiere of Norman Elley's movie about the Japanese bombing and sinking of the American warship "Penej".

[6] German-Russian film conflict.

> *Этому закону подчинены даже* ***фильмовые*** *«стары», какъ Грета Гарбо, Марлена Дитрихъ, Вилли Фричъ* (January 4, 1938)[7].

2.3. Variation of lexical semantics

We will observe the variation of lexical semantics in the Russian language of Latvia versus the language of the mother country on the example of the functioning of the ideologeme *фашизм / fašizm 'fascism'* and its derivatives – *фашист* 'the fascist', *фашистский* 'fascist'. These loans have appeared both in the mother country language and the Russian language of Latvia since the middle of the 1920s. However, both denotative and, especially, connotative meanings of these lexemes in the language of the mother country and in the language of the Latvian minority differ.

The dictionary of the Russian language in Dmitry Ushakov's edition (*Tolkovyj slovar´ russkogo âzyka*), the dictionary of the new Soviet era, defines *фашизм 'fascism'* as "*one of forms of open bourgeois dictatorship in some capitalist countries which has arisen in Italy after the first imperialistic war under the conditions of a general crisis of capitalism*" (translated by T. Stoikova) [Ušakov 1940: 4, 1064]. In the Russian language of the mother country, the words *фашизм* 'fascism', *фашист* 'the fascist', *фашистский* 'fascist' began to correspond to the national socialist ideology as the political force not only in Italy, but also in other countries of Western Europe – France, Germany, Austria, etc. (expansion of denotative meaning) and assumed negative emotional and axiological connotations.

In the Russian language of Latvia these words have a narrow denotative meaning and are used for designation of the political power and the state ideology only in Italy. Their connotative meaning, in comparison with the mother country language, includes both poles of estimates. Let us compare contexts in which these lexemes develop a positive assessment:

> ***Фашисты*** *разоблачаютъ безчестныхъ людей и изгоняютъ ихъ изъ своей среды* (October 1, 1929)[8];
>
> *Дуче [...] обещаетъ мусульманамъ от имени* ***фашистской*** *Италии миръ, справедливость и благополучіе* (March 23, 1937)[9].

Let us compare also the negatively painted context where ideologems *фашизм 'fascism'* and *большевизм 'bolshevism'* are synonymous and develop a negative connotation:

> ***Фашизмъ и большевизмъ*** *— это какіе-то враждующіе между собой близнецы* (November 28, 1928)[10].

However a connotative meaning could be absent at all, e.g. in the following contexts:

---

[7] Even film stars, as Greta Garbo, Marlene Dietrich, Willie Frich, are subordinated to this law.

[8] Fascists expose disgraceful people and expel them from the environment.

[9] Duche on behalf of fascist Italy promises Muslims peace, justice, and wellbeing.

[10] Fascism and Bolshevism are the same twins conflicting among themselves.

Новый ***фашистскій*** *выборный* ***законъ*** *[…] принятъ итальянскім кабинетомъ министровъ* (February 28, 1928)[11];

опубликована резолюція, принятая ***большимъ фашистскимъ совѣтомъ*** *послѣ обширнаго доклада Муссолини* (February 8, 1936)[12].

Distinctions in the semantics of lexemes are determined by the use of words in the discourse space. Inclusion of the Russian language of Latvia in the communicative space of Europe and isolation from the socio-political space of the Soviet Russia caused distinctions in the lexical meanings of many words, especially those belonging to the political and public lexicon.

2.4. Interference and loans

The 1920–30s are characterized by strengthening of the bilateral contact of the Russian and Latvian languages. The internal prestige and influence of Latvian which increased in the second half of the 1930s in connection with the growth of the national state (after the change of power in 1934) intensified the processes of interference and loans from Latvian into Russian. Borrowings especially abundantly entered the sports, social, and political lexicon.

In the local Russian language there were new names of professional and youth organizations supported by the government: *айзсарги* 'members of the voluntary military organization' (Latv. *aizsargs* 'defender'), *ванаги* 'members of the militarized organization' (Latv. *vanags* 'falcon'), *мазпулки* 'members of the youth organization' (Latv. *mazpulki* 'small regiments'). For example:

Ванаги *стоятъ твердо за Латвію* (April 5, 1936)[13];

По порученію Президента государства полк. (полковник) *Р. Бебрисъ посѣтилъ лагерь рижскихъ* ***мазпулковъ*** (July 9, 1938)[14].

Interferential influence of the Latvian language is very different and it affects the whole groups of words. Further we will consider how interference is shown in the functioning of a word-formation type of names of female persons by profession (and other social functions) with a colloquial suffix *-ш-*, formed from names of masculine gender. Unlike stylistically neutral names of masculine gender *секретарь* 'secretary', *доктор* 'doctor', *бухгалтер* 'accountant', etc., corresponding feminine gender lexemes (*секретар**ша**, докто**рша**, бухгалте**рша***, etc.) in the mother country language are stylistically degraded, that limits their use and does not allow to use in the texts with informative function containing official information. However in the Russian language of Latvia the words of this group occur in texts:

---

[11] The new fascist elective law is adopted by the Italian cabinet council.

[12] The resolution adopted by grand fascist council after the extensive report of Mussolini is published.

[13] "Vanags" stand up firmly for Latvia.

[14] Upon the request of the President of the state, colonel R. Bebris has visited the camp of the Riga "mazpulks".

Уволена ***бухгалтерша*** *Банка Латвіи – помощница П. Лерхе* (January 16, 1936)[15];

Участіе ***секретарши*** *парижского торгпредства Грошовской въ политическомъ убійствѣ* (January 18, 1938)[16].

In these contexts violation of the norm of the mother country language is observed in connection with neutralization of a degraded stylistic connotation in the lexical meaning of words *секретарша* 'secretary', *бухгалтерша* 'accountant'. The interference is caused by the influence of the Latvian language where in other related couples of names of this category gender is indicated by the inflection: Latv. *grāmatved**is** – grāmatvede* 'accountant', *sekretār**s** – sekretāre* 'secretary', *doktor**s** – doktore* 'doctor', etc. Both Latvian words in couples are stylistically neutral, the distinctions are only grammatical.

Conclusion

The Russian language of Latvia at the beginning of the 20th century under the conditions of the political and cultural independence of Latvia and isolation from the language of the mother country began to develop as an independent variant. In the first half of the 20th century typological features distinguishing the Russian of Latvia from the mother country language were shown, i.e. preservation and archaization; lexico-semantic variation versus the mother country language; interference under the influence of the Latvian language, loans as a result of the mutual influence of the two languages. These features reflect difficult and contradictory processes. Preservation and archaization of the language indicates a continuity of the Russian language of Latvia with the literary language of pre-revolutionary Russia as exemplary. The lexico-semantic variation versus the language of the mother country demonstrates orientation of the Russian language of Latvia not towards the Russian but towards the European discourse space. Active processes of interference and loans indicate that the Russian language of Latvia has carried on a long tradition of being a contact language, they also testify to the close mutual influence of the Russian and Latvian languages during this historical period.

The Russian language of Latvia developed and continues to function under the conditions of multilingualism, while reacting to factors and features of a historically changeable language situation, and it needs to be considered in further studies of the Latvian variant of the Russian language.

LITERATURE

Černych, P. Â. *Istoriko-ètimologičeskij slovar´ sovremennogo russkogo âzyka. V 2-h tomah.* Moskva: Russkij âzyk, 2001.

Fasmer, M. *Ètimologičeskij slovar´ russkogo âzyka. V 4-h tomah. Trubačëv O. N. (perevod c nemeckogo i dopolnenija).* Moskva: Progress, 1987.

Hildebrandt, H. (ed). *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352).* St. Petersburg: Die Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1872.

[15] The bookkeeper of the Bank of Latvia – the assistant P. Lerkhe is dismissed.

[16] Involvement of the secretary of the Parisian trade mission, Groshovskaya in political murder.

Koškin, I. S. Kontakty russkogo âzyka v Latvii v pervoj polovine XX v. *Humaniora. Lingua Russica. Aktivnyje processy v russkom âzyke metropolii i diaspory. Trudy po russkoj i slavânskoj filologii, Lingvistika, vol 12.* / Külmoja I (ed). Tartu: Tartu Ülikooli, 2009, pp. 82–102.

Koškins, I. Aizguvumi 19. gs. 2. puses Rīgas krievu valodā un citvalodu reģionālās leksikogrāfijas avotu problēma. *Baltu filoloģija, vol 21 (2). Journal of Baltic Linguistics*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, pp. 27– 42.

Krysin, L. P. *Russkoje slovo, svojë i čužoje: Issledovanija po sovremennomu russkomu âzyku i sociolingvistike*. Moskva: Âzyki slavânskoj kul´tury, 2004.

Polivanov, J. D. O fonetičeskih priznakah social´no-gruppovyh dialektov i, v častnosti, russkogo standartnogo âzyka. In: *Stat´i po obšemu âzykoznaniju* / Reformatskij A. A. (ed). Moskva: Glavnaâ redakciâ vostočnoj literatury, 1968, pp. 206–225.

Semënova, M. F. *Russko-latyšskije âzykovyje svâzi*. Riga: Latvijas Valsts Universitāte, 1973.

Semënova, M. F. Iz istorii âzykovyh vzaimootnošenij v gorode Rige. *Kontakty latyšskogo âzyka* / Grabis R. (ed). Rīga: Zinātne, 1977, pp. 192–214.

Slovar´ russkogo âzyka. V 4-h tomah./ Evgen´jeva A. P (ed). Moskva: Russkij âzyk, 1984.

Stoikova, T. A. Religioznyj diskurs i ego otraženije v russkom âzyke gazet Rossii i Latvii 1918–1940 gg. *Humaniora. Lingua Russica. Razvitije i variativnost´ âzyka v sovremennom mire. Trudy po russkoj i slavânskoj filologii, Lingvistika, vol 14.* / Külmoja I (ed). Tartu: Tartu Ülikooli, 2011, pp. 225–238.

Tolkovyj slovar´ russkogo âzyka. V 4-h tomah. / Ušakov DN (ed). Moskva: Gosudarstvennoje izdatel´stvo inostrannyh i nacional´nyh slovarej, 1935–1940.

Zavarina, A. A. Russkoje naselenije Latvii (K istorii poselenija). *Russkije v Latvii* / Infant´ev B. F. (ed). Riga: Vedi, 2003, pp. 10–47.

SOURCES

Newspaper *Segodnâ* (1919–1940). Latvian National Library, Riga.

Regina KVAŠYTĖ, Džiuljeta MASKULIŪNIENĖ, Kazimieras ŽUPERKA
(Šiaulių universitetas)

Feministinis lingvistinis aktyvizmas Lietuvoje

Summary
Feminist Linguistic Activism in Lithuania

The object of the article is feminist linguistic activism that is a manifestation of political correctness in contemporary Lithuanian language. Using the analytical-descriptive method, the authors of the article have set the aim to discuss the specific manifestations of feminist linguistic activism as well as to show how these manifestations are assessed by cultural society. *Linguistic activism* in the article is treated as a conscious activity, which aims at certain variations of conventional language, the form and semantics of its units. The chosen object has been analyzed in two main aspects: 1) the scope of linguistic feminism: language layers, units; 2) society's approach to the feminist rearrangement of language.

The following conclusions have been drawn: the aim of feminist linguistic activism is not to investigate the language, its resources, not to substantiate scientifically their linguistic experiments and arguments, but using the ideology of language corrections, in all possible ways to draw attention and develop the supposed significance of their own activity.

Key words: *political correctness*, *feminism*, *linguistic activism*, *the Lithuanian language*

*

Įvadinės pastabos

Tyrinėjant politinio korektiškumo apraiškas dabartinėse lietuvių ir latvių kalbose[1], nebuvo aptariamas svarbus politinio korektiškumo ideologijos įgyvendinimo dėmuo – feministinis lingvistinis aktyvizmas. Atskirai, kaip tokio aktyvizmo objektas, paanalizuoti tik žodžiai su šaknimis *tėv-*, *vyr-*, *žmog-*[2]. Dabartinis straipsnis išplečia tyrimo **objektą**: aprėpia daugiau Lietuvoje besireiškiančio to aktyvizmo apraiškų. Pasitelkus analitinį aprašomąjį **metodą**, keliamas **tikslas** aptarti būdingąsias feministinio lingvistinio aktyvizmo apraiškas, be to, parodyti, kaip jas vertina kultūros visuomenė.

Žodžiu *aktyvizmas* įvardijami sąmoningi veiksmai, kurių tikslas yra visuomeniniai ar (ir) politikos pokyčiai [plg. TŽŽ 2013: 22]. Tai filosofijos ir politikos kategorija, o *lingvistinis aktyvizmas* suprantamas kaip sąmoninga veikla, kuria siekiama vienokių ar kitokių įprastinės kalbos, jos vienetų formos ir semantikos pokyčių. Paviršutiniškai žiūrint jo tikslai rodosi pamatuoti: siekti lyčių lygybės kalbinėje raiškoje, iškelti moters patirtį, moters žiūrą, t. y. kalba išreikšti pasaulį moters akimis.

Žvelgiant į kiekybinius parametrus akivaizdu, kad lyčių raiškos „pusiausvyra" indoeuropiečių kalbose daug kur pažeista. Taip pat ir lietuvių kalboje, formaliai žiūrint,

---

[1] Kvašīte Regīna; Maskuļūniene Džuljeta; Župerka Kazimiers. Par vārdu ideoloģisko vērtējumu. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 22. Liepāja: LiePA, 2018, 215.–231. lpp.

[2] Pranešimas „Šaknų *tėv-*, *vyr-*, *žmog-* žodžiai kaip feministinio aktyvizmo objektas" Šiaulių universiteto Humanitarinių mokslų katedros surengtoje konferencijoje „Tėvas kultūroje" (2018 m. gegužės 17 d.).

tos „pusiausvyros“ trūksta. Prieš ketvirtį amžiaus, kai feministinio lingvistinio aktyvizmo apraiškų Lietuvoje dar nebūta, Egidijus Zaikauskas, feminizmo ir maskulinizmo atžvilgiu peržiūrėjęs lietuvių kalbos gramatiką, leksikos ir žodžių darybos lygmenis, darė išvadą, kad lietuvių kalba rodanti „vyrų viršesnumą“. Keli tą teiginį remiantys pavyzdžiai iš anuometinio jo pranešimo konferencijoje. Šaknies *vyr-* vediniai: veiksmažodžio *VYRauti* reikšmė, daiktavardis *didVYRė*; šaknis *tėv-*: *TĖVynė*, *TĖVai* (tėvas ir motina); pan. *svečiai* (*svečias* ir *viešnia*) [Zaikauskas 1994: 27]. Taigi, negalima sakyti, kad feminizmo aktyvistės visiškai neteisios, nuolatos kartodamos, jog kalba esanti „prikimšta“ vyriškumo, moteriškąją giminę nustumianti į šalį. Tačiau čia pat turėtume priminti, kad ne vienas mūsų kultūros tyrinėtojas, gilinęsis į gimtąją kalbą, nepaprastos kalbos nuovokos žodžio meistras yra atkreipęs dėmesį į išskirtinę moteriškosios giminės daiktavardžių vietą lietuvių kalbos leksinėje semantikoje. Poeto Marcelijaus Martinaičio pastebėta: *„Beveik visos didžiosios lietuvių sąvokos yra moteriškos giminės: žemė, saulė, gyvybė, tiesa, dvasia, laisvė, meilė...“* [Martinaitis 2006: 155]. Tokios semantikos žodžiai savaip kompensuoja kiekybinį vyriškųjų formų vyravimą formaliojoje gramatikoje.

Lingvistinio feminizmo aprėptis: kalbos lygmenys, vienetai

Feminizmo idėjas ir aktyvizmą, įskaitant ir lingvistinį, Lietuvos feministės perėmė iš Vakarų. Anglakalbių feminisčių požiūriu, kalba pilna seksizmo, todėl esą būtina ją pakeisti neseksistine kalba. Jų spaudimu, pavyzdžiui, rašytiniuose tekstuose prieš moteriškosios giminės kreipinius vietoj *Miss* (‘panelė’) ar *Mrs* (*mistress* ‘misis, ponia’) prie ištekėjusių ir neištekėjusių moterų įvardijimo imta vartoti šeiminės padėties nerodantį sutrumpinimą *Ms*. Prancūzų kalboje šalia asmenis reiškiančių daiktavardžių, kurie turėję tik vyriškąją giminę, atsirado atitinkamų moteriškosios giminės daiktavardžių. Sakysim, iš vyriškosios giminės, bet lyties nerodančio žodžio *professeur* (‘mokytojas, dėstytojas’) padarytas moteriškosios giminės daiktavardis *professeure*. Vietoj apibendrinamąja reikšme vartojamos vyriškosios giminės daugiskaitos paplito junginiai su abiem giminėmis. Jau prezidentas Žakas Širakas (*Jacques Chirac*) politinėse kalbose nuosekliai vartojo *Françaises et Français* (‘Prancūzės ir prancūzai’). Vokietijoje, be frazės *Sehr geehrte Kollegen und Kolleginnen* (‘Didžiai gerbiami kolegos ir kolegės’), imtas vartoti darinys, reiškiantis abiejų giminių daugiskaitą – vyriškosios giminės žodis su moteriškosios giminės galūne: *Sehr geehrte Kolleginnen* [žr. Feminizmas].

Lingvistinės feminizmo idėjos pasiekė ir rytų slavų kraštus. Taip antai apie gudų (baltarusių) kalbos feminizaciją savo eseistikoje kalba rašytojas Vladzislavas Harbackis (*Уладзіслаў Гарбацкі*): sociolingvistikos ir stilistikos atžvilgiu jis aptaria profesijų pavadinimų feminityvų (moteriškosios giminės formų) vartojimą. Kalbama apie tokių formų kūrimo senojoje gudų kalboje nuo XVI–XVII a. tradiciją, jų natūralumą ir svarbą šiandieninėje vartosenoje. Kalbos redaktoriai dabar paprastai remiasi ne klasikiniu, šiuolaikinės diasporos vartojamu gudų kalbos variantu (*taraškevica*), kuriame profesijų įvardijamieji feminityvai yra norma, o oficialiosios gudų kalbos variantui (*narkamauka*) taikomomis rusų kalbos stilistinėmis normomis (kalbamieji feminityvai laikomi šnekamosios kalbos apraiška), tad laikraščiuose apie moterį rašoma *міністар* ‘ministras’, *намеснік* ‘pavaduotojas’ ir pan., o ne *міністарка* ‘ministrė’, *намесніца* ‘pavaduotoja’. Kalbininkai tokios vartosenos įteisinimą vertina kaip *„tiesioginį rusinimo rezultatą“* [žr. Harbacki 2017: 15].

Lietuvoje, viešojoje erdvėje, feminizmas pirmiausia siejamas su aktyvizmu, besireiškiančiu įvairiomis akcijomis, fotosesijomis, performansais, protestais... Pasirodo įvairios feminizmo kryptys: anarchistinė, radikalioji (konservatyvioji), kairiojo, socialdemokratinio, liberaliojo ir kitokio feminizmo. Tad ir lingvistinio aktyvizmo apraiškų esama įvairių: ir nuosaikaus, kai kalbos naujovės diegiamos paisant kalbos sistemos, normų, ir – anarchistinio kalbos griovimo, nei mokslu, nei sveiku protu neparemtų kalbos perdirbinėjimų. Daugiausia, žinoma, kliūva vyriškosios giminės žodžiams, ypač jų vartosenai apibendrinamąja (vyriškosios ir moteriškosios giminės) reikšme.

Šiandieninėje lietuvių kalbos vartosenoje aptinkame konkrečių palaikytinos kalbos „feminizacijos“ pavyzdžių. Štai literatūrologė Viktorija Daujotytė, tarsi orientuodamasi į nuosaikų feminizmą, savo tekstuose plečia moteriškosios giminės daiktavardžių išteklius negriaudama, neardydama per šimtmečius susiklosčiusios kalbos sistemos. Jos (ir kitų literatūrologių) tekstuose matome visiškai pamatuotų moteriškosios giminės naujadarų: skolinių, kurių skolinamoje kalboje tėra viena, „bendroji“, giminė ir kurių lietuviškų iki šiol būta tik vyriškosios giminės (vartojamų apibendrinamai abiem giminėms, pavyzdžiui, literatūros terminų *personažas*, *subjektas*). Kalbant apie moteriškosios giminės „subjektus“ dabar imta vartoti ir tos giminės daiktavardžių (pvz., *kūrinio personažė*, *teksto subjektė*). Taigi, pasinaudojama kalbos išgalėmis – į jas minimoji literatūros profesorė jau seniau yra atkreipusi dėmesį ir apie jas išsitarusi taip: *„Daug ką apie seniausią moters padėtį dar sako mūsų kalba. Kalboje moteris ir vyras lygūs. Senuosiuose raštuose žmonės yra moteriškosios giminės. Aiškios paralelės:* ***draugas*** *ir* ***draugė***, ***bičiulis – bičiulė***, ***profesorius – profesorė***. *Ne visose kalbose taip yra“* [Daujotytė 1990: 5]. Prašyte prašosi palyginimas su minėtais prancūzų kalbos pavyzdžiais. Iš V. Daujotytės ir E. Zaikausko teiginių skirtingumo nereikėtų skubėti tarti, kad vienas iš cituojamų autorių esąs neteisus. Literatūros mokslininkė atkreipia dėmesį į vieną savitą (palyginti su daugeliu kitų kalbų) lietuvių kalbos reiškinį, o kalbininkas gramatiko akimis pamėgina apžvelgti lyčių raiškos „pusiausvyrą“ mūsų kalboje. V. Daujotytei labiau rūpi kalbos lankstumas ir jos esmė, dvasia, E. Zaikauskui – formalioji gramatikos pusė, kiekybinis formų santykis.

Platesnio akiračio, visapusiškesnio išsilavinimo feministės, daugiau įsigilinusios į lietuvių kalbos išteklius ir išgales, pirmiausia iškelia tuos kalbos raiškos atvejus, kurie įtvirtina lyčių bei gramatinės giminės raiškos lygybę, „pusiausvyrą“ ir natūralius skirtingumus. Antai Rita Baltušytė[3] rašo: *„Feministė buvau, esu ir būsiu. Kiekvieną kartą paaiškinu pašnekovui ar pašnekovei, kaip vartoti vyriškosios giminės dalyvius ir pusdalyvius, kai kalbama apie moteris:* ***mes buvome nuėjusios, o ne nuėję***[4]. *Jeigu kas pasidžiaugia manimi kaip svečiu, niekuomet nepatingiu patikslinti, kad aš ne svečias, o viešnia. Juokingi ir pasakymai, kad moteris diskriminuoja lietuviškos pavardžių*

[3] Rita Baltušytė (g. 1938) – išeivijos lietuvė, Lietuvos ir Australijos žurnalistė, rašytoja, Juozo Baltušio duktė.

[4] Kodifikacija šiuo atveju nėra tokia griežta. Dalykinėje kalboje pirmenybė teikiama formai *nuėjusios*. Tačiau ir vyrų, ir moterų veiksmams nusakyti forma *nuėję* yra gyvai vartojama tarmėse, paplitusi grožinėje literatūroje, todėl gali būti vartojama šnekamojoje ir meninėje kalboje, t. y. vadinamuosiuose laisvuosiuose stiliuose.

galūnės, niekaip nesuprantu, kuo tai joms kenkia" [cit. iš Urbonaitė 2006: 29] (pastarąjį reiškinį išsamiai gvildena Rita Miliūnaitė (2013)).

Tais atvejais, kai reikalingo moteriškosios giminės daiktavardžio savo kalboje neturime ir jį pasidaryti nelengva, ieškoma pakaito, artimos reikšmės žodžio. Vytautas Jonas Bagdanavičius[5] rašo apie vienos Egipto pasakos vertimą į lietuvių kalbą: *„Karalius norėjo padaryti savo dukterį mokslininke. Nors mes neturime originalaus žodžio, kuriuo šis karaliaus tikslas buvo išreikštas, tačiau pasakos vertėjas į prancūzų kalbą Yakoub Artin Pacha šiam moters lavinimo tikslui išreikšti nesivaržė pavartoti žodį savante. Paprastai šį žodį lietuviškai verčiame vyriškos lyties asmeniui aptarti žodžiu išminčius. Moteriškos giminės žodžio šiai minčiai išreikšti mes visai neturime. Dėl to šiame vertime pasinaudojame nelabai tiksliu mokslininkės terminu„* [Bagdanavičius 1992: 174]. Tačiau autorius ne visai teisus: *išminčius* yra bendrosios giminės daiktavardis [žr. LKŽ IV 211]. Kita vertus, *mokslininkės* pasirinkimas kalbamuoju atveju yra gana motyvuotas, tą patvirtina kad ir šis Giřkalnyje (Raseinių r.) užrašytas pasakymas: *Be mokslo išminčium nebūsi* [Ibid.]. Beje, senuosiuose raštuose aptinkamas moteriškosios giminės daiktavardis *išmintė* vartotas 'išminties' reikšme [Ibid.].

Šiuolaikiniuose lietuvių kalbos tekstuose, ypač susijusiuose su feminizmo tematika, vis dažniau aptinkame pastangų įtvirtinti lyčių kalbinės raiškos (rašybos, leksikos, gramatikos) pusiausvyrą, lygybę; tų pastangų apraiškos labai panašios į minėtąją vokiečių ir prancūzų kalbų praktiką. Keletas pavyzdžių: *„Jos* [Alisos Menrou] *kūryba, kaip ir daugelio lietuvių <u>prozininkų (-ių)</u>, yra niūroka, be vilties. Rašytoja, kaip ir daugelis jos amžiaus*[6] *lietuvių <u>novelistų (-čių)</u>, neturi humoro jausmo"* [Radvilavičiūtė 2018: 25][7]; *„<u>pati (-s)</u> esi <u>atsakinga (-as)</u> už savo socialinę lytį; „policija" esame <u>mes pačios ir patys</u> – žinome, kas kam dera ir nedera, kokių „normų" reikia laikytis, kad būtum „<u>normali (-us)</u>"; vienus performatyvus esi <u>skatinama (-s)</u> atlikti, o kiti nerekomenduojami"* [Bertašavičiūtė 2017: 4]; *„megzdama intymesnį dialogą su <u>skaitytoja (-u); kiekvieno (-s)</u> <u>rašančiojo (-sios)</u> šūkis; skaitytojai susipažįsta su <u>autore ar autoriumi</u> kaip savotišku žemėlapiu; dažniausiai kalbama vieno autoritetingo <u>veikėjo ar veikėjos</u> balsu"* [Kundrotaitė 2017: 16]. Tokia raiškos praktika negriauna kalbos ir rašybos sistemos, bet, šiaip ar taip, teksto skaitymą, suvokimą sunkina, lėtina.

Su Atgimimu, su tuo metu grįžusiu pirmosios nepriklausomybės laikų kalbos etiketu (ne dėl feminizmo) ir į lietuvių kalbą natūraliai grįžo sovietmečiu buvę išguiti tam tikri lyčių „pusiausvyros" raiškos atvejai. Plg. sovietmečio viešą kreipimąsi *Draugai!* ir dabartinį *Ponios ir ponai!* Kur kas rečiau iš *gydytojos* (moters) beišgirsi ir frazę *„Aš, kaip gydytojas...*", tokią būdingą sovietmečiu.

Tačiau skelbiama užmojų lietuvių kalbą ir kalbėseną pertvarkyti iš esmės. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorė Natalija Arlauskaitė, įsitraukusi į feministinį lingvistinį judėjimą, savo viešomis kalbomis ir

---

[5] Vytautas Jonas Bagdanavičius (g. 1908) – išeivijos kultūrininkas, rašytojas, spaudos darbuotojas, Vienos etnologijos mokyklos atstovas.

[6] Alisa Menrou (*Alice Ann Munro*), Kanados rašytoja, Nobelio literatūros premijos laureatė, yra gimusi 1931 metais.

[7] Čia ir toliau pabraukta ar kitaip išskirta cituojant; rašyba ir skyryba niekur netaisyta – R. K., Dž. M., K. Ž.

rašiniais nuolatos stengiasi parodyti, kaip kalba *skriaudžia moteris*. Feminizmo teorijos dėstytojai atrodo, kad apibendrinamoji vyriškosios giminės kaip neutralios vartosena yra *„ilgą laiką dominavęs kalbinio neutralumo mitas, palaikęs toli gražu ne neutralias galias“*. Per šimtmečius susiklosčiusi ir natūraliai kintanti kalbinė raiška pravardžiuojama *galios diskursu*. Pavyzdžiui, kliūva universiteto reklamos tekstas, kuriame kalbama apie puikias *studentų*, *doktorantų*, *mokslininkų* darbo sąlygas – atseit taip ignoruojamas *studenčių* vaidmuo *„mokslo ir akademinio pasaulio trajektorijose“* [Arlauskaitė 2017].

Užsimota lietuvių kalbą koreguoti taip, *„kad būtų įmanoma subalansuota vyrų ir moterų reprezentacija“*. Pasipratinusios prie raiškos kitomis kalbomis (dažniausiai, žinoma, anglų), lietuvių feminizmo aktyvistės kelia *naujakalbės* idėją. Jauna emigrantė Eglė, trumpam parvykusi į Lietuvą, klausinėjama žurnalistės dėsto tokį požiūrį į gimtąją kalbą: *„Kaip mums, lietuviams, kalbėti apie lyčių problemas ir sąvokas, kai net neturime tam tinkamų žodžių? Reikia tam tikra prasme išrasti naują žodyną“* [cit. iš Patackaitė 2011]. Gimtosios kalbos menkinimas, niekinimas eina iš paviršutiniško, diletantiško požiūrio, kalbos išteklių neišmanymo, nenoro į juos pasigilinti.[8] O štai vertėja, redaktorė, literatūros tyrinėtoja Rima Bertašavičiūtė į lietuvių kalbą išvertė amerikiečių filosofės Juditos Butler (*Judith Butler*) lyčių studijų veikalą „Vargas dėl lyties. Feminizmas ir tapatybės subversija“ (2017). Vertėja sakosi nemaniusi (nors dažnai girdėjusi teigiant), jog lietuvių kalba esanti tokia beviltiška, kad išversti net bandyti neverta; o juk tokios tematikos veikalo vertimas plečiąs mąstymo lauką, filosofinį gimtosios kalbos žodyną [žr. Bertašavičiūtė 2017: 4].

Energingesnės feministės intelektualės nesitenkina deklaracijomis, imasi kalbos pertvarkos, kuria *naujakalbę*. Politologė Daiva Repečkaitė į pasaulį paleido žodį *žmoga*, atlieka ir daugiau panašių, kaip ji pati sakosi, *kalbinių eksperimentų*. Žodį *žmoga* autorė vartoja kaip bendrosios giminės daiktavardį, vartojimą iliustruoja pavyzdžiais *jis geras žmoga*, *ji gera žmoga*, *įdomus žmoga*, *įdomi žmoga*. Jos skelbiamuose tekstuose aptinkame tokių kontekstų: *žmogos nuolat gauna klausytis skaudžių komentarų*; *ne tik finansiniai rūpesčiai kamuoja žmogas* ir kt. Sakosi padariusi tą žodį *„pagal analogiškus lietuviškus žodžius neklaužada, pikčiurna, vėpla, pirdyla, nenuorama, rašeiva“* [Repečkaitė 2008]. Nieko sau „žmogaus“ sąvokos draugija! Visų tų „analogų“ konotacija yra neigiama, be to, daryba visiškai kita – autorės „kūrinys“, kitaip negu vardijami priesaginiai bendrosios giminės daiktavardžiai (iš veiksmažodžių), yra galūnės vedinys. Į panašias kalbos ir tekstų dekonstrukcijas paprastai leidžiasi mokslininkės, menininkės, kurių pažintis su lietuvių filologija, juo labiau – su lietuvių kalbotyra, kiek galima spręsti iš jų tekstų (iš ideologinių teiginių, užmojų ir „lingvistinės“ kūrybos), yra gana menka. Sakysim, kuriems galams reikėjo kurti nei šiokį nei tokį daiktavardį *žmoga*, kai lietuvių kalboje turime atitinkamos reikšmės bendrosios giminės daiktavardį, pažįstamą iš senųjų raštų ir iš tarmių, iš grožinės literatūros ir kt., – *mogystà*. Pagrindinė

[8] Vienas nepakankamos pažinties su savosios kalbos ištekliais pavyzdys. N. Arlauskaitė ir D. Repečkaitė, kritiškai vertindamos viešas diskusijas, kurių dalyviai būna vien vyrai, vartoja pasakymus *vienavyrė diskusija*, *vienavyrės diskusijos* [Arlauskaitė 2016; Repečkaitė 2016]. Lietuvių kalba turi dūrinį *vienavyrė* (taip pat *vienvyrė*), bet jis padarytas iš pasakymo *vienas vyras*, o ne iš *vien(i) vyrai*, jo reikšmė visai kita: ‘vieną vyrą turinti ar turėjusi moteris; vieną kartą ištekėjusi moteris’ [LKŽ XIX 186, 256].

šio žodžio reikšmė yra ‘žmogus, asmuo (be lyties skirtumo)’ [LKŽ XX 890, 891]. Jeigu jau būtinai norėta naujo žodžio, tai veikiau galėjo būti *žmonė* (plg. dgs. *žmonės* senuosiuose raštuose buvo moteriškosios giminės: *tos žmonės*).

Dėl *žmogaus* dar tikslinga atsigręžti į Vydūną – priminti, kaip jis gretino ir aiškino prasminį žodžių *žmogus*, *žmonės*, *žmona* santykį, kaip brėžė vedinių *žmogiškumas* ir *žmoniškumas* skirtį. Vydūnininkė, publicistė, poetė Rima Palijanskaitė, keldama klausimą, ar ne Vydūnas buvęs pirmasis feministas Lietuvoje, paaiškina, kad žodį *feministas* vartojanti siekdama *„pabrėžti pažiūras, jog ir vyras, ir moteris turi būti visuomenėje vienodai gerbiami ir vertinami, jiems esant visiškai savimi – tai yra puoselėjant savąjį unikalų vyriškumą ir moteriškumą“* [Palijanskaitė 2010]. Autorė atpasakoja Vydūno teiginius iš jo straipsnio, skelbto 1937 metais žurnale „Moteris ir pasaulis“. To straipsnio neturėdami, Vydūno teiginius perpasakojame iš Palijanskaitės publikacijos. Vydūnas tvirtinęs, kad lietuvių kalba kažkada turėjusi atskirus žodžius vyro ir moters esybei (asmenybei) įvardyti – *žmogus* ir *žmona*: *„Mes Prūsoje vartojame žodį **žmona** tokia pat aukšta prasme, kaip žodį **žmogus**. Kad žmonių vyriškasis yra* žmogus*, tada moteriškoji yra **žmona**, vis tiek ar ji ištekėjusi ar ne“* Žodžio *žmogus* daugiskaita ir esmiškumą pažymintis žodis padarytas iš žodžio *žmona* (*žmonės*, *žmonija*, *žmoniškumas*), bet ne iš žodžio *žmogus*. O žodį *žmogiškumas* Vydūnas vartojęs siekdamas pažymėti žmogiškąją prigimtį apskritai, bet ne jos esmiškumą. Jis teigęs, kad vyrai, nepasilikdami „vien vyriškame žmogiškume“, turėtų *„kilti į aiškų žmoniškumą“*. *„Žodžių **žmoniškumas, žmonija** kilimą iš žodžio **žmona** Vydūnas siejo su iš prigimties didesniu moterų esmiškumu – žmoniškumu. Todėl tautos ir viso pasaulio ateitį mąstytojas siejo su moterų indėliu – tikrasis žmoniškumas kyląs iš moterų, todėl moterys galinčios sužadinti vyruose skaistų žmoniškumą ir taip keisti pasaulio veidą“*, – tokios yra baigiamosios Palijanskaitės straipsnio mintys.

Šalia *žmõgos* (*žmogõs*?) stoja kiti naujakalbės „kūriniai“. Vėlesniuose rašiniuose D. Repečkaitė pasisako *„apverčianti bendrinę lietuvių kalbos taisyklę“*, metanti iššūkį *„įsivaizduojamam vyriškos patirties universalumui“*: žodžiai *gyventojos*, *užsienietės*, *sutuoktinės*, *giminaitės*, *verslininkės*, *premjerės, veikėjos* ir pan., t. y. *„žmogiškos subjektės“*, jos *naujakalbėje* reiškia ir vyrus, ir moteris, taigi, apibendrinamąją reikšmę įgyja moteriškoji giminė. Veiksmažodį *tekėti* taiko ir moterims, ir vyrams, žodžio *vesti* atsisako. Kokia tokios kalbos *reformos* prasmė? Ar atmetus įprastinę kalbą dėl to, kad joje išreikštas *„įsivaizduojamas vyriškos patirties universalumas“*, ir šį pakeitus *„moteriškos patirties universalumu“* [Repečkaitė 2012], kalboje bus pasiekta lygybė ir teisybė? Beje, tuose pačiuose D. Repečkaitės tekstuose randame ir įprastai, normaliai pavartotų vyriškosios giminės daiktavardžių, reiškiančių asmenis vyrus: rašoma apie *profesorių* (vyrą), apie *komikus*, *sportininkus*...

Į karą prieš „nežymėtąją“ vyriškąją giminę, t. y. tuos kalbinės raiškos atvejus, kai vyriškąja gimine apibendrinami abiejų lyčių asmenų pavadinimai (sąvokos), stoja ir arčiau kalbotyros esantys žmonės. Apie savo kalbinį eksperimentą pasakoja klasikinę filologiją studijavęs Gintaras Dautartas: jis pabandęs *„sukurti atskirą giminę, kuri galėtų būti vartojama neutraliame kontekste (vietoj nežymėtosios vyriškosios giminės) ir būtų anapus egzistuojančios dvinarės giminės struktūros“* [Dautartas 2018]. Bet toji giminė taip ir likusi eksperimentinė, mat buvusi per daug sudėtinga ir kitoniška, *„kad organiškai įsilietų į kalbos sistemą. Taigi, atrodo, kad nuo nulio sukurti visiškai*

funkcionuojančią neutralią giminę lietuvių kalboje yra neįmanoma" [Ibid.]. Metęs kūręs savąją *„neutralią giminę"*, filologas klasikas susižavėjo *„viename pogrindiniame festivalyje"* organizatorių tekste aptikta *„genialiai paprasta giminės dekonstrukcija"* – *suardytu derinimu pagal giminę. Jis pateikia to teksto ištraukų: „kiekvienas gali jaustis laisvai reikšdama savo lytinę ir seksualinę tapatybę; dalyvauja visos ir kiekvienas yra įtraukta; mūsų tikslas – kurti visuomenę, kurioje būtų gerbiama kiekvienas žmogus"* [Ibid.]. Kokia tokios giminės vartosenos prasmė? Ogi – *„Šitaip skaitytojai ar skaitytojui nebeaišku, ar kalbama apie moteris, ar apie vyrus, ar ir tą, ir tą, o gal nei vieną, nei kitą"* [Ibid.]. Taigi, teksto gerumas yra jo neaiškumas... Ką čia bepridėsi. Visa laimė, G. Dautartas mano, kad toks kalbėjimas neturėtų tapti norminės kalbos dalimi, jis turįs likti paraštinis, *„partizaninis"*, *„kad išlaikytų radikalų maištą"* [Ibid.].

Vienai interneto skaitytojai [Aržuolaitienė 2017] užkliuvusi socialinė reklama *„Kyšis išpurvina. Būk vyras – mokėk baudą"* – jai pasirodę, kad reklama diskriminuojanti moteris: esą ir jos brukančios kyšius. Reklamoje pavaizduotas visas purvinas – ir veidas, ir drabužiai – vyras. Mums pasirodė, kad toji reklama diskriminuoja (neigiamai apibūdina) vyrus – tarsi jie vieni duotų kyšius...

Plataus atgarsio sulaukęs feminisčių kalbinio aktyvizmo atvejis yra vienas iš 2012 metų Vilniaus „Kultūros nakties" renginių – performansas „Po Kudirka, arba Patriarchams paliepus, mums panorėjus", surengtas birželio 16-osios naktį požeminėje automobilių aikštelėje po Kudirkos paminklu. Jaunų menininkių grupelė (tapytoja ir poetė Vilma Fiokla Kiurė (Vilma Pajuodienė), poetė Ramunė Brundzaitė, leidyklos „Kitos knygos" redaktorė Aira Leonidovna (Niauronytė) ir kitos) perdirbo Lietuvos himną ir padainavo[9] „moterišką" jo variantą: *Lietuva, motyne mūsų / Tu didmočių žeme, / Iš ateities Tavo dukros / Te stiprybę semia. / Tavo vaikai jau nuėjo / Takais neveiklybės / Nieks neb'dirbs greit valdžios naudai / ir seimo gėrybei* [cit. iš Jackevičius 2013]. Kūrėjoms pirmiausia užkliuvo daiktavardis *tėvynė* (aišku, dėl šaknies *tėv-*) – vietoj jo atsirado *motynė*. Bet juk *tėvynė* yra moteriškosios giminės vedinys, *„pati tėvynės sąvoka labiau susijusi su motina nei su tėvu"* [Zaikauskas 1994: 27], tik žodžio šaknis – iš *tėvo*. Tėvynės moteriškumą mums pastiprina moteriškoji *Lietuvos* giminė, pasakymas *motina tėvynė* ir panašūs kontekstai. Lietuvių kalba turi žodį *motynė*, bet jo reikšmė – „senoji bulvė, iš kurios išauga naujos". Šãtėse, Skuodo rajone, užrašytas toks sakinys: *Supuvęs kaip bulvė motynė* [LKŽ VIII 369]; panašiais atvejais (priedėlio pozicija) moteriškosios giminės daiktavardis savo reikšme yra labai artimas būdvardžiui *motininė*, einančiam pažyminiu. *Didvyrius*, kaip matome, himno perdirbinyje pakeitė ne įprastas moteriškosios giminės dūrinys *didvyrės*, o netikėtos *didmotės*. Žodyne [LKŽ II 484] yra fiksuota *didmoterė* 'didžių, nepaprastų darbų moteris' iš 1932 m. „Rusų-lietuvių žodyno". Dar matyti, kad, himną feminizuojant, *sūnus* pakeitė *dukros*. Vašingtono universiteto Baltijos studijų programos vadovas, asocijuotas profesorius Guntis Šmidchenas (*Guntis Šmidhens*) teigia, kad nedaug žinoma himnų, kuriuose minimos moterys; vienas iš tokių retų himnų esąs Latvijos himnas, jame giedama apie sūnus ir dukteris. Nepaisant to, ir jo tekstas kai kam kliūvąs. Beje, debatai dėl himnų Lietuvoje

[9] Apie himno ar šventos giesmės atlikimą lietuviškai sakytume *(pa)giedojo*, *(su)giedojo*, tačiau kalbamajam „kūriniui" (internetiniame įraše gerai girdėti jaunųjų feminisčių tekstas, regėti atlikimas) veiksmažodis *giedoti* nė iš tolo netinka.

ir Latvijoje pasigirdę maždaug tuo pačiu metu, dabar jau ir Estijoje. Tarsi kas norėtų parodyti, kad Baltijos valstybės nepasitiki savo valstybės himnais. *„Galbūt visur tie patys troliai darbuojasi“*, – priduria profesorius [cit. iš Kokareviča 2018]. Dėl Lietuvos himno teksto feministės aktyvistės nenurimsta – ir toliau reiškia reikalavimą, kad himno tekste atsirastų *dukros* [žr. Tracevičiūtė 2018].

Bent trumpai užsiminsime apie kiek kitokį poezijos teksto kalbos feminizavimą. Atskiro dėmesio nusipelno estetinė moteriškosios giminės daiktavardžių paskirtis. Stiprinti moteriškumo įspūdį eilėraštyje, vyrišką pasaulį versti į moterišką mėgsta Vladas Braziūnas. Vienus moteriškosios giminės daiktavardžius poetas pasidaręs pats, kitus paėmęs iš tarmės (kurių bendrinei kalbai teikiama vyriškoji giminė), gal ir iš latvių (pavyzdžiui, *pasaulė*, plg. latvių k. *pasaule*): *dalgė*, *grožė*, *karė* (‘karas’), *kareivė*, *karvelė* (‘karvelis’), *kentaurė*, *kėkštelė*, *laivė*, *langelė*, *šermukšnė*, *vardininkė* (pastarasis daiktavardis – linksnio pavadinimas: *šalis sesuva vardininkė*), *viešpatė* [apie šių moteriškosios giminės daiktavardžių paskirtį V. Braziūno poezijoje žr. Valentas 2007: 54–58; 64]. Gal tokio pobūdžio feminizavimą galėtume vertinti ir kaip tam tikrą kalbos archaizavimą? Mokslo tyrimai rodo: seniausias baltiškosios kultūros sluoksnis buvęs moteriškas.

Žvelgiant į lietuvių filologiją matyti, kad feminizmo idėjas vienaip ar kitaip pasitelkia, į jas bando atsižvelgti literatūros tyrėjos. Minėtini V. Daujotytės, Solveigos Daugirdaitės, išeivijos literatūrologės Violetos Kelertienės ir kitų darbai. Danguolė Šakavičiūtė sako: *„Yra tokia teorija: meną kuria vyrai, o popsinę kultūrą – moterys. Moterys, aišku, sako: ne, jūs mus užspaudėt, neleidot ir pan., bet rezultatas vis tiek yra toks, koks yra, tą patį feminizmą galima suvokti kaip popsinės kultūros rezultatą. Didžioji skaitytojų dalis yra moterys, jos ir skaito tą literatūrą. Taip susiformuoja skonis, požiūris“* [cit. iš Inčiūrienė 2008: 1].

Aiškintis, ar literatūros tyrėjoms bei tyrėjams rūpi grožinių kūrinių autorių moterų kalbos savitumas („moteriškumas“), ar atsispindi tų kūrinių personažių dėmesingumas kalbai ir pan., būtų atskiro rašinio tikslas. Čia norime atkreipti dėmesį tik į vieną opią problemą, kurią iškelia literatūrologė Laura Laurušaitė – ji prabyla apie *„nacionalinio vardo infliaciją diasporos imagerijoje“*. Remiamasi grožiniu kūriniu, Mariaus Ivaškevičiaus pjese „Išvarymas“, bet literatūrinis estetinis tos problemos įprasminimas nėra nutolęs nuo realaus gyvenimo – yra žinoma, kad pjesės pagrindą sudaro autoriaus Londone rinktos autentiškos istorijos. Dramaturgo keliamas dviejų kalbų (lietuvių ir anglų) žodžių susidūrimas: *„Britas vyras ardo lietuvės merginos Eglės etninę tapatybę vadindamas ją Ugly – „bjauriąja“, nes lietuvišką vardą jam per sunku ištarti. Visžalė eglė yra ne tik vienas iš lietuvių nacionalinei savimonei svarbių medžių, iš kurio dirbami kryžiai, bet ir nuoroda į lietuvių tautosaką bei mitinę pasaulėjautą, konkrečiai – į vieną archajiškiausių ir baltų mitologijos nuorodų gausiausių lietuvių pasakų „Eglė žalčių karalienė“ <...>. / Ši nauja etimologinė invazija ne tik dekonstruoja mitologinę ir tautosakinę sąmonę, kelia grėsmę lietuvio identiteto integralumui, bet ir apskritai žlugdo žmogiškąją savigarbą. Lietuvė (tradiciškai lietuvės laikomos dailiomis moterimis) virsta „bjauriąja“ su visomis atitinkamomis šio žodžio implikacijomis“* [Laurušaitė 2015: 69–70] (plg. *„[M]an nuo tos „ugly“ taip bloga... Jam čia – džoukas, juokinga, angliškas maždaug humoras, o man asmenybė keičiasi. Rimtai – kažkas viduje“*, – guodžiasi pjesės Eglė [Ivaškevičius 2012: 64]). *„Dažnai kartojama bet kokia charakteristika gali virsti savivaizdžiu“* [Laurušaitė 2015: 69]. Spektaklio „Išvarymas“ Eglės

vaidmens atlikėja Monika Vaičiulytė sakosi kuriamą paveikslą suvokianti kaip moterį vyriškame pasaulyje: *„Pjesėje rytų europietė, vakariečio akimis, yra tinkama tik degti ant pramogų ir malonumų laužo. <...> Kai einu vaidinti Eglės, man už nugaros stovi tūkstančiai tokių merginų – eglių, liepų, drebulių – visas miškas ošia tose laukinėse emigracijos džiunglėse“* [cit. iš Zelčiūtė 2012: 4, 11].

Sekdami lietuvės likimo dramą M. Ivaškevičiaus pjesėje dar aštriau, skaudžiau suvokiame feminizmo aktyviščių kalbinės veiklos vienpusiškumą – ideologinį kalbos griovimą ir negebėjimą matyti, vertinti bei saugoti tai, kas joje savita ir esminga, ką turėtų branginti ir karingiausios kovotojos už moterų teises.

Visuomenės požiūris į feministinę kalbos pertvarką

Naujus vėjus kalboje, aišku, pirmi pajuto kalbininkai. Itin jautrus gyvam žodžiui leksikologas, dialektologas Vytautas Vitkauskas tai viename, tai kitame periodiniame leidinyje dėl jų paberdavo šmaikščių pastabų. Štai jis rašė: *„Nuo senų senovės jauni įsimylėdavo sulaukę tam tikros brandos.* ***Bernai, bernaičiai, vaikinai, vaikelinai susirasdavo mergų*** *(tas žodis blogos reikšmės neturėjo, miestas supurvino), mergaičių, mergikių, mergelių, merginų, jie draugaudavo ir t. t. Na, o nesantuokinius tam tikrus bendravimus apibrėždavo:* ***paleistuviai, gulovai, sugyventiniai, susidėjėliai, paširdauskiai*** *ir dar griežčiau, net vulgariai. Dabar tokie, kuriems neužtenka pačių, žmonų, todėl turi nesantuokinių artimų santykių, spaudoje vadinami* ***draugais****. <...> Plintant nesantuokinėms poroms ir šiaip mobiliam mylėjimuisi* ***draugas*** *sugyventinio reikšme darosi nepatogus. <...> Jei* ***draugas*** *taip bus drengiamas vartoti nauja reikšme, jo bus baugu daugeliu atvejų tarti, tuo labiau kad tie* ***draugai*** *ar* ***draugės*** *vienas kitą dažnai net galabija. Taigi! Lietuvių kalba konkreti ir reikalauja tikslaus žodžio vartojimo“* [Vitkauskas 1999: 14].

Griežtai neigiamai nemokšišką politinio korektiškumo aktyvistų kišimąsi į kalbą vertina rašytojas, eseistas, vertėjas Laimantas Jonušys: *„Lietuvoje jau irgi po truputį išmokstamos absurdiškos naujakalbės ir cenzūravimo pamokos“* [Jonušys 2015]. Jis pateikia tokį pavyzdį: *„Kai gatvėse pasirodė gana įdomūs ir originalūs plakatai, kuriuose prieš moterį smurtaujantis vyras buvo pavadintas šunsnukiu ir atitinkamai pavaizduotas, kai kurios neturinčios ko veikti žmogaus teisių organizacijos ėmė skųstis ir Europos Komisijai, kad šitaip įžeidžiami visi vyrai“* [Ibid.]. Priminsime, kad žodynuose *šunsnukio* reikšmė aiškinama taip: ‘*niek*. niekšas, niekam tikęs žmogus’ [DLKŽ 2012: 820]; ‘niek. *niekšas*, *nedorėlis*, *nenaudėlis*’ [LKŽ XV 371].

Įvairiai, skirtingai buvo reaguota į jaunųjų menininkių išsidirbinėjimą su Lietuvos himno tekstu. Vieni jas smerkė, kiti užtarė, palaikė. Itin griežtai į performansą reagavo tautininkų sąjungos atstovas Marius Jonaitis: jis apskundė feministes menininkes teismui: perdirbdamos Vinco Kudirkos tekstą, jos esą išniekinusios valstybinį simbolį – pasityčiojusios iš Lietuvos valstybės himno, o ne sukūrusios meno kūrinį. Pačios kūrėjos aiškinosi pabandžiusios sukurti moterišką himno versiją ateities valstybei, jų ginti stojusi menotyrininkė Laima Kreivytė teigė, kad tai esąs himno suaktualinimas [žr. Jackevičius 2013]. Iškelta byla dėl himno interpretacijos buvo nutraukta – nusikalstamos veikos požymių neįžvelgta. Tačiau, kaip sakėme, himno byla nesibaigė. Ironišką „prognozę“ pateikia Tomas Daugirdas: *„Tolesnis žingsnis neabejotinai turėtų būti siekis performuluoti ir įteisinti alternatyvias formas tokių žodžių kaip „tauta“, „tėvynė“ ar net*

„Lietuva“, kad jais žymimi objektai galėtų tapti ir moterų, ne vien vyrų meilės objektais. Pavyzdžiui, „táutas“, „motynis“ ar „Liẽtuvas“. <...> Himno performulavimas kaip ryškiausia feministinė pastarųjų metų akcija skatina klausti, ar tikrai feminizmas Lietuvoje neturi daugiau ką veikti, kaip lytiniu atžvilgiu dekonstruoti kalbą?“ [Daugirdas 2014: 31].

Sutikdami su L. Kreivytės teiginiu esą feministinis himno perdirbimas jį suaktualinęs, vis dėlto turime pasakyti, kad perdirbtas tekstas yra prasta, menkos meninės vertės poezija. Panašios lingvistinio feminizmo apraiškos galėtų būti vertinamos kaip šiuolaikinio meno (tokiu menu dažnai skelbiamas bet koks viešumoje kitaip negu įprasta demonstruojamas daiktas ar veiksmas) apraiška ir socialinė provokacija.

Feminisčių reikalavimai ir bandymai savaip vartoti su lytimi bei gramatine gimine susijusius žodžius, keistoki feministiniai kalbos perdirbinėjimai, natūralu, dažnai susilaukia ironijos. Publicistė, biologė Laima Petrauskienė šmaikštauja: *„Kai nesiskirs [vyrai ir moterys], nebeliks ir tų žodžių – vyras ir moteris. Ak, atsiprašau, ne taip parašiau – moteris ir vyras. Bus žmogus, ir tiek. Ne, bet ir vėl negerai, juk žmogus – tai vyriškos giminės daiktavardis, reikės išrasti naują žodį. Lietuviams čia bus visai striuka, jų kalboje net nėra niekatrosios giminės žodžių: nei* оно, *nei* it, *nei* es. *Baisi nelygybė, netolerancija ir atsilikimas. Naujai įsteigtas lygių galimybių centras su pradiniu dvidešimt šešių milijonų biudžetu, žvelgiant toli į priekį, galėtų uždrausti lietuvių kalbą dėl nelygių galimybių apibūdinti būtent tuos* ***оно, it*** *ir* ***es****“* [Petrauskienė 2009: 3] (autorė, atrodo, nežinojusi, kad naują bendrosios giminės žodį (*žmoga*) 2008 m. išradusi D. Repečkaitė). Ironija eina iš šio Giedros Radvilavičiūtės sakinio įterpinio – korekcijos figūros skliaustuose: *Priėjusi Pilies gatvės pradžią, kaip šuo (politiškai korektiškiau galbūt būtų sakyti – kaip kalė) išuostau visą „Kristianą“* [Radvilavičiūtė 2004: 94]. Ironiškai skamba ir individualūs naujadarai, padaryti mėgdžiojant feminisčių darinius; toks, pavyzdžiui, yra moteriškosios giminės daiktavardis *vaikinė*: „viena kitai kojas vonioje skutančios vaikinės (*shemale*)“ [Auškalnytė 2013: 6].

Baigiamosios pastabos

Viešojoje erdvėje gana dažnai kartojama, kad Lietuva, palyginti su Vakarais, atsilikusi, konservatyvi. Tokie teiginiai eina iš vienos ideologijos nuostatų, pasitelkiant vienpusius faktus – tik tokius, kurie paremia tuos teiginius. Tai tinka ir feminizmui. Vakarų šviesuomenė neigiamai vertina įsibėgėjusį kalbos feminizavimą. Antai apie 100 prancūzių – aktorių, mokslininkių, rašytojų – paskelbė atvirą laišką, kuriame feministinės socialinės žiniasklaidos kampaniją dėl socialinio priekabiavimo pavadino žmonių bauginimu verčiant kalbėti „tinkamai“.

Lietuvių kalba nėra bent kiek išsamiau ištirta lyčių raiškos „pusiausvyros“ atžvilgiu. Kalbininkės ir kalbininkai nesiima šios tematikos, matyt, todėl, kad gerai suvokia problemos ideologizavimą, kaltinimų, metamų kalbai, dirbtinumą. O feministinio lingvistinio aktyvizmo tikslai – ne tirti kalbą, jos išteklius bei išgales, ne moksliškai pagrįsti savo kalbinius eksperimentus bei teiginius, o, prisišliejus prie kalbos korekcijų ideologijos, visais galimais būdais patraukti dėmesį, kelti tariamąjį savosios veiklos reikšmingumą.

Feministinio lingvistinio aktyvizmo nenubraukiame, kategoriškai neatmetame. Pritariame nuomonei, kad „[g]yvenimą neabejotinai pagyvina įvairūs feminizuoti per-

formansai, kurie vyrus pradžiugina ne mažiau nei moteris“ [Daugirdas 2014: 32]. Visa bėda ta, kad įsibėgėjus perlenkiama, nueinama iki absurdo, sveiku protu neparemtų kalbos perdirbinėjimų. Kaip tik dėl to feministinį lingvistinį aktyvizmą dažnai neigiamai vertina žinomi kultūros žmonės, visuomenė.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Arlauskaitė, N. *Sveikiname – jūs sudalyvavote*[10] *diskusijoje tik vyrams*. 2016 09 24. [Available: https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/10/14301/n-arlauskaite-sveikiname-jus-sudalyvavote-diskusijoje-tik-vyrams; žiūrėta 2018 09 23].

Arlauskaitė, N. *Trūksta žodžių*. 2017 02 19. [Available: <manoteises.lt/straipsnis/truksta-zodziu/>; žiūrėta 2018 09 26].

Aržuolaitienė, K. *Kauno gėlių salonas nepašalino diskriminuojančios reklamos: direktorius paaiškino, kodėl*. 2017 12 06. [Available: http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kauno-geliu-salonas-nepasalino-diskriminuojancios-reklamos-direktorius-paaiskino-kodel-56-891904; žiūrėta 2018 09 26].

Auškalnytė, A. Kitoks kinas. *Šiaurės Atėnai*. Nr. 31. 2013 08 23, p. 6.

Bagdanavičius, V. J. *Kultūrinės gelmės pasakose*. Vilnius: Taura, 1992.

Bertašavičiūtė, R. „Man feminizmas pirmiausia siejasi su sąmoningumu“. *Literatūra ir menas*. Nr. 17. 2017 04 28, p. 4–5.

Daugirdas, T. Feminizmo performansai. *Naujasis Židinys-Aidai*. 2014, Nr. 2, p. 31–32.

Daujotytė, V. Ne moters, o visuomenės labui. *Šiaurės Atėnai*. Nr. 5. 1990 03 07, p. 5.

Dautartas, G. *Vargas dėl giminės*. [Available: www.satenai.lt/2018/02/23/vargas-del-gimines/; žiūrėta 2018 09 15].

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 7-as patais. ir papild. leid. Vyr. red. Stasys Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.

Feminizmas – *Feminizmas*. [Available: https://gid.lt/lietuviu-kalba/feminizmas-2; žiūrėta 2018 10 10].

Harbacki, V. Apie gudų kalbos feminizaciją. *Šiaurės Atėnai*. Nr. 11. 2017 06 02, p. 15.

Inčiūrienė, S. Ar radom savo tekstą, savo autorių, savo eilėraštį? [pokalbis su Danguole Šakavičiūte]. *Literatūra ir menas*. Priedas *Park@s*. Nr. 70. 2008 12 19, p. 1; 2.

Ivaškevičius, M. *Išvarymas. Vieno obuolio kronika*. Vilnius: Apostrofa, 2012.

Jackevičius, M. *Lietuvos himną „perdirbusioms“ feministėms gresia „Pussy Riot“ likimas*. 2013 09 26. [Available: https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-himna-perdirbusioms-feministems-gresia-pussy-riot-likimas.d?id=62447297; žiūrėta 2018 09 20].

Jonušys, L. *Politinis korektiškumas ir mes*. 2015 12 18. [Available: https//www.lrt.lt/naujienos/nuomones/10/122961/l-jonusys-politinis-korektiskumas-ir-mes; žiūrėta 2017 10 03].

Kokareviča, D. Ārzemēs tādu masu kori kā šeit nepazīst. Saruna ar „Dziesmu varas” autoru Gunti Šmidhenu. *Latvijas Avīze*. 03.07.2018. [Pieejams: http://www.la.lv/arzemes-tadu-masu-kori-ka-seit-nepazist-saruna-ar-dziesmu-varas-autoru-gunti-smidhenu; skatīts 25.07.2018.].

Kundrotaitė, A. Autobiografiškumas, fikcija, feminizmas: Ferrante ir jos tetralogija. *Literatūra ir menas*. Nr. 17. 2017 04 28, p. 15–17.

[10] Priešdėlis *su-* veiksmažodžiui *dalyvauti* nereikalingas, su juo padaromas žargoninis vedinys.

Laurušaitė, L. Ką signalizuoja dabartinės (e)migracijos literatūra? Baltiškos imagerijos slinktys. *Baltiška, tautinė, regioninė savimonė baltų literatūrose ir kultūrose*. Straipsnių rinkinys (sudarė ir parengė Vigmantas Butkus, Viktorija Jonkutė). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 58–76.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20. Vilnius, 1956–2002.

Martinaitis, M. *Tylintys tekstai*: *Užrašai iš raudonojo sąsiuvinio 1971–2001*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.

Miliūnaitė, R. *Ką manote apie nepriesagines moterų pavardes?* Studija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.

Palijanskaitė, R. *Vydūnas ir moterys*. [Available: http://vydunodraugija.lt/2010/06/vydunas-ir-moterys; žiūrėta 2018 09 15].

Patackaitė, A. Feminizmas – tai radikali idėja, kad visi yra lygūs. *atgimimas.lt*, 2011 11 10 [Available: www.anarchija.lt/teorija/38066-feminizmas-tai-radikali-ideja-kad-visi-yra-lygus.; žiūrėta 2018 10 11].

Petrauskienė, L. Lygybė ar nelygybė? *Literatūra ir menas*. Nr. 43. 2009 11 20, p. 3; 22.

Radvilavičiūtė, G. *Suplanuotos akimirkos*. Vilnius: Baltos lankos, 2004.

Radvilavičiūtė, G. *Tekstų persekiojimas. Esė apie rašytojus ir žmones*. Vilnius: Apostrofa, 2018.

Repečkaitė, D. *Jus įspėjo, kad surengėte vienavyrę diskusiją – kaip reaguoti?* [Available: www.daivarepeckaite.com/2016/10/jus-ispejo-kad-surengete-vienavyre-diskusija-kaip-reaguoti/; žiūrėta 2018 09 23].

Repečkaitė, D. *Kalbos politika*. 2012 10 09. [Available: https://www.daivarepeckaite.com/kalbos-politika/; žiūrėta 2018 09 26].

Repečkaitė, D. *Žmoga*. 2008 08 20. [Available: https://www.daivarepeckaite.com/2008/08/zmoga; žiūrėta 2018 09 26].

Tracevičiūtė, R. Kliūva himno žodžiai: o kur dukros. *Lietuvos žinios*. Nr. 25. 2018 02 06, p. 3.

TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma littera, 2013.

Urbonaitė, A. Sūpuoklėse tarp sėkmės ir pragaro. *MM* (*Mes – moterys*), 2006, Nr. 8, p. 24–29.

Valentas, S. *Mė(lynojo) nulio lingvistika Vlado Braziūno ir Sigito Gedos poezijoje*. Vilnius: Baltos lankos, 2007.

Vitkauskas, V. Buvę įprasti žodžiai pasidaro įtartini. *Lietuvos aidas*. Nr. 186. 1999 09 23, p. 14.

Zaikauskas, E. Feminizmas ir maskulinizmas lietuvių kalboje. *Tautos vaizdas kalboje*: Mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1994, p. 27–29.

Zelčiūtė, D. „Išvarymas“. Ištarta. *Šiaurės Atėnai*. Nr. 2. 2012 01 13, p. 4, 11.

Irina LIOKUMOVIČA
(Riga Technical University)

On Pragmatic Dimension of Discourse Markers

Summary

On Pragmatic Dimension of Discourse Markers

The paper explores discourse markers, in particular conjunctions, nature and major types of relations between clauses and sentences of English civil engineering discourse in the light of the current research in pragmatics. Various approaches to discourse markers are considered. These linguistic items play a significant role in constructing discourse coherence. They signal adjacency expectations triggering the processes of inferencing. The paper focuses on further possible interpretations of core types of relations signalled by markers-conjunctions in the context of their use in civil engineering discourse. Lines of thought are illustrated with examples. Discourse markers are a tool facilitating discourse comprehension. The research outcomes can be used in delivering courses and seminars on discourse analysis, pragmatics, and academic writing at institutions of higher education. In the digital age with rapid development of IT, the study results can be applied in the development of natural language processing software for discourse comprehension.

Key words: *discourse markers, conjunctions, relation types, pragmatic inferences, possible interpretations, English civil engineering discourse*

Резюме

О прагматическом аспекте дискурсивных маркеров

В статье исследуются дискурсивные маркеры, в частности союзы, природа и основные типы отношений между клаузами и предложениями английского дискурса в области строительства в свете современных исследований в прагматике. Рассматриваются различные подходы к дискурсивным маркерам. Эти лингвистические единицы играют важную роль в создании когерентности дискурса. Они сигнализируют об ожиданиях, возникающих на базе соседствующих фрагментов, запуская процессы умозаключения. Внимание уделяется дополнительным возможным интерпретациям основных типов отношений, выраженных маркерами-союзами, в контексте их использования в дискурсе по строительству. Ход мыслей иллюстрируется примерами. Результаты исследования могут быть применены при чтении курсов и проведении семинаров по анализу дискурса, прагматике и академической письменной речи в высших учебных заведениях. В цифровой век с быстрым развитием информационных технологий результаты исследования могут быть использованы при дальнейшей разработке программного обеспечения для обработки естественного языка в целях понимания дискурса.

Ключевые слова: *дискурсивные маркеры, союзы, типы отношений, прагматические умозаключения, возможные интерпретации, английский дискурс в области строительства*

*

Discourse markers (hereafter DMs) have been studied within diverse theoretical paradigms in linguistics for many years. These linguistic expressions have been examined across a variety of languages using different data and methods. Nowadays there is a

revival of interest in linguistic research on DMs. In this paper we will make an attempt to re-examine DMs within the current pragmatic paradigm in linguistics. We will focus on markers-conjunctions (e.g. and, when, while, or) conveying main types of relations between clauses and sentences of English civil engineering discourse. The study will be placed in a broader linguistic landscape of discourse analysis keeping in view its main properties and interactive nature.

Main objectives of the research are:

1. to shed light on different approaches to DMs from a theoretical perspective;
2. to examine readers' / recipients' further possible interpretations of major types of relations between clauses and sentences of English civil engineering discourse conveyed by markers-conjunctions, and illustrate them with examples.

In linguistics the term 'discourse' is widely used. There are diverse interpretations of it within different theoretical frameworks [cf. Schiffrin 1994; van Dijk 2008: 2]. Currently the term is used in connection with written speech. For the purpose of this paper we will use the term in relation to written language and correspondingly address discourse analysis, particularly written English civil engineering discourse [Liokumoviča 2016: 104].

It is widely acknowledged that scientific and technical discourse has a factual and objective nature. Currently a different perspective has been adopted. According to Goddard and Carey [2017: 112], a reader and/or recipient is seen as *"an active participant in meaning-making"*. Hyland [2014: 417] states that *"written texts embody interaction between writers and readers"*. The same text can be interpreted differently by various readers. It depends on their experience and contexts [ibid.]. We share this viewpoint and assume that scientific and technical discourse is multidimensional in its nature. It can be treated from different points of view: as a particular discourse type with a certain set of main features and as an interactive process between a writer and a reader and/or recipient. These aspects are closely interconnected and interdependent [Liokumoviča 2016: 105].

In linguistics there is no consensus in terminology and approaches to DMs. These linguistic expressions are grouped under the rubric of 'discourse markers', 'pragmatic markers', 'discourse particles', etc. [Shiffrin 1987; Frazer 1990, 1999; Fischer 2006]. In this paper we will use the term 'discourse markers' since it is a research tool of discourse analysis and is widely used in linguistic literature.

DMs are defined differently by different scholars. For example, Schiffrin [1987] in her research draws attention to a close interconnection between a discourse and DMs. The scholar defines DMs as *"sequentially dependent elements which bracket units of talk"* [1987: 31]. They include a set of linguistic expressions consisting of word classes (e.g. conjunctions, interjections, adverbs, lexicalized phrases) [ibid.]. Within a pragmatic theoretical paradigm, according to Frazer [1999: 931], DMs are seen as lexical expressions comprising conjunctions, adverbs, and prepositional phrases. Frazer [1999: 950] states that DMs *"signal a relationship between the segment they introduce, S2 and the prior segment, S1"*. Taboada [2009: 131] in her research on the phenomenon of coherence suggests that DMs are signals of coherence relations. They include conjunctions, adverbs, adverbial phrases. A more recent study on DMs in the construction of

academic discourse and linguist's personality [Хутыз 2015] is based on the comparative analysis of Russian and English scientific articles. It suggests that DMs are the expressions emphasizing the empirical character of research, results tests, generalization of results, strict structuring of articles as well as the author's attitude to what has been said [Хутыз 2015: 97–103]. In spite of diverse interpretations of DMs, most scholars agree that these functional units should be analyzed in the context determining their role in the linearity of discourse [ibid: 95].

In this study we define DMs as linguistic expressions, particularly conjunctions (e.g. and, or, when, while) that are regarded as linking devices between clauses and sentences of the discourse.

Markers – conjunctions have a multifunctional nature. Multiplicity can be seen not just in a function (e.g. causal relationship) → form (e.g. since, because, as) direction, but also in a form → function path. A single word (form) can convey many conjunctive relations (functions). For instance, the conjunction *while* may express temporal and contrast relations between clauses [cf. Schiffrin 1992].

The challenge of this research is to find out how conjunctions in a specific context of use may trigger further possible interpretations of major relations between clauses and sentences within a discourse.

It is worth noting that diverse interpretations of relations signaled by DMs are rooted in cognitive frames or scripts. They are connected with the human cognitive ability, i.e., the events in the world have cause relations or actions are performed with an aim [cf. Carston 2002: 226].

Conjunctions can convey a number of relations such as additive, causal, temporal, alternative, contrast, etc. However, they may signal further relations as well.

We will endeavor to exemplify additional possible interpretations of the core types of relations between clauses and sentences of the discourse encoded by conjunctions from a pragmatic point of view. It should be noted that there are a lot of conjunctions in the English language. In this study we will examine the conjunctions that provide a basis for further possible interpretations of relations.

The conjunction **and** expresses an additive relation. Consider additional possible interpretations of relations signalled by **and**. For instance, in (1), a causal relation may be inferred between sentences [1] and [2] encoded by **and**. Also sentence [2] provides evidence for the claim in sentence [1].

(1) [1] *Construction is a broad industry,* ***and*** [2] *the skill sets found there are often used in related fields as well* [Wilkinson 2018: 19].

In (2), we may infer a causal relation between clauses [1] and [2] conveyed by **and**. For instance:

(2) [1] *Home owners would normally assume that most defects have been taken care of through this building inspection process* ***and*** [2] *may not see a need for further inspection work* [Schmidt 2016: 60].

It is possible to infer the relation of temporal sequence. In (3), **and** expresses temporal sequence of technological processes. For instance:

(3) *The banana fibers were cleaned* ***and*** *immersed in 6% NAOH solution for 2 hours at room temperature* ***and*** *thoroughly washed by immersion in a clean water tank* <…> [ibid.: 44].

The conjunction **when** conveys temporal relations. Consider additional possible readings encoded by this conjunction. In (4), for instance, we may infer a causal relation between clauses [1] and [2] conveyed by **when**.

(4) [1] ***When*** *biologists discover a new trail of the Iromote cat,* [2] *an underpass is requested* [ibid.: 21].

The conjunction **while** expresses a temporal relation of simultaneity. Additionally, it may emphasize the contrast between 2 facts. In (5), the differences between systems of measurements expressed in sentences [1] and [2] are foregrounded. For instance:

(5) [1] *Measurements would typically be in the United States customary units (USCS or USC) in the United States* ***while*** [2] *other places use the metric system* [Wilkinson 2018: 8].

Further we will analyze the conjunction **or** encoding relations of alternative. One of the options and both options may be inferred from a specific context. In (6), **or** provides information on the existence of both options, i.e., glare potential and unwanted hear gain as well an alternative option.

(6) *The purpose of automated systems is to eliminate direct sun penetration because of glare potential* ***or*** *unwanted heat gain* [Schmidt 2016: 74].

One alternative may be inferred from the context. In (7), for instance, one option excludes another as blinds cannot be always engaged (closed) or retracted (open) at the same time.

(7) *A typical modelling assumption is to use blinds always engaged* ***or*** *always retracted in both daylighting and energy simulated building performance* [Schmidt 2016: 75].

Some relations may have zero DMs, i.e., they are not signalled explicitly. It is estimated that over 50 % of relations do not have explicit marking [Taboada 2009: 130]. In (8), the situation described in sentence [2] is the result of the constraints mentioned in sentence [1].

(8) [1] *For instance, one set of rules states that electrical outlets in certain rooms must be no more than 6 feet from one another along a wall.* [2] *This creates challenges in finding optimal wiring solutions* <…> [Wilkinson 2018: 21].

Conclusion

Further possible interpretations of major relation types between clauses and sentences signaled by DMs-conjunctions predominantly add new dimensions of causality and temporal sequence to the meaning of the message. This is performed by readers' and/or recipients' context-dependent inferential processes. It is important to derive the author's intentions.

The analysis of the conjunctions used in a particular context can be a research tool for interpreting relations between clauses and sentences of discourse. It is crucial for discourse comprehension.

The study outcomes are vital for the comprehension of the source text for translators.

In the digital age the study results can be applied in technology assisted linguistic research, particularly for the development of natural language processing software for logical comprehension of discourse.

Theoretical assumptions of the study, some remarks and examples can be used in delivering courses and seminars on discourse analysis, pragmatics, and academic writing at institutions of higher education.

LITERATURE

Carston, R. *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell, 2002. 418 p.

Dijk, Teun A. van. *Discourse and Power*. Hounmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2008. 303 p.

Fischer, K. (Ed.) *Approaches to Discourse Particles*. Oxford; Amsterdam: Elsevier Ltd, 2006. 498 p.

Frazer, B. An Approach to Discourse Markers. *Journal of Pragmatics*, 1990, 14 (3), pp. 383–398.

Frazer, B. What Are Discourse Markers. *Journal of Pragmatics*, 1999, 31(7), pp. 931–952.

Goddard, A. and Carey, N. *Discourse: the Basics*. Milton Park, Abington, Oxon: Routledge: 2017. 214 p.

Hyland, K. English for Academic Purposes and Discourse Analysis. Gee, J. P., Handford, M. (Eds.). *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2014, pp. 412–423.

Liokumoviča, I. On Cognitive Aspects of Textual Analysis. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 20 (2). Liepāja: LiePA, 2016, 108.–113. lpp.

Schiffrin, D. *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 376 p.

Schiffrin, D. Anaphoric *then*: Aspectual, Textual and Epistemic Meaning. *Linguistics* 30 (4), 1992, pp. 753–792.

Schiffrin, D. *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell, 1994. 459 p.

Schmidt, M. (ed.) *Green Building Engineering*. New York: Syrawood Publishing House, 2016. 190 p.

Taboada, M. Implicit and Explicit Coherence. Renkema, J. (ed.) *Discourse, of Course: an Overview of Research in Discourse Studies*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co, 2009, pp. 127–139.

Wilkinson, C. *Using Math in Construction*. New York: The Rosen Publishing Group, 1st ed., 2018. 48 p.

Хутыз, И. П. *Академический дискурс: Культурно-специфическая система конструирования и трансляции знаний*. Москва: Флинта, 2015. 171 с.

Silvija PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ
(Šiaulių universitetas)

Cukrinio diabeto (cukraligės) konceptas viešajame Lietuvos sveikatos diskurse

Summary

Concept of *Diabetes Mellitus* in Lithuanian Public Health Discourse

The aim of the present article is to define the general order of the description of the concept ILLNESS and to describe the part of the content of the concept DIABETES in the public discourse of Lithuanian health.

The conclusion was drawn that to describe the concept ILLNESS the scenario of **prototypical situation** is the most appropriate, since all diseases are related to a certain sequence of actions: causes, symptoms, and consequences of the disease. The texts of Lithuanian public health discourse focus on the description of the symptoms of the disease. This fragment of the scenario is detailed in actualizing the conceptual metaphors. The main characteristics of diabetes actualized with conceptual metaphors reveal the possible models of behaviour of people who are ill with this disease and their relatives.

Considering diabetes the most productive is the HUMAN metaphor. Referring to the features transferred from the source area to the target area, it is possible to state that disease is perceived as an inevitable companion or partner of life, and rarely as an enemy. The specificity of diabetes determines that the idea of struggle with this disease seems pointless.

Key words: *concept, conceptual metaphor, diabetes mellitus*, *health, public discourse*

*

Aptariant viešojo Lietuvos sveikatos diskurso analizės uždavinius buvo pabrėžta, kad „būtina apibendrinti viešajame Lietuvos sveikatos diskurse publikuojamą medžiagą apie atskirus konceptus, aiškintis, kas turi daugiausia įtakos žinių apie sveikatą turiniui, visuomenės nuostatoms sveikatos atžvilgiu formuoti, apibrėžti, kas tekstuose pateikiama kaip labiausiai dėmesio vertas dalykas <...>“ [Papaurėlytė-Klovienė 2014: 80].

Šio straipsnio tikslas – apibrėžti bendrąją LIGOS koncepto aprašymo tvarką ir aprašyti dalį CUKRINIO DIABETO koncepto viešajame Lietuvos sveikatos diskurse (vadinasi, ir lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje) turinio. Siekiant užsibrėžto tikslo išsikelti tokie uždaviniai:

1. Atsižvelgiant į su ligomis siejamų konceptų specifiką, pateikti produktyvų tokio pobūdžio konceptų aprašymo būdą.
2. Apibrėžti santykį tarp diskurso, koncepto ir kalbos pasaulėvaizdžio.
3. Aprašyti dalį CUKRINIO DIABETO koncepto turinio, palyginti žodžių junginiu *cukrinis diabetas* ir žodžiu *cukraligė*[1] pavadinamos ligos suvokimo specifiką.

[1] Pagrindinis skirtumas tarp žodžių junginio *cukrinis diabetas* ir žodžio *cukraligė* yra jų vartojimo sfera. *Cukrinis diabetas* yra oficialus ligos pavadinimas, tai terminas, fiksuojamas žodyne. Tą pačią ligą *cukralige* linkę vadinti žmonės, neturintys specialaus medicininio išsilavinimo, todėl galima daryti prielaidą, kad taip apibūdinta liga kalbos vartotojų gali būti suvokiama konkrečiau ir aiškiau.

Medžiaga tyrimui rinkta iš VDU Kompiuterinės lingvistikos centre kaupiamo Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno – pasinaudota visų sinonimiškai vartojamų ligos pavadinimų *cukrinis diabetas* ir *cukraligė* formų vartojimo pavyzdžių analize. Iš visų žodžių junginio *cukrinis diabetas* vartojimo pavyzdžių atrinkti 257, kuriuose, kalbant apie cukrinį diabetą, aktualizuojamos konceptualiosios metaforos, taip pat pasinaudota iš žodžio *cukraligė* vartojimo pavyzdžių išrinktais tais 64, kuriuose aktualizuotos konceptualiosios metaforos.

Kaip teigia medikai, „cukrinis diabetas – lėtinė liga, kuriai yra būdinga hiperglikemija, sukelianti akių, inkstų ir nervinio audinio pakitimus ir sąlygojanti medicinos, socialinės reabilitacijos problemas. <...> Cukrinis diabetas – klastinga liga. Daugelis žmonių, turinčių pastovią hiperglikemiją (aktyvų ir neabejotiną rizikos veiksnį diabetinių komplikacijų vystymuisi) nejaučia hiperglikemijos sąlygotų simptomų. Vis tik galima sėkmingai kontroliuoti šią ligą – tokiu būdu atitolinti cukrinio diabeto komplikacijas, kurios yra pagrindinė darbingumo sutrikimo, ankstyvos negalios, o neretai ir ankstyvos mirties priežastis, atsiradimą bei progresavimą“ [Norkus, Danytė, Žalinkevičius 2002: 11)]. Tikėtina, kad medikų pateikiama informacija bent iš dalies atspindima ir interpretuojama Lietuvos viešajame sveikatos diskurse.

Teorinės nuostatos

Terminas *konceptas* pradėtas vartoti jau viduramžiais. Šių laikų moksle konceptas vadinamas sąmonės resursų vienetu [KSKT 1996: 90], mąstymo vienetu [Babuškin 1996: 3; Lakoff, Johnson 1998: 11–12]. Galima apibendrinti, kad visų pirma konceptas yra idėjų pasaulio darinys, abstraktus fenomenas, kurio turinys gali būti perduodamas įvairiais būdais – kalba, muzika, dailės kūriniais. Kalba yra prieinamiausias ir pagal galimybes tiksliausias būdas koncepto turiniui atskleisti. Konceptą spontaniškai siejame su vienu žodžiu, kuris yra tarsi koncepto jungiklis, tiksliausiai atstovauja atitinkamam turiniui, sužadina mūsų sąmonėje visas tas žinias, kurias turime sukaupę apie kokį nors reiškinį.

Tai, kaip bus aprašytas koncepto turinys, labai priklauso nuo konkretaus koncepto specifikos. Skiriami keli konceptų tipai [Babuškin 1996: 19–95], mokslininko pateikiamos klasifikacijos pagrindas labiausiai paremtas tų objektų, su kuriais siejami konceptai, prigimtimi, plg. *žirklių* (konkretus daiktas) ir *sąžinės* (abstraktus fenomenas) konceptus.

Straipsnyje aprašomo tyrimo objektas – CUKRINIO DIABETO konceptas (kaip, tikėtina, ir visų ligų konceptai) – yra kaleidoskopiško pobūdžio, galima įžvelgti daugiau nei vieno tipo koncepto apraiškų. LIGOS konceptui svarbus **prototipinės situacijos** scenarijus, nes visos ligos yra susijusios su tam tikra veiksmų seka: 1. Ligos priežastys (taip pat ir būdai, patarimai, aprašymai, kaip ligos išvengti). 2. Ligos simptomai. Kadangi simptomai susiję su tokiomis kūno būklėmis, kurių dalis neturi išorinės raiškos, suvokiama tik paties patyrėjo, apie ligos simptomus įprasta kalbėti pasitelkiant metaforiniuose pasakymuose koduojamą informaciją. 3. Ligos padariniai. Norint aprašyti su konkrečia liga siejamą konceptą, reikia skaityti tekstus, kuriuose rašoma apie tą ligą, tekstuose ieškoti minėtų scenarijaus dalių atspindžių.

Atsižvelgiant į tai, kad konceptas visada siejamas su atitinkamos kalbos pasaulėvaizdžiu, medžiagos ligos koncepto turiniui atskleisti turėtų būti ieškoma tekstuose, skirtuose vidutiniam kalbos vartotojui, neturinčiam specialaus medicininio išsilavinimo,

t. y. sveikatos diskurse [apie sveikatos diskurso specifiką žr. Papaurėlytė-Klovienė: 2014 b]. Specializuotuose leidiniuose dėmesys sutelkiamas į sąvokos aprašymą, nes konceptą nuo sąvokos skiria būtent lingvokultūrinė specifika [Lichačiov 1993: 3–5], o konkrečios srities specialistams, pavyzdžiui, medikams, ji yra antraeilė, jei lyginsime su sąvokos turiniu. Aprašant konceptus aprašomas kalbos pasaulėvaizdis – tas ypatingas pasaulio atspalvis, kuris priklauso nuo nacionalinės daiktų, reiškinių ir procesų vertės, nulemtos tautai būdingos veiklos, gyvenimo būdo ir kultūros ypatybių [Maslova 2001: 66].

Jau pastebėta, kad skirtingiems LIGOS koncepto aspektams, vadinasi, ir skirtingoms scenarijaus dalims tekstuose skiriama nevienodai dėmesio.

Žurnalistų siekis visą dėmesį sutelkti į ligos simptomų ir gydymo aprašymą daro neigiamą įtaką visuomenės narių požiūriui į jų pačių sveikatą, blogai veikia ir nuostatas ateities atžvilgiu, nes taip įvairiomis priemonėmis kuriamas bauginančio ir pavojingo pasaulio vaizdas. Kaip teigia J. Mataitytė, „žiniasklaida realybę pateikia pasirinktinai – iš viso įvykių srauto pateikdama paviršutinį kasdienybės atspindį. Žiniasklaidos pateikiamas realybės atspindys (įvaizdis) turi įtakos ne tik visuomenei, bet ir už sprendimų priėmimą atsakingiems asmenims (politikams)“ [Mataitytė 2009: 92].

Turint galvoje straipsnyje pristatomo tyrimo teorinį pagrindą, pagrįsta apibendrinti, kad Lietuvos viešajame sveikatos diskurse išsamiausiai atskleidžiamos antroji ir trečioji prototipinės situacijos scenarijaus dalys – ligos simptomai ir jos padariniai, o apie ligų priežastis ir būdus jų išvengti rašyti nėra populiaru. Tekstai apie tai, kaip susergama, kaip galima ligų išvengti, greičiausiai nėra populiarūs ne tik todėl, kad, norint išsamiai atskleisti tokią temą, reikia arba pačiam būti gydytoju, arba konsultuotis su medicininį išsilavinimą turinčiais žmonėmis. Tokiuose tekstuose neaprašomos pavojingos situacijos, nėra šokiruoti galinčių faktų, kurie paprastai labiausiai patraukia skaitytojų dėmesį.

Tyrimas

Visi konceptualiųjų metaforų aktualizacijos pavyzdžiai suskirstyti remiantis *Konceptualiųjų metaforų žodyno* (2014b) ideografine schema. Su ligos pavadinimais *cukrinis diabetas* ir *cukraligė* siejama beveik tokia pati konceptualiųjų metaforų įvairovė. Minėtos ideografinės schemos pagrindą sudaro *Didžioji būties grandinė*, apimanti 5 pagrindines pasaulio dalis – *Negyvąją gamtą*, *Augaliją*, *Gyvūniją*, *Žmogų* ir *Antgamtinį pasaulį*. Liga, kurios esmę atskleidžiančioms konceptualiosioms metaforoms yra skirtas šis tyrimas, dažniausiai siejama su *Žmogumi*, rečiau – su *Negyvąja gamta*, visiškai nėra analogijų su *Antgamtiniu pasauliu*. Vienintelis esmingesnis skirtumas yra tas, kad augalija siejama tik su cukralige, o gyvūnija – tik su cukriniu diabetu (rasta tik po vieną abiejų metaforų aktualizacijos pavyzdį). Kiti metaforų aktualizacijos skirtumai susiję su skirtingai pasirenkamais ištakos srities požymiais.

Cukraligė yra suvokiama kaip ledkalnis: *Cukraligė yra tarsi ledkalnis, kurio tik septintadalis kyšo* <...>. Ledkalniai dėl savo dydžio ir agregatinės būsenos žmogui yra beveik neįveikiami. Vadinasi, liga, kurios požymiai pasidaro pastebimi tik po kurio laiko nuo susirgimo pradžios, yra nepajudinama kliūtis žmogaus gyvenime. Susirgus sutrinka natūrali žmogaus gyvenimo tėkmė. Ledkalnio paprastai pastumti ar nugriauti neįmanoma, subjektui belieka tik bandyti apeiti kliūtį, t. y. gyventi kitaip nei iki šiol. Cukrinis diabetas sulyginamas su mažesniu dangaus kūnu – mineralu. Turima galvoje,

kad diabetas atsiranda ne iš karto – jis gali palaipsniui susiformuoti taip, kaip susiformuoja mineralai: <...> *tulžies akmenligei ir cukriniam diabetui susiformuoti*. Mineralas nėra toks pavojingas kaip ledkalnis (pastarojo dalis gali būti nematoma ir todėl dar pavojingesnė), nors tiek ledkalnio, tiek mineralo metaforos siejamos su ta pačia liga.

Ir diabetas, ir cukraligė suvokiami kaip gamtos reiškiniai. Iš ištakos srities į tikslo sritį perkeliami patys bendriausi gamtos reiškinio požymiai. Liga gali būti ne tik sukeliama, bet ir pati sukelia nemažai sveikatos sferos sutrikimų, gali būti mirties priežastis, plg.: *Ir darė tai iki pat ankstyvos ir galbūt diabeto sukeltos mirties viešnagės Paryžiuje metu; Deja, diabeto nesukelia geras ar prastas maistas*. Analogija su gamtos reiškiniais pagrįsta žmogaus galimybėmis visiškai arba bent iš dalies kontroliuoti ligos eigą – diabetas, priklausomai nuo jo tipo ir paties ligonio elgesio, gali turėti skirtingų pasekmių.

Erdvės metafora, kai kalbama apie cukrinį diabetą arba cukraligę, aktualizuojama skirtingai. Cukraligė yra uždara erdvė, į kurią ateinama: *Bet dėl ko sutriko inkstai? Siūlas veda tiesiai į cukraligę, kuria nuo mažens sergu*. Diabeto erdvinės charakteristikos išsamesnės. Cukrinis diabetas yra apibrėžta erdvė be sienų, plg.: <...> *virškinimas – tiesiausias kelias į diabeto komplikacijas*. Subjektas įgalus suvokti ligos esmę, bent iš dalies pakreipti ligą taip, kad jos pasekmės nebūtų tokios skaudžios, todėl tekstuose pasitelkiami erdvės tvarkymo motyvai, pvz.: *Norėtume Jus čia palaikyti, kol sutvarkysime Jūsų diabetą*. Tvarkos motyvas siejamas ir su cukralige, pvz.: *Mama cukraligę „tvarkė“, kol lankiau pradinę*. Taigi, tokia liga bent iš dalies gali būti kontroliuojama, tačiau tam reikia ne vienkartinio veiksmo, o nuolatinių pastangų.

Iš ištakos srities į tikslo sritį perkeliama daug ir įvairių CUKRALIGĖS – DAIKTO požymių. Ir cukrinis diabetas, ir cukraligė yra apibūdinami kaip sunkūs, vadinasi, ši liga suvokiama kaip iš esmės pakeičianti gyvenimo kokybę, padaranti veiklą sudėtingesnę, plg.: *Cukraligė – sunki endokrinologinė liga; K. Kesey mirė nuo kepenų vėžio, kurį dar apsunkino diabetas*. Abu ligos pavadinimai vienodai vartojami pasitelkiant konceptualiąją MECHANIZMO metaforą. Kaip mechanizmas suvokiama liga pirmiausia yra pavaldi subjektui, leidžiasi reguliuojama, pvz.: *Tinkamai sureguliuota cukraligė;* <...> *jei žinote, kaip reguliuoti diabetą*.

Suvokiant tikrovę metaforiškai, gali būti pasitelkiami žmogaus kaip fizinės būtybės, žmogaus kaip psichinės būtybės ir žmogaus kaip visuomeninės būtybės bruožai. Tekstuose neužfiksuota kokių nors konkrečių fizinio kūno charakteristikų, dėmesys sutelkiamas vien į atitinkamus LIGOS – ŽMOGAUS veiksmus. Cukraligė daro tik tai, kas kenkia patyrėjui – nuo paprasto fizinio poveikio iki kankinimo, plg.: *Kaimynė Ona, suriesta cukraligės, Druskininkų daktarėliui parodė savo pirštus;* <...> *Virmantas yra sunkus ligonis, kamuojamas cukraligės*. Cukrinis diabetas taip pat kenkia žmogui: <...> *Shwe kamuoja diabetas; Kad cukrinis diabetas pažeidė autonominę nervų sistemą, rodo tokie požymiai*. Cukrinio diabeto veiksmai yra įvairesni už cukraligės. Kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuota, kad jis gali tiesiogiai nekenkti fizinei būklei, tačiau neleidžia gyventi įprasto gyvenimo (*Nei inksto persodinimas, nei diabetas nebuvo sutrukdęs man keliauti, kur širdis traukė*) arba daro žalą žmogaus sveikatai per tarpininkus (<...> *hipertoniją, osteochondrozę. Visa tai man padovanojo diabetas*).

Cukriniam diabetui ir cukraligei būdinga intelektinė veikla. Abiem pavadinimais vadinama liga gali kalbėti. Kalbėjimas yra imperatyvinio pobūdžio, vadinasi, jį galima apibūdinti kaip garsų, įsakmų, plg.: <...> *diabetas reikalauja nuolatinio ligonio dėmesio;*

Pirmojo tipo cukraligė reikalauja injekcijų. Pati liga dėl savo pobūdžio suvokiama kaip viršesnė už žmogų, turinti teisę versti subjektą paklusti savo valiai, todėl galima teigti, kad tokiuose pavyzdžiuose aktualizuojama ir LIGOS – VISUOMENINĖS BŪTYBĖS metafora, kuri tekstuose apie cukrinį diabetą paremta plačiausia perkeliamųjų požymių įvairove.

Įvairuoja tarp ligos ir subjekto susidarantis subordinacinis santykis. Atskaitos taškų galima laikyti metaforos LIGA – ŠEIMOS NARĖ aktualizaciją. Ir cukraligė, ir diabetas prieš paties subjekto valią yra tapę jo šeimos nariais. Jokie artimą ryšį išreiškiantys jausmai neminimi, buvimas vienos šeimos su liga nariais yra nenuginčijama duotybė, subjektas nebegali pasirinkti kito varianto, pvz.: *Bet gyvenimas su cukralige jau buvo davęs pamokų; Ką reiškia gyventi su diabetu*. Privalomas buvimas kartu verčia atitinkamai elgtis. Žmogus pranašesnis už ligą tuo aspektu, kad jis mąsto, renkasi sprendimus, vadinasi, kad situacija daugmaž tenkintų dalyvius, ligą reikia prižiūrėti, ją rūpintis, pvz.: *Rimčiau prižiūrėjau cukraligę, kuri man už priežiūrą dešimteriopai atsilygino; Kai pradėjau rūpintis savo diabetu* <...>. Jeigu draugiški santykiai nėra įmanomi, linkstama pereiti prie tiesioginės ligos kontrolės: <...> *reguliarūs tyrimai padeda kontroliuoti diabetą;* <...> *kasdien kontroliuoti savo ligą, t. y. cukraligę*. Nepasiteisinus ir kontrolei, pereinama prie ligos valdymo. Tai jau valdovo ir pavaldinio santykiai. Remiantis tekstyne užfiksuotais pavyzdžiais, kalbama tik apie cukrinio diabeto valdymą, pvz.: <...> *mokymas, kaip save prižiūrėti, kaip valdyti diabetą;* <...> *suprastų, kodėl ir kaip reikia valdyti diabetą*.

Nedidelę dalį metaforos LIGA – VISUOMENINĖ BŪTYBĖ pavyzdžių sudaro tie, kuriuose pasitelkiama karo idėja. Minimas tik pats kovos faktas – cukrinis diabetas yra liga visam gyvenimui, todėl apie absoliučią pergalę, t. y. pasveikimą, neužsimenama. Kartais sirgimas apibūdinamas kaip konfrontacija, plg.: <...> *kovoti su diabetu pasaulyje;* <...> *ligonių ir visuomenės pastangas kovoje su cukralige*. Cukriniu diabetu sergančio žmogaus būsenos pablogėjimai (kai kuriais atvejais ir mirtis) apibūdinami su baigtinėmis situacijomis siejamais žodžiais, pvz.: *Esu pralaimėjusi kautynių su cukralige;* <...> *yra palyginti nesunkios ligos – cukrinio diabeto – aukos?* Gebėjimas (iš)gyventi taip, kad liga netrukdytų, jau laikomas pergale, nors pati kova gali tęstis visą gyvenimą, plg.: *Man net slogučiuose vaidenosi, jog diabetas dar neįveiktas* <...>; *Mat aš nuo pirmų ligos metų „nepasiduodu“ cukraligei!*

Prie KARO metaforos šliejama ir NUSIKALTIMO metafora. Ji nėra gausi – gal todėl, kad cukrinio diabeto poveikis nėra momentinis. Aktualizuojant konceptualiąją NUSIKALTIMO metaforą, į tikslo sritį perkeliami tam tikrą laiko tarpą trunkančių veiksmų apibūdinimai, pvz.: *Cukraligė ypač pažeidžia* <...>; <...> *cukraligė liko ir dirbo savo juodą darbą*.

Išvados

Atsižvelgiant į su cukriniu diabetu (cukralige) siejamas konceptualiąsias metaforas galima apibendrinti tas charakteristikas, kurios viešajame Lietuvos sveikatos diskurse, vadinasi, ir lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje yra siejamos su šia endokrininės sistemos liga. Abu tos pačios ligos pavadinimai koreliuoja su tomis pačiomis konceptualiosiomis metaforomis, tik atskirais atvejais pasitelkiami skirtingi ištakos srities požymiai. Konceptualiosiomis metaforomis aktualizuojamos pagrindinės cukrinio diabeto (cukraligės)

charakteristikos atskleidžia galimus šia liga sergančių žmonių ir jų artimųjų elgesio modelius.

Cukrinis diabetas yra konceptualizuojamas kaip ledkalnis, vadinasi, ši liga iki galo nepaklūsta žmogaus valiai. Cukraligei priskiriami mažesnio gamtos kūno – mineralo – požymiai, todėl galima teigti, kad kalbos vartotojų sąmonėje ji yra suvokiama kaip iš dalies labiau pažįstama ir lengviau paveikiama liga. Ir cukriniam diabetui, ir cukraligei apibūdinti pasitelkiama STICHINIO REIŠKINIO metafora, todėl darytina išvada, kad šiuo aspektu abiem pavadinimais įvardijama liga yra atribojama nuo žmogaus ir veikia savarankiškai. Uždaros erdvės, į kurią patenkama ir kurią galima (galbūt tik kuriam laikui) tvarkyti, daiktiškumo ir konkrečiai mechanizmo motyvai iliustruoja nuostatą, kad cukrinis diabetas (cukraligė) gali būti iš dalies valdoma liga.

Kalbant apie cukrinį diabetą ir cukraligę produktyviausia yra ŽMOGAUS metafora. Remiantis į tikslo sritį iš ištakos srities perkeliamais požymiais, galima teigti, kad liga suvokiama kaip neišvengiamas gyvenimo palydovas arba partneris, visai retai – kaip priešas. Cukrinio diabeto (cukraligės) specifika lemia tai, kad kovos su šia liga idėja atrodo beprasmė.

Skirtumų tarp žodžių junginiu *cukrinis diabetas* ir žodžiu *cukraligė* įvardijamos ligos yra mažai. Kiek įvairesnių konceptualiųjų metaforų (MECHANIZMO, NUSIKALTIMO) aktualizacija leidžia teigti, kad cukraligė suvokiama šiek tiek konkrečiau nei cukrinis diabetas. Tai ir koreliuoja su skirtumu tarp abiejų ligos pavadinimų vartojimo sferos: žodžių junginys *cukrinis diabetas* yra terminas, tai mokslinės kalbos žodis, o *cukralige* liga vadinama šnekamojoje kalboje.

LITERATŪRA

Lakoff, G., Johnson, M. *Leben in Metaphern: Konstruktion und Gebrauch von Sprachbildern*. Heidelberg: Carl-Auer-Systeme, Verl. und Verl.-Buchh, 1998. 272 p.

Mataitytė-Diržienė, J. Sutrikusios psichikos asmenų įvaizdis Lietuvos dienraščiuose ir interneto naujienų svetainėse. *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. 2009, Nr. 5, p. 92–102.

Norkus, A., Danytė, E., Žalinkevičius, R. *Cukrinis diabetas ir mitybos principai*. Kaunas: Kauno medicinos universiteto leidykla, 2002. 118 p.

Papaurėlytė-Klovienė, S. Sveikatos diskursas lietuvių kalbotyroje: *terra incognita* analizės galimybės. *Filologija* 2014a (19), p. 74–86.

Papaurėlytė-Klovienė, S. Sveikatos diskursas. *Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse*: *konceptualiųjų metaforų žodynas*. Šiauliai [i e. Vilnius]: BMK leidykla, 2014b, p. 221–239.

Бабушкин, А. П. *Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка*. Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1996. 103 с.

Кубрякова, Е. С., Демьянков, В. З., Панкрац, Ю. Г., Лузина, Л. Г. *Краткий словарь когнитивных терминов*. Москва: Изд-во Филологического факультета МГУ, 1996. 245 с.

Лихачёв, Д. С. Концептосфера русского языка. *Известия АН. Серия литературы и языка,* 1993, 52 (1), с. 3–9.

Маслова, В. А. *Лингвокультурология*. Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.

Solvita POŠEIKO[1], Vija POŽARNOVA
(LU Latviešu valodas institūts)

Valodas izvēli ietekmējošie faktori privātajā izglītībā

Summary
Language Choise, Perception, and Evalution in Private Education

The paper discusses the language of advertising and that of courses offered by commercial language schools as well as factors of language learning motivation: In which languages can one read information about language schools? Which languages are locals and foreigners interested in learning?

The research is based on the analyses of 1) advertisements and leaflets; 2) languages offered for learning and used on language school websites; 3) interviews and questionnaires with the staff and students of language schools about their motivations, aims, and attitudes.

The significant conclusions reached in the paper and open questions are as follows:

1. Commercial schools offer many languages, but the most requested languages are English, Latvian, French, Russian, and German, which are also taught in public schools. Does this mean that language acquisition at commercial schools entails the improvement of language proficiency and skills because of insufficient results rather than learning a new language?
2. According to the information on their websites, commercial language schools are more oriented to local inhabitants (readers) demonstrating the use of the direct value of the Latvian and Russian languages, the indirect value of English, and non-use existence value of other foreign language (e.g. German, Spanish). Why do commercial language centers not publish advertisements about local languages in foreign languages in order to attract learners to them?
3. The instrumental function of the English, Russian, German, and Scandinavian languages is considered to be the main criterion for choosing the language to be learned. This motivation as an advertisement strategy of language courses is frequently used on language school websites. Language schools encourage learning additional languages for socio-pragmatic purposes. The language economic potential – financial and professional benefits of language proficiency – has been stressed as the main gain of language learning. However, no advertisement highlights the benefits of multilingual persons in various sociolinguistic domains.

Key words: *language market, advertisements, language choice, language value*, *learning motivation*

*

Ievads

Katru gadu tīmeklī un dažādos specializētos izdevumos tiek publicēti saraksti ar pasaules valodām, ko vadošie nozaru speciālisti iesaka apgūt, valodu izvēli pamatojot ar dažādiem kritērijiem: runātāju skaitu pasaulē, lietojumu tīmeklī, biznesa vidē, ievērojamos kultūras, sporta un izklaides pasākumos u. tml. [piem., Bilingua 2018, Hee

[1] Raksts sagatavots Solvitas Pošeiko īstenotā pēcdoktorantūras projekta „Pilsētu lingvistiskā ainava kā daudzpusīgs resurss Baltijas valstīs: valodnieka, uzņēmēja un studenta perspektīva" (Nr. 1.1.1.2/VIAA/1/16/011) laikā.

2017]. Šādi saraksti, no vienas puses, ataino globālas tendences valodu pakalpojumu tirgū (jo īpaši tulkošanas jomā) un valodu izglītībā, no otras puses, veido priekšstatus par ekonomiski vērtīgām un sociopragmatiski izdevīgām valodām. Tomēr cilvēki dažādu iemeslu dēļ ne vienmēr izvēlas apgūt valodu, kas minēta topos. Valodu izvēli nosaka kā privāti iemesli (piem., dzīvesbiedra dzimtā valoda), tā arī sociāli iemesli: valsts ģeogrāfiskais izvietojums un etnodemogrāfiskā situācija, valodas politika un valodas izglītības tradīcijas, arī veiksmīga reklāma, kas pamanīta pilsētas ielās vai tīmeklī.

Latvijā vispārējās izglītības iestādēs biežāk apgūtās svešvalodas ir krievu un angļu valoda, retāk vācu un franču valoda [VISC 2018a]. Tā, piem., 2014. gadā 14,7% sākumskolas skolēnu apguva vismaz divas svešvalodas, kas bija piektais augstākais rādītājs Eiropas Savienības (ES) dalībvalstu vidū un krietni augstāks par ES vidējo rādītāju – 4,6%. Latvijā 1.–6. klasē svešvalodas apguva 74% skolēnu; no tiem 59,3% apguva vienu svešvalodu, bet 14,7% – vismaz divas. 72% sākumskolas skolēnu mācījās angļu valodu, bet krievu valodu apguva 10,9% bērnu (NRA). Beidzot 12. klasi, vidējais vērtējums ir procentuāli augstāks franču valodas eksāmenā, tad krievu valodas, vācu valodas eksāmenā, zemākais – valsts valodas eksāmenā [VISC 2018b]. Tātad zināmā mērā pastāv „šķēres" starp apgūto valodu skaitu un valodu prasmi. Pamats šādam apgalvojumam ir privāto valodu mācību centru kursu klāsts un klientu pieprasījums pēc tiem. Privātajā izglītībā biežāk piedāvātās / izvēlētās valodas ir angļu, franču, latviešu, krievu un vācu valoda (sk. tālāk). Šī valodu secība ļauj izteikt hipotēzi, ka formālā valodas izglītība nedod pietiekami augstus rezultātus, lai skolu beidzēji justos lingvistiski komfortabli dažādās dzīves situācijās jeb sociolingvistiskajās jomās, kurās ir vajadzība pēc attiecīgās valodas zināšanām un lietojuma.

Šajā rakstā uzmanība vērsta pieaugušo valodas izglītībai, lai, pirmkārt, analizētu valodu mācību centru reklāmas, noskaidrojot, kā uzņēmumi, kam valodu kursi ir peļņas avots, reklamē svešvalodas un kā piesaista klientu (resp., valodu apguvēju) uzmanību, veido noteiktus priekšstatus valodu nozīmi un lietderīgumu dažādu mērķu īstenošanai. Otrkārt, rakstā tiek analizēts, kā privātās izglītības iestādēs studējošie pamato valodas izvēli, raksturo savu lingvistisko kompetenci un izvērtē apgūstamās valodas vērtību un lietderīgumu personiskajā un profesionālajā dzīvē. Fakts, ka pieaugušais ir apņēmies iemācīties kādu valodu vai papildināt zināšanas iepriekš apgūtā valodā, liecina par to, ka valodas apguves pamatā ir kāds būtisks iemesls. Valodas apmācība (valodas kursi, privātstundas) visbiežāk ir maksas pakalpojums, tāpēc valodas izvēle un valodas apguves process mēdz būt mērķtiecīgāk apdomāts. Abpusējs skatījums (valodas pakalpojuma sniedzēja un saņēmēja) uz valodu ļauj precīzāk atsegt valodu percepciju un sociopragmatisko novērtējumu.

Rakstā aplūkota korelācija starp valodas izvēles motivāciju, zināšanu un prasmju pašvērtējumu un valodu sociopragmatisko novērtējumu. Šie jautājumi ir analizēti valodas pārvaldības [Spolskis 2009], pašnoteikšanās teorijas [Decy, Ryan 2000], lingvistisko stereotipu [Kimberly 2012], valodas ekonomikas [Cenoz Gorter 2009, Hogan-Brun 2017] un folklingvistikas [Niedzielski, Dennis 2009, Lazdiņa 2014] teoriju kontekstā. Zinātnisko atziņu un atsevišķu analīzes kritēriju kopums ir ļāvis izpētes jautājumus aplūkot pilnīgāk.

Pētījuma avoti ir 39 valodas mācību centru reklāmas tīmeklī, 2017. gadā iegūtās 19 tiešsaistes aptaujas ar valodu mācību centru vadītājiem, 2018. gadā – 72 anonīmas tiešsaistes aptaujas, kurās dalībnieki pauda viedokli par savām valodu prasmēm, valodu apguvi un attieksmi pret valodām jeb lingvistisko attieksmi, kā arī 16 brīvās intervijas ar valodas apguvējiem un valodu pasniedzējiem.

Raksta struktūra: vispirms ir dots pētījuma teorētiskais pamatojums, plašāku uzmanību pievēršot jautājumam par valodas pārliecību un valodas apguves motivāciju. Pēc tam ir valodu mācību centru mājaslapās publicēto reklāmu analīze, iztirzājot valodu lietderīguma un nozīmes reklamēšanas stratēģijas un paņēmienus. Tad ir raksturoti valodas apguvēju viedokļi un pieredzes stāsti, kuros atklājas kā valodu izvēles pamatojums, valodas zināšanas un prasmes, tā arī attieksme pret apgūstāmo valodu un valodas funkcionalitātes raksturojums. Nobeigumā ir kopsavilkums un būtiskākie secinājumi, diskutējot par korelāciju starp valodu izvēles motivāciju, lingvistisko kompetenci, lingvistiskajiem stereotipiem, valodu ekonomisko un simbolisko vērtību, arī valodu sociopragmatisko izvērtējumu.

Pētījuma teorētiskais pamatojums

Valodas situācija dažādās pasaules valstīs ir atšķirīga, līdz ar to atšķiras arī dažādu jomu pētnieku priekšstati par pētījuma lauku un objektu, avoti un iegūtie dati. Tā, piem., dažās valstīs jautājumi par valodu lietojumu tiek iekļauti nacionālās tautas skaitīšanas aptaujās, citās tie skatīti lielākos mērogos, citās – daļēji, ignorējot, piem., dzimtās valodas vai minoritāšu valodas. Vienā valstī regulāri notiek plaši sociolingvistiski pētījumi, citā – tie ir neregulāri, reģionāli vai tādu nav vispār finansiālo apsvērumu vai citādu lingvistisko tradīciju dēļ. Piem., Indijā tautas skaitīšanas rezultāti par iedzīvotāju dzimto valodu, pirmkārt, ir nepilnīgi, jo tajās netiek skaitīti visi iedzīvotāji (materiālu apstākļu un sabiedrības šķiru sistēmas dēļ), un, otrkārt, rezultāti ir neprecīzi, jo sabiedrībā nav vienota lēmuma par dažu jauno valodu dalījumu un nosaukumu (piem., hindi un urdu). Līdz ar to vienota valodas politikas, tās realizējuma un cilvēku viedokļu analīzes shēma ir pētniecisks izaicinājums.

Viens no valodas politikas teorētiķiem Bernards Spolskis (*Bernard Spolsky*) ir izstrādājis analīzes modeli, kas ļauj vienkopus aptvert iepriekš minētos komponentus. Viņaprāt, valodas situācija ir izpētāma, raksturojot trīs savstarpēji saistītus valodas procesus:

1) valodas **praksi** (valodu izvēli un rīcību);
2) valodas **pārliecību** (ideoloģiju);
3) valodas **pārvaldību** (jebkādus centienus ietekmēt vai mainīt praksi vai pārliecību) [Spolskis 2009: 20].

Šie komponenti atrodas nepārtrauktā mijiedarbībā. Pārliecība var būt pamats valodas pārvaldībai, vai valodas pārvaldība var tikt veidota, lai stiprinātu vai mainītu valodas pārliecību. Valodas pārvaldības centieni var būt saskaņā ar pastāvošo ideoloģiju vai būt pretrunā ar to. Valodas pārliecība ir valodas politika bez konkrēta pārvaldītāja un raksturo, ko cilvēki domā, kā vajadzētu rīkoties valodas lietojuma kontekstā, savukārt valodas prakse rāda, ko tiešām cilvēki ar valodu dara [Spolsky 2004: 14]. Valodas pārliecība ir tā, kas visbiežāk nosaka valodas reģistru multilingvālā sabiedrībā. To ilustrē iegūtie aptauju dati, piem., kad respondenti formulē savu reakciju veikalā, saņemot

uzrunu latviešu vai krievu valodā. Valodas pārliecība, sākot ar mikrolīmeni (indivīdu), veido makrolīmeni (valodas politiku valsts līmenī) un ietekmē ne vien valodas praksi, bet arī pārvaldību plašākā mērogā. Valsts valodas izglītības plāns var paredzēt kādas valodas apguvi, noteikt valodas prasmju vēlamos līmeņus, kā arī veicināt tās lietojumu vismaz atsevišķās sociolingvistiskajās jomās (valsts iestādēs, izglītībā, plašsaziņas līdzekļos u. tml.). Izstrādājot šādu plānu, būtu jādomā arī par valodas apguvēju pārliecību, jo tieši tā būs viens no galvenajiem kritērijiem valodas lietojumam vai nelietojumam. Neviens likums nespēj tiešā veidā piespiest indivīdu apgūt un lietot nevienu valodu, ja viņš ir pārliecināts, ka viņam tā nav nepieciešama, un viņš var iztikt bez šīs valodas zināšanām.

Šajā rakstā uzmanība vairāk ir pievērsta valodas pārliecībai, ko veido un uztur valodu mācību centru darbinieki tiešsaistes reklāmās un kas piemīt valodas apguvējiem; viņu domas un viedoklis par valodu un tās apguves nepieciešamību.

Domājot par valodas pārliecību valodas apguves kontekstā, lietderīgi ir aplūkot teorijas, kas ir saistītas ar valodas apguves motivāciju, valodas ekonomisko vērtību un lingvistiskajiem stereotipiem. Tās palīdzēs izskaidrot valodas pārliecību ietekmējošos faktorus, kas iekļauti metalingvistiskajos komentāros (respondentu aptaujās un intervijās).

Kopumā valodas apguves motivāciju var skatīt no socioizglītības (*socio-educational*) perspektīvas un no pašnoteikšanās (*self-determination*) perspektīvas. Vienā gadījumā tiek izcelta cilvēka sabiedriskā daba un tiek runāts par instrumentālo motivāciju un integratīvo motivāciju, otrā gadījumā tiek izcelta cilvēka psiholoģiskā pašsajūta, definējot iekšējo un ārējo motivāciju.

Ar *instrumentālo motivāciju* tiek saprasta cilvēka vēlme iegūt izglītību un darbu, saņemt sadzīves pakalpojumus, piedalīties sporta un izklaides pasākumos, ceļot u. tml. Valoda ir kā instruments, lai veicinātu profesionālo izaugsmi, finansiāli apmierinātu vajadzības un vēlmes, aktīvi iesaistītos sociālā dzīvē, pašrealizētos. Šajā gadījumā izvēlētajai valodai piemīt noteikta ekonomiskā vērtība (sk. tālāk). Savukārt *integratīvās motivācijas* pamatā ir vēlme justies piederīgam noteiktam valodas kolektīvam, identificēt sevi ar kādu grupu (lingvistisko, etnisko, reliģisko). Valodas izvēle ir saistīta ar komunikāciju un kultūras izziņu, valodai piešķirot simbolisku vērtību [Gardner, Lambert 1972].

Pēc pašnoteikšanās teorijas (*self-determination theory*), lingvistiskās kompetences pilnveides pamatā ir psiholoģiskas vajadzības un noteikti vajadzības apstākļi, kas valodas apguvēju virza uz psiholoģisku attīstību, integrēšanos kādā runas kolektīvā, labāku dzīves situāciju. Tiek šķirta *iekšējā motivācija*, kas ir definēta kā nepieciešamība pēc pozitīvas atgriezeniskās saiknes, vajadzība pēc kompetences kopumā (resp., apziņas par savu spēju un prasmju esamību un lietojumu praksē), drošības, patstāvības un neatkarības. Valodas apguvējs augstu novērtē neuzspiestu izvēles brīvību (t. sk. valodas kursu apmeklējamību). Šīs motivācijas pamatā var būt arī skolotāja prototips, kas piesaista uzmanību, aizrauj un stimulē pilnveidoties. Savukārt *ārējā motivācija* ir saistīta gan ar vajadzību pēc komunikācijas, jaunu cilvēku iepazīšanas, psiholoģisko barjeru pārvarēšanas, gan ar pašprezentāciju citiem. Tā ir vajadzība iepazīt un, iespējams, pārņemt citu uzskatus, viedokļus, vērtības un dzīvesveidu, arī lingvistiskos paradumus.

Sevišķi nozīmīga ir integrācijas ideja – sevis identificēšana ar kādu grupu, piederības sajūta [Decy, Ryan 2000].

Reklāmu kontentanalīze, aptauju un interviju rezultāti ilustrē gan iekšējās motivācijas (vēlmi gūt labākas iespējas darba tirgū), gan ārējās motivācijas piemērus (jaunu kultūru iepazīšanu, komunikāciju ceļojot). Ja iekšējā motivācija ir saistīta ar valodas apguvēja individuālo identitāti un iekšējo pasauli, tad ārējā motivācija – ar sociālo identitāti. Līdz ar to ārējai motivācijai ir vairāk līdzību ar valodas apguves integratīvo un instrumentālo motivāciju (sk. iepriekš).

Lai gan strikts motivācijas veidu nošķīrums var būt problemātisks, jo vajadzības daudzos gadījumos ir savstarpēji saistītas vai pārklājas, atsevišķas psiholoģiskās vajadzības saglabā valodas apguvēja motivāciju mācīties valodu, notur uzmanību un pārvar vēlmi pārtraukt mācības. Tāpat pedagogi mācību procesā var ietekmēt (pat neapzināti) kursantu motivāciju, piem., nostiprināt kādu motivāciju, raisīt kādu motivāciju (piem., radīt interesi par lingvistiskās kopienas kultūru), arī apslāpēt motivāciju apgūt valodu, piem., izvēloties kursantu grupai neatbilstošu metodoloģiju, izsakot negatīvas vai ironiskas piezīmes, neizrādot interesi par mācību procesu.

Valodas izvēle, ja tā ir saistīta ar valodas apguves instrumentālo motivāciju, var būt saistīta ar valodas ekonomisko vērtību, ar to, cik bieži tā ir lietota biznesa sfērā, tūrisma un izklaides jomā, arī augstākajā izglītībā, zinātnē un IT. Citiem vārdiem sakot, daudzos gadījumos tieši ekspektācijas, ka valodas zināšanas un prasmes ļaus iegūt labāku pozīciju darbā, nopelnīt vairāk naudas vai nodrošināt sev labākus apstākļus, ir apgūstamās valodas izvēles pamatā. Lietišķajā valodniecībā tiek runāts par to, ka jaunas valodas apguve vienmēr ir investīcija humānā kapitālā un ka valodai var piemist ne-tirgus lietojuma vērtība (valodu tiešā veidā jau nevar ne nopirkt, ne pārdot, ne arī izīrēt), ar to saprotot valodas potenciālu nodot idejas, komunicēt un uzlabot ekonomisko situāciju [Cenoz, Gorter 2009: 64, Grenier 2015: 1, sk. arī Hogan-Brun 2017: 44].

Pasaules tirgum arvien attīstoties un paplašinoties, valodas ekonomiskā vērtība pieaug, savukārt indivīdu iespējas darba tirgū mēdz samazināties nepietiekamu valodu zināšanu dēļ. Sociolingviste Gabriele Hogana-Bruna (*Gabrielle Hogan-Brun*) grāmatā „Linguanomics. What is the Market Potential of Multilingualism" (2017) uzsver, ka diskusijas par multilingvisma tēmu nereti aizēno emocijas un nepareizi priekšstati, tātad, valodas pārliecība. G. Hogana-Bruna izceļ populārākos valodas pārliecības mītus, kas spilgti ilustrē valodas pārliecības nozīmi multilingvisma kontekstā un, pēc viņas domām, ierobežo indivīdu iespējas darba tirgū. Piemēram, viens no izplatītiem mītiem ir uzskats, ka valodu apguve cilvēkam vienkārši nepadodas. Sociolingviste tam nepiekrīt, apgalvojot, ka mīts gluži otrādi ir uzskats par īpašiem cilvēkiem, t. s. poliglotiem, kuri tiek uzskatīti par īpaši apdāvinātiem valodu apguvē. Kā skaidro pētniece, tas ir zinātniski nepierādīts pieņēmums, un visbiežāk cilvēki, kuri zina daudz valodu, vienkārši ir aizrāvušies ar pašu valodu apguves procesu [Hogan-Brun 2017: 75]. G. Hogana-Bruna piemin arī stereotipu, ka valodas apguvēja vecums ietekmē spēju iemācīties valodu. Autore atzīst, ka, lai arī bērniem zināmā vecumā apguve padodas vieglāk, valodu var iemācīties jebkurā vecumā. Sociolingviste apgāž arī populāro mītu, ka nav jēgas apgūt citas svešvalodas, jo visi tāpat runā angliski. Viņa atgādina par neseno bēgļu krīzi Eiropas valstīs, kura spilgti pierādījusi, ka visi nerunā angļu valodā [Hogan-Brun 2017: 76]. G. Hogana-Bruna arī uzsver, ka valodas ir svarīgas, jo tās nodrošina piekļuvi

dažādiem avotiem dažnedažādās situācijās un apstākļos, un, par spīti mītiem un pārliecībai, cilvēki arvien apgūst jaunas valodas visdažādāko iemeslu dēļ, piem., ar mērķi pārcelties uz dzīvi citā valstī, ekonomisku faktoru vadīti vai vēlēdamies spēt brīvi komunicēt ceļojot.

Iepriekš pieteiktie atslēgas vārdi (valodas pārliecība, motivācija, valodas ekonomiskā vērtība, lingvistiskie stereotipi) ir būtiski sarunas elementi, runājot par valodu.

„Folklingvistikā tiek mēģināts izzināt, ko par noteiktu valodas jautājumu domā un saka vienkāršs valodas lietotājs, nespeciālists (*layperson*). (..) Tās mērķis ir atklāt un analizēt viedokļus, uzskatus par valodu un attieksmi pret valodu, tās daudzveidību, lietojumu, kā arī izzināt ar valodas būtību vai apguvi saistītu jautājumu percepciju jeb uztveri un indivīda kognitīvo spēju saglabāt atmiņā noteiktas valodas parādības" [Lazdiņa 2014: 52–53].

Diskursa analīze ir galvenais metodoloģiskais rīks, lai atkodētu metalingvistiskās sarunas, citiem vārdiem, sarunas noteiktā valodā par valodu, ar mērķi atklāt, kā tiek runāts par valodu un kas tiek runāts par valodu (forma un saturs). Šī pētījuma sakarā folklingvistikas atziņas un metodoloģiskie soļi ir nozīmīgi, jo ļauj atsegt respondentu domas par valodu kā sistēmu, valodu kā sociopragmatisku rīku un humānu resursu, arī par valodas apguves procesu.

Valodu raksturojums mācību centru reklāmās

Pētījumā ir aplūkotas 39 valodu mācību centru mājaslapas (sk. Avotus). Vairums uzņēmumu paralēli valodu kursiem specializējas arī tulkošanā, darbinieku valodu zināšanas un prasmes kā humāno resursu izmantojot dažādiem valodas pakalpojumiem [sk. arī Pošeiko 2017].

Lielākā daļa (23) uzņēmumu piedāvā apgūt vismaz piecas valodas (piem., mācību centra „Lingua plus Riga" mājaslapā ir norādītas 17 valodas, „Polyglot" mājaslapā – 13 valodas, „Asimilācija" – 12 valodas, „Hansa training" – 11 valodas). Taču ne vienmēr valodu skaits un to uzskaitījums atbilst reālajam valodu kursu piedāvājumam; klientam interesējošie kursi var nebūt pieejami, ja netiek nokomplektēta kursantu grupa vai nav attiecīgās valodas pasniedzēja. Atsevišķos gadījumos tiek piedāvātas tikai privātas nodarbības. Piem., mācību centra „Baltic Media" mājaslapā eksplicīti ir norādīts, ka zviedru, norvēģu, itāļu, spāņu un latviešu valoda tiek mācīta individuāli. Cita tendence ir vērojama septiņu mācību centru darba organizācijā – tie specializējas tikai vienas valodas apmācībā (spāņu, vācu vai angļu valodas).

Pievēršot uzmanību tekstu valodām mājaslapās, jāteic, ka visplašākā informācija ir latviešu valodā, tad krievu valodā un angļu valodā. Pirmajās lapās tiek bieži izmantotas sasveicināšanās frāzes vai nelieli reklāmas saukļi svešvalodās. Taču daudzos gadījumos, izvēloties mājaslapā piedāvāto angļu valodu, informācija ir vispārīga (ziņas par uzņēmumu, kontaktinformācija, valodu kursu uzskaitījums) vai par angļu valodas kursiem. Tās lietojuma motivācija angļu valodas kursu reklāmās nav īsti saprotama, jo tiem, kam šādi kursi ir nepieciešami, reklāmu šajā svešvalodā var nemeklēt vai arī nesaprast. Līdzīga situācija ir ar krievu valodu – tajā tikai mājaslapu sadaļu nosaukumi var būt krievu valodā, izvērstu informāciju sniedzot latviešu valodā, vai lasītājam ir piedāvāta daļēja informācija krievu valodā.

Kopumā uzņēmumi sevi prezentē kā multilingvālus mācību centrus ar plašu valodu klāstu, taču praksē nereti māca atsevišķas – biežāk pieprasītās – valodas. Kā rāda anketas dati, ko tiešsaistē ir aizpildījuši 19 valodu mācību centru vadītāji, biežāk mācītās valodas ir angļu, latviešu, franču, spāņu un krievu valoda. Līdzīgs valodu uzskaitījums pēc popularitātes ir skatāms arī valodu mācību centru mājaslapās. Piem., „Skrivanek" mājaslapā ir norādīts, ka populārākie kursi ir šādi: „A2 Angļu valoda (vakarā), A1 Angļu valoda (pa dienu), B1 Angļu valoda (sestdienās), A2 Angļu valoda (sestdienās)." (https://valodumacibas.lv/) Šis apkopojums rāda angļu valodas pieprasījumu un kursu varietāti pēc valodas zināšanu līmeņa, arī to, ka valodas apguve notiek vakaros vai brīvdienās, respektīvi, papildu kursantu tiešajiem mācību vai darba pienākumiem.

Viens no valodas ekonomiskās vērtības rādītājiem ir valodas kursu cena salīdzinājumā ar citu valodu kursu cenām. Valodas mācību centru noteiktā maksa par valodu kursiem netieši parāda, kuras valodas tiek uztvertas par „dārgām valodām", ekonomiski vērtīgām un sociopragmatiski noderīgām valodām. Saistībā ar valodas kursu cenām var izdarīt dažus secinājumus.

Pirmkārt, vairums gadījumu kursu samaksu atšķirība starp valodām nav ievērojama. Gadījumos, kad valodu kursu cenu gradācija ir piemērota, dārgāk ir novērtēta ķīniešu un japāņu valoda, tad skandināvu valodas (īpaši norvēģu valoda). Lai gan angļu valoda ir pieprasītākā valoda mācību centros, uzņēmumā „Skrinavek" tās kursi maksā mazāk par latviešu, vācu un norvēģu valodu. Taču cenu atšķirības lielākoties ir saistītas ar kursu veidu – privātstundas ir dārgākas par grupu nodarbībām, intensīvie valodas kursi maksā vairāk par regulārajiem valodas kursiem neatkarīgi no apgūstamās valodas.

Otrkārt, svešvalodu kursi ar krievu valodu kā starpniekvalodu maksā dārgāk par kursiem ar latviešu valodu kā starpniekvalodu. Piem., norvēģu valodas kursi ar paskaidrojumiem un instrukcijām krievu valodā ir dārgāki par kursiem ar latviešu vai angļu valodu kā starpniekvalodu. Izņēmums ir valodu mācību centrs „Baltic Media", kurā visu valodu kursi ar krievu valodu kā starpniekvalodu maksā mazāk. Tas norāda, ka, iespējams, uzņēmumā strādā pasniedzēji ar krievu valodu kā dzimto valodu, kam latviešu valodas lingvistiskā kompetence nav pietiekami augsta, lai to lietotu mācību procesā. Te var piebilst, ka mācību centrs „Nordisk" valodu kursus ar krievu valodu kā starpniekvalodu reklamē tikai krievu valodā; šajā gadījumā instrukciju valoda ir noteikusi reklāmas valodas izvēli. Savukārt latviešu valodas kursi krievvalodīgai kursantu grupai maksā lētāk nekā ārzemnieku grupai ar angļu valodu kā starpniekvalodu. Tātad var secināt, ka starpniekvalodai ir būtiska loma kursu cenu politikā.

Treškārt, biznesa angļu valoda visos mācību centros ir salīdzinoši dārgāka par vispārīgo angļu valodu. Tas nozīmē, ka biznesa vide (t. sk. uzņēmējdarbība, apkalpošanas sfēra, lietišķā etiķete) kā viena no valodas lietojuma jomām tiek augstāk novērtēta, paredzot, ka iegūtās zināšanas un prasmes būs ekonomiski izdevīgākas, tādēļ to izmaksas ir augstākas.

Pievēršot uzmanību mācību centru reklāmu saturam, jāatzīst, ka tiešsaistes reklāmās ir tendence izcelt valodas apguves instrumentālo motivāciju. Tajās tiek izteikti rosinājumi mācīties valodu pragmatiskiem mērķiem, lai pilnveidotu saskarsmes spējas un paaugstinātu profesionālo kapacitāti. Kā piemērus var minēt trīs reklāmas, kurās nav minēta kāda konkrēta mērķvaloda. Mācību centrs „Hansa training" mudina: „**Nojauc**

pēdējās barjeras[2], kas traucē Tavai karjeras attīstībai, biznesa paplašināšanai vai draugu loka paplašināšanai!" (http://hansatraining.lv/) Reklāmā tiek pieņemts, ka potenciālajam klientam (kursantam) jau ir labas valodas zināšanas, taču ir nepieciešams neliels papildu stimuls produktīvo valodas prasmju aktivizēšanai, kas ļaus pārvarēt pēdējās šaubas par valodas lietojuma atbilstību dažādām runas situācijām.

Mācību centrs „plus" apgalvo, ka: „**Valodu pārvaldīšana ir ikdienas nepieciešamība**, kas palielina cilvēka iespējas pilnvērtīgi komunicēt, atrast labi apmaksātu darbu, iegūt izglītību ārzemēs, pārliecinoši ceļot pa visu pasauli." (http://www.mcplus.lv/apvalodas.html) Reklāmas izveidē ir izmantoti atslēgas vārdi, kas izceļ valodas (jo īpaši zināšanu augstākā līmeņa) vērtību. Te ir norādīts, ka lingvistiskā kompetence palīdz ne tikai komunicēt, bet darīt to pilnvērtīgi, tā ļauj studēt ārzemēs (iegūt kvalitatīvāku izglītību?) un ne tikai ceļot, bet darīt to pārliecinoši. Tāpat ir apgalvots, ka valodas zināšanas un prasmes ir labas algas garants. Šie mazie, eksplicīti izteiktie akcenti uzsver valodas zināšanu un lietojuma būtisko nozīmi sociālās dzīves organizēšanā, jo īpaši profesionālajā saziņā un izglītībā.

Savukārt valodu mācību centrs „Lingua+Riga" apgalvo: „Mēs pasniedzam svešvalodas Latvijā jau 2 gadus un šajā laika posmā **mūsu studenti**, kuri mācījās konkrētu svešvalodu ar mērķi aizbraukt strādāt šajā valstī, dibināt biznesa kontaktus vai uzsākt mācības, **veiksmīgi sasniedza savus mērķus**." (http://www.linguaplusriga.com/why-lingua-riga-lv) Citātā skaidri norādīti paredzamie valodas apguves mērķi – darbs, studijas un starptautiska lietišķā komunikācija – un to korelācija ar kursantu instrumentālo valodas apguves motivāciju. Šajā gadījumā mācību centra reklāmas izveides stratēģija ir atsauce uz kursantu veiksmes stāstiem profesionālajā jomā (resp., darbs vai iegūtā izglītība ārzemēs, biznesa kontakti ar ārvalstu partneriem un klientiem).

Visās trīs reklāmās ir uzsvērts apgūtās svešvalodas lietojums ārpus valsts (izglītības iestādes, darba vietas, tūrisma objekti), augstāka konkurētspēja darba tirgū un ekonomiskais ieguvums no valodas kā humānā kapitāla (resp., labi apmaksāts darbs Latvijā vai ārvalstīs, starptautisks bizness).

Valodas zināšanu noderīgums citās valstīs ir viens no tipiskākajiem argumentiem reklāmās. Izņēmums ir krievu valodas kursu reklāmas, kurās tiek izcelta unikālā iespēja valodu praktizēt tepat uz vietas – Latvijā. Piem., mācību centra „International House Riga-Satva" reklāma: „Krievu valodas apguvei Latvijā ir vairākas priekšrocības – lielam skaitam Latvijas iedzīvotāju krievu valoda ir dzimtā valoda, tādēļ **valodas vides pieredzes meklējumos nav jādodas uz citu valsti**. Lai arī krievu valodu Latvijā iespējams apgūt sadzīvē, pieredzējuša pasniedzēja vadībā sekmes būs straujākas un zināšanas – pamatīgākas." (http://www.ihriga.lv/lv/eiropas-valodas/krievu) Lai gan reklāmā tiek uzsvērta vides nozīme valodas apguvē, tiek arī norādīts, ka skolotāja pedagoģiskā pieredze un organizēta mācīšanās ir labāku rezultātu (lingvistisko zināšanu) pamats.

Nākamajās rindkopās plašāk ir dots populārāko svešvalodu raksturojums. Vispirms ir iztirzātas angļu valodas reklāmas, tad krievu un vācu valodas kursu reklāmas, nedaudz ir raksturotas skandināvu valodas, mazāk – franču un itāļu valoda.

---

[2] Te un turpmāk treknrakstā ir doti šī raksta autoru izcēlumi reklāmās, respondentu komentāros un anketās.

Angļu valodas loma sociālās dzīves organizēšanā

Kā iepriekš jau vairākkārt tika minēts, angļu valoda ir ne tikai visbiežāk apgūtā svešvaloda Latvijas vispārējās izglītības iestādēs, bet arī vispieprasītākā valoda privātajā izglītībā. Mācību centru mājaslapu kontentanalīzes rezultāti rāda, ka angļu valodas kursi ir visdiferencētākie kursi privātajā izglītībā. Tie ir pielāgoti mērķauditorijai pēc vecuma, zināšanu līmeņa, saziņas un darbības jomas (piem., sarunvaloda, jurisprudence, mārketings, banku sektors, tūrisms) un nodarbību intensitātes. Tiek piedāvāti atšķirīgi segmentēti valodas kursi, piem., mācot tikai prezentāciju izveidi, nepieciešamās frāzes vizītei pie ārsta, lietišķo saziņu pa telefonu un kādas nozares terminoloģiju vai palīdzot vidusskolēniem sagatavoties valsts centralizētajam 12. klases eksāmenam. Šī angļu valodas kursu daudzveidība viennozīmīgi ataino valodas nepieciešamību un lietojuma tendences vairākās sociolingvistiskajās situācijās: uzņēmējdarbībā, finanšu sektorā, medicīnā un izglītībā (bez pieprasījuma nebūtu piedāvājuma).

Kā piemēru var minēt valodu mācību centra „NH" reklāmu: „Vai esi kādreiz aizdomājies, cik gan angļu valodas kursi var izrādīties lietderīgi? Mēs, NH mācību centrs, zinām un efektīvi strādājam, jo ir:

- tik daudz valstu, kur tu vari aizbraukt ceļojumā un doties piedzīvojumos;
- tik daudz cilvēku, ar kuriem kļūt par draugiem vai biznesa partneriem;
- tik daudz literatūras un multimediju avotu, ko izbaudīt gan ar ausīm, gan acīm;
- tik daudz studiju un prakses iespēju ārvalstīs;
- tik daudz informācijas arvien augošajā digitālajā pasaulē.

Kas šiem visiem 5 punktiem ir raksturīgs? Valoda! Nav noslēpums, ka **angļu valoda ir populārākais saziņas un informācijas apmaiņas veids pasaulē**. Tieši tāpēc mēs nodrošinām augstākās kvalitātes valodu apmācības tepat Latvijā! Ja arī Tu vēlies **pavērt durvis saziņai ar vairumu pasaules iedzīvotāju**, Tev jāapmeklē angļu valodas kursi Rīgā!" (https://www.nh.lv/kursi)

Savukārt mācību centrs „Skrivanek" pārliecinoši apgalvo: „Mūsdienās angļu valoda ir **viena no populārākajām un pieprasītākajām valodām visā pasaulē**. Angļu valoda ir dzimtā valoda 400 miljoniem cilvēku, un, ierēķinot visus angļu valodas pratējus, tā uzskatāma par otro izplatītāko valodu pasaulē. Eiropas Savienībā angļu valoda ir viena no oficiālajām iestāžu darba valodām. Iemesli, kāpēc būtu nepieciešams apgūt angļu valodu, ir vairāki – šīs valodas zināšanas **paaugstina konkurētspēju** darba tirgū, **paplašina redzesloku**, **ļauj dibināt starptautiskus kontaktus**, kā arī **lieti noder dažādu zināšanu apguvē**. Angļu valoda ir indoeiropiešu valodu saimes rietumģermāņu atzara valoda. Tajā aktīvi tiek izmantoti aptuveni 171 476 vārdi, no kuriem aptuveni puse ir lietvārdi, ceturtā daļa ir īpašības vārdi un aptuveni septītā daļa – darbības vārdi. Mūsdienās ir vairāki angļu valodas veidi, kam ir atšķirības gan izrunā, gan leksikā, gan gramatikā: britu angļu valoda, amerikāņu angļu valoda, Austrālijas angļu valoda, Kanādas angļu valoda u. c." (https://valodumacibas.lv/anglu-valodas-kursi/)

Kā redzams pirmajā citātā, ir nosaukti praktiski visi valodas funkcionēšanas aspekti: izklaides un atpūtas, saziņas, informācijas ieguves un kultūras uzkrāšanas un izglītības aspekts. Īpaši izcelta ir angļu valodas kā starptautiskās saziņas valodas funkcija, netieši norādot, ka tieši šīs valodas zināšanas ļaus komunicēt ar daudziem pasaules iedzīvotājiem. Jāpiebilst, ka valodas apguves salīdzināšana ar durvju atvēršanu ir bieži izmantota metafora mācību centru reklāmās, tāpēc ir uzskatāma par samērā tipisku

izteicienu. Valodas apguve tiek uztverta kā kaut kā jauna aptveršana, redzesloka paplašināšana un ārpasaules iepazīšana. Savukārt otrajā reklāmā mazāk uzmanības ir pievērsts valodas apguves iemesliem, bet plašāk ir raksturota pati valoda, izceļot tās lielo runātāju skaitu pasaulē un tās funkcionalitāti starppersonu un institucionālā līmenī. Te arī tiek dota lingvistiska pamatinformācija par angļu valodas ģenealoģisko izcelsmi, sistēmu un variantiem.

Taču abās reklāmās ir uzskaitītas būtiskākās valodas sociālās funkcijas – pasaules empīriska izzināšana, komunikācija, multimodāla kultūras iepazīšana, informācijas ieguve un apmaiņa, izceļot angļu valodas sociopragmatisko nozīmi cilvēka dzīvē.

Daži mācību centri par angļu valodas kursu reklamēšanas stratēģiju ir izvēlējušies pozitīva, nepiespiesta un jautra valodas apguves procesa piedāvāšanu saviem klientiem. Piem., valodu mācību centrs „Klase" sola: „Angļu sarunvaloda mēneša laikā. Unikāla iespēja – 1500 jaunu vārdu mēnesī! **Ātri. Efektīvi. Lieliskā noskaņojumā!**" Īsajā reklāmā ir vienlaikus piedāvāta gan intensīva leksikas apguve, gan arī labvēlīga apguves atmosfēra nodarbību laikā. Tas, iespējams, ir būtisks faktors strādājošiem kursu apmeklētājiem; valodas apguve kā atslodze no tiešajiem darba pienākumiem.

Savukārt valodu mācību centrs „Hansa training" dažādu angļu valodas līmeņu intensīvo kursu reklāmās izceļ valodas apguves mērķi – izklaidi: „Izmanto iespēju **dinamiski, aktīvi un atraktīvi īsā laikā** uzlabot angļu valodas zināšanas, un dodies savā **sapņu ceļojumā!**" (http://hansatraining.lv/valodu-kursi/?lng=lv) Rosinājuma teikums veido priekšstatu, ka 15 stundu intensīvais valodas kurss ir piemērots (pat nepieciešams) pirms ārzemju atpūtas brauciena, kas citādi, iespējams, var izvērsties ne tik brīnišķīgs.

Tātad var secināt, ka angļu valodas kursu daudzveidība ataino orientēšanos galvenokārt uz klientiem (valodas apguvējiem) ar instrumentālo motivāciju – vēlmi un vajadzību pēc valodas zināšanām un lietojuma profesionāliem nolūkiem. Kā atzina viena vispārīgās angļu valodas C1–C2 kursu studente: „Angļu valoda man ir vajadzīga darbam, man pieder arhitektūras birojs, un klienti nav tikai latvieši. Uz e-pastiem atbildu, līgumus un citus dokumentus lasu un saprotu, bet ar runāšanu ir (..)[3] vecuma komplekss (*smejas*). Nejūtos droši, nepatīkami kaut ko nesaprast un izskatīties muļķīgi. [..] Jau cik kursu programmas esmu beigusi, daudz. [..] Darba sarunas veic padotie, jaunie, bet es nejūtos pilnīgi ērti, nespējot kontrolēt arī šo saziņas pusi. Un, jā, esmu pamanījusi, ka klienti vēlas tagad vairāk nekā iepriekš parunāties personiski. Tad jau man nav izvēles, jāburtojas (*smejas*)." (S, ~65 g., 18.12.2017.)

Šis citāts aktualizē vairākus ar valodas apguvi un lietojumu saistītus jautājumus. Pirmkārt, citāts parāda valodas zināšanu un lietojuma atšķirības valodas prasmēs (e-pastu rakstīšana, līgumu lasīšana, runāšana), praksē darbinot receptīvās valodas prasmes biežāk un drošāk. Otrkārt, respondentes stāstījums netieši aktualizē problēmu, ka vairāku valodas kursu beigšana vēl nav valodas prasmes (šajā gadījumā – runas prasmes) reālā lietojuma garants. Tā pamatā ir lingvistiskie kompleksi (šajā gadījumā – bailes izskatīties un izklausīties muļķīgi), iespējams, arī valodas kursu satura kvalitāte. Treškārt, citāts rāda, ka cilvēkam vadošā amatā nereti ir psiholoģiski svarīgi visu pārvaldīt, iesaistīties nozīmīgās sarunās un neizrādīt darbiniekiem savu nekompetenci

[3] Intervijas transkripcijā lietoti šādi simboli: (..) – pauze, (*smejas*) – ekstralingvistiskas darbības, [..] – teksta izlaidums.

kādā jautājumā. Tāpat citātā var redzēt tādu kā obligātu nosacījumu – spēju sarunāties un veidot draudzīgas attiecības ar ārvalstu klientu angliski. Pēc pašnoteikšanās teorijas, respondentei ir būtiska gan kompetence pati par sevi (apziņa, ka es zinu un varu), gan arī psiholoģiska vajadzība prezentēt pašai uzņēmumu un tā idejas, veidot tiešas attiecības ar klientiem, bez starpnieka (resp., padotā darbinieka).

Interesanti, ka pedagogi, kuri paši ir nesen mācījušies kādu svešvalodu, labāk izprot savus studentus un lingvistiskās grūtības, ar ko viņiem jāsaskaras. Tā, piem., angļu valodas lektore no ASV atzina: „Es tagad labāk saprotu, kāpēc cilvēkiem (..), maniem studentiem, ir problēmas ar angļu valodas izrunu (..), izruna ir tik grūta! Es latviešu valodā vispār daudz ko nevaru pateikt. [..] Kad man bija nodarbības Rīgas Tehniskajā universitātē, skolotāja, kas parasti nekad nesmaidīja, dažreiz smējās par maniem mēģinājumiem kaut ko pateikt. (*smejas*) Es neiebildu, viss kārtībā, es sapratu – tas bija smieklīgi."[4] (S, 24 g., māca angļu valodu un pārtraukusi formālo latviešu valodas apguvi) Citāts ataino, pēc respondentes domām, vienu no grūtākajām gramatikas daļām – fonētiku (resp., skaņu un vārdu izrunu). Komentārs ataino arī viņas personisko latviešu valodas mācīšanās pieredzi Latvijā un pasniedzējas ne īsti profesionālo attieksmi – smiešanos par kļūdām. Lai gan respondente kopumā pozitīvi izsakās par mācību procesu, iespējams, atbalsta trūkums klasē ir mazinājis amerikānietes motivāciju mācīties latviešu valodu un vēlmi runāt latviski, arī pazeminājis viņas lingvistisko zināšanu pašvērtējumu.

Interesants novērojums mājaslapu kontentanalīzē: mācību centru reklāmās netiek pieminēta angļu valodas loma citu valodu apguvē, lai gan daudzās svešvalodu kursu reklāmās ir norāde, ka angļu valoda tiek izmantota kā starpniekvaloda, respektīvi, uzdevumu instrukcijas un gramatikas skaidrojumi notiek angļu valodā.

Krievu valodas raksturojums

Tāpat kā angļu valodas kursu reklāmās, krievu un vācu valodas raksturojumā par primāro tiek izvirzīta valodas instrumentālā funkcija, kas ir saistīta ar valodas apguvēju ārējo motivāciju – vēlmi pēc profesionālās izaugsmes, atzinību izvēlētajā darba sfērā. Tā, piem., mācību centrs „Buts" piedāvā krievu valodas A un B līmeņa kursus, abu reklāmās norādot konkurētspējas paaugstināšanu darba tirgū. Tas nozīmē, ka, pēc mācību centra darbinieku domām, pat krievu valodas priekšzināšanas darba tirgū tiek uzskatītas par priekšrocību, sevišķi salīdzinot ar kādu, kam nav šādu zināšanu. Uzņēmuma reklāma: „Krievu valoda Latvijā ir **izplatītākā mazākumtautību valoda** un otra izplatītākā pēc to iedzīvotāju skaita, kam tā ir mājās lietotā (37,2% iedzīvotājiem pēc 2011. gada tautas skaitīšanas datiem). Lai gan tendences liecina, ka krievu valodas zinātāju skaits sarūk, tas nemazina **vajadzību pēc valodas lietojuma darba tirgū!**" (http://buts.lv/izglitibas-programmas-un-seminari/valodas/item/720) Reklāma, sniedzot statistikas informāciju, mēģina objektīvi parādīt krievu valodas vērtību Latvijā, sevišķi tās lietojumu darba tirgū.

Uzmanību piesaistoša ir arī mācību centra „Durbe" reklāma: „Vai arī Tu lieliski komunicē angļu valodā, bet **krievu valoda bieži vien sagādā grūtības**? Iesakām izvērtēt

[4] Angļu valodas lektore savu viedokli izteica angļu valodā, te piedāvāts raksta autores Solvitas Pošeiko tulkojums.

iespēju apgūt un pilnveidot savas krievu valodas prasmes – tas būs **apzināts ieguldījums** Tavā **tagadnes un nākotnes konkurētspējā**, jo šī valoda **ir pieprasīta ne tikai Latvijā, bet arī citviet pasaulē**." (http://www.durbe.edu.lv/lv/valodu-kursi-riga/krievu-valoda/krievu-valoda-vidusskolniekiem)

Uzņēmuma „Buts" reklāma un mācību centra „Durbe" reklāmā iekļautais retoriskais jautājums aktualizē būtisku pārmaiņu valodu zināšanās; ja padomju laikā latviešiem krievu valodas zināšanas bija augstākā līmenī, salīdzinot ar citām valodām (t. sk. angļu valodu), tad šobrīd vairums jauniešu zina angļu valodu labāk nekā krievu valodu. Tā pamatā, iespējams, ir lingvistiskā attieksme pret krievu valodu un krievu valodā runājošajiem vai arī valodas apmācībai paredzētais laiks vispārīgajās izglītības iestādēs salīdzinājumā ar angļu valodas mācību stundu skaitu. Taču, no otras puses, šādi izteikumi var tikt uzskatīti par lingvistiskiem stereotipiem, jo abu valodu zināšanas nav objektīvi izvērtētas un salīdzinātas nacionālā līmenī. Savukārt abās reklāmās līdztekus ir norādīts krievu valodas pieprasījums Latvijā un pasaulē.

Krievu valodas kursu reklāmās samērā bieži tiek izcelts ģeogrāfiskais aspekts, respektīvi, valstu un valodu teritoriālais izvietojums. Kā piemēru var minēt mācību centra „Hansa training" reklāmu: „**Mūsdienu Rīgā** krievu valodas zināšanas ir **nepieciešamas jebkuru pārrunu vadīšanai**, kā arī neaizmirsīsim par mūsu lielo kaimiņvalsti ar **neizmērojamām iespējām biznesā**." (http://hansatraining.lv/valodu-kursi/?lng=lv) Latvijas galvaspilsēta implicīti ir raksturota kā vismaz bilingvāla vide (latviešu un krievu valodas situācija) un Krievija – kā piemērota vieta uzņēmējdarbības uzsākšanai vai paplašināšanai. Šajā gadījumā tiek veidots un uzturēts klientu priekšstats ne tikai par krievu valodu, bet arī par Rīgu un Krieviju.

Ģeogrāfiskais, politiskais un lingvistiskais aspekts ir atsegts viena ārzemnieka komentārā latviešu valodā. Respondents pauž neitrālu lingvistisko attieksmi pret krievu valodu, jo tā ir viena no vairākām svešvalodām viņa valodas biogrāfijā: „Krievu valoda man nozīmē to pašu ko latviešu valoda. **Tā ir valoda bez konotācijas** man, un man vienalga par konfliktiem un politiku. **Abas valodas cilvēki lieto Latvijā**. [..] Es gribu **saprast cilvēku domas un idejas oriģinālā**, bez starpniekvalodas. [..] Un krievu valoda man ir vajadzīga, jo **gribu sekot krievu ziņām** priekš sava pētījuma. [..] Interesanti, ka es tagad vairs nedomāju, ka **krievu valoda ir dusmīga**, ka cilvēki ir dusmīgi, nu, ka tā gandrīz kliedz, viens ar otru runājot. Kad es dzirdēju autobusā vai tramvajā, es vienmēr domāju, ka ir kaut kāda tāda agresija. Tagad saprotu, ka **valoda tā skan**, un cilvēki tā vienkārši runā." (V, 26 g., krievu valodu mācās mēnesi)

Šis komentārs atklāj dažas būtiskas lietas. Pirmkārt, pēc respondenta domām, apgūstamās valodas izvēlē vajadzētu izvairīties no emocionāliem un sociāliem aizspriedumiem, izvēloties to valodu, kas tiek lietota uzturēšanās vietā un kas ir svarīga noteiktiem mērķiem un vajadzībām. Šajā gadījumā respondenta valodas apguves motivācija ir gan integratīvā motivācija (vēlme labāk saprast sarunu biedru, krievu valodā runājošo Latvijas iedzīvotāju), gan arī instrumentālā motivācija (pētnieciski zinātniskā interese). Otrkārt, respondenta komentārs ataino lingvistiskā stereotipa laušanu – sākotnējās asociācijas par krievu valodā runājošo dusmām un agresīvām sarunām vēlāk tiek lingvistiski pamatotas ar valodas skanējumu kopumā.

Vairāk nekā citu valodu reklāmās krievu valodas kursu reklāmās tiek izcelta tās nozīme krievu kultūras izzināšanā, sevišķi literatūras studijās. Kā piemēru var minēt:

„**Krievu valodā tulkotās ārzemju literatūras ir nesalīdzināmi vairāk** nekā tulkotās literatūras latviešu valodā. Kādam tas arī ir stimuls apgūt valodu. Lai kāda arī nebūtu motivācija, vienalga vajag palīdzēt cilvēkam sajust **krievu kultūras un valodas bagātību un unikalitāti.**"[5] Vēl viens piemērs: „Krievija ir kultūras un daudzveidības valsts. **Krievijas klasiķus, virtuvi un tradīcijas pazīst visā pasaulē**, bet tās **valoda tiek atzīta par vienu no grūtākajām**. Vēlies apgūt krievu valodu? Ar mums mācīšanās būs viegla, bet intensīva." (http://www.linguaplusriga.com/russian-language-for-foreigners) Abās krievu valodas kursu reklāmās tiek izceltas krievu kultūras plašās tradīcijas un daudzpusība, ko, pēc mācību centru darbinieku domām, būtu ieteicams atklāt. Pēdējā citātā ir izteikts apgalvojums (aplūkojams arī kā lingvistiskais stereotips), ka krievu valoda ir grūti apgūstama valoda, ja mācīšanās nenotiks šajā uzņēmumā.

Tātad salīdzinājumā ar angļu valodas kursu reklāmām krievu valodas kursu reklāmās biežāk tiek izcelta Latvijas etnodemogrāfiskā situācija un valodas vide tepat līdzās, tāpat arī valodas un kultūras saistība.

Vācu valodas mācīšanās pamatojums

Mācību centrs „Hansa training" vācu valodu raksturo „kā **vienu no visizplatītākajām valodām Eiropā** un **otru populārāko svešvalodu** Latvijā pēc angļu valodas". (http://hansatraining.lv/vacu-valodas-kursi/?lng=lv) Reklāma ir nekonkrēta, jo nav pateikts, kurā tieši vietā ir vācu valoda populārāko valodu sarakstā (piem., trešajā vai divpadsmitajā vietā?). Tā ir arī juridiski neprecīza, jo atbilstoši Valsts valodas likumam krievu valoda Latvijā ir svešvaloda, līdz ar to populārākās svešvalodas valstī ir angļu un krievu valoda. No otras puses, šāds apgalvojums liecina, ka praksē krievu valoda netiek uztverta par svešvalodu.

Vācu valodas kursu reklāmu viena no pamanāmākajām pazīmēm ir iemeslu, kāpēc vajadzētu apgūt vācu valodu, uzskaitījums. Tas, iespējams, norāda uz to, ka vācu valodas apguves motivācija salīdzinājumā ar angļu vai krievu valodas motivāciju nav tik skaidra un pašsaprotama. Piem., Gētes institūts Rīgā nosauc vairākus iemeslus vācu valodas zināšanu nepieciešamībai, pamatojot tos ar reāliem ieguvumiem vai pat dodot konkrētus piemērus. (https://www.goethe.de/ins/lv/lv/spr/wdl.html) Studiju vietas ir izvērstas ar stipendiju iespējām Vācijas universitātēs, savukārt literatūras, mūzikas, mākslas un filozofijas baudīšana tiek sasaistīta ar konkrētu personību darbiem oriģinālvalodā (piem., J. V. Gētes, F. Kafkas, V. A. Mocarta, L. Bēthovena valoda). Gētes institūta tiešsaistes reklāmas ir vērstas uz ļoti plašas auditorijas interesēm, aptverot kultūras, izglītības un zinātnes, tūrisma un viesmīlības nozares un biznesa jomu ne tikai Vācijā, bet arī citās vācvalodīgajās zemēs. Mācību centrs orientējas gan uz potenciālajiem klientiem ar instrumentālo valodas apguves motivāciju, gan arī uz tiem, kam primārā ir integratīvā valodas apguves motivācija.

Līdzīgu uzskaitījumu dod arī mācību centrs „International house Riga-Satva": „**Vācu valodas zināšanas ir priekšrocība ceļošanai, studijām un darbam, karjerai biznesā vai zinātnē. Prast vācu valodu nozīmē būt pieprasītam!**" Reklāmā ir dots plašs valodas lietojuma lauks, iekļaujot gan izklaides jomu (ceļojumu), gan personiskās izaugsmes un profesionālās karjeras veidošanu (studijas), gan arī profesionālo komunikāciju

[5] Reklāma oriģinālā ir krievu valodā, te ir dots raksta autores Solvitas Pošeiko tulkojums.

(biznesu, zinātni). Jo īpaši tiek izcelta lingvistiskās kompetences loma kandidāta profesionālajā novērtējumā, implicīti norādot, ka darba tirgū ir vajadzība pēc vācu valodā runājošajiem.

Interesanta ir mācību centra „Klass" reklāma: „Tik **daudz vārdu citas valodas ir aizguvušas no vācu valodas**! Pārbaudiet sevi, jo **daudzus vārdus jūs jau zināt**! Palicis iemācīties vairs tikai nedaudz!"[6] Tālāk ir dots saraksts ar viegli atpazīstamiem internacionālismiem. Šajā gadījumā mācību centra stratēģija ir balstīta potenciālo klientu lingvistisko zināšanu (vismaz leksiskā līmeņa) aktualizēšanā, implicīti apsolot, ka valodas apguve būs viegla un ātra.

Salīdzinot vācu valodas kursu reklāmas ar angļu un krievu valodas reklāmām, ir redzams, ka vācu valodas kursu reklāmās lielāks uzsvars ir likts uz izglītības jomu. Reklāmās tiek izcelti akadēmiskie ieguvumi, studējot Vācijā ar vācu valodas zināšanām.

Skandināvu valodu lietderīgums un šarms

Dāņu, zviedru un norvēģu valodas (reizēm iekļauta arī somu valoda) kursu reklāmās vairāk nekā citu valodu kursu reklāmās tiek skatītas vienota reģiona aspektā, tās dēvējot par skandināvu vai Ziemeļvalstu valodām. Reklāmās ir dots valodu salīdzinājums, izceļot lingvistiskās un sociolingvistiskās pazīmes (fonētiskās īpatnības, valodu apguve un lietojums Skandināvijā). Otra tipiskākā valodu reklamēšanas stratēģija ir Skandināvijas ekonomiskās labklājības izcelšana (zems bezdarbs, augsti sociālie pabalsti, auglīgs biznesa tirgus), rosinot apgūt kādu no Ziemeļvalstu valodām, lai spētu tur atrast darbu un iedzīvoties, attīstīt uzņēmējdarbību vai starptautisku sadarbību, arī lai mācītos sociālās dzīves organizāciju. Plaši izvērstu valodu raksturojumu sniedz mācību centrs „Nordisk", kas tieši koncentrējas uz Ziemeļvalstu popularizēšanu Baltijas valstīs. Uzņēmuma reklāmās, pirmkārt, ir norādīts, ka vienas skandināvu valodas zināšanas ļauj vieglāk saprast tekstu pārējās skandināvu valodās; sauklis „Pērc vienu, saņem trīs!" eksplicīti ataino valodas pakalpojuma komerciālo pusi – valodas zināšanu un prasmju finansiālu iegādi (šajā gadījumā, ļoti izdevīgu).

Otrkārt, reklāmās uzmanība ir pievērsta valodu radniecībai, izsakot pieņēmumu, ka skandināvu valodas ir noderīgas vācu, nīderlandiešu un angļu valodas apguvei. Tā ir interesanta skatu punktu maiņa, jo biežāk tiek pieņemts (lingvistiskais stereotips), ka angļu un vācu valodas zināšanas ir balsts citu svešvalodu apguvei.

Treškārt, vienā reklāmā iekļautā retoriskā jautājuma „Kāpēc ar kaimiņiem runāt angliski?" ideja ir, ka kaimiņvalstu iedzīvotāju saziņa ir iespējama bez starpniekvalodas, tādējādi, iespējams, mazinot angļu valodas lomu starpvalstu komunikācijā.

Ceturtkārt, reklāmās liela uzmanība ir pievērsta valodas, kultūras un sabiedrības savstarpējai korelācijai. Viens piemērs: „Mācoties valodu, pārņem **atklāsmes prieks**, jo ir atrasta **atslēga veselai tautai un kultūrai**. Lasīt Andersena pasakas, Ibsena lugas, Lindgrēnas grāmatas oriģinālā. Ziemeļvalstis ir dzimtene tādiem dižgariem kā Lāgerlēvai, Grīgam, Sibēliusam un Tūvei Jansonei. Ziemeļvalstīs sāka dziedāt A-ha, Bjorka, Sigur Ros, Cardigans. Tur iemācījās filmēt Bergmanis un Triers. Ziemeļi ir dzimtene aktrisei Grētai Garbo, filozofam Sērenam Kirkegoram, arhitektam Alvaram Ālto. Turklāt vai nebūtu jāmin arī Ziemassvētku vecītis, avantūrists Tūrs Heijerdāls, izgudrotājs

[6] Reklāma oriģinālā ir krievu valodā, te ir dots raksta autores Solvitas Pošeiko tulkojums.

Alfrēds Nobels? Ziemeļvalstu sabiedrība ir interesanta ar ekoloģijas, dzimumu un sociālās vienlīdzības, kā arī tehnoloģiju novitātes idejām. Ja iemācies kādu ziemeļvalodu, Pepija Tev par godu pacels zirgu! **Manas valodas robežas ir manas pasaules robežas.** *Ludvigs Vitgenšteins* [..] Katru gadu iznāk tūkstošiem grāmatu Ziemeļvalstīs. **Ziemeļvalodas ir solis gudrības virzienā.** [..] **Ja gribi ziemeļniekus pa īstam iepazīt, dari to caur viņu dzimto valodu.** Ceļš uz to sirdīm būs īsāks. Varbūt kādā no kultūras pasākumiem atradīsi īpašu saikni un draudzību? **Draudzībā un mīlestībā recepšu nav, bet valoda var būt viena no sastāvdaļām.**" (http://nordisk.lv/kapec-macities-ziemelvalstu-valodas.html) Kā redzams, reklāmā ir nosauktas pasaulē populāras personības, dotas references uz Skandināvijas sabiedrības vērtībām un izmantoti metaforiski izteicieni, lai emocionāli uzrunātu klientu caur viņam svarīgām un aktuālām lietām. Te ir aptverts cilvēka kā kulturālas būtnes individuālais un sociālais līmenis, rādot, ka valoda ir saistīta ar cilvēka izjūtām, personisko dzīvi un attiecībām, arī ar plašākām cilvēku grupām un kultūru. Īpaši izcelts ir izziņas process, kas ļauj dziļāk iepazīt cilvēkus viņu kultūrtelpas kontekstā. Reklāmas beigās ir samērā skarbs secinājums: „Kamēr vēl mācies, tu esi jauns. Ja pārstāj mācīties un attīstīt sevi, esi miris jau pirms nāves." Lai gan atziņa tiešā veidā nepasaka, ka mācīšanās obligāti ir saistāma ar jaunas valodas apguvi, tā rosina lasītāju (potenciālo klientu) pašreflektēt un izvērtēt iespēju izaicināt sevi ar svešvalodas kursu apmeklēšanu un mācīšanos.

Folkloras materiāls ir ievīts arī mācību centra „Buts" reklāmā: „Runā, ka lai saprastu zviedru – jānostaigā vismaz kilometrs viņa kurpēs. Kā lai dabū' viņa kurpes?! Apgūsti zviedru valodas apmācību programmu izglītojamiem bez priekšzināšanām!" Te zviedru valodas apguves motivācija vistiešākajā mērā ir saistīta ar integratīvo valodas funkciju; lai saprastu zviedrus, pat iejustos viņu vietā, ir nepieciešamas valodas zināšanas.

Skandināvijas valstu valodu reklāmas izceļ valodas izziņas un kultūras funkciju, valodas apguves motivāciju saistot ar identitātes konstruēšanu – lai justos piederīgs skandināviem, viņu domāšanai, vērtībām, dzīves līmenim, ir nepieciešamas Ziemeļvalstu valodas zināšanas.

Valodas labskanība un skaistums: franču un itāļu valoda

Franču un itāļu valoda tiek raksturotas kā skaistas valodas pašas par sevi, ko nereti apgūst to labskanības dēļ.

Mācību centrs „NH" atzīst, ka: „Mūsdienās franču valodas zināšanas ir **ne tikai prestižs**, kā tas bija senos laikos, bet **arī dzīves nepieciešamība**. [..] **Franču valoda ir viena no trim pasaules skaistākajām valodām!** Kā vēsta tautas gudrība: „**Angļu valoda biznesam, itāļu valoda mūzikai**, bet **franču valoda mīlestībai**."" (https://www.nh.lv/kursi/courses/francu-valodas-kursi) Lai gan reklāmas sākumā ir izcelta franču valodas sociopragmatiskā nozīme, mēģinot lauzt stereotipu par franču valodu kā simbolisku jūtu valodu, tālāk priekšstats par franču valodas skaistumu un mīlestības valodas statusu tiek nostiprināts valodas apguvēju apziņā. Uzņēmums, izmantojot parunu, skaidri norāda trīs valodu funkcionalitāti – angļu valoda uzņēmējdarbībai, itāļu valoda – kultūrai un franču valoda – pozitīvu jūtu paušanai.

Mācību centrs „Lingua+Riga" franču valodu raksturo ciešā Francijas kontekstā: „Elegantā un mūžam jaunā *mademoiselle* Francija, kas uzvēda tikko jaušamu, maigu parfīma smaržu; Francija – apburošā mājasmāte, kas piedāvā izsmalcinātās franču

virtuves delikateses; Francija – lieliskā vīnu pazinēja – aicina visas pasaules ceļotājus uz romantisku tikšanos savos neskaitāmajos ielu restorāniņos un kinoteātros, jo Francija ir arī kinematogrāfa dzimtene. Mācieties franču valodu mūsu mācību centrā un **sajūtiet Francijas gaisotni** jau **tepat!**" (http://www.linguaplusriga.com/francu-valodas-kursi) Reklāmas pamatideja – caur valodas mācīšanos ir iespējams izjust franču kultūru un mācību procesā piedzīvot līdzīgas izjūtas kā Francijā (iespējams, izspēlētu ainu un lomu spēļu dēļ).

Itāļu valodas kā kultūras nesējas ideju kultivē mācību centrs „Hansa Training": „**Itāļu valoda ir sena kultūras valoda** un arī šodien tā paver mums **plašas iespējas šajā jomā**." (http://hansatraining.lv/valodu-kursi/?lng=lv)

Šo valodu reklāmas rāda valodu metaforisku uztveri un simbolisko nozīmi, mazāk izvēršot lingvistisko īpašību vai valodas pragmatiskā lietojuma raksturojumu.

Kvantitatīvo datu analīze: ko cilvēki domā par valodu apguvi?

Līdz ar globalizācijas procesiem, tehnoloģiju attīstību un lielo pasaules valodu dominanci multilingvālās sabiedrībās indivīdi arvien biežāk nonāk situācijās, kad mājās tiek lietota viena valoda, izglītības iestādē vai darbā – cita, sadzīves pakalpojumu sfērā – vēl cita valoda. No otras puses, daļu sabiedrības globalizācijas tendences var neietekmēt, piem., monolingvālas ģimenes bērnus, mājsaimnieces vai pensionārus.

Lielā mērā indivīda valodas izvēle konkrētā situācijā ir atkarīga no viņa valodas pārliecības, kura veidojas ģimenē, tātad ir saistāma ar audzināšanu un nereti tiek pārmantota no vecākiem un vecvecākiem. Tāpat tā ir atkarīga no tradīcijām ne tikai ģimenē, bet dzimtā, ciematā, pilsētā, rajonā, kā arī mācību iestādēs, tālāk darba vietā un jaunajā ģimenē. Ja runā par darba iespējām, jaunieši visbiežāk, izdarot konkrēta studiju virziena izvēli, jau nojauš, vai attiecīgajā specialitātē būs nepieciešamas kādas svešvalodas zināšanas. Tāpat jaunieši var apzināti izvēlēties specialitāti, kurā viņi varēs lietot tikai savu dzimto valodu (piem., izvēloties savas dzimtās valodas studijas vai kādu praktisku specialitāti, kurā svešvalodu zināšanas, strādājot savā valstī, nav nepieciešamas).

Lai gūtu ieskatu Latvijas iedzīvotāju valodas pārliecībā (valodas apguves jautājumos, motivācijā un stereotipos), 2017. gada decembrī tika veikta anonīma aptauja tiešsaistē. 72 respondenti atbildēja uz sešiem izvērstiem jautājumiem par valodu apguvi un tās motivējošiem faktoriem. 63 no aptaujātajiem ir ekonomiski aktīvi, tātad darba ņēmēji vai devēji. 68 respondenti norādīja latviešu valodu kā savu dzimto valodu, bet 13 atbildēja, ka darbavietā vienlaikus lieto latviešu, krievu un angļu valodu.

Komentējot svešvalodu apguves secību, 75% respondentu norādīja angļu valodu kā pirmo svešvalodu un 51% norādīja krievu valodu kā otro svešvalodu (sk. arī iepriekš Ievadu). Jautāti par motivāciju izvēlēties otro svešvalodu, respondenti sniedza atšķirīgas atbildes, paužot gan atšķirīgas motivācijas, gan stereotipus. Taču jāņem vērā arī fakts, ka daudzās Latvijas pamatskolās un vidusskolās svešvalodu apguve nav skolēnu un/vai viņu vecāku brīva izvēle. Nereti skolas valodas izglītības pārvaldību nosaka skolas tradīcijas, finansiālie un valodas skolotāju resursi.

Vairāki aptaujas dalībnieki norādīja, ka uzskatījuši krievu valodu par noderīgāku valodu, pamatodami savu izvēli ar valodas sociopragmatisko nozīmi, valodas apguves ārējo motivāciju. Divi piemēri: „6. klasē likās ka [*krievu valoda* – V. P.] **noderēs** vairāk

kā vācu [*valoda* – V. P.], izrādījās, ka taisnība." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.) un „Kopā ar vecākiem nonācām pie secinājuma, ka krievu valoda būs **vairāk vajadzīga** un **noderīgāka**." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.)

Vairāki respondenti atbildēja, ka esot bijuši spiesti izvēlēties krievu kā otro valodu ģeogrāfiskās un darba tirgus situācijas dēļ. Tātad sociālā vide ir bijis būtisks kritērijs valodas izvēlē. Ilustrācijai daži piemēri, kas ataino motivācijas šķīruma problemātiku. „**Piespieda** dzīve Pļavniekos." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.), „**Dzīvojot pierobežā, daudzi runā** šajā valodā." (S, 22–29 gadi, 16.01.2018.) un „**Politisku, sociālu un ekonomisku iemeslu dēļ** uzskatīju par vajadzīgu padziļināti apgūt šo **kaimiņvalstu** valodu." (V, 30–39 gadi, 21.01.2018.). Lēmuma ietekmēšanas apstākļi ir ārēji, jo ir saistīti ar komunikāciju un sociālo līdzdalību noteiktā vietā (pilsētas mikrorajonā, reģionā, valstī) un vēlmi izjust piederību ar konkrētās vides iedzīvotājiem. Valodas izvēle mazāk ir saistīta ar respondentu pārliecību par nepieciešamību uzlabot savas zināšanas personiskai pilnveidei, respektīvi, iekšējo motivāciju. Daži respondenti atzinās, ka izvēlējušies to svešvalodu, kuru uzskatījuši par vieglāk apgūstamu, tātad vadoties pēc lingvistiskiem stereotipiem.

Uz jautājumu, kas tieši motivē apgūt jaunu svešvalodu, 5 respondenti atbildēja, ka tā ir vēlme spēt saprasties ar cilvēkiem citviet pasaulē ceļojot. Viens piemērs: „[*Motivē* – V. P.] **iespējas darbā, sazināties ar cilvēkiem citās valstīs, braucot ceļojumos**." (S, 22–29 gadi, 16.01.2018.). 9 respondenti atbildēja, ka viņi nevar raksturot iemeslu, kāpēc valodas ir apgūtas. Tas var būt skaidrojams ar to, ka cilvēki par šādiem jautājumiem parasti nedomā un nav sev formulējuši mācīšanās motivāciju, nav arī apzinājušies iespējamos ieguvumus no papildu valodas. Lai arī dzīves laikā viņi ir apguvuši vairākas valodas, ņemot vērā, ka aptaujā katrs no deviņiem respondentiem norādījis, ka zina vismaz divas valodas. Jāpatur prātā arī iespēja, ka jēdziena *motivācija* izpratne var būt atšķirīga, nesaprasta vai pārprasta. 12 respondenti norādīja, ka tālākās studiju iespējas ir motivējušas apgūt svešvalodas, bet pārējās aptaujas atbildes uz jautājumu par valodas apguves motivāciju var dalīt divās līdzīgās daļās. 32 respondenti atbildēja, ka motivē interese par kādas konkrētas valsts kultūru, tātad apguvi veicinājusi ārējā motivācija – valodas simboliskā vērtība. Viens piemērs: „(..) mani **aizrauj sengrieķu kultūra, mitoloģija** (..)" (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.). Savukārt 35 respondenti norādīja, ka motivē darba iespējas un profesionālā izaugsme, pauzdami ārējo motivāciju, valodas apguves instrumentālo motivāciju. Piemēri ilustrācijai: „Noderīga valoda **darba tirgū Latvijā**." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.) un „**Iespējas darbā**, vēlme **paplašināt zināšanas**." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.)

G. Hogana-Bruna ir minējusi, ka jaunas valodas apguve nozīmē nodošanos un saistības (gan finansiālā, gan laika ziņā), kuras cilvēki ne vienmēr ir gatavi uzņemties (Hogan-Brun 2017: 60). Tādēļ respondentiem tika jautāts, kuru valodu un kādēļ viņi izvēlētos apgūt, ja viņiem tiktu nodrošināta iespēja to darīt bez maksas. Sniegtās atbildes atspoguļoja līdzīgu tendenci – vairums respondentu kā iemeslu jeb motivāciju minēja darba iespējas vai interesi par kultūru. Divi piemēri: „Labprāt apgūtu **kādu no skandināvu valodām**, visticamāk, norvēģu (**darba iespēju dēļ**), taču tīri **savai patikai** izvēlētos spāņu valodu." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.) un „Franču vai turku, jo mani **fascinē viņu kultūra**." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.). Pirmais citāts rāda, ka respondents visai strikti nošķir valodas sociopragmatisko funkciju (valoda kā instruments darbam) no

valodas simboliskās funkcijas (valoda kā interesants mācību priekšmets, piesaistoša ir kāda valodas lingvistiskā pazīme, piem., valodas labskanība). Otrā gadījumā valodas simboliskā nozīme ir minēta kā svarīgākais valodas izvēles kritērijs. Valoda kā kultūras izziņas paņēmiens, cilvēku pasaules skatījuma un vērtības iepazīšanas līdzeklis.

Lai arī vairāki respondenti labprāt izvēlētos vienu no skandināvu valodām vai vācu valodu darba iespēju dēļ (6 – norvēģu, 6 – zviedru, 2 – jebkuru no skandināvu valodām, 1 – somu valodu), visvairāk respondentu (24) norādīja, ka labprāt apgūtu spāņu valodu, turklāt lielākā daļa norāda uz iekšējo motivāciju – interesi un patiku par spāņu kultūru, kā arī pašu valodu, uzskatīdami to par interesantu, viegli apgūstamu vai skanīgu: „Spāņu [*valodu* – V. P.], jo **patīk šī valoda**." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.). „Spāņu, jo **patīk kā skan**; **noderētu ceļojumā** un saista šīs **valsts kultūra**." (S, 30–39 gadi, 15.01.2018.). Otrajā piemērā valodas apguvēja pauž arī sociopragmatisku valodas apguves mērķi, sacīdama, ka spāņu valoda varētu būt noderīga atpūtas/izklaides braucieniem. Tikai pavisam nedaudzi pieminēja faktu, ka spāņu valoda ir viena no pasaules valodām, runātāju skaita ziņā atrodoties otrajā vietā pasaulē (*ethnologue.com*).

Aptauju rezultāti rādīja līdzīgu tendenci arī attiecībā uz franču valodu, kuru izvēlētos 13 respondenti, minēdami līdzīgus iekšējās motivācijas piemērus: „Franču [valoda – V. P.], jo **patīk kā skan**." (S, 30–39 gadi, 15.01.2018.) un „Franču [*valoda* – V. P.], jo ir liela **interese par Franciju**." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.).

Tāpat nedaudzi respondenti norādīja, ka, ja būtu šāda iespēja, viņi izvēlētos uzlabot savas angļu vai krievu valodas prasmes. Divi piemēri: „**Nostiprinātu** angļu valodas zināšanas labākai **komunikācijai**." (S, 22–29 gadi, 17.01.2018.) un „Krievu valoda, jo pasaulē tā ir **ļoti vērtīga darba tirgū** un man neizdevās to apgūt līdz galam skolā." (S, 22–29 gadi, 15.01.2018.). Pirmais piemērs rāda, ka respondente uzskata, ka saziņā būtisks ir augstāks valodas prasmes līmenis, ko vēlētos sasniegt valodas kursos. Abi piemēri norāda arī uz formālās valodas izglītības nespēju nodrošināt tādu valodas prasmi, kas valodas lietotājam ļautu justies komfortabli starppersonu saziņā un darba tirgū.

Interesantākais un reizē provocējošākais bija aptaujas pēdējais jautājums – vai ir kāda valoda, kuru respondenti nevēlētos apgūt nekādā gadījumā, pat ja rastos tāda nepieciešamība. Gandrīz puse (34) atbildēja, ka tādas valodas nav, kas nozīmē, ka viņi būtu gatavi apgūt jebkuru valodu. Tomēr 11 respondenti atbildēja, ka nekad neapgūtu ķīniešu valodu, atklājot teorijas daļā aplūkoto stereotipu par valodas sarežģītību, ņemot vērā, ka divi respondenti šajā atbildē minējuši arī japāņu valodu. Jāuzsver, ka ķīniešu valoda ir pasaulē visplašāk runātā valoda ar lielāko dzimtās valodas runātāju skaitu (*ethnologue.com*). G. Hogana-Bruna savā grāmatā ir salīdzinājusi ķīniešu valodas nozīmi pasaulē, secinot, ka pēdējos gados tās ekonomiskā vērtība ir strauji augusi līdz ar Ķīnas ekonomikas attīstību. Ja 90. gados ķīniešu valodu kā svešvalodu Rietumu valstīs varēja apgūt tikai kā īpašas izvēles valodu ar nedaudzām mācību iespējām, tad 2017. gadā Apvienotajā Karalistē jau 17% skolu piedāvāja ķīniešu valodu kā normālu mācību priekšmetu skolas programmā [Hogan-Brun 2017: 38]. Tomēr respondentu atbildes rāda, ka ekonomiskie faktori ne vienmēr ir noteicošais iemesls valodas izvēlē, svarīgs ir arī lingvistiskais stereotips par valodas sarežģītību.

6 respondenti norādīja, ka nekad neizvēlētos apgūt arābu valodu. Iespējams, iemesls ir līdzīgs – stereotips par valodas sarežģītību – taču to var tikai minēt, jo neviens

respondents nav pamatojis savu izvēli. Tikpat iespējams, ka, ņemot vērā pēdējo gadu notikumus islāmisma kustības sakarā, šādu atbildi varēja ietekmēt arī emocionāli aspekti. Jāatzīmē, ka arābu valoda ir viena no pasaules valodām un saskaņā ar projekta *Ethnologue* pēdējiem datiem dzimtās valodas runātāju skaita ziņā tā ierindojas ceturtajā vietā uzreiz aiz angļu valodas.

Apkopojot gūtās atbildes un komentārus, var secināt, ka Latvijā valodas ekonomiskā vērtība nav vienīgais motivējošais faktors tās apguvei, un pastāv citi gan ārējas, gan iekšējas motivācijas iemesli, kas mudina cilvēkus izdarīt viņu valodas izvēles. Tāpat šo izvēļu pamatā var būt iesīkstējuši lingvistiskie stereotipi vai kādi citi valodas pārliecību veidojoši aspekti. Kāds būtu gatavs valodu mācīties intereses dēļ, taču tikai ar interesi nepietiek, lai valodu tiešām apgūtu un lietotu.

Aptaujas rezultāti atklāj ne vien respondentu valodas pārliecību, motivāciju un stereotipus, bet sniedz padziļinātu ieskatu par savu potenciālo klientu viedokli pieaugušo izglītības iestādēm. Zinot pieprasījumu, valodu mācību centri var attiecīgi nodrošināt piedāvājumu, piesaistot jaunus pedagogus un piedāvājot dažādus valodas apguves līmeņus, kā arī plānot līdzekļus motivējošām un pārliecinošām reklāmām. Piem., saprotot, ka spāņu valodas popularitāte sabiedrības vidū ir augsta, valodu mācību kursu reklāmu papildināt ar jaunākajiem datiem par lielās pasaules valodas runātāju skaitu, tādējādi piesaistot vēl vairāk klientu. Vai arī izvērst izglītojošas reklāmas tām valodām, par kurām sabiedrībā valda stereotipi, piem., atgādinot arābu valodas kultūras mantojuma vērtību un runātāju skaitu.

Nobeigums

Raksta pirmajā daļā tika aplūkotas vairākas teorijas, kas ļāva strukturēti analizēt valodas kursu reklāmas un valodas apguvēju komentārus par valodu un tās apguvi, īpašu uzmanību pievēršot valodas apguves motivācijai, ko lielā mērā ietekmē valodas pārliecība un lingvistiskie stereotipi par valodu vērtību un nozīmi dažādās sociolingvistiskajās jomās.

Otrajā daļā tika analizētas valodas mācību centru reklāmas tiešsaistē. Pirmkārt, var secināt, ka valodu pieprasījums privātajā izglītībā atbilst valsts izglītības piedāvājumam; līdz ar to jāpieņem, ka mācību centros tiek nostiprinātas un pilnveidotas valodu zināšanas un prasmes („aizpildīti robi"), kas nav apgūtas pamatskolā un/vai vidusskolā. Otrkārt, kopumā valodu kursu dārdzību nosaka apgūstamās svešvalodas pārstāvniecība sociolingvistiskajās funkcijās un lietojums pasaulē, grūtības pakāpe (pat, ja tas tiek uztverts stereotipiski) un starpniekvaloda. Treškārt, nevar noliegt, ka reklāmas netieši veido lasītāju (potenciālo klientu) valodas pārliecību, kas ietekmē arī turpmāko valodas praksi, arī to, kādam mērķim un vajadzībai konkrēta valoda tiks lietota. Kura ir svarīga valoda biznesam? Kura valoda noderēs kultūras studijām? Kura valoda palīdzēs izpaust jūtas? Analizējot iegūtos datus, var novērot, kuras valodas tiek uzskatītas par iecienītākām un kuras, domājams, nedaudz zaudējušas agrāk piemītošu nozīmi. Tāda, piem., ir vācu valoda; izvērstās valodas mācību kursu reklāmas, iespējams, skaidrojamas ar aptaujas respondentu viedokli par angļu un krievu valodas augstāku ekonomisko vērtību salīdzinājumā ar vācu valodu. Savukārt skandināvu valodu apguve ir uzskatāma par salīdzinoši jaunu valodas apguves tendenci, ko, iespējams, ietekmējusi šo valstu sociālā labklājība.

Kopumā valodas instrumentālā funkcija tiek uzskatīta par galveno kritēriju apgūstamās valodas izvēlē, šī motivācijas aktualizācija kā valodas reklamēšanas stratēģija ir visbiežāk izmantota tiešsaistes reklāmās. Potenciālie klienti tiek rosināti apgūt papildu valodu pragmatiskiem mērķiem, taču nevienā reklāmā netiek tiešā veidā uzsvērti multilingvāla cilvēka ieguvumi dažādās dzīves jomās. Tieši valodas ekonomiskais potenciāls – iegūstamie finansiālie un profesionālie labumi ar valodas zināšanu un prasmju pielietojumu – tiek uzsvērts kā primārais valodas mācību centru klientu nākotnē. Mazāk uzmanības tam ir veltīts skandināvu un franču valodas kursu reklāmās, vienā gadījumā izceļot integratīvo valodas apguves motivāciju, otrā gadījumā – valodas labskanību un simbolisko nozīmi.

Raksta trešajā daļā tika raksturoti kvalitatīvo datu – anketu – dati. To analīze parādīja, ka kursantu valodas apguves instrumentālā motivācija, kas ir cieši saistīta ar valodas ekonomisko vērtību, ietekmē valodas raksturojumu; vairāk tiek runāts tieši par mutvārdu valodas nepieciešamību un lietojumu darbā, valodas funkcionalitāti lietotājam zināmajā profesionālajā vidē, ne par mācību un valodas zināšanu lomu personiskajā izaugsmē vai valodas simbolisko vērtību.

Jādomā, ka mācību centru reklāmās būtu vērts iekļaut arī informāciju, kas potenciālajam klientam liktu domāt par personīgo izaugsmi, ņemot vērā, ka respondenti savās atbildēs piešķir nozīmi ne tikai sociopragmatiskiem mērķiem valodas apguvē, bet vadās arī pēc savām (iespējams, ne vienmēr pamatotām) lingvistiskajām simpātijām un valodas pārliecības. Līdztekus sociālajos medijos arvien populārāki kļūst zinātniski dati par valodas apguves pozitīvo ietekmi uz cilvēka veselību, smadzeņu darbību, piem., priekšlaicīgas demences novēršanai u. tml., arī šāda informācija būtu vērtīga izplatīšanai plašākam sabiedrības lokam, piešķirot valodu apguves motivācijai citu skatu punktu un impulsu.

Kopumā var secināt, ka kursantu viedokļi un mācību centru tiešsaistes reklāmas rāda līdzības valodu raksturojumā, katrai no svešvalodām piešķirot noteiktu (objektīvi pamatotu un stereotipisku) lomu personiskajā un sociālajā dzīvē. Atšķirīgais ir tas, ka mācību centri tiešsaistes reklāmās daudz plašāk raksturo valodas, to nozīmi un funkcionalitāti Latvijā, Eiropā vai pasaulē, savukārt respondenti to dara īsāk un vispārīgāk, ne tik daudz atsedzot savu personisko pieredzi, lingvistiskās zināšanas un attieksmi pret apgūto/apgūstamo valodu (vismaz tiešsaistes anketās). Skaidrs, ka iemesli ir atšķirīgi – mācību centriem tas ir klientu pievilināšanas (līdz ar to naudas piesaistīšanas) paņēmiens, bet respondentiem (valodu kursu apmeklētājiem, valodas lietotājiem) tas ir pašrefleksīvs uzdevums, ko, iespējams, kāds ir uztvēris tikai un vienīgi kā pienākumu, neiedziļinoties jautājumu būtībā un neizvēršot atbildes.

LITERATŪRA

Bilingua (2018). *10 Best Languages to Learn for Businesses Anywhere in the World*. Pieejams tiešsaistē: https://bilingua.io/10-best-languages-to-learn-for-business, sk. 03.09.2018.

Cenoz, G. Language Economy and Linguistic Landscape. In: Shohamy, E., Gorter, D. (eds., 2009). *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. New York, NY & London: Routledge, 2009, pp. 55–69.

Deci, E. L., Ryan, R. M. The "What" and "Why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry 11(4)*, 2000, pp. 227–268.

Ethnologue. *Summary by language size*. Available: https://www.ethnologue.com/statistics/size, sk. 17.01.2018.

Gardner, R. C., Lambert, W. E. *Attitudes and motivation in second language learning*. Rowley, MA: Newbury House, 1972.

Grenier, G. The value of language skills. *IZA World of Labor 2015*: 225.

Hee, J. *The 5 most useful foreign languages to learn in 2018*. Available: https://digitalsenior.sg/5-useful-foreign-languages-learn-2018/, sk. 03.09.2018.

Hogan-Brun, G. *Linguanomics. What is the Market Potential of Multilingualism?* London: Bloomsbury Academic, 2017.

Kimberly, A. B. Stereotyping in Foreign Language Acquisition. *Social and Behavioral Sciences*. Vol. 51, 2012, pp. 523–526.

Lazdiņa, S. „A kuo tu vari izskaidruot volūdu?" Folklingvistika jeb nevalodnieku devums valodniecībā (Baltinavas lauka pētījuma piemērs). *Baltu Filoloģija, XXIII (2)*, 2014, 51.–74. lpp.

Niedzielski, N., R. Dennis, P. Folk pragmatics. Folk linguistics. Gunter, S., Jan-Ola, Ö., Verschueren, J. (eds). *Culture and Language Use (Handbook of Pragmatics Highlights)*. John Benjamins Publishing, 2009, pp. 146–149.

NRA. *Divu svešvalodu apguve sākumskolās Latvijā ir piektā aktīvākā ES*. Pieejams: https://nra.lv/latvija/185908-divu-svesvalodu-apguve-sakumskolas-latvija-ir-piekta-aktivaka-es.htm, sk. 03.09.2018.

Pošeiko, S. Te tulko jums! – valodu un valodas pakalpojumu reklāma tulkojumu biroju drukātajos un digitālajos tekstos. *Valoda – 2017. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII zinātnisko rakstu krājums*. Daugavpils: Saule, 2017, 181.–206. lpp.

Spolskis, B. *Valodas pārvaldība*. Rīga: Zinātne, 2011.

Spolsky, B. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

VISC (2018a) *Valsts pārbaudes darbi 2017./2018. m. g.* Pieejams: https://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/statistika/2018/, sk. 03.09.2018.

VISC (2018b). *CE vidējo rezultātu salīdzinājums 2016–2018*. Pieejams: https://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/statistika/2018/dokumenti/!visi_vidrez_salidz_3g.png, sk. 04.09.2018.

AVOTI

(mācību centru mājaslapas)

http://abc.edu.lv

http://ang-school.mozello.lv/pakalpojumi/

http://dija.lv/index/school/type/14

http://hansatraining.lv/valodu-kursi/?lng=lv

http://hieroglifs.com/lv/

http://linguafranca.lv

http://linkturs.lv/lv/virzieni/valodu-kursi-riga/

http://m.riga.diplo.de/Vertretung/riga/lv/06/Deutschunterricht__an__lettischen__Schulen/Deutsch__lernen.html

http://mcalfa.lv/kursi/

http://mcbaltimage.lv/

http://niid.lv/
http://nordisk.lv
http://valodudarbnica.lv/valodu-kursi-saraksts/
http://valodu-vestnieciba.lv/lv
http://www.asimilacija.lv/
http://www.buts.lv/
http://www.dialogs-ab.lv/
http://www.durbe.edu.lv/
http://www.esconsulting.lv/
http://www.ihriga.lv/lv/eiropas-valodas/krievu
http://www.institut-francais.lv/lv/
http://www.klass.lv
http://www.latconsul.lv/lv/company/contact
http://www.meridian.lv/lv/sakums/
http://www.password.lv/valodas.html
http://www.poetika.lv/lv
http://www.polyglotskola.lv/lv
http://www.seneca.lv/spanu-valodas-kursi/
http://www.valodukursi.lv
http://www.vmc.lv/
https://aliuslingua.lv/lv/
https://lidenz.ru/learn-russian-in-riga/
https://lv.balticmedia.com/
https://valodumacibas.lv/
https://www.goethe.de/ins/lv/lv/index.html
https://www.nh.lv/kursi
www.dialogs-ab.lv
www.mirte.lv
http://www.linguaplusriga.com/about-us

Галина СЫРИЦА
(Даугавпилсский университет)

О формировании позитивно-оценочных коннотаций цветовой лексики

Summary
On the Formation of Positive-Evaluative Connotations of Colour Vocabulary

The development of the connotative background of color vocabulary is determined by many factors: its etymology, connection with a prototype, entry into the phraseological system, the presence of metaphorical meanings, etc. Its use in typical contexts is of a particular importance in the development and consolidation of the connotative background of colour vocabulary. The focus of this paper is the development of positive-evaluative connotations of the lexeme "blue". Positive evaluation is given by the etymology of the lexeme – its connection with the lexeme "dove". As a prototype (a typical carrier of color) is the sky. In the associative dictionary of the lexeme, sky is the most frequent associate of the word "blue". In the description of the sky in the poetic discourse, the epithet "blue" is stable. The lexeme "blue" is often used in titles of works and receives positive-evaluative connotations, which are supported by the context. In metaphorical contexts, the value of the lexeme in question is often diffuse: the color value interacts with the evaluative one. The high connotative background of the lexeme is retained in the naming system, as well as in periphrases. The semantics of a beautiful but impossible dream have phraseological units *blue dream, blue flower*.

Key words: *color vocabulary, blue, connotative background, positive-evaluative connotations*

*

На формирование коннотативного фона цветовой лексики оказывает влияние множество факторов: внутренняя форма лексемы, ее этимология, вхождение в компонентный состав фразеологизмов, частотность использования в разного рода дискурсах и др. В центре рассмотрения в данной статье находится коннотативный фон лексемы *голубой,* которая имеет достаточно устойчивый позитивно-оценочный фон. В определенной степени он предопределен его этимологией. М. Фасмер пишет: «Голубой – по синему отливу шейных перьев голубя» [Фасмер 1986: 432]. В народных представлениях это «чистая, святая» птица, «воплощение добра и кротости» [СД: 515] (ср. также явно позитивно-оценочный коннотативный фон лексем *приголубливать* («ласкать»), *голубушка, голубок, голубчик*). В православной традиции голубой – цвет Богородицы. Значимость этого цветообозначения для русской языковой картины мира подтверждена широким синонимическим рядом, включающим традиционно-поэтические лексемы: *небесный, небесно-голубой, светло-синий, цвета ясного неба, васильковый, блакитный; лазурный, лазоревый, лазурно-голубой, аквамариновый, цвета морской волны, бирюзовый* и др. Ряд остается открытым и пополняется наименованиями новых оттенков цвета: *мерцающий голубой металлик* (о цвете автомобиля).

Цветовая лексика входит в состав устойчивых сочетаний, именной компонент которых представляет собой прототип, выступающий в роли идеального носителя этого цвета. Характер этого прототипа, который лежит в основе эталонных сравнений, во многом и определяет коннотативный фон этого сочетания (ср.: *белый как снег, черный как смоль* и др.) [Сырица 2017: 141]. В качестве универсального прототипа (типичного носителя цвета) для лексемы *голубой* выступает небо: «цвета ясного неба» [МАС 1: 328]; «светло-синий, лазоревый, ярко-небесного цвета» [Даль 1984, 4: 370]. Это подтверждают и материалы ассоциативных экспериментов: самый частотный ассоциат на слово *голубой* – небо [РАС: 139].

Описание голубого неба неизменно предстает в высоком коннотативном ключе, что, как правило, поддерживается контекстными связями. Частотным является использование образных средств – метафор, сравнений: ***Под голубыми небесами** / Великолепными коврами, / Блестя на солнце, снег лежит* (А. Пушкин «Зимнее утро»); ***Под небом голубым** страны своей родной / Она томилась, увядала...* (А. Пушкин *«Под небом голубым страны своей родной»*); *Полно, не во сне ли я бродил с тобой, / Любовался небом в **ризе голубой*** (В. Брюсов «Полно, не во сне ли видел я вчера»); *Где полынный холм и озерцо, / На обрыве – красной глины срез, / Запрокинутое ввысь лицо, / **В голубой загар небес**?* (Г. Шенгели «Где?»); ***На бледно-голубой эмали**, / Какая мыслима в апреле, / Березы ветви поднимали / И незаметно вечерели* (О. Мандельштам «На бледно-голубой эмали»); *Пой песню, поэт, пой / **Ситец неба такой голубой*** (С. Есенин «Баллада о двадцати шести»); *Видят они не теплицы зеркальные, / А **небосклона простор голубой*** (И. Бунин «Полевые цветы»); *Подпирал своей я головой / Этот самый **купол голубой** / Над земною бездной в снежном блеске* (Л. Мартынов «Полет над Барабой»); *Как хорошо, что вспыхнут снова эти / Цветы в полях **под небом голубым**!* (И. Северянин «Как хорошо...»); *Мы разлучаемся с тобою, / Чтоб снова встретиться с тобой. / Прекрасно **небо голубое**! Прекрасен **поезд голубой**!* (Н. Рубцов «Прекрасно небо голубое!..»); *Клонится, клонится **свод голубой** / Над непокрытой моей головой* (Ю. Кузнецов «Тайна славян»); ***Небо как голубой атлас**, солнце сияет и синее море зыблется, точно кто-то дует на него сбоку* (А. Колмогоров «Мне доставшееся...»); *Ибо мир сей и **голубой свод его не Божий ли есть**, святейший всех храмов храм Его?* (Г. Сковорода «Толкование из Плутарха о тишине сердца»).

Лексема *голубой* активно используется в контекстах, воссоздающих идеальный пейзаж в романах Достоевского, причем эпитет *голубой* выступает как знак безусловно прекрасного, чистого, характеризуя как красоту неба, так и воды. Таков пейзаж во сне Раскольникова: *И прохладно так, и чудесная-чудесная **такая голубая вода**, холодная, бежит по разноцветным камням и по такому чистому с золотыми блестками песку...*; в монологе Ивана Карамазова: *Жить хочется, и я живу, хотя бы и вопреки логике. Пусть я не верю в порядок вещей, но дороги мне клейкие, распускающиеся весной листочки, **дорого голубое небо**, дорог иной человек, которого иной раз, поверишь ли, не знаешь за что и любишь, дорог иной подвиг человеческий, в который давно уже может быть перестал и верить, а всё-таки по старой памяти чтишь его сердцем.* «Клейкие листочки» и «голубое небо» становятся одним из лейтмотивов романа: *Клейкие весенние листочки, **голубое небо** люблю я, вот что!*; *А клейкие листочки, а дорогие могилы, а **голубое небо**, а любимая женщина! Как же жить-то*

будешь, чем ты любить-то их будешь? – горестно восклицал Алеша. – С таким адом в груди и в голове разве это возможно?

«Наибольшей устойчивостью в литературе конца XIX начала XX веков обладает переносное употребление прилагательного *голубой (лазурный, лазоревый),* которое в последней трети XIX в. используется далеко за пределами своих цветовых возможностей» [Кожевникова 2009: 429]. В поэтическом дискурсе лексика семантической группы *голубой* развивает оценочное значение «прекрасный». Коннотация прекрасного, но ирреального, появляющегося во сне, получает лексема *лазурный* (цвета лазури, светло-синий) в обозначении пространства в стихотворении в прозе «Лазурное царство» Тургенева. Ирреальность идеального пространства с *лазурным морем* и *лазурным небом* передается повтором лексемы *сон* в сильных позициях начала и конца текста: ***О лазурное царство****! О царство лазури, света, молодости и счастья! Я видел тебя... во сне* (ср. также повтор в конце: ***О лазурное царство****! я видел тебя... во сне*). Коннотативный фон лексемы *голубой* первичен и в следующем контексте, где «голубой выход» предстает как спасительный: *О чем ты плакала, душа моя, / Вздыхая за решеткой бытия, / Куда рвалась, как пленница, в слезах, / Искала* ***выход голубой*** *впотьмах, / В какие небеса взлетала ты / Из этой неприглядной темноты* (А. П. Ладинский «О чем ты плакала, душа моя»). Позитивно-оценочный фон лексемы *лазурный* в описании моря предопределяет ее активное вовлечение в топонимику: *Лазурный берег* и др.

Семантика мечты (прекрасной, но неисполнимой) закрепилась за устойчивым сочетанием *голубая мечта*: *Сколько было – черного хлеба / И* ***мечты, как всегда, голубой*** (Б. Слуцкий «Такая эпоха»); *Не могу сказать, что сбылась моя* ***голубая мечта*** (В. Аксенов «Звездный билет»). Н. А. Кожевникова отмечает, что прилагательное *голубой* в нецветовом значении сближено с прилагательным *розовый*: *голубые мечты, розовые мечты.* Эти сочетания могут употребляться синонимично: *Весь полный розовых и* ***голубых мечтаний*** (К. Бальмонт «После бала»); рядоположенность этих лексем отражает также ассоциативный словарь [РАС: 139]. Одновременно лексема *розовый*, как представляется, обладает более выраженными позитивными коннотациями. С помощью этой лексики (*голубой* и *розовый*) обозначаются цветовые периоды творчества у Пикассо**,** при этом картины *голубого* периода часто связаны с передачей негативных эмоций и состояний боли, страха, одиночества. Картины розового периода отмечены гораздо более светлыми тонами и новыми светлыми мотивами.

Символами счастья, недостижимой мечты стали заимствованные устойчивые сочетания ***голубой цветок*** и ***синяя птица***, восходящие к творчеству Метерлинка и Новалиса. Символ романтического томления по невыразимому идеалу в романе немецкого романтика Новалиса переведен на русский язык как ***голубой цветок***. Следует отметить гармоничное звучание, своего рода звуковую метафору этого сочетания на немецком языке: *die blaue Blume.* Выражение восходит к роману «Гейнрих фон Офтердинген», героем которого является поэт и певец (мейстерзингер) XIII в.: *«Не сокровища так невыразимо привлекают меня, – говорил он себе самому, – жадность чужда моей душе: я мечтаю лишь о том, чтобы увидеть* ***голубой цветок****. Он неустанно занимает мои мысли, я не могу ни писать, ни думать о чем-либо другом. Я никогда не испытывал ничего подобного: точно все прежнее было сном, или*

точно я пронесся во сне в другой мир». Высшим цветом для Новалиса являлся голубой – *lichtblau*, цвет утреннего неба. Образ голубого цветка у Новалиса берет свое начало в немецком фольклоре, где волшебный голубой цветок помогает найти клад. Выражение «голубой цветок» имеет значение «несбыточная мечта, неосуществимый идеал». Коннотация прекрасного, но недосягаемого поддерживается контекстами употреблений: ***На Голубой цветок*** *обрек Новалис, – / Ну, что ж: и незабудка голуба...* (И. Северянин «Голубой цветок»).

Пьеса Метерлинка переведена на русский язык как «Синяя птица»: дети ищут синюю птицу, «тайну вещей и счастья», но так и не находят ее, она улетает. О неточности такого перевода (*синяя* вместо *голубая*) писал А.Блок в статье с красноречивым названием «О «Голубой Птице» Метерлинка»: *«Совсем не педантизм с моей стороны – придираться к слову синий и передавать словом голубой французское слово Blue; по-французски Blue значит и синий и голубой, так же как Blue по-немецки; но дело в том, что за пьесой-сказкой Метерлинка лежит длинная литературная традиция, которая тянется от народных сказок, сквозь их литературное преломление у французского сказочника Perrault, с одной стороны, и сквозь целую большую полосу германского романтизма, с другой. Метерлинк очень много занимался немцем Новалисом; он переводил его и как бы заново открыл для французов, тесно связав его имя с символизмом; Метерлинк – один из тех, кому мы обязаны установлением тесной литературной связи между ранними романтиками начала XIX века и символистами конца века»* [Блок 1982: 406]. Сравнивая устойчивые сочетания *голубой цветок* и *синяя птица*, Блок пишет: *«У нас твердо установился обычай называть этот волшебный сказочный цветок именно голубым, а не синим, значит, нет никакой причины называть метерлинковскую птицу синей, а не голубой. Называя ее синей, мы порываем с традицией; но ведь всякое слово традиционно, оно многозначно, символично, оно имеет глубокие корни (...). Будем верны слову голубой и заменим им слово синий как в заглавии, так и во всем тексте пьесы; потому что цветок голубой, небо голубое, лунный свет – голубой, волшебное царство – голубое (или лазурное – у Тургенева), и дымка, в которую закутана вся метерлинковская сказка и всякая сказка, говорящая о недостижимом, – голубая, а не синяя»* [Блок 1982: 407].

Лексема *голубой* часто используется в названиях произведений, позитивно-оценочная коннотация которых, как правило, поддерживается контекстом: рассказ А. Гайдара ***«Голубая чашка»***, песня ***«Голубой шарик»*** Б. Окуджавы (ассоциат «А шарик летит» отражен в ассоциативном словаре), цикл сонетов Вяч. Иванова – ***«Голубой покров»***, вальс Штрауса – ***«Голубой Дунай» («На прекрасном голубом Дунае»)***; коннотации «прекрасный» получает ***«Голубой вагон»*** из песни В. Шаинского на слова Эдуарда Успенского; популярный в начале 20 века фильм ***«Голубой экспресс»*** упоминается в романе Ю. Трифонова: *В кинотеатрике за мостом крутили старую картину* ***«Голубой экспресс»*** («Дом на набережной»). Санаторий в Сочи называется ***«Голубая горка»*** (это сочетание выступает также в роли топонима: *Престольный праздник в этот день в хостинской церкви Преображения* ***на Голубой Горке*** (В. Дашкова «Месяц трех спасов»).

В системе нейминга лексема *голубой* безошибочно устанавливает позитивно-оценочный фон. На создание положительных коннотаций направлено название

телевизионного вечера ***«Голубой огонек»***, название трубопровода по дну Черного моря – ***«Голубой поток»***, перифрастические номинации ***голубой экран*** (телевизор), ***голубая планета*** (о Земле – из-за больших водных пространств), ***голубое кольцо*** на олимпийском флаге – символ Европы. Эти же коннотации удерживает повторный нейминг – японская награда за решение проблем окружающей среды называется ***«Голубая Планета»***, так же называется документальный фильм. Эти устойчивые сочетания получают дальнейшее развитие в метафорических контекстах: *Но все эти выходы происходили на земной орбите, где совсем рядом – протяни руку и достанешь – родная планета подставляет тебе свой* ***голубой бок*** (П. Михненко «Затянувшийся арест»).

Формированию устойчивого коннотативного фона способствует использование цветовой лексики в типовых контекстах. Так, в портретных описаниях романов Достоевского лексема *голубой* часто встречается в описании глаз и имеет позитивно-оценочные коннотации. Голубые глаза Сони Мармеладовой – знак небесной чистоты: *лет восемнадцати, худенькая, но довольно хорошенькая блондинка, с* ***замечательными голубыми глазами***; *Ее даже нельзя было назвать и хорошенькою, но зато* ***голубые глаза*** *ее были такие ясные, и когда оживлялись они, выражение лица ее становилось такое доброе и простодушное, что невольно привлекало к ней*; *в эти* ***кроткие голубые глаза****, могущие сверкать таким огнем, таким суровым энергическим чувством* («Преступление и наказание»); голубые глаза у князя Мышкина: *Глаза его были большие,* ***голубые*** *и пристальные* («Идиот»); у Макара Долгорукого: *Напротив, как бы рассмотрев меня всего, до последней черты, в эти пять или десять секунд молчания, он вдруг улыбнулся и даже тихо и неслышно засмеялся, и хоть смех прошел скоро, но светлый, веселый след его остался в его лице и, главное,* ***в глазах, очень голубых, лучистых, больших*** («Подросток»). Оценочные коннотации лексемы *голубой* выходят на первый план в метафорическом описании голоса: *Как хорошо, что в общем внешнем шуме / Милей всего* ***твой голос голубой****, / Что, умирая, я еще не умер / И перед смертью встретился с тобой!* (И. Северянин «Как хорошо...»).

Цветовая лексема *голубой* активно входит в состав названий форменной одежды: *Сначала войска, надев красные и* ***голубые мундиры****, выстраивались в колонны и палили друг в друга* (В. Дудинцев «Белые одежды»); *В коляске сидел молодой офицер* ***в голубом мундире****, Оля узнала его* (Б. Васильев «Были и небыли»); *Александр был* ***в голубом мундире*** *гвардейского гусара* (Ю. Трифонов «Нетерпение»); *Свою строевую выправку и подготовку показывала разведрота десантников,* ***голубые береты*** (В. Аблазов «Дневник») (ср. также в нейминге – название ансамбля песни и пляски «Голубые береты»); орденских лент: *Красной была лента ордена Александра Невского;* ***на голубой ленте*** *носили знак ордена Андрея Первозванного* (О. Усенко «Когда монархи маршируют»); ***на голубой муаровой ленте*** *через правое плечо носили знак высшего и старейшего российского ордена Святого Андрея Первозванного* (С. Экштут «А какую кавалерию лучше... красную или голубую?»). Лексемы могут получать также контекстуально обусловленные сниженные коннотации: в известном стихотворении Лермонтова словосочетание «мундиры голубые» – униформа жандармов тайной полиции – используется в роли синекдохи: *Прощай, немытая Россия, / Страна рабов, страна господ, / И вы,* ***мундиры голубые****, / И ты, им преданный народ.*

В метафорических контекстах часто наблюдается диффузность значения цветовой лексики, где цветовое значение взаимодействует с оценочным: *И пред ним* ***зелёный снизу, / Голубой и синий сверху –*** */ Мир встаёт огромной птицей, / Свищет, щелкает, звенит...* (Э. Багрицкий «Птицелов»); *Сердцу снится душистый горошек, / И звенит* ***голубая звезда*** (С. Есенин «Ах, как много на свете кошек!»); *На тропу* ***голубого поля*** */ Скоро выйдет железный гость* (С. Есенин «Я последний поэт деревни...»); *Я покинул родимый дом, /* ***Голубую*** *оставил* ***Русь*** (С. Есенин «Я покинул родимый дом»); *Я в деревне Лазаревке живу, / где налево от ворот любых / километры* ***лесов голубых*** (Б. Окуджава «Звезды сыплются в густую траву...»); *Закричали со всех деревень петухи. И* ***голубые леса*** *окутались туманом* (М. Пришвин «Дневники»). Частотным является синкретизм пространственной и временной характеристик: *Она уронила это – и вспыхнул передо* ***мной голубой, белый и жёлтый июль*** *четырнадцатого года: ещё мирное небо, плывущие облака и народ, кипящий со спелым жнивом* (А.Солженицын «Матренин двор»).

Устойчивая позитивно-оценочная коннотация закреплена за лексемой *голубой* в значении оттенка белого, часто в описании снега, особенно чистого, свежего: *солнечное зимнее утро, ночной снег* ***с голубой искоркой*** *под полозьями, белейшая масленица, чёрная икра в хрустале и льду, ломкая от свежести скатерть, ледяное шампанское в серебряном ведре* (Ю. Домбровский «Хранитель древностей»); *И эта картинка –* ***голубой утренний снег****, который я увидела по существу впервые, осталась очень отчетливым пятном в моей памяти* (С. М. Толстая). Эти контексты получают этнокультурные коннотации, становясь знаком русской зимы: *И летят часы, летят недели / Молньеносно, как с горы летели / Сани /* ***В русский лунно-голубой сугроб****...* (И. Одоевцева «Ночь в вагоне»); *Они, вертясь наперебой, / Ложатся в елочку и в крестик /* ***На снег московский голубой*** (А. Межиров «Прощание со снегом»); *И слышать их полет смертельный, / И видеть солнце над собой, / Простор вдыхая беспредельный, / Морозный,* ***дивно голубой*** (Г. Иванов «Благословенные морозы...»).

Коннотативный фон цветовой лексики особенно ярко проявляется благодаря контекстным оппозициям, а также использованию оценочной лексики в близком контексте. Этнонимы *парижский* и *китайский,* обладающие большим коннотативным фоном, определяют коннотацию цветовой лексики*: где-то вы теперь, Вера Васильевна, может быть, в Париже или Шанхае, и какой* ***дождь – голубой парижский*** *или желтый китайский – моросит над вашей могилой, и чья земля студит ваши белые кости?* (Т. Толстая «Река Оккервиль»); *поселить там молодую Веру Васильевну, и пусть идет она, натягивая длинную перчатку, по брусчатой мостовой, узко ставя ноги, узко переступая черными тупоносыми туфлями с круглыми, как яблоко, каблуками, в маленькой круглой шляпке с вуалькой, сквозь притихшую морось петербургского утра, и* ***туман*** *по такому случаю* ***подать голубой*** (там же). Оппозиция цветовых лексем *серый* и *голубой* в метафорическом контексте создается прежде всего на основе ярких оценочных сем (ср. переносное значение слова серый: «Посредственный, ничем не замечательный» [МАС 1: 328]): *Раньше* ***был голубой такой****, открытый, а стал серый, подозрительный* (И. Грекова «Хозяева жизни»).

Отдельного рассмотрения заслуживает жаргонное значение лексемы *голубой,* широко используемое в разного рода дискурсах.

ЛИТЕРАТУРА

Блок, А. А. *О «Голубой Птице» Метерлинка*. Собрание сочинений в 6 т. Ленинград: Художественная литература, 1980–1983. Т. 4.

Даль – Даль, В. И. *Толковый словарь живого великорусского словаря. В 4-х томах*. Т. 1–4. Москва, 1981.

Грановская, Л. М., Кожевникова, Н. А. Из истории цветообозначений в художественной речи XIX–XX вв. Н. А. Кожевникова. *Избранные работы по языку художественной литературы*. Москва: Знак, 2009.

Буркова, О. М., Художественно-изобразительная роль синего и голубого цветов в поэзии Сергея Есенина и ее переводах на белорусский язык. *Lingua mobilis 2011*, номер 2, с. 12–17.

МАС – *Словарь современного русского литературного языка. в 4-х т.* / Под ред. А. П. Евгеньевой. Москва: Русский язык, 1981.

РАС – *Русский ассоциативный словарь*. В 2-х т. Москва, 1994. Т. 1.

СД – *Славянские древности. Этнолингвистический словарь.* / Под ред. Н. И. Толстого. В 5-ти т. Москва, 1995. Т. 1.

Сырица, Г. С. О национально-культурной коннотации цветовой лексики. *VALODA – 2017. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XXVII. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2017, c. 139–145.

ФСРЯ – *Фразеологический словарь русского языка* / под ред. А. И. Молоткова. Москва: Русский язык, 1989.

Фасмер – Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*. В 4-х томах. Москва: Прогресс, 1986–1987. Т. 1.

Edlira TROPLINI (ABDURAHMANI)
(Aleksandër Moisiu University of Durrës)

Linguistic Change in the Albanian Language of Izmir's Cham

Summary

Linguistic Change in the Albanian Language of Izmir's Cham

Cham is the dialect variety of the southernmost province of Albania, called Chameria. Chameria was annexed by the Greek state in 1913 after the London Conference of Ambassadors. Today it is part of Greece. Part of the population of this province was subjected to the Turkish-Greek exchange under the Lausanne Agreement in 1923. They were displaced to Turkey, mainly to Izmir. Many of the Muslims in this province who refused the exchange were subjected to harsh Greek genocide and, consequently, to ethnic cleansing after 1944, to the state of Albania.

Consequently, the Cham dialect today is spoken in secret from the rest of the Orthodox Albanians of Chameria, in Greece. Cham is still spoken by a part of the Cham Albanians in Izmir. Cham is also spoken by the Albanians of Chameria in the state of Albania, who have preserved this dialect variety to the present day.

After an in-depth study of the Cham dialect in the territory of Albanian state, the present paper is focusing on the Cham Albanians who live in Izmir. For this study we have used the data collected in the Cham community of Izmir (Turkey). We have collected direct data in this community through observation, polling or direct interviewing, using various narrative conversations, or casual and natural conversations across direct contacts. During our visit there, we used every opportunity, such as public holidays, visits to various associations, official and informal contacts, etc. The research method used is qualitative research.

After that, we noticed that we are dealing with the same talk, but the culture and the way of life of the host communities differ. The comparison between the Cham dialect spoken in the state of Albania and Izmir's Cham will also be regarded. Comparison with the rest of the Cham dialect variety in Greece remains a future goal because of the impossibility of doing research in Greece (the Greek state hinders any attempts for studies, interviews, or research that concern the province of Chameria).

The Cham dialect variety has changed in touch with the host community of Izmir. Certainly, conservation or innovation, language use or its change, all linguistic variation in the Albanian community of Chameria in Izmir, and many other phenomena in sociolinguistics are developed due to the interference of different linguistic and extra-linguistic, internal and external factors of this community.

Key words: *Chameria, Cham, comparison, linguistic change, sociolinguistics*

Abstrakti

Ndryshimi gjuhësor tek e folmja e shqiptarëve të Çamërisë së Izmirit

Çamërishtja është e folmja e krahinës më jugore të Shqipërisë, e quajtur Çamëri. Çamëria iu aneksua shtetit grek në vitin 1913 pas Konferencës së Ambasadorëve në Londër. Sot ajo është pjesë e Greqisë. Një pjesë e popullsisë së kësaj krahine iu nënshtrua shkëmbimit turko-grek sipas Marrëveshjes së Lozanës më 1923. Pra, një pjesë e shqiptarëve myslimanë të Çamërisë të quajtur turq e të nxitur përmes dhunës psikologjike u shpërngulën në Turqi, kryesisht në Izmir. Pjesa më e madhe e myslimanëve të kësaj krahine e cila e refuzoi shkëmbimin, iu nënshtrua genocidit të egër grek e për rrjedhojë, spastrimit etnik pas 1944-ës, për në Shqipërinë shtetërore.

Për rrjedhojë, çamërishtja flitet sot në fshehtësi prej pjesës së mbetur të shqiptarëve ortodoksë të Çamërisë, në Greqi. Çamërishtja flitet sot ende tek një pjesë e shqiptarëve të Çamërisë në Izmir. Çamërishtja flitet gjithashtu edhe tek shqiptarët e Çamërisë në shqipërinë shtetërore, të cilët vazhdojnë ta ruajnë të gjallë këtë të folme edhe sot e kësaj dite.

Pas një studimi të thelluar të çamërishtes në territorin e Shqipërisë shtetërore, orientimet tona kësaj radhe janë drejtuar kah të folmes së Shqiptarëve të Çamërisë që jetojnë në Izmir. Për këtë punim studimor kemi shfrytëzuar të dhëna të vjela në bashkësinë çame të Izmirit (Turqi). Kemi shfrytëzuar të dhëna të vjela në mënyrë të drejtpërdrejtë tek kjo bashkësi përmes vëzhgimit, anketimit apo intervistimit të drejtpërdrejtë, duke përdorur incizime të ndryshme të bisedave narrative, apo të bisedave krejt të rastësishme e të natyrshme përgjatë kontakteve të drejtpërdrejta. Gjatë vizitës tonë atje, kemi shfrytëzuar çdo mundësi si, festa kolektive, vizita nëpër shoqata të ndryshme, kontakte zyrtare e jo zyrtare etj. Metoda që kemi përdorur për kërkim është ajo cilësore.

Pas kësaj, vumë re se kemi të bëjmë me të njëjtën të folme, porse jeta e secilës ka ndryshuar, pasi kultura dhe mënyra e jetesës së bashkësive pritëse, është e ndryshme. Krahasimi midis çamërishtes së Shqipërisë shtetërore dhe çamërishtes së Izmirit do të jetë gjithashtu në vëmendjen tonë. Krahasimi me pjesën tjetër të çamërishtes në Greqi i mbetet së ardhmes, për arsye të pamundësisë së hulumtimeve në shtetin grek (shteti grek pengon çdo tentativë për studime, intervista apo hulumtime që rishikojnë krahinën e Çamërisë).

E folmja e çamërishtes ka ndryshuar në kontakt me bashkësinë pritëse të Izmirit. Me siguri që, konservimi apo inovacioni, përdorimi i gjuhës apo ndërrimi i saj, i tërë variacioni gjuhësor në bashkësinë e shqiptarëve të Çamërisë në Izmir dhe shumë dukuri të tjera në sociolinguistikë zhvillohen në sajë të interferencës së faktorëve të ndryshëm gjuhësor e jashtëgjuhësor, të brendshëm e të jashtëm të kësaj bashkësie.

Fjalët kyç: *Çamëria, çamërishtja, krahasim, ndryshim gjuhësor, sociolinguistikë*

*

Introduction

Language differs depending on the contexts of historical circumstances, the socio-economic factors, the political life of a country, lifestyle, culture, mentality, emancipation, etc. The developmental flow of a language as such is self-explanatory, as long as the language itself is an *indefinite* capability, a free tool, although it should be said that this freedom always respects a boundary, a conventional target set from members of the linguistic communities themselves.

But, on the other hand, changing a language does not only occur as a need to match the context, but also because of the powerful pressure that the context itself exercises in it. All the above-mentioned factors sometimes condition the language of a people, a community, or ethnic group, etc., more than needed, orienting it towards a course during which the phenomena can be preserved, mingled, transformed, renewed, but can also deteriorate, etc. Regardless of the time this process takes, in any case, they will pass through the course of change.

The discoursing communities in consolidated countries that in our case are a welcoming community, obviously show an inclination of individuality (not in the absolute terms of the word), but if we compare this phenomenon with the communities or other ethnic groups with which they collide, e.g. with migrant communities that have been subjected to immigration at different time periods, this trend proves to be solidarization. If the former communities show up language changes in the social context, we

think that in the latter communities linguistic change is more likely due to the pressure coming from outside these communities.

Migratory ethnic groups are often said to be conservative, as they try to maintain their mother tongue. Some of them, depending on the circumstances, keep it longer and for some others the conservation process is shorter. However, it should be stated that all of these communities or ethnic groups are sustaining a certain stage, which, according to Altimar, is a *blocked phase of the native language* which cannot evolve and change alongside the native language development.

Methodology

The present research has been carried out by close observation of the community of the Cham Albanians in Izmir. The data were collected in Karṛiyaka – Izmir (Smyrna), 2018, in the area of residence of more Cham Albanians. We used qualitative research methods – interviewing, recording, and direct observation of this community. We have identified two generations speaking the dialect: the elder generation (60–80 years of age), with whom the Albanian language (Cham dialect) is still preserved and the middle generation (mostly their children) with whom the Cham dialect exists in the form of decline and being passive. Among them, there were also some individuals (55–65 years old) who spoke a reduced Cham dialect. With the second generation, an attempt has been made to regain the language of origin, but they are mainly focused on the standard Albanian language.

The results of these data were then compared to the previous conclusions of the study of the Cham area of the Cham region in general [Troplini 2015a], making conclusions about the speech of the early Albanian diaspora [Troplini 2014] and conclusions related to the present-day emigration [Troplini 2015b].

Discussion

The linguistic description of the Albanian Diaspora

Albanian diaspora for its own history is classified into two types: early diaspora and late diaspora. Early diaspora relates to the displacement of Albanians during the 14th–16th centuries, even before the Ottoman conquest, while the later diaspora is mainly related to the post-1990s emigration after the fall of the dictatorial system. Certainly this is a conventional classification because individual emigration has always been present with its own ups and downs.

Today, the early Albanian is spoken by the Arbėresh in Italy, the Arvanites in Greece, the Zadar Arbėresh in Croatia, the Arbėresh of Mandriva in Bulgaria, the arbėresh in Ukraine and some others.

Albanian is also spoken by the Albanians of Macedonia, Kosovo, Montenegro, Chameria (in Greece), as well as Albanians in Bosnia and Herzegovina, Serbia, etc.

Early migrants are also found in Turkey, Austria, Australia, Canada, and America.

The study of the dialect of the early diaspora has always been driven by the study of the Cham folk, for the fact that it preserves today common features to these dialects, as well as common features to the first records of written Albanian.

These are still noted in this dialect, i.e. the use of abbreviated form *ù* instead of the full form of the personal pronoun *unë*; the lack of vowel *y* and the use of *i* instead

of it; the preservation of consonants *kl*, *gl*, instead of today's consonants *k*, *g*, *gj*; preserving long vowels; the earliest forms of auxiliary verbs were *jesha, jeshe, ish* (isha, ishe, ishte – 'I was, you were, he was'), etc., *kesha*, *keshe*, *kish* (kisha, kishe, kishte – 'I had, you had, he had'), etc.; the aorist sigmatic forms *u gëzuoç* (*u gëzova* – 'I was glad'), *u bëç (u bëra* – 'I became'), *u merruoç (u tmerrova* – 'I was scared'), etc.; *bënej (bëhej* – 'it was done'), *martonej (martohej* – 'married'), etc.; some common verb form of the type *vate* (*shkoi* – 'he went'), *pava (pashë* – 'I saw'), etc.; the lack of rotacism on the participle of the verb *bëj/do*, which is found in the early form *bënë/do* (a form which argues the relationship between the two main Albanian dialects in early ages); some common forms of the simple past of the type of *pëlqejti (pëlqeu* – 'He/she liked'), *pjejti (pyeti* – 'he/she asked'), *qajti (qau* – 'he/she cried'), *shajti (shau* – 'he/she shouted'); the preservation of the old intervowel *l* in the type *fëmilë (fëmijë* – 'child'), *bilë (bijë* – 'daughter'), *kuel (kuaj* – 'horses'), valë (*vaj* – 'oil'), *palë (pajë* – 'dowry'), etc.

Obviously, there are many more phenomena, but we cannot discuss them all due to the limits of the topic of the present research.

Below illustrations are provided by extracting some phrases from different texts only to the first occurrence: *Ù = unë (I)*

1. ***Ù** Doni Gjoni, Biri i Bdek Buzukut, tue kujtuom shumë herë se gluha jonë...* etj.

   (***I**, Don Gjoni, son of Bdek Buzuku, understanding our language* [..]) (Epilogue by Gjon Buzuk's Meshar 1555) [Ēabej 1968]

2. *... uratënë t'ëndë edhe tri të veshura burrërishte: e **ù** vete prë ti. – Ashtu prindi i dha tri të veshura burrërishte edhe uratënë.*

   (*Your blessing and three garments: and I will go to you. – The parent gave him three men's clothing and his blessing*) (From Reinhold's texts 1850–1860, Institute of Folklore 1961)

3. ***Ù** m'u vura kaluer, se si mënjhër gjunjet së ndienj të shndosht....*

   (***I** climbed the horse and my knees did not feel well*) (Manuscript from Arberesh of Italy 10/07/1900 – (Jete Arberesh (Arberesh life) 2016, Bernard Bilota: 67)

4. *Ù kerkoja e timen s'e çoja*
Nana mbjatu e çoni, sa t'ngrënijsit ajo më thoj: "Dial i bukuri nanës, gjella ime, ruaj dreq gjishtit ti, ajo nd'atë mes, ajo çë shkelqen më shumë ëshë ilëza jote!

   (***I** looked for and didn't find what I wanted. The grandma did it fast, it was enough to raise her eyes. She used to say: my beautiful son, my life, look, follow my middle finger, the one who shines most, is your star.*) (Manuscript from Arberesh of Italy 2017, Jete Arberesh (Arberesh Life) 2017, Mario Giuseppe Miracco: 8)

5. ***Ù** tashi do shkonj në Varfanj.... Ishin di rrugë... Po si e baja mend varrin e nanës time ù!? Krësëla e glatë, njam kutù*

(***I** must go now to Varfanj (village in Chameri)... There were two ways... And how could I remember the tomb of my mother..!? Grams [kind of herb] long up here (handshake)*) (Abdul Sulejmani, interviewed from Cham Albanians of Albanian State, 2018)

6. ***Ù** jam djali i Hasan Hysejn Bushit, ka Bushanjtë, se janë me ëmër ata në Karbunar.... **Ù** kam shtadhjet e gjashtë vjeç... Kam lindur kùtu në Karshiaka, Izmir- Karshiaka- Serinkui... Kutu kam edhe djelt tani me këtë punë… di vëllezër punojnë kutu..., **ù** rri lart... do bi pes kate kutu.*

(***I** am the son of Hasan Hysen Bushi from Bushanj (tribe according to the family name), they are known in Karbunar (village in Chameri). **I** am seventy-six years old... I was born in Karṛiyaka – Izmir (Smyrna)... I have here the sons... two brothers... they work here... **I** live up there, I will build ten floors here.*) (Namėk Bayru, interviewed from Cham Albanians of Izmir, 2018)

In these combinations, the researcher may also notice other common occurrences that are noticed in all of the spoken dialects.

The review of these approaches gives a great deal to the re-examination and analysis of many still unsolvable problems in the field of the Albanian language history. We realize that we are dealing with a written record of the late 15th century and, on the other hand, with a language that constitutes a separate group in the Indo-European language family. In this paper, which makes the first attempt to study the Cham dialect of the Cham Albanians in Izmir, due to the limitations of the topic, we cannot consider all the phenomena in detail, but this is planned to do in the future.

The later diaspora is related to the present-day Albanian emigration.

The dialects of various languages in emigration have a common path to follow. Individuals displaced from the home country as a group or individually are subject to the integration process within host communities, and this process after some time brings about language change. This divergence proves to differ for various emigrant dialects; in some cases mother tongue is lost after several generations, but in other it may happen that it is maintained in parallel with the language of the host communities, the latter gaining the status of the native language in the course of time. The process of changing a language, or its elimination, is more visible and faster in cases of individual emigration, whereas it appears to be slower in the case of group emigration. In a way everything seems to be apparent a priori: *"There is no magic formula, which guarantees the preservation of the language or foresees its change or loss. In every social context different factors are combined in different ways and the results can rarely be predicted."* [Holmes 2015: 80]

Consequently, depending on the external pressure and social conditions of the receiving communities, diaspora dialects are distinctly distinguished from each other. So, also the types of diaspora change, as their lifestyle changes (the life of each dialect is different). Depending on the diverse factors, it also distinguishes the way in which the process of change has occurred, its degree, how much is preserved, what are the internal or external factors (linguistic, social, psychological, economic, etc.) that have

interfered with the respective dialects, etc. Language change starts with the motive of people's migration, which can be political, historical, economic, cultural, etc.

So the timing of change in dialects, their elimination or preservation always vary according to different factors conditioning the use of the dialect. We cannot compare the Albanian diaspora with the late diaspora, as we cannot compare the types of early diasporas with each other, nor the linguistic phenomena that are noticed in various current immigrant dialects.

The linguistic description of Diaspora of Chameria

The Cham dialect today is spoken in secret from the rest of the Orthodox Albanians of Chameria, Greece. The Cham dialect is still spoken by a part of the Cham Albanians in Izmir and by the Cham Albanians in the state of Albania, who have preserved this dialect up to this day.

Although this dialect belongs to the same province of origin, the social conditions that have interfered with it have been different depending on the host communities, in which the Cham Albanians have integrated and restarted their lives from the beginning. Depending on the different circumstances and contexts, in which Cham has coexisted, there have occurred assimilation of dialectal words, their loss, or replacement of the old phenomena by completely new phenomena with contemporary Albanian alterations.

Consequently, the Cham dialect has changed for being in contact with different host communities, foreign or domestic. The dialect of the diaspora of the Cham area across the Albanian territory is as different as the Cham diaspora in Izmir or the Albanian language in Chameria, taking into consideration that the Cham dialect covers the differences between specific dialects of towns and villages within the province of Chameria. We are illustrating this by some examples:

1. ***U kam bën*** *një takëm çam gocave me této duar... Kur ka* ***bën*** *dasmën Shabani, të fundit, në gusht, kanë ngrirë të gjitha ato inxhinieret se* ***keshëm*** *190 veta ne të ftuar. Të* ***lumçin*** *duart! I ke dhën nur dasmës tha, të kan kujtim gocat, tha. Me këmisha* ***ka*** *t'Çamërisë, me jelek, me shami, me dimi* (Bahrije Habibi, 84, Albania-Durrës, 2017)

Here is how a Cham grandmother in Durrës made to her granddaughter, when she has married, by her own hands a popular Cham dress and how much rumour the dress made.

2. ***Mir s'erdhe****, mir jeni?* ***Ç'i*** *vate Shqipëria? Nuk më njeh ti mua? Pesë vite më para kur erdha për Çamërinë...* ***dolla*** *n'televizion,* ***nj'gjism*** *ore* ***àtje*** *u llafosi* ***ù****, të tërë Shqipëria më njeh mua atje, se jam çam* ***ù*** *(flet me intonacion të theksuar* ***e mburrje)....*** ***Fëmilën kùtu e keni? Ku jeni në ç'i vënd? .....Çam jam ù, i vjetër, edhe tàn****-ja çish llafosen në Shqipëri, atë* ***ù*** *nuk e di,* ***ka*** *nana,* ***ka*** *babai,* ***ka*** *xhaxhat,* ***çish*** *kam ndier, atë shqipen e di..., shumë mirë nuk jam ama.... ehh.* (Izzet Simsek 65, Karşiyaka – Izmir (Smyrna), 2018)

This interview illustrates the narrator's surprise because he shows that he was once invited to a Chameria event in Albania and has been on television. He says he is Cham and speaks the Cham dialect that was inherited from his parents and relatives.

As can be seen, there are noted the occurrences of the Cham dialect. They are numerous in the second text. However, what attracts attention is that the grammatical rules of Albanian are reduced, for example, plurality does not exist in the Cham dialect, thus the speaker has difficulties in using it, even sometimes uses only the singular number. This is self-evident as long as the speaker is a descendant of the Cham Albanians who emigrated after 1923.

The first example demonstrates the Cham dialect assimilation. Many phenomena are no longer present, such as preservation of *ë* at the end of the word; many others are used in second hand. The latter is very apparent in the heart of the state of Albania. The speaker is somewhat oriented to the evolved Albanian, which is shown through more regular grammar, richer vocabulary, and so on. For example, there is the word *inxhinier*, but also the dialectal word of middle Albanian *gocë* (*vajzë* – 'girl') instead of the word *bilë* (*vajzë* – 'girl') of Cham dialect, or the word *dimi* instead of the word *tumane* ('common folk costume borrowed from Turkey'). This is self-evident as long as they left Chameria after 1944 and have been at all times in touch with evolved Albanian.

Certainly, these conclusions are achieved by listening to the speech in a wider context.

After that we should say that, when talking about the Cham Albanians, one should also consider the differences between the special dialects of towns and villages within the province of Chameria. However, this is also a separate topic.

Social conditionality of the dialect of Cham Albanians in Izmir

After many years of Cham Studies in the Albanian territory, our studies led to the dialect of the Cham Albanians in Izmir. We chose Izmir because the majority of the Cham Albanians who underwent the exchange after the Lausanne's Agreement in 1923 were largely settled in Izmir.

This community is characterized by a natural social and linguistic integration, which is also reflected in the language. The Albanian language of Cham Albanians in Izmir after three generations have passed away. The cause of this integration lies in the warm social policies and support that this ethnic group has enjoyed.

The lack of racial discrimination has been a contributing factor for a natural social and linguistic integration of the Cham Albanians in Izmir. As a result of this positive phenomenon, we witness common religious beliefs of both the migratory communities and host communities. We recall that in Turkey Islamic faith is favoured by the political power. So people left Chameria for Turkey because Turkey was seen as a suitable place because of their Islamic faith, and to this day they have not regretted such a decision. We reckon that this happened about 1923. And if we return to those years, the mosques were a *very important domain* they were associated with, *a domain* that played a solid role in the social and linguistic integration, in fostering the relationship between this ethnic minority of the host community of Izmir.

This phenomenon has somehow avoided the former socialization of the Cham Albanians in Izmir, which is verified by their pride in their origin, preservation of traditions, preservation of culture, language, etc. All of these have appeared and continue to appear naturally. This means that the Cham Albanians in Izmir have received sympathy

and respect from the Turkish community, an assessment that has led to mutual respect of the identity of both parties up to this day.

Natural social integration is also evident in the way the Cham Albanians have been married. In Chameria they intermarried within their community. This was an unwritten law that was respected with conviction in the province of Chameria because of the religious differences they had with the Greek people, even though it should be stated that they have always been on good terms. Marriage within the same province was a habit that was inherited also by the Chams of Albania. In Albania this phenomenon has been pronounced, so initially they did not want to mix their province with other provinces, but this domain gradually came to lose its power because of other circumstances that are mainly related to the dictatorship, the power of the secular state, but also the existence of hidden religious harmony among the various religions in Albania, etc.

In Izmir, the Cham Albanians did not abide this habit even though they had different nationalities. Faith in God did not favour racial prejudice in marital affiliation. Most of them were married to Turks. This phenomenon grows more apparent in the second generation we have selected for consideration (45–55 years). This is a very strong argument that shows the cause of the decline of the language in this generation. They speak very little Albanian that is a simple and poor Albanian. We are illustrating it through an example (Asli Kurt, 46 years old, granddaughter of Izzet Simsek) below.

Intervistuesi: *e nget mirë makinën Asli*

Asli: *automatik*

Intervistuesi: *Po mëson tani shqip Aslli, apo jo?*

Asli: *du vjet*

Intervistuesi: *kanë lindur këtu prindërit?*

Asli: *po, po, prindërit nga çamëria, lindur këtu. Atje çamëria janë, gjyshi im gjyshja ime, nga Çamëria, Filat*

In this example the interviewer makes a compliment to the speaker about how he drives the car, and she responds with a single word that is automatic. When the interviewer asks if she is learning Albanian, she answers again very briefly (with one word) that she has been learning it for two years. When the interviewer asks if her parents were born here, she responds longer, but with sequenced words, as the verb is missing and, in the same way, explains that her grandparents were born in Chameria and mostly in Filat. In her answers there are no prefixes, links, etc. We even think that her Albanian is good as compared to others, since she has been running an Albanian language course for two years.

Since the beginning of deportation to Turkey, the Cham Albanians have not stayed together, but have been distributed by the host country. This factor has also helped accelerate their integration and handing down their mother tongue in passive form from one generation to another.

This factor is added to other inevitable immigration factors, which have repeatedly exercised pressure on their discourse. A basic factor is the economic one that has brought about language use in one of the most important domains, such as work. The

use of the language of host communities was also important in some other equally important domains like educational institutions, state administration, etc.

Results

The phenomenon of bilingualism of the dialect of Cham Albanian in Izmir

The natural integration of the Cham Albanians has left a mark on the kind of linguistic bilingualism that is observed among them. In western emigration, consequences of bilingualism are inevitably distinguished such as mixing and interchange of codes. Cham Albanian bilingualism is characterized by the phenomenon of interchange or substitution of the code. What is to be emphasized, in contrast to the third generation of today's emigration, there is no code mixing in their own dialect. In the interviews we have made, the interference from the Turkish language has not reached the level of mixing of both languages. This was only observed in some cases of the use of particles or connectors, such as *ama*, or the statement *yes, yes* = *tabi tabi.* Interferences from Turkish in the Albanian discourse were also noted in some pronouns having the same or similar consonants or in some similar or close conjunctions of vowels in both languages as well as some timbral colors. However, these occur quite scarcely for speakers of Albanian.

> *Nandajo i thoshim ne, – nanmadhe,* ***tabi?*** *Nandajo, – daj e nanësë* (e ngatërron)…
>
> *mora burrë, s'jeshi fukaraji, ne qepa nuk jeç,* ***ama****, pij njëçikëzë,* ***ama****, njëherë mua kùshtu nuk më ra me bac* (tregon me gjest). *Kur jesh kushtu i pirë, ik mërguar ka mua thosh… etj*

At first the narrator explains the dialectical word *nëna e dajës* (gjyshe – 'grandma') using the Cham dialect, then she shows that she is married and was not poor, only that the husband was content to drink, but she has respected him too much (Fatime Birbudak, over 90 years old, Karşiyaka – Izmir (Smyrna)).

It is obvious that interference is very scarce. Taking into consideration the whole text, it is rare even in the speech of the second generation. Speakers prefer to cut sentences rather than mix languages.

In Turkey, we think that the process of natural and non-violent integration has kept Albanian somewhat pure and uncompromised, apart from mixing, even though its impracticability has led to inactivity.

When the interviewer suddenly asked an elder Cham in what language he greeted people in the morning, the reply was – in Turkish. When asked for the Cham greeting, he told it, and even recalled some other form of greeting in the early Cham dialect, yet admitted that the dialect was not used for greeting each other.

The situation of the first years of emigration to Turkey and of the following time period has been similar to the situation of immigration of Albanians in many European countries after the 1990s and onwards.

In Izmir, the Albanian language was originally spoken by the first immigrant generation. Similar to all immigrants, the middle generation has been the first to try to integrate for economic reasons. The process of language change started with the older immigrant generation (though it turns out to be unsuccessful), followed by the middle

generation, who were bilingual in the spoken language, speaking Albanian in the family and Turkish outside. It is reinforced with the third generation who speak Albanian in the family, mainly with their grandparents, and learn Turkish as their native language through education. We have made exact recordings of the language of this generation, and in the interviews surprisingly they have never claimed that the Cham dialect was taught by their parents, but only by their grandparents in the families with whom they spoke during the day, while the parents were working.

The phenomenon of bilingualism emerged with the speakers of this generation as a result of simultaneously learning Albanian and Turkish in the community, schools, different institutions, during their daily lives. They had spoken these two languages in parallel since early childhood, and later on the use of their native language year after year became more passive as they interchanged mostly in Turkish that had become their native language. This is also why their mother tongue, although conservative to some extent, clearly shows a general reduction in the Albanian vocabulary. This is especially true of some speakers aged 55–65. These, among other things, are consequences leading to the loss of any language that is no longer practiced.

The interviewee in question finds it easier to speak in Cham if we ask him questions, as the discourse does not flow as naturally as with older speakers.

> I: *Nga cili vend i Çamërisë jeni?*
>
> Musa Bakicieler: *Ka Arpica (Margëlliç)*
>
> I: *ju keni lindur këtu?*
>
> Musa Bakicieler: *kùtu, kùtu. Gjyshja dhe gjyshi kanë ardhur kùtu, pësaj, nana kùtu ka lindur*
>
> I: *sa fëmijë ishit këtu?*
>
> Musa Bakicieler: *kùtu jeshëmë... di vëllezër jeshimë. Vëllai i madh ka ikur (ka vdekur)*
>
> I: *po njerëz të tjerë të familjes, flasin mirë çamërisht?*
>
> Musa Bakicieler: *pakë, kemi psuarë ka gjyshja, ata..., gjyshja nuk dij turkçe...*

Here the interviewed person specifies his place of origin, states the fact that his parents were born in Karsiyaka, and admits another important fact that the Cham dialect was taught to him by his grandparents (Musa Bakicieler, 68 years old).

This interview in its entirety shows that words do not flow naturally but with certain difficulty. In order to speak, the interviewee needs the interviewer's help. Occasionally his speech becomes incomprehensible because he does not recall the right words and distorts them.

Apart from the older generation, we have recorded the second, middle and relatively younger generation, which shows some preservation, more in the spiritual than in the linguistic aspect.

> I: *Hysejn i rregulluat punët e organizimit*
>
> Hyseyin Bayru: *Organizim??? Po, po, kuptova, kuptova, tamam, ashtu.*
>
> I: *Sa çam ka në Izmir afërsisht?*
>
> Hyseyin Bayru: *(mendohet) Në Turqi pesëqind mijë çamë. Në Karshiaka (Karşiyaka) ka shumë ka çam...*

In this interview it is understood that Hyseyin Bayru, son of Namėk Bayru who is fluent in the Cham dialect, does not speak Cham well. He can understand very little. This interview touches upon a big party organized by the Chameria association, and Hyseyin is its chairman. It also shows that there are about 500,000 Cham Albanians in Turkey.

Prolonging the life of a language depends not only on spiritual, patriotic, economic, and social factors, but also on firm state policies in support of immigration, minorities, ethnic groups, in addition to safeguarding the added value of existing communities. In this regard, a new period of changes has also emerged in Turkey with the introduction of the Albanian language into Turkish schools as a subject of choice.

Among other things, it should be noted that all the linguistic phenomena that can be observed in the dialect of this generation (the last one to recognize the Cham dialect in Turkey) align this dialect to the dialect of the third generation of Albanian emigration today, with families that are naturally integrated due to their intellectual level or good education received in the country of origin or host country. These are very regular speakers of Albanian who use it consciously, with the exception of a rare interposition from foreign languages, e.g. Italian, English, French, German, etc.

On the other hand, we realize that such examples in today's emigration are in minority in comparison to the rest, who do not hesitate in choosing the language of the host communities. This has led to *preliminary socialization* (Hudson 2002), stimulated by the desire to integrate as soon as possible. On the basis of some previous studies on the post-90s immigrants (after the crash of the dictatorship), which among other things concern economic emigration, we have come to the conclusion that a vast majority of Albanians who have emigrated to Western countries, as they mainly belong to the working class, have underwent rapid socialization that has led to the abandonment of their desire not only for their language, but also culture, traditions, etc. resulting in some cases to the denial of their origin.

The dialect of the Cham Albanians in Izmir manifests another important phenomenon. Their dialect has taken a different course from the dialect of the Albanians of other provinces who emigrated to Izmir. We think that this has happened because their emigration has continued over many years. They have emigrated continuously getting into contact with evolved Albanian, while the Cham Albanians in Izmir disconnected the links with their mother country for a long period of time (argument to be retrieved). They emigrated in groups and at a certain point in time. This is a question that will be remodelled impeccably in the future.

In the dialect of the Cham Albanians in the state of Albania, we notice the merging of the Cham dialect with the general standard Albanian. The speakers of the province of Chameri are aware of the interference from the host communities and contemporary Albanians. The older generation speaks naturally with interferences that have unconsciously entered their own language, while with the middle generation the Cham dialect has reached the stage of assimilation, even though they continue consciously using typical Cham words, short phrases or emphasis, special intonation of the Cham dialect, some of the typical conjunctions to the physiognomy of this dialect, pronouns, transcripts, or verbal forms. The use of the dialect by the middle generation is often intentional, motivated by a necessity not to forget their origin. However, in Albania there is a clear

mixing of dialect codes, including the standard. So, in Albania, the Cham dialect spoken by older generation is still somewhat conservative, while the dialect speech of the middle generation is melted with the general Albanian, taking many features of the host communities their predecessor settled with; the Cham dialect by the younger generation in Albania is well known, but not used. They are not able to speak the Cham dialect.

Resurrection of language

In the course of the present research, we have registered meetings with people speaking a well-preserved, well-maintained Albanian of an early stage. These meetings happened at the moment when these people still felt emotionally and spiritually close to their origin, although contacts between the Cham Albanians of Izmir and the rest of the Cham Albanians in Albania or Greece have been impossible for nearly 80 years. Contacts with the country of origin are very important to maintain language, culture, and traditions alive. Notwithstanding the difficulties caused by political reasons, after the 1990s they began to intensify contacts and undertake some conscious steps to recover the language, customs, culture, traditions and everything related to their origin. *"Languages can be preserved, even resurrected, when a group values its own identity and considers language as an important symbol of this identity."* [Holmes 2015: 81]

Thus, in Karshiaka in an Albanian-populated area there was established the association ÇAMËRIA. This association is transforming from day to day into a cradle of culture of this province. It undertakes a series of actions directly affecting the resurrection of the language such as opening the Albanian language courses, organizing Albanian festivals, opening bars and restaurants run by Chams, along with other engagements such as, for example, birthday celebrations with traditional Cham cuisine, etc.

The options of prolonging the life of a language depend not only on spiritual, patriotic, economic, and social factors, but also on firm state policies in support of immigration, minorities, ethnic groups, in addition to safeguarding the added value of the existence of different culture communities. In this regard, as mentioned above, a new period of change is emerging in Turkey with the introduction of the Albanian language into Turkish schools as a subject of choice.

The Cham Albanians in Izmir are welcomed by the host community and this has led to a natural process of linguistic integration. Cham Albanians in the state of Albania have been helped by compatriots in very difficult economic conditions. Cham Albanians in Greece as Greek citizens are not allowed to speak their own language today. Yet, today, even though scattered, Cham Albanians still maintain the common Albanian roots of their province, origin, history.

Conclusion

The Cham Albanian dialect of Izmir has recently started attracting scholarly attention. Data collections have been made recording the last generation speakers of the Cham dialect. Their study is very important for clarifying some of the controversial features so far related to Chams, as well as for furthering research in the field of the Albanian language history.

The Cham Albanian dialect of Izmir preserves features of pure conservation, similar to those present in the first records of written Albanian and to the other early Albanian

diaspora dialects. The lack of contacts with the homeland for nearly 80 years is a factor that has led to this kind of preservation.

The Cham Albanians in Izmir are characterized by a natural social and linguistic integration. Cham being a dialect of immigrants epitomizes the phenomenon of linguistic bilingualism. This phenomenon appears to be somewhat balanced, but over the years the language has suffered losses because of its inadequacy. In this regard, the Cham Albanian dialect draws close to the current emigration dialects, although in some sense they are not similar, for instance, the case of substituting the code.

Today, there are some supportive factors that promote the resurgence of the Albanian language in Izmir. This is a very positive turn of events that happens just at the right moment in order to preserve it from further decline.

LITERATURE

Altimari, F. Arvanitasit e Greqisë, më të pafat se arbëreshët e Italisë (The Arvanites of Greece, the most unlucky of the Arbėresh of Italy). *Lorenc Rabeta, Gazeta "Shqip"*, 2009.

Holmes, J. *Hyrje n*ë *Sociolinguistik*ë. Tiranë, 2015.

Hudson, A. R. *Sociolinguistika*. Tiranë, 2002.

Jetë Arbëresh. Dorëshkrim nga arbereshet e Italisë 10/07/1900 (Manuscript from the Arberesh of Italy 10/07/1900) Bernard Bilota, p. 67. Semestrale online della Minoranza linguistica storica Albanese d'Italia – Eianina / Purçill (Cs- Italia), 2016.

Jetë Arbëresh. Dorëshkrim nga arbereshet e Italisë (Manuscript from the Arberesh of Italy), Mario Giuseppe Miracco, p. 8. Semestrale online della Minoranza linguistica storica Albanese d'Italia – Eianina / Purçill (Cs- Italia), 2017.

Reinhold., H. T. C. *Këngë popullore të arbëreshëve të Greqisë* (Popular folk songs of the Arbëresh of Greece), "Mbledhës të hershëm të folklorit shqiptar", Net pelasgjike (1855) Instituti i Folklorit, Tiranë, 1961.

Troplini (Abdurahmani), E. Advantages and disadvantages of learning Italian language by Albanian immigrants in Italy. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies, December*, Rome-Italy, 2015b.

Troplini (Abdurahmani), E. Conservation and innovation development to some ancient dialects of today Albanian, AJIS. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, Romë, 2014.

Troplini (Abdurahmani), E. *Çamërishtja, aty ku skajet atakohen* ("Cham dialect, where the ends meet"), 2M printing, Durrës, 2015a.

Troplini (Abdurahmani), E. *Tekste origjinale të vjela tek shqiptarët e Çamërisë në Karşiyaka-Izmir* (Smirne) (Original texts from Cham Albanians in Karşiaka-Izmir (Smyrna)), 2018.

Troplini (Abdurahmani), E. *Tekste origjinale të vjela tek shqiptarët e Çamërisë në Shqipërinë shtetërore, Durrës* (Original texts taken from Cham Albanians in state Albania, Durres), 2018.

Troplini (Abdurahmani), E. The First Attempts for the Syntax of the Regional Variety of Chameria. *European Journal of Interdisciplinary Studies,* [S.l.], v. 4, n. 2a, pp. 174–180, July 2018.

Çabej, E. *Meshari i Gjon Buzukut 1555, Botim kritik* (Critical edition), Tiranë, 1968.

Raivis BIČEVSKIS
(Latvijas Universitāte)

Johana Georga Hāmaņa valodas filozofija

Summary
Johann Georg Hamann's Philosophy of Language

Johann Georg Hamann in the contemporary cultural spacetime of Latvia is more known as a historical person, whose relationship to Latvia is first of all described as the facts of life. But he is not only a person of cultural-historical interest. Hamann is considered a pioneer in the intellectual pursuits of his time. The connoisseur and critic of Kant and the Enlighteners, the rediscoverer of Luther, the teacher of Herder, the preparatory stage of Romanticism, the author respected by Goethe and Hegel, the inspiration of Schelling and Kierkegaard – all these epithets characterize Hamann as a high-ranking thinker whose unusual texts have left a lasting influence on the whole intellectual life of modernity. One of the basic motifs of his works is language. Contrary to the authors of the Enlightenment, Hamann emphasizes not the conventionality of language, formal constructionalism or the relativity of languages, but rather its link with sensual perception and nature. Human language is deeply involved in the revelation of reality, not in the description of a "mute" reality, isolated from humans.

Key words: *J. G. Hamann*, *Language*, *Sense*, *Poetry*, *Nature*

*

Johans Georgs Hāmanis (1730–1788) – Eiropas mēroga domātājs, kura intelektuālais mantojums ticis novērtēts tikai pēc viņa nāves. I. Kanta sarunu biedrs, J. G. Herdera skolotājs un garīgais mentors, J. V. Gētes, G. V. F. Hēgeļa, F. V. J. Šellinga, S. Kirkegora un romantiķu lasīts un cienīts autors, 20. gadsimta ģermānistikā un filozofijā no jauna atklāts tekstu meistars – šie apzīmējumi liecina, ka runa ir par neordināru un dziļu personību, kura ietekme un nozīme apsteigusi viņa dzīves laiku.

Viens no romantisma teorētiķiem Frīdrihs Šlēgelis žurnāla „Vācu Muzejs" 3. sējuma (1813) tekstā „Filozofs Hāmanis" izsakās, ka Hāmanis salīdzinājumā ar sava laika rakstniekiem un domātājiem J. K. Lafāteru un G. E. Lesingu ir *„metafiziski daudz dziļāks. Pat Kants, es domāju, nenonāk līdz viņa dzīlei.* [Hāmanis] *varbūt bijis oriģinālākais, noteikti vismaz viens no dziļākajiem un gudrākajiem* [rakstniekiem], *ko Vācijā radījis 18. gadsimts!"* [Schlegel 1813: 35, 36]. Raugoties modernitātes (18.–20. gs.) laikmeta pētniecības perspektīvā, jākonstatē, ka kopš 19. gadsimta vidus Hāmanis uzskatīts par apgaismības kritiķi. Šo pozīciju Hāmaņa pētniecības klasiskajā darbā „Hāmanis un apgaismība" [Unger I, 1911; II, 1925] pauda ģermānists Rūdolfs Ungers (1876–1942). Mūsdienu pētījumu kontekstā Hāmanis var tikt uzlūkots arī kā apgaismības paškritikas autors [Bayer 1988; Jørgensen 2013], kuram ir daudz kopīga ar 20. gadsimta meklējumiem filozofijā, literatūrā un teoloģijā.

Hāmaņa dzīves gadi paiet Latvijas kultūras telpā: laika periodā no 1752. līdz 1767. gadam vairākas reizes uzturas tā laika Vidzemē un Kurzemes hercogistē – Rīgā, Ķieģeļmuižā pie Valmieras, Jelgavā un Zaļajā muižā (Zaļenieki). Līdz ar to izcila domātāja un rakstnieka intelektuālā pasaule top ne tikai dzimtajā Kēnigsbergā, bet arī Latvijas

kultūrtelpā [Bičevskis 2016]. Laiks, ko Hāmanis pavada sarunās ar Herderu Rīgā un Kurzemē, kļūst par abu filozofisko „pavasari" – „otro piedzimšanu" [Nadler 1949: 164]. Par abu draudzību Hāmaņa biogrāfs Jozefs Nādlers (1884–1963) norāda, ka tā bijusi *„garīgi auglīgākā un varbūt pati dižākā draudzība, kādu vien mēs zinām 18. gadsimtā"* [Nadler 1949: 153]. Uz tās pamata rodas Herdera dabas un cilvēces filozofija.

Hāmaņa doma un rakstības veids ir pārsteidzoši: tā vien šķiet, ka viņš jau savā laikā nojautis modernās kultūras aporijas. Tāpat kā daudzi 18. gadsimta otrās puses filozofi, kādu laiku ir nodarbināts ar jaunas, apgaismības idejās balstītas sabiedrības un politiskās iekārtas teorētisku pamatojumu. Uzturoties Rīgā un Zaļajā muižā, sava drauga un studiju biedra, ietekmīga Rīgas tirdzniecības nama vadītāja Johana Kristofa Berensa (1729–1792) pamudināts, strādā pie kamerālzinātniskām studijām, t. i., pie valsts pārvaldes un ekonomikas jautājumiem, lai pamatotu ideālās tirgoņu republikas Rīgas projektu [Bičevskis, Taimiņa 2013: 127–129]. Hāmanis pat dodas uz Londonu, kur Berenss viņam uzticējis arī praktiskus uzdevumus šī „apgaismnieciskā plāna" īstenošanā. Taču Londonā (1758) Hāmani sagaida nevis politiķa un sociāla reformatora aktīvas dzīves sākums, bet gan reliģiska rakstura pārdzīvojumi. To iespaidā viņš novēršas no apgaismības cerībām uz jaunu, ideālu sabiedrību un kļūst par šo cerību kritiķi, kura pārdomas par moderno laikmetu izrādās ļoti tālredzīgas un pravietiskas [Bičevskis 2013].

Šīs pārdomas Hāmanis pauž 1759. gadā publicētajā darbā „Sokratiskās cēldomas", kurā nezinošā Sokrata tēlā rada pretmetu zināšanu laikmetam, par kuru sapņo un par kura iestāšanos paļāvīgi runā apgaismības autori [Bičevskis 2014]. Viens no Senās Grieķijas filozofijas centrālajiem tēliem Sokrats noder par atskaites punktu Hāmaņa filozofijai, kura vedīs pie valodas, vēstures, dabas un jutekliskās uztveres tematizācijas domātāja vēlākajos tekstos.

Pārdomas par Sokrata nezināšanu noved Hāmani (pretēji vēsturiski reālā Sokrata pozīcijai) vispirms pie atziņas par to, ka cilvēka prāts nav zināšanu par pasauli avots. Mūsu prāts drīzāk rada ilūziju, kuru uzskata par „pasauli". Šo atziņu Hāmanis var pamatot ar rekursu uz sava Kēnigsbergas drauga un sarunu biedra I. Kanta darbu „Tīrā prāta kritika" (1781), kura pirmais lasītājs viņš ir. Šajā darbā Kants parāda to, cik lielā mērā mūsu prāts pielāgo sev un savām struktūrām jutekliski doto, un ar sapratnes kategoriju palīdzību rada realitāti šaipus „lietas par sevi". Radītā realitāte lielā mērā ir prāta konstruēta. Kanta skatījumā nav iespēju no šīs prāta sakārtotās un strukturētās realitātes nonākt pie kādas īstenības „pirms" vai „viņpus" prāta. Tādējādi viņš vēlas norādīt uz prāta iespējām un arī robežām.

Taču Hāmanis vēlreiz pārdomā paša prāta iespējas, robežas un būtību. Kā gan tas nācies, ka Kants iecēlis prātu par sevis soģi, kad viņš „Tīrā prāta kritikā" runā par prāta paškritiku, pašpārbaudi, kura prātam jāuzņemas šajā darbā [Kants 2015]? Vai prāta pretenzijas būt sevis tiesnesim un pārbaudītājam neliecina par prāta pārāk lielo iedomību un tieši – par savas būtības aizmiršanu? Hāmanis tiešām tā uzskata: aiz slavējamā prāta pašpārbaudes žesta un sevis ierobežošanas tikai iespējamās pieredzes laukā (t. i., prāta strukturētas realitātes laukā) slēpjas prāta nekautrīga pašapoloģija. Turklāt prāts aizmirsis, ka domas ir formulētas valodā, un prāta šķietami suverēnos spriedumus nosaka vēsturiska tradīcija un liktenis.

Prāts, atklādams to, kā tas konstruē realitāti, ir drīzāk slēdzis ceļu līdz īstenībai. Tikai tad, kad šī atziņa, ko Hāmanis dēvē par prāta „nobraukšanu pašizziņas ellē",

atbrīvojusi mūs no prāta diktatūras, kurā prāts nosaka pār to, kas ir „reāls", paveras cits ceļš pie īstenības. Tas ir jutekliskās uztveres, mūsu maņu ceļš. Šajā sakarībā ir interesanti, ka nezinošā un tādējādi prāta lepnību destruktējošā Sokrata līdzinieks Hāmaņa acīs ir arī filozofs Deivids Hjūms. Hāmanis ir viens no pirmajiem, kas vācu zemēs lasa Hjūmu, skotu filozofs kļūst par viņa padomdevēju Kurzemē, un „Sokratisko cēldomu" laikā Hāmanis turpina studijas. Hjūms ir filozofs, kurš ir ietiecies pārāk dziļi cilvēka pašizziņas dzīlēs un nonācis pie nezināšanas. Viņš uzdrīkstējies pārdomāt to, ka nevar pierādīt ārpus uztveres pastāvošu realitāti, nevar pierādīt sava es kontinuitatīvu pastāvēšanu. Par iespaidu izcelsmi un avotu, kas ir domāšanas tēlu pamatā, neko nevar pateikt. Attiecībā pret šo avotu cilvēks *„karājas ticības (belief) zirnekļa pavedienā"* un ikdienas pašsaprotamībā pa šo pavedienu šķērso bezdibeni starp nezināmo un prātu. Šī ticība ir kaut kas fundamentāls un svarīgs. Hāmanis izjutis neskaidru, taču rosinošu priekšnojautu, kad rakstīja: *„Ticība nav prāta darbs, un tāpēc nevar zaudēt prāta uzbrukumā, jo ticība pastāv, ne jau pateicoties pamatiem un pamatojumam, tāpat kā garša un redze"* [Hamann 1998: 51]. Tā nav „tikai" vai „diemžēl" ticība. Iespaidu uztvere un ticība iespaidiem ir tas, kas vēl vieno ar Dievu. Prāts šajā būtiskajā saiknē nevar iejaukties, nevar to apgāzt, nevar to izjaukt, nevar pār to valdīt. Uzticēšanās – ticība – jutekliski dotajam slēpj sevī Dieva ceļu pie cilvēkiem, tos uzrunājot radītās pasaules krāsās un skaņās. Hjūms parādījis prāta robežas un arī pavedienu, kas viņpus prāta pretenzijām vieno dievišķo un cilvēcisko.

Ar Sokrata un Hjūma oriģinālas izpratnes un lasījuma palīdzību ieskicētā ceļa sākums ir īstenības jutekliskā uzruna mums, kuru prāts gan pūlas pārtvert un šajā uzrunā „teikto" pielāgot sev un pārstrukturizēt. No šīs prāta darbības izvairīties nevar, taču var pret to būt uzmanīgam tā, lai īstenības uzruna tiktu pieļauta un paspētu izskanēt, pirms prāts pārņem to savā pārziņā. Kā gan tas iespējams?

1762. gadā Hāmanis publicē tekstu krājumu „Filologa krustejas", kurā iekļauts viens no viņa visnoslēpumainākajiem darbiem – „Estētika rieksta čaumalā". Jāsaka, šis teksts ir Hāmaņa darbu stilistisks paraugteksts un arī viņa domu saturisks kopsavilkums. Šajā darbā Hāmanis turpina „Sokratisko cēldomu" idejas un noved tās domu konselācijā, kas kļūs auglīga gan romantismam, gan 20. gadsimta valodas filozofijai un modernās literatūras eksperimentiem. „Estētikā rieksta čaumalā" viņš raksta par cilvēka un īstenības attiecībām: īstenība runā ar cilvēku tieši kā **jutekliski** uztveramā daba [Hamann 2000 II: 198]. Jutekliski uztveramā daba ir valoda. Tieši tā ir saikne starp cilvēku un īstenību. Apgaismības laika dabaszinātnes ir lepni atteikušās no šīs valodas uzklausīšanas un ar matemātisku aprēķinu un empīrisku eksperimentu palīdzību pūlējušās ielauzties dabas noslēpumos. Taču šajā posmā jautājumus dabai uzdod cilvēks; tie ir prāta konstruēti jautājumi, un pat t. s. empīriskie pētījumi balstās prāta apsvērumos un konstrukcijās. Dabaszinātnes piespiež dabu atklāties un runāt veidā, kas neatbilst pašas dabas atklāšanās un runāšanas būtībai. Nav brīnums, ka dabaszinātņu pētījumu rezultāti ir ambivalenti: tie gan ļauj cilvēkam līdz zināmai robežai izmantot dabas resursus un liek dabai kalpot cilvēkam, tomēr nes līdzi arī jaunas problēmas un postu.

Kāds gan būtu īstenības uzrunai pienācīgs un dabai atbilstošs pieejas veids? Tāds paveras dzejā. Dzeja ir norāde uz to, ka cilvēku valoda pirmām kārtām ir nevis cilvēku komunikācijas līdzeklis vai realitātes apraksta instruments, bet gan atbilde uz dabas uzrunu, uz īstenības valodu. Cilvēku valoda ir atbilde uz īstenības uzrunu; tiesa, šī

uzruna nav skaidra. Cilvēks ir atsvešinājies no dabas. Tās valoda tagad ir uztverama drīzāk kā čuksti, mājieni. Turklāt, izsakot jutekliski uztverto, cilvēka valoda to „nobīda", neizsaka pilnībā, sagroza. Starp uztverto un izteikto, starp uzrunu un atbildi ir „diskrepance", „diastāze" – nobīde, pārrāvums. Šis pārrāvums starp uzrunu lietās un cilvēka valodu ir tik dziļš, ka cilvēka valoda kļūst par autonomi sevī riņķojošu nozīmju spoguļošanos citai citā. Pārrāvums ir tik dziļš, ka aizmirsts ir pats pārrāvums, diastāze un līdz ar to aizmirsta arī sākotnējā uzruna, kas jutekliski uztveramajā vēl murmina, liecina par sevi, bet tagad jau nedzirdami, jo cilvēka valoda ir aizsegusi, aizstājusi lietu valodu.

Darbā „Estētika rieksta čaumalā" Hāmanis atsaucas uz valodu pētnieku Johanu Georgu Vahteru (1663–1757), kurš runājis par to, kā cilvēces vēsturē tapušas dažādas rakstu zīmes. Hāmanis papildina Vahtera pārdomas [Hamann 2000 II: 199], konstatējot to, ka cilvēces vēsturē zīmes aizvien vairāk attālinājušās no jutekliski dotā un kļuvušas aizvien abstraktākas. Abstrakti zinātniskās valodas zīmes ir vistālāk no jutekliski uztveramā un tā arī vistālāk no dabas kā valodas. Daba runā jutekliski, taču jaunlaiku matematizēti dabaszinātniskā valoda un modelēšana tieši ir aizsegusi (vai pat sagrāvusi) šo dabas uzrunas veidu. Tās valoda drīzāk ir kā priekškars, kas nolaidies starp dabu un cilvēku. Vairākās sava darba vietās Hāmanis pievēršas šīm sakarībām. Viņš raksta: *„Daba runā caur maņām un izjūtām. Tas, kas nelieto šos darbarīkus, ko gan tas vairs uztvers?* [..] *kurš uzdrīkstēsies attīrīt dabisko maņu lietojumu no nedabiskām abstrakcijām, ar kuru palīdzību mūsu jēdzieni uzmācas lietām?"* [Hamann 2000 II: 207]

Tiesa, kultūras attīstībā vēl redzamas cilvēka un dabas sākotnēju attiecību pēdas. Hāmanis atsaucas uz latviešu zemnieku dziesmām, kuras viņš dzirdējis Vidzemē un kuras viņam atgādinājušas Homēra laika dziedājumus [Hamann 2000 II: 215]. Latviešu tautasdziesmas nav „primitīvas", bet gan nodod liecību par sākotnējām attiecībām starp dabu un cilvēku. Hāmaņa tekstos notiek pāreja no tautasdziesmu un teiku bērnišķīguma un „primitivitātes", par kuru rakstīja apgaismības pārstāvji, pie šajās dziesmās vēl saskatāmā „sākotnējā", „pirmatnējā". Šis akcents kļūs izšķiroši svarīgs romantismā. Mutiski radītie tēlainie dziedājumi ir tuvāk sākotnei nekā abstrakti unificētā apgaismotāju zinātņu valoda.

Daba ir intensīva vēsts – uzruna, kuru modernais laikmets vairs neuztver. Šī vēsts skan joprojām, lai gan starp to un cilvēku radusies dziļa plaisa. Cilvēks jūt šo plaisu. **Dzejnieks** jūt to vēl jo stiprāk un dzejā pūlas atbilst dabas vēstij. Jo vairāk dzejnieks to vēlas un pēc šīs atbilsmes tiecas, jo spēcīgāk arī izjūt šīs vēlmes liktenīgo nepiepildāmību. Tomēr savā dzejnieka vēlmē viņš pats ir liecība – zīme, ka daba vēl runā, un varbūt arī zīme, ka reiz dabas un cilvēku attiecību sākotne atgriezīsies. A. Baumgartena „Estētikas" (1750–1758) dubulto estētikas definīciju (mākslu teorija un zinātne par juteklisko izziņu) Hāmanis izspēlē kā jutekliskās uztveres un dzejnieka (mākslinieka) attiecības. Dzejnieks nojauš lietu sākotnējo uzrunu. Dzejnieks ir tas, kas tulko: lietas – vārdos, tēlus – zīmēs. Dzejnieks atdarina dabu kā uzrunu. Dzejnieks vēršas pāri plaisai starp cilvēku un dabu atpakaļ pie jutekliski dotā un vārdā nosauktā vienības un, to darot, ievēsta nākotni, kas ir jau te dzejnieka vārdā un kas nāk kā sākotnējās dabas un cilvēka vienības atjaunotne.

Šo domas figūru tālāk attīstīja romantisms: Novaliss un J. fon Eihendorfs meklēja vārdu, kas izteiktu dabas uzrunu. 19. gadsimta beigās un 20. gadsimtā Hāmaņa dabas valodas doma virzīja daudzus kultūras kritikas un civilizācijas kritikas autorus. Domājot

par pirmatnējo saderību starp dabu un cilvēku un par šajā saderībā lietoto valodu, tika atklāta indoeiropiešu pirmvaloda: Hāmaņa pārdomas (romantisma jaunās mitoloģijas pastarpinājumā) kļuva par jaunas valodniecības nozares iniciācijas punktu. Eiropas tautu senais mantojums parādījās kā no jauna svarīgs un no jauna atklājams. Sekojot Hāmaņa skolnieka Herdera cilvēces vēstures filozofijai, uz šo mantojumu atsaucās tautas, lai pamatotu savu nacionālo neatkarību un valstiskas pastāvēšanas leģitimitāti [Bičevskis 2017]. Nav noliedzams, ka Hāmaņa domas tika arī pārprastas un ieguva jaunās vēsturiskās konstelācijās jaunu skanējumu. Mūsdienās nav viegli atgriezties pie viņa domu pasaules, jo no tās šķir daudzi pastarpinājumi, ar kuriem Hāmanis nebūt nav jāidentificē [Berlin 1994]. Tomēr šāda atgriešanās ir arī īsts ideju vēstures un intelektuālās vēstures piedzīvojums, kurā doties ir vērts.

LITERATŪRA

Bayer, O. *Zeitgenosse im Widerspruch. Johann Georg Hamann als radikaler Auklärer*. München / Zürich: Piper, 1988.

Berlin, J. *The Magus of the North. J.G. Hamann and the Modern Irrationalism*. Edited by Henry Hardy. London: Farrar Straus & Giroux, 1994.

Bičevskis, R. Seelenmanumission. Bemerkungen zur Hamann-Forschung in Riga. *Hamanns Briefwechsel: Acta des Zehnten Internationalen Hamann-Kolloquiums an der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg 2010*. (Hamann-Studien, Bd. 1). Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, S. 347–358.

Bičevskis, R. *Savs vārds. Johans Georgs Hāmanis. Ievads viņa domāšanā*. Rīga: FSI, 2013.

Bičevskis, R. (sast. un zin. red.) *Ziemeļu mags. Johans Georgs Hāmanis*. Rīga: FSI, 2014.

Bičevskis, R. (sast. un zin. red.) *Vienotība un atšķirība. Johana Gotfrīda Herdera filozofija*. Rīga: FSI, 2017.

Bičevskis, R., Taimiņa, A. Johann Georg Hamanns kameralwissenschaftliche Studien und Johann Christoph Berens' Vision von Riga: ein utopisches Projekt aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. *Forschungen zur baltischen Geschichte*. Hrsg. von M. Laur und K. Brüggemann. Bd. 8 (2013). S. 127–144.

Hamann, J. G. *Sämtliche Werke*. Hist-krit. Ausgabe von Josef Nadler. Bd. I–VI. Wien, 1949–1957 (Nachdruck: Wuppertal, 2000).

Hamann, J. G. *Sokratische Denkwürdigkeiten / Aesthetica in nuce*. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 1998.

Kants, I. *Tīrā prāta kritika*. Tulk. Rihards Kūlis. Rīga: Zvaigzne, 2015.

Jørgensen, S.-O. *Querdenker der Aufklärung. Studien zu Johann Georg Hamann*. Wallstein, 2013.

Nadler, J. *Johann Georg Hamann. Der Zeuge des Corpus Mysticum*. Salzburg: Otto Müller Verlag, 1948.

Schlegel, F. Der Philosoph Hamann. *Deutsches Museum*. III. Band, Erstes Heft, Wien, 1813, S. 33–37.

Unger, R. *Hamann und die Aufklärung. Studien zur Vorgeschichte des romantischen Geistes im 18. Jahrhundert*. Bd. 1–2. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1968.

Naile HACIZADE
(Selçuk University)

Lexical and Semantic Features of Hyperbolic Statements of Muchness and Littleness (Quantity) in Turkish

Summary

Lexical and Semantic Features of Hyperbolic Statements of Muchness and Littleness (Quantity) in Turkish

The concept of quantity has had an important role in the development of humanity and society. This concept has an indispensable place in the perception and understanding of the external world.

There are various methods of expressing quantity in language. Lexical, linguistic, and syntactic language tools can clarify this concept with a variety of semantic elaborations. In this study, we are going to review the expressions of indefinite muchness and littleness in Turkish. We will also discuss the quality-quantity scheme of semantic features.

In Turkish, the muchness or littleness of an object or the degree of intensity of an adjective or a verb can be described with certain words (such as, little, much, a lot, etc.). Objectivity has a significant role in these types of physical descriptions. However, sometimes the speaker's or the interlocutor's perspective comes into prominence and the expression gains a subjective characteristics. In this case, because the description is hyperbolic, the expression of quantity does not conform to any measures of correctness-wrongness. Based on a certain level of expectation, it is interpreted that little is "too little" and that much is "too much".

The symbolic statements of "little" and "much", which can be observed in different cultures, also exist in Turkish. Certain words in Turkish vocabulary are used for this purpose. Most of these words with their basic meanings serve as direct expressions of objects (for example: *bulut* 'cloud'). However, they change meanings and convey the meaning of quantity by gaining the meaning of hyperbolic littleness or muchness when they are used in combination with another word (for example: *tozbulutu* 'dust cloud'). Some words and idioms, which are seen as collective nouns, also contribute to this matter.

The words that express the meaning of hyperbolic littleness and muchness have limitations in terms of their usage. Most of the time, these words cannot replace one another. However, sometimes they can appear in very different contexts.

The words that are used to express indefinite muchness and littleness also have an important role in searching for polysemy in a language.

Key words: *Turkish, hyperbole, lexical-semantic, semantic field*

Резюме

Лексические и семантические особенности преувеличенного выражения «много» и «мало» в турецком языке

В языке существуют различные способы обозначения количества. Лексические, морфологические, синтаксические языковые средства позволяют раскрыть семантические особенности этой категории. В данном исследовании рассматриваются лексические средства выражения неопределенного количества «много» и «мало» в турецком языке.

В турецком языке определения «много» или «мало», степень интенсивности прилагательного или действия могут быть выражены определенными словами (например, *az, çok, birçok* и т. д.). В данных конкретных определениях очень велика доля объективности, но иногда с точки зрения говорящего, предоставляющего информацию, на первый план выходит категория субъективности. В этом случае имеет место преувеличенное описание и определение количества не соответствует критериям точности-неточности («мало» определяется как «очень мало», а «много» как «слишком много»).

Наблюдаемые в разных культурах символические определения «мало» и «много» можно констатировать и в турецком языке. Многие из этих слов в их основным значении служат прямым определением предмета (например, *bulut*), но в сочетании с другими существительными эти значения изменяются и приобретают значение преувеличенного неопределенного «много» или «мало». Следует отметить, что употребление слов со значением преувеличенного «много» или «мало» имеет определенные ограничения – обычно данные слова не могут заменять друг друга.

Ключевые слова: *турецкий язык, преувеличение (гипербола), лексика, семантика, смысловое поле*

*

Introduction

The concept of quantity has played an important role in the development of humanity and society. This concept has an indispensable place in the perception and assessment of the external world.

There are various methods of expressing number and quantity in language. Lexical, grammatical, and syntactic linguistic devices can shed light on this concept with various semantic details. In this study, the lexical devices of expressions of indefinite muchness and littleness will be reviewed. At the same time, semantic features in the quantity-quality scheme will be discussed.

In Turkish, the muchness or littleness of an object or the degree of density of an adjective or a verb can be described with certain words (*az* 'little', *çok* 'much, many', etc.). The role of objectivity in concrete descriptions is usually important. However, sometimes the speaker's or the interlocutor's perspective rises to prominence and the expression gains a subjective characteristics. When we valuate an object quantitatively, we also evaluate it qualitatively on the basis of norms and measures specific to this object that are socially accepted as a system of clichés and patterns [Med 2005: 440]. In this case, because a hyperbolic description is in question, the expression of quantity does not fall into the category of correctness-wrongness. With the interlocutor's emotional approach, little can be interpreted as "too little, quite little" and much is interpreted as "pretty much". Emotional approach can lead one to hyperboles and this does not reflect natural measures. With the intention of influencing the interlocutor and the assessment of expectation, little is expressed as "quite little" and much is expressed as "pretty much". From this perspective, it is also noticeable that expressions that serve as quantity can also reflect one's emotional characteristics and social relationships. In poetics, the methods of expressions described as hyperbole and litotes are often used by writers [Özünlü 2001: 111].

The symbolic expressions of "little" and "much", which we see in different cultures [Li Su Hön, Rahilina 2005: 425–439], also exist in Turkish. There are various methods

of lexical expressions of muchness and littleness in Turkish which are evaluated as out of the box. Let us discuss them in order.

One of the major ways of assessing quantity is associative metaphor. In Turkish vocabulary, the use of certain words in their connotation to express hyperbolic muchness and littleness reflects the quality of metaphor. Most of these words, with their basic meanings, serve as the expression of a direct object. However, they change meanings when they are in combination with another word; they express quantity by gaining the meaning of indefinite muchness or littleness (e.g. *tozbulutu* 'cloud of dust', *soru yağmuru* 'rain of questions' or 'hail of questions', *ışıkseli* 'deluge of light' or 'ray of light', etc.). These words have an important place with respect to researching polysemy and metaphor in language.

The words which are used to express size, quantity, and collectiveness can be used together with the word *a* and express hyperbole (e.g. *bir araba laf* 'a car load of remarks', *bir sürü iş* 'a herd of chores' or 'a lot of chores', *bir alay misafir* 'regiment of guests', etc.). Most of the same words are also used as reduplication (e.g. *tümen tümen* 'division by division', *etek etek* 'skirt by skirt', *avuç avuç* 'handful by handful', etc.). The use of the word *a* for this purpose can be seen in other languages, too. For example, when expressing indefinite littleness and muchness in Chinese, it is compulsory to use the word *a* before the word of quantity [Süemey 2005: 252].

In symbolic rather than numerical terms, expressions of littleness and muchness, certain numbers are also included. From this perspective, numbers can have national features. For instance, in Spanish idioms the numbers "four", "seven", and "hundred" mean great quantity based on their symbolic meanings [Med 2005: 445]. In Turkish, numbers also have a special place in terms of quality when expressing both muchness and littleness. The numbers, *kırk* 'forty', *yüz* 'a hundred', and *bin* 'a thousand' can be mentioned as examples of this.

The word *kırk* 'forty' expresses muchness as a metaphor via the meanings of 'a lot/many'; forty years means 'a lot of time, very old'. However, the expression *kırk para* (forty pence) means 'very little'; the expression *kırk yılda bir* (once every forty years) means 'very little, very rarely' and thus conveys the meaning of hyperbolic littleness.

The word *bin* 'a thousand' expresses excessiveness and plurality by way of transfer when it is used before a noun. It is thus noticeable that this word appears in idioms more than the other numerical words due to this feature (e.g. *bin bir* (a thousand and one) 'a lot of, a great number of', *bin bir ayak bir ayak üstüne* (a thousand and one feet on top of one foot/crammed) 'very crowded with everybody standing', *bin derde deva* (a remedy for a thousand illnesses/a cure for all/panacea) 'something that serves many purposes/something that overcomes every problem', *bin dereden su getirmek* (bring in water from a thousand rivers/make all sorts of excuses) 'cite many reasons to cheat someone', *bin kat* (a thousand times (more)) 'a lot, beyond comparison', *bin pişman olmak* (to regret a thousand times) 'deeply regret', *bini aşmak* (to exceed a thousand) 'too much', *bini bir paraya* (one buck for a thousand pieces) 'dirt cheap/ produced a lot, in massive numbers', etc.). Given that the number *kırk* 'forty' is connected with an era in a belief system and that the number *bin* 'thousand' is connected with an expression of a huge quantity, it can be seen as an effective point.

The numerical words in the compounds *üç beş* (three five) 'a few/quantitatively small', *beş on* (five ten) 'few in number, very few', *beş para* (five bucks) 'very little, unimportant amount' do not show definite amounts of numbers; they emphasize the meaning of indefinite littleness while showing emotional insignificance.

The density of quality and muchness and littleness of it can be expressed with similes: *zehir gibi* (like poison) '1. very hot; 2. very cold, 3. very talented, 4. quite superior'; *çırpı gibi* (like a twig, very skinny (for arms and legs)) 'too thin and skinny'; *çiroz gibi* (like a dried mackerel) 'a very weak person', *küp gibi* (like an earthenware jar) 'very fat', *tüy gibi* (like feather) 'very light', *canavar gibi* (like a monster) 'fig. very hard, very diligently' (e.g. He studied *like a monster* to prepare for the exams). The expression of quality in a hyperbolic manner in similes demonstrates the speaker's subjective approach. M. M. Kopilenko and Z. D. Popova, who state that the tendency to exaggerate is often seen in descriptive efforts, have included hyperbole on the basis of comparison [Kopılenko, Popova 2010: 116]. This expression also affects the semantic realm of words.

In compound words used for comparison, symbolic word *kadar* 'like/as' can also be used together with a comparative word. For example: *dünya kadar* (as big as the world) 'very much', *zerre kadar* (as little as a speck) 'very little', *bir toz taneciği kadar* (as small as a speck of dust) 'very little', *tırnak kadar* (like or as small as a fingernail) 'very small; very little', *yüksük kadar* (like or as small as a thimble) 'little, very little, in small amount'. There are idiomatic compounds in the expressions of muchness and littleness made in combination with *kadar*: *yerden göğe kadar* (from the ground to the sky) 'very much', *bir arpa boyu kadar gitmek* (go as far the length of a barley grain) 'going forward very little', *it sürüsü kadar* (as many as a pack of dogs) 'more than enough, pretty crowded', etc.

Hyperbolic expressions through idioms are another subject that is worth researching. To mention just a few examples: *iğne atsan yere düşmez* (if you dropped a pin, it would not fall to the ground) 'extremely crowded/bulging at the seams', *sebilhane bardağı* (like glasses at a free water dispenser) (used for irregular crowds of people – unwanted groups of people), *dişinin kovuğuna bile gitmemek* (not enough to fill even a cove in one's tooth) '(for food) not quite sufficient', *iğne ipliğe dönmek* (become like a pin and thread) 'to become too thin', *iğne ile kuyu kazmak* (digging a well with a pin) 'to try to finish a very difficult or slow moving job continuously and patiently with insufficient tools', *incir çekirdeğini doldurmaz* (not big enough to fill the seed of a fig) 'too little or too unimportant', *ramak kalmak* (is about to) 'come within an ace of something', etc.

Some words and idioms, which are regarded as collective nouns, also contribute considerably to this subject. Z. Korkmaz writes that nouns such as *alay* 'regiment', *bölük* 'company', *demet* 'bunch', *dizi* 'set or series', *halk* 'people', *hevenk* 'cluster', *küme* 'pile', *millet* 'nation', *ordu* 'army', *öbek* 'group', *sınıf* 'class', *sürü* 'herd', *takım* 'team', *yığın* 'heap', etc., are classified as collective nouns since they represent a collective plurality in their singular forms [Korkmaz 2003: 256]. There is the idea of quantity in the semantic base of collective nouns. Therefore, most of these words can be used easily when expressing hyperbolic muchness and littleness.

When a hyperbolic expression is in question, we have to mention the points of intersection where the boundaries of muchness and littleness meet. For example, *bir avuç* (a handful/bunch of) means 'little, too little', the expressions *avuç avuç*, *avuç dolusu* (handfuls of/ a handful of) 'a lot of' are used to express the hyperbolic meaning of muchness of money. The same thing can be noted of the word *kum* 'sand'. Sand grains are associated with littleness and smallness due to their natural size, whereas the idiom *denizde kum, onda para* (he has as much money as there is sand in the sea/ he has pots of money/he is rolling in it) is used, with a little mockery, to refer to people who have a lot of money. The expressions of *kum gibi, kum sayısınca* (like the sand, as many as sand grains/two penny) serve the purpose of conveying the meaning 'a lot of'. The word *karınca* 'ant' has always been a hyperbolic symbol of littleness and smallness. However, in the expressions that mean crowd and activity, the simile *karınca gibi* (like an ant/ants/(work) like a beaver/a seething crowd) is a symbol of muchness.

The selection of objects from the external world to express hyperbolic muchness and littleness is important in terms of cognitive content. In different cultures – depending on their nature – different objects can be chosen. Sometimes, this difference can also be observed in cognate languages. E. Byalek, who compares two Slavic dialects, namely Russian and Polish in this respect, notes that this could cause problems in the process of translation. One of the examples that the researcher supplies is about the expression of *deniz* 'sea' and its feature of hyperbolic expression of muchness: In Russian there are many compound words that are made in combination with the word *sea*; these compounds can express both joyful and sad feelings (e.g. *sevinç denizi* 'a sea of joy/ over the moon/rapturous', *eğlence denizi* 'a sea of entertainment', *gözyaşi denizi* 'a sea of tears', *kan denizi* 'a sea of blood', etc.). Whereas, in Polish, compounds made with *sea* are solely related to negative and gloomy matters. Therefore, the performative meanings of the word *sea* do not overlap in these languages [Byalek 2005: 46]. Let us compare the given examples with Turkish, and add that, in Russian, the word *sea* is not only widely used to express intensity of emotions but also to express plurality of objects (e.g. *çiçek denizi* 'a sea of flowers', *buğday denizi* 'a sea of wheat'). In Turkish, when talking about tears, the word *sel* 'flood' is usually used for exaggeration (e.g. *göz yaşları sel oldu* 'her tears turned to flood'); when a lot of blood is shed, a simile like *ortalık kan gölüne döndü* 'everywhere turned into a bloodbath' is used. For expressions of joy and excitement, we can encounter various attributions in poetic language. For example: *sevinç seyyalesi* 'torrent of happiness' [Safa 2000: 16], *neş'e kasırgası* 'a storm of joy' [Uşaklıgil 1939: 97].

From this aspect, it can be stated that hyperbolic use of words to express quantity can reflect national-cultural features. This aspect has to be taken into consideration generally when determining the semantic fields of the words. N. G. Med, by using Spanish as a case in point, classified the words that contributed to the process of transferred formation of expressions of hyperbolic muchness, and categorized them according to their semantic fields [Med 2005: 440–447]. It can be said that there exist universal lines in this classification. However, when compared with various languages, differences immediately surface (for example, between Russian and Turkish). Because of that, as demonstrated by N. G. Med, it will be more accurate to produce a classification directly on the basis of a certain linguistic material.

We made a classification on the basis of the data from the Turkish language taking into account the general boundaries in this classification. We can classify the words in Turkish that are used to express (indefinite) hyperbolic quantity according to their semantic fields.

The semantic field PHYSICAL WORLD

a) liquid, water

In Turkish, words that paradigmatically fall into the context of "muchness of water", like *sel* 'flood', *dere* 'brook', *göl* 'lake', *deniz* 'sea', *tufan* 'typhoon', and *yağmur* 'rain', can be excessively used to express density of objects, living things, and emotions. Among these, the word *flood* can be said to be more efficient with its meanings of 'much and active' (e.g. *insan seli* 'flood of people', *ışık seli* 'flood of light', *sevgi seli* 'flood of love', *göz yaşları sel olmak* 'tears falling like flood'). The simile *like flood* is used for people to mean 'to move or walk like flood' (move or walk in huge numbers). The word *rain* can often be used to express muchness, abundance as transfer (e.g. *para yağmuru* 'rain of money', *soru yağmuru* 'rain of questions', *övgü yağmuru* 'rain of appraisals', *kurşun yağmuru* 'rain of bullets'). The word *tufan* 'typhoon', which means 'heavy rain' can become a symbol of hyperbolic muchness and density (e.g. *heyecan tufanğı* 'typhoon of excitement', *insane tufanı* 'typhoon of people'). The expressions *kan gölü* 'pool of blood' and *(*for *blood) to flow like a river/water* which means 'bleeding heavily from a body part or many people dying in battle because of their wounds', as it is seen, are used to convey the meaning of 'shedding a lot of blood'. The simile *like the sea* also carries the meaning 'a lot'.

In spite of this, it is noteworthy that the word *sea* is not often used to express hyperbolic muchness as a pattern. However, it is also seen that it may be used by authors solely for this purpose: *kudurmuş bir şüphe denizi* 'a rabid/raging sea of doubt' [Safa 1994: 64].

The word damla, *drop,* which means 'very little amount of liquid', is naturally used to express littleness/fewness (one drop 'very little').

b) natural objects and phenomena

In Turkish, many words that have a geographical meaning, lose their objective meanings in compounds of quality and can change into hyperbolic indicators of muchness (e.g. *dağ gibi* (as big as a mountain/mountains) 'a lot of' (dirty dishes piled up as big as mountains).

The word *orman* 'forest' can be used as a transfer when one wants to express not only muchness but also uncertainty of subjects, ideas, or objects: *soru işaretlerinden oluşan bir orman* 'a forest of question marks' [İlhan 2000: 70].

The word *cloud* basically means 'heaps that form when water drops and ice pellets in the atmosphere become dense enough to be visible and that differ from each other with their shapes, heights and the weather events that they cause'. However, this word can also be used to refer to anything that is formed from a dense thing, something small that is moving in the air, and plurality of creatures (e.g. *sinek bulutu* 'a cloud of flies', *toz bulutu* 'a cloud of dust').

On the other hand, the word *toz* 'dust', which means 'soil that has disintegrated into small and light pieces; any object that has disintegrated into small pieces', expresses hyperbolic littleness: *Bir toz taneciği kadar kıymeti yok* 'It is not worth a grain of dust'.

The semantic field OBJECT

Objects that are products of human endeavor can be put into various sub-categories as regarded below.

a) objects that have a holistic appearance by being assembled or put together

The most typical example for this sub-category can be the word *yığın* 'pile' with its meaning of 'a heap, hill that is formed by stacking things up; crowd, flock, mass, crew that is formed by many people or things coming together' (e.g. *kağıt yığınları* 'piles of paper'). The word also means 'a lot of, very much' when it is used in the form *heaps of*, and *a heap of*. N. Üçok interprets this subjectivity via the word *pile,* stating that the boundaries of some concepts are uncertain and relative: *"Or, what is a* ***pile****? Can a pile absolutely occur by putting together most of the things of a thing? Is 5000 wheat grains a* ***pile****? If that is the case, why don't we call beautifully laid cobblestones a* ***pile*** *even though there are 5000 of them together? Yet, we call thirty water melons a* ***pile****"* [Üçok 2004: 26].

Tınaz, or *haystack*, is a word that means 'a pile of harvested crops that are beaten and prepared for winnowing'; at the same time, it can also serve the concept of 'pile, plurality of things' (e.g. *kitap tınazları* 'haystack of books'). One of the transfer meanings of the word *yüklü*, or *loaded* is 'a lot of, very much' (e.g. *sitem yüklü* 'loaded with reproach').

The word *sütun*, or *pillar*, which means 'a vertical support that has a cylindrical shape, column', can also be considered in this category. This word expresses hyperbolic height with a transfer (*ateş sütunu* 'a pillar of fire', *su sütunu* 'a pillar of water').

b) equipment where things are kept and stored

The tools which store objects of the same kind are indirectly related to the concept of collectiveness. The meaning of transfer is more noticeable for these words, which fall in this sub-category.

The word *kutu* or *box* (fig.) indicates that a person, a place or a thing has an abundance of a good or a bad feature (*akıl kutusu* 'a box of intelligence/clever bots', *fesat kutusu* 'a box of evil/mischief-maker').

The word *küp*, or *cube,* basically means 'a container that is used to store liquids like water, molasses, oil, and crops like wheat and flour and that has a large belly and a narrow bottom'. This word, which means 'drunk' in slang, also expresses muchness and abundance in idioms (e.g. *öfke küpü* 'a cube of anger/mad enough to spit nails', *akıl küpü* 'a cube of intelligence/a brainbox').

Kumkuma means 'a small pot, jug; fig. a person, a case, an event or a place that carries an abundance of bad characteristics with him/it' (e.g. *fesat kumkuması* 'a small pot of evil/a mischief-maker', *dedikodu kumkuması* 'a small pot of gossip/scandal monger/gossip').

c) work tools and gadgets

Some tools that are mainly connected with working can serve as a measure with their quality of having a volume. For example, a *kürek*, or *shovel*, is 'a tool that is used to throw and carry things like earth and coal from one place to another'. However, the compound *kürek kürek* (shovel shovel) carries the meaning of 'shovels of, a lot of'.

The word *araba* or *car* appears to be the most frequently used word in this subcategory. The word *car,* which means 'any land vehicle that has, or does not have, an engine', is both used as a measure of things like wood and coal, and as an expression of the concept of 'a great deal of, abundant'. Besides, the thing whose muchness is expressed hyperbolically may not be a physical object: *bir araba laf* 'a car load of words' [İlhan 2000: 142], *bir araba soru işareti* 'a car load of question marks' [İlhan 2000: 115].

In spoken language, the word *car* can be replaced by a syntactic equivalent of it in similar conditions (e.g. *bir kamyon laf* 'a truck load of words').

The word *etek* or *skirt*, which means, though indirectly, 'the lower part of a dress; the hem of a dress' can be included in this group as an expression of an object (e.g. *etek dolusu* (skirtful of)*, etek etek* (skirt skirt), 'a great deal of, plentiful').

Although words like *tadım* or *taste, tike or tag, lokma* or *morsel,* and *dilim* or *slice* are related to foods, they may appear to mean 'a little, very little' in communication: *bir lokma pamuk* 'a morsel of cotton' [Ağaoğlu 1994: 239].

The semantic field HUMAN

Usually, military units are used for a human community or a crowd of people. The words like *battalion*, *army*, *squad*, *regiment*, and *division* also refer to military units of various sizes. They may express plurality as transfer: *Ordu* or *Army* 'a lot of people or crowd', *bölük bölük* or *division divison* 'in large numbers, very much', etc. However, there may sometimes be a certain emotional color as well as an expression of muchness. For example, as a polysemic word, the word *takım* or *squad*, which means 'community, team, group', may also mean 'community' sarcastically (*takım takım: squad squad* 'in the form of small communities', *ayak takımı*: *foot squad* 'the dregs of mankind, riffraff who, with a lack of manners or ignorance, constitute the lower class in a society'). The word *alay* or *regiment,* also exists in Turkish as a polysemic word. One of the meanings of this word is 'very crowded'. The expression *a regiment* can be used both for communities of living beings and non-living things with the meaning of 'a lot of, a great deal of': *bir alay misafir* 'a regiment of guests' [Işınsu 1999: 42], *bir alay resim kağıdı* 'a regiment of painting paper' [Işınsu 1999: 142].

The semantic field ANIMAL

The word *sürü* or *herd* which, in its basic meaning, refers to a community of animals has expanded its meaning and has become one of the most basic tools of expressing plurality in Turkish with its meaning of 'disorganized communities of people; a lot of'. It has to be noted that, when it is used for people idiomatically, it has no negative connotations. This word, which can relate not only to living beings, but also to other abstract and solid concepts, serves the said purpose with the compounds *sürü sürü*: *herd herd, bir sürü*: *a herd of* 'a great number of, a lot of '. The area of use of the word *herd* can be grouped as follows:

Plurality of people: *sürü sürü ahbap*: *herd herd* ('lots of') acquantainces [Işınsu 2000: 30], *bir sürü arkadaş*: *a herd of* ('lots of') friends [Işınsu 1999: 128], *bir sürü adam*: *a herd of* ('lots of') men [Işınsu 1999: 128].

Plurality and density of actions: *bir sürü iş*: *a herd of* ('lots of') jobs [Işınsu 1999: 136], *bir sürü zahmet*: *a herd of* ('lots of') trouble [Işınsu 1999: 128], *bir sürü yürüme*: *a herd of* ('lots of') walking [Işınsu 1999: 128].

Intensity of emotions: *Bir sürü aci* : *A herd of* ('lots of') pain [Işınsu 1999: 136].

The word *herd* expresses hyperbolic muchness in the idiom *sürüsüne bereket* ('may God increase its herd/shed load of').

The semantic field ABSTRACTION

Words and compounds like *infinite*, *endlessly stretching*, *as far as the eye can see* express hyperbolic muchness abstractly. In the same manner, some concepts whose size or importance is symbolically established can be used for hyperbolic purposes. For example: *dünya* or *world* ('a world, as big as the world'), *kıyamet* or *doomsday* ('as much as the doomsday'), etc. It is especially interesting that these words are used to denote money: *dünya kadar para* 'money as much as the world' [İlhan 2000: 87], *kıyamet kadar taksi parası* 'taxi bill as much as doomsday' [İlhan 2000: 31]. In this respect, one point has to be emphasized; some topics, especially in spoken language, are more inclined to allow hyperbolic expression of muchness and littleness. For example, *insan kalabalığı* 'a crowd of people' can be expressed in various forms in discourse paradigm. Men's relation to the concept of money most of the time has a subjective emphasis and reflects the speaker's subjective approach.

Units of weight in a language which show quantity (especially those considered to be 'a little' and 'a lot') naturally serve this purpose. They also express hyperbolic muchness and littleness as transfer. For example, the name of an old measuring unit, namely the word *dirham*, expresses a hyperbolic meaning in compounds *one dirham* 'very little, a little' (*bir dirhem aklı yok* 'he has not even one dirham of brains'), *dirham dirham* 'little by little, in small amounts, bit by bit'. The word *ton,* which entered the language later, means 'a great deal of' with its form *tons of*. However, the use of human organs as measurement units is salient. As is known, people have used organs like hands and feet as measurement units since the very old times in history (e.g. *Avuç* 'palm', *karış* 'handspan', *kucak* 'armful', *tutam* 'pinch', *adım* 'step/foot', etc.). Nowadays, we often see these words in expressions of hyperbolic quantity: *kucak dolusu*: *armful* 'a great deal of, plenty', *kucak kucak*: *by armfuls* 'abundantly, very much' (*kucak kucak çiçek*: *flowers by armfuls*), *avuç avuç*: *by handfuls, handful* 'a great deal of', *bir tutam*: *a pinch of* 'a little, very little, too little', a span of 'very little' (he has not even a span (inch) of land), etc.

Conclusion

In Turkish, muchness, in opposition to littleness, consists of a wide range of things depending on its ingredients and structure. In addition, hyperbolic expression of types of muchness through linguistic tools is also multifaceted.

The expression of quantity, where quantity becomes quality, is directly connected with the semantic features of the words. This point should be taken into consideration in the research of transfer, which is one of the tools of making speeches livelier.

The context, in which the cited words and compounds are used, may be significantly different in terms of semantics and functionality. While expressions of muchness mostly demonstrate a positive approach with ingredients of being surprised and surprising, expressions of littleness can be indicators of negativity due to their implications of belittlement and contempt.

There are certain limitations to the use of the words that express hyperbolic muchness or littleness. It is important in this regard that exaggerated muchness and littleness should establish coherence with certain objects (or groups of objects). These words, most of the time, cannot replace one another. However, these words may also appear in very different contexts.

LITERATURE

Ağaoğlu, A. *Fikrimin İnce Gülü*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 7. Baskı, 1994.

Byalek, E. *K Probleme Perevoda Emotsional'nıh Kollokatsiy v Hudojestvennom Tekste, Emotsii v Yazıke i Reçi (Sbornik Statey)*, Moskva: RGGU, 2005, s. 42–61.

Güntekin, R. N. *Çalıkuşu*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 55. Baskı, 1999.

İlhan, A. *Zenciler Birbirine Benzemez*, Ankara: Bilgi Yayınları, 5. Basım, 2000.

Işınsu, E. *Küçük Dünya*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.

Kopılenko, M. M., Popova Z. D. *Oçerki po Obşey Frazeologii: Frazeosoçetaniya v Sisteme Yazıka*, İzd. 2-e, Moskva: Knijnıy Dom "LİBROKOM", 2010.

Korkmaz, Z. *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları: 827, 2003.

Li Su Hön, Rahilina, Y. V. *Koliçestvenniye Kvantifikatori v Russkom i Koreyskom: Morya i Kapli, Logiçeskiy Analiz Yazıka. Kvantifikativnıy Aspekt Yazıka*, Moskva: "İndrik", 2005, pp. 425–439.

Med, N. G. *Koliçestvennaya Otsenka v Leksike i Frazeologii İspanskoy Razgovornoy Reçi, Logiçeskiy Analiz Yazıka. Kvantifikativnıy Aspekt Yazıka*, Moskva: "İndrik", 2005, pp. 440–447.

Özünlü, Ü. *Edebiyatta Dil Kullanımları*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2001.

Safa, P. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, İstanbul: ÖtükenYayınları, 2000.

Safa, P. *Yalnızız*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.

Süemey, J. *Kategoriya Koliçestva i Yeyo Vırajeniye v Russkom Yazıke v Sravnenii s Kitayskim, Logiçeskiy Analiz Yazıka. Kvantifikativnıy Aspekt Yazıka*, Moskva: "İndrik", 2005, pp. 243–253.

Üçok, N. *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2004.

Uşaklıgil, H. Z. *Aşk-ı Memnu*, İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1939.

Handan KÖKSAL
(Trakya University)

Action Research Regarding Lexicology Application Fields in the German Language Education

Summary

Action Research Regarding Lexicology Application Fields in the German Language Education

It is indicated that lectures in the German Language Education programme should be handled with an occupation-oriented approach as much as possible. In order to increase the students' professional competence in linguistics classes, associating this class with education in German as a foreign language is an effective method. The purpose of this study is to increase the level of contribution of lexicology to prospective German teacher's profession. For this purpose, with the "researcher teacher" role, emancipatory/enhancing/critical action research is adopted, action research is planned as per "Learning Strategies Inventory" based on constructivist approach, ten step phases are followed, and various collected data are evaluated. The contributors are the students (n=44) who attend Linguistics I in their third semester of 2017/18 academic year within the German Linguistics programme at the Faculty of Education, Trakya University. The data are gathered via "Understanding Words" diagram as the concept of lexicology is discussed. Within a time span of 13 weeks, the correct and incorrect expressions are counted, coded via pre-exam, mid-exam, and post-exam, and the gathered figures are analyzed via matching with 6 different figure intervals. It is determined that, when the lexicology field knowledge is supported efficiently via pedagogical information and technological information, the intersecting area contributes to students' competence of reading glossaries.

Key words: *lexicology, learning strategies, action research, German education, linguistics*

Özet

Alman Dili Eğitiminde Sözlükbilimin Uygulama Alanlarına Yönelik Bir Eylem Araştırması

Alman Dili Eğitimi programında bulunan alan derslerinin olabildiğince meslek odaklı bir yaklaşımla ele alınması gerektiği savunulur. Öğrencilerin dilbilim dersinde mesleki yeterliliklerini arttırabilmek için, bu dersin yabancı dil olarak Almanca eğitimi ile ilişkilendirmek etkili bir yoldur. Bu çalışmanın amacı, alan bilgisi olarak sözlükbilimin Almanca öğretmeni adayının mesleğine katkı düzeyini artırabilmektir. Bunun için 'araştırmacı öğretmen' rolüyle özgürleştirici/geliştirici/eleştirel eylem araştırması türü benimsenmiş, yapılandırmacı yaklaşıma dayanan 'Öğrenme Stratejileri Envanteri' doğrultusunda bir eylem araştırması planlanmış, on adımlı aşamalar izlenmiş ve elde edilen çeşitli veriler değerlendirilmiştir. Katılımcılar Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi programında 2017/2018 eğitim-öğretim yılının 3. yarıyılında Dilbilim I dersine kayıtlı öğrencileridir (n=44). Veriler sözlükbilim konusu işlenirken 'Sözlükleri Anlama' şeması aracılığı ile toplanmıştır. 13 haftalık bir zaman diliminde ön test, ara test ve son test aracılığı ile doğru ve yanlış ifadeler sayılmış, kodlanmış ve elde edilen rakamlar 6 farklı sayı aralığı ile eşleştirerek analiz edilmiştir. Sözlükbilim alan bilgisinin pedagojik bilgi ve teknolojik bilgi ile etkili desteklendiğinde, bu kesişme alanının öğrencilerin sözlük okuma edincine katkı sağlandığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sözlükbilim, Öğrenme Stratejileri, Eylem Araştırması, Almanca Eğitimi, Dilbilim*

*

Introduction

From 2000 to this day, an occupation-oriented approach is proposed for the German Language Education program [Tapan, Polat and Schmidt 2000]. In order to adapt an occupation-oriented approach to lecture that is a major form of studies in the course of Linguistics, it is an effective way to associate lecture with education in German as a foreign language. Although subjects in the field of linguistics do not deviate much, the approach to these subjects in certain time periods may vary. The items learnt in classes of Linguistics reflect a more static build, however the way in which the content of linguistics is taught and their subsequent approaches indicate a more dynamic build. In Linguistics, the selection of subjects requires a certain system. For a lecture, the entirety of the components of the language from the smallest to the largest linguistic unit is handled both in theory and practice. The criteria for selecting the subject may vary based on the characteristics of the target audience, the positioning of the program, the incremental knowledge of the tutor who will give the lecture, and other criteria, such as selection of the learning material. However, as the pedagogical information and technological information are added to this field of knowledge [Koehler and Mishra 2009], there may be a paradigm shift [Kaikkonen 2005]. As the transformation in pedagogical information is reviewed in detail [Wolff 1994], the theories of learning are indicative. Learning foreign languages based on modern learning theories will have an influential and widespread effect. The contemporary approach to learning German, 'Learning to Learn', promoted by the German Goethe Institute, included in the program of serving teachers of German is indicative. This hands-on education approach encourages the idea of *'Praxiserkundungsprojekt'* meaning 'researcher lecturer' [Ballweg et. al. 2013; Barkowski et. al. 2014]. However, the position of the German language in learning German as a foreign language and the German language in lectures of Linguistics that is the major area course in German Language Education is different. In the former, the education of the German language is the purpose, while the metalanguage function of German is indicative for the latter [Köksal 2013]. At Trakya University German Linguistics, Linguistics I for the 3rd semester, and Linguistics II for the 4th semester are to be prepared according to this contemporary approach. To achieve this, the lectures in question were structured via different applications in different time frames [Köksal and Göker 2017; Köksal 2015; Köksal 2005; Köksal 2003 and Köksal 2002]. In Linguistics I lecture course, which starts with the stages of progress of language as a science, certain fields of subjects are handled regarding interpreting the thought of modern linguistics. Among these are Sapir-Whorf's language – idea – culture connection, the ideas of linguists such as F. de Saussure, A. Martinet, J. Austin and J. Searle, the linguistic trends such as constructivism and pragmatics, the contemporary linguistic theories, the ideas of 1970 when a paradigm shift occurred in the cycle of communications regarding the functions of the language by Bühler and Jackobsen [Spillmann 2004; Holly 2001]. The subjects thus far are actually defined as the major area courses and they are prone to review in learning German as a foreign language. For this, the capabilities of a German language tutor, who can approach the language from a linguistic perspective, and the capabilities of a German language teacher who approaches the language from a structural perspective and gives lectures not questioning

the functional aspect of the language should be brought together. Following the mid-terms, phonology, morphology, and syntax are discussed starting from the smallest unit of the language, the phenomenon of sound [Hufeisen and Neuner 2011; Gross 1990]. All of these developments are taken into consideration with a synchronized approach and the level of contribution to teaching German. During the interactive lectures, students are liable to find authentic examples proportional to the courses taken and associate with the projections in the lecture books. Following the syntax field subject, consisting in the classification of German sentence structures, the functions of the items of the sentence and forming of sentence with voice of verb, the next subject is semantics. However, in semantics courses lexicology is only limited to sharing of theoretical information. Thus, the purpose of this study is to increase the level of contribution of lexicology to prospective German teacher's profession. To achieve this, an action research with a role of 'Researcher Lecturer' who is open to innovation is planned, monitored, and evaluated. For this purpose, the intersecting point of area information (lexicology), pedagogical information (the constructivist approach among theories of learning), and technological information (visual presentation) are taken into consideration. The supreme goal of this study is to provide solutions to the issue of major area courses that include theoretical information and association of the application fields with an experimental study. Linguistics I, which is the third semester course, and the fourth semester course Linguistics II are monitored. For Linguistics II, text linguistics among the applied linguistics [Brinker et. al. 2014] and error analysis [Kleppin 2002] are once again handled with an interdisciplinary approach within the context of the German language education.

Literature Review

Studying the systematic bibliography of German dictionaries, Kühn has reviewed their usage from the methodical and didactic approaches [Kühn 1987] and contributed to the dictionary studies in academia by setting a pragmatic approach [Kühn 1994]. Kühn [2001a] highlighted the efficient utilization strategies of dictionaries in education and reviewed the utilization of dictionary in electronic medium. The phenomenon indicated in Kühn's approach [2001b] is that the dictionary should not be limited to searching and finding a word. For Kühn, the dictionary studies should be handled with a holistic approach in all language courses; for instance, it should be utilized in expanding vocabulary, in reading comprehension activities and text production processes. Lexicology researcher Wiegand [1998] provides the typology of dictionary users and distinguishes between successful and unsuccessful dictionary users. Based on this, those who use dictionary as per its intended use are successful, whereas those that only read the dictionary are unsuccessful. A successful dictionary reader has gained the ability to read the dictionary. For instance, if a Turkish learner of German faces the word *feststellen* and cannot interpret it, she will want to search this word in the dictionary. Based on this context, the learner's inability to interpret a word should be regarded as seeing the word's signifier (form) level, however the signified (context) level is missing [Erkman-Akerson 2000]. The learner may find out that Turkish translation is 'determine', 'reveal', and may use either. The learner who acted on solely with this knowledge has only read the dictionary. Müller [1998] indicates that the studies at the level of

word in foreign language education should be handled in a holistic manner and provides pedagogic information regarding the meaning and cultural information of the mentioned words. The learner that is competent to read the dictionary may utilize different kind of information such as structural, grammatical, and contextual. Successful dictionary readers in this case may utilize certain information regarding the word *feststellen* with a cognitive approach, e.g. that it is a verb and requires an object (1); the past tense suffix (2); the auxiliary verb to be used with the verb (3); the capital letter rule for compound made of the verb (4); the suffix changes in the noun phrase (5); the plural suffix of the verb (6); the adverb of the verb (7); the typical usage of the verb (8); the contextual information regarding the verb (9) (see Table 1). The most important point here is that a learner should know the symbols and abbreviations in the dictionary and use them as needed in order to achieve this level of utilization. Müller-Spitzer and Wolfer [2015] follow out structures in general and specialised online dictionaries. In this case the important tasks were to describe the new generation of words, their reliability, the lexicological symbols and abbreviations, and handle their fields of application via visual materials at the intersection point of the field information and technological information. In order to create the pedagogical area in this intersection, the information is transferred from concrete to abstract, from simple to complex, with the characteristics of the target audience and to address more than one sensory organ. Since based on the characteristics of the target audience, the lexicology work should also be adapted to the subject and the status of the target audience. For instance, Luchtenberg [2001] reviewed the significance of dictionary work for foreign learners tutored in bilingual environments and created educational materials for this target audience. Dönger's work [2009] is significant for the placement of dictionary in German as a foreign language education. This research regards the effect of education for utilization of dictionary in order to enable the learners to use the dictionary correctly and efficiently as they learn German as a foreign language and it makes obvious that the learners who developed the ability to use different dictionaries are more successful in translation classes.

Research Data

Research questions

The study for increasing the foreign language development and professional competence of a prospective teacher of the German language aims to answer the following question: How beneficial will theoretical information of lexicology prove to be for a prospective teacher of the German language? With this simple question in mind, the answers to the questions below are sought:

- To what extent can the entire subject field of Linguistics, a theoretical course of the German Language Education program, be applied to the profession itself?
- How can the theoretical information of lexicology, a subject of semantics in Linguistics I in the German Language Education program, gain practical application?
- Which competencies should a prospective teacher of German develop regarding lexicology?
- How much incremental grammatical information does a teacher of German require?
- Which working fields of lexicology are useful for application?

- How can lexicology and pedagogy be associated?
- How satisfied are prospective teachers of German about learning theoretical information of lexicology?

Selection of samples

The participants of the present study include learners who registered for Linguistics I in the German Language Education program for 3rd semester of 2017/2018 academic year. Taking into consideration that the researcher lecturer may be biased, a strategy is devised in order to get an expert view and enhance the internal validity and reliability of the study. For expert view, the action research plan is presented to the lecturers at Trakya University who are knowledgeable in Linguistics seeking for their input and establishing the "certification" criterion for validity and reliability principles. The most efficient and objective observers are thought to be the learners themselves, searching for the views of those who are taking this course repeatedly (n=16). They were asked about the effects regarding the lexicology course, which includes predominantly theoretical work in the prior semester and the update on the semester, in which the research is conducted. 6 pupils contributed to the interview on voluntary basis.

Method

In this study, action research among the qualitative research patterns in education is preferred by utilizing the scientific knowledge applied to an event that is aimed to change a situation and develop it further [Uzun 2016]. Among the three types of action research, emancipatory/enhancing/critical action research type is adopted. *"For this approach the purpose is to ensure the applicator to gain new insight, capabilities and experiences and to help developing a critical perspective against her own applications. ... In this approach it is possible that the applicator, via research, to become more capable in her field of work, to gain skills for merging theory with application and develop views regarding the associated policies for her own field"* [Yıldırım and Şimşek 2008: 297].

In events where the applicator of the study is also the researcher herself, the lecturer is defined as 'researcher lecturer' [Metin 2015: 443]. *"The action research supports getting professional in teaching and unlike the traditional vocational development programs it further allows the lecturers taking independent decisions regarding their professional development"* [Costello 2003; Mertler 2012; cited in: Özpınar and Aydoğan Yenmez 2015: 445]. However, if the same role is adopted by an associate who is also involved in academic works, i.e. a field lecturer who attempts to design a lecture for an undergraduate program and also schedules an action research, this term may not completely coincide with the application in question. Therefore, instead of using "researcher teacher", "researcher instructor" concept is recommended. The "researcher instructor" concept includes a lecturer who attends classes for undergraduate, post graduate, or doctorate lessons and by utilizing the scientific information updates her lecture as per modern tutoring approaches in a dynamic process and contributes to the progress of innovative education application. However, the proposed concept should be discussed in terms of not including the properties of linguistic indication (*willkürlich*, *konventionell*, and *assoziativ*). The statement: *"In summary the action research is perceived to be a method that is actively used by the academic members and the lecturers who undertake the role of researcher in process, that can be applied and utilized*

in order to develop the applications and gain systematic and scientific information for different subjects of education," [Balcı 2015: 51] should also be reviewed. Undoubtedly, whether an elementary school teacher or a lecturer at a university, anyone that wants to enhance and transform their lectures, should be in the process of action research; however, for the individuals who will undertake this task, their capabilities should be detailed in terms of terminology. This way of thinking is supported by the statement: *"The teachers who do action research should not be mere individuals who utilize the information produced by the academic members; they should further develop the related solutions regarding the issues they have faced via this information and in turn enhance their expertise and their profession"* [Mills 2003; cited in: Büyüköztürk et. al. 2014: 253]".

After determining the role of researcher instructors' lecturer aspect, the position of the instructor in undergraduate courses should be indicated. Since 1994, the researcher has attended courses of Linguistics I and Linguistics II in the German Language Education undergraduate program. Since 2004, she has actively conducted the "Scientific Research Methods", "Applied Linguistics in Foreign Language Education", and "Reading and Writing Strategies in German Language Education" in the German Language Education Post Graduate program and "Applied Linguistics Research" and "Comparative Linguistics Research" courses since 2014. From 2016 up to date, she has conducted the Action Research course in Elective I of Formation Certificate program. The origin point of the related published articles for the subject comprises an interdisciplinary perspective. The researcher instructor highlights that linguistic research should be associated with foreign language and pedagogical research, and further highlights this perspective in postgraduate theses supervised by her [Göker 2017; Çelik 2017; Çelikten 2014; Akol 2012].

During action research, Johnson's [2012: 43–45] ten action research steps are followed. After the subject of research (1) is defined, the literature work is completed in order to clarify the position of the issue (2). In data gathering and planning phase (3), four different events are scheduled in three different periods and the data will be collected by utilizing the same scale. The data analysis (4) is realized with a number and data triangulation. During the analysis the problem statement change (5) was not required, however a new analysis process is added that is thought to complement the study with obtaining new data. As the data are classified and the analysis is completed (6), the data are compiled as a report (7). After reaching certain judgements, constructive recommendations (8) are developed. In order to determine the effectiveness of the judgement and the recommendations, another action plan (9) in align with the indications of the initial application is designed. This action research cycle (10) is assumed to be the foundation for the subsequent action research project.

The theoretical basis of action research is the "Learning Strategies Inventory" based on the constructivist approach [Bimmel and Rampillon 2004: 65]. Language learning strategies are transferred to the Turkish language. Based on this, language learning strategies is a term that refers to methods used to code and recall the information by the individuals who learn a language [Bardakçı and Kılıç 2016]. Learning strategies inventory is divided into two categories as direct and indirect strategies. The

direct strategies are those regarding the language and are classified under memory strategies, cognitive strategies, and compensation strategies [Ünal, Onursal Ayırır and Arıoğlu 2011]. The category of cognitive strategies includes a sub-branch of utilization of auxiliary tools. The context of this sub-branch forms the item of using the dictionary. *"Propositions regarding the memory strategies is measured and utilized to see whether the pupils use a strategy in order to keep the newly learnt words or structures within their memories in order to re-use them"* [Onursal-Ayırır, Arıoğlu ve Ünal 2012: 63].

Data gathering

Data triangulation is preferred in order to increase the trustworthiness of the researcher instructor. If data triangulation is divided into two categories, the former is the qualitative data with n numeric data leading. The qualitative data that may be supportive of this data are compiled by instructor's own notes, individual interviews, and observations.

The contributors' data validity and reliability regarding the dictionary competence are gathered via "understanding words" schematics [Rampillon 1999: 59–60]. This scale is established as an educational material adapted based on the target audience by the instructor. The schematic was developed by Rampillon [1999] in order to ensure efficient foreign language learning and autonomous learning, taking into consideration a set of rules in order to ensure learning the German language [Bohn 2000: 56–57].

For the dictionary, Langenscheidt German-Turkish and Turkish-German pocket dictionary is selected as the most trusted and frequently used one by the learners of German, available at an affordable rate, that reflects the basic A1–A2 German foreign language level [Langenscheidt 2001]. For abbreviation and symbols, only those regarding grammar structure among all options in the user manual of this dictionary are regarded (Table 1). The different grammar structures are reviewed by Baskın [2016] via comparisons of online Turkish and global printed dictionaries. The worksheet contains 36 items in total with information regarding different grammar structures prepared for 4 applications.

The application took a total of 13 weeks comprising 4 different events. In order to hold the first event, the natural schedule of Linguistics I course is followed, observing the weekly schedule of this course, the week in which the topic "Lexicology" is discussed determined as the first week. The first two events (13.12.2017) are followed by the third one on 14.02.2018 (9th week), and on 14.03.2018 (13th week) the fourth event was held. The most important point to be highlighted is as follows: as the learners proceed with the first two events, both of them are treated as part of Linguistics I course with no assessment or evaluation done. Due to the objectivity of the research, the event is held without disrupting the natural flow of the course. The first event held at the first class hour of the first week is considered as a preliminary test. Following the materialization of the plane specified in the schematics by the learners, the mentioned educational material is collected back. For the second event the same learners receive the same training materials but this time the material is empty. For the second event, the natural flow of the lecture is observed. Here each grammar symbol of abbreviation is placed in a different digital visual and a new training material is created. With a PowerPoint presentation, the researcher instructor has realized an interactive education session

by utilizing Q&A with learners, moving from the known to the unknown, applying the method of discovery and guessing strategies. The developed worksheet includes not only information that conveys the symbol information but an authentic example for each symbol, detailed explanations, and the place of the mentioned symbol in the German language are conveyed as well. The third event is held in the second week of the fourth semester. In this event, as the text linguistics is conveyed in Linguistics II to the learners, the same schematic is filled by them. By this event, the extent, to which the symbols and abbreviations are stored in the long term memory, is measured. The 4th event in week 13 is the repetition of the third event. The fourth event is evaluated as the final test. The ending of the research process is completed via repetition by 9 and 4 weeks data. *"Mills (2001) indicates measures such as data repetition and data saturation regarding ending the action research process"* [Gürgür 2016: 39].

The qualitative data gathering is completed prior, during, and following the 13 weeks of the action research process. Qualitative data analysis approach is applied to analyse the data [Hussy, Schreier and Echterhoff 2013].

1. The notes kept by the researcher instructor. The notes specified below are kept at the periods prior to creating the researcher instructor action plan regarding delivering the lecture, measurement and evaluation, and observations. The learners encounter difficulty in providing a meaningful response that is compliant to different measurement and evaluation in terms of theoretical information regarding lexicology. The learners tend to repeat the examples provided by the researcher instructor on the blackboard. When the research homework is based on voluntary work, only few learners have submitted the homework. Lexicology is observed to be conveyed to the prospective German language teacher as abstract information.
2. Individual interviews. The views, perception and experience of randomly selected prospective German language teachers at different time periods and in different environments. Based on this, the comments obtained are similar to those of the learners who are taking this course repeatedly. The comments express remorse regarding the inefficient use of the dictionary, lack of interest to dictionary training and cynical comments regarding unconscious use of the dictionary as well as joy of using the dictionary efficiently and effectively.
3. Interviews are conducted to have an information exchange with a feedback. Following gathering the last test data, the leaners are asked a series of questions regarding gaining the dictionary reading ability and its impact on the German language education. Are you able to transfer the symbols and abbreviations for grammar that you have learnt in this course to other courses? What are your experiences? What are the effects of learning German as a language? The majority of the subjects discussed at interviews are commenting regarding the learners' positive experiences, their personal deductions, interpretation of sample words and evaluations regarding the raised awareness. Generally, it is specified that dictionary reading ability is not limited to the aspect of the word, at the same time it is present in other lingual skills such as reading and writing texts in German. The answer to the question: "Don't you think your ability to read dictionary is enhanced?" was indeed interesting. It is indicated that using the dictionary without

reading the instruction manual of it is a waste of time, it induces incorrect learning, and an efficient learning is not realized. When asked to interpret the meaning of dictionary symbols and the meaning and the function of each shape in the dictionary, there were varied answers given. The pupils who take this course repeatedly focus on the concept of "dictionary literacy" similar to media literacy, and indicate that this is an important competence.

4. Observation. The learners who are taking the course repeatedly are more tended to join the lexicology class. The individuals who are observed to be interested in the course are asked for their reasons. The learners indicate that they were merely trying to pass the course last year, however this year they are more interested to move forward and learn more. Among the observer notes taken during application, the most influential one was the learner's insisting on learning the meaning of some abbreviations that they do not know. This was more predominant following the first application. Based on the observations, in the second application the learners have perceived this as an answer key and tried to make their knowledge more complete. Their will to keep the provided educational material should be noted among other observations. The indifferent learners are not affected by the application and completed this as a standard procedure. After third application some of the learners could not hide their excitement in writing the abbreviations and symbols to be read. The most important observation in the fourth application, although nothing was specifically asked, the learners specified some training based on the efficiency obtained from dictionary work. Similarly, two different instructors were asked for their experience regarding the dictionary reading ability of the two different groups of learners. It is specified that skills of correctly reading the dictionary in their own course have had similar positive application. The comments from the peers may be evaluated as an additional source of data. When consistency, efficiency, and competency are queries it can be said that the application may have induced learning in the long term.

Analysis of the Data

The first application provides the view of the initial status; the third application shows the monitoring status and the last status that conveys the situation, the relative comparison of the dictionary symbols with knowledge in linguistics. Each data set is coded. Correct outcome is marked by 2, a partially correct outcome by 1, while 0 stands for the ones that are left empty. Hence, the applicant can provide a conscious reply "I do not know this information". With the pre-, mid- and post-tests all processes are observed with the same procedure. The first symbol "v/t" marks a person who is coded as correct in the pre-test; 21 persons coded as incorrect, and 22 persons noted 0; the correct is coded as 2; 21 persons' statement is coded with 1, and 22 persons that noted 0 are verified by 0. This is applied for 36 articles. Following application, all 2s, 1s, and 0s are counted and the total numbers are entered in Table 1. In order to analyse the findings in objective criteria, the n number (44) is taken as basis and 6 categories are created. The 2, 1, and 0 coding is matched with 0 to 10 range, 11–20 range, 21–30 range, 31–40 range, and 41–44 range, evaluating the resulting numbers.

Findings

Table 1

The n numbers of the Users' answers regarding German grammar symbols and abbreviations for pre-, mid-, and post-test evaluations based on correct, incorrect answers and no answer

	Symbol	The Correct Answer (2)			The Incorrect Answer (1)			No Answer (0)		
		Pre-T.	Mid-T.	Post-T.	Pre-T.	Mid-T.	Post-T.	Pre-T.	Mid-T.	Post-T.
1	*v/t*	1	29	33	21	8	5	22	7	6
2	*-ge-*	24	36	43	6	3	0	14	5	1
3	*H*	2	25	31	1	0	0	41	19	13
4	*°~*	0	14	19	8	0	6	36	30	19
5	*<->*	0	13	17	11	2	2	33	29	25
6	*<-en>*	17	26	28	14	7	6	13	10	10
7	*F*	32	35	39	2	0	1	10	9	4
8	*……~*	0	13	19	11	3	5	33	28	20
9	*(……)*	0	8	11	23	15	14	21	21	19
10	*konj*	18	22	25	23	22	18	3	0	1
11	*F*	0	11	17	7	9	13	37	24	14
12	→	0	27	28	15	9	6	29	8	10
13	*präp*	42	44	44	2	0	0	0	0	0
14	*G*	20	37	42	2	0	0	22	7	2
15	*<.., .., ..>*	29	39	40	10	1	2	5	4	2
16	*v/i*	1	30	35	13	0	0	30	14	9
17	*fig*	0	15	18	8	4	7	36	25	19
18	*j-m*	10	32	39	18	10	5	16	2	0
19	*etw*	34	43	42	6	1	2	4	0	0
20	*M*	35	42	42	1	1	0	8	1	2
21	*adj*	40	44	44	3	0	0	1	0	0
22	*Pl*	39	44	42	1	0	0	4	0	2
23	*N*	20	31	33	15	6	8	9	7	3
24	*<0 ge->*	5	31	34	10	4	6	29	9	4
25	*<0 pl>*	6	29	40	22	7	1	16	8	3
26	*[ze:ʁ]*	19	29	35	7	2	1	18	13	8
27	*adv*	35	43	41	6	0	0	3	1	3
28	*art*	23	40	41	8	0	0	13	4	3
29	*D*	33	41	43	2	0	0	9	3	1
30	*A*	32	38	41	2	3	1	10	3	2
31	*dem pron*	18	34	38	15	6	3	11	4	3
32	rel pron	33	44	43	0	0	0	11	0	1

33	pers pron	40	44	43	0	0	0	4	0	1
34	v/r	1	14	26	14	7	5	29	23	13
35	<-s>	1	14	19	26	15	12	17	15	13
36	<-rien>	2	19	19	12	9	10	30	16	15

In order to accurately read the number N (44) distribution, 6 different number categories are created. Each category is given a numeric value, and the number in any given numeric value range is matched with the test result number, creating 0 group, 1–10 range, 11–20 range, 21–30 range, 31–40 range, and 41–44 range. For instance, if for *v/t* symbol the correct answer (2) section pre-test result is 1, this 1 number is counted as being placed in the range 1–10. Starting from 1, 36 different abbreviations and symbols regarding the dictionary are numbered as items. Therefore, a total of 12 different results may be obtained. The correct answer (2) for pre-, mid-, and post-test answers; incorrect answer (1) for pre-, mid-, and post-test results, and no answer (0) for pre-, mid-, and post-test results. For other results the post- and pre-test differences are given based on correct answer (2), incorrect answer (1) and no answer (0) results. These 12 data will be presented to correct answer, incorrect answer, and no answer sections based on holistic perspectives.

The distribution based on the correct answer section (2) pre-test results are as below: 0 has 7 items (4, 5, 8, 9, 11, 12, and 17), 1–10 range has 10 items (1, 3, 10, 16, 18, 24, 25, 34, 35, 36), 11–20 range has 5 items (6, 14, 23, 26, and 31), 21–30 range has 3 items (2, 15, and 28), 31–40 range has 10 items (7, 19, 20, 21, 22, 27, 29, 30, 32, and 33), and 41–44 range has one item (13). The distribution based on the correct answer section (2) mid-test results are as follows: 0 range has no items, 1–10 range has a single item (9), 11–20 range has 8 items (4, 5, 8, 11, 17, 34, 35, and 36), 21–30 range has 8 articles (1, 3, 6, 10, 12, 16, 25, and 26), 31–40 range has 10 items (2, 7, 14, 15, 18, 23, 24, 28, 30, and 31), and 41–44 range has 9 articles (13, 19, 20 21, 22, 27, 29, 32, and 33). The distribution based on the correct answer section (2) post-test results are as follows: 0 and 1–10 range have no items, 11–20 range has 8 items (4, 5, 8, 9, 11, 17, 35, and 36), 21–30 range has 4 items (6, 10, 12, and 34), 31–40 range has 10 items (1, 3, 7, 16, 18, 23, 24, 25, 26, and 31), and 41–44 range has 14 items (2, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 32, and 33). The correct answer should be evaluated in terms of the difference between the post-test and the pre-test. Based on this, 0 has no item, 1–10 range has 12 items (7, 10, 13, 19, 20, 21, 22, 27, 29, 30, 32, and 33), 11–20 range has 15 items (2, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 15, 17, 23, 26, 28, 31, 35, and 36), 21–30 range has 5 items (3, 12, 14, 24, and 34), 31–40 range has 4 items (1, 16, 18, and 25), 41–44 range has no items.

The distribution based on the incorrect answer section (1) pre-test results are as follows: 0 group has 2 items (32 and 33), 1–10 range has 19 items (2, 3, 4, 7, 11, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29, and 30), 11–20 range has 10 items (5, 6, 8, 12, 16, 18, 23, 31, 34, and 36), 21–30 range has 5 items (1, 9, 10, 25, and 35), 31–40 and 40–44 ranges have no item. The distribution based on the incorrect answer section (1) mid-test results are as follows: 0 group has 13 items (3, 4, 7, 13, 14, 16, 21, 22, 27, 28, 29, 32, and 33), 1–10 range has 20 items (1, 2, 5, 6, 8, 11, 12, 15, 17, 18,

19, 20, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 34, and 36), 11–20 range has 2 items (9 and 35), 21–30 range has one item (10), 31–40 and 40–44 ranges have no items. The distribution based on the incorrect answer section (1) post-test results are: 0 group has 13 items (2, 3, 13, 14, 16, 20, 21, 22, 27, 28, 29, 32, and 33), 1–10 range has 19 items (1, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 15, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 34, and 36), 11–20 range has 4 items (9, 10, 11, and 35), 21–30, 31–40, and 40–44 ranges have no items. The incorrect answer should be evaluated in terms of the difference between the post-test and the pre-test. Based on this, 0 group has 2 items (32 and 33), 1–10 range has 28 items (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 34, and 36), 11–20 range has 5 items (1, 16, 18, 31, and 35), 21–30 range has one item (25), 31–40 and 41–44 ranges have no items.

The distribution based on the no answer section (0) pre-test results are as follows: 0 group has one item (13), 1–10 range has 12 items (7, 10, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 29, 30, and 33), 11–20 range has 9 items (2, 6, 18, 25, 26, 28, 31, 32, and 35), 21–30 range has 8 items (1, 9, 12, 14, 16, 24, 34, and 36), 31–40 range has 5 items (4, 5, 8, 11, and 17), and 41–44 range has 1 item (3). The distribution based on the no answer section (0) mid-test results are as below: 0 group has 7 items (10, 13, 19, 21, 22, 32, and 33), 1–10 range has 17 items (1, 2, 6, 7, 12, 14, 15, 18, 20, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, and 31), 11–20 range has 5 items (3, 16, 26, 35, and 36), 21–30 range has 7 items (4, 5, 8, 9, 11, 17, and 34), 31–40 and 41–44 ranges have no items. The distribution based on the no answer section (0) post-test results are as below: 0 group has 4 items (13, 18, 19, and 21), 1–10 range has 20 items (1, 2, 7, 10, 14, 15, 16, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, and 33), 21–30 range has one item (5), 31–40 and 41–44 ranges include no items. The no answer shall be evaluated in terms of the difference between the post-test and the pre-test. Based on this, 0 group has 2 items (13 and 27), 1–10 range has 19 items (5, 6, 7, 9, 10, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, and 35), 11–20 range has 11 items (2, 4, 8, 12, 14, 17, 18, 25, 34, and 36), 21–30 range has 4 items (1, 3, 11, 16, and 24), 31–40 and 41–44 ranges have no items.

Since in action research the analysis is conducted simultaneously to data collection process, an interesting event unfolded worthy of discussion as a result of the analysis. The <-en> grammar abbreviation indicates the plural of a word in German. However, since the -en suffix is homonymous, the learners have provided responses that include different grammar forms ending with the suffix -en. In German the -en suffix may also mark infinitive and may have different functions based on the case suffixes of singular-plural forms. This occurrence has peaked the interest of the researcher instructor, and since it may lead to wrong learning and misunderstandings, Table 2 is formed. The table includes the incorrect statements of the contributors for 46 symbols. Although the analysis of these statements that correspond to Figure 1 in the study was not planned, the data provided guidance during the action research.

Table 2

The contributors' numerical transcription of incorrect answer against Figure 1 for German grammar symbols and abbreviations

	Symbol	Remark	Figure	Incorrect statement
1	v/t	Transitives Verb	21	Verb (Verb) (11), trennbares verb (verbs that can be divided) (9), t Flektion beim Verb (verb inflectional suffix) (1)
2	-ge-	Verbform in Partizip II	6	Genitiv (Genitive) (3), Gegenwart (Present tense) (1), Infix (derivational affix) (2)
3	h	Haben	1	Imperativ (Imperative) (1)
4	̥~	Groß-kleinsch-reib-veränderung	8	Nominalisierung (Nominalize) (4), Tilde (Tilde) (3), Erklärung (Remark) (1)
5	<->	Genitivendung	11	Interpunktion (Punctuation) (4), Plural-endung (Plural) (2), Phonem (Phoneme) (2), Wortakzent (Word accent) (2), Oder (Or) (1)
6	<-en>	Pluralendung	14	Infinitiv (Infinitive) (8), Verbendung (Verb affix) (3), Flexionsendung (Flectio-nal ending) (1), Suffix (Suffix) (2)
7	f	Genus: Femininum	2	Infix (Intervocalic Euphonic Consonants) (1), Artikel die (Adverb -die) (1)
8	……~	Idiomatische Verwendung	11	Tilde (Tilde) (6), Erklärung (Remark) (2), oder (Or) (2), Zeichen für 'der Satz führt weiter' (hyphen) (1)
9	(…...)	Kontextgebrauch	23	Gebrauch als Nomen (Noun form) (16), Synonym (Synonym) (5), Erklärung (Re-mark) (5), Homophone (Homophone) (1)
10	konj	Konjunktion	23	Konjuktiv (Subjunctive) (18), Konjuga-tion (Conjugation) (5)
11	F	Familiäre Umgangssprache	7	Feminin (Feminine) (5), Finalsatz (Final clause) (1), Funktion (Function) (1)
12	→	Siehe auch	15	Synonym (Synonym) (7), Oder (Or) (4), Bespielangabe (Example) (2), Kompositum (Compound) (2)
13	präp	Präposition	2	Abkürzung (Abbreviation) (2)
14	G	Genitiv	2	Grammatik (Grammar) (1), Grund (Reason) (1)
15	<.., .., ..>	Verbform in Präsens, Präteri-tum und Perfekt	10	Konjugation (Conjugation) (8), Verb (Verb) (2)
16	v/i	Intransitives Verb	13	Verb (Verb) (11), Infinitiv (Infinitive) (1), irregulares verb (irregular verb) (1)

17	fig	übertragen	8	Pronomen (Pronoun) (2), Wörter, die in der deutschen Grammatik keine Entsprechungen haben (Words not in German Grammar) (5), figürativ (figurative) (1)
18	j-m	jemandem	18	Jemand (Anybody) (18), jemals (ever) (2)
19	etw	Etwas	6	Entweder (Either) (4), entwickeln (evolve) (2)
20	m	Genus: Maskulinum	1	Singular feminin (Singular feminine) (1)
21	adj	Adjektiv	3	Abkürzung (Abbreviation) (3)
22	pl	Plural	1	Er (Masculine it) (1)
23	n	Neutrum	15	Infix (Intervocalic Euphonic Consonants) (6), Nomen (Noun) (3), n-deklination (n-declension) (3), Nominativ (Nominative) (3)
24	<0 ge->	Verbbildung ohne ge-	10	Genitiv (Genitive) (5), Verb konjugation (Verb conjugation) (4), Trennbares Verb (Verbs that can be divided) (1)
25	<0 pl>	Verb hat keine Pluralform	22	Plural (Plural) (22)
26	[ze:ɐ]	Aussprache	7	Phonem (Phoneme) (7)
27	adv	Adverb	6	Adjektiv (Adjective) (6)
28 (3)	art	Artikel	8	Kategorie (Categorie) (5), Nomen (Noun)
29	D	Kasus: Dativ (Dative)	2	Er (Masculine it) (2)
30	A	Kasus: Akkusativ	2	Adverb (Adverb) (2)
31	Dem pron	Demonstrativpronomen	15	Dativ (Dative) (8) Pronomen (Pronoun) (7)
32	Rel pron	Relativpronomen	0	
33	Pers pron	Personalpronomen	0	
34	v/r	Reflexives Verb	14	Regelmäsiges Verb (Regular Verb) (4), Verb (Verb) (10)
35	<-s>	Genitivendung -s	26	Pluralform (Plural suffix) (16), Suffix (Suffix) (5), Neutrum das (-das adverp) (3), Possesivpronomen (Possessive pronoun) (1), Infix (Intervocalic Euphonic Consonants) (1)
36	<-rien>	Pluralendung -ien	12	Pluralendung (Plural) (5), Ableitungsendung für Nomen (affix to form a noun) (4), Ableitungsendung für Verben (affix to form a verb) (3)

The most important result that may be driven from Table 2 is to evaluate the abbreviations in the dictionaries by the learners themselves. These abbreviations generally are brought together with the grammar terminology that looks similar based on their own knowledge. One of the most efficient examples is number 1 symbol "v/t". Its explanation shall be *transitives Verb* (transitive verb), however 11 of the 44 pupils have got this as a verb, 9 of them got it as *trennbares Verb* (verbs that can be divided). In this case the letter "t" of the word *trennbares* and the letter "v" of the word "verb" were misleading. Another influential example is the *konj*. abbreviation, article 10. The concept of conjunction in Turkish means 'Konjunktion' term in German, with the abbreviation 'konj.' 18 persons of the 44 in the pre-test have indicated that the mentioned abbreviation is *Konjuktiv*, the German term for the subjunctive, the optative mood, and indirect speech. 5 persons have answered for the *Konj*. abbreviation with the verb inflection 'Konjugation' in German. Example no. 11 supports this statement. The abbreviation "F" specifies the daily use of the searched word, 7 persons used the "F" abbreviation for other grammatical terms that start with the letter F. *Feminin* means 'feminine', *Finalsatz* indicates the sub clause indicating a goal, and *Funktion* means 'function'. Example 16 includes items similar to example 1. The grammar abbreviation "v/i" indicates that the verb is an intransitive verb. It is created with the initials of intransitive verb, *intransitives Verb*. However, 11 persons indicated only "verb"; 1 person *Infinitiv* for infinitive and 1 person indicated it as the "irregular verb" in English. Interestingly the statements indicated by the learners are also present in German grammar terminology. Example 23 includes items similar to example 16. Letter "n" indicates the neuter, however 6 persons indicate as *Infix* meaning 'cliticization'. In the word *Spitze-n-reiter*, "-n-" may also be a cliticization suffix. Similarly, the *Nomen* as a type of name is indicated 3 times. The singular *Der Fürst*, the dative name *Dativ* as *mit dem Fürsten*; with -n suffix *n-Deklination* is indicated as well. The nominative *Nominativ* is an important term in German grammar. Finally, example 25 is noteworthy. <0 pl> actually indicates that the word itself did not get a plural suffix. Half of the contributors perceived this as the plural suffix. This may be misinforming.

Discussion and conclusions

The dictionaries function as a huge system including many comprehensive and different variables working in harmony. Lexicology is a science that controls every aspect of this system and in the end offers suitable solutions to obtain successful results [Baskın 2014]. Since the correct marking in post-test is 582 times more compared to the pre-test, a positive contribution is seen in learning German as a foreign language by utilizing lexicology. This level of contribution forms an authentic side of the study, as it is associated with enhancing the capability of learners for reading dictionaries. The result indicates that the dictionary is not used efficiently in the pre-test stage of the study as comparable to the pre-test results concluded for the study led by Kardaş [2015], involving 34 pupils of different nationalities who learn Turkish. Based on this, the learners mainly used the Turkish dictionary to look up the meaning of the word in their native language, to learn the etymology of the word, furthermore to check the spelling of the word. One of the actions realized in the study is to teach 36 grammar abbreviations and symbols in dictionary of German via the developed worksheet. Simi-

larly, Sinan and Turan [2015] indicated that provision of informative and introductory application at faculty level regarding the types of dictionaries would be beneficial. As the findings from the study are evaluated, it is evident that in foreign language education the ability to read dictionary is not developed. Baskın and Birol [2017] also found out through the research regarding the code solving (comprehending what is read and comprehending the word) that the efficiency of dictionaries is connected to the capability level of their users. The opinion regarding the readability of the symbols for linguistics is also shared by Erdem [2017]. For him dictionaries are perceived as single dimensional and are not regarded as a source of information for linguistics, spelling, etc. In the study, the post-test data are increased in a meaningful manner compared to the pre-test and the rate in which the contributors distinguish the functions of the symbols for linguistics. However, this does not mean that these words are used correctly within a context. Based on research by Yaman [2010], 69% of students (281 persons) are able to form sentences using the new meanings of the words that they have learned, however for Turkish teachers these are only at a simple sentence level.

In teaching foreign languages, dictionary is highlighted as a more important resource when compared with the native language teaching [Akcan 2015]. For foreign language education, the goal and function of using dictionary are different as compared to native language education. However, using dictionary in foreign language education is connected to the ability to use dictionary in native language education. This perspective is approved by Gülseren and Batur [2009]. Studies indicate that dictionaries should not be seen as a stack of words that have unknown meaning, it should be remembered that dictionaries play a great role in native language education. In one of his researches, Baskın [2017] found out that a dictionary is required that classifies the alphabetic and homonymic words in different articles, including the meaning, type, its synonym and antonym in segmented form, as well as connotation, figurative meaning and term meaning, other words connoted, and examples for use. Gür, Coşkun, and Sağlam [2013] indicate that dictionaries must be produced by utilizing Turkish sources for word and creating great corpus for Turkish and indicating the frequency of use and should be prepared in phases and systematic approach for each education level. The present study that applies a linguistic perspective to dictionaries in native language education should be taken into consideration. Enhancing the usage of Turkish dictionaries will influence many other areas. In a study conducted by Melanlıoğlu [2013], investigating the habit of using dictionaries among secondary school children, it is indicated that, along with the increase of the class level, the habit of using dictionaries among children increases as well. Karadüz [2009] indicates that the wording for the statements provided for explaining the meaning of the words also influences learning. This statement supports the notion that dictionaries are to be treated as a tool for education. The habit of reading a dictionary developed in the main language may be influential for foreign languages, however the reverse effect is also possible. Out of the 298 scientific publications of Kolaç [2009] that review the status of utilizing dictionaries in elementary focused scientific publishing, only three of them are related to a foreign language.

Therefore, the use of dictionaries for classes of German as a second foreign language should be encouraged at an early age and should be turned into a habit. However, it

may be more efficient to develop the habit of using dictionary in the learners' native language. A teacher of German who wants to initiate a dictionary study should specify goals such as introducing the dictionary user manual, complete the applied studies regarding the subject and ensuring the abilities regarding the use of the dictionary. Thus, the German Language Education major courses such as Linguistics should offer areas of use for these prospects. In addition to theoretical information conveyed for lexicology, a major area for semantics should include a more professional perspective with developing skills of reading dictionary. All data obtained during the action research indicate that the use of dictionary may be perceived as an efficient teaching model. Evaluating the major courses within the context of teacher competencies is assumed to be more efficient in the long term.

LITERATURE

Akcan, P. İ. Üniversite Düzeyinde Dil Öğrencilerinin Sözlük Kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (2), 2015, pp. 87–102.

Akol, S. *Wiederaufnahmen in deutschen Nachrichtentexten und zu ihrer Funktion im DaF-Unterricht*. Unpublished Masterthesis, Trakya Üniversitesi, Edirne, TR, 2012.

Balcż, A. *Sosyal Bilimlerde Araştırma. Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi, 2015.

Ballweg, S., Drumm, S., Hufeisen, B., Klippel, J., Pilypaityté, L. *Wie lernt man die Fremsprache Deutsch? Deutsch Lehren Lernen*. München: Klett-Langenscheidt, 2013.

Bardakçi, M., Kılıç, M. Dil Öğrenme Stratejileri. Yücel E., Yılmaz H. and Öztürk S. (Ed.). *Yabancı Dil Öğretimine genel bir bakiş*, 2016, Konya: Çizgi, pp. 72–87.

Barkowski, H., Grommes, P., Lex, B., Vicente, S., Wallner, F., Winzer-Kiontke, B. *Deutsch als fremde Sprache. Deutsch Lehren Lernen*. München: Klett-Langenscheidt, 2014.

Baskın, S., Birol, G. Sözlük ve Sözlük Kullanıcıları: Hangi Sözlük Kimin İçindir? *Turkish Studies*, 12 (15), 2017, pp. 135–160.

Baskın, S. 5. Sınıf öğrencilerinin sözlük ihtiyacı ve ortaokul sözlükleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, pp. 765–789.

Baskın, S. Güncel Türkçe Sözlük Kullanıcı dostu mu? *Turkish Studies*, 11 (10), 2016, pp. 59–88.

Baskın, S. Türkiye ve Dünyada Sözlük Bilimi: Tanımı, Kapsamı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi. *International Journal of Language Academy*, 2(4), 2014, pp. 445–457.

Bimmel, P., Rampillon U. *Lernerautonomie und Lernstrategien*. München: Langenscheidt. 2004.

Bohn, R. *Probleme der Wortschatzarbeit. Fernstudieneinheit 22*. München: Langenscheidt. 2000.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. Bilimsel *Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Brinker, K., Cölfen, H., Pappert, S. *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin: Erich Schmidt, 2014.

Çelik, J. A. *Kognitive Lernstrategienkompetenz der Lehramtsstudenten für Deutsch*. Unpublished Masterthesis, Trakya Üniversitesi, Edirne, TR. 2017.

Çelikten, S. *Wörterbuchlesekompetenz im DaF-Unterricht*. Unpublished Masterthesis, Trakya Üniversitesi, Edirne, TR. 2014.

Dönger, A. *Sözlük Kullanma Eğitiminin Yabancı Dil olarak Almanca Öğrenimine Etkisi*. Unpublished doctoral dissertation, Çukurova University, Adana, TR. 2009.

Erdem, C. Lise Öğrencilerinin Sözcük Kazanımında Sözlük Kullanım Eğilimlerinin Etkisi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37 (1), 2017, pp. 119–150.

Erkman-Akerson, F. *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bakış*. İstanbul: Mulitlingual, 2000.

Groos, H. *Einführung in die germanistische Linguistik*. München: iudicium, 1990.

Göker, N. *Wörterbucharbeit Beim Tertiärsprachenlernen*. Unpublished Masterthesis, Trakya Üniversitesi, Edirne, TR. 2017.

Gülseren, C., Batur, Z. Sözlüklerin Niteliği Ve İşlevsel Özelliği Bağlamında Sözlük Okuma Alışkanlığının Anadili Becerilerine Etkisi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım, *Turkish Studies*, 4 (4), 2009, pp. 135–147.

Gür, T., Cožkun, İ., Sağlam, F. İlkokul 2, 3 ve 4. Sınıf Türkçe Ders Kitapları Bütüncesinin Kelime Hazinesini Geliştirme Eğitimi Açısından İncelenmesi, *Turkish Studies*, 8 (1), 2013, pp. 1561–1570.

Gürgür, H. Eylem Araştırması. Saban, A. and Ersoy, A. (Eds.). *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri,* 2016, Ankara: Anı, pp. 1–50.

Holly, W. *Einführung in die Pragmalinguistik. Germanistische Fernstudieneinheit 3*. München: Langenscheidt, 2001.

Hufeisen, B., Neuner, G. *Angewandte Linguistik für den fremdsprachlichen Deutschunterricht*. München: Langenscheidt, 2001.

Hussy, W., Schreier M. and Echterhoff G. *Forschungsmethoden in Psychologie und Sozialwissenschaften für Bachelor*, Berlin Heidelberg: Springer, 2013.

Johnson, A. P. (2012). *Eylem Araştırması El Kitabı* (Y. Uzuner and M. Özten Anay, Translater). Ankara: Anı, 2015.

Kaikkonen, P. Fremdsprachenunterricht zwischen Moderne und Postmoderne, *Info DaF 32* (4), 2005, pp. 297–305.

Karadüz, A. Sözlük, Sözcük Anlamı Ve Öğrenme Üzerine, *Turkish Studies*, 4 (4), 2009, pp. 636–649.

Kardaş, D. Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Sözlük Kullanma Tutum Ve Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma, *Milli Eğitim*, 210, 2016, pp. 507–519.

Kleppin, K. *Fehler- und Fehlerkorrektur*. München: Langenscheidt, 2002.

Koehler, M. J., Mishra, P. What is technological pedagogical content knowledge? *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9 (1), 2009, pp. 60–70.

Kolaç, E. İlköğretim Odaklı Bilimsel Yayınlarda Sözlük Kullanma Durumu, *Turkish Studies*, 4 (4), 2009, pp. 743–760.

Köksal, H., Göker, N. Wörterbucharbeit beim Tertiärsprachenlernen. Asutay H. (Ed.), *Balkan Eğitim Araştırmaları,* 2017, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, pp. 252–263.

Köksal, H. Eine Quantitative und Qualitative Untersuchung zu Wörtern mit Ähnlichkeitsbeziehungen. Dimitrova, A. and Boycheva, S. (Eds.), *Philologische Rakurse, Band 1, Ein Band mit internationaler Beteiligung, Teilbereich: Methodik & Didaktik*, 2015, Universitätsverlag Schumen, pp. 383–399.

Köksal, H. Einstellungen der Lernenden der Deutschlehrerausbildung zu Deutsch als Unterrichtssprache. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik* [Online], 2, 2013, pp. 87–94. Available: http://www.gerder.org.tr/diyalog/Diyalog_2013_2/8%20Handan%20-Koksal.pdf.

Köksal, H. Textlinguistik und Fehlerkorrektur in der Deutschlehrerausbildung. Eine Praxisorientierte Aussicht. Kocadoru, Y. and Öztürk, K. (Eds.), *Tagungsbeiträge zum IX. Internationales Germanistensymposium, Wissen-Sprache-Europa-Kultur-Neue Konstruktionen und neue Tendenzen*, 2005, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, pp. 308–320.

Köksal, H. Einige Anregungen für Korrekturübungen, *Almanca Dil Dergisi*, 2, 2003, İstanbul, TAÖD, pp. 27–30.

Köksal, H. Wortschatzarbeit als Lerninhalt in der Berufsbezogenen Deutschlehrerausbildung. Çakır, M., Öztürk, İ. and Yıldız, C. (Eds.) *Neue Tendenzen und Zukunftsperspektiven der deutschen Sprache und der Germanistik in der Türkei: Tagungsbeiträge des VIII. Türkischen Germanistenkongresses Band II*, 2002, Aachen: Shaker, pp. 39–52.

Kühn, P. *Deutsche Wörterbücher. Eine systematische Bibliographie*. Tübingen: Niemeyer, 1978.

Kühn, P. *Mit dem Wörterbuch arbeiten. Eine Einführung in die Didaktik und Methodik der Wörterbuchbentzung*. Bonn: Dürrsche Buchhandlung, 1987.

Kühn, P. *Kleine Didaktik und Methodik der Wörterbucharbeit. Konzeption, Aufbau und Gebrauch von "Mein Schulwörterbuch"*. Bonn: Dümmler, 1994.

Kühn, P. Informationen suchen, sammeln, bewerten, *Lernchancen*, 21, 2001a, pp. 5–12.

Kühn, P. Die Wörterbuch-Werkstatt. Wörterbucharbeit zur Wortschatzvertiefung und – erweiterung, *Praxis Deutsch*, 2001b, 165, pp. 21–24.

Langenscheidt Taschenwörterbuch Türkisch-Deutsch/Deutsch-Türkisch. Berlin/München: Langenscheidt, 2001.

Luchtenberg, S. Wer sucht der findet? Arbeiten mit dem Wörterbuch in mehrsprachigen Klassen, *Lernchancen*, 2001, 21, pp. 23–29.

Melanlıoğlu, D. Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları: Nitel Bir Araştırma, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(2), 2013, pp. 266–284.

Metin, M. (Ed). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi, 2015.

Müller, B.-D. *Wortschatzarbeit und Bedeutungsvermittlung. Fernstudieneinheit 8*. München: Langenscheidt, 1998.

Müller-Spitzer, C., Wolfer, S. Cross-linking structures of digital dictionaries. New approaches for analysis, *Lexicographica,* 31 (1), 2015, Berlin/Boston: de Gruyter, pp. 173–199.

Onursal-Ayırır, İ., Arıoğlu, S., Ünal Ç. Cinsiyetin Öğrenim Alanlarının Hazırlık Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Stratejisi Kullanımına Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 2012, pp. 60–71.

Özpınar, İ., Aydoğan-Yenmez, A. Eylem Araştırması. Metin, M. (Ed.). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* 2015, Ankara: Pegem Akademi, pp. 441–467.

Rampillon, U. *Lernen leichter machen. Deutsch als Fremdsprache*. Ismaning: Hueber, 1999.

Sinan, A. T., Demir, S. Türkçe Öğretmen Adaylarının Sözlük ve Sözlük Kullanımına İlişkin Görüşleri, *International Journal of Language Academy*, 3 (3), 2015, pp. 184–200.

Spillmann, H. O. *Einführung in die germanistische Linguistik. Germanistische Fernstudieneinheit 5*. München: Langenscheidt, 2004.

Tapan, N., Polat, T., Schmidt, H.-W. (Ed.). *Berufsbezogene Deutschlehrerausbildung*. Istanbul: Publikation des Türkischen Deutschlehrervereins, 2000.

Uzun, E. Eylem Araştırması. Özden, M. Y. and Durdu, L. (Eds.), *Eğitimde Üretim Tabanlı Çalışmalar için Nitel Araştırma Yöntemleri.* 2016, Ankara: Anı, pp. 19–36.

Ünal, D. Ç., Onursal Ayırır, İ., Arıoğlu, S. İngilizce, Almanca ve Fransızca Öğrenen Üniversite Öğrencilerinde Yabancı Dil Öğrenme Stratejilerinin Kullanımı, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 2011, pp. 473–484.

Wiegand, H. E. *Wörterbuchforschung. Untersuchung zur Wörterbuchbenutzung, zur Theorie, Geschichte, Kritik und Automatisierung der Lexikographie 1. Teilband*. Berlin/New York: de Gruyter, 1998.

Wolff, D. Der Konstruktivismus: Ein neues Paradigma in der Fremdsprachendidaktik? *Die Neueren Sprachen*, 93 (5), 1994, pp. 407–429.

Yaman, H. İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 2010, pp. 721–733.

Yıldırım, A., Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 2008.

Irena KRUOPIENĖ
(Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Kalbos ir kultūros institutas
LINGUA LITUANICA)

Genovaitė KAČIUŠKIENĖ
(Šiaulių universitetas)

Lietuvių bendrinės kalbos ypatumai tarpukario (1931–1932 m.) spaudoje

Summary

Peculiarities of the Lithuanian General Language in the Interwar Period (1931–1932) in the Press

This year Lithuania celebrates its centenary since the foundation of the Independence. Language is an integral part of the state and nation, therefore, the present article seeks to turn back and look at the general Lithuanian language used in the fourth decade of the 20th century. The aim of the article is to briefly recall the situation of the general Lithuanian language of that time, discuss some peculiarities of the vocabulary used in the press, and compare the use of that language with the present one. A set of the newspapers *Mūsų Rytojus* of 1931–1932 was used to achieve this goal. This is one of the most popular publications in the interwar period in Lithuania.

After reviewing articles published in the newspaper, it can be argued that the editorial staff of the newspaper was familiar with the language requirements of that time, and attempted to comply with them and disseminated them. Compared to the language of today's media, it is evident that more convincing Lithuanian words were searched more often and international words were not misused. On the other hand, the generic language was not yet completely customized, its terminology varied, and there were a number of barbarisms and wrong translations.

At the end of the article it is concluded that the vocabulary of *Mūsų Rytojus* reflects not only the realities of that time – political, economic, and cultural life, world events, people's work and troubles, but this is the disclosure of a certain general Lithuanian language, which testifies to the peculiarities of real usage, drains, and development.

Key words: *interwar general language, press, newspaper 'Mūsų Rytojus', peculiarities of vocabulary, terms, international words, dialect words, barbarisms, wrong translations*

*

1. Įvadinės pastabos

Šie metai Lietuvai jubiliejiniai – švenčiame atkurtos Nepriklausomybės šimtmetį. Kalba – neatsiejama valstybės ir tautos dalis, todėl šiuo straipsniu norima atsigręžti atgal ir pažvelgti į XX amžiaus trečiajame dešimtmetyje vartotą viešąją lietuvių kalbą. Straipsnio tikslas – trumpai priminti to meto bendrinės lietuvių kalbos padėtį, aptarti kai kuriuos spaudoje vartojamo žodyno ypatumus, to meto kalbos vartoseną palyginti su dabartine.

Minėtam tikslui pasiekti pasitelktas laikraščio „Mūsų rytojus“ 1931–1932 metų komplektas, Jono Kruopio kruopščiai susegtas ir išsaugotas ateities kartoms. Ne paslaptis, kad Jonas Kruopis yra vienos autorių vyro senelis, taigi gyvoji istorija lėmė, kad pasirinktas būtent šis, Lietuvos ūkininkams skirtas, laikraštis ir jame vartojama lietuvių kalba.

Prieš karą Lietuvoje ūkininkų gyvenimu domėjosi įvairios srovės ir partijos, todėl kaimui buvo skirta daug laikraščių, bet iš visų labiausiai garsėjo nepartinis „Mūsų rytojus“, ėjęs 1927–1936 m. Iki 1932 metų buvo savaitinis, paskui – dvisavaitinis. „Mūsų rytojus“ buvo leidžiamas ligi tol neregėtu tiražu – 100 tūkstančių egzempliorių. Jo steigėjas ir pirmasis redaktorius buvo Antanas Bružas, o 1934–1936 m. laikraštį redagavo Ksaveras Urbanavičius[1]. Laikraščio tematika labai įvairi: žemės ūkis, ekonomika, politika, užsienio naujienos, švietimas ir mokslas, kultūra, lietuvybė, sveikata ir higiena, jaunųjų skaitytojų švietimas, juokai ir įdomybės, reklama, skelbimai ir kt., todėl laikraštis buvo aktualus, įdomus ir skaitomas ne tik kaimo žmonių, bet ir ineligentijos.

Štai kelios to meto Lietuvos šviesuomenės citatos „Mūsų rytojaus“ penkerių metų sukakties proga. *„Mūsų rytojus“ jau rimtai perlaužė tą kinų sieną, kuri skyrė mūsų kaimus ir sodžius nuo inteligentijos* (O. Pleirytė-Puidienė, pedagogė, rašytoja prozininkė, visuomenės veikėja); *Iki „Mūsų rytojaus“ laikraštis buvo tik parinktųjų skaitomas. Nuo „Mūsų rytojaus“ laikraštis tampa visų arba beveik visų lietuvių skaitomas* (Juozas Purickis, diplomatas, žurnalistas, visuomenės veikėjas); *„Mūsų rytojaus“ šimtas tūkstančių tiražas geriausiai pasako apie to laikraščio reikšmę ir vertę mūsų tautai* (Vincas Palukaitis, mokytojas, lietuvybės puoselėtojas); *„Mūsų rytojus“ turėtų uoliau susirūpinti ne vien tik materijaliniu*[2] *(informaciniu), bet ir sielai dvasiniu (kūrybiniu) penu, daugiau dėmesio skirti kultūros klausimams, nes prasčiokėliams tie klausimai labiau rūpi negu mūsų inteligentams* (Juozas Albinas Herbačiauskas, rašytojas, literatūros kritikas, visuomenės veikėjas) (MR 32, 22: 3)[3]. Garsus dailininkas ir visuomenės veikėjas A. Žmuidzinavičius pasakoja istoriją, kaip prieš 12 metų dzūkui ūkininkui norėjo veltui atiduoti ryšulėlį savo perskaitytų laikraščių. *O šis atsakė: „Neturiu čėso čitoc, o ciesų sakanc, tai nieko aš tį juose gero ir nerandu, o gal nesuprantu, ba dzievai žino kokiu jie tį šneku šneka,“ – ir padėjo laikraštį ant stalo. Dabar kitaip, – sako Žmuidzinavičius. Netik troboje, bet ir laukuose pamatysi vyrus ir moteris skaitančius. Kad taip yra, tai didelis nuopelnas „Mūsų rytojaus“* (ten pat).

Be čia paminėtų lietuvių inteligentų ir intelektualų, su MR aptariamuoju laiku bendradarbiavo Pranas Klimaitis – Lietuvos visuomenės ir karinis veikėjas, majoras, pedagogas, istorikas, žurnalistas, Tadas Ivanauskas – gamtos mokslų daktaras, profesorius, Lietuvos gamtos tėvas, Augustinas Gricius[4] – žurnalistas, rašytojas, prozininkas, dramaturgas, vertėjas, visuomenės veikėjas, Kazys Binkis – poetas, rašytojas, dramaturgas, žurnalistas (pasirašinėjęs K. Alijošiaus slapyvardžiu[5]), Faustas Kirša – poetas,

---

[1] Plačiau apie laikraštį ir jo redaktorius žr. *Butėnas Julius. „Mūsų rytojus” ir jo redaktoriai* [prieiga: http://lzs.lt/lt/naujienos/zurnalistikos_istorija/archive/musu_rytojus_ir_jo_redaktoriai.html].

[2] Čia ir kitur pateikiami originalūs kalbos pavyzdžiai taip, kaip jie buvo parašyti laikraštyje.

[3] Taupumo sumetimais toliau straipsnyje vartojama laikraščio „Mūsų rytojus“ santrumpa MR. Nurodant šaltinį, teikiami leidinio metai, numeris ir puslapis.

[4] A. Gricius pasirašinėjo daugybe slapyvardžių, viena iš jų – Mykolas Trumpėda [http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/d1218b0471a549d596f4530b62d86a28].

[5] K. Binkis ypač aktyviai bendradarbiavo MR. Pasirašinėdamas šiuo slapyvardžiu, jis paskelbė daug kaimo žmonėms skirtų eilėraščių, poemų, eiliuotų feljetonų [Žurnalistikos enciklopedija 1997: 65].

publicistas, Matas Šalčius – žurnalistas, rašytojas, visuomenės veikėjas, keliautojas, kiti visuomenės veikėjai, rašytojai, mokslininkai, gydytojai, veterinarai, agronomai. Kita vertus, dažnai jų autorystę sunku susekti, nes dauguma straipsnių visiškai nepasirašyti, kai kurie (ypač humoreskos, feljetonai, satyros) pasirašomi slapyvardžiais. Visa tai rodo, kad laikraštis vaidino itin svarbų šviečiamąjį ir kultūrinį vaidmenį. Nenuginčijamą reikšmę jis turėjo ir lietuvių bendrinės kalbos plėtrai.

2. Bendrinės lietuvių kalbos padėtis 1931–1932 metais

Prieš pereinant prie konkrečių laikraščio kalbos dalykų aptarimo, norėtųsi trumpai priminti, kokia buvo to meto bendrinės lietuvių kalbos padėtis. Ją nusakyti galima būtų atsižvelgiant į kalbos raidai palankias ir nepalankias sąlygas. Kalbėdamas apie bendrinės[6] kalbos kūrimosi etapus, J. Palionis [1979: 265] išskiria 1919–1940 m. periodą ir pabrėžia, kad pats nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas buvo labai svarbus lietuvių bendrinės kalbos plėtrai. 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Konstitucijoje lietuvių kalba įtvirtinta kaip valstybinė. Anot Z. Zinkevičiaus [1992: 213], suteikus tokį statusą, panaikintas kalbos išnykimo pavojus ir sudarytos sąlygos normaliai raidai.

Aptariamuoju laiku (1931–1932 m.) bendrinė lietuvių kalba jau buvo daugmaž sunorminta ir vartojama visose valstybės srityse. Čia minėtinas didžiulis J. Jablonskio įnašas, kitų garsių lietuvių kalbininkų – K. Būgos, J. Balčikonio, A. Salio, Pr. Skardžiaus ir kt. – veikla ir darbai. 1930 m. *Lietuvių kalbos žodyno* redagavimas pereina į J. Balčikonio rankas, suaktyvėja žodžių rinkimas. A. Pupkio [2010: 86] žodžiais tariant, Balčikonis su visa energija puola į darbų sūkurį: organizuoja redakciją, ją moko, tvarko perimtąją Būgos kartoteką, svarsto būsimojo žodyno pobūdį, pradeda organizuoti žodžių rinkimo talką. Tai patvirtina ir MR skelbiami straipsniai ar pranešimai, skatinantys rinkti ir užrašinėti žodžius. *Rinkime brangiausią tautos turtą* – skelbiama viename iš Balčikonio straipsnių (MR 32, 49: 6; MR 32, 57: 10).

Dar vienas ypač svarbus bendrinės kalbos baras – vis gausėjanti terminija. Kalbamuoju laiku (1931–1932 m.) ji jau buvo daugiau ar mažiau aptvarkyta, nors dar įvairavo. Iki tol irgi būta nesutarimų. 1921 m. sudaryta komisija (J. Jablonskis, K. Būga, A. Dambrauskas, Pr. Mašiotas, J. Tumas, A. Varnas, A. Vireliūnas ir kt.) buvusi netvari. Dėl nuomonių skirtumo iš jos ėmė trauktis kai kurie nariai, o 1923 metais, nepritardamas kai kurių komisijos narių nuostatai visus tarptautinius žodžius keisti lietuviškais naujadarais, ją paliko ir J. Jablonskis. 1925 m. Švietimo ministerijos sudaryta nauja Terminologijos komisija, kuriai vadovauti paskiriamas J. Jablonskis, o nariais – J. Balčikonis, A. Salys, Pr. Skardžius ir kt., gyvavo neilgai, bet atliko labai reikšmingą darbą [Palionis 1979: 268].

Didžiulio kalbininkų dėmesio ir darbo reikalavo įvairuojanti rašyba. Mokyklose, laikraščiuose ir dokumentuose iš esmės buvo vartojama J. Jablonskio *Lietuvių kalbos gramatikoje* (1922 m.) teikiama rašyba, kuri be didesnių pakitimų išliko per visą Nepriklausomybės laikotarpį. Beje, ši gramatika buvo pagrindinė mokslo knyga aukštųjų mokyklų studentams, mokytojams ir vadovėlių autoriams [Buivydienė 2017: 74]. Kita vertus, K. Būga tokiai rašybai nepritarė. Rašybos įvairavimų būta ir vėliau. Prie Švietimo ministerijos sudaryta Pr. Skardžius vadovaujama rašybos komisija, kurios nariai buvo

[6] J. Palionis vartoja literatūrinės kalbos terminą [Palionis 1979].

J. Balčikonis, S. Čiurlionienė, A. Kasakaitis, Z. Kuzmickis. V. Mykolaitis, J. Talmantas, J. Žiugžda. 1932 m. po 42 posėdžių komisija pateikė rašybos projektą visuomenei svarstyti, o 1933 m. išleido pavadinimu „Rašybos reformos projektas“. Svarbiausia naujovė – atsisakymas vartoti nosines raides *ą*, *ę*, *į*, *ų*, o vietoj jų, latvių kalbos pavyzdžiu, rašyti su brūkšneliais. Ši naujovė taip ir liko projektu, nes Švietimo ministerijos pareikalauta mokyklose vartoti jablonskinę rašybą [Palionis 1979: 266].

Be visų kitų darbų, kalbininkams teko grumtis su gajomis sintaksės ir žodyno klaidomis, lietuvių kalbai nebūdingomis konstrukcijomis, kurios prasprūsdavo ir aptariamojo MR puslapiuose.

Prie nepalankių bendrinės kalbos plėtrai sąlygų būtina paminėti geopolitinę ir ekonominę padėtį: okupuotas Vilniaus kraštas (1920–1939), ne itin palankus Klaipėdos krašto statusas (1923–1939 m. autonomijos pagrindais priklauso Lietuvai), sunki ekonominė padėtis dėl pasaulinės krizės (1929–1933). Kaip matyti iš daugybės MR straipsnių, dėl viso to Lietuva ir jos žmonės skaudžiai išgyveno.

Kita vertus, tai buvęs gana palankus metas spausdintam žodžiui: gausiai leidžiamos grožinės literatūros knygos ir kiti spaudiniai, 1932 m. priskaičiuojama apie 200 periodinių leidinių. MR uoliai prisideda prie įvairių leidinių sklaidos, nuolat pristatydamas naujas knygas. O taisyklingos lietuvių kalbos sklaidai ir rašybos dalykams pasitelkiamas radijas. Kaip matyti iš MR anonsuojamos radijo programos, lietuvių kalbai buvo skirta viena arba dvi laidos per savaitę. Jų trukmė svyruoja nuo 15 minučių iki geros valandos. Laidelių pavadinimai – *Lietuvių kalbos kursai* ir *Rašybos dalykai*; (MR 1931, 6: 8; MR 1931, 9: 8 ir kt.). Tik vienur kitur nurodytas ir laidos vedėjas: *16.45 – K. Meškauskas: Rašybos dalykai*, *17.10 – Prof. J. Balčikonis: Lietuvių kalbos kursai* (MR 1932, 50: 8). Kaip žinia, Balčikonis ilgai vedė *Lietuvių kalbos kursus* per Kauno radiją (1929–1934 m. ir epizodiškai vėliau). Tose valandėlėse aptariami bendrieji dalykai, bet dažniausiai buvo taisomos akivaizdžios kirčiavimo, leksikos, žodžių darybos ir gramatikos klaidos [Pupkis 2010: 87].

Trumpai apibendrinant galima pasakyti, kad iki 1931–1932 m. bendrinė lietuvių kalba buvo nuėjusi ilgą ir sunkų, bet labai turiningą kelią, o jos kūrėjai, normintojai ir puoselėtojai atliko didžiulį darbą. Prie šio prasmingo darbo sklaidos daug prisidėjo ir spaudos darbininkai.

3. Savaitraščio „Mūsų rytojus“ žodyno ypatumai

Sklaidant 1931–1932 m. savaitraščio numerius, nebuvo apsiribota vien kalbos elementų paieška ir analize, bet stengtasi pažvelgti plačiau: kas rašoma apie lietuvių kalbą, literatūrą, lietuvybę, švietimą, kultūrą ir pan. Iš viso surinkta apie tris šimtus įvairių pavyzdžių, bet čia aptarsime tik kai kuriuos žodyno vartosenos atvejus. Peržvelgus laikraštyje spausdinamus straipsnius, susidaro įspūdis, kad laikraščio redakcija buvo susipažinusi su to meto kalbos normomis, stengėsi jų laikytis ir jas skleisti. Kaip skelbiama prieraše, redakcija straipsnius ir korespondencijas taiso ir trumpina savo nuožiūra. Tad apskritai laikraščio kalba gana taisyklinga ir skiriasi ne tiek jau daug nuo dabartinės kalbos. Reklamos ir skelbimų kalba taip pat tvarkoma, bet čia pastebėta daugiau klaidų ir šnekamosios kalbos atvejų. Vartojamas gana platus žodynas, – galima įtarti, kad net turtingesnis negu dabartinės žiniasklaidos. Krito į akis saikingas tarptautinių žodžių vartojimas. Pasitaiko svetimybių ir vertalų, bet jų ne tiek daug. Kiek dažnesnės sintaksės klaidos ir įvairuojančios rašybos atvejai.

Pirmenybė – lietuviškiems žodžiams. Nesunku pastebėti, kad laikraštyje dažnai pirmenybė teikiama lietuviškiems žodžiams. Tam įtakos turbūt turėjo to meto bendrinės kalbos gryninimo nuostata. Kaip teigia A. Pupkis, vienas iš nuosekliausiai gryninusių lietuvių bendrinės kalbos leksiką kalbininkų, buvo Antanas Salys[7]. Nors iš esmės nebuvo priešiškas tarptautinių žodžių vartojimui, Salys nebuvo didelis jų draugas, o ypač propaguotojas [Pupkis 2010: 202, 204]. Galimas dalykas, kad panašaus požiūrio laikėsi ir laikraščio redakcija. Štai keletas pavyzdžių, kur dabartinėje kalboje greičiausiai būtų vartojami tarptautiniai žodžiai: *Kada eina garsiųjų* ***kumštininkų*** [boksininkų] *rungtynės, tada jomis visa Amerika gyvena* (MR 32, 42: 3); *Kokių kartais teismas turi* ***keblumų***. (MR 32, 18: 6); *susidariusi* ***ištvirkusių*** *bernų gauja, kuri vaikščioja po vakarėlius, keldama muštynes* MR 31, 19: 7); ***Šventvagystės*** (straipsnio apie kapų plėšikus pavadinimas MR 32, 24: 2); *Parduodamas naujas motorinis malūnas.* ***Smulkesnes žinias*** *teikia Z. M.* (MR 32, 49: 10); *Kai nežiūrėdami profesijų mes visi* ***įtemptai*** *dirbsime, sudarysime savajam kraštui laimingą ateitį* MR 32, 57: 2); *Taip susiorganizuoti turėtų pagelbėti* ***judresni*** *bei sumanesni skaitytojai* MR 32, 57: 5); ***Pavergtas*** *Vilnius* (MR 32, 21: 7) [radijo programa]; *Nežiūrint sunkmečio,* ***bepinigės*** *ir blogų kelių, galime pasidžiaugti šeima* (MR 32, 57: 5).

Tarptautiniai žodžiai. Kaip jau minėta, nevengiama ir tarptautinių žodžių. Dauguma jų vartojami kaip ir dabartinėje lietuvių kalboje. Kai kurie tarptautiniai žodžiai teikiami su paaiškinimais, kad visiems skaitytojams būtų suprantamiau. Kita vertus, taip kalbos vartotojai supažindinami su svetimaisiais žodžiais ir po truputį pratinami prie jų. Keletas pavyzdžių: *Grybų* ***vitaminai*** *(maisto dalelės, reikalingos sveikatos palaikymui) neišnyksta grybus virinant* (MR 31, 27: 4); ***Hipopotamas****, arba upių arklys, gyvena atogrąžų Afrikos upėse ir ežeruose* (MR 31, 19: 6); *Antros instancijos teismas pasikvietė visą eilę mokslininkų:* ***psichologų*** *(žmogaus dvasios tyrinėtojai),* ***grafologų*** *(rašysenos žinovai),* ***antropometrų*** *(žmogaus kūno išmieravimo žinovai)* (MR 31, 18: 6). Tarptautinis žodis *procentas* vartojamas pramaišiui su lietuvišku *nuošimtis*, pvz.: *Diskonto* ***procentas*** *visur pakilo*; *Didinti diskonto* ***nuošimtį*** *rengiasi ir kitos valstybės* (MR 32, 42: 3). Vietoj *patefono* ar *gramofono* teikiamas pusiau lietuviškas *kalbafonas*, pvz.: Reikalaukite *visur* ***kalbafonus*** (MR 31, 18: 11).

Esama ir nesunormintų ar kiek kitaip negu dabartinėje kalboje vartojamų tarptautinių žodžių. Be ankstesniame pavyzdyje minėto *diskonto*, vartojamas veiksmažodis *konferuoti*, pvz.: *Ir banditai* ***konferuoja****. Šioj nepaprastoj konferencijoj dalyvavo banditai iš Naujorko* (MR 32, 8: 9). Ypač dažni būdvardžiai su baigmenimis *-alinis*, *-ališkas, -atiškas*: ***Centralinis*** *Vilniaus geležinio fondo komitetas* (MR 32, 34: 1); ***natūralinis*** *kartusis vanduo* (MR 32, 23: 8); *gamina* ***universališkas*** *pompas* (MR 32, 49: 10); *Atidaryta nuolatinė* ***privatiška*** *meno galerija* (MR 32, 36: 2). Kai kur skiriasi tarptautinių žodžių giminė arba galūnė: *eksporto klausimai ūkio* ***krizio*** *metu* (MR 32, 19: 3); *kas ta* ***kukurūza*** *ir kur ji tinka* (MR 31, 15: 5); *Laboratorija atlieka visus mediciniškus* ***analizus*** (MR, 31, 19: 9); *Daugiau dėmesio* ***specialėms*** *mokykloms* (MR 32, 36: 1); ***Pabaltės*** *valstybių knygos meno paroda* (MR 32, 39: 2). Visur nuosekliai varto-

[7] Anot Salio, lietuvių kalba turi didžiules išgales kurti naujadarus. Dabartinėje kalboje greta paveldėtų žodžių yra struktūriškai panašių naujadarų, o tai leidžia „absorbuoti didelį kiekį naujos medžiagos“ [Salys 1979: 169].

jamas nelinksniuojamas žodis *radio*, pvz.: *Koncertas ir p. Šilingo kalba transliuota per* ***radio*** (MR 32, 36: 1). Ir dar keli užsienio vietovardžių ir tarptautinių žodžių rašybos atvejai: *Visi jie atvyko į* ***Naujorką*** *savo automobiliais arba lėktuvais* (MR 31, 8: 9); ***Illinoiso*** *universitete buvo peršviesta Rentgeno spinduliais senovės egiptiečių mumija* (MR 31, 47: 6); *Žemės drebėjimo centras buvo* ***Chalkidikoj*** (MR 32, 39: 1); ***indijonai*** *jį surado ir paėmė su savim* (MR 32, 57: 8); *per* ***manievrus*** *nuskendo didelis prancūzų povandeninis laivas* (MR 32, 28: 5); *Užmušė japonų* ***ministerį***[8] *pirmininką* (MR 32, 20: 1); *Portugalijos vyno gamintojai nutarė sunaikinti 45 mln.* ***literių*** *blogesnės rūšies vyno* (MR 32, 23: 8).

Žodžių įvairovė. Atkreiptinas dėmesys ir į žodžių įvairovę. Gana nemažai vartojama sinonimų, kuriais konkrečiau nusakomas tam tikras asmuo, daiktas ar reiškinys. Pavyzdžiui, greta *nusikaltėlio* vartojami *piktadarys*, *šventvagys*, *lupikautojas*, *nenaudėlis*, *ištvirkęs* ir pan.: *Rygos kriminalinė policija suėmė du seniai ieškomus* ***piktadarius*** (MR 32, 27: 2); *Suimti* ***šventvagiai*** [apiplėšė bažnyčią] (MR 32, 57: 2); *Nužudė už* ***lupikavimą*** (MR 32, 57: 2)*;* ***ištvirkusių*** *bernų gauja* (MR 31, 19: 7). Aptikome ir retesnių žodžių, kurių reikšmes patikrinome *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽe): *Bulvės pasidaro* ***tąslios*** [tąsios]*, dažnai salsvos* (MR 31, 20: 5); *ant* ***liegos*** *žemės pastatomas* (MR 31, 18: 9) [LKŽe *liegalas* „paliegėlis“]; *Fabrikas gamina įvairių rūšių vilnonę, pusvilnonę ir* ***marškonę*** [drobinę, lininę] *medžiagą* (MR 31, 18: 10); *Juoba mes nesame linkę įsivaizduoti savo ateitį juodomis* ***varsomis***[9] [spalvomis] *dažytą* (MR 31, 20: 5); *Moterys Indijoj labai apsikarsčiusios papuošalais: nosy įsegti tam tikri* ***noskariai***[10] (MR 31, 9: 4); *Ta kryptimi daromus vyriausybės* ***žygius*** [veiksmus] *lig šiol trukdė neramūs* ***gaivalai*** [padarai, gyviai, elementai] (MR 32, 16: 1); *Reikalinga* ***nešiotė-auklė*** [vaikų nešiotoja] *prie 3 su puse metų mergaitės* (MR 31, 19: 10).

Terminai. Visais bendrinės kalbos raidos etapais terminų norminimas yra viena iš svarbiausių ir sunkiausių sričių. Kad terminų vartosena dar nebuvo visiškai nusistovėjusi, patvirtina ir analizuojamo laikraščio pavyzdžiai: *Valdininkams uždėti* ***mokesniai*** (MR 32, 21: 1); *Finansų Ministeris ketvirtadalio* ***nederliaus skolos*** *sumokėjimą atidėjo* (MR 32, 53: 1); *Latvijos vyriausybė tą* ***tautos gerovės*** *ministerio draudimą panaikino* (MR 31, 18: 1); *1933 metais visi lietuviai skaito „Verslą“ savaitinį lietuvių* ***verslovininkų*** *laikraštį* (MR 32, 57: 11); *kas ketvirti metai turi 366 dienas ir yra vadinami* ***kilniaisiais*** (MR 32, 57: 8); ***Kraujo sąjudis, širdies sunkulys, širdgėla*** *ir* ***nemiga*** *gali būti pašalinami* (MR 31,18: 4); *Sergant* ***skilvio*** *bei* ***žarnų ligomis, apetito stoka, vidurių prietvaru*** *– 1–2 stiklinės kartaus vandenio visiškai išvalo* ***virškinamąjį kelią*** (MR 31, 20: 3); *Laboratorija atlieka visus mediciniškus analizus –* ***šlapimo, skreplių,*** *kraujo,* ***skilvio rūkšties,*** *žmogaus* ***mėšlo*** *ir t.t.* (MR, 31, 19: 9); *Tai bus* ***trūkis,*** *kurį reikia operuoti* (MR 31, 27: 7); ***Vaizdely*** *Hitleris iš automobilio kalba į minią* (MR 32, 29: 2). Pramaišiui vartojamas *spalio* ir *spalių* mėnesio pavadinimas, žodžiai *strazdėnos* ir *šlakai*,

---

[8] Tarptautinis žodis ***ministeris*** buvo rašomas ir J. Balčikonio. Jo prašymas skirti Lietuvių kalbos žodyno redaktoriumi, rašytas 1930 V.D. m. gruodžio 22 d., adresuotas *Švietimo Ministeriui* (Dvidešimt *Lietuvių kalbos žodyno* tomų 2002, viršelis).

[9] Įdomu tai, kad *Lietuvių kalbos žodyne* žodis *varsa* „spalva“ J. Jablonskio užrašytas.

[10] Gražus naujadaras, bet žodyne neužfiksuotas.

pvz.: ***Spalių** mėnesį įvyks knygos meno paroda* (MR 32, 39: 2); *veido odoj atsiranda **strazdėnų*** (MR 31, 19: 3); ***Šlakus** panaikinsi greit ir galutinai* (MR 31, 19: 8).

Pateikti pavyzdžiai rodo polinkį vartoti lietuviškus terminus. Prie jų kūrimo yra labai daug prisidėjęs A. Salys. Jis sudarė nemažai naujadarų, kurie prigijo ir tebevartojami iki šiol. Paprastai naujadarams žodžius Salys imdavo iš gyvosios kalbos, kiek pakeitus bei suspecifinus jų reikšmę (neretai taip darydavo ir Jonas Jablonskis)[11].

Tarminiai žodžiai. Laikraščio kalbą pagyvina tarminiai žodžiai ar net ištisi sakiniai. Štai keletas dzūkiškų ir žemaitiškų pavyzdžių: ***Neturiu čėso čitoc, o ciesų sakanc, tai nieko aš tį juose gero ir nerandu, o gal nesuprantu, ba dzievai žino kokiu jie tį šneku šneka*** (MR 32, 22: 3). *To **neveizdint**, ne gedulas ir ne liūdesys lydės mūs žingsnius* (MR 32, 34: 1); *Sunkių vargų ir didelių **rūpesnių** slėgiami susilaukėme šv. Kalėdų* (MR 32, 57: 1). *Traukinys garvežio **pryšakiu** automobilį nubloškė į šalį* (MR 32, 36: 2); ***Ciocyt**. Kūdikis nekrikštytas. Augink jį krikščioniškai ir duok gerai **paėsti*** (MR 32, 57: 5).

Svetimybės ir vertalai. Greta tarmybių dera paminėti ir vieną kitą svetimybę ar vertalą: *Nuostabūs žaibų **prajovai*** (MR 32, 16: 6); *Tais **obalsiais** vedami tepasieksime tautos gerovės ir valstybės saugumo* (MR 32, 42: 6); ***Bonka** kainuoja tiktai 10 centų* (MR 32,10: 3); *kad ūkininkai be didelio vargo pajėgtų **ratas** mokėti* (MR 32, 39: 1); *Atidaryta nuolatinė privatiška meno galerija, kurioje **išstatys** savo kūrinius įvairių tautų dailininkai* (MR 32, 36: 2); *Advokatas, pralošęs teisme bylą, atremdamas savo klijento-ūkininko **užmetimus**, sako* (MR 32, 20: 9).

Trumpai tariant, savaitraščio žodynas, su visais privalumais ir trūkumais, yra gyvas to meto bendrinės kalbos vartosenos atspindys.

4. Išvados

Apžvelgus 1931–1932 m. savaitraščio „Mūsų rytojus“ numerius ir to meto bendrinės lietuvių kalbos padėtį, galima daryti tokias išvadas.

„Mūsų rytojus“ buvo vienas populiariausių tarpukario Lietuvoje ėjusių leidinių ir darė didžiulę įtaką skaitytojams, skleisdamas žinias apie Lietuvą ir pasaulį, atlikdamas labai svarbų šviečiamąjį ir kultūrinį vaidmenį. Peržvelgus laikraštyje spausdinamus straipsnius, galima teigti, kad laikraščio redakcija buvo susipažinusi su to meto kalbos normomis, stengėsi jų laikytis ir jas skleisti. Lyginant su šių dienų žiniasklaidos kalba, matyti, kad tuomet dažniau ieškota įtaigesnio lietuviško žodžio, nepiktnaudžiauta tarptautiniais žodžiais. Kita vertus, bendrinė kalba dar nebuvo ligi galo sunorminta, įvairavo jos terminija, pasitaikydavo barbarizmų ir vertalų.

Apibendrinant savaitraščio „Mūsų rytojus“ žodyną, norėtųsi pasakyti, kad jame atsispindi ne tik to meto realijos – politinis ir ekonominis gyvenimas, pasaulio įvykiai, žmonių darbai ir rūpesčiai, bet tai yra tam tikro bendrinės lietuvių kalbos klodo atodanga, liudijanti realios vartosenos ypatumus, polinkius ir raidą. Ir tai tik maža dalelė to, ką būtų galima pasakyti apie šį laikraštį ir jo kalbą.

---

[11] Salio sukurti naujadarai yra *požiūris*, *staigmena*, *senatis*, *tarmėtyra*, *balsynas*, *priebalsynas*, *garsų perkaita*, *per ilgi garsai*, *per trumpi garsai*. Žodis *rankinukas* pasiimtas iš motinos, šį žodį pavartojusios, kai ji sūnaus rankose pamatė nedidelį lagaminėlį. (Antanas Salys https://lietuviukalbairliteratura.lt/antanas-salys/)

LITERATŪRA

Antanas, S. *Lietuvių kalba ir literatūra*. Available: https://lietuviukalbairliteratura.lt/antanas-salys/ [žiūr. 2017-11-10].

Buivydienė, V. XX a. Pirmosios pusės lietuvių bendrinės kalbos formavimosi bruožai pradžios mokyklų lietuvių kalbos vadovėliuose. *Valoda – 2017. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XXVII. Daugavpils Universitāte: Saule, 2017, pp. 71–76.

Butėnas, J. *„Mūsų rytojus“ ir jo redaktoriai*. Available: http://lzs.lt/lt/naujienos/zurnalistikos_istorija/archive/musu_rytojus_ir_jo_redaktoriai.html [žiūr. 2017-12-15].

Dvidešimt Lietuvių kalbos žodyno tomų (sud. J. Zabarskaitė ir Z. Šimėnaitė). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002.

Jablonskis, J. [Rygiškių Jonas] *Lietuvių kalbos gramatika:* vid. mokslo įstaigoms. 2-asis leid. Kaunas, Vilnius: „Švyturio“ b-vė, 1922.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Available: *www.lkz.lt* [žiūr. 2018-01-06].

Palionis, J. *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*. Vilnius: Mokslas, 1979.

Pupkis, A. *Lietuvių kalbos normintojai ir puoselėtojai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010.

Salys, A. *Raštai*, t. 1. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1979.

Zinkevičius, Z. *Lietuvių kalbos istorija. Bendrinės kalbos iškilimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.

Žurnalistikos enciklopedija (vyr. red. J. V. Urbonas). Vilnius: Pradai, 1997. Available: http://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf [žiūr. 2018-01-03].

Regīna KVAŠĪTE
(Šauļu Universitāte)

Latvijas dzīves atspoguļojums laikrakstā *Šiaulių kraštas*: lingvistiskais aspekts

Summary
Reflection of Latvian Life in the Daily *Šiaulių kraštas*: a linguistic aspect

One of the publications of Šiauliai periodicals, the largest daily of North Lithuania, *Šiaulių kraštas* (Lith. Šiauliai Region), focusing on the realia of Latvian political, economic, and public life, has been chosen as a source for investigation in the present study. The research is aimed at investigating publications dedicated to the life of Latvia published over one randomly chosen year in a linguistic aspect. In 2014, the daily published 84 articles whose headlines reflected connections with Latvia; however, 88 articles have been explored in the course of the research (headlines of few of them had no indicators of the Latvian theme). When forming the sample of the words or compounds found in texts of *Šiaulių kraštas*, no attention was paid to the frequency of their use; diversity of the units was treated as a selection criterion. The research was conducted by employing the semantic analysis and descriptive methods.

In order to comprehensively investigate the materials of articles of the periodical *Šiaulių kraštas*, the headlines revealing connections to Latvia have been divided into two groups differing in their volume: 1) proper nouns (all types of them have been discussed: personal names, place names, and symbolical names; proper names used in headlines were already dealt with in 2016 in a separate publication, therefore, the article mostly focuses on the texts) and 2) names of public life realia.

The article also discusses several terminological problems: rendering of a word naming the Latvian territorial administrative unit *novads* in the Lithuanian language, as well as the motivation of selection of diminutives *miestelis* (Lith. 'small town'), *kaimelis* (Lith. 'small village') naming populated localities *miestas* (Lith. 'town') and *kaimas* (Lith. 'village') and their use in the Lithuanian language.

Key words: *Latvia*, *proper names*, *common words*, *names of realia*, *the Lithuanian language*

*

Ievads

Preses izdevumi bieži vien kļūst par dažādu nozaru, tostarp valodniecības, pētījumu avotiem [Bušs 1998; Kalnača 2006; Saukāne 2007; Liepa 2011; 2013; Smiltniece 2016 (1); 2016 (2) u. c.]. Daļu no presē lietojamām valodas vienībām var uzskatīt par kultūrspecifikas rādītājiem, piemēram, onīmus, kā arī sabiedriskās dzīves reāliju nosaukumus, tāpēc, rakstot par ārvalstu notikumiem, ir svarīgi rūpēties par to lietošanu (atveidi).

Latviešu valodā termins *reālija* samērā vispārīgi definēts valodniecības terminu vārdnīcā: *Īstenības priekšmets, parādība, dzīva būtne, abstrakts jēdziens, ko nosauc valodas vienība* [VPSV 2007: 321], savukārt lietuviešu terminoloģijā tiek uzsvērts šo vienību kultūrspecifiskais raksturs, formulēti to tulkošanas principi: *Žodžiai ar žodžių junginiai, žymintys tam tikras sąvokas, daiktus, reiškinius, būdingus tautos, šalies, genties geografinei aplinkai, kultūrai, buičiai ir tokiu būdu perteikiantys tautinį, vietinį*

ar istorinį koloritą. Realijos (siekiant tikslumo dar vadinamos realijų pavadinimais) gali būti perteikiamos ↑kalkiavimo, ↑skolinimo, ↑aprašomojo vertimo *ir kitais panašiais būdais..*[1] (Vārdi vai vārdkopas, kas apzīmē noteiktus jēdzienus, priekšmetus, parādības, kuras raksturīgas tautas, valsts, cilts ģeogrāfiskajai videi, kultūrai, sadzīvei un atspoguļo tautisko, vietējo vai vēsturisko kolorītu. Reālijas (precizitātes labad vēl sauktas par reāliju nosaukumiem) var atveidot kalkējot, aizgūstot, aprakstoši tulkojot un citos līdzīgos veidos..) [VSŽ [b. g.]: 90][2]. Pētījuma kontekstā svarīgi ir tas, ka šīs vienības raksturīgas konkrētai kultūrvidei un to nosaukumu lietošana var radīt grūtības citvalodas vidē.

Pētījuma **mērķis** – lingvistiskajā aspektā izanalizēt viena nejauši izvēlēta gada Latvijas dzīves atspoguļojumam veltītās publikācijas Lietuvas periodiskās preses izdevumā. Par pētījuma **avotu** izvēlēts Šauļu apriņķa un pilsētas dienas laikraksts *Šiaulių kraštas* (turpmāk – *ŠK*)[3], viens no galvenajiem Šauļu un lielākajiem Ziemeļlietuvas preses izdevumiem, jo tas velta uzmanību arī Latvijas politiskās, ekonomiskās un sabiedriskās dzīves aktualitātēm: tiek publicēti laikraksta žurnālistu autorteksti, ziņu aģentūru informācija u. tml. Līdz šim veiktajos pētījumos jau tika analizēti *ŠK* 2014. gada publikāciju virsrakstos lietotie latviskuma rādītāji – etnonīms *latviai* 'latvieši' [Kvašīte 2015], kā arī onīmi – antroponīmi, toponīmi un simboliskie nosaukumi [Kvašīte 2016]. Šķita lietderīgi turpināt analizēt savākto materiālu, par **objektiem** izvēloties galvenokārt ar šiem virsrakstiem nosauktajos tekstos lietotos vārdus vai to savienojumus, kas apliecina piesaisti Latvijai, raksturo tās kultūrspecifiku. Pavisam 2014. gadā *ŠK* publicēti 84 raksti, kuru virsrakstos atspoguļota saikne ar Latviju, taču šī pētījuma vajadzībām izanalizēti 88 raksti, jo dažu rakstu virsrakstos netika konstatēti latviskās tematikas marķieri. Veidojot *ŠK* tekstos lietoto vienību kopu, netika ņemts vērā vārdu lietojuma biežums – atlases pamatkritērijs bija to dažādība. Pētījums veikts, izmantojot semantiskās analīzes un aprakstošo **metodi**.

1. Antroponīmi

Visbiežāk par latviskās tematikas marķieriem *ŠK* tekstos kalpo antroponīmi, parasti divkomponentu nominācijas vienības (acīmredzot tāpēc, ka nosauktās personas lasītājiem pārsvarā ir svešas, nebija neviena gadījuma, kad lietotu tikai uzvārdu). Divu personu vārdi un uzvārdi konstatēti 2014. gada *ŠK* rakstu virsrakstos [par tiem plašāk sk. Kvašīte 2016]. Tekstos to, ieskaitot virsrakstos minētos, pavisam ir 39, turklāt bieži dažādu Latviju reprezentējošu personu vārdi un uzvārdi konstatēti savienojumā ar to amatiem u. tml. (sk. 1. tabulu)[4].

---

[1] Tā kā visi citāti rakstā ir kursīvā, piemēri, kuri citējamā tekstā rakstīti kursīvā, netiek kursivēti.

[2] Te un turpmāk citātu no lietuviešu valodas tulkojums mans. – *R. K.*

[3] Iznāk kopš 1990. gada (pašreiz piecas dienas nedēļā). Izvēlēts par pētījuma avotu, jo tajā tiek atspoguļotas visu 7 reģiona rajonu – Akmenes, Joniškļu, Kelmes, Kuršēnu, Pakrojas, Radvilišķu un Šauļu kā tā centra – aktualitātes.

[4] Šajā un citās tabulās materiāls sadalīts grupās pēc atveides pareizības. Viss savienojums dots tikai lietuviešu valodā, savukārt latviešu valodā tikai onīmi. Kļūdaini atveidotie onīmi kvadrātiekavās laboti. Avotu sadaļā norādīti precīzi bibliogrāfiskie dati atbilstoši lietuviešu valodas pierakstam (gads, mēnesis, diena) un laikraksta lappuse. Tekstā šī informācija parasti netiek atkārtota.

1. tabula

Antroponīmi vārdu savienojumos (pēc uzvārdu alfabēta atbilstoši atveidei)

Lietuviešu valoda	Latviešu valoda	Avots
Pareizi atveidoti vārdi un uzvārdi		
Seimo[5] *pirmininkė Solvita Abuoltinia*	Solvita Āboltiņa	*ŠK* 2014.04.04, 1
Jelgavos dailininkų sąjungos pirmininkas Maris Brancis	Māris Brancis	*ŠK* 2014.06.19, 5
Latvijos banko vadovo pavaduotoja Zoja Razmusa	Zoja Razmusa	*ŠK* 2014.06.04, 7
Architektas Karolis[6] *Reisonas*	Kārlis Reisons	*ŠK* 2014.05.31, 8
Marko Rotko meno centras	Marks Rotko	*ŠK* 2014.09.02, 4
Premjerė[7] *Laimduota Straujuma*	Laimdota Straujuma	*ŠK* 2014.04.04, 1
Kļūdaini atveidoti / Neatveidoti vārdi un uzvārdi		
Alūksnės savivaldybės[8] *mero pavaduotojas Aivars Fomins* [= Aivaras Fominas]	Aivars Fomins	*ŠK* 2014.05.02, 10
Duobelės rajono policijos viršininkas Kaspars Rekscs [= Kasparas Rekscas]	Kaspars Rekscs	*ŠK* 2014.06.26, 2
Skulptorė Inese Valterse [= Inesė Valterė]	Inese Valtere	*ŠK* 2014.01.31, 18
Kļūdaini atveidoti uzvārdi		
Latvijos prezidentas Andris Berzinis [= Bėrzinis]	Andris Bērziņš	*ŠK* 2014.04.04, 1
Latvijos žemės ūkio ministras Janis Duklavas [= Dūklavas]	Jānis Dūklavs	*ŠK* 2014.09.05, 1
Latvijos užsienio reikalų ministras Edgaras Rinkevičius [= Rinkevičas]	Edgars Rinkevičs	*ŠK* 2014.03.07, 1
Kļūdaini atveidoti vārdi		
[prezidento] *atstovė Liga Krapanė* [= Lyga]	Līga Krapāne	*ŠK* 2014.04.04, 1
prorektorius Peteris Rivža [= Pėteris]	Pēteris Rivža	*ŠK* 2014.07.04, 5

Kā liecina 1. tabulā apkopotie dati, 14 vārdu savienojumos konstatēto antroponīmu atveides kļūdas ir gan vārdos, gan uzvārdos: visbiežāk netiek atveidoti garie patskaņi *ē* (*Bėrzinis*, *Pėteris*), *ī* (*Lyga*) un *ū* (visvairāk pārsteidz uzvārds *Dūklavas*, jo tajā ir vienīgais garais patskanis, kura grafēma latviešu un lietuviešu valodā sakrīt). Redzams, ka uzvārds *Rinkevičs* aizstāts ar atbilstošas cilmes lietuviešu analogu *Rinkevičius* [LPŽ

[5] Par Latvijas parlamenta nosaukumu sk. 4. sadaļā.

[6] Par šī latviešu izcelsmes Lietuvas arhitekta vārdu plašāk sk. Kvašīte 2016.

[7] Par amatpersonas nosaukumu sk. 4. sadaļā.

[8] Par to sk. termina *novads* aprakstā.

1989: 612]), lai gan šajā gadījumā korektāk būtu bijis tikai latviskot galotni. Vērojama arī viena raksturīga tendence – pēdējā laikā vārdi un uzvārdi vispār netiek atveidoti lietuviešu valodā. Savukārt uzvārda *Valterse* forma atbilstu jaunajām rekomendācijām, pieņemtām Valsts lietuviešu valodas komisijā (*Valstybinė lietuvių kalbos komisija*) 2016. gadā [VLKK].

Lielāku grupu veido antroponīmi, lietoti nenosaucot personu darbības jomas vai amatus. 2014. gada *ŠK* konstatēti 25 dažādu politikas, sabiedrisko un kultūras darbinieku, sportistu u. c. vārdi un uzvārdi (sk. 2. tabulu).

2. tabula

Antroponīmi (pēc uzvārdu alfabēta atbilstoši atveidei)

Lietuviešu valoda	Latviešu valoda	Avots
Pareizi atveidoti vārdi un uzvārdi		
Uldis Bautris	Uldis Bautris	*ŠK* 2014.03.04, 10
Maris Čačka	Māris Čačka	*ŠK* 2014.09.02, 4
Galina Gutjarė	Gaļina Gutjare	*ŠK* 2014.06.14, 1
Janis Jubaltas	Jānis Jubalts	*ŠK* 2014.07.05, 5
Renaras Kauperis	Renārs Kaupers	*ŠK* 2014.07.05, 5
Maris Michelsonas	Māris Mihelsons	*ŠK* 2014.07.05, 5
Juta Policja	Inta[9] Policja	*ŠK* 2014.05.08, 10
Austra Pumpurė	Austra Pumpure	*ŠK* 2014.07.26, 5
Biruta Rozenfeldė	Biruta Rozenfelde	*ŠK* 2014.07.26, 5
Igoris Sapronenko	Igors Sapronenko	*ŠK* 2014.08.29, 9
Janis Streičas	Jānis Streičs	*ŠK* 2014.04.05, 10
Imantas Zieduonis	Imants Ziedonis	*ŠK* 2014.07.26, 5
Kļūdaini atveidoti vārdi un uzvārdi		
Mintauts Buškevics [= Mintautas Buškevicas]	Mintauts Buškevics	*ŠK* 2014.01.31, 18
Ivars Krauze [= Ivaras Krauzė]	Ivars Krauze	*ŠK* 2014.05.27, 6
Kļūdaini atveidoti / Neatveidoti vārdi		
Ilgonis Ašmanis [= Ilguonis]	Ilgonis Ašmanis	*ŠK* 2014.07.15, 5
Ainars Bagatskis [= Ainaras]	Ainars Bagatskis	*ŠK* 2014.07.29, 10
Rihards Dubra [= Richardas]	Rihards Dubra	*ŠK* 2014.05.27, 6
Skaidritė Enkurė [= Skaidrytė]	Skaidrīte Enkure	*ŠK* 2014.06.14, 1
Skaidritė Puisanė [= Skaidrytė]	Skaidrīte Puisāne	*ŠK* 2014.06.14, 1
Edgars Seimanis [= Edgaras]	Edgars Seimanis	*ŠK* 2014.06.14, 1
Kļūdaini atveidoti / Neatveidoti uzvārdi		
Mara Ozola-Brishka [= Uozuola-Briška]	Māra Ozola-Briška	*ŠK* 2014.05.08, 10

[9] Māksliniece ar šādu vārdu minēta Jēkabpils galerijas MANS'S mājaslapā.

Janis Peteras [= Peteris]	Jānis Peters	*ŠK* 2014.04.05, 10
Kasparas Roga [= Ruoga]	Kaspars Roga	*ŠK* 2014.07.05, 5
Janis Timma [= Tima]	Jānis Timma	*ŠK* 2014.02.18, 9
Igoris Vihrovas [= Vichrovas]	Igors Vihrovs	*ŠK* 2014.08.29, 9

2. tabulā apkopoti 1) pareizi atveidoti antroponīmi (12); 2) kļūdaini atveidoti vai neatveidoti vārdi (5); 3) kļūdaini atveidoti uzvārdi (6); 4) kļūdaini atveidoti vai neatveidoti vārdi un uzvārdi (2). Šajā grupā izceļas atšķirīgi lietuviskoti uzvārdi ar fināli *-ers*. Jautājums par tās atveidi īpaši aktualizējās laikā, kad Latvijas prezidents bija Valdis Zatlers (lietuviešu valodā tika lietota galvenokārt forma *Zatleras*, lai gan atbilstoši valodas sistēmai būtu jābūt *Zatleris* [Girdenis 2007]. Acīmredzot pēc analoģijas ar to atveidots Jāņa Petera uzvārds *Peteras* (jābūt *Peteris*), bet cits tāda paša tipa uzvārds *Kaupers – Kauperis*). Salīdzinājumam var paskatīties, kā to pašu rakstnieka Jāņa Akuratera uzvārdu raksta uz dažādos laikos izdoto grāmatu vākiem, piemēram, *Kalpa zēna vasaras* 1972. gada izdevuma autors ir *Janis Akurateris*, bet 2007. gada izdevuma jau *Jānis Akuraters*[10] [plašāk par šīm tendencēm sk. Квашите 2018]. Nepareizi atveidoti arī vārdi un uzvārdi, kuru saknē ir burts *o* (*Ilgonis* = *Ilguonis*; *Roga* = *Ruoga*, *Ozola-Brishka* = *Uozuola-Briška*). Pēdējais piemērs ir acīmredzams apliecinājums tam, kāda ir angļu valodas ietekme (iespējams, ka informācijas avots ir bijis svešvalodā) – latviešu un lietuviešu valodas līdzskanis *š* aizstāts ar svešcilmes burtkopu *sh*. Lietuviešu valodā nav raksturīgs līdzskaņu dubultojums, tāpēc no tā būtu jāatsakās, atveidojot citvalodu antroponīmus (*Timma* = *Tima*), savukārt līdzskanis *h* svešcilmes vārdos jāatveido ar *ch* (*Rihards* = *Richardas*; *Vihrovas* = *Vichrovas*).

Kopumā jāsecina, ka nopietnākās antroponīmu lietojuma *ŠK* kļūdas ir avotvalodas formā lietoti resp. lietuviski neatveidoti (un līdz ar to tekstos nelocīti) vārdi un uzvārdi, kā arī nepareizi atveidoti divskanis *o*, garie patskaņi saknēs un fināles *-ers* galotne vīriešu uzvārdos.

2. Toponīmi

Latviskās tematikas publikācijās otra pēc apjoma onīmu grupa ir **toponīmi**. Toponīmu veidu nosaukšanai latviešu valodā parasti tiek lietoti aizgūti internacionāli termini, piemēram, *oikonīms – Vietvārda paveids, kas nosauc apdzīvotu vietu* .. [VPSV 2007: 267] (sal. liet. *oikonimas – Gyvenamosios vietos tikrinis vardas, vietovardžių rūšis. Oikonimais laikomi bet kurio tipo gyvenviečių, pavyzdžiui, miestų, miestelių, kaimų, vienkiemių, vardai* (Īpašvārds, kas nosauc apdzīvotu vietu, vietvārda paveids. Par oikonīmiem uzskata jebkura veida apdzīvotu vietu, piemēram, pilsētu, pilsētiņu, ciemu, viensētu, vārdus) [KTŽ 1990: 136]), *urbanonīms – Vietvārds, kas nosauc pilsētā esošu ģeogrāfisku objektu* .. [VPSV 2007: 413]. Savukārt lietuviešu valodniecības terminoloģijā reizēm līdzās svešcilmes terminiem lieto atbilstošas nozīmes pašcilmes salikteņus,

[10] Sal. Akurateris Janis. *Samdinio bernioko vasara*: atsiminimų piešinys. Vertė Kostas Korsakas. Vilnius: Vaga, 1972, bet Akuraters Jānis. *Kumečio bernioko vasara*: prisiminimų užrašai. Vertė Alfredas Stratas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007. Te varētu runāt arī par citiem ar pētījumu nesaistītiem jautājumiem, piemēram, atšķirībām nosaukumos [Kvašytė 2014], arī par tulkojumu valodu [Kazlauskaitė 2010] u. tml.

piemēram, *vandenvardis*, *hidronimas* [KTŽ 1990: 224]; *upėvardis*, *potamonimas* [KTŽ 1990: 221].

Šī pētījuma toponīmu kopu veido 41 atšķirīgs toponīms: valsts nosaukums, etnogrāfisko reģionu, novadu un pagastu nosaukumi, apdzīvotu vietu, ieskaitot pilsētas mikrorajonu, nosaukumi (oikonīmi), ielu un parku nosaukumi (urbanonīmi), upju un ezeru nosaukumi (hidronīmi). Valsts nosaukums *Latvija* parasti tiek iekļauts jau virsrakstos gan kā patstāvīga leksēma, gan savienojumos ar citiem vārdiem, bet šajā pētījumā tas netiks analizēts [sk. Kvašīte 2016].

Daļa toponīmu, tāpat kā antroponīmu, lietoti vārdu savienojumos (sk. 3. tabulu), kuros pamatkomponents bieži vien ir nomenklatūras vārds, piemēram, teritoriju administratīvā iedalījuma u. c. nosaukumi *regionas* 'reģions', *rajonas* 'rajons', *miestas* 'pilsēta', *valsčius* 'pagasts', *kaimas* 'ciems', nereti arī attiecīgie deminutīvi *miestelis* 'pilsētiņa' un *kaimelis* 'mazs ciems, ciemiņš'. To lietošanas tendences un problemātiskie jautājumi tiks aplūkoti turpmāk, vispirms vērtēta toponīmu atveide lietuviešu valodā.

3. tabula

Toponīmi vārdu savienojumos (pēc alfabēta atbilstoši atveidei)

Lietuviešu valoda	Latviešu valoda	Avots
Pareizi atveidoti vietvārdi		
Birzgalės orkestras	Birzgale	*ŠK* 2014.09.25, 4
Dagdos kraštas	Dagda	*ŠK* 2014.08.06, 9
Druvienos gatvė[11]	Druviena	*ŠK* 2014.07.31, 12
Duobelės miestas	Dobele	*ŠK* 2014.03.18, 16
Ylės mūšis	Īle	*ŠK* 2014.03.18, 16
Jelgavos miestas	Jelgava	*ŠK* 2014.06.19, 5
Kraslavos kraštas *Kraslavos rajonas*	Krāslava	*ŠK* 2014.08.06, 9 *ŠK* 2014.06.25, 3
Kaplavos valsčius	Kaplava	*ŠK* 2014.08.06, 9
Kuržemės regionas	Kurzeme	*ŠK* 2014.08.05, 1
Lielupės upė	Lielupe	*ŠK* 2014.09.02, 12
miestas Marupė	Mārupe	*ŠK* 2014.05.27, 6
Rundalės rajonas	Rundāle	*ŠK* 2014.02.19, 10
Skaistos valsčius	Skaista	*ŠK* 2014.08.06, 9
Svarinių valsčius	Svariņi	*ŠK* 2014.08.06, 9
Uzvaros parkas	Uzvara[12]	*ŠK* 2014.01.31, 18
Ventspilio miestas	Ventspils	*ŠK* 2014.08.05, 1

[11] Ielas nosaukums, veidots no toponīma.

[12] Jelgavas parka nosaukums veidots no apelatīva, taču pētījumā aplūkots kā urbanonīms.

Kļūdaini atveidoti / Neatveidoti vietvārdi		
Balvi rajonas = *Balvų* (*Balvai*)	Balvi	*ŠK* 2014.06.25, 3
Berzi kaimelis / kaimas = *Bėrzų* (*Bėrzai*)	Bērzi	*ŠK* 2014.06.14, 1
Dienvidlatgalės regionas = *Pietų Latgalos* (*Latgala*)	Dienvidlatgale	*ŠK* 2014.06.25, 3
Ozolniekų miestas / miestelis = *Uozuolniekų* (*Uozuolniekai*)	Ozolnieki	*ŠK* 2014.07.29, 3
Saldus rajonas = *Saldaus (Saldus)*	Saldus	*ŠK* 2014.07.15, 5
Tervetės regioninis parkas = *Tėrvetės* (*Tėrvetė*)	Tērvete	*ŠK* 2014.06.14, 1
Ūdrišių valsčius = *Ūdryšių* (*Ūdryšiai*)	Ūdrīši	*ŠK* 2014.08.06, 9
Zuolitūdės tragedija = *Zolitūdė* [tekstā locījumu formas Ģ. *Zuolitūdės*; L. *Zuolitūdėje*]	Zolitūde	*ŠK* 2014.02.15, 1

Tabulā apkopoti 24 vārdu savienojumi ar toponīmiem, no kuriem pareizi atveidoti 16, piemēram, *Īle* (*Ylės mūšis*), *Mārupe* (ja neņem vērā vārdu kārtu – pareizāk būtu *Marupės miestas* 'Mārupes pilsēta'), *Svariniai* (*Svarinių valsčius*). Taču 8 gadījumos toponīmi atveidoti kļūdaini vai nav atveidoti, līdz ar to savienojumos un tekstā netiek locīti. Rīgas mikrorajona nosaukumā *Zolitūde* nepareizi atveidots burts *o*, kas latviešu valodā parasti tiek izrunāts kā divskanis *uo*. Taču, atveidojot šo nosaukumu *Zuolitūdė*, nav ņemts vērā nosacījums, ka tā tiek darīts tikai pašcilmes vārdos, bet šis ir svešcilmes vārds, kuru izrunā ar īso patskani *o*. Jāsaka gan, ka šāda tipa kļūda ir ļoti reta (vēl viens gadījums ir konstatēts pasaules vietvārdu vārdnīcā, kur iekļauta forma *Buolderaja* [PV 2006: 77]), biežāk notiek pretēji – netiek atveidots *uo* tur, kur tas būtu jādara.

No Latvijas kultūretnogrāfisko reģionu nosaukumiem laikrakstā *ŠK* publikācijās konstatēti trīs, no kuriem divi – *Latgala* un *Vidžemė* – minēti virsrakstos, tāpēc jau analizēti [Kvašīte 2016: 279]. Šajā gadījumā jāpievērš uzmanība Latvijas rietumdaļas – Kurzemes – nosaukumam *Kuržemės regionas*. Lai to pareizi atveidotu, salikteņa otro komponentu *-zeme* lietuviešu valodā aizstāj ar ekvivalentu *-žemė* resp. *Kuržemė* (pēc analoģijas ar *Vidžemė*) (sal. *Vietovardžių šaknys su priebalsiais* s, z, c *lietuviškais atitikmenimis nekeičiamos: rašoma* Augstkalnė *(ne* Augštkalnė, *plg.* aukštas*),* Svitenė *(ne* Švitenė, *plg.* Švitinys*),* Zemytė *(ne* Žemytė, *plg.* žemė*),* Vilcė *(ne* Vilkė*). Iš tradicijos* ž *rašoma tik Latvijos dalių pavadinimuose:* Augšžemė, Kuržemė, Vidžemė, Žiemgala (Vietvārdu saknes ar līdzskaņiem *s*, *z*, *c* netiek aizstātas ar lietuviešu ekvivalentiem [..]. Pēc tradīcijas *ž* raksta tikai Latvijas daļu nosaukumos..) [Baluodė, Garšva 1985: 66]. Savukārt abās latviešu-lietuviešu vārdnīcās kā pirmā fiksēta forma *Kuršas* [LLKŽ 1977: 743; 2003: 803] (sal. lietuviešu-latviešu vārdnīcās *Kuršas*, *Kuržemė* [LLV 1964: 850; 851; LLV 1995: 602]). Lietuviešu valodnieks Jons Kabelka (*Jonas Kabelka*) ir uzsvēris, ka *[..] Kuršių ir vakarinių lyvių gyventa sritis dabar vadinama la.* Kurzeme*, arba* Kursa *(labai retai), lie.* Kuržemė*, arba* Kuršas *[..]* (Apgabalu, kuru apdzīvoja kurši un rietumu lībieši, tagad sauc la. *Kurzeme* vai *Kursa* (ļoti reti), lie. *Kuržemė* vai *Kuršas*) [Kabelka 1987: 8]. Tātad priekšroka lietuviešu valodā būtu jādod formai

Kuržemė, ja runa ir par reģionu mūsdienu izpratnē. Tieši tāds lietojums ir konstatēts *ŠK*. Savukārt citos dažādu žanru tekstos, tāpat kā vārdnīcās, dominē vietvārds *Kuršas*, kurš iederētos, runājot par Kurzemi vēsturiskā kontekstā.

Vienā no *ŠK* tekstiem konstatēts Latgales reģiona daļas nosaukums, kurš vienīgais no visiem reģionu nosaukumiem nav pareizi atveidots lietuviešu valodā (ir ieguvis tikai lietuviešu valodas lietvārda galotni, taču arī tā nav precīza) – *Dienvidlatgalė*. Lai to lietuviskotu, būtu jāpārtulko salikteņa pirmais komponents un jāaizstāj forma *Latgale* ar tradicionālo *Latgala – Pietų Latgala*.

Analizējot toponīmus *ŠK* publikācijās, nevar nepievērst uzmanību lietuviešu valodas deminutīvu *miestelis* 'pilsētiņa' (sal. *miestas* 'pilsēta') un *kaimelis* 'mazs ciems, ciemiņš' (sal. *kaimas* 'ciems') lietojumam. Vārds *pilsēta*, pēc Konstantīna Karuļa domām, *ir saliktenis, kura pirmajā daļā* pils *(sk.) un otrajā daļā* sēta, *kas cilmes ziņā saistīta ar* sēta *'žogs' (sk.)*[13] .. [Karulis 1992 (II): 50]. Savukārt vārds *ciems* ir saistīts ar *lš.* kiemas *'pagalms, lauku māja, ciems'*, kaimas .. *Pamatā ide.* *kei- *'atrasties, nometne, mītne' atv.* *keim- .. *Vārda* ciems *sākotnējā nozīme tātad 'nometne, mītne'. Latviešu valodā bijusi arī vārda paralēlforma* *kaims, *no kā* kaimiņš *(sal.* ciems : ciemiņš*)* .. [Karulis 1992 (I): 171]. Šie nomenklatūras vārdi konstatēti savienojumos ar vairākiem toponīmiem. *Pamatojoties uz Latvijas Republikas likuma „Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvoto vietu statusa noteikšanu" (06.06.1991.) 10. pantu, Latvijā ir tikai divi apdzīvotu vietu tipi: pilsētas un lauku apdzīvotas vietas – ciemi un viensētas* .. [Rapa 2014: 26]. Taču, kā liecina *ŠK* materiāls, to atveidē nav konsekvences – šie nomenklatūras vārdi var variēt savienojumos ar tiem pašiem toponīmiem pat viena teksta ietvaros, piemēram, *Ozolniekų miestas* un *Ozolniekų miestelis* (= *Uozuolniekų*).

Pētījuma kopā ir arī 4 pagastu (lietuviski *valsčius*) nosaukumi, taču bieži vien tie konstatēti plašākās vārdkopās. Šajā sakarā ir jāpievērš uzmanība arī nomenklatūras vārdam *novads*[14]. Par *novada* vārdu latviešu valodā ir bijis ne mazums diskusiju: *Ieskatoties mūsu valodas iespējās dziļāk, varam secināt, ka vārds „novads" jaunveidojamo administratīvi teritoriālo vienību nosaukšanai nemaz nav peļams. Tas tikai stiprina senākā lietojuma tradīcijas. Lai jēdziens būtu tiešām nepārprotams, vārdam „novads" jākļūst par oficiālu terminu, tātad jāizveido atbilstoša definīcija un jāapstiprina. Daudzi jau izveidotie novadi rāda, ka tauta šo vārdu arī jaunajā nozīmē jau ir pieņēmusi* [Blinkena 2017: 292]. Šī raksta pirmpublicējums bija 2004. gadā, bet *[N]o 2011. gada 3. janvāra Latvija ir iedalīta 110 novados un 9 republikas pilsētās* [V]. Kā uzsver Laimute Balode un Ojārs Bušs, .. *vārds* novads, *mūsdienās rakstot par Latvijas ģeogrāfiju, tiek lietots divās pamatnozīmēs: 'Latvijas vēsturiski etnogrāfiskā teritoriālā dalījuma lielākā vienība (piemēram,* Kurzeme, Latgale*)' un 'Latvijas mūsdienu administratīvā iedalījuma mazākā vienība (piemēram,* Auces novads, Strenču novads*)')* [Balode, Bušs 2015: 8]. Vērojumi liecina, ka šis administratīvi teritoriālā iedalījuma termins

[13] Ar norādi *sk.* K. Karulis marķē vārdus, kuru cilme skaidrota vārdnīcā. Citētajos fragmentos saglabāts autora stils.

[14] To varētu uzskatīt par reālijas – administratīvi teritoriālā dalījuma vienības – nosaukumu, tāpēc analizēts 4. sadaļā.

sagādā grūtības lietuviešu valodā. Tas redzams arī *ŠK* materiālā – dažos gadījumos tas tulkots kā *kraštas* (*Dagdos krašto Svarinių valsčius*, *Kraslavos krašto Kaplavos valsčius*), citur saglabāts bijušais termins *rajonas* (Lietuvā tāds administratīvais dalījums ir spēkā arī tagad). *ŠK* (to varētu teikt arī par citiem Lietuvas preses izdevumiem) var konstatēt termina *novads* atbilsmes *regionas*, *kraštas*, *rajonas*, arī *valsčius*, tāpēc reizēm ir grūti saprast, par kādu Latvijas administratīvi teritoriālo vienību patiesībā ir runa. Vēl viens tulkojuma variants – *savivaldybė* 'pašvaldība' – konstatēts gan tīmekļa vietnē [Ž], gan *ŠK* (*Alūksnės savivaldybė*). Tas atspoguļo jēdzienu sajaukumu, jo vārdi *novads* un *pašvaldība* nosauc atšķirīgas reālijas – teritoriju un tās pārvaldes institūciju. Viena no iespējām izvairīties no pārpratumiem būtu diferencēt nozīmes: lai nosauktu lielāko vienību, lietot terminu *regionas*, bet mazāko – bezekvivalenta terminu *nuovadas*.

Kā patstāvīgas nominācijas vienības izanalizētajos avotos konstatēti 15 dažādu Latvijas pilsētu un apdzīvotu vietu nosaukumi, starp kuriem pēc biežuma dominē galvaspilsētas nosaukums (vien virsrakstos *Rīga* minēta 11 reizes [sk. Kvašīte 2016]), taču tekstos konstatēti vēl citi toponīmi (galvenokārt oikonīmi; sk. 4. tabulu).

4. tabula

Toponīmi (pēc alfabēta atbilstoši atveidei)

Lietuviešu valoda	Latviešu valoda	Avots
	Pareizi atveidoti	
Alūksnė	Alūksne	*ŠK* 2014.05.02, 10
Bauskė	Bauska	*ŠK* 2014.11.18, 10
Bulduriai	Bulduri	*ŠK* 2014.07.26, 5
Daugpilis	Daugavpils	*ŠK* 2014.02.19, 2
Gulbenė	Gulbene	*ŠK* 2014.11.22, 12
Jūrmala	Jūrmala	*ŠK* 2014.07.26, 5
Latgala	Latgale	*ŠK* 2014.10.18, 16
Liepoja	Liepāja	*ŠK* 2014.01.16, 12
Majuoriai	Majori	*ŠK* 2014.07.26, 5
Ryga	Rīga	*ŠK* 2014.05.16, 9
Valmiera	Valmiera	*ŠK* 2014.02.19, 2
Vecaucė	Vecauce	*ŠK* 2014.07.05, 5
Vidžemė	Vidzeme	*ŠK* 2014.07.19, 1
	Nepareizi atveidoti	
Baltezeris = *Baltezeras*	Baltezers	*ŠK* 2014.07.26, 5
Vainodė = *Vainiuodė*	Vaiņode	*ŠK* 2014.07.15, 5

4. tabulā ir gan tradicionālas formas, gan pareizi atveidoti toponīmi, tikai divi nosaukumi atveidoti nepareizi. Viens no tiem ir oikonīms *Vaiņode* (nav atveidots mīkstinātais līdzskanis *ņ* un jau iepriekš aprakstītais burts *o*), otrs ir hidronīms *Baltezeris*. Pasaules vietvārdu vārdnīcā fiksētā forma *Baltezeras* [PV 2006: 46] atbilst jaunākajām atveides tendencēm – galotne *-s* arī salikteņos ir jāatveido ar *-as*. Salīdzinot to ar otro hidronīmu – upes nosaukumu *Lielupė* –, redzama principiāli atšķirīga pieeja to atveidei.

Lai gan strukturāli abi hidronīmi ir salikteņi, kuru pamatkomponenti ir nomenklatūras vārdi *ezers* vai *upe*, taču vienā gadījumā atveidots tikai ezera nosaukums, bet otrajā upes nosaukums papildināts ar lietuvisku nomenklatūras vārdu (*Lielupės upė*).

3. Simboliskie nosaukumi

Pavisam *ŠK* konstatēti 19 simboliskie nosaukumi, no tiem virsrakstos bija 3 (sk. Kvašīte 2016). Šī onīmu grupa ir ļoti neviendabīga gan pēc nosaucamajiem objektiem, gan pēc formas, to sastāvā ir toponīmi un antroponīmi, kā arī apelatīvi, tostarp svešvalodu – angļu un latīņu (sk. 5. tabulu).

5. tabula

Simboliskie nosaukumi (pēc alfabēta atbilstoši atveidei)

Lietuviešu valoda	Latviešu valoda	Avots
	Pareizi atveidoti	
Anima [mišrus choras]	*Anima* [jauktais koris]	*ŠK* 2014.05.27, 6
BrainStorm *Brainstorm* [muzikinė grupė]	*Prāta vētra* [mūzikas grupa]	*ŠK* 2014.07.05, 5 *ŠK* 2014.07.22, 2
Dzelde [moterų vokalinis ansamblis]	*Dzelde* [sieviešu vokālais ansamblis]	*ŠK* 2014.05.27, 6
Eži [regbio klubas]	*Eži* [regbija klubs]	*ŠK* 2014.09.19, 9
Garkalne-Livonia [regbio klubas]	*Garkalne-Livonia* [regbija klubs]	*ŠK* 2014.08.19, 10
Garkalnes rugby 10 [varžybos]	*Garkalnes rugby 10* [sacensības]	*ŠK* 2014.08.19, 10
Joninių nakties spalvos limuzinas [filmas]	*Limuzīns Jāņu nakts krāsā* [filma]	*ŠK* 2014.04.05, 10
Kiemturgis	*Mājtirgus*	*ŠK* 2014.01.31, 2
Kultūra [savivaldybės įstaiga]	*Kultūra* [pašvaldības iestāde]	*ŠK* 2014.01.31, 18
Latvijas pasts	*Latvijas pasts*	*ŠK* 2014.01.11, 1
Mežaparks	*Mežaparks*[15]	*ŠK* 2014.06.27, 12
Spalvotos pasakos [knyga]	*Krāsainas pasakas* [grāmata]	*ŠK* 2014.07.26, 5
Stebuklinga šalis [ledo skulptūrų festivalis]	*Brīnumu pasaule* [ledus skulptūru festivāls]	*ŠK* 2014.01.31, 18
Ventspils [krepšinio klubas]	*Ventspils* [basketbola klubs]	*ŠK* 2014.02.18, 9
Virkaus kapinės	*Virkus kapi*	*ŠK* 2014.03.18, 16
	Kļūdaini atveidoti	
Homburg Zolitude = *„Homburg Zolitūde"* [firma]	*Homburg Zolitūde* [firma]	*ŠK* 2014.02.15, 1
Ryga-2014 [užrašas ant monetos] = *Rīga-2014*	*Rīga-2014* [uzraksts uz monētas]	*ŠK* 2014.03.15, 20

[15] Šis nav simboliskais nosaukums, taču *ŠK* lietots kā tāds (par to liecina pēdiņas), tāpēc analizēts 3. sadaļā, nevis pie toponīmiem resp. urbanonīmiem.

Rudolfo palikimas = *Rūdolfo palikimas* [filmas]	*Rūdolfa mantojums* [filma]	*ŠK* 2014.04.05, 10
Varaviksne [moterų choras] = *Varavīksne*	*Varavīksne* [sieviešu koris]	*ŠK* 2014.05.27, 6

Kā liecina 5. tabulas dati, *ŠK* dominē sporta klubu, to rīkoto sacensību un mūzikas kolektīvu nosaukumi, kā arī dažādu mākslas darbu vai to reprezentēšanas sarīkojumu nosaukumi. 14 simboliskie nosaukumi, lai gan ir dažādi pēc struktūras, atveidoti pareizi, savukārt 5 nosaukumos konstatētas kļūdas – galvenokārt nav saglabāti latviešu valodas burti, kā tas atšķirībā no citiem onīmiem būtu jādara (*Rīga*, *Rūdolfs*, *Varavīksne*, *Zolitūde*). *ŠK* konstatētas trīs atšķirīgas tās pašas mūzikas grupas nosaukuma formas: angļu valodā *Brainstorm* un *BrainStorm*, latviešu valodā *Prāta vētra* (tekstā skaidrota to izvēles motivācija un priekšrocības). Savukārt kapu nosaukums ir pilnībā lietuviskots resp. vietvārds atveidots un locīts, bet nomenklatūras vārds *kapi* aizstāts ar lietuvisko ekvivalentu *kapinė*s. Lai gan Dobeles novada Bērzes pagasta kapu nosaukums tiek lietots kā simboliskais nosaukums, šāds lietuviskojums ir pamatots. Tulkoti tiek arī filmu, grāmatu, festivālu nosaukumi [plašāk par simbolisko nosaukumu lietojumu sk. Kvašytė 2012: 433–441].

4. Reāliju nosaukumi

ŠK rakstos par tautas un sabiedriskās dzīves reālijām sauc valsts un pārvaldes institūcijas, naudas vienības, apbalvojumus, administratīvi teritoriālās vienības, personas pēc statusa vai pienākumiem, tautas svētkus u. tml. (sk. 6. tabulu; lai būtu vieglāk orientēties, šajā tabulā par pamatu ir ņemtas latviešu valodas formas, jo reāliju nosaukumi lietuviešu valodā tiek dažādi atveidoti).

6. tabula

Reāliju nosaukumi (pēc latviešu valodas alfabēta)

Latviešu valoda	Lietuviešu valoda	Avots
Dome	*Rygos dūma*	*ŠK* 2014.02.15, 1
Jāņi [filma *Limuzīns Jāņu nakts krāsā*]	*Joninės* [filmas *Joninių nakties spalvos limuzinas*]	*ŠK* 2014.04.05, 10
Lats	*Latas*	*ŠK* 2014.01.10, 1
Latvijas Banka	*Latvijos bankas*; *Latvijos centrinis bankas*	*ŠK* 2014.06.04, 7 *ŠK* 2014.01.11, 1; 2014.03.15, 20
Latvijas Lauksaimniecības Universitāte	*Latvijos žemės ūkio universitetas*; *Latvijos valstybinis žemės ūkio universitetas*	*ŠK* 2014.07.05, 5
Latvijas Satiksmes ministrija	*Latvijos transporto ministerija*	*ŠK* 2014.11.12, 1
Novads	*Regionas*, *kraštas*, *valsčius*, *savivaldybė*[16]	

[16] Avotus sk. 2. resp. toponīmu sadaļā.

Premjere	*Premjerė*	*ŠK* 2014.04.04, 1
Rīgas apgabaltiesa	*Rygos apygardos teismas*	*ŠK* 2014.02.15, 1
Rīgas lietuviešu vidusskola	*Rygos lietuvių vidurinė mokykla*	*ŠK* 2014.02.19, 2
Rīgas starptautiskā lidosta	*Rygos tarptautinis oro uosto*	*ŠK* 2014.11.12, 1
Santīms	*Santimas*	*ŠK* 2014.01.10, 1
Saeima	*Latvijos Seimas*	*ŠK* 2014.05.09, 1
Triju Zvaigžņu ordenis	*Trijų žvaigždžių garbės ordinas*	*ŠK* 2014.07.26, 5

Reāliju nosaukumi (to konstatēts 14) atšķirībā no simboliskajiem nosaukumiem parasti tiek tulkoti, ja vien nepieder pie bezekvivalenta leksikas, kā *Saeima* un *dome* [par tiem plašāk sk. Kvašytė 2012]. Taču *ŠK* rakstos tie ir aizstāti ar Lietuvā pieņemto analogu nosaukumiem *seimas*, *dūma*. Daļēji par tādiem varētu uzskatīt arī administratīvi teritoriālā iedalījuma vienības nosaukumu *novads* (par tā atveides dažādību jau bija runa toponīmu sadaļā). Saliktie institūciju nosaukumu tulkojumi, kā redzams tabulā, mēdz variēt, piemēram, *Latvijos žemės ūkio universitetas*, *Latvijos valstybinis žemės ūkio universitetas* 'Latvijas [Valsts] Lauksaimniecības Universitāte', *Latvijos bankas*, *Latvijos centrinis bankas* 'Latvijas [centrālā] banka'. Līdzīgi arī ordeņa nosaukumā lietuviešu valodā parādās papildelements – *Trijų žvaigždžių garbės ordinas* 'Triju Zvaigžņu [goda] ordenis'. Savukārt amata nosaukums *premjere* (liet. *premjerė*), kas raksturīgs brīvākam saziņas stilam, šajā kopā iekļauts tāpēc, lai pievērstu uzmanību, ka Latvijā Ministru kabinetu vada Ministru prezidents, bet Lietuvā – ministrs priekšsēdētājs (liet. *Ministras pirmininkas*). Ministrijas nosaukumu precīzāk būtu bijis atveidot *Latvijos susisiekimo* (nevis *transporto*) *ministerija*.

Secinājumi

Lai vispusīgi izanalizētu *ŠK* rakstu materiālu, nosaukumi, kas atklāj saikni ar Latviju, iedalīti divās dažāda apjoma grupās: 1) onīmi (sīkāk aplūkoti visi to paveidi – antroponīmi, toponīmi un simboliskie nosaukumi) un 2) sabiedriskās dzīves reāliju nosaukumi.

Būtiskas antroponīmu lietojuma *ŠK* kļūdas ir avotvalodas formā lietoti resp. lietuviski neatveidoti (un līdz ar to tekstos nelocīti) vārdi un uzvārdi, kā arī nepareizi atveidoti divskanis *o*, garie patskaņi saknēs un fināles *-ers* galotne vīriešu uzvārdos.

Analizējot toponīmus, skartas arī dažas terminoloģijas problēmas – nomenklatūras vārda *novads* atveidošana lietuviešu valodā, kā arī apdzīvotu vietu nomenklatūras vārdu *miestas* un *kaimas* deminutīvu *miestelis*, *kaimelis* izvēles motivācija un nepieciešamība.

Simbolisko nosaukumu analīze parādīja, ka tulkoti tiek, piemēram, filmu, grāmatu, festivālu nosaukumi, savukārt sporta klubu, mūzikas grupu u. tml. nosaukumi saglabāti avotvalodas formā (tiesa gan, no kļūdām izvairīties neizdodas – parasti nelieto burtus ar latviešu valodas diakritiskajām zīmēm). Reāliju nosaukumi reizēm tiek aizstāti ar Lietuvā pazīstamiem analogiem, citos gadījumos – tulkoti, taču var tikt papildināti ar nevajadzīgiem (avotvalodā neesošiem) vārdiem.

Kopumā jāsecina, ka atveides kļūdas ir vērojamas visās *ŠK* valodas vienību grupās, taču arvien biežāk onīmi vispār netiek atveidoti lietuviešu valodā, bet saglabāti avot-

valodas formā. Tā kā rodas arvien vairāk onīmu kļūdainas atveides lietojumgadījumu, acīmredzot rakstu autori (un redakcija) sākuši vairāk uzmanības pievērst saturam, bet mazāk rūpēties par formu (izteiksmi). Nevar noraidīt arī vienas otras korektūras kļūdas iespēju, taču, ja tas pats vārds vairākas reizes konstatēts nepareizi atveidots, tā ir acīmredzama kļūda.

LITERATŪRA

Balode, L., Bušs, O. *No Abavas līdz Zilupei*. Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2015. 304 lpp.

Baluodė, L., Garšva, K. Latvijos gyvenamųjų vietų vardų lietuviškieji atitikmenys. *Kalbos kultūra* 49. Vilnius, 1985, pp. 63–73.

Blinkena, A. Novads, vietkopa, apvads...? *Caur vārdu birzi* II. Darbu izlase. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 2017. 292 lpp.

Bušs, O. Okazionālie jaunvārdi publicistikas tekstos funkcionālā skatījumā. *Linguistica Lettica* 2. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1998, 38.–42. lpp.

Girdenis, A. Ne tik pravardžiuojame, bet ir kalbą gadiname. *Respublika*. 2007.11.05.

Kabelka, J. *Latvių kalba*. 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Mokslas, 1987. 340 p.

Kalnača, A. Verba formas un to funkcijas laikrakstu virsrakstos. *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2006, 170.–176. lpp.

Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1992. I sēj. 638 lpp. II sēj. 671 lpp.

Kazlauskaitė, R. Spalvų pavadinimai Janio Akuraterio apysakos „Kalpa zēna vasara" vertimuose į lietuvių kalbą. *Valoda – 2010. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XX. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule", 2010, 128.–141. lpp.

KTŽ – Gaivenis, K., Keinys, S. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990. 278 p.

Kvašīte, R. Etnonīms *latviai* laikraksta „Šiaulių kraštas" virsrakstos. *Valoda – 2015. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XXV. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule", 2015, 275.–284. lpp.

Kvašīte, R. Latviešu īpašvārdi laikraksta *Šiaulių kraštas* virsrakstos. *Valoda – 2016. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XXVI. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule", 2016, 271.–280. lpp.

Kvašytė, R. Latvių grožinė literatūra lietuviškai (1990–2012 m.). *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 18. *Tekstų skaitymai*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2014, pp. 81–107.

Kvašytė, R. *Tarp Lietuvos ir Latvijos: lingvistinės paralelės. Starp Lietuvu un Latviju: lingvistiskās paralēles*. Straipsnių rinkinys. Rakstu krājums. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2012. 570 p.

Liepa, D. *Latvijas preses valoda*. Rīga: LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts", 2011. 295 lpp.

Liepa, D. Virsrakstu lietojums preses tekstos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 17 (1). Liepāja: LiePA, 2013, 143.–152. lpp.

LLKŽ 1977 – Balkevičius, J., Kabelka, J. *Latvių-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1977.

LLKŽ 2003 – *Latvių-lietuvių kalbų žodynas*. Sud. ir ats. red. A. Butkus. Kaunas: Aesti, 2003. 821 p.

LLV 1964 – Bojāte, A., Subatnieks, V. *Lietuviešu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1964.

LLV 1995 – Balode, L., Balkevičs, J., Bojāte, A., Subatnieks, V. *Lietuviešu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1995.

LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*. Vilnius: Mokslas. I t., 1985; II t., 1989.

PV – *Pasaulio vietovardžiai. Europa*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2006. 895 p. Pieejams: http://pasaulio-vardai.vlkk.lt/europa/

Rapa, S. *Ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi latviešu toponīmijā*: promocijas darba kopsavilkums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. 92 lpp.

Saukāne, I. Preses tekstos lietoto individuālo darinājumu semantiskās grupas. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 11: rakstu krājums. Liepāja: LiePA, 2007, 234.–241. lpp.

Smiltniece, G. (1). Abreviatūras preses izdevumu virsrakstos. *Par lietvārdu latviešu valodā*. Rakstu krājums. Liepāja: LiePA, 2016, 89.–96. lpp.

Smiltniece, G. (2). Īpašvārdi preses izdevumu virsrakstos. *Par lietvārdu latviešu valodā*. Rakstu krājums. Liepāja: LiePA, 2016, 97.–106. lpp.

V – *Vikipēdija* [tīmekļa enciklopēdija]. Pieejams: https://lv.wikipedia.org

VLKK – *Rekomendacija dėl autentiškų asmenvardžių gramatinimo*. Available: http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/protokoliniai-nutarimai/rekomendacija-del-autentisku-asmenvardziu-gramatinimo

VPSV – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Sast. aut. kol. V. Skujiņas vad. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Valsts valodas aģentūra, 2007. 623 lpp.

VSŽ – *Vertimo studijų žodynas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, [b. g.]. 207 p.

Ž – *Žodynas*. Available: https://www.zodynas.lt/zodynai/latviu-lietuviu/

Квашите, Р. Теория и практика передачи иностранных личных имен на литовский и латышский языки. *Вопросы ономастики*. 2018. Т. 15. Nr. 1, с. 155–167. Available: http://onomastics.ru/en/content/2018-volume-15-issue-1

Dite LIEPA
(Latviešu valodas aģentūra)

Ar ķermeni saistītās metaforas mūsdienu publicistikā

Summary
Embodied Metaphors in Today's Journalism

The article uses cognitive metaphor theory and its concepts that are related to embodied metaphors: the so called embodiment, embodied mind, embodied experience, embodied understanding. As it is explained, the metaphorical transfer in the examples is based on our knowledge and embodied experience; abstract processes and concepts are compared to the way a human body functions. The article analyses various examples taken from the written media (2017–2018) which feature embodied metaphors. Such means of expression seem rather unusual and non-traditional in the Latvian media environment.

The article analyses examples where gaining a new job or experience is treated as loss of virginity, divorce or actions caused by external circumstances is treated as castration, and unfair reproach is treated as figurative rape. Such metaphors have to be taken into account; however, they are not always clear and understandable, nor is their use always justified

Key words: *embodiment, embodied mind, embodied experience, embodied understanding, metaphors, cognitive science*

*

2018. gada 25. janvārī Daugavpils konferencē nolasītā referāta „Ar seksualitāti saistītā leksika mūsdienu publicistikā" (*Sexuality-related vocabulary in today's journalism*), nosaukums, gatavojot rakstu, ir ticis precizēts. Raksta tapšanā tika izmantota kognitīvā metaforu teorija un tās jēdzieni, kas saitīti ar ķermeņa darbību raksturojošām metaforām – tā saucamais ķermeniskums, ķermeniskais prāts, ķermeniskā pieredze un izpratne (*embodiment, embodied mind, embodied experience, embodied understanding*), kas nav uztverami tikai kā seksualitāte.

Kognitīvā pieeja skaidro metaforas un valodas attiecības: no kognitīvas semantikas perspektīvas metafora pati par sevi nav valodiska, bet gan pirmsvalodiskās un nevalodiskās pieredzes izpausme. Tātad, lai saprastu metaforas, nepieciešams pieredzes fons un tās specifiskās struktūras, uztveres principus ieskaitot. Lasot publicistikā (presē, interneta portālos) sastopamās metaforas, nevar saprast metaforiskās leksēmas nozīmi, ja trūkst attiecīgās jutekliskās bāzes un pieredzes fona.

Kognitīvā semantika – nozīmes teorija – uzsver subjekta (tā ķermenisko pieredzi ieskaitot) un valodas lietojuma situācijas, kā arī attiecīgā kultūras konteksta primāro lomu nozīmes piešķiršanas aktā.

Ķermeniskums, ķermeniskā pieredze, ķermeniskais prāts ir jēdzieni, par kuriem sāk runāt jau kognitīvās zinātnes meklējumu pirmsākumos, tomēr pēdējo divdesmit gadu laikā ķermeniskā pieredze kļuvusi par starpdisciplināru priekšmetu, kura pētnie-

cība saistīta ar lingvistisku, loģiku un filozofiju. Lai dziļāk un precīzāk izskaidrotu un izprastu sarežģītu domāšanas procesu, valodu un metaforu rašanos, viena no hipotēzēm norāda uz prāta un ķermeņa mijiedarbību." [Kalve 2011: 143]

Gandrīz visu piemēru metaforisko pārnesumu motivē mūsu zināšanas un ķermeniskā pieredze. Abstrakti procesi un jēdzieni tiek salīdzināti ar mūsu ķermeņa darbību. Kā atzinis LU profesors valodnieks Andrejs Veisbergs, cilvēka ķermenis ir ļoti parocīgs, turklāt ķermenis ir elementāra visiem zināma lieta. Un, protams, viegli saprast, ka ķermeņa funkcionēšana ir atkarīga no tā daļu stāvokļa un koordinācijas. [Veisbergs 2008: 273] Izmantojot bioloģiskās pasaules jēdzienus, šķietami sarežģīti cilvēka dzīves norišu procesi vairs nešķiet tik sarežģīti, tie kļūst saprotami, paredzami, kontrolējami un izskaidrojami.

Anna Kalve, pētot konceptuālo metaforu, norādījusi, kā zināšanas par ķermeni – ķermeniskā pieredze un izpratne – palīdz sistematizēt zināšanas par abstraktām lietām un motivē metaforu rašanos. [Kalve 2011: 143]

Konceptuālās metaforas pētnieks Reimonds Gibss (*Raymond W. Gibbs Jr.*), kas specializējies kognitīvajās zinātnēs un eksperimentālajā psiholingvistikā, savā darbā „Ķermeniskums un kognitīvā zinātne" to raksturo plašāk: „Cilvēku subjektīvā un ķermeņa darbībā iegūtā pieredze ir daļa no valodas un domas fundamentālā pamata. Kognīcija rodas, ķermenim saskaroties ar fizisko, kulturālo pasauli, un tā ir jāpēta, ņemot vērā dinamisko mijiedarbību starp cilvēkiem un vidi. Cilvēku valoda un domas rodas no ķermeniskām darbībām, kas tiek atkārtoti piedzīvotas noteiktās sakarībās un iegrožo pastāvīgo inteliģento uzvedību. Kognīcija nav jāuztver kā pilnībā iekšēja, simboliska, matemātiska un no ķermeņa nodalīta parādība; tā vietā pētniekiem būtu jāpievērš uzmanība tam, kā valodu un domu (kā kopumā, tā arī atsevišķos aspektos) no tām nenodalāmi veido ķermeniskas darbības." [Gibbs 2005: 9]

Rakstā analizēti vairāki 2017. un 2018. gada publicistikā atrastie piemēri, kuros ķermeniskā pieredze izmantota metaforās. Tās Latvijas mediju vidē, šķiet, visai neierastas un netradicionālas.

Nevainības zaudēšana

Mūziķis un raidījuma vadītājs Andris Kivičs brīvdienu žurnālā „Vakara Ziņas" rubrikā „Slavenību dzīve" rakstā ar šķietami poētisku un pedagoģisku virsrakstu „Vakaros stāstu meitām pasakas" žurnālistam stāsta: „Šobrīd ļoti daudz strādāju. [..] Atklāšu, ka *esmu zaudējis nevainību* [šis un turpmākie – raksta autores slīpinājumi], kļūstot pirmo reizi mūžā par izklaides pasākumu organizatoru „Sunset Lounge Riga" restorānā. Pats pirmais pasākums, ko organizēju, ir restorāna gada jubileja. Mani var apsveikt ar jaunu darbu!" [Kivičs 2017: 6]

Andris Kivičs uzticētos jaunos darba pienākumus raksturo kā nevainības zaudēšanu.

Vēl šo savdabīgo metaforu 2017. gada vasarā iecienījis arī muzikologs Dāvis Eņģelis portālā „Delfi" izveidojot četru rakstu sēriju, kas tapusi sadarbībā ar Latvijas Nacionālās operas simfonisko orķestri. Informācija LNSO tīmekļvietnē vēstī: „LNSO sadarbībā ar portālu DELFI vasarā aizsāka akciju „Klasiskās nevainības zaudēšana", kurā aicināja sabiedrībā pazīstamas personas pirmoreiz apmeklēt klasiskās mūzikas koncertu, tādējādi gūstot jaunu pieredzi.

Pirmā saruna portālā „Delfi" publicēta 2017. gada 26. jūlijā „Klasiskās nevainības zaudēšana. LNSO sarunājas ar Edgaru Bāliņu" (Pieejams: http://www.delfi.lv/kultura/news/music/klasiskas-nevainibas-zaudesana-lnso-sarunajas-ar-edgaru-balinu.d?id=49072727). 4. augustā *nevainību zaudē* fitnesa treneris Kristaps Vilde (Pieejams: http://www.delfi.lv/kultura/news/music/klasiskas-nevainibas-zaudesana-nr2-pirmo-reizi-uz-operu-fitnesa-treneris-kristaps-vilde.d?id=49106147), 11. augustā – ēdienu blogere Linda Vilmansone (Pieejams: http://www.delfi.lv/kultura/news/music/klasiskas-nevainibas-zaudesana-nr3-lnso-satiek-jaunu-klausitaju-edienu-blogeri-lindu-vilmansoni.d?id=49130317), bet 18. augustā – autosportists Jānis Baumanis. (Pieejams: http://www.delfi.lv/kultura/news/music/klasiskas-nevainibas-zaudesana-4-lnso-satiek-jaunu-klausitaju-autosportistu-jani-baumani.d?id=49151733%20)

Nevainības zaudēšana ir saistīta ar jaunu darba pieredzi un vēl nebijušiem, tātad neierastiem iespaidiem, kas gūti, klausoties simfoniskās mūzikas koncertu.

Vīriešu kastrācija

Kastrēšana un apgraizīšana ir konkrētas ķirurģiskas manipulācijas, kas turpmākajos piemēros tiks pārnestas uz abstraktu zināšanu lauku par radošu profesionālo darbību, ģimenes dzīvi, šķiršanos utt.

Žurnāliste Agnese Meiere intervē teātra režisoru Alvi Hermani, kurš ir sašutis, ka rietumu vīrieši ir sevi *izkastrējuši*: „Mūsdienās tiek apgraizīts avantūrista un mednieka gēns, kas vīriešiem vēsturiski piemitis. [..] Jaudīgiem vīriešiem ar neapvaldītu fantāziju vairs nav, kur izvērsties." [Meiere 2017: 12] Šajās metaforās radošu izpausmju iegrožošana tiek saistīta ar apgraizīšanu un kastrēšanu, A. Hermaņa vārdiem runājot, – mākslinieks tiek radoši traumēts. Eksistence turpinās, taču jau ar ierobežotām vai traumētām vīrišķās identitātes izpausmēm.

Kastrācijas metaforu savās dzīves atziņās *iecienījuši* arī citi vīrieši. Mēneša izdevuma „Sporta Avīze" galvenais redaktors Ingmārs Jurisons jēdzienu *kastrācija* piemērojis savstarpējo attiecību risinājumam, kad, akli paklausot vadības rīkojumam, no darba tiek atlaists pieredzējis un sabiedrībā iecienīts sporta žurnālists. Radušās izjūtas žurnālists raksturo koncentrēti un kodolīgi jau redaktora slejas virsrakstā „Kastrācija. Neiesmilkstoties". Runa ir par publisku skandālu starp sporta žurnālistu Armandu Puči un Kontinentālās hokeja līgas komandas Rīgas „Dinamo" padomes priekšsēdētāju Juri Savicki. Šī konflikta kulminācija notika 2017. gada 13. jūlijā, kad telekompānija MTG, iespējams, J. Savicka spiediena ietekmē, no darba atbrīvoja vienu no saviem labākajiem žurnālistiem Armandu Puči. I. Jurisons, raksturojot konflikta situāciju, izmanto jēdzienu *kastrācija*, piemērojot alegoriju ar suņu dresēšanu: „Nieka četru mēnešu laikā, kopš MTG bizness Baltijā nomainīja saimniekus, iepriekš iedibinātie skandināvu mediju standarti jau bija izvēdināti no telpām un galvām, un uz paklāja aizsauktā vietējā TV vadība sāka uzklausīt komandas: balsi, ķepu, kost..." Sarūgtinājums ir milzīgs, un žurnālists to arī neslēpj. „Diemžēl [..] televīzijas vadība bija gatava atteikties no sava labākā produkta [..], par nemēģinot to pasargāt. *Ļauties kastrācijai, pat neiesmilkstoties*." [Jurisons 2017: 2]

Šajā tekstā sastopams vēl viens lingvistiskās jaunrades paņēmiens – valodas spēles izmantojums, proti, izmantojot vienādus sākumburtus trīs *k* (*kastrācija – koncepcija – kontracepcija*) un fonētisko līdzību (vārdi atšķiras tikai ar vienu zilbi) starp jēdzieniem *koncepcija – kontracepcija*, tiek apzināti panākts neparastuma efekts.

Par kastrāciju runā arī vīrieši, aprakstot savu šķiršanās pieredzi un izjūtas, kas radušās pēc ģimenes izjušanas. Portālā Delfi 11.01.2018. publicēts raksts ar neierastu un pat šokējošu virsrakstu „Sistēma emocionāli *kastrē* vīriešus: daudzbērnu tēvs kritizē pastāvošo matriarhāta kārtību" (Pieejams: http://www.delfi.lv/calis/jaunumi/sistema-emocionali-kastre-viriesus-daudzbernu-tevs-kritize-pastavoso-matriarhata-kartibu.d?id=49625839). Raksta varonis Andris ir trīs bērnu tēvs, uzņēmējs, kurš nodarbina padsmit darbinieku un katru rītu mostas ar izaicinājumu – atgūt savus bērnus. Viņš ir oficiāli šķīries un jau aptuveni trīsarpus gadus cīnās, lai divi no viņa bērniem pastāvīgi dzīvotu pie viņa. „Tā ir *emocionāla kastrēšana* – no vīrieša pāri vairs nekas nepaliek – tikai sēklinieki un kuņģis, piedodiet, bet šādu teicienu kaut kur dzirdēju, un tas ir ļoti patiess," savos pārdzīvojumos dalās Andris.

Līdzīgi savas izjūtas žurnālistei Evijai Haukai portālā „TV NET" 29.01.2018. raksturo Gints, kurš vairākus gadus cīnās par savām tiesībām pilnvērtīgi iesaistīties divu bērnu aprūpē. „Sistēma emocionāli kastrē vīriešus, tāpēc nav brīnums, ka ir daudz bezatbildīgu vīriešu, kas padodas un necīnās," noslēgumā saka Gints. (Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/770642-sistema_kastre_viriesus)

Emocionālā izvarošana

Visi līdzšinējo metaforu autori bija vīrieši. Starp citētajiem autoriem nav nevienas sievietes, kuras savu fizisko izjūtu raksturošanai būtu izmantojušas ķermeņa metaforas. Arī nākamajā piemērā par izvarošanu portalā TV NET 07.02.2018. rakstā „„Bērns ir norakstīts." Stāsts, ko Valters negribēja stāstīt" žurnāliste Evija Hauka citē mācītāju Andri Vilemsonu. (Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/772168-berns_ir_norakstits_stasts_ko_valters_negribeja_stastit). Mācītājs Andris Vilemsons bērnu psihoneiroloģiskajā slimnīcā „Ainaži" kalpo vairākus gadus un uzskata, ka ir notikusi slimnīcas un vadītājas Ilonas Balodes nomelnošana. „Tiesībsargs Jansons bez problēmām ar saviem izteikumiem var nospļaudīt un *emocionāli izvarot* cilvēkus uz aizdomu pamata."

Pētnieks R. Gibss norāda: „Tādu metaforu kā „make the fur fly", „back-bite", „snap at", „bite someone's head off" un „jump down someone's throat" izcelsme meklējama dzīvnieku pasaules vardarbīgo izpausmju novērojumos, īpaši izceļot kaprīzo, nevajadzīgi naidīgo darbības būtību noteiktās situācijas kontekstā. Raksturojot runātāju lingvistiskās darbības ar jebkuru no šīm frāzēm, tiek dots nepārprotams mājiens, ka šī persona saasināti reaģē uz kāda cita indivīda sacīto vai darīto. Turpretī „Eat your heart out" un „cut off your nose to spite your face" pamatā ir pavisam citāda vardarbīga rīcība – kā viena, tā otra metafora pauž milzīgās sāpes, kuras indivīdam nākas piedzīvot pašam savas rīcības dēļ." [Gibbs 2005: 102]

Iespējams, ka izmantojot rakstā citētos jēdzienus *nevainības zaudēšana, kastrācija, izvarošana* kā sadzīves metaforas tiek pārkāpts kāds tabu – ilgus gadus, raksturojot šādās situācijas, tika izmantoti eifēmismi. (Eifēmisms – vārds vai teiciens, ko lieto tabu vārda, vulgārisma vai cita ētisku vai citu iemeslu dēļ ierobežoti lietojama vārda vietā, piemēram, *doties uz labākiem medību laukiem* 'nomirt'. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga, LU LVI, 2007, 101. lpp.)

Bioloģisku tiešumu, operatīvu iejaukšanos vai fizisku vardarbību raksturojoši vārdi nav ikdienas leksikas sastāvdaļa. Par šādiem tematiem nav pieņemts runāt plašā klau-

sītāju vai lasītāju lokā, pārspriežot šos jautājumus pie kafijas tases vai braucot sabiedriskajā transportā. Sabiedrībā šie jēdzieni līdz šim vairāk tikuši lietoti tiešā nozīmē, nenospriegojot tos ar pārnesuma slodzi.

Iespējams, mūsu sabiedrība kļūst arvien izglītotāka un vairāk rietumnieciska, vairs nekautrējoties no kādreiz neierasto jēdzienu izmantošanas sadzīviskās metaforās. „Tabu pastāv, lai to neievērotu. Vārdu semantiskā nozīme šķiet esam sekundāra. Galvenā nozīme ir, ka tabu vārdi apzīmē aizliegumu, sociālu spēku, kas ierobežo indivīda brīvu rīcību, arī nepiedienīgumu, kādu citu sociālu noteikumu attiecībā uz to, kas ir pieļaujama uzvedība cilvēkiem, kuri vēlas būt sociāli akceptēti. Tabu neievērošana, atkarībā no konteksta, izsaka dažādas lietas par cilvēku, kas to dara." [Džozefs 2008: 116]

R. Gibss norāda: „Antropologi dažādās kultūras vidēs ir atklājuši, kā daudzus vienkāršus ķermeniskās pieredzes veidus ietekmē lokālās kultūras zināšanas un prakse. Tiek atzinīgi novērtētas ķermenim piemītošās simboliskās īpašības – cilvēki piešķir kulturālu nozīmi ķermeņa darbībām, piemēram, elpošanai, sarkšanai, menstruācijām, dzemdībām, dzimumaktam, raudāšanai, smiekliem, kā arī atkarībā no mainīgiem kultūras kontekstiem atšķirīgi novērtēti ķermeņa izdalījumi (piemēram, asinis, sperma, sviedri, asaras, fekālijas, urīns, siekalas). Sarežģītāku ķermeņa pieredzi, sākot ar nerviem, izvarošanu, AIDS līdz pat sāpēm un spīdzināšanai, antropologi ir pētījuši, lai atklātu saiknes starp ķermeniskumu un kulturālo nozīmi." [Gibbs 2005: 36–37]

Tā ka, patīk vai ne, ar šādām metaforām ir jārēķinās. Ir gan viens *bet*. Ne vienmēr šīs metaforas ir skaidras, saprotamas, ne vienmēr to eksistence ir attaisnojama. Tā jutos, kad 2017. gada decembra žurnālā „Santa" redaktore Santa Anča priecājas par kādu interesantu un iedvesmojošu tikšanos, pēc kuras saka „Mani mīļākie ir vārdi – lai tev būtu *sekss ar dzīvi*. [..] Un tam nav nekāda seksuāla zemteksta, tas bija patiess satikšanās brīnums." [Anča 2017: 4] Vai redaktore ir domājusi, ka dzīve ir bauda? Bet varbūt skaidrojuma nav? Un tas arī vienmēr nav jāmeklē?

Valodas filozofe Īva Kiteja (*Eva F. Kittay*) rakstā Par „„vīriem" un metaforām: Šekspīrs, ķermeniskums un dokumentu skapis" saka: „Uzskats, ka ķermeniskums ir visu vai gandrīz visu metaforu pamatā, vedina domāt, ka metaforas jānoformulē, balstoties uz tēlu shēmām un ka tās ieņem vadošo lomu starp poētiskajām metaforām. Tomēr pastāv divi iemesli, kāpēc šis uzskats ir problemātisks. Pirmkārt, ir metaforas, kuras lielā mērā balstās ķermeniskumā, tomēr tās neatbilst Gibsa un citu kognitīvās semantikas pētnieku aprakstītajām tēlu shēmām. Kā piemēru var aplūkot metaforu, kuru es dzirdēju Martas Greiemas dejas uzveduma beigās – kāds vīrietis savam draugam sacīja: "Nu tu esi zaudējis savu Martas Greiemas nevainību (*Now you are no longer a Martha Graham virgin*)." Grūti iztēloties, kādu tēla shēmu vajadzētu piemērot šīs metaforas izpratnei, lai arī tā ir gan viegli uztverama, gan arī nepārprotami balstīta ķermeniskajā pieredzē. Mūsu kultūras izpratne, kas nevainības zaudēšanu saista ar ieiešanu agrāk nepazītas baudas pasaulē, nevis, piemēram, sāpēm vai liegumu doties svētītā laulībā, nodrošina, ka gan runātājs, gan arī mērķauditorija metaforu uztver vienādi." [Kittay 1997]

Pagaidām par konkrētu ķermeņa metaforu sistēmu latviešu plašsaziņas līdzekļu tekstos runāt nav iespējams. Ļoti daudzveidīgs un plašs ir gan situācijas konteksts, gan metaforu savdabīgais lietojums, iespējams, arī neierastums.

LITERATŪRA

Anča, S. Redakcijas vēstule. *Santa* 2017. Nr. 12, 4. lpp.

Džozefs, Dž. Ē. Valoda un politika. Rīga: Zinātne, 2008, 116. lpp.

Gibbs, R., *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge University Press 2005.

Jurisons, I. Kastrācija. Pat neiesmilkstoties. *Sporta avīze*. 08.2017., 2. lpp.

Kalve, A. Ķermeniskā pieredze un ķermeniskās izpratnes loma koncetuālās metaforas izpētē. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 15(I). Liepājas Universitāte 2011, 143.–149. lpp.

Kittay, E. Of „men" and metaphors: Shakespeare, embodiment, and filing cabinets. *Creative thought: An investigation of conceptual structures and processes. Washington, DC: American Philosophical Association,* 1997, pp. 375–402. Pieejams: http://evafederkittay.com/wp-content/uploads/2014/11/On-Shakespeare-and-Filing-Cabinets.pdf) https://philpapers.org/rec/KITOMA

Kivičs, A. Vakaros stāstu meitām pasakas. *Vakara Ziņas*. 11.08.2017., 6. lpp.

Meiere, A. JRT pie dzemdību nama. Viss ir citādi, nekā izskatās. *Ieva*. 30.08.2017. (Nr. 35), 10.–14. lpp.

Veisbergs, A. Pagātnes un šodienas latviešu politiskā metafora. *Valodniecības raksti 2*. Rīga, Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008, 266.–279. lpp.

Renata LUKOŠIENĖ
(Šiauliai University)

Definitions of Trees in English, Lithuanian, and Russian Dictionaries

Summary
Definitions of Trees in English, Lithuanian, and Russian Dictionaries

The paper focuses on the investigation and comparison of definitions of trees from English, Lithuanian, and Russian explanatory dictionaries. Three dictionaries were selected for the study – the first edition of the *Macmillan English Dictionary* (*MED*), the fourth edition of the *Dictionary of Modern Lithuanian* (*DML*), and the fourth edition of the *Explanatory Dictionary of the Russian Language* (*EDRL*) by S. I. Ozhegov and N. Yu. Shwedova. The article sets out to achieve the following objectives: to determine the most common types of definitions preferred by the dictionaries, to ascertain what features of a particular world fragment are reflected in the meanings of the analysed words, to compare and contrast English, Lithuanian, and Russian definitions of trees. The scope of the research is 310 definitions denoting names of trees: 89 examples from *MED*, 114 from *DML*, and 107 from *EDRL*. The collected examples were analysed by employing comparative analysis, componential analysis, descriptive analytical, and calculation methods.

Key words: *explanatory dictionary, lexicographic definition, names of trees*

Santrauka
Medžių definicijos anglų, lietuvių ir rusų kalbų žodynuose

Šiame straipsnyje analizuojamos ir lyginamos medžių definicijos, surinktos iš aiškinamųjų anglų, lietuvių ir rusų kalbų žodynų, tokių kaip *Macmillan English Dictionary*, *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* bei S. I. Ožegovo ir N. J. Švedovos *Aiškinamojo rusų kalbos žodyno*. Darbo tikslui pasiekti buvo iškelti šie uždaviniai: nustatyti, kokie žodžių reikšmių aiškinimo būdai yra dažniausiai vartojami pasirinktuose žodynuose; išsiaiškinti, kokie pasirinkto pasaulio fragmento požymiai yra atspindėti nagrinėjamų žodžių reikšmėse, bei palyginti angliškas, lietuviškas ir rusiškas medžių definicijas. Tyrimo metu buvo išnagrinėta 310 pavyzdžių: 89 definicijos iš *Macmillan* žodyno, 114 iš lietuvių ir 107 iš rusų kalbų žodynų. Surinkti pavyzdžiai tiriami gretinamosios analizės, komponentinės analizės, aprašomuoju analitiniu ir skaičiavimo metodais.

Prasminiai žodžiai: *aiškinamasis žodynas*, *leksikografinė definicija*, *medžių pavadinimai*

*

Introduction

The present paper focuses on the investigation and comparison of definitions of trees from English, Lithuanian, and Russian explanatory dictionaries. Three dictionaries have been chosen for the study – the first edition of the *Macmillan English Dictionary*, the fourth edition of the *Dictionary of Modern Lithuanian* (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*), and the fourth edition of the *Explanatory Dictionary of the Russian Language* by S. I. Ozhegov and N. Yu. Shwedova (*Толковый словарь русского языка* С. И. Ожегова и Н. Ю. Шведовой).

Dictionaries and lexicographic definitions have been investigated by linguists for many years, however, there is little research that concentrates on the comparison of English, Lithuanian, and Russian dictionaries and, in particular, definitions of words denoting trees. Nakutienė [2010], for example, compares linguistic and semiotic characteristics of the *Merriam-Webster Dictionary* and the *Dictionary of Modern Lithuanian*. Linguistic features of the *Oxford Advanced Learner's Dictionary* and the online version of Ozhegov's explanatory dictionary are analysed by Leščinskij [2013]. Lukošienė compares definitions of trees in the *Macmillan English Dictionary* and the *Oxford English Dictionary* [2013a, 2013b] and in the *Macmillan English Dictionary* and the *Dictionary of Modern Lithuanian* [2017].

The *Macmillan English Dictionary* (hereinafter *MED*) is considered one of the best dictionaries of the 21st century. The first edition of the dictionary published in 2002 soon became one of the most popular learners' dictionaries around. The dictionary won two prestigious awards, from the English Speaking Union (HRH The Duke of Edinburgh English Language Book Award, 2002) and from the British Council (Innovation Award, 2004) [http://www.macmillandictionaries.com/features/how-dictionaries-are-written/med]. This dictionary contains over 100,000 references with 30,000 idioms and phrases.

The *Dictionary of Modern Lithuanian* (hereinafter *DML*) is one of the fundamental works of modern standard Lithuanian. As the preface of the dictionary states, it is a one-volume, explanatory, normative dictionary for a wide range of readers. To cite Keinys [2004: 83], *"The dictionary is a work of general universal standardisation. It is meant for Lithuanians all over the world and people of other nationalities who need Lithuanian for one or another purpose"*. The dictionary has more than 74 thousand words and nearly 50 thousand dictionary articles.

The *Explanatory Dictionary of the Russian Language* (hereinafter *EDRL*) is also a one-volume, normative dictionary intended for a wide circle of readers. It can be used by learners of the Russian language and those who are proficient in it and refer to the dictionary in order to clarify and supplement their knowledge [Ожегов, Шведова 1999: 2]. The dictionary contains 80,000 words and phrasal expressions.

The scope of the research is 310 definitions denoting names of trees: 89 examples from *MED*, 114 from *DML*, and 107 from *EDRL*.

The paper sets out to achieve several basic objectives. First of all, the research aims to determine the most common types of definitions preferred by the chosen dictionaries. Second, it is attempted to ascertain what features of a particular world fragment are reflected in the meanings of the analysed words. Finally, the research seeks to compare and contrast English, Lithuanian, and Russian definitions of trees.

To achieve the above-mentioned objectives, different methods of research have been applied in the work. The collected examples have been examined by employing comparative analysis, componential analysis, descriptive analytical, and calculation methods.

As the article focuses on the investigation of lexicographic definitions, it is expedient to define what a definition is and how definitions are classified. One of the fundamental tenets of traditional lexicography is that the meanings of all lexical items can be expressed by means of a paraphrase in the same language, that is, definition [Béjoint 2000: 195].

"Definition is understood as a compressed description of monosemantic words or meanings of a polysemantic word with the help of specially selected and systematically arranged lexical units" [Kartashkov, Kartashkova 2010: 182]. To cite Cline [2015: online], *"a definition is any group of words or symbols designed to explain the meaning of some other word or symbol"*.

According to Béjoint [2000: 198], the most prestigious type of definition is the analytic, intentional, Aristotelian definition. *"Lexicographers see the Aristotelian definition as the hallmark of their trade: the best lexicographer is the person who can compose the best definitions of that type"* [ibid].

There are quite a number of papers devoted to the classification of definitions. Kartashkov and Kartashkova [2010: 182], first of all, distinguish two types of definitions: lexico-semantic and grammatical only, the former decomposing the meaning or the meanings, the latter pointing to the part-of-speech reference of the word and its syntactic function. Within lexico-semantic definitions they distinguish the following types: descriptive, transformational-descriptive, synonymic, negative and combined definitions. Lithuanian linguists Tekorienė and Maskaliūnienė [2004: 64] suggest six patterns of meaning explanations: 1) by means of descriptive definitions or paraphrases; 2) by full-sentence definitions built on the typical syntactical pattern of the word defined; 3) with the help of synonymous words; 4) by describing the thing which the word designates, i.e. by encyclopaedic description; 5) by means of cross-references; 6) sometimes two kinds of definitions may be used in conjunction. Nevertheless, three types of word meaning explanations have been used in lexicography for many years: descriptive definition, synonym, and reference. The main and most common explanation of meanings is descriptive definition [Jakaitienė 2005: 79]. The latter classification will be applied in this paper.

Research results

The investigation of the collected data has revealed that descriptive definitions are the most widespread for names of trees in the analysed dictionaries, e.g. *birch* 'a tall tree with thin branches and an outer layer that comes off in thin strips like paper', *beržas* 'lapuotas medis balta tošimi (Betula)', *берёза* 'лиственное дерево с белой (реже темной) корой и с сердцевидными листьями'. The *Dictionary of Modern Lithuanian* and the *Explanatory Dictionary of the Russian Language* very often provide encyclopaedic information, such as scientific taxonomies. The Lithuanian dictionary also adds Latin names of the trees it defines. For example, *migdolas* 'erškėtinių šeimos šiltųjų kraštų vaismedis, vedantis pūkuotus sausus vaisius su raukšlėtu kauliuku (Amygdalus)', *миндаль* 'южное дерево или кустарник сем. розоцветных, с плодами – светлыми удлинёнными орехами, а также сами орехи'. According to Wnęk and Bendoraitytė-Vnęk [2012: 85], the term 'encyclopaedic information' is used to denote a kind of lexicographic information that should be primarily available in an encyclopaedia, rather than in a dictionary. However, Dibrova asserts that, in explanatory dictionaries, descriptive definition may include encyclopaedic elements [Диброва 2002: 432]. Gudavičius [2000: 70] notes that explanatory dictionaries also have more pragmatic goals and one of them is the identification of biological, zoological, etc. realia. This goal justifies the use of Latin terms in dictionaries.

It has been noticed that ten fruit trees are not described by a separate definition in the *Macmillan English Dictionary*. They are included in the descriptive definitions of the fruits produced by those trees [Lukošienė 2017: 29], e.g. *apple* 'a hard round fruit that is white inside and has a smooth green, yellow, or red skin, which is called peel when it has been removed. The middle part of the apple containing the seeds is called the core. Apples grow on *apple trees*'; *orange* 'a round fruit that has a hard orange-coloured skin called peel, and that divides into parts called segments. It grows on an *orange tree*'. Other words defined in this way are: *fig*, *lemon*, *olive*, *papaya*, *peach*, *pear*, *pecan*, and *plum*. However, names of other fruit trees are defined by means of a descriptive definition, e.g. *cherry* (or *cherry tree*) 'a tree that produces cherries', *citrus* (or *citrus tree*) 'a tree that produces fruit such as oranges or lemons'.

The Lithuanian and Russian dictionaries describe all the fruit trees and indicate their specific features to produce fruits, cf. *obelis* 'erškėtinių šeimos vaismedis (Malus)', *apelsinas* 'rūtinių šeimos šiltųjų kraštų vaismedis, vedantis oranžinius sultingus, saldžius arba sadžiarūgščius vaisius (Citrus sinensis)', *vyšnia* 'vaismedis, vedantis tamsiai raudonas rūgščias uogas su apvaliu kauliuku (Cerasus); jo uoga; *яблоня* 'фруктовое дерево сем. розоцветных с шаровидными сладкими или кисло-сладкими плодами', *апельсин* цитрусовое дерево, а также сочный ароматный кисло-сладкий плод его с мягкой кожурой оранжевого цвета', *вишня* 'плодовое дерево сем. розоцветных с сочными темно-красными плодами, а также плод его', etc.

Synonymic definitions have also been found in the analysed dictionaries. Three words in the *MED* are defined with the help of a synonym: *gum*, *gum tree* 'a eucalyptus tree', *pawpaw* 'a papaya', *linden* (*mainly AmE*) 'a lime tree'. The *DML* and the *EDRL* have more definitions of this type: nine in *DML* and 12 in *EDRL*, e.g. *apelsinmedis* 'augalas apelsinas', *blindė* 'toks gluosnis', *epušė* 'drebulė', *karklas* 'toks krūminis gluosnis (Salix)', *virbis* 'toks gluosnis (Salix pentandra)', etc; *ветла* 'белая (серебристая) ива', *ольховник* 'тоже, что ольшаник', *папайя* 'тоже, что дынное дерево', *смоковница* 'тоже, что инжир', *тута, тут* 'тоже, что тутовое дерево', etc. According to Béjoint [2000: 198], the use of a synonym is not a definition at all; it is used because it is economical, but it only sends the user back to another entry.

Sometimes syncretic ways of definition are observed. Consider the following examples: *rowan* 'a small tree that produces bright red berries: mountain ash', *mountain ash* 'a tree with bright red-orange fruit that grows mainly in northern countries: rowan'. As can be seen in the examples, an explicit descriptive definition and a synonym are used in conjunction. The *DML* and the *EDRL* also use this pattern of definition, e.g. *kėnis* 'spygliuotis parkų medis pilka žieve, kaip menturis išsišakojusia kūgiška laja, balteglė (Abies)', *lakmedis* 'lakingasis žagrenis, iš kurio dervingų sulčių gaminamas japoniškas lakas (Rhus verniciflua)'; *дынное дерево* 'тропическое дерево с желтовато-зелёными плодами, напоминающими дыню, папайя', *явор* 'дерево сем. кленовых, белый клён'.

It has been observed that some definitions are circular, e.g. *almond* 'a small tree with pink flowers that produces almonds', *palm* 'a palm tree or a large plant similar to a palm tree'; *figmedis* 'figos augalas', *vaismedis* 'vaisinis medis'; *фига* 'фиговое дерево, а также плод этого дерева'. As noted by Kemerling [2011: online], *"a circular definition uses the term being defined as part of its own definition, it can't provide any useful*

information; either the audience already understands the meaning of the term or it cannot understand the explanation that includes that term".

The table below shows the distribution of types of definitions of the words denoting names of trees that have been found in the analysed dictionaries.

Table 1

Types of Definitions in *MED*, *DML*, and *EDRL*

Types of definitions	MED	DML	EDRL
Descriptive	95%	82%	78%
Synonym	3%	8%	16%
Descriptive and a synonym	2%	10%	4%
Reference			2%

As can be seen in the table, the most common definition in all three dictionaries is of a descriptive type. Other patterns of definitions – synonymic and the combination of descriptive and synonymic definitions – are rarely used. One word defined by means of reference has been discovered only in the Russian dictionary (*EDRL*): *ёлочка* '*см.* ёлка'.

The semantic structure of definitions is determined applying the linguistic method of componential analysis, which analyses words into their meaning components (semes). The seme is the reflection of separate features of the things and phenomena of reality [Gudavičius 2007: 25].

All the words denoting names of trees have the common seme (the genus) "tree" and are also distinguished from each other by differential features (semes) which describe trees more specifically.

The differential part of the definitions of trees includes components of meaning referring to the size of a tree, description of leaves, flowers, wood, branches, bark, stems, roots, fruit, seeds, nuts, berries, thorns, the location where the tree grows, and what a tree or its part is used for [Lukošienė 2017: 30].

The research has revealed that equivalent meanings very often differ by one or more semantic features – semes. One language captures certain features of trees in the meaning of the word, while the other does not. As Gudavičius [2000: 165–166] explains, different languages have different views of the world. Linguistic view of the world is embodied in the meanings of linguistic units as an outcome of categorisation of the world.

The comparison of English, Lithuanian, and Russian definitions shows that sometimes all three dictionaries describe the same tree in a very similar way. For example, *bay*, *bay tree* 'a tree with leaves that are used as a herb in cooking'; *lauras* 'šiltųjų kraštų medis kvapiais lapais, vartojamais prieskoniams (Laurus)'; *лавр* 'южное вечнозелёное дерево или кустарник, душистые листья к-рого употр. как специя'. All these definitions are of a descriptive type. The differential part of these definitions includes components of meaning referring to the description of leaves (lapai; листья) which are used in cooking. However, the Lithuanian and Russian dictionaries also emphasise the location where this tree grows, i.e. in warm, southern countries.

There are many cases when the dictionaries choose to emphasise different features of the same tree. To illustrate, *eucalyptus* 'a tall tree originally from Australia with leaves that do not fall in winter. It produces oil that is used in medicines'; *eukaliptas* 'sparčiai augantis didžiulis šiltųjų kraštų medis (Eucalyptus)'; *эвкалипт* 'достигающее гигантских размеров южное дерево (а также кустарник) сем. миртовых, древесина, кора и листья к-рого являются ценным промышленным и лекарственным сырьём'. As we can see from the given examples, the Lithuanian definition is much shorter. All three definitions describe the size of the tree (tall; didžiulis; достигающее гигантских размеров), where the tree grows (Australia; šiltieji kraštai; южное). However, the English definition also includes the description of leaves (that do not fall in winter) and what this tree produces (an oil that is used in medicines). The Russian definition emphasises the name of a family the tree belongs to (семья миртовых) and what its parts (wood, bark and leaves) are used for.

Conclusion

Having examined the collected definitions, it is possible to conclude that descriptive definitions turned out to be the prevailing pattern for names of trees in the analysed dictionaries. Other patterns of definitions – synonymic and syncretic – are rarely used. Synonymic definitions are more common in the *Explanatory Dictionary of the Russian Language*, whereas syncretic definitions (the combination of descriptive and synonymic definitions) are used more frequently in the *Dictionary of Modern Lithuanian*. One instance of cross-referencing has been discovered in the *EDRL*. The *DML* and the *EDRL* often add scientific details of the trees they define, i.e. the species the tree belongs to. In addition, the *DML* often provides the Latin name. A few cases of circularity, i.e. when a definition uses the word to be defined, have been observed in the definitions from all three dictionaries. We may generalise that unification of the definitions of the words belonging to the same semantic field is not always maintained.

Almost all the investigated English, Lithuanian, and Russian definitions have the traditional structure – "per genus proximum et differentiam specificam", where the "genus" is the hypernym "tree" and the "differentiam specificam" part of the definitions analysed includes components of meaning referring to the size of a tree, description of leaves, flowers, wood, branches, bark, fruit and other parts of trees, the location where the tree grows, and what a tree or its part is used for.

The comparison of English, Lithuanian, and Russian definitions has revealed that equivalent meanings very often differ by one or more semantic features – semes. One language captures certain features of trees in the meaning of the word, while the other does not.

LITERATURE

Béjoint, H. *Modern Lexicography: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Cline, A. *What Are Definitions? Defining "Definition" Because the Definition of Terms Matters in Debates*, 2015. Available: http://atheism.about.com/od/logicalarguments/a/definitions.htm (accessed on 27 February, 2017).

Gudavičius, A. *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliauskoįm, 2000.

Gudavičius, A. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.

Jakaitienė, E. *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.

Kartashkov, A. N., Kartashkova, F. I. First Was Hornby: Towards the Roots of Learners Lexicography in England. Karpova, O., Kartashkova, F. (Eds). *New Trends in Lexicography – Ways of Registrating and Describing Lexis*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010, pp. 179–190.

Keinys, St. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas per penkiasdešimt metų. *Kalbos kultūra*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2004, 77, pp. 76–83.

Kemerling, G. *Definition and Meaning*, 2011. Available: http://philosophypages.com/lg/e05.htm (accessed on 26 March, 2018).

Leščinskij, R. Linguistic Features of English and Russian Dictionaries (A Comparative Study). *Santalka: Filologija, Edukologija*. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2013, Vol. 21, pp. 35–44.

Lukošienė, R. Definitions of English Nouns Denoting Names of Trees (in the *Oxford English Dictionary* and *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*). *Valoda – 2013. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XXIII*. Daugavpils: Saule, 2013a, pp. 429–436.

Lukošienė, R. Definitions of Trees in English and Lithuanian Explanatory Dictionaries. *Valoda – 2017. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums*. Daugavpils: Saule, 2017, pp. 27–33.

Lukošienė, R. Names of Trees in English Explanatory Dictionaries (*Oxford English Dictionary* and *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*). *Jaunųjų mokslininkų darbai*. № 2(40). Vilnius: BMK, 2013b, pp. 104–108.

Nakutienė, A. *Linguistic and Semiotic Characteristics of Dictionaries: the Merriam-Webster Dictionary and the Dictionary of Modern Lithuanian*. MA paper. Vilnius: Vilnius Pedagogical University, 2010.

Tekorienė, D., Maskaliūnienė, N. *Lexicography: British and American Dictionaries*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.

Wnęk, P., Bendoraitytė-Vnęk, B. Encyclopedic and Linguistic Information in Dictionaries. *Research in Multilingualism*. Kaunas: Vytautas Magnus University, 2012, pp. 82–89.

Диброва, Е. И., Касаткин, Л. Л., Николина, Н. А., Щеболева, И. И. *Современный русский язык: Теория. Анализ языковых единиц*. Ч. 1. Москва: Издательский центр “Академия”, 2001.

SOURCES

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Oxford: Macmillan Education, 2002.

Ожегов, С.И., Шведова, Н.Ю. *Толковый словарь русского языка*. Москва: Азбуковник, 1999.

Gani PLLANA, Sadete PLLANA
(University of Prishtina)

Overview of the Appeal and Development of Technical Terminology in the Albanian Areal

Summary

Overview of the Appeal and Development of Technical Terminology in the Albanian Areal

The history of appearance and development of technical terminologies in the Albanian area sheds light on the relationships they have entered into with social factors indicating what kinds of factors have prevailed in their appearance and development. Thus, for instance, at the end of the 19th century, a number of knowledge fields were stipulated by political factors, cultural and linguistic factors that are inextricably linked to our nation's efforts to arouse national consciousness through the growth of educational and cultural level of the people. Some sciences, through their fundamental special fields, probably would be among those factors that would accomplish this objective. Other factors were the opening of schools and the drafting of relevant textbooks thereby their accomplishment is to be achieved by means of written language. Therefore the first fundamental knowledge fields were embodied with them, such as mathematics, linguistics, geography. So the conceptual systems of the knowledge fields in their genesis arose on the basis of concepts, created directly and particularly for these areas. In the fields to come, other areas appeared and developed, one part on the basis of the existing fields from their differentiation such as mathematics: algebra-geometry-stereometry, from physics: mechanics-electricity-optics, another part arose on the basis of human practical activity fields such as agronomy, veterinarian, forestry, etc.

Key words: *the Albanian language, Albanian area, technical terminology, standardization*

Zusammenfassung

Ein Überblick über die Entstehung und Entwicklung der Fachterminologie im albanischen Raum

Die Geschichte der Entstehung und Entwicklung technischer Terminologien im albanischen Raum wirft ein Licht auf die Beziehungen, die sie mit sozialen Faktoren eingegangen sind, woaus hervorgeht, welche Arten von Faktoren in ihrem Auftreten und ihrer Entwicklung vorherrschten. So wurden beispielsweise am Ende des 19. Jahrhunderts eine Reihe von Wissensfeldern durch politische, kulturelle und sprachliche Faktoren festgelegt, die untrennbar mit den Bemühungen unserer Nation verbunden sind, das nationale Bewusstsein der Menschen durch das Wachstum des Bildungs- und kulturellen Niveaus zu wecken. Einige Wissenschaften waren wahrscheinlich einer der Faktoren, die dieses Ziel durch ihre grundlegenden Spezialgebiete erreichen würden. Weitere Faktoren waren die Eröffnung von Schulen und die Ausarbeitung der entsprechenden Lehrbücher, wodurch ihre Leistung durch die schriftliche Sprache erzielt werden sollte. Daher wurden die ersten grundlegenden Wissensfelder wie Mathematik, Linguistik, Geographie mit ihnen verkörpert. So entstanden die begrifflichen Systeme der Wissensfelder in ihrer Genese auf der Grundlage von Konzepten, die direkt und speziell für diese Bereiche erstellt wurden. In den kommenden Feldern erschienen und entwickelten sich andere Bereiche, wobei ein Teil auf der Grundlage der bestehenden Bereiche aus ihrer Differenzierung wie Mathematik:

Algebra-Geometrie-Stereometrie, aus der Physik: Mechanik-Elektrizität-Optik, ein anderer Teil auf der Grundlage der menschlichen praktischen Tätigkeitsbereiche wie Agronomie, Tiermedizin, Forstwirtschaft usw.

Schlüsselwörter: *albanische Sprache, albanischer Raum, Fachterminologie, Standardisierung*

*

Introduction

Starting from the state of research to date, where, as mentioned above, there are no observing studies of the terminology in the realm of the history of their formation, it would be useful to precisely undertake a study on a monographic level for the research and study of this area of terminology. On the other hand, this problem could be linked in a particular way with the formation in the course of the times of the technical terminology built on the basis of words of the native language, which are raised to the level of terms for the nomination of specialized concepts of this field. Thus, for example, a range of words can be brought forward, which we come across as early as in Buzuk's work *Meshari* (Missal) (1555), which today are used as terms also, not only directly in today's technical fields, e.g. *fuqi, forcë, bosht, rrotë, rrotullohet (rrotulluem)* (Engl. 'power, strength, axle, wheel, spinning (spinned)'), etc. As is evident primarily on this basis, Albanian terminology formations are created, alongside formations originating from foreign languages, as well as those built on the basis of authentic Albanian and of word formative models and types (term formative) thereof: *boshtor, i rrotullueshëm* (Engl. 'axial, rotating'), etc. [Pllana, 2017: 282].

Most of the terms are motivational in their conceptual content, which means that each term has a base from which it originates and just in the way the base developed, so it developed in content as well. However, one part of terms derive from common words and enter the field of knowledge according to the quality of the term, while maintaining the conceptual content, i.e. its content as a word and as a term is more or less the same. Here we are dealing with the same concepts that pass from a low conceptual level (as a word) to a higher conceptual level (as a term). Thus, for example, a number of terms in the field of construction can be considered: *derë* 'door', *prag* 'sill', *kat* 'level', *dritare* 'window (const.)', *gërmim* 'excavation', *shirje* 'threshing', *korrje* 'harvesting (agric.)'. It should be noted here that each of them developed further as *dritare* (ndërtese) and *dritare* (fryrjeje), *derë* (ndërtese) and dhe *derë* (furre); Engl: *window* (ref. to building), and *window* (ref. to air-control), *door* (ref. to building) and *door* (ref. to oven) [Pllana, 2017: 283].

The creation of basic areas of knowledge with the conceptual systems of these fields corresponded to the relevant terminology in the form of simple systems, however, the potential abilities for further development under the influence of all extra-linguistic and intra-linguistic factors led to the expansion of the bases of these fields and relevant terminologies as well as to the emergence and development of their fields and terminologies [Duro 2009: 20].

The impact of different extra-linguistic and intra-linguistic factors

The stages that different extra-linguistic and intra-linguistic factors have passed through are also related to the stages of the development of these fields and the relevant

terminologies. As far as cultural factors are concerned, they are manifested in three basic stages of the development of the system of education in our country: the lower stage, the middle, and the higher stage. These factors stipulated the levels achieved in the stages of the respective fields of knowledge and terminology. Thus, those fields and their respective terminologies have passed through three main stages until they reached their current state and the level of their highest development.

At the lower stage, which refers to the end of the 19th century until the proclamation of the independence of the country (in 1912), the emergence and development of basic areas of knowledge with relevant terminology were conditioned by the spreading of primary Albanian schools in the most part of the country, followed by seven-year schools teaching the subjects related to basic fields of knowledge, such as arithmetic, geometry, language, algebra, physics. Respectively textbooks were drafted, introducing for the first time, in addition to the ordinary lexicon, specialized terms, which constituted the basis of the scientific information of the relevant fields of knowledge. The merit of those who created these terms was very immense because, first of all, they had to be created without having any hereditary basis from the past. Their creators leaned on their own background knowledge, on conceptual systems learnt in schools abroad through the foreign languages they possessed, utilizing all the potential of the Albanian language in order to create lexical units corresponding to the respective concepts, thus raising Albanian words to the level of specialized vocabulary, namely, terms. A part of the special lexicon, both newly created words and those based on existing language substance, still remain as the foundations of terminology in the main areas of knowledge, e.g. *number, summation, division* (arithmetic); *angle, triangle, sides, circle, radius* (geometry); *noun, adjective, verb* (linguistics); *letter, root, power* (algebra); *force, size* (physics), etc.

The middle level stage includes mainly areas of knowledge with relevant terminologies, which were developed in the framework of secondary education formation. This stage marks two main phenomena: first, the expansion of conceptual component units of the basic fields, which led to the expansion in quantity and quality of lexical units (terms), and secondly, the creation of a range of new knowledge fields on different bases. Thus, new lexical units of basic fields, such as arithmetic, geometry, linguistics, were expanded, while, on the other hand, a range of other core areas were created, such as chemistry, psychology, pedagogy, economics, trade, law, anatomy, physiology. The creation of these fields was conditioned by the new political, economic, and cultural conditions in the country as well as the need to introduce them at school as separate teaching disciplines for the preparation of lower and middle level specialists in the branches of education, economy, medicine, agriculture (such as teachers, economists, doctors' assistants, middle agronomists, veterinarians, etc.).

At this stage, two large fields of knowledge may be distinguished: fields related to theory and fields related to practical activity (technique, technology). Both fields began to be differentiated later in other spheres, in which both theoretical and practical aspects got closely interlinked, such as, for example, science and technique (technology) in the fields of chemistry, agronomy, veterinary, etc.

Higher level stage in the field of science and technique (technology) is conditioned by the advancement of modern society's development. It is greatly influenced by

economic factors, e.g. admission of new technologies, and cultural ones, e.g. higher education, contacts with the world through foreign literature, etc.

Terminology studies in the Albanian area

In Albania and Kosovo, work with terminology studies started several decades later (after World War II) as compared to other Western European countries, similar to some extent to the situation of East Europe. This work was mainly focused on drafting of terminology dictionaries, based on the terminology created in different fields of knowledge in the Albanian language, under the influence of contacts with the scientific-technical literature in foreign languages (mainly Russian); it was also conditioned by the introduction of modern technologies in all spheres of human activity in Albania, like it was in any other country of the world [Pllana 2017: 1529].

In Kosovo, the work in the field of Albanian terminology, within the framework of the Federation of Yugoslavia, was limited mostly to reproduction of terminological dictionaries drafted in Albania, supplemented by terms from the Serbian language [Pllana 2017: 1529].

It should be noted that terminologists in their work focused on extensive fields of terminology problems mainly within the Albanian language framework. It can be asserted that to date no study on Albanian terminology has been undertaken for any particular field of knowledge in a wide-ranging approach through any foreign language. Therefore, it would be necessary to address a narrow field of knowledge, especially that, which is of special interest in regard of its problematic point of view, taking into account its level of approach with a foreign language (or with other languages) serving as a language standardization sample. As it has been admitted up to date, the first place among these languages is occupied by English, which nowadays has gained the status of a language spread widely and internationally all over the world. Undoubtedly, parallels of English terminology with Albanian terminology in general or one of its particular terminologies would shed some light on many problems of Albanian terminology. In particular, in the domain of similarity with the English language, there could be solved the problems concerning foreign terms and the terms translated so far.

Up to this date, in Albanian linguistic sources, as far as terminology lexicon problems are concerned, the terminology of mechanics has become a prime subject of study in monographic works, presented as a topic of dissertations, as well as being elaborated in many scientific articles. In addition, this terminology is elaborated as a lexicon of specific subfields in technical standards and is also presented in separate fragments in technical magazines [Pllana 2017: 1530].

Standardization of Albanian technical terminology

The implementation of standard issues of technical terminology should be pursued in relation to two main semantic phenomena, such as synonymy and polysemy (homonymy). Both of these semantic phenomena in the field of technical terminology should be considered in terms of the features of their appearance, unlike the general language issues. As concerns its characteristics as a semantic phenomenon in terminology, synonyms appear as doublets (pair or series of units that mark the same concept: *pre-act – opposite link – feedback)*, or as pseudo-synonyms (pair or series of units

conceptually different but accepted as the same: *density – density – density*), while homonymy is regarded in terms of polysemy (similar in form, but conceptually distant: *wing* (crane) → *wing* (airplane)).

When compiling technical terminologies, in order to establish a uniform standard, the aim is to evade synonyms and refract the homonymy by creating for each homonymous unit, accordingly, a new sign, such as: *saw* (the tool) and *saw* (sawing-machine). These processes are of primary importance, especially when working at textbook compilation, compilation of bilingual dictionaries, etc., whilst new creations load terminology with synonyms (doublets), turning synonymy into a very harmful phenomenon [Thomai, 2009: 63–72]. As noted above, the effort to minimize polysemy (homonymy) leads to the creation of both successful and unsuccessful terms, increasing the load of language sign volume; nevertheless, synonymy, as well as homonymy, sustains selection and re-evaluation of existing terms, to enter the best, the most appropriate terms that correspond to the respective concepts.

Conclusion

Given the present state of the Albanian technical terminology, characterized by intensive, though unchecked development, a focused institutional guidance by a Central Commission appears to be necessary, where operation with it as a linguistic activity needs to be organized on the following levels: national, nationwide, and international. Upon this basis, issues of absolute synonymy (binaries), which overload terminology, need to be resolved, along with the issues of relative synonymy (quasi-synonyms and pseudo-synonyms) that create confusion in scientific and technical communication reducing its quality.

The methodological scientific guidance will be performed by linguists, terminologist linguists, terminology specialists, and computer scientists specializing in the field of computational linguistics (language engineering).

Specific tasks should be set for the future, as listed below.

- Drafting of bilingual Polytechnic dictionaries (with major foreign languages, and two-three languages for small countries, mainly Albanian-Greek and Serbian-Albanian).
    a) Italian-English Polytechnic Dictionary (about 80,000 terms),
    b) German-English Polytechnic Dictionary (about 80,000 terms),
    c) Greek-English Polytechnic Dictionary (about 50,000 terms),
    d) Serbian-English Polytechnic Dictionary (about 50,000 terms).
- Drafting of a relatively large Albanian-English Dictionary (and later also with other languages) on the basis of the existing English-Albanian Dictionary.
- Expanding *The Basic Dictionary of the Basic Technical Fields*, published as a pilot dictionary (consisting of 7,000 terms) for the needs of drafting of technical standards by the Directorate of Standardization (O. Zarshati, A. Duro), further to up to 10,000–15,000 terms. The enterprise of this work will greatly contribute to drafting of technical standards and cooperation between terminologists (linguists) and specialists in different fields of knowledge and expertise.
- Drafting technical dictionaries for each technical macro-field (mechanics, agriculture, meteorology, geology, etc.), each containing 40,000–50,000 terms. In the

Albanian language, three dictionaries have been compiled and published to date in the fields of agriculture (20,000 terms), geology (10,000 terms), and mechanics (8000 terms). A further expansion of these dictionaries as well as drafting new ones in electrical engineering, etc. is set as a task for the future.

- As a short term mission, which would require coordination of research powers of Albania, Kosovo, and Macedonia, would be drafting of a technical terminology dictionary upon the basis of terms already fixed and circulated, titled *Basic Dictionary of Science and Technology* with about 10,000–15,000 fundamental terms in the basic fields of knowledge (possibly including systemic type definitions).

Finally, drafting of a coordinated plan for work with technical terminology seems necessary with the three basic Centers dealing with terminology in Tirana, Pristina, and Skopje, as well as International Terminology Centers (Infoterm, Vienna, etc.).

LITERATURE

Bejta, M. Fjalët e huaja dhe mundësitë për zëvendësimin e tyre me terma të shqipes. *Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe III, ASHSH*. Tiranë, 1989.

Berani, Sh. Gjendja e terminologjië shqipe në Jugosllavi. *Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi*. Punim nga Sesioni shkencor i mbajtur në Prishtinë më 28 dhe 29 janar 1988. Prishtinë, 1988.

Dodbiba, L. Zhvillimi i terminologjisë gjuhësore shqipe nga Rilindja e deri sot. *Konferenca e parë e Studimeve Albanologjike*, f. 183–191. Tiranë, 1965.

Duro, A. *Termi dhe fjala në gjuhën shqipe (në rrafshin e formës dhe të përmbajtjes)* QSA IGJL. Tiranë, 2009.

Duro, A. Fjala shqipe në terminologjinë e mekanikës. *Studime Filologjike*, no. 4, Tiranë, 1984.

Duro, A. *Minimizing the negative effects of homonymy in language for special purposes*. University of Vienna, 1995.

Duro, A. *Terminologjia si sistem*. Panteon, Tiranë, 2001.

Duro, A., Pllana, G. Marrëdhëniet logjike ndërmjet shenjave njëfjalëshe e togfjalëshe në terminologji. *Konferenca Shkencore Java e Albanologjisë Iap* 6/2015, 15–19 qershor 2015, Prishtinë, 2015.

Felber, H. *Terminology manual*. UNESCO and Infoterm, Paris, 1984.

Fjalor i termave themelorë të mekanikës. Tiranë, 2002.

Kole, J. Mbi ndërkombëtarizmat në gjuhën shqipe. *Studime Filologjike*, no. 3, Tiranë, 1984.

Kostallari, A. Baza popullore e gjuhës shqipe dhe i ashtuquajturi purizëm. *Studime Filologjike*, no. 2, Tiranë, 1990; të gjuhës letrare shqipe të kohës sonë. *Studime filologjike*, no. 2, Tiranë, 1970.

Leka, F. *Udhëzues për përpunimin e terminologjisë tekniko-shkencore*. Tiranë, 1983.

Leka, F. Terminologjia tekniko-shkencore dhe gjuha e sotme letrare shqipe. *Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe III, ASHSH*, Tiranë, 1989.

Leka, F. Termat dhe terminologjia shkencore. *Shkenca dhe jeta* no. 6, Tiranë, 1980.

Pllana, G. Observations on antonyms in the field of thermodynamics. *2015 4th International Conference on Language, Medias and Culture ICLMC 2015, April 9–10, 2015*, Kyoto, Japan, 2015.

Pllana, G. The study of mechanics terminology in Albanian language (In comprehensive terminology and in a special subfield). *SLATE 2015 The Asian Conference on Second Language Acquisition and Teacher Education, August 2–4, 2015*. Hiroshima, 2015.

Pllana, G., Pllana, S. A conceptual connections on a word and term level in the terminology of Theoretical Mechanics (in Albanian and English). *'trans&MOTOAUTO'12 20th International scientific and technical Conference on transport, road-building, agricultural, hoisting & hauling and military technics and Technologies 27.–29.06.2012*, pp. 3–4, Bullgari, Varna, 2012.

Pllana, G., Pllana, S. Group word terms in the terminology of the theory of mechanics in Albanian and English. *Journal of Education Culture and Society*, No. 2, 2013, Wroclaw, 2013.

Pllana, S. *Terminologjia bazë e mekanikës në gjuhët shqipe dhe angleze*. QSA, Tiranë, 2014.

Pllana, G. *Formimi i terminologjive teknike mbi bazën e leksikut të përgjithshëm*. QSA, Tiranë, 2017.

Pllana, G. *Objectives of the Standardisation of Techical Terminology Nowadays in Albanian,* WASET, June 11–12, 2017, Copenhagen, Denmark, 2017.

Sager, J. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam, 1990.

Shehu, H. Rreth fjalëve angleze ose me prejardhje nga anglishtja në gjuhën e sotme shqipe. *Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare*. Prishtinë, 2001.

Shumeli, A. *Formimi dhe funksionimi i terminologjisë së agromekanikës në shqipe në përqasje me anglishten, dis*. QSA Tiranë, 2013.

Thomai, J. Fjala, termi dhe norma gjuhësore. *Gjendja dhe zhvillimi i terminologjise shqipe-problemee detyra*. Tiranë, 2009.

Ilga MIGLA
(LU Latviešu valodas institūts)

Labības produktu nosaukumi latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās

Summary
Names of Corn Products in Latvian Monolingual Dictionaries

The present paper focuses on the methodological challenges in writing of definitions in monolingual dictionaries. Definition – explaining the meaning of a word – is the first that a language user looks for in a monolingual dictionary. The author of the paper summarizes the experience of lexicographers from different countries in defining definitions. Linguistic theories influence the practical work of lexicographers. The paper describes types of definitions suggested by some lexicographers (M. Schlaefer, R. K. Hartmann, G. James, B. Svensén, etc.). Using the examples of LLVV, LLV, and MLVV the paper shows common and different indications by definition of names of corn products in Latvian lexicography.

Descriptive definitions turned out to be the prevailing pattern in all Latvian monolingual dictionaries. Synonymic and the combination of descriptive and synonymic definitions are rarely used by explaining the meaning of names of corn products.

Key words: *monolingual dictionaries, Latvian monolingual dictionaries, the meaning of a word, types of definitions, lexicographic definitions in Latvian monolingual dictionaries, names of corn products*

*

Skaidrojošās vārdnīcas un definīcijas

Skaidrojošās vārdnīcas nozīmīgākā funkcija ir leksiskās nozīmes definēšana, jo tā ir pirmā, ko šajās vārdnīcās meklē lietotāji [Jackson, Amvela 2007: 199]. Leksikogrāfiem, izstrādājot vārdnīcu, jāņem vērā mērķauditorijas, t. i., vārdnīcas lietotāja prasības.

Neviena valodniecības teorija neiesaka kādu konkrētu metodi, kā veidot vārda nozīmes skaidrojumus. H. Henne uzsver: *„.. par definīcijas skaidrojuma veidošanas tehniku ir uzskats, ka vārdu nozīmes ir kompleksi lielumi, kuras sairušas vienkāršākās nozīmes sastāvdaļās, t. i., gramatiskās pazīmēs, turklāt tās nepārstāv ne īpašības, ne attiecības"* [Henne 1985: 238]. Vērojami vairāki mēģinājumi nosaukt un tipoloģizēt vārda nozīmes skaidrojumu veidus vārdnīcā. Leksikologs Šlēfers [Schlaefer 2009: 95] mūsdienu skaidrojošajās vārdnīcās izdala šādus skaidrojumu tipus:

1) loģiskais nozīmes skaidrojums (nosauc virsjēdzienu, kuru specifizē ar raksturīgām atšķirībām (piemēram, **janvāris** '*gada pirmais mēnesis*' [MLVV]);
2) paradigmatiskais nozīmes skaidrojums (ar sinonīmu vai retāk ar antonīmu raksturo vārda nozīmi);
3) morfoloģiski semantiskais nozīmes skaidrojums;
4) negācijas vai izslēgšanas parafrāze (skaidrojot izmanto noliegumu, piemēram, **vaļīgs** '*tāds, kas nav stingri piestiprināts, savilkts, nostiepts*' [MLVV];
5) funkciju parafrāze; tā nosauc *„gramatiskās, semantiskās vai pragmatiskās funkcijas"* [Schlaefer 2009: 96];

6) viena vārda parafrāze (nozīmes skaidrojumu veido viens sinonīmisks vārds, piemēram, **Zündholz** '*Streichholz*' [Duden];
7) locījumu parafrāze (vācu valodas skaidrojošajās vārdnīcās parasti rādīta darbības vārdiem);
8) metalingvistiskais nozīmes skaidrojums.

Citi leksikogrāfi [Tekorienė, Maskaliūnienė 2004: 64] uzsver līdzīgus veidus, kurus var izmantot, veidojot šķirkļa vārda skaidrojumu:
1) aprakstošas definīcijas vai parafrāzes;
2) teikuma definīcijas, kas veidotas uz raksturīgā sintaktiskā vārda modeļa;
3) izmantojot sinonīmus;
4) enciklopēdisks apraksts;
5) izmantojot savstarpējās atsauces;
6) dažreiz vienā skaidrojumā var apvienot divu veidu definīcijas.

B. Svensens [Svensén 1993: 117] parafrāzi – īsu pārfrāzējumu – uzskata par vienu no definīcijas tipiem. H. E. Vīgands nozīmju parafrāžu norādes vārdnīcās definē kā *„centrālas, bet tās nav izolētas norādes.."* [WLWF 2010: 648]. Leksikogrāfs lieto apzīmējumus **semantiskā parafrāze**, **nozīmes parafrāze**, **nozīmes skaidrojums** kā sinonīmiskus terminam **nozīmes parafrāžu norādes**. Vārdnīcu veidošanā bieži vien **semantiskajā parafrāzē** apvieno gan komponentu analīzi, gan prototipu semantiku, piemēram, **krēsls** '*sēdēšanai paredzēta mēbele, kas sastāv no atzveltnes un vienvietīga sēdekļa, kurš balstās (parasti) uz četrām kājām*' [MLVV]. Katrā konkrētā semantiskajā parafrāzē parādās noteikti teorētiski aizmetņi, piemēram, pazīmju semantika vai prototipu likums [Helbig 2002: 86]. Leksikogrāfijā vērojamas katrai kultūrai raksturīgas tendences: franču leksikogrāfijā dominē pazīmju semantika, angļu vārdnīcas būtiskāk ietekmē prototipu likums [Rothe 2001: 85; Rothe 2004: 75].

Savukārt R. K. Hartmanis un H. Džeimss izdala kontekstuālo definīciju (skaidro šķirkļa vārda nozīmi, izmantojot ilustratīvo materiālu) [Hartmann, James 2002: 29], enciklopēdisko definīciju [Turpat: 49], ekstensiālo definīciju (definīcija izskaidro jēdzienu, atsaucoties uz tā hiponīmiem) [Turpat: 55], intensionālo definīciju (izskaidro vārda nozīmi, kas tiek uzskatīta par hiponīmu attiecībā pret hiperonīmu) [Turpat: 75].

LLVV, LVV un MLVV Latvijas leksikogrāfijā

Rakstā uzmanība vērsta definīcijām latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās: „Latviešu literārās valodas vārdnīcā" (LLVV), „Latviešu valodas vārdnīcā" (LVV] un „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā" (MLVV). Izdevumi savā starpā nedaudz atšķiras gan pēc apjoma, gan pēc mērķauditorijas, gan pēc laika, kad rakstītas. Tās ir filoloģiska tipa vārdnīcas. LVV un MLVV atšķirībā no LLVV vairāk paredzētas plašam lietotāju lokam, tādēļ vārdnīcas aptver dažādākus leksikas slāņus. MLVV līdzās vispārlietojamai leksikai, jaunākajiem aizguvumiem un jaundarinājumiem, izplatītākajiem terminiem un sarunvalodas vārdiem ietverti arī daži mūsdienās biežāk lietotie neliterārās leksikas vārdi un atsevišķi novecojuši vārdi. Vārdu krājuma analīzei MLVV izmantots mūsdienu latviešu valodas materiāls, tikai atsevišķos gadījumos daiļliteratūra. LLVV parādīti vārdi, kas samērā bieži lietoti daiļliteratūrā un periodikā. Protams, jāņem vērā vēsturiskā situācija, kad tika rakstīta LLVV. Sarežģīti veidot vienotu vairāku sējumu vārdnīcu, kuru raksta tik ilgstošā laika posmā (vairāk nekā 20 gadus), līdz ar to mainās vārdnīcas

darbu vadītāji (J. Endzelīns, M. Stengrevica, L. Ceplītis), piedalās daudz autoru – 36. Raugoties no šāda aspekta, varētu šķist, ka rakstīt viensējuma vārdnīcu ir vieglāk. Taču, kā rāda līdzšinējā prakse, ne vienmēr tas ir tā.

Labības produktu nosaukumi LLVV, LVV un MLVV

Latvijā pārtikā plaši tiek izmantoti graudaugi, t. i., to produkti. Tādējādi visās vārdnīcās vajadzētu būt iekļautiem šķirkļa vārdiem ar labības produktu nosaukumiem.

Viens no labības pamatproduktiem ir **maize**. Šķirkļa vārds **maize** minēts visās vārdnīcās; vērojamas kopīgas iezīmes, definējot šķirkļa vārda nozīmi. Skaidrojumos uzsvērts, ka tas ir pārtikas produkts, kas cepts [LVV 2006: 615] – vai arī precizēts – cepts krāsnī [LLVV 5, 1984: 52, MLVV]. Viena no vārda **maize** nozīmēm skaidrota kā 'labība, labības graudi' (MLVV; LLVV tas papildināts ar norādi **poētisms**, LVV norāde par **pārnestu nozīmi**), citā nozīmes skaidrojumā maize pielīdzināta pārtikai, uzturam (LLVV, MLVV, LVV ar **pārnestu nozīmi**). Vārdnīcās vērojamas nelielas atšķirības skaidrojumos: uzsvērts, ka maizi cep no mīklas [MLVV], no raudzētas mīklas [LLVV 5, 1984: 52] vai no miltiem [LVV 2006: 615]. Pārsvarā skaidrojumos raksturota maizes forma: klaipa, kukuļa formā [MLVV, LLVV 5, 1984: 52,], tikai LVV tā nav norādīta. Tā kā LLVV un MLVV ir plašākas vārdnīcas, tajās kā nozīmes nianses minētas maize=mīkla un maize=darbs, kas nav fiksētas LVV.

Vārdnīcās nav atšķirību šķirkļa vārdu **baltmaize** un **rupjmaize** skaidrojumā.

Kopīgas iezīmes vērojamas arī vārda **radziņš** skaidrojumā. Vārdnīcās akcentēts, ka **radziņš** ir miltu izstrādājums [LLVV 6[2], 1987: 510, MLVV] vai arī pārtikas (parasti miltu) izstrādājums – LLVV un tā forma – neliels rags [LLVV, MLVV] vai pusmēness [MLVV, LVV 2006: 900]. Atšķirīgais definējumā ir tas, ka LVV skaidrojumu sāk, uzsverot izstrādājuma formu, bet LLVV, MLVV – no kā gatavots.

Arī šķirkļa vārda **makaroni** skaidrojumā redzamas vairākas kopīgas iezīmes. Vārdnīcās uzsvērts, ka tos gatavo no neraudzētas mīklas [MLVV, LVV 2006: 617, LLVV 5, 1984: 59], parasti kviešu miltu [LLVV, LVV], ir kaltēts [LLVV, MLVV, LVV], caurules, stieples formā [LLVV, MLVV]. Tā kā produkts ir neliels, tad LVV, raksturojot makaronu formu, pārsvarā lietota deminutīva forma – caurulīšu (arī lentīšu, zvaigznīšu u. c.) veidā [LVV 2006: 617]. Atšķirīgs ir skaidrojumu veidojums: LLVV un MLVV uzsvērts, kā pakāpeniski notiek process, LVV – kāds ir procesa galarezultāts.

Šķirkļa vārda **putra** pamatnozīmes definīcija skaidrojošajās vārdnīcās ir gandrīz vienāda – nosaukta ēdiena konsistence (pusšķidra [MLVV], šķidra vai pusšķidra [LLVV 6[2], 1987: 487, LVV 2006: 896]) un ēdiena sastāvs (putraimi vai milti [LLVV 6[2], 1987: 487, LVV 2006: 896], putraimi, pārslas vai milti [MLVV]), kā arī gatavošanas process (vārīti ūdenī, pienā vai ūdenī ar piena piedevu [MLVV, LLVV 6[2], 1987: 487], ūdenī vai pienā [LVV 2006: 896]). Tikai LLVV (kā nozīmes nianse) un LVV (kā pirmā vārda nozīme) vārds **putra** skaidrots ar sinonīmu **biezputra**. Arī MLVV vajadzēja saglabāt šo skaidrojumu (putra=biezputra), jo pārlūkprogramma *google* uzrāda vairākus tūkstošus piemēru ar šo nozīmi.

Savukārt skaidrojot vārda **biezputra** nozīmi, vārdnīcās uzsvērts, ka masa ir pabieza [LLVV 2, 1973: 86, MLVV] vai bieza [LVV 2006: 170] un parasti to vāra no putraimiem vai miltiem [LLVV 2, 1973: 86, LVV 2006: 170, MLVV].

Arī šķirkļa vārda **klimpa** definīcija vārdnīcās ir gandrīz identiska. Tas tādēļ, ka vārdam ir tikai viena nozīme – neliels, ieapaļš neraudzētas mīklas veidojums, ko vāra, piemēram, ūdenī, buljonā [MLVV, LLVV 4, 1980: 265]. LVV ir vienīgā vārdnīca, kurā nav uzsvērts, ka mīklai jābūt neraudzētai [LVV 2006: 510]. LLVV izdalīta nozīmes nianse ar skaidrojumu – neliels, ieapaļš veidojums no citiem pārtikas produktiem (piemēram, no kartupeļiem) [LLVV 4, 1980: 265].

Atšķirībā no iepriekšminētajiem šķirkļa vārdiem jaunākas vārdu nozīmes fiksētas un skaidrotas tikai MLVV. Tas arī saprotams, jo vārdnīca pieejama internetā kopš 2003. gada un pašlaik ir jaunākā latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas versija. Tā, piemēram, tikai MLVV vārdu **pasta** skaidro arī kā makaronu izstrādājumu vai kā ēdienu, kas gatavots no kāda makaronu veida. Vārdi, kas nesen vai pēdējās desmitgadēs ienākuši valodā, fiksēti tikai MLVV. Tāds vārds, piemēram, ir **lazanja** (platas, plānas makaronu plāksnītes; ēdiens, ko gatavo no šādām plāksnītēm, tās kārtojot pamīšus ar maltas gaļas vai dārzeņu slāni un pievienojot rīvētu sieru [MLVV]), kā arī vārds **muslis** (sauso brokastu veids, nosaucot tā iespējamo sastāvu) – skaidrots tikai MLVV.

Secinājumi

Kā ikvienai grāmatai, arī vārdnīcai nepieciešams savs ieinteresēts lasītājs. Pieredzējuši leksikogrāfi nemitīgi uzsver, ka definīcija – vārda nozīmes skaidrojums – jāveido, ņemot vērā vārdnīcas lietotāja perspektīvu [Atkins, Rundell 2008: 406]. Tādēļ, pirms sākt darbu pie kāda vārdnīcas projekta, jābūt skaidram mērķim, kam tā domāta: dzimtās valodas runātajam vai tādam, kuram latviešu valoda ir svešvaloda; pieaugušajiem vai arī bērniem, skolēniem; ierobežotam profesionāļu lokam, piemēram, filologiem, vai arī ikvienam valodas lietotājam u. tml. Kā uzsver H. Vīgants, definīcijā ir vieta *„inovatīviem, radošiem, oriģināliem u. tml. formulējumiem..”* [Wiegand 1984: 565].

Visās vārdnīcās iekļauti labības pamatproduktu nosaukumi. Vārdu nozīmes skaidrojumi parasti ir vienkārši un viegli uztverami (ar dažiem nelieliem izņēmumiem). Šķirkļa vārdiem, kuriem ir viena nozīme, skaidrojumos nav atšķirības vai tās ir nelielas. Šķirkļa vārdiem, kuriem ir vairākas nozīmes, skaidrojumos atšķirības ir ar lielākām vai mazākām niansēm. Atšķirīgs ir nozīmju nianšu skaits un to secība, reizēm arī to skaidrojums. LLVV, MLVV skaidrojumos parasti rāda, kā notiek process, LVV – uzsver procesa rezultātu. Latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās dominē aprakstošas definīcijas. Tikai atsevišķos gadījumos kā vārda skaidrojums izmantots sinonīms. Vairāku sējumu vārdnīcā (LLVV) vārdu semantiskais dalījums ir detalizētāks nekā viensējuma skaidrojošajā vārdnīcā. Nereti atšķirīgas ir vārdu stilistiskās norādes pie skaidrojumiem. Laika gaitā tās ir mainījušās. Jo precīzāk un sīkāk skaidrota kāda vārda nozīme, jo lielāka iespēja, ka gadu gaitā nozīmes skaidrojumā radīsies neprecizitātes nianse, tādēļ labi, ja skaidrojumā minēti vārdi *parasti* u. tml.

2016. gada 15. aprīlī Valsts valodas komisijas rīkotajā konferencē par latviešu valodas vārdnīcām komisijas priekšsēdētājs A. Veisbergs uzsvēra: *„Latviešu leksikogrāfijas vēsture ir bagāta un ievērības cienīga, tomēr mūsdienu sabiedrībā vārdnīcu loma izglītībā, kultūrā un informācijas aprites nodrošināšanā vēl nav pietiekami novērtēta”* [konference 2016]. Vienkārši, precīzi un uz lietotāju orientēti vārdu skaidrojumi palīdzētu palielināt vārdnīcu lietošanas prestižu.

AVOTI UN LITERATŪRA

Atkins, B. T., Rundell, M. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Duden – *Duden online*. Pieejams: https://www.duden.de/woerterbuch

Hartmann, R. K., James, G. *Dictionary of Lexicography*. London, New York: Routledge / Taylor and Francis, 2002.

Helbig, G. *Linguistische Theorien der Moderne*. Berlin: Weidler, 2002 (Germanistische Lehrbuchsammlung 19).

Henne, H. Prinzipien einsprachiger Lexikographie. *Probleme des Wörterbuchs*. Hrsg. von L. Zgusta. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985, S. 222–247.

Jackson, H., Amvela, E. Zé A. *Words, Meaning and Vocabulary. An Introduction to Modern English Lexicology*. Second Edition. London, New York: Continuum, 2007.

konference 2016 – *Valsts valodas komisijas rīkotā konference par godu „Latviešu valodas vārdnīcas" 70. jubilejai*. Pieejams: https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/notiks-valsts-valodas-komisijas-rikota-konference-par-godu-latviesu-valodas-vardnicas-70jubilejai-23998

LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. sēj.* Atb. red. L. Ceplītis, M. Stengrevica. Rīga: Zinātne, 1972–1996. Pieejams: http://www.tezaurs.lv/llvv

LVV – *Latviešu valodas vārdnīca*. Red. D. Guļevska, I. Rozenštrauha, D. Šnē. Rīga: Avots, 2006.

MLVV – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. LU Latviešu valodas institūts. Red. Dr. philol. I. Zuicena. Pieejams: http://www.tezaurs.lv/mlvv

Rothe, U. *Das einsprachige Wörterbuch in seinem soziokulturellen Kontext*. Gesellschaftliche und sprachwissenschaftliche Aspekte in der Lexikographie des Englischen und des Französischen. Tübingen: Niemeyer, 2001 (Lexicographica. Series Maior 108).

Rothe, U. Das einsprachige Wörterbuch als Produkt von 'Kultur': Lexikographische Definitionen und Artikelbaupläne im Licht semantischer Theorien. *Lexikografie, ihre Basis- und Nachbarwissenschaften. (Englische) Wörterbücher zwischen „common sense" und angewandter Theorie*. Hrsg. von Th. Herbst, G. Lorenz, Br. Mittmann und M. Schnell. Tübingen: Niemeyer, 2004 (Lexicographica. Series Maior 118), S. 71–87.

Schlaefer, M. *Lexikologie und Lexikographie*. Eine Einführung am Beispiel deutscher Wörterbücher. 2., durchgesehene Auflage. Berlin: Erich Schmidt, 2009 (Grundlagen der Germanistik 40).

Svensén, B. *Practical Lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making*. Oxford: Oxford University Press, 1993.

Tekorienė, D., Maskaliūnienė, N. *Lexicography: British and American Dictionaries*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.

Wiegand, H. E. Prinzipien und Methoden historischer Lexikographie. *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Hrsg. v. W. Besch, O. Reichmann, St. Sonderegger. Erster Halbbd. Berlin, New York: De Gruyter, 1984 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 2.1), S. 557–620.

WLWF – *Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung*. Bd. A–C. Hrsg. v. H. E. Wiegand et al. Berlin, New York: De Gruyter, 2010.

Елена РЕМЧУКОВА, Елена МИХЕЕВА
(Российский университет дружбы народов)

Актуализация языковых антиномий в медиатекстах с креативным заданием

Summary
Actualization of Language Antinomies in Media Texts with a Creative Purpose

The object of the present research is the polysemantic creative statement demanded by modern media in the genre of headline and advertising slogan. The polysemantic creative statement under study is regarded as a text with a "creative" purpose in the aspect of active linguistic processes reflected in the exacerbation of the basic linguistic antinomies: speaker and listener, system and language norm, code and text, informative and expressive functions of the language. The linguistic antinomies set in motion modern speech processes and they are especially active in the mass media.

Analysis of the main language antinomies revealed features of functioning of polysemy as a stylistic device consisting in actualization of such universal characteristics of language units as their ambiguity in texts with a "creative purpose" (headlines and advertising slogans) used to create an informative and at the same time expressive statement.

A polysemantic statement creates the effect of "flickering meanings", which contributes to the implementation of the informative function and forms the evaluative quality and expressiveness of a small text as a headline and an advertising slogan.

In the case of creating a pragmatically successful polysemantic statement that does not violate ethical standards, the acuteness of the conflict between the speaker and the listener as well as between the informative and expressive functions of the language is removed that helps the recipient to understand properly the "creative purpose" set by the addressee (the creator of the text) that in its turn makes it influential and provides one of the main principles of modern media language – that of dialogism.

Key words: *linguistic antinomies, asymmetric dualism of the linguistic sign, texts with a creative purpose, stylistic device of polysemy*

*

В заголовках и рекламных слоганах современных медиа широко распространено полисемантичное креативное высказывание. Закономерность его появления в современной медийной речи обусловлено тем, что оно представляет собой компактное по объему высказывание, но при этом информативно насыщенное и экспрессивное, что достигается при помощи актуализации полисемии/омонимии и креативных языковых средств, типичных для малоформатных медийных текстов. Представляется актуальным исследование полисемантичного высказывания на фоне языковых антиномий, которые приводят в движение современные речевые процессы, особенно активные в медийной среде.

Отметим, что языковые антиномии рассматриваются в лингвистике с разных точек зрения, в том числе и в аспекте, далеком от коммуникативной практики (см., например, статью S. Shaumyan "Language Antinomies and Language Operations of the Mind" [Shaumyan 2006]).

Известно, что на изменение языка, а также на интенсивность этого процесса влияют различные факторы как внешнего, так и внутреннего порядка. Еще в 20-х годах XX века в работах Е. Д. Поливанова была высказана мысль о том, что происходящие в жизни общества события оказывают определенное воздействие на развитие языка, но не непосредственное: социальные изменения не могут влиять на характер и направление языковой эволюции, хотя способны ускорять или замедлять её ход [Поливанов 2004]. Концепция Е. Д. Поливанова в 1960-х годах была развита М. В. Пановым, сформулировавшим теорию языковых антиномий: в развитии языка ключевую роль играют так называемые *антиномии* – постоянно действующие противоположные друг другу тенденции, борьба которых и является движущим стимулом языкового развития [РЯСО 1968].

Эта теория получила дальнейшее развитие в работах Н. С. Валгиной: «основа для изменений заложена в самом языке, где действуют внутренние закономерности, причина которых, их движущая сила, заключена в системности языка» [Валгина 2003: 12]. Н. С. Валгина выделила следующие антиномии:

- антиномия *говорящего и слушающего*;
- антиномия *системы и нормы*;
- антиномия *кода и текста*;
- антиномия *информационной и экспрессивной функций языка*;
- антиномия *устной и письменной форм языка* [Валгина 2003].

Именно языковые антиномии являются движущей силой различных изменений в языке, а в их основе, в свою очередь, лежит «асимметричная природа лингвистического знака» [Карцевский 1965]. Двусторонняя сущность языкового знака, характеризующегося свойством асимметрии означаемого и означающего, определяет его «интерпретируемость» как одно из важнейших свойств системно-языковых единиц. Это свойство, реализуемое в процессе функционирования языкового знака в речевом употреблении, обусловлено потенциальной возможностью выбора.

Именно в «креативном» речевом употреблении, характерном для современных медиа, накапливаются системно обусловленные инновации разного рода, постепенно меняющие сам язык, определяющие его развитие. Современная речевая деятельность в сфере медиа, понимаемых широко (включая Интернет и рекламу), имеет ярко выраженный креативный характер, который исследуется в рамках двух активно развивающихся направлений русистики – *лингвистики креатива* [см., например, Лингвистика креатива-2 2012] и *медиалингвистики* [http://medialing.spbu.ru/].

Предложенный подход предполагает описание ресурсов русского языка в аспекте взаимодействия языковой системы и речевой деятельности в различных «творческих/креативных» сферах речевой практики (современный художественный текст, СМИ, интернет-коммуникация, нейминг и т.п.), остро нуждающихся в деавтоматизации языкового знака. Лингвистические усилия говорящего направлены в этом случае на создание текста, который является не только информативно значимым, но и креативным. Выделяемым нами дифференциальным признаком данного лингвистического объекта является *креативность* преобразования единиц языка в факты речи.

Такой подход представляется перспективным с точки зрения описания лингвокреативных процессов, охватывающих современные медиатексты (в частности такие медийные мини-жанры, как заголовки и слоганы). Именно по отношению к ним О.А. Крыловой был предложен термин *тексты с креативным заданием*: «...в отличие от художественных, существуют и такие тексты (газетно-публицистические, научно-популярные, церковно-религиозные, рекламные, разговорные), которые, будучи экспрессивными, в то же время не обладают образностью в широком смысле, не создают подлинных художественных образов» [Крылова 2013: 23]. По мнению О.А. Крыловой, это понятие дает возможность принципиально дифференцировать *творческие типы текстов*, выделяя среди них 1) *тексты с образным заданием* и 2) *тексты с креативным заданием*.

Тексты первого типа – художественные, которые выполняют эстетическую функцию и которым присуща подлинно художественная образность, создаваемая не с помощью отдельных тропов или каких-либо специальных приемов, но всей системой языковых средств, в том числе и нейтральных; именно такое понимание образности находим в работах В. В. Виноградова, Г. О. Винокура, А. М. Пешковского и их последователей.

Ко второму типу относятся тексты масс-медиа, которым, как правило, не свойственна эстетическая функция, для них не характерна та многоплановость, которая характеризует художественное слово. Об образности здесь можно говорить только в узком смысле – как об использовании языковой игры и других специальных приемов, реализующих креативный потенциал языковых средств.

Именно в намеренно креативном речевом употреблении накапливаются инновации, которые в дальнейшем могут определять те или иные системные сдвиги: «Язык постоянно претерпевает изменения, все более и более накапливая свои ресурсы для адекватного выражения смысла происходящих в обществе перемен; будучи присущи самому объекту языку, антиномии как бы готовят взрыв изнутри» [Валгина 2003: 12–13].

Полисемантичное высказывание в аспекте языковых антиномий

Обратимся к анализу основных антиномий на примере интерпретации текстов с креативным заданием, для которых сформировавшимся и устойчивым жанровым признаком можно считать творческое (или в более широком смысле – креативное) использование языковых средств.

1. Антиномия *говорящий – слушающий*

Языковая антиномия *говорящий–слушающий* заключается в противопоставлении двух видов речевых действий, *продукции и рецепции*, которые вытекают из разницы задач, стоящих перед участниками коммуникации. *Говорящий* «кодирует» информацию, используя языковые знаки и правила их сочетаемости; *слушающий* оказывается перед необходимостью «разгадать» коммуникативные намерения адресата. Исход акта коммуникации не всегда предсказуем: в процессе общения двусторонность языкового знака может порождать коммуникативную неудачу (*Деньги* ***пришли*** – смысл высказывания непонятен: просят прислать деньги или сообщают о том, что деньги получены) и служить стилистическим приемом.

Как известно, асимметрия языкового знака создает условия для полисемантичности высказывания. Высказывание, в котором заложена намеренная неоднозначность его восприятия, основанная на лексической полисемии или омонимии, а также на создании окказионализма путем словообразовательной компрессии, становится господствующим в современных медиатекстах, прежде всего в заголовках и рекламных слоганах:

*Чудесное утро – **в порядке вещей!*** (слоган компании «IKEA»);

*Люди **говорят*** (слоган мобильного оператора: *говорить* 1 – акт говорения, *говорить* 2 – синоним «советовать»);

***Туалет** – лицо хозяйки* (слоган компании сантехники «Harpic»).

В заголовке статьи *«**Дорогой** Капелло! Очень **дорогой**!»* («Аргументы и факты»), в которой оглашаются подробности финансового контракта с тренером российской сборной по футболу Фабио Капелло, актуализируется несколько значений прилагательного «дорогой», то есть большая часть семантического объема слова: 1) в составе обращения; 2) *дорогой* – «стоящий больших денег»; 3) *дорогой* в переносном значении – «такой, которым дорожат; важный, ценный для кого-либо». Креативный характер заголовка усиливает и остроумная полисемантичная перекличка синтаксических конструкций.

В креативном высказывании антиномия *говорящий–слушающий*, как правило, порождает различные типы иллокутивных конфликтов.

Конфликт «информативности» и «привлечения внимания»: *говорящий* продуцирует высказывание, основные интенции которого сосредоточены в сфере привлечения внимания; с*лушающий* оказывается скорее «заинтригован», чем информирован.

«Патроны еще не кончились» («КоммерсантЪ») – в основе заголовка статьи о чемпионате мира по биатлону лежат слова из рок-песни 90-х «Кончились патроны»;

«Остров недоумения» («КоммерсантЪ») – в основе заголовка статьи о выяснении причин ареста губернатора Сахалинской области лежит название песни «Остров невезения», которую Андрей Миронов исполнял в кинофильме «Бриллиантовая рука».

Обострение конфликта «информативности» и «привлечения внимания» намеренно используется для создания этически некорректных слоганов. Слоганы ***Евросеть***, ***Евросеть – цены просто о…ть***; ***Пыль сосу за копейки*** (при этом используется и графический «обман»: слово *пыль* сливается с фоном и становится практически незаметным) нельзя считать допустимыми. Нарушая этические нормы, подобные «двусмысленности», основанные на ассоциативных связях, в основе которых лежат полисемия или омонимия, приводят к отрицательному результату, вызывают неприятие и даже отторжение у реципиентов – потенциальных потребителей.

Конфликт интенций говорящего и ожиданий слушающего: в результате этого конфликта реципиент оказывается в замешательстве, так как первичное восприятие слогана или заголовка не совпадает с основным смыслом. Так, например, заголовок *«Как я ее **отделала**»* («Аргументы и факты») заставляет предположить, что в статье говорится о физической расправе (*отделать кого-либо* (прост.) – «избить»): в сочетании с личным местоимением *ее* именно этот лексико-семанти-

ческий вариант многозначного глагола актуализируется в первую очередь, что приводит к созданию эффекта «обманутого ожидания» (ср. невозможность такого каламбурного употребления в английском языке, где лицу соответствует местоимение *she (her)*, а предмету – *it (it)*). Однако речь идет о ремонте квартиры и, следовательно, используется другое значение: «придать какой-то определенный вид путем обработки».

Конфликт креативности говорящего и консервативности слушающего является следствием предыдущего: создатель текста имеет преимущество как «творец» речевого высказывания, а слушающий должен «принять правила» предложенной языковой игры и постараться расшифровать все закодированные в высказывании смыслы. Так, в заголовке статьи *«**Хитросплетни** политики»* («КоммерсантЪ») окказионализм *хитросплетни* создан путем соединения слова *хитросплетение* и словосочетания *хитрые сплетни*. При помощи новообразования *хитросплетни* создается объемный смысл: «хитросплетение» политики произошло именно потому, что было много сплетен, эти сплетни переплелись друг с другом, что привело к появлению интриги. Таким образом, между читателем и журналистом происходит коммуникация: журналист создает «загадку», которую читатель должен разгадать, и это желание разгадать закодированный в заголовке смысл побуждает к прочтению статьи целиком.

В заголовке *«Итоги саммита были **дежавюированы**»* («КоммерсантЪ») – окказионализм *дежавюирован* создан путем соединения слов *дезавуировать* (‘объявлять о несогласии’) и *дежавю*, что позволяет автору выразить новый смысл, актуальный для содержания статьи: итоги саммита были объявлены ранее, три дня назад, поскольку новая встреча не дала ничего нового.

2. *Антиномия системы и нормы*

Антиномия системы и нормы, или антиномия *узуса и возможностей языка*, заключается в том, что возможности языковой системы значительно шире, чем принятое в литературном языке употребление языковых знаков (традиционная норма). Данная антиномия разрешается то в пользу системы – и тогда в речь допускаются формы и способы выражения, соответствующие системным возможностям языка, но противоречащие нормативной традиции, – то в пользу нормы, и тогда норма или оставляет их в употреблении, или накладывает на них запрет.

Анализ заголовков и слоганов позволяет выделить несколько типов нарушения нормы:

- нарушение словообразовательной нормы (*И вкусно и **хрустно**!* – реклама вафельного торта);
- нарушение грамматической нормы (*«Люди и **деньга**, которые нас удивили»* – заголовок статьи в газете «Комсомольская правда»);
- нарушение синтаксической сочетаемости (***«Баратынский день»*** – заголовок статьи в газете «Российская газета»);
- нарушение орфографической нормы (***Фсё будит атличтна!*** – реклама магазина оргтехники в г. Сургуте).

Нарушение орфографической нормы в рекламе магазина косметики *Маэстро, **тушь**!* мотивировано задачей создания полисемантичного высказывания с помо-

щью трансформации прецедентного текста (актуализация омофонов *туш – тушь*) и «имитации» орфографической ошибки.

Заголовок статьи ***«Гирой нашева времини»*** («Огонек») о трагедии в школе в Отрадном представляет собой трансформацию названия романа М.Ю. Лермонтова «Герой нашего времени». Языковая игра здесь основана на намеренном допущении орфографических ошибок с целью привлечения внимания читателя и выражения нового, к сожалению, печального смысла: «герои нашего времени» не отличаются ни высоким уровнем образования, ни интеллигентностью, ни духовностью.

3. *Антиномия кода и текста*

Антиномия кода и текста – это противоречие между набором языковых единиц и текстом, который строится из этих единиц. В развитии языка действуют две противоборствующие тенденции: к сокращению (а значит, и к упрощению) *кода* и к сокращению, то есть упрощению, *текста*.

Антиномия *кода и текста* порождает в публицистической речи большое количество описательных замен. Так, например, вместо употребления слова *убийство* используется фразеологизм *мокрое дело*. При этом следует отметить, что заголовок «*Мокрое дело*» не обязательно подразумевает, что речь пойдет о физическом насилии. Так, в статье ***«Мокрое дело»*** («Московская правда») говорится о регулярном отключении горячей воды в квартирах москвичей. В заголовке актуализируются значения и фразеологизма, и свободного словосочетания, что позволяет ввести в соприкосновение семы двух языковых единиц с несовпадающими зонами номинативных значений *'насилие' / 'водоснабжение'* – это приводит к появлению эффекта «обманутого ожидания». С помощью эффекта «обманутого ожидания» актуализируется и антиномия *говорящий – слушающий* в зоне конфликта «информативности» и «привлечения внимания» (см. выше).

Противоположным проявлением антиномии *кода и текста* является увеличение кода (и соответственно – уменьшение текста) за счет заимствований, с одной стороны, и потенциальных (или окказиональных) образований – с другой.

Активность приемов капитализации (выделения прописными буквами сегментов слов, омонимичных имеющимся в языке узуальным лексемам, – см. примеры первой группы) и графогибридизации (оформления новообразований с помощью графических средств разных языков – см. примеры второй группы) в заголовках газетных статей и рекламном тексте свидетельствует о ярко выраженной тенденции к сокращению текста за счет увеличения кода:

а) *Стань* ***ОПТимистом*** (реклама магазина «METRO»);
*«**МИХОнизмы** власти»* («Итоги», заголовок статьи о принципах управления Михаила Саакашвили): здесь мы наблюдаем и актуализацию антиномии системы и нормы.

б) ***ВыRozzi** себя* (реклама бутика меховых изделий «Rozzi»);
*«Парламент или **парламEND**»* («Тема», заголовок статьи о политическом кризисе в Болгарии, который привел к роспуску парламента);
«Мент-off» («Известия», заголовок статьи о сокращении штата сотрудников МВД).

4. Антиномия информационной и экспрессивной функций языка

В рамках этой антиномии информационная функция наиболее последовательно выражается с помощью стандартных языковых средств, экспрессивная функция, напротив, ищет способы выражения при помощи неоднозначных и оригинальных средств языка. Для создателя текста с креативным заданием характерен поиск новых экспрессивных средств выражения, поэтому в данной зоне коммуникации конфликт часто разрешается в пользу экспрессивной функции языка. Тем не менее, в заголовках, где сосуществование экспрессии и стандарта является конструктивным признаком, наблюдается характерное совмещение информационной и экспрессивной функций языка.

Обращенность языка СМИ к массовой и весьма разнородной аудитории, необходимость воздействия на которую связана с постоянными и интенсивными поисками экспрессивных средств выражения, обусловливает обострение данной антиномии, именно поэтому общая тенденция современного общества к *лингвокреативной деятельности* проявляется в этой сфере наиболее отчетливо.

Многие рекламные слоганы и заголовки статей демонстрируют конфликт между информативной и экспрессивной функциями языка: вызывающе экспрессивные тексты часто оказываются малоинформативными. Так, броские заголовки *«Еще кто-то **трепыхается**?»* («Аргументы и факты»; в статье ставится вопрос, почему США запрещают делать другим странам то, что делают сами), *«Кто **«мутит воду»**?»* («Аргументы и факты»; статья о популярных курортах страны) вступают в противоречие с содержанием статей. Следует отметить, что в данном случае, наряду с антиномией *информативности и экспрессивности,* обнаруживается также проявление антиномии *говорящего и слушающего* (налицо конфликт «информативности» и «привлечения внимания» и конфликт интенций *говорящего* и ожиданий *слушающего*).

Анализ основных языковых антиномий показал особенности функционирования в текстах с креативным заданием (заголовках и рекламных слоганах) приема полисемантики, с помощью которого создается информативно емкое и одновременно экспрессивное высказывание. Такое высказывание создает эффект «мерцания смыслов», что способствует реализации информационной функции языка: в небольшом по объему медиатексте обозначаются смыслы, заложенные в статье, или описываются свойства денотата – объекта рекламы. Полисемантичность малоформатного текста также формирует его оценочность и экспрессивность: она позволяет косвенно («намеком») обозначить авторские интенции уже в заголовке, а в рекламном слогане помогает сформировать положительный образ товара.

В основе создания прагматически успешного полисемантического высказывания лежит профессиональная, в том числе и лингвистическая, компетенция автора, не нарушающего этические нормы. В этом случае снимается острота конфликта между говорящим и слушающим, между информативностью и экспрессивностью, что способствует адекватному пониманию адресатом того креативного задания, которое ставил перед собой адресант – создатель текста, и обеспечивает его воздействующий эффект, а также принцип диалогичности.

В классической риторике и стилистике по отношению к приему полисемантики традиционно употребляется термин *амфиболия*, обозначающий синкретич-

ный риторический прием – паралогический и стилистический одновременно. Однако этот термин является, на наш взгляд, более широким по отношению к термину *полисемантика*, который позволяет, как нам представляется, выявить типичные черты полисемантичного малоформатного высказывания в современных медиа.

ЛИТЕРАТУРА

Валгина, Н. С. *Активные процессы в современном русском языке*. Москва: Логос, 2003. 304 с.

Карцевский, С. О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака. Звегинцев, В. А. *История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях.* Москва: изд-во «Просвещение», 1965. 3-е изд. Ч. 2. с. 85–93.

Крылова, О. А. Образность и тексты с креативным заданием. *Научные доклады высшей школы. Филологические науки*. 2013, № 3, с. 21–25.

Лингвистика креатива-2: Коллективная моногр. / под общей ред. проф. Т. А. Гридиной. 2-е изд. Екатеринбург: ФГБОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т», 2012. 379 с.

Михеева, Е. С. Creative Types of Speech: Advertising Slogan as a Text “with a Creative Task”. *Вестник Российского университета дружбы народов «Теория языка. Семиотика. Семантика» № 4.* Москва: изд-во РУДН, 2017, с. 847–853.

Новиков, Л. А. *Избранные труды. Т. 1. Проблемы языкового значения*. Москва: РУДН, 2001. 672 с.

Ремчукова, Е. Н. *Креативный потенциал русской грамматики: Монография*. Москва: РУДН, 2005. 329 с.

Поливанов, Е. Д. *Лекции по введению в языкознание и общей фонетике*. Москва: «Едиториал УРСС», 2004. 110 с.

Русский язык и советское общество. Лексика современного русского литературного языка. Под ред. М. В. Панова. Москва: Наука, 1968. 187 с.

Трик, Х. Е. Основные направления экспериментального изучения творчества. *Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления*. Москва: МГУ, 1981, с. 298–303.

Shaumyan, S. Language Antinomies and Language Operations of the Mind. Proceedings of the 2006 International Conference on Machine Learning; Models, Technologies & Applications, MLMTA 2006, Las Vegas, Nevada, USA, June 26–29, 2006, pp. 3–9.

http://medialing.spbu.ru/

Anitra ROZE
(LU Latviešu valodas institūts)

Jaunvārdi, aizguvumi, potenciālismi: teorija un prakse (pārdomas par dažiem ēdamlietu nosaukumiem latviešu valodā)

Summary

Neologisms, Borrowings, Potential Words: Theory and Practice (Contemplating Some Names of Food Items in Latvian)

The present article is primarily devoted to some problematic issues related to the place of neologisms and potential words in Latvian linguistic theory and practice. Contrary to the Latvian tradition, I consider neologisms to encompass both recent borrowings, new meanings of existing words, and newly coined native words. The question is: how new a neologism can be in order to be included in a dictionary (i.e. having passed from the status of a potential word to that of a neologism)?

As an illustration of this inquiry, the article discusses some names of food items that have entered the Latvian language in last 10 years, as well as names of food items that have not yet been fixed in Latvian explanatory dictionaries. I classify these names into three groups: 1) translated words (including substitutes and descriptive translations); 2) borrowed (transcribed) words; 3) native words.

The main conclusion is that both borrowed and native neologisms ought to be accepted as a new lexical field that has yet to be studied. Meanwhile, the compilers of dictionaries should take note of these words as soon as possible and to provide their correct spellings and definitions, thus helping their readership to find their way in the ever-shifting domain of neologisms.

Key words: *lexicology*, *neologisms*, *borrowings*, *lexicography*, *names of food items*

*

Ievads

Pēdējās desmitgadēs latviešu valodas leksikas krājums papildinājies ar samērā lielu skaitu visdažādāko jēdzienu apzīmējumu, tostarp arī jauniem ēdamlietu nosaukumiem.

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca" *ēdamlietas* skaidro kā pārtikas produktus, resp., tajos ietilpst viss, ko cilvēki mēdz lietot pārtikā, – gan eksotiskie augļi, gan graudaugi, gan konditorejas izstrādājumi, gan dzērieni, gan gatavie ēdieni, ēdienu piedevas, aizdari un garšvielas. Daudzas no šīm ēdamlietām parādījušās samērā nesen, līdzi nesot arī savus svešos – valodas lietotājiem bieži vien nezināmos, nereti grūti izrunājamos un aplamas asociācijas raisošos apzīmējumus. Kā tos klasificēt un ko ar tiem darīt valodniekam – uzskatīt par potenciālismiem, jaunvārdiem vai aizguvumiem? „Jaunienācēji" jātulko, jātranskribē vai jālatvisko? Uz šiem jautājumiem meklēta atbilde rakstā; tajā tiek sniegts ieskats, kādi „jaunpienācēji" un kādā veidā tikuši fiksēti „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā" (turpmāk MLVV), kā arī topošās jaunvārdu datubāzes (turpmāk JVD) kartotēkā.

Kāpēc potenciālismi, jaunvārdi, aizguvumi?

Turpinot darbu pie MLVV rediģēšanas un papildināšanas, kā arī izstrādājot vārdnīcas atjaunoto versiju, tās autoriem radās iecere līdztekus citām leksikas grupām atsevišķi atzīmēt un izcelt tieši jaunvārdus. Papildus tam Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta (LU LaVI) Leksikogrāfijas un leksikoloģijas nodaļas darba grupa plāno uzsākt jaunu darbu – izveidot latviešu valodas jaunvārdu datubāzi. Abu minēto darbu veikšanai bija nepieciešams atrisināt dažus līdz šim neskaidrus ar jaunvārdu teoriju saistītus jautājumus.

1. Kuri vārdi ir klasificējami kā jaunvārdi?

„Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca" jaunvārdus definē kā vārdus, kas darināti, lai nosauktu pirms tam nepazīstamu vai ar svešas cilmes vārdu apzīmētu konkrētā laikā valodas lietojumā aktuālu jēdzienu [VPSV 2007: 174]. Šie vārdi uzlūkoti kā vārdu krājuma daļa, kas ir nesen radusies, vārdu par jaunvārdu atzīstot vien tik ilgi, kamēr tiek izjusts tā jaunums [Laua 1969: 188, 189]. Resp., tradicionāli latviešu valodniecībā par jaunvārdiem tiek uzskatīti vienīgi *jaunie pašcilmes darinājumi*.

Ko darīt ar aizguvumiem? Rakstā „Jaunvārdi un valodas attīstības virziens" Andrejs Veisbergs, laužot latviešu valodniecības tradīciju, par jaunvārdiem atzinis gan jaunos salikteņus, gan vārdkopas, gan aizguvumus, gan vārdu jaunās nozīmes [Veisbergs]. Līdzīgs skatījums sastopams arī ārvalstu valodnieku pētījumos, par jaunvārdiem atzīstot gan salikteņus un vārdkopas, gan atvasinājumus, gan vārdu jaunās nozīmes, gan vārdus, kuri pārgājuši no vienas gramatiskas kategorijas citā (piem., lietvārdus, kurus sāk lietot kā verbus), gan vārdu saīsinātās formas (piem., *info* 'informācija'), gan esošo vārdu „strupinājumus", noņemot tiem prefiksu vai sufiksu, gan vārdu „miksējumus" (piem., *Brexit* 'British exit'), gan aizguvumus un kalkus [sk. McArthur 1998: 393; Galperin 1981; Newmark 1988; Parianou, Kelandrias 2002; Sayadi 2011; Апетян 2014; Котелова 1975; Розенталь, Голуб, Теленкова 2002]. Turpat gadu ilgušu teorētisku pētījumu rezultātā pie šāda slēdziena nonākusi arī LU LaVI Leksikogrāfijas un leksikoloģijas nodaļas darba grupa, solidāri ar A. Veisbergu un ārvalstu lingvistiem par jaunvārdiem atzīstot gan pašcilmes darinājumus, gan aizguvumus, gan vārdu jaunās nozīmes.

Kā vērtēt A. Lauas formulēto jaunvārdu kritēriju *kamēr tiek izjusts to jaunums*? Ja vārds uzlūkojams par jaunvārdu tikai tikmēr, kamēr tas tiek izjusts kā jauns, vai to vispār iespējams fiksēt vārdnīcā, kur ir savi atlases, tostarp lietojuma biežuma, kritēriji? Savukārt, ja vārds lietots pietiekami bieži, vai to vairs uztver kā jaunu? No otras puses – ja vārds tiek izjusts kā jauns, varbūt tas vēl nemaz nav jaunvārds, bet ir klasificējams kā potenciālisms? No pēdējā jautājuma savukārt izriet cits jautājums.

2. Vai vārdnīcā fiksēt vārdus, kuri vēl ir tikai „ceļā" uz jaunvārda statusu un tradicionāli būtu uzlūkojami par potenciālismiem?

Ņemot vērā valodas straujo attīstību, kā arī ātrumu, ar kādu vārdi ienāk un nostiprinās valodā, jāsaka, ka novilkt robežu starp nesen darinātiem vārdiem un vārdiem, kas jau kļuvuši par valodas leksiskās sistēmas sastāvdaļu, ir samērā grūti. Nereti kāds vārds, ienākot valodā, kļūst populārs tik strauji, ka pat izlaiž potenciālisma fāzi un uzreiz kļūst par jaunvārdu. Ja uzlūkojam dažu valodnieku atzīto, piem., ja jaunā nozīme kļūst atpazīstama, tā pārstāj būt jauna [Galperin 1981: 84], jāteic, ka potenciālismi kā leksikas kategorija ir samērā diskutabls jēdziens. Turklāt, valodas vārdu krājumam

strauji paplašinoties, ne vienmēr ir iespējams izsekot līdzi tam, cik kontrolēti šis process notiek. Resp., pirms speciālisti – vienalga, vai tā būtu Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija vai Latviešu valodas ekspertu komisija (LVEK), – pagūst piedāvāt kādu pareizu (t. i., latviešu valodas gramatiskajām normām, atveides kritērijiem vai labskaņai atbilstošu) jaunā vārda lietojumu, elektroniskie mediji „pildās" ar vairākiem jaunā vārda rakstības variantiem (piem., *kvinoja*, *kinva*, *kinoa*; *ņjoki*, *ņoki*, *gnoči*). Tāpēc elektroniska vārdnīca vai datubāze, kas būtu pieejama lielam skaitam valodas lietotāju un kurā tiktu fiksēti jaunie vārdi to iespējami pareizā formā, šķiet, būtu labs risinājums. Neatbildēts paliek vienīgi jautājums – ko darīt ar potenciālismiem? Vai gaidīt uz to nostiprināšanos valodā, iespējams, aplamā lietojumā, vai arī iekļaut tos vārdnīcā, riskējot, ka tādējādi tiek pāragri fiksēti „viendienīši"? Šobrīd, papildinot MLVV un JVD elektronisko kartotēku, autori ir izvēlējušies pēdējo variantu. Savukārt, lai novērstu to, ka kāds vārds jaunvārda statusā aizkavējas pārāk ilgi, kā hronoloģisks kritērijs noteikti 10 gadi.

Valodas lietotāju viedoklis

Ja aplūko sabiedrības jeb valodas lietotāju viedokli jaunvārdu kontekstā, var pamanīt divas tendences. Vienu to tām jau minētajā rakstā A. Veisbergs raksturo šādi:

Valodnieku un nevalodnieku diskusija par jaunvārdiem parasti norit tradicionālās dihotomijas ietvaros – svešs (implicēti nevēlams) vai pašcilmes veidojums [Veisbergs].

Iespējams, šāda uztvere ir pamatā tam, kāpēc daļa sabiedrības atbalsta un meklē latviskojumus, ar kuriem aizstāt, viņuprāt, nevēlamos ienācējus (starp tiem liela daļa ir tieši ēdamlietu nosaukumi). Tikmēr otra sabiedrības daļa šos latviskojumus ironiski izsmej. Par labu aizguvumiem A. Veisbergs raksta:

[..] *var saprast, kāpēc viegli pieņemt daudzus svešvārdus – ne tikai nav jāpiepūlas darināt latvisko ekvivalentu, bet nereti aizgūšanas rezultāts ir vienkāršāks, lietojumā vieglāks radījums, kas atbilst visām latviešu valodas izrunas un rakstības tradīcijām* [Veisbergs].

Jāteic, ka nereti, dzīvojot angļu valodas un angļu/amerikāņu kultūrtelpas pārsātinātā vidē, kā svešķermeņi tiek uztverti tieši latviskotie darinājumi (tradicionālie jaunvārdi/potenciālismi), jēdzienam „jaunvārds" piešķirot turpat vai negatīvu pieskaņu. Par to var pārliecināties, aplūkojot reakciju, kādu izraisa valodnieku (piem., LVEK) piedāvātie latviskie jaunvārdi. Piem., kādā vietnē atrastas publikācijas virsraksts *20 smieklīgi latviešu valodas jaunvārdi. Valodnieku fantāzijas virsotnes!*, kam seko LVEK ieteiktie jaunie apzīmējumi *brūnītis*, *tītenis*, *glazūrkēkss* un citi.

Savukārt daļa valodas lietotāju jaunumus uztver neitrāli un starpību starp pašcilmes darinājumiem un aizguvumiem neredz, jaunvārdu kategorijā ierindojot gan vienus, gan otrus, piem., LNT ziņu sižets par jaunvārdiem tika pieteikts šādi: *Brančs, barista, spilgtenis – tie ir tikai daži no jaunvārdiem, kas ienākuši valodā* (https://skaties.lv/zinas/latvija/sabiedriba/brancs-barista-spilgtenis-tie-ir-tikai-dazi-no-jaunvardiem-kas-ienakusi-valoda/, publicēts 2016. gada 24. martā, skatīts 11.01.2018).

Kāpēc ēdamlietu nosaukumi?

Protams, vienlīdz dinamiski jaunie vārdi ienāk arī tehnoloģiju, izglītības, kosmetoloģijas un daudzās citās jomās, tomēr starp tām tieši jaunienākušo ēdamlietu un attiecīgi to nosaukumu ir visvairāk, turklāt ēdamlietas ir tā reāliju daļa, ar kuru saskaramies

neatkarīgi no vecuma, dzimuma, izglītības, pārliecības, darba vai interešu jomas (lai gan nenoliedzami ēdienkarti ietekmē vairāki iepriekš minētie faktori).

Ar ēdamlietu nosaukumiem saskaramies gan ikdienā, apmeklējot veikalus, iepērkoties, gan skatoties pēdējos gados īpaši iecienītos dažāda veida *pavāršovus* un ēdieniem veltītus gan pašmāju, gan ārpus Latvijas veidotus raidījumus („Mārtiņš Sirmais. Kulta ēdieni", „Es mīlu ēdienu!", „Mūsdienu Latvijas garša" TV3, „8 naži un gardēdis" 360TV u. c.), gan tīmeklī, kur lielā daudzumā pieejamas recepšu vietnes un dažādu pārtikas produktu apraksti (piem., *receptes.tvnet.lv*, *gardedis.lv*, *chef.lv*, *www.cetrassezonas.lv*).

Savukārt, ja aplūko šai tēmai veltītos valodnieku rakstus, redzams, ka to ir samērā daudz, kolēģi galvenokārt pievērsušies ēdienu un dzērienu nosaukumu atveides jautājumiem [sk., piem., Bankava 2015; Sīlis 2011]. Savukārt pašcilmes ēdamlietu nosaukumi pamatā aplūkoti dialektālā aspektā [sk., piem., Bušmane 1986; Bušmane 2007; Bušmane 2015].

Šajā pētījumā iecerēts skatīt gan vienus, gan otrus ēdamlietu nosaukumus, kā atlases kritēriju izvēloties to piederību jaunvārdu statusam (lai gan būs arī daži izņēmumi).

Ēdamlietu nosaukumi. Nominācijas veidi

Tulkotie ēdamlietu nosaukumi: svešais – savējais

Praksē dažkārt sastopami gadījumi, kad jaunienākušie, svešie ēdamlietu nosaukumi (te ir runa tieši par aizguvumiem) lietotājiem šķiet interesantāki, klientam saistošāki, vizuāli un skaniski veiksmīgāki par valodā jau eksistējošiem līdzīgu reāliju apzīmējumiem. Taču ne vienmēr ir pamats aizguvumus lietot tajos gadījumos, kad valodā jau eksistē pašcilmes vai senāk aizgūti, jau nostiprinājušies vārdi, ar kuriem apzīmēt konkrēto ēdamlietu. Uz tendenci lietot aizguvumus, par spīti valodā jau esošiem reāliju apzīmējumiem, pētījumā par itāļu ēdienu atveidi norāda Baiba Bankava:

Itāļu kulinārijas termini bagātina leksiku, ja tos lieto latviešu valodā maz zināmu reāliju apzīmēšanai. Gadījumos, kad latviešu valodā jau pastāv vispārpieņemti ēdienu apzīmējumi, piemēram, ***klimpas, dārzeņu zupa, grauzdiņš, raudene****, lietot tiem atbilstošos itāļu terminus, proti,* ***njoki, minestrone, krostīno, origano*** [tā avotā! – *A. R.*], *šķiet lieki* [Bankava 2015: 55].

Daļēji šim viedoklim var piekrist. Kādēļ dēvēt *bezē* par *meringu*, ja nav nekādu vērā ņemamu nianšu ne pagatavošanas, ne pasniegšanas veidā, kas meringu no bezē šķirtu? Līdzīgi ir ar franču *crème Chantilly*, kas dažkārt tiek atveidots kā Šantijī krēms un apzīmē saldinātu putukrējumu ar vaniļu un/vai citu aromatizētāju, resp., tas ir ēdiens, ko latviešu valodā pazīst vienkārši kā putukrējumu, ko, piem., MLVV definē ļoti līdzīgi – 'saputots saldais krējums'. Savukārt pilnībā nevarētu piekrist jautājumā par *njoki* un *klimpām*, jo *njoki* ir īpašs klimpu veids – kartupeļu klimpas. Šādā gadījumā varētu būt runa par jēdziena aprakstošu tulkojumu, kas tiks aplūkots turpmāk.

Līdzīgs piemērs 2018. gada janvārī vērojams Rīgas sabiedriskajā transportā, kur brauciena laikā informatīvajos televizoros iespējams noskatīties arī vairākas ēdienu receptes, tostarp kāda ēdiena pagatavošanu, kas konkrētajā sižetā saukts par maizes zupu. Latviešu valodas lietotājam ar jēdzienu *maizes zupa* ir ļoti konkrēta asociācija – tas ir ēdiens no rupjmaizes, žāvētiem augļiem, ko ēd, pievienojot putukrējumu, resp., saldais ēdiens. Savukārt minētajā sižetā tiek gatavota zupa no baltmaizes, tomātiem,

gurķiem, sīpoliem un citām sastāvdaļām – zupa, kuru kulinārijas pasaulē pazīst ar nosaukumu *gaspačo*. Šādā gadījumā valodā jau esošā nosaukuma lietošana jauna veida ēdiena apzīmēšanai patērētāju drīzāk maldina.

Tulkotie ēdamlietu nosaukumi: aprakstošs apzīmējums

Taču tulkotie ēdamlietu nosaukumi, kur aizguvuma vietā patērētājam tiek piedāvāts aprakstošs apzīmējums, savā ziņā raksturojami visnotaļ pozitīvi – tie ir klientam „draudzīgāki" un nemulsina cittautu ēdienu cienītājus. Uz to norāda Jānis Sīlis, uzsverot, ka tulkojums parasti neizraisa iebildumus un diskusijas, jo tajā bieži vien tiek izmantots kāds no mērķvalodas hiperonīmiem. Piem., J. Sīlis min franču vārdu *bouillabaisse*, norādot, ka to varētu netranskribēt *bujabess*, bet atveidot ar hiperonīmu 'zivju zupa franču gaumē' [Sīlis 2011: 131].

Šāda lietojuma piemērs atrodams arī 1982. gadā izdotajā Ņinas Masiļūnes pavārgrāmatā „Ikdienai un svētku galdam", kur iekļauts ēdiens *neapoliešu picca (itāļu pīrāgs)* [Masiļūne 1982: 122].

Aizguvumi: transkripcija

Biežāk sastopamais svešo ēdamlietu nosaukumu atveides paņēmiens ir transkripcija, resp., atveide iespējami tuvu izrunai oriģinālvalodā. Piemēram, *smūtijs* no angļu *smoothie* (kādu laiku tika lietots arī atveides variants *smūzijs*), *pančeta* – itāļu *pancetta*, *enčilada* no spāņu *enchilada*. Taču problēmas dažkārt rada fonētikas un ortogrāfijas tendenču maiņa [sk. Sīlis 2011: 132]. No pēdējā laika piemēriem šajā sakarā varētu minēt vārdus *štrīcele* (no vācu *Striezel*) un *štrūdele* (no vācu *Strudel*) valodā jau kādu laiku lietoto *stricele* un *strūdele* vietā.[1]

Pašcilmes vārdi

Ceturtais jauno ēdamlietu apzīmēšanas veids ir pašcilmes vārdu veidošana. Ņemot vērā, ka lielākā daļa jauno ēdamlietu ienāk no anglofonās vides, tā pamatā ir angliskajiem jēdzieniem atbilstošu apzīmējumu radīšana latviešu valodā, taču ne vienmēr. No pēdējā laikā ienākušajiem varētu minēt apzīmējumus *tītenis* (pazīstams arī kā *vraps*, angļu *wrap*), *brūnītis* (arī *braunijs*, angļu *brownie*), *mandeļu bezē*, *mandeļcepums* (arī *makarūns*, *makaronbiskvīts*, angļu, franču *macaro(o)n*), *kēksiņš*, *kēkss* (arī *mafins*, angļu *muffin*), *glazūrkēkss/glazūrkēksiņš* (arī *kapkeiks*, angļu *cupcake*).

Retāk sastopami jauni pašcilmes ēdienu apzīmējumi, kas veidoti, meklējot apzīmējumu jaunam produktam, nevis lai apzīmētu kādu citas valodas jēdzienu. Šāda apzīmējuma piemērs ir jau kādu laiku lietotais *smēriņš*.

Jaunvārdi un jaunie vārdi: ēdamlietu nosaukumi MLVV un JVD kartotēkā

Līdzās jaunvārdiem kartotēkā tiek iekļauti arī t. s. jaunie vārdi – vārdi, kuri, lai arī neietilpst jaunvārdu kategorijā, līdz šim nav tikuši fiksēti nevienā no latviešu valodas skaidrojošajām vārdnīcām. Fiksēto jaunvārdu vidū ir gan pašcilmes darinājumi, gan aizguvumi. Jāteic, aizguvumi ir lielā pārsvarā.

---

[1] LVEK 2015. gada 14. janvāra sēdes lēmums (protokols Nr. 39 1.§): *Komisija iesaka lietot* [..] *konditorejas izstrādājumu (**strūdele un stricele**) nosaukumu pareizākas formas – **štrūdele** (vācu **Strudel**) un **štrīcele** (vācu **Striezel**).*

1. Augļu, dārzeņu, garšaugu un graudaugu izstrādājumu nosaukumi

Šajā grupā ietilpst tādi nosaukumi kā, piem., *adzuki*, *amarants*, *amla*, *anakardija*, *asafoetīda*, *asaī*, *basmati*, *batāte*, *bulgurs*, *čerimoija*, *čia* (LVEK ieteikums: *čija*), *endīvijas*, *feioja* (var. *feihoija*), *frisē*, *godži*, *halapenjo*, *kalē*, *karambola*, *kerobs* (var. *ceratonija*), *kešjurieksts*, *kivano*, *klementīns*, *krustķimene*, *kumkvats*, *kuskuss*, *kvinoja*, *līčija*, *mača*, *mangostāns*, *oregano*, *pekanrieksts*, *pitaija*, *pomelo*, *portobello*, *rambutāns*, *rukola*, *sacuma*, *sparģeļsalāti*, *spirulīnas*, *stēvija*, *šalotes*, *tangoti*, *tanžerīni*, *tulsi*.

Tikai divi no tiem ir latviskas cilmes – *krustķimene* un *sparģeļsalāti*. Tomēr jāteic, ka ne viens, ne otrs par īstiem jaunvārdiem nav uzlūkojams, jo abus veido latviešu valodā jau izsenis zināmi apelatīvi; tie apzīmē nevis jaunu jēdzienu, bet gan jau pazīstama auga jaunu sugu. Visi pārējie ir aizguvumi, turklāt lielākajai daļai nav latvisku analogu. Kā izņēmums minami nosaukumi *asafoetīda*, kura latviskais nosaukums *drīveldriķis* lietotājiem, domājams, ir vēl svešāks par aizgūto, un *kalē*, kas pazīstams arī kā lapu kāposts. Daži – pamatā riekstu nosaukumi – veidoti kā salikteņi ar aizguvumu pirmajā daļā un latviešu valodas substantīvu otrajā salikteņa daļā, piem., *kešjurieksts*, *pekanrieksts*.

2. Ēdienu un dzērienu nosaukumi

Šajā grupā ietilpst jau gatavu ēdienu, kulinārijas, konditorejas izstrādājumu, gan arī dzērienu nosaukumi. Tie ir: *aspiks*, *beigelis*, *birjāni*, *braunijs*, *brūnītis*, *brusketa*, *burito*, *cukurvate*, *čabata*, *čatnijs*, *čeči*, *čimičanga*, *čorizo*, *dāls*, *želato*, *enčilada*, *fahita*, *falafels*, *feta*, *filo*, *fokača*, *fuzilli*, *gaspačo*, *glazūrkēksiņš*, *kapkeiks*, *gorgondzola*, *grisīni*, *gvakamole*, *humoss*, *kamambērs*, *kama*, *kannelloni*, *kapučīno*, *karpačo*, *kesadilja*, *kolkanons*, *ķemmīte* (jaunā nozīme), *late*, *makaronbiskvīti*, *makarūni*, *makjato*, *masala*, *maskarpone*, *mocarella*, *minestrone*, *načo*, *napoleons*, *ņjoki* (var. *ņoki*), *pančeta*, *panīrs*, *parmezāns*, *parmidžano*, *Pavlova* (var. *pavlova*), *penne*, *polenta*, *prošuto*, *putas* (jauna nozīme), *raklete*, *ratatujs*, *ravioli*, *rikota*, *risoto*, *švammkūka* (biskvīts), *tako*, *taljatelle*, *tapas*, *tapioka*, *tartars*, *tarte*, *terīne* (jaunā nozīme), *tītenis* (jaunā nozīme), *tortellīni*, *vraps*, *vūpijs*.

Redzams, ka daļa šo ēdamlietu nosaukumu jaunvārda statusam neatbilst – tie tiek lietoti jau ilgāk nekā 10 gadus (piem., *cukurvate*, *napoleons*, *tapioka*, *tartars*). Tā kā šie vārdi nav fiksēti nevienā latviešu valodas skaidrojošajā vārdnīcā, tie tika iekļauti jaunvārdu kartotēkā. MLVV tie netiks marķēti kā jaunvārdi, savukārt jaunvārdu datubāzē pievienots attiecīgs komentārs.

Ir jaunvārdi, kur par tādiem uzlūkotas jau esošo vārdu jaunās nozīmes, piem., *ķemmīte*, *putas*, *terīne*, *tītenis*.

Vairākiem no sarakstā minētajiem vārdiem ir varianti, proti, tie var būt 1) tādi paši aizguvumi, kuru atveides atšķirības veidojas, iespējams, dažādo aizguvumvalodu ietekmē, piem., *kerobs/ceratonija*, 2) aizguvumu rakstības varianti *feioija/feihoja*; *čia/čija*; *kvinoja/kinoa/kinva*.

Tā kā vairākos gadījumos valodā joprojām līdzās turpina pastāvēt gan aizguvums, gan latviskojums – pašcilmes darinājums (piem., *brūnītis/braunijs, glazūrkēksiņš/kapkeiks*, *tītenis/vraps*, *mandeļcepums/makarūns*), kartotēkā un arī vārdnīcā fiksēti abi, pie mazāk zināmā vai neoficiālā dodot norādi uz pazīstamāko vai oficiāli ieteikto, pieņemto apzīmējumu, piem.:

braunijs* *v. lietv.*; *sar.* Brūnītis; šokolādes kēkss. *B. ir tāds īpaši gards šokolādes našķis. Šokolādes kūkas braunija dzimtene esot Amerika.* Cilme: no angļu *brownie*.

brūnītis* -ša, *dsk. ģen.* -šu, *v. lietv.* Šokolādes kēkss. *Tumšās šokolādes b. Baltās šokolādes b. Brūnīšu recepte. Cept brūnīšus.*

2015. gada 14. janvāra sēdē LVEK vārdu *brūnītis* ieteica angļu *brownie* vietā. Jāņem vērā arī tas, ka komisijas lēmumos var tikt ieviestas korekcijas. Tā LVEK 2014. gada 12. novembrī lēma par *macaro(o)n* atveidi *makaronbiskvīts/mandeļu bezē*, kas arī tika iekļauts MLVV, savukārt komisijas 2015. gada 14. janvāra lēmums, ņemot vērā pārtikas un kulinārijas terminoloģijas speciālistu ieteikumus, jau bija *macaro(o)n* atveidot – *mandeļu bezē* vai *mandeļcepums*, kas jaunajā MLVV versijā, iespējams, uzreiz neparādīsies, jo vārdnīca šobrīd atrodas datorapstrādes posmā.

3. Ēdienu piedevu (mērču, aizdaru u. tml.) nosaukumi

Šajā grupā ietilpst vārdi *aioli*, *argāneļļa*, *balzametiķis*, *balzamiko*, *caciki*, *gī*, *miso*, *pesto*, *salsa*, *smēriņš*, *tabasko*, *tahini*, *terijaki*. Dažkārt sastopami aizgūto un latvisko komponentu salikteņi, piem., *argāneļļa*, senu aizguvumu salikteņi, piem., *balzametiķis*, gan pašcilmes darinājumi, piem., jau minētais *smēriņš*.

4. Ēdamlietu veidu nosaukumi

Iespējams, precīzāks apzīmējums būtu *īpašā veidā sagatavotu ēdamlietu nosaukumi*, ar to domājot tāda veida ēdamlietu apzīmējumus kā salikteņi *halālgaļa* un *halālpārtika*, kas apzīmē pēc islāma tradīcijām nokauta dzīvnieka gaļu vai šīm tradīcijām atbilstošu pārtiku (piem., tādu, kurā nav izmantotas nešķīstu dzīvnieku izcelsmes vielas).

Secinājumi

Kādā kulinārijas tēmai veltītā vietnē atrodamas šādas rindas:

Latviešu valodā ir iedzīvojušies daudzi kulināri svešvārdi, kas apzīmē konkrētus ēdienus. Tas ir labi un nenovēršami [..]. *Pelēkā zona ir produkti, kas mēģina ielauzties latviešu kulinārajā telpā ar nosaukumu „fondants", „braunijs" vai „kapkeiks"* [..]. *Daži te paliks, citi atkal nē, tāda ir dzīve. Sarkanā zona ir nevajadzīgu svešvārdu vai neveiklu latviskojumu piesārņotas ēdienkartes, kur galvenais mērķis, šķiet, ir samulsināt klientu tiktāl, lai tas pasūta, izvairīdamies no neveiklības un klusībā cerot, ka ēdiens būs ja ne garšīgs, tad vismaz smalks, un tādējādi attaisnos kreftīgo cenu.* (http://krista.lv/2015/01/timbale-ar-konkase/, skatīts 16.01.2018)

Laikā, kad jauno reāliju pienesums mūsu ikdienā un līdz ar tām – jauno vārdu pieplūdums leksikā ir tik liels, izvairīties no liela aizguvumu skaita valodā nav iespējams, visbiežāk (ne tikai saistībā ar ēdamlietu nosaukumiem) tas pat nav vajadzīgs. Gan vieni, gan otri jaunvārdi, ja vien tie veiksmīgi iekļaujas latviešu valodas gramatiskajā sistēmā, ir labskanīgi un ērti lietojami, būtu akceptējami kā jauna, vēl iepazīstama valodas daļa – daļa, kas liecina, ka valoda ir mainīga un tātad – dzīva. Savukārt vārdnīcas veidotāju uzdevums ir pēc iespējas ātri pamanīt šos jaunos vārdus un sniegt valodas lietotājiem pareizus to rakstības variantus, kā arī pareizas definīcijas, tā palīdzot orientēties strauji mainīgajā ēdamlietu un visu citu lietu pasaulē.

LITERATŪRA

Bankava, B. Vērojumi un ieteikumi par itāļu ēdienu un dzērienu nosaukumu atveidi latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 10. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2015, 43.–57. lpp.

Bušmane, B. Ēdienu nosaukumi latviešu tautas garamantu arodos. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 3. [sēj.], 2015, 40.–59. lpp.

Bušmane, B. Nevārītu maizes ēdienu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Dialektālās leksikas jautājumi 2*. Rīga: Zinātne, 1986, 22.–56. lpp.

Bušmane, B. *Piena vārdi. Piena produktu nosaukumi latviešu valodā*. Rīga: LU LVI, 2007.

Galperin, I. R. *Stylistics*. Moscow: Higher School, 1981.

Masiļūne, Ņ. *Ikdienai un svētku galdam*. Rīga: Avots, 1982.

Sīlis, J. Ieskats ēdienu internacionālo nosaukumu tulkošanā latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga: Latgales druka, 2011, 128.–139. lpp.

Veisbergs, A. *Jaunvārdi un valodas attīstības virziens*. Pieejams: http://www.vvk.lv/index.php?sadala=149&id=849, skatīts 18.01.2018.

McArthur, T.; McArthur, R. *Concise Oxford Companion to the English Language*. Oxford University Press, 1998.

Newmark, P. *A Textbook of Translation*. Prentice-Hall International, 1988.

Parianou, A., Kelandrias, P. Special terms: conditions and requirements for their creation and development. *Proceedings of the International Conference Translating in the 21st century: Trends and Prospects. Aristoteleio University of Thessaloniki, Faculty of Arts,* on 27–29 September, 2002.

Sayadi, F. The Translation of Neologisms. *Translation Journal*, 2011.

Апетян, М. К. Особенности русских неологизмов путем заимствования из английского языка. *Молодой ученый*. № 1, 2014, с. 670–671.

Котелова, Н. З. *Значение слова и его сочетаемость (к формализации в языкознании)*. Москва: Наука, 1975. 164 с.

Розенталь, Д. Э., Голуб, И. Б., Теленкова, М. А. *Современный русский язык*. Москва: Айрис-Пресс, 2002.

Virginija STANKEVIČIENĖ, Daiva ZAVISTANAVIČIENĖ, Viorika ŠESTAKOVA
(Kaunas University of Technology)

Competitiveness between Lithuanian and International Terms in the Terminology of Radio Electronics

Summary

Competitiveness between Lithuanian and International Terms in the Terminology of Radio Electronics

Terms employed in texts of a particular scientific area have to be accurate, clear, and correct. Not only are terms significant in perceiving the contents properly and naming the concepts but they are also relevant in order to preserve the identity of a native language. This research discusses the relationship between international and native language terms in the *Dictionary of Radio Electronics*. The present article seeks to find out what tendencies are specific for new vocabulary coinage and whether the native language is considered to be a priority in coining / specifying new terms. The research material is taken from a five-language *Dictionary of Radio Electronics Terms* (19 thousand entries) [V., 2000]. As the synonym lines provided in the dictionary illustrate, Lithuanian and international terms are presented as competitive. 378 synonym lines are analysed in this article. Cases of lexical synonymy, derivational synonyms prevail in the synonymy of terms of radio electronics, whereas compound term synonymy dominates in respect of the structure.

Key words: *terms of radio electronics, terms, synonym, international terms, vocabulary*

Santrauka

Lietuviškų ir tarptautinių terminų konkurencija radioelektronikos terminijoje

Konkrečios mokslo srities tekstuose vartojami terminai turi būti tikslūs, aiškūs ir taisyklingi. Terminai yra svarbūs ne tik norint tinkamai suvokti turinį, įvardinti sąvokas, tačiau jie svarbūs siekiant išlaikyti savos kalbos savitumą. Šiame pranešime aptariamas tarptautinių ir savų terminų santykis radioelektronikos terminų žodyne, siekiama išsiaiškinti, kokios tendencijos būdingos naujai sudarant terminų žodynus ir ar sava kalba laikoma prioritetine tikslinant / kuriant terminus. Medžiaga rinkta iš penkiakalbio „Radioelektronikos terminų žodyno“ (19 tūkst. terminų) (V., 2000). Iš pateiktų žodyne sinonimų eilučių matyti, kad lietuviškų ir tarptautinių žodžių pateikimas juose konkuruoja. Straipsnyje analizuojamos 378 sinonimų eilutės. Radioelektronikos terminų sinonimijoje vyrauja leksinės sinonimijos atvejai, darybiniai sinonimai, sandaros atžvilgiu – sudėtinių terminų sinonimų eilutės.

Prasminiai žodžiai: *radioelektronikos terminai, sinonimas, tarptautiniai terminai, žodynas*

*

Introduction

Terms used in texts of a certain scientific area have to be accurate, explicit, and correct. Term correspondence to all the principles of term coinage is critical in order to perceive the content correctly, name concepts, it is also significant so as to maintain the peculiarity of a native language. As Keinys claims, only distinctive and independent

terminology expressing the spirit of a nation and its language can develop science, theory, and practise productively. Being so independent yet not a shadow of the terminology of another language it can be interesting and useful for other nations [Keinys 2005: 249]. In other words, the most essential source of terminology has to be the Lithuanian language. Due to recent globalization the number of loan terms increases, several forms of the same term occur, a Lithuanian term is frequently provided next to an international one and vice versa, i.e. its internationl equivalent is provided next to a Lithuanian term. One of the requirements in the theory of terminology is that a term should be unanimous with no synonyms. Although with reference to practical research of terminologists it is obvious that standardisation of terms and other words is hardly achievable in practice. Terms are standardised using synonyms / variants. There have been discussions on synonyms in dictionaries at conferences. Keinys S. [Keinys 2005: 246–251; 254–257], Gaivenis K. [Gaivenis 2000: 5–7], Kaulakienė A. [Kaulakienė 2000: 23–29], Kazlauskaitė G. [Kazlauskaitė 2000: 25–32], Umbrasas A. [Umbrasas 2004: 100–119], Mitkevičienė A. [Mitkevičienė 2004: 119–145], Šilobritaitė D. [Šilobritaitė 2007: 146–160] and others have contributed to this topic.

The present research discusses the relation between Lithuanian and international synonyms in the *Dictionary of Radio Electronics Terms*, it pursues to find out what trends are inherent in suggesting synonymic terms and whether the native language is given preference in term specification.

Theoretical background

There have been extensive studies carried out in preparation, publishing, and approving of term dictionaries. Usage of approved and provided terms is clear although there are terms in all dictionaries, which have synonym lines. Synonym line observation in dictionaries reveals that Lithuanian and international terms are presented as competitive. Dictionary users are concerned with term reliability consistently [Gaivenis 2000: 7]. They always think which term is to be used, i.e. the one provided by dictionary compilers or the synonym of that term, which originated either in the native or foreign language [Gaivenis 2002: 34].

It is determined that the majority of international terms have Lithuanian equivalents, which are used in parallel with their international variants. According to Gaivenis [2002: 82], this case prevails in various areas of terminology and often is essential in dictionary compilation. Though one of the principles of term coinage in the Lithuanian language is giving preference to the native language, yet in comformity with Gaivenis, it does not mean that all used international words have to be eliminated and new terms have to be excluded from terminology. Terms are systematised using synonyms / variants as other words as well. Suggesting synonyms for terms the proprotions between Lithuanian and international term pairs cannot be equal. It is possible to coin new Lithuanian terms alongside long-lived international terms. But in the beginning, they can be used only as passive members of these word pairs [Gaivenis 2002: 92]. Nevertheless, A. Pupkis has a different opinion. He claims that terms make a specific part of lexis, therefore they cannot have synonyms essentially [Pupkis 1980: 100]. On the other hand, it should be mentioned that terminology is a stratum of a common language which is characterized by synonyms but their boundaries are much narrower. According

to Kaulakienė and Gaivenis, in terms of Lithuanian and international term competitiveness in term dictionaries, it is vital to update the existing Lithuanian equivalents of loan terms and create more new Lithuanian terms which can compete with loan terms. Otherwise, if terminology is neglected, the entire term lexis will comprise loan words due to abundant and uncontrolled term access to dictionaries and usage. Such condition would be considered as abnormal because one of the most important principles of terminology, i.e. preference for native language terms, would be violated [Gaivenis, Kaulakienė 1996: 42–51]. The principle of language purity, according to prof. S. Šalkauskis, the initiator of terminology, is to be mentioned which states that borrowing *"for terminology is justified only when a necessary term cannot be obtained either by customization of a word from a simple human language or a new term coinage by word building or compounding"* [Šalkauskis, 1991: 39]. In such a case, it is necessary to suggest a Lithuanian equivalent for a loan word especially when new derivatives have been created for designating new concepts since the time of F. Kuršaitis (around 1860) [Kaulakienė 2000: 27].

Summarising the opinions of linguists on international synonym emergence in creating or improving the existing terms in the Lithuanian language and providing them in dictionaries it is possible to state that all the scientists have the same attitude, i.e. the most essential priority should be given to the native language. Synonym existence in a language is an objective peculiarity of language development and functioning, however synonyms should be less in abundance in term dictionaries as one of the relevant principles of term standardisation is the principle of consistency.

Analysis and discussion

The research material is taken from five-language *Dictionary of Radio Electronics Terms* (19,000 entries) [V., 2000]. Analysing international words in Lithuanian terminology it is claimed that the relationship between international terms and their Lithuanian equivalents is diverse: (a) a Lithuanian word does not have an international equivalent, e.g. *vanduo, branduolys*; (b) there is an international word without a Lithuanian equivalent, e.g. *atomas, metalas,* etc., (c) a Lithuanian word has its international equivalent although it is a passive member of the word pair, e.g. *priesaga / sufiksas*; (d) there is an international equivalent to a Lithuanian word, which is an active member of that word pair, e.g. *procentas / nuošimtis*, etc. It is stated that the majority of terms are international terms, as is the case with terminology of radio electronics [Gaivenis 2002: 82].

As it was written above, the *Dictionary of Radio Electronics Terms* comprises 19,000 different terms. With regard to compound term origin, 74 % of compound terms are international terms or hybrid ones (hybrid terms are considered to be terms or their components possessing both international and Lithuanian elements) and 26 % are Lithuanian terms. Even though term synonymy is a natural process of the language development, as terms are standardised using variants and synonyms, yet Lithuanian terminologists pursue that every concept has a single term. As there is no strict boundary between synonyms and variants in terminology, conseqently synonyms and variants are not strictly differentiated in this research with regard to Gaivenis, Keinys, Umbrasas [Gaivenis, 2002; Keinys, 2005; Umbrasas, 2004] and other authors. In this study,

term synonyms are regarded to be words possessing the same meaning yet a different form, performing the same function, and different only in expression.

In order to find out what terms have synonyms, whether the principles of language purity and economy are always observed, 378 synonym lines were selected from the dictionary (2%).

Synonym lines are presented with links in the dictionary and are twofold. When a link *žr. „žiūrėk“* is used after the term, this term is directed to a Lithuanian regular or more frequent variant. There were 164 terms found, e.g. *amortizatorius → slopintuvas; optinis bangolaidis → šviesolaidis*. When there is a link *„dar žr.“* after the term it means that both terms are used to designate very close concepts of physics or machinery whereas specific terms can be used with one or the other word. There were 214 of such terms identified, e.g. *ampervoltmetras → voltampermetras; svyravimų amplitudė ! virpesių amplitudė; bangavimas → banginis judesys; aušalas → aušinimo skystis.* Having analysed synonym lines it is possible to state that the majority of provided terms are as follows:

- one term is a one-word term, whereas the other is a compound term (totally 47%);
- both terms are compound terms (totally 30%);
- both synonymous terms are one-word terms (totally 23%).

Thus, compound terms are suggested most frequently coining or creating new terms of radio electronics.

In order to find out whether the native language is considered a priority in coining terms of radio electronics, synonyms of one-word and compound terms are discussed from the point of view of their origin.

One-word terms. The analysed one-word terms can be classified into the following groups:

- synonyms of pure Lithuanian components (18%), e.g. *aplinka / terpė* (RE38); *suvestis / glaustis* (RE372); *saugumas / sauga* (RE602); *plėvelė / sluoksnis* (RE523), etc.
- synonyms of a Lithuanian and international term (40%), e.g.: *slinkis / dreifas* (RE148); *intervalas / tarpas* (RE273); *cirkuliacija / apytaka* (RE99), etc.
- both international terms (42 %), e.g.: *detekcija / detektavimas* (RE126); *fazuotė / fazavimas* (RE189); *jonizavimas / jonizacija* (RE318).

Referring to the performed analysis, it is claimed that the majority of synonym lines are composed of international terms (42%), the least part of the terms are Lithuanian.

With regard to the analysed one-word synonyms, it is important to mention that some of them can be assigned to a separate group of one-word terms of radio electronics, which comprises derivational synonyms. The term of a derivational synonym in linguistics has not been established yet, its perception is different in various works. Nevertheless, synonym classification in this research is based on Vaškelienė's [1998: 223–246] suggestion to perceive a derivational synonym as a derivative of a related meaning of the same formation category possessing the same root. They can be regarded as a separate type of synonyms or a subtype of lexical one-word synonyms. Thus, the following synonyms of radio electronics having different suffixes can be assigned to a separate

subtype of lexical one-word synonyms, e.g. *detekcija / detektavimas* (RE126); *fazuotė / fazavimas* (RE189); *jonizavimas / jonizacija* (RE318); *blokavimas / blokuotė* (RE82), etc.

Several synonyms with different prefixes were also identified, e.g. *dekodavimas / iškodavimas* (RE121); *sužadinimas / žadinimas* (RE821).

Compound terms. The analysis of synonym lines composed of compound terms discovered that the greater part of synonyms of radio electronics are:

- synonyms of an international (hybrid) and Lithuanian term (35%), e.g. *kontrolinis bandymas / tikrinamasis bandymas* (RE69); *draudžiamoji juosta / draudžiamosios energijos tarpas* (RE325); *išdėstymo brėžinys / topologijos brėžinys* (RE84), etc.
- both terms have a Lithuanian and an international word (29%), e.g. *svyravimų amplitudė / virpesių amplitudė* (RE20); *atvirkštinė litografija / sprogdintinė litografija* (RE42), etc.
- both terms are Lithuanian (27%), e.g. *darbinė įtampa / veikimo įtampa* (RE309); *gedimų dažnumas / gedimų sparta* (RE653); *įjungtoji būsena / įjungimo padėtis* (RE493); *delsos trukmė / vėlinimo trukmė* (RE776), etc.
- synonyms of international (hybrid) terms (9%), e.g. *fazės diskriminatorius / fazės detektorius* (RE143), etc.

Summarising the suggested synonyms for compound terms, a suggested term is most frequently composed of the same number of words and it is international (hybrid), e.g. *indukuotoji anizotropija* (RE24) žr. *sukeltoji anizotropija*; *kolorimetrinis dozimetras* (RE147) žr. *spalvinis dozimetras*; *indukuotoji anizotropija* (RE23) žr. *sukeltoji anizotropija*; *nominalioji apkrova* (RE37) žr. *vardinė apkrova*.

In accordance with the statements of terminologists who claim that a synonym is rated positively when it is shorter and belongs to the native language, and having analysed one-word terms, this research discovered that Lithuanian one-word synonym equivalents are suggested for one-word international terms (47%), e.g. *korekcija* (RE373) žr. *pataisa*; *kontroleris* (RE371) žr. *valdiklis*; *komutacija* (RE366) žr. *perjungiklis*; *kompresija* (RE366) žr. *spūda*; *multiplikavimas* (RE469) žr. *dauginimas*; *sensibilizavimas* (RE606) žr. *jautrinimas,* etc.

The other group of synonyms consists of terms when longer synonyms, i.e. synonyms of compound terms, are suggested for a one-word term, e.g. *gazotronas* (RE217) žr. *dujinis diodas*; *pjezoefektas* (RE520) žr. *pjezoelektrinis reiškinys*; *herkonas* (RE257) žr. *sandarusis magnetinis jutiklis*; *serveris* (RE606) žr. *paslaugų kompiuteris*; *memistorius* (RE450) žr. *atmenusis elektrocheminis elementas,* etc.

This seems to contradict the statement that synonyms are possible when one of the used terms is a shorter variant. Having analysed any compoud term dictionary, compilers suggest the use of either an equivalent of the native language or an international word: there were only several cases found when an international one-word term is matched by a compound term of Lithuanian components, e.g. *admitansas* (RE14) žr. *pilnutinis laidis*; *bikristalas* (RE80) žr. *dvynasis kristalas buferizacija* (RE88) žr. *tarpinis kaupimas*. In other cases international (hybrid) terms are used.

Conclusion

Terminology of radio electronics compared to other linguistic studies is not synonymous.

In terms of synonym types, cases of lexical synonymy predominate in the synonymy of terminology of radio electronics, whereas in terms of structure synonym lines of compound terms prevail.

International one-word terms are the main components of specific terms. Thus, the main components of compound terms are international terms (63%). Native term preference principle was maintained for one-word synonyms in compiling the dictionary (native one-word terms are more numerous than international ones in the terminology of radio electronics).

LITERATURE

Gaivenis, K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI, 2002. 148 p.

Gaivenis, K. Terminų pragmatika. *Terminologija* 7, 2000, 5.–8. lpp.

Gaivenis, K., Keinys, S. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990. 278 p.

Gaivenis, K., Kaulakienė, A. Ekstralingvistiniai terminų norminimo principai. *Kultūra ir visuomenė: mokslo darbai*. T. 3, 1996, Kaunas: Technologija, 42.–51. lpp.

Kazlauskaitė, G. Lietuviškų ir tarptautinių fonetikos terminų sinonimija. *Terminologija* 7, 2000, 25.–32. lpp.

Kaulakienė, A., Valiukėnas, V. Kompiuterija ir jos pagrindiniai terminai. *Terminologija* 3, 1996, 56.–64. lpp.

Kaulakienė, A. Kompiuterijos terminijos sinonimija: yda ar būtinybė, *Terminologija* 6, 2000, 23.–29. lpp.

Kazlauskaitė, G. Lietuviškų ir tarptautinių fonetikos terminų sinonimija, *Terminologija* 7, 2000, 25.–32. lpp.

Keinys, S. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius, LKI, 2005. 500 p.

Mitkevičienė, A. V. Dubo visuotinės literatūros vadovėlio terminų variantai. *Terminologija*, 11, 119.–156. lpp.

Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005. 415 p.

Pupkis, A. *Kalbos kultūros pagrindai*. Vilnius: Mokslas, 1980. 167 p.

Šalkauskis, S. Raštai. T. 2. Vilnius: Mintis, 1991. 351 p.

Šilobritaitė, D. Vienažodžių matematikos terminų sinonimija matematikos vadovėliuose (1910–1940). *Terminologija*,14, 2007, 146.–160. lpp.

Umbrasas, A. Bendrašakniai dvižodžių teisės terminų sinonimai ir variantai, *Terminologija* 11, 100.–119. lpp.

Vaškelienė, J. 1998. Lietuvių kalbos darybiniai sinonimai: teorinis aspektas. *Linguistica Lettica* 2. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1998, 223.–246. lpp.

SOURCES

(RE) – *Radioelektronikos terminų žodynas* (Dictionary of Radio Electronics Terms), Vilnius, Litimo, 2000. 1341 p.

Solveiga SUŠINSKIENĖ
(Šiauliai University)

The Stylistic Features of Nominalizations in English Popular Science Discourse

Summary

The Stylistic Features of Nominalizations in English Popular Science Discourse

Within the theoretical framework of Systemic-Functional Linguistics and on the basis of the English language examples drawn from popular science magazine *Illustrated Science*, an attempt is made to analyse the semantic roles of nominalizations. It is possible to state that semantic roles are assigned to abstract nouns (nominalizations) according to the relation they hold with the process (verb). Thus, the aim of the present study is to analyse the processes and semantic roles performed by nominalizations.

The following types of processes were defined in the present study: material, mental, verbal, and happening, i.e. those which determine whether the nominalizations under analysis are personified. The research proved that nominalizations can perform the following semantic (personified) roles: Agent (voluntary and involuntary), Sayer, and Senser. The analysis of the examples showed that nominalizations function as personified agents, they are impersonal and objective.

To sum up, the genre of popular science articles allows to select nominalizations, which perform the function of agent and provide a sentence with metaphorical shade.

Key words: *nominalization, personification, processes, semantic roles, Systemic-Functional Linguistics*

Резюме

Стилистические признаки номинализации в англоязычном научно-популярном дискурсе

Цель статьи – анализ семантических ролей номинализаций с точки зрения системно-функциональной лингвистики на примере англоязычного научно-популярного журнала *Illustrated Science*. Системно-функциональная лингвистика позволяет утверждать, что семантические роли зависят от того, каким образом абстрактные существительные (номинализации) связаны с процессом (глаголом). В частности, в статье рассматривается, в каких процессах и какие семантические роли выполняют номинализации.

В исследовании описываются следующие типы процессов: материальные, ментальные, вербальные и процессы случая, т. е. те, от которых зависит, подчинятся ли номинализации процессу персонификации. Анализ показал, что номинализации реализуют семантические роли агенса, источника и пациенса. Результаты исследования свидетельствуют о том, что номинализации функционируют как персонифицированные агенсы: они являются безличными и объективными.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что жанр научно-популярных статей позволяет выбирать номинализации, которые выполняют функцию агенса и придают предложению метафорический оттенок.

Ключевые слова: *номинализация, персонификация, процесс, семантические роли, системно-функциональная лингвистика*

*

Introductory observations

Stylistics focuses on the language in a particular way: due to the relevance of stylistic means, it answers the question in what way the text means and, consequently, what it means. This branch of linguistics, firstly, concentrates on literary texts, although the concept of style extends beyond the literary towards other types of discourse. Thus, the aim of stylistics is to describe the linguistic features of the object of analysis in such a way as to demonstrate their *"functional significance for the interpretation of the text"* [Wales 2001: 438].

Scientific discourse can be differentiated into two types: professional and popular texts [Koskela 1997: 343). Liao [2010: 44] indicated the key difference between these two types: *"The most significant difference between the genres of popular science and specialised science is their target audience. Popular science is written for lay people, and this difference tends to lead to the simple conclusion that popular science writing is a process of simplification from academic language to ordinary language, by, for example, avoiding technicalities and using everyday terms."* To put in other terms, popular science texts function as narratives of research reporting on new knowledge claims and not endorsed as fact by the research community. To put in simpler terms, they focus on people's knowledge: what they say and think.

According to Shreve [2001: 772], *"developing competence in scientific and technical texts involves understanding the nature of technical terminologies, their relationship to the knowledge structure of a domain, and the way they are used in special language texts."* Thus, scientific professional texts require significant participation from the reader. On the other hand, popular science texts feature a stylistic language that enables the reader to understand it with the bare minimum of participation and special scientific knowledge.

The inherent particularities of popular science texts are the use of metaphor, metonymy, and personification; furthermore, as Nelkin [1995: 11] noted, *"by their choice of words and metaphors, journalists convey certain beliefs about the nature of science and technology, investing them with social meaning and shaping public conceptions of limits and possibilities."* These stylistic devices are important in popular science texts that convey information, which is highly abstract, where the scientist has to alter the text with various stylistic expressions so it would be understood by the society (i.e. lay people).

The difficulty of the scientific language is not limited to the lexical level but it also applies to a range of specific grammar structures that characterize this discourse. Nominalization is one of the lexico-grammatical structures causing a higher degree of complexity in scientific texts, i.e. these structures serve as complex encodings of processes into nouns and they contribute to the increase of complexity in texts. The present work focuses on the analysis of instances of nominalizations in a corpus of popular science articles. Thus, the aim of the present study is to analyze the stylistic features, i.e. personified roles of agentive nominalizations in English popular science discourse.

Nominalizations is a feature of written English, particularly a feature of scientific English. In the scientific discourse, nominalization as a process is used to *"create technical taxonomies; it helps the writer to relate one process to another and thus create*

chains of reasoning" [Halliday 1988: 195]. Last but not least, nominalization contributes to language economy. Thus, we hypothesize that nominalizations play a pivotal role in structuring of popular science texts as well.

Methodological considerations

This study is based on a corpus of articles drawn from popular science magazine *Science Illustrated* (available at http://scienceillustrated.com.au.) This and similar magazines (e.g. *Scientific American, New Scientist, National Geographic*, etc.) are characterized in opposition to specialist journals and books produced by professionals mainly for non-specialist community.

To this end, the articles of the years 2011–2017 written by different writers related to scientific area of *space* were selected. The transformational method was employed to show the relationship between the underlying proposition and the respective nominalization. Instances of nominalizations, i.e. abstract nouns ending in typical nominalization suffixes, were extracted and analyzed. Nominalizations derived from verbs, originally realizing processes, were extracted with regard to the suffixes added to verbs to form nominalizations: -age (e.g. *use – usage*), -al (e.g. *arrive – arrival*), -ance/-ence (e.g. *disturb – disturbance, exist – existence*), -(e)ry (e.g. *discover – discovery*), -ion/-sion/-tion/-ation (e.g. *communicate – communication*), -ing (e.g. *write – writing*), -ment (e.g. *develop – development*), -sis (e.g. *synthesise – synthesis*), -ure (e.g. *proceed – procedure*), and -th (e.g. *grow – growth*). Nominalizations derived from adjectives, originally realizing properties, were extracted, ending in the suffixes -ity (e.g. *complex – complexity*), -ness (e.g. *thick – thickness*), -acy (e.g. *democratic – democracy*).

The popular science articles have been analyzed in the light of Halliday's [1994] model in order to explore how scientific facts and findings are construed in the articles. Similar to all lexical elements (i.e. words), the proposition can be viewed as consisting of semantic elements, or components, such as processes, participants, and circumstances. The use of the componential analysis method makes it possible to establish the meaning of the proposition, which is constituted by respective semantic elements, i.e. the clauses with embedded nominalizations that function as inanimate agents. For this reason, nominalization was chosen as a linguistic feature for the present empirical analysis.

Theoretical prerequisites related to Systemic-Functional Linguistics

M. A. K. Halliday's [1994] systemic-functional grammar allowed linguists working in the field of stylistics to relate grammatical description to literary effect. Language is socially construed and meaning cannot be expressed in isolation (in opposition to the formalist approach).

Generally speaking, language is considered to be the mechanism that transmits reality via thought. Systemic-Functional Linguistics (SFL) provides a comprehensive theory of how language functions to make meaning in a socio-cultural context. SFL [see Halliday 1994, 2004; Halliday, Martin 1993], conceptualizes language as a semantic configuration of meanings, i.e. semiotic tool that is involved in the organization of human experience which is typically associated with a particular context. SFL treats the use of language as inherently context-dependent and gives rise to registers, i.e. the patterns of language according to use in context. Hence, within the framework of SFL register is defined as *"what you are speaking at the time, depending on what you are*

doing and the nature of the activity in which language is functioning" [Halliday, Hasan 1989: 41]. According to Martin [1992], SFL distinguishes between the strata of phonology, lexico-grammar, semantics, register, genre, and ideology. From the perspective of SFL, the language used to construe scientific knowledge is quite different from other varieties of language (i.e. registers). This register meets, according to Halliday and Martin [1993: 84], *"the needs of scientific method, and of scientific argument and theory"*.

The register of scientific language contains unique lexis, semantics, and syntax, which allow the scientists to conduct cognitive work that includes the theorized experiences. Thus scientific language is functional for the construction of scientific knowledge. In different discourse genres, defined by different context models, therefore, it may be more or less relevant to mention the agents of actions, and in others, such as scientific discourse, such agents may be unknown or abstract or natural processes. In other words, for each genre, we need to spell out what kinds of knowledge, what kinds of event models and what kinds of context models are involved in the description of the processes of syntax (lexical, discursive) production. Genre analysis is an umbrella term covering *"the study of situated linguistic behaviour in institutionalized academic or professional settings"* [Bhatia 2002: 22]. In similar mode, Swales [1990: 58] puts that *"a genre comprises a class of communicative events, the members of which share some set of communicative purposes. These purposes are recognized by the expert members of the parent discourse community, and thereby constitute the rationale for the genre. This rationale shapes the schematic structure of the discourse and influences and constrains the choice of content and style"*. Thus, in order to be able to conclude that nominalization is used to hide or downplay the responsible agent of an action, one should, in principle, make sure that another of the conditions of nominalization is not more plausible in the current text and context.

In languages throughout the world, human experience seems to be congruently construed as sequences of activities involving people and things, processes, places, times, and qualities. Each activity is typically realized by the grammatical structure of a clause, and the other elements are realized by groups of words within the clause: a process, people and things that participate in the process, and circumstances.

The grammatical class 'verb' is a typical expression of the semantic function 'process,' the class 'noun' typically expresses the meaning of 'thing'. However, particularly in the written mode of discourse, the meaning of 'process' is often re-expressed as a noun so that, for example, someone 'acting' becomes 'an action.' This does not simply replace one grammatical class with another but has the effect of reconstruing an everyday activity as though it were an abstract thing, thus creating two layers of meaning (e.g. *a star died – the death of star*).

Although events and situations could be categorized in an infinite number of ways, the transitivity system divides them into six process types: material, happening, mental, verbal, relational, and existential. Processes are represented in a clause by the verbal group. Each process is connected with various participants, and any process can be accompanied by one or more circumstantial. Circumstantials, on the other hand, almost always express optional information. Participants are coded as noun

phrases, generally subjects, direct objects, or indirect objects, while circumstantial are usually expressed as prepositional phrases.

To conclude, SFL is a sophisticated linguistic model, which makes the analysis of the relations between language and different social contexts possible. It also allows for a detailed investigation of discourse based on the analysis of concrete linguistic features. For this reason, SFL was chosen as the theoretical background of this research.

Results and discussion

Personification is the simplest form of stylistic expression. It attributes an abstract object the features of living being. Dodson [2008: 30] defines personification as *"the attribution of human characteristics to any inanimate object, abstract concept or impersonal being"*. Personification is inherently connected with popular science texts, as objects described in these texts acquire human traits. Lakoff and Johnson [1980: 33–34] point out that personification is an extension of ontological metaphors and explain that such metaphors *"are those where the physical object is further specified as being a person"*.

Even though it may be a physical object or some sort of natural entity through the addition of personification, the abstract object can be reflected as a human-like being. Consider the instances related to the titles containing personifications:

This dreamy destination continues to inspire fantasy writers

The fate of our universe

Beautiful wreckage left by a supernova explosion

Birth of a planet

The Milky Way might have swallowed a galaxy as part of its formation

Quite often in the corpus under investigation the whole extracts were rather metaphorical, i.e. they contain the elements of personification when astronomic objects act as if they were humans:

> <…> *The Milky Way is shaped like two fried eggs placed back to back, where the yolks are a puffy collection of older stars called the bulge. The whites are a bright collection of younger stars known as the thin disk. The thick disk is a puffed up version of the thin disk, but is ten times lighter.*

As we see in the example above, personifications speak of inanimate objects or abstract concepts. Personifications actually represent human traits given to a lifeless object, but that lifeless object is compared to a real person. Even though it may be a physical object (e.g. *the Milky Way*) or some sort of natural entity (e.g. *the birth of a star*), through the addition of personification the celestial object or entity can be reflected as a human-like being.

As it was already mentioned, the popular science texts under investigation contained nominalizations which have the same or similar verb lexemes as abstract (not nominalized) nouns. Nominalizations were embedded in material, mental, happening and verbal processes and played a variety of semantic personified roles.

In material processes, people or other actors do things, or make them happen. These roles are generally coded as subjects. In the corpus under investigation, it was

found that embedded nominalizations participate in material propositions and acquire the function of agent. Material processes are processes of "doing" and involve some physical action and show that something is going on in the external world. Consider:

> *Scientists hope that **the discovery** will inspire engineers to develop an intelligent robot based on the dragon-fly's simple, but highly efficient nervous system.*
>
> ***The actual measurement** causes a seeming collapse of the wave function of probabilities, extracting only one possibility out of the given repetition sequence. **The latter imaginations** describe a complex reality, split into multiple parallel universes.*
>
> ***The repeated exposures** have enabled the telescope's infrared camera to capture faint galaxies that are one ten-billionth the brightness of what the human eye can see.*

These extended noun phrases condense the information in a stylistically-metaphorical (i.e. personified) way. As the examples above demonstrate, the extended noun phrases, such as *The actual measurement* <...>, *The latter imaginations* <...>, *The repeated exposure s*<...> typically consist of head nouns expressed by nominalizations (*measurement, imaginations, exposures*) associated with premodifiers.

Nominalizations may be metonymic as well. For instance:

> *Scientists hope that **the discovery** will inspire engineers to develop an intelligent robot based on the dragon-fly's simple, but highly efficient nervous system.*

In the example above, <...> *the discovery will inspire* <...>, instead of *scientists inspired – scientists' discovery inspired* in the text we have *discovery inspired* which is placed as the Agent. Inanimate subjects take cognitive verbs functioning as predicates. Such metonymies are prevalent in popular science articles and have an impersonal quality.

Since the processes of *discovering*, *measuring*, *imagining*, etc. are all cognitive activities carried out by the scientist himself/herself, the process of nominalization enables him/her to refrain from indicating the actual agent and downgrades the journalist's presence in the text. Furthermore, the use of abstract nouns (nominalizations) has additional rhetorical importance: journalists rhetorically depict processes-as-things as the agents of activities.

Mental processes are concerned with how we perceive the world or represent it to ourselves. Such processes form a conceptual semantic category: there is a clear boundary between something that goes on in the external world and something that goes on in the internal world of mind. Mental processes involve the processes of feeling (affection), thinking (cognition), and perceiving (perception). Thus, adequately, the agents embedded in such clauses perceive, cognize, or affect something. These processes are prototypically states rather than actions. Mental processes involve two types of participants. The Senser is the conscious, usually human, entity that is in the state described. The Phenomenon is the entity, concrete or abstract, that includes the state. Consider:

> *Consequently, **their study** has recognised that a slight difference in two amino acids in the spicy enzyme alters the production of a different defensive che-*

mical – it is this difference the on a that determines the life and death for the mustard plants.

Earlier research *has also confirmed that the Earth and the Moon had virtually the same oxygen isotope compositions.*

Happening processes are also considered to be behavioural processes. Although behavioural processes are typically involuntary, they may involve agency, i.e. they may be deliberate. Happening processes represented by verbs like *worry, ponder, plan, sneeze, cough*, fall into two subclasses, cognitive and physical. They usually refer to situations that are temporally bounded, as in:

The classical observations of nature *completely fade in the imagination of theoretical physicists, but the quantised approach to all forces and energies of nature challenges these scientists already from the very beginning, looking at a simple electron.*

Verbal processes are processes of saying and communicating. Verbal processes are those involving symbolically coded information being transferred between people. While the most prototypical verbal processes are those in which a person is actually saying something, any activity in which information is coded into language by a human being to be conveyed to another human being is considered verbal, as in sentences like:

These studies *require interdisciplinary teams with a broad range of expertise.*

The operation *will require a lot of energy, so a small nuclear power station will have to be built rather close to the base, likely being carried to the planet aboard one of the early spacecrafts.*

Examples of verbal process verbs are *speak, announce, promise*, and *ask*. The participants in verbal processes are the Sayer, the Receiver, the Verbiage, and the Target. The Sayer is the immediate conveyor of the message, which may be a person, but can also be the medium of the message itself, if a speaker is not present.

The examples above prove that nominalizations effectively condense agency that is shifted to abstract processes and entities. Particular events are metaphorically represented by different process types (i.e. material, mental, happening, and verbal).

According to Schon [1997: 2], *"before there is a physicist, philosopher or poet who, in his specific way, seeks to unfold the unknown, there is a human being who takes on the role of physicist, philosopher or poet."* Therefore, it should be mentioned that the extent of figurative language use is determined by the writer's perspective on the theme.

Conclusion

A typical characteristic of popular science discourse is the use of nominalization, where processes and properties are metaphorically re-construed as nouns. The study of these texts demonstrated different kinds of impersonal constructions characteristic of this genre, among them various uses of nominalizations.

The adoption of nominalized forms was becoming more and more popular as, by allowing the thematization of the actions commonly expressed by verbs and increasing the textual potentialities of those lexemes, it enabled the scientist/journalist to include

more information in the same sentence and guaranteed a better flow of the discourse. Another advantage offered by the process of nominalization consists of allowing the writer to create concise noun phrases, which can be made to perform different syntactical functions required in specialized texts.

From the perspective of register, nominalizations appear not only as an inherent characteristic of popular science discourse, but also as rhetorical devices that serve the entire range of goals of the research article author/journalist as a member of the scientific community. Personified semantic roles expressed by nominalizations are rhetorically used to give a human form, to humanize inanimate objects, abstract entities, phenomena, and ideas. While using them, the author can distance himself/herself from the text and allow the results to "speak for themselves".

LITERATURE

Bhatia, V. K. A Generic View of Academic Discourse. J. Flowerdew (Ed.) *Academic Discourse*. Harlow: Longman, 2002, pp. 21–39.

Dodson, J. R. *The 'Power' of Personification: Rhetorical Purpose in the Book of Wisdom and the Letter to The Romans*. Berlin: Walter de Gruyter, 2008.

Halliday, M. A. K. *New Developments in Systemic Linguistics*. London; New York: Pinter, 1988.

Halliday, M. A. K. *An Introduction to Functional Grammar*. Oxford: Oxford University Press, 1994.

Halliday, M. A. K. and Martin, J.R. *Writing Science: Literacy and Discursive Power*. London: The Falmer Press, 1993

Halliday, M. A. K. and Hasan, R. *Cohesion in English*. London: Longman, 1976.

Koskela, M. Inference in Science and Popular Science. *Culture and Styles of Academic Discourse*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co., 1997, pp. 343–359.

Lakoff, G. and Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980.

Liao, M. *Translating Science into Chinese: An Interactive Perspective*. The Journal of Specialised Translation. Issue 13, 2010, pp. 44–60.

Martin, J. R. *English Text: System and Structure*. Amsterdam: Benjamins, 1992.

Nelkin, D. *Selling Science: How the Press Covers Science and Technology*. New York: W. H. Freeman and Company, 1995.

Schon, D. How to Make Our Ideas Clear With Metaphors. *Metaphors: Figures of the Mind*, Vol. 4, 1997, pp. 69–86.

Shreve, G. M. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 2. John Benjamins Publishing, 2001.

Swales, J. M. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Wales, K. A *Dictionary of Stylistics*. (2nd edn.). London: Longman, 2001.

Jeļena TRETJAKOVA
(Riga Technical University)

Metaphor in Terminology: an Efficient Tool for Uninitiated Readers

Summary

Metaphor in Terminology: an Efficient Tool for Uninitiated Readers

The present research dwells upon the use of metaphor in car and railway terminology. Metaphor has long been studied in literature and poetry, though its use in scientific discourse was given attention only in the last three decades when researches into the use of metaphor in terminology started to emerge [see Cameron 2003; Deignan, Skorczynska 2006; Siqueira et al. 2009; Musolff, Zinken 2009; et al.]. Indeed, it turned out that metaphorically presented terminological units are not a rare phenomenon and present a highly captivating subject of study. It is noteworthy that linguists have got involved into the study of metaphor trying to evaluate the purposefulness of its use in all spheres of our life: politics, law, military, law, economics, etc. and even nonverbal communication [see Naciscione 2003; Forceville 2002; Forceville 2009; Charteris-Black 2003; Veisbergs 2007; Carver and Pikalo 2008; Rozik 2008; Coëgnarts and Kravanja 2012; et al.].

Modern world is characterized by the development of technologies that penetrate into our everyday life. Ordinary people have to deal with various devices on a daily basis thus the knowledge of terms is no longer a solely prerogative of specialists. That is one of prerequisites to carry out researches into the use of metaphor in term formation: to answer a question – is metaphor indeed justifiable and necessary in terminology? Is metaphor able to facilitate the perception of term meaning, especially for uninitiated readers? The author is trying to prove that metaphorically presented terms are indeed useful in understanding the scientific context through the analysis of car and railway terms presented metaphorically.

Key words: *metaphor, visualization, terminology, transport*

Kopsavilkums

Metafora terminoloģijā: produktīvs līdzeklis plašam lasītāju lokam

Šajā pētījumā tiek analizēta metafora auto un dzelzceļa terminoloģijā. Daiļliteratūrā metafora tiek pētīta jau sen, savukārt zinātniskajam diskursam uzmanība pievērsta pēdējās trīsdesmitgadēs, kad valodnieki aktualizēja metaforas fenomenu terminoloģijā [sk. Cameron 2003; Deignans, Skorczynska 2006; Siqueira et al. 2009; Musolff, Zinken 2009; un citi]. Metaforiski prezentētas terminoloģiskās vienības nav reti sastopama parādība. Pētījumos metafora tiek analizēta vairākās jomās: politikā, tiesībās, militārajā jomā, ekonomikā un pat neverbālā saziņā [sk. Naciscione 2003; Forceville 2002; Forceville 2009; Charteri-Black 2003; Veisbergs 2007; Carver un Pikalo 2008; Rozik 2008; Coėgnarts un Kravanja 2012; un citi].

Mūsdienu pasauli raksturo tehnoloģiju attīstība, kas ar katru dienu vairāk iekļaujas ikdienas dzīvē. Parastiem lietotājiem ir jāsaskaras un jādarbojas ar dažādām ierīcēm, tādēļ terminu apzināšana vairs nav tikai speciālistu prerogatīva. Viens no priekšnoteikumiem, lai veiktu pētījumus par metaforas izmantošanu terminu veidošanā, ir jautājums – vai metafora tiešām ir nepieciešama terminoloģijā? Vai metafora spēj atvieglot jēdziena uztveri, it īpaši parastiem lietotājiem? Autore pamato, ka metaforiski prezentēti termini patiešām ir noderīgi, lai saprastu zinātnisko kontekstu, analizējot metaforiski izteiktās auto un dzelzceļa terminoloģiskās vienības.

Atslēgas vārdi: *metafora, vizualizācija, terminoloģija, transports*

*

Theoretical background

Metaphor is one of the most ancient linguistic tropes used by the authors of poetry and prose and studied by linguists. Traditionally, metaphor has been treated as the comparison of two objects with the purpose of finding common features or characteristics that would justify naming one object in terms of another. The resemblance can be built into not only physical appearance, but also into behaviour, habits, etc.

Metaphor in terminology is both a unique and a common phenomenon. The issue of its appropriateness in the scientific context is a controversial one. There might be two polar standpoints as concerns the use of metaphor in technical language. There could be those who oppose metaphoricity in such context, reasoning this by the prerequisite for terminology to be clear and precise. There are solid grounds to support the idea, since terminology, any kind of scientific information does not tolerate any unambiguity, uncertainty or vagueness. There must be only one truth and no place for imagination in any piece of scientific information. Any scientific field needs precision in idea transfer to the target audience as well as for communicating ideas within the source field thus making metaphorical representation in terminology inappropriate. On the other hand, a significant number of linguists support the use of metaphor in terminology regarding it as an integral part of the specialized vocabulary [see Kuhn 1993; Hoffman 1981; Boyd 1993; Knudsen 2003]. Anita Naciscione points out that "*scientists need metaphors to create theories. Metaphorical conceptualisation is prevalent in scientific knowledge*" [Naciscione 2003: 103].

As concerns the role metaphor bears in technical language we assume that it provides better recognition and comprehension of terms. This might be due to the way we perceive metaphors as such. At receiving any message, we are prone to visualize the whole picture which would go far beyond the single piece of information received. If someone tells you that a man has crossed the ocean alone in a boat, you would subconsciously construct images, details of everything that might in any way refer to this information, i.e. the ocean, the boat, what equipment he might need for such an event, etc. These details are given by Ortony as "mental images" as discussed above [see Ortony 1975]. He has called such a process of visual specification of events the 'particularization' and allotted it an enormous significance in any type of language contacts and language comprehension. Naciscione provides the term "*mental visualization" saying that "we visualize figurative meaning in our thoughts, as thought and imagination go together, creating a mental picture, even if there is no visual representation in the text*" [Naciscione 2003: 74]. The principle works successfully with metaphorically presented terminological units, too. The metaphorical component in a metaphorically presented message creates an image in the mind of the information recipient, which would further lead to the juxtaposition of the objects or phenomena involved in metaphorization (since we know that metaphor is naming one object in terms of another, we cannot but help analyzing the objects involved in a metaphorical phrase from such a viewpoint). This stage is crucial for linguists as it provides the ability to see the grounds for metaphor formation. The successful juxtaposition would result in successful term comprehension. We can schematically summarize the assumption in the following way:

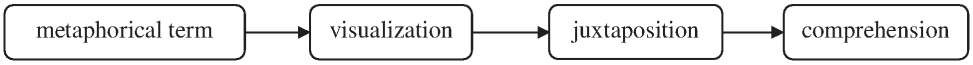

Fig. 1. **Stages of comprehension of a metaphorical term** [Tretjakova 2013: 184]

Metaphorical term enters the stage of visualization at which our mind is able to create the image of the denoted object within the frames of the source domain (the one laying the foundation for the denotation of another object). Then the image from the target domain (the object given designation in terms of another object) is juxtaposed to that of the source domain and comprehension is achieved. This is our attempt to explain the first argument for metaphor in scientific language, i.e. its ability to visualize the language of something unfamiliar in terms of familiar things. The third stage of the process is crucial for providing the motives for metaphorization since it provides the basis for adequate metaphor interpretation. This is of the utmost interest for the linguists where the analysis of the notions implied can be carried out and the grounds for a thorough study can be laid. At the stage of juxtaposition we might ground the domains involved in metaphor formation.

Empirical part

The material used for the empirical research is based on metaphorical terms excerpted from certain dictionaries of technical terms form the fields of car and railway engineering. The use of dictionaries is necessitated by the need of dealing with articles related to the given engineering spheres. In this paper, we aim to illustrate some specifically vivid examples, such metaphorical terms that prove the efficiency of visualization in the process of term perception and justify the use of metaphor in technical communication.

In order to illustrate the efficiency of metaphorical term in the comprehension of an object denoted by it we offer a term as it is provided in the dictionaries and a descriptive definition given by thesauri of technical terms. Thus, our hypothesis is that a metaphorical term might be both a more efficient tool for understanding the concept and a more economical means of communication.

In terminology, to our assumption, metaphor is also able to facilitate our understanding of some technical processes that might otherwise be difficult or impossible to realize to non-professionals. Think of a 'squirrel-cage armature'. If we had no idea of what a squirrel and the cage are we would most probably have no reason in naming the technical item in such a way. Since our knowledge lets us visualize the device, we might more clearly understand at least the shape of the device and the way it operates. And we would most probably be right as the Comprehensive Dictionary of Electrical Engineering provides the following definition of a device: *"squirrel-cage induction motor is an induction motor in which the secondary circuit (on the rotor) consists of bars, short-circuited by end rings. This forms a squirrel cage conductor structure, which is disposed in slots in the rotor core"* [Laplante 2005: 651].

The object from our everyday life has been reflected in the specialized vocabulary; knowing the function of a squirrel-cage makes it possible for us to guess what the shape and function of the aforementioned object can be.

We can consider another term – *a crocodile clip*. The term denotes a clasp with serrated interlocking edges used for making electrical connections. It can be assumed that what a crocodile's jaw does to the victim, the clasp does to the device to provide a fast and firm grip and connection. Thus, the mapping from the source domain to the target domain follows a different path; we may see that the system of relations holding for the source object also holds for the target object. Thus, the metaphorical term can be placed among relational metaphors. The Russian counterpart of the term is *"крокодил (тип зажима)"* which makes us believe that the function has served for metaphorization in Russian as well, since the term is given both the metaphorical meaning and the one which informs us of the function of the device. At the same time, a term *crocodiling (*or *alligatoring)* which denotes the formation of cracks on the surface of paint layers, presents a case of an attributional metaphor, which means that the properties of the object in the source domain have been mapped on to the target object. It is interesting to note that the Russian counterpart is "растрескивание (поверхности покрытия)" and it is non-metaphorical, but rather the descriptive one. We argue that the English term visualizes the phenomenon, while the Russian one describes it. Certainly, both options are necessary for the complete comprehension of the meaning, however, visualization facilitates the term perception.

The term *frog (автоматическая стрелка, управляемая токоприемником)* is used in railway terminology to denote the crossing point of two rails; it forms a part of a railway switch, and is also used in a flat crossing. The lexeme has been the core one for a number of terminological units: *a movable frog (подвижной сердечник), an overhead frog (воздушная стрелка), a rail bolt frog (сборная крестовина), a retailing frog (башмак для вкатывания на рельсы подвижного состава (лягушка)), a stiff frog (глухое пересечение), a crossing frog (крестовина глухого пересечения), a frogless switch (стрелка без крестовины), a frog-leg winding (лягушечья обмотка)*. It might be assumed that such naming has been found due to the resemblance the device has to a lying frog. We observe a mere appearance match in metaphorization.

The term *fork* is used in a variety of collocations such as a *selector fork* ('a part of the selector mechanism of a manual gearbox, shaped like a two-pronged fork, which fits into the groove round a coupling sleeve and moves a sliding pinion forward or back along a selector rod'), a *loader fork* ('a part of a lifting mechanism in the shape of a fork'), a *forked chain* ('a branched chain'), a *clutch fork* ('a clutch release lever with a forked end'), etc. The terms above can be related to the category of attributional metaphor as these are the properties or attributes of the source object (a fork) that have served for denoting the target object. We cannot see relational parallels in the case or we can see them partially, as in metaphorical terms *a fork* is used either as a device having a shape of a fork or as the one used for lifting something. It has not been identified with the implication of the meaning of picking up something through pricking it by prongs.

The term *an engine breather (вентиляционный клапан (в крышке топливного бака))* has been encountered and is to be noted as an interesting case. It is metaphorical in the English language and non-metaphorical in Russian. The term denotes a passage to the open air from an enclosed space to provide ventilation, which makes it clear that it to a considerable extent relates to the process that takes place in our body while

inhaling and exhaling the air. However, in the Russian language a non-metaphorical term is presented, it is more descriptive as contains the exact definition of the function of the device, though in English the performance of the device is comprehended through functional resemblance. It is close to the case of *air-breathing ability (способность (двигателя) обеспечивать оптимальное наполнение при различном числе)*, where in English the metaphorical term explicitly shows the ability of a vehicle to perform something similar to breathing in the human organism, while the Russian language has avoided a metaphorical term and provided its descriptive equivalent, though a rather lengthy one.

One more example worth analyzing is the term *bottleneck road (дорога с узкими местами)*. The phenomenon observed in the case is given by the author as dual metaphorization. The *neck of a bottle* is metaphorical itself; the domain of the human body, and the object of a human neck in particular, has served as the source object for projecting the image of a neck as a connector of the human body to the head to the image of a narrow part of the bottle that connects its wider part with the top. Further metaphorization has taken place while denoting a narrow stretch of road or a junction at which traffic is or may be held up. The term has been presented metaphorically from the domain of household items, the source object of a bottle and its narrowest part, a neck, in particular.

The lexeme *cat* has been identified in two terminological units: *cat ladder (вертикальная стремянка)* and *cat's back (cats back) (гребень горки; вытяжной путь с двусторонним скатом)*. The English language has employed the source object from the domain of fauna having revealed certain coincidence between the two domains. The first term denotes a ladder used for working on a sloping roof, with a hook at one end and pads to spread the load. The shape of the device can be more related to the shape of a triangle. This makes the motive for the term metaphorization not explicit. However, knowing the source object, i.e. the cat, its behaviour, it could be assumed that at some moments the cat's back is indeed similar to the shape implied here, i.e. at the time when the cat is either angry, or on the alert. This could have assumingly been a motive of metaphorical representation in the second terminological unit, i.e. the term *cat's back*, which denotes a kind of a railway embankment which indeed can be juxtaposed to the back of a sitting cat especially if viewed from behind.

An interesting example is presented by the lexeme *sandwich*. Three terminological units comprising the lexeme have been encountered in the corpus: *sandwich concrete (слоистый бетон), sandwich (1. обшивка (кузова) с заполнителем 2. слоистая конструкция 3. прослаивать), sandwiching (прослаивание)*. A *sandwich* is known to be two or more slices of bread, usually buttered, with a filling of meat, cheese, etc. It is also widely-used in civil engineering to denote composite construction of alloys, plastics, wood, or other materials consisting of a foam or honeycomb layer laminated and glued between two hard outer sheets. As concerns the lexeme in transport terminology or in related spheres it is used to denote some phenomenon or a process that implied the same idea of having layers (similarly to the source object) of some particular substances.

Conclusion

Is metaphor a challenge or facilitation for term perception? We might propose an assumption that metaphorization of terms can indeed make the concept more comprehensible. It happens through the ability of our mind to juxtapose the objects seemingly non-related and finding correspondences that might facilitate to explain some difficult unfamiliar processes within the familiar ones. Even at the stage of term formation, when a newly made object is to be given denotation, the source domains may serve their best to give corresponding metaphorically presented naming. This is facilitation not only for non-specialists when they are to face the difficulty of comprehending certain technically specific processes or objects, but for specialists as well, as this might be the economy of linguistic means and the way of expressing detailed processes in short terms. There is no need to give long, time-consuming explanations of a device if it can be given some correspondence in the source domain and designation through much less lexical means. On the other hand, a challenge may be found in allotting a certain metaphorical denotation to a certain term. This can be exemplified if terms are presented metaphorically differently across languages. At this stage, we may come across some interesting phenomena as having metaphorization in one language and not in another; presenting a metaphorical term through various source domains, or presenting the term metaphorically in both languages through the same source domain though through different source objects.

To conclude, we believe that metaphorical terms are indeed efficient in the delivery of the concept notion to the information recipient or a reader. They can indeed help us to perceive the idea through the knowledge of source objects that can be represented widely in terms' formation, be it Fauna, Household Objects, Flora, Food, Human Body, etc.

LITERATURE

Boyd, R. Metaphor and Theory change: What is "Metaphor" a Metaphor for? Ortony, A. (ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, pp. 481–532.

Cameron, L. *Metaphor in Educational Discourse*. London: Continuum Publishing House, 2003.

Carver, T., Pikalo, J. (ed.). *Political Language and Metaphors: Interpreting and Changing the World*. Taylor & Francis e-Library, 2008.

Charteris-Black, J. *Politicians and Rhetoric. The Persuasive Power of Metaphor*. New York: Palgrave MacMillan, 2003.

Coëgnarts, M. and Kravanja, P. From Thought to Modality: A Theoretical Framework for Analysing Structural-Conceptual Metaphors and Image Metaphors in Film. *Image & Narrative, Vol 13, No 1*. 2012, pp. 96–113.

Collins Concise English Dictionary. HarperCollins Publishers. Dictionary of automotive terms. 2008. Available: http://www.motorera.com/dictionary/index.htm

Deignan, A., Skorczynska, H. Readership and Purpose in the Choice of Economics Metaphors. *Metaphor and Symbol, 21(2)*, 2006, pp. 105–120.

Forceville, C. J., Urios-Aparisi, E. (ed.). *Multimodal Metaphor*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co, 2009.

Forceville, Ch. *Pictorial Metaphor in Advertising*. Taylor & Francis e-Library, 2002.

Hoffman, R. Metaphor in Science. Honeck, R. P., Hoffman, R.R. (ed.). *Cognition and Figurative Language*. Hillsdale, N.J. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1981, pp. 393–423.

Jaunā autotehnisko terminu vārdnīca. Rīga: Izdevniecība "Antilope", 1997.

Knudsen, S. Scientific Metaphor Going Public. *Journal of Pragmatics, Volume 35, Issue 8*, 2003, pp. 1247–1263.

Kuhn, T.S. Metaphor in Science. Ortony, A. (ed.). *Metaphor and Thought*. New York: Cambridge University Press, 1993, pp. 533–542.

Laplante, Ph.A (ed.). *Comprehensive Dictionary of Electrical Engineering. The Second Edition*. Taylor & Francis Group, LLC, 2005.

Musolff, A., Zinken, J. (ed.). *Metaphor and Discourse*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2009.

Naciscione, A. Translation of Terminology: Why kill the metaphor? *Proceedings of The Third Riga Symposium on Pragmatic Aspects of Translation*. Riga: SIA "JUMI", University of Latvia, 2003.

Ortony, A. Why Metaphors are Necessary and Not Just Nice? *Educational Theory, Volume 25, Issue 1*, 1975, pp. 45–53.

Rozik, E. *Metaphoric Thinking: A Study of Nonverbal Metaphor in the Arts and Its Archaic Roots*. Tel Aviv: Tel Aviv University Publishing, 2008.

Siqueira, M. et al. Metaphor Identification in a Terminological Dictionary. *Ibérica 17*, 2009, pp.157–174.

Tretjakova, J. Metaphor in Terminology: Visualization as a Key to Term Perception. *World Academy of Science, Engineering and Technology, Issue 76*, 2013, pp. 183–187.

Veisbergs, A. Latviešu politiskā metafora. *Akademiskā dzīve 44/2007*. 2007, pp. 14–20.

Elīna VEINBERGA
(Latvian Academy of Culture)

Metonymy and Other Animals in Latvian Political Cartoons

Summary
Metonymy and Other Animals in Latvian Political Cartoons

The article explores Latvian political cartoons that often abound in stylistically prominent cases, employing a cognitive stylistic approach. The role of metonymy as a pattern of thought is explored as the main research question. The article draws on research findings in cognitive linguistics and studies on multimodal metaphor, metonymy, and other stylistic techniques. The aim of the article is to identify stylistic use and analyse a selection of collected empirical material of political cartoons in Latvian media from 2009 to 2017.

In political cartoons it is significant to recognise the historical context in which it has been created. Therefore every cartoon is analysed according to the time and the political situation.

In visual representation stylistic patterns are not employed alone, they are used together, they interact and influence each other's meaning. The current definitions of stylistic patterns mainly feature verbal and lexical aspects, therefore it would be useful to develop them by adding a visual dimension.

Key words: *cartoon, stylistic pattern, metonymy, metaphor, phraseological allusion, cognitive linguistics, cognitive stylistics*

Kopsavilkums
Metonīmija un citi „zvēri" Latvijas politiskajās karikatūrās

Izmantojot kognitīvās stilistiskas pieeju, rakstā aplūkotas Latvijas politiskās karikatūras. Galvenais pētījuma jautājums saistīts ar metonīmijas kā domāšanas paņēmiena nozīmi. Raksts balstās kognitīvās lingvistikas un multimodālās metaforas, metonīmijas un citu stilistisko paņēmienu pētījumos. Mērķis ir identificēt stilistisko lietojumu un analizēt politisko karikatūru izlasi apkopotajā empīriskajā materiālā Latvijas plašsaziņas līdzekļos no 2009. līdz 2017. gadam. Politiskajās karikatūrās ir svarīgi saprast vēsturisko kontekstu, kurā tās tapušas, tāpēc katra karikatūra analizēta atkarībā no laika un politiskās situācijas.

Vizuālajā attēlojumā stilistiskie paņēmieni netiek izmantoti pa vienam, bet gan kopā; tie mijiedarbojas un ietekmē cits cita nozīmi. Mūsdienu stilistisko paņēmienu definīcijas galvenokārt saistītas ar verbāliem un leksiskiem aspektiem, tādēļ lietderīgi būtu tās pilnveidot, pievienojot vizuālo dimensiju.

Atslēgas vārdi: *karikatūra*, *stilistiskais paņēmiens*, *metonīmija*, *metafora*, *frazeoloģiskā alūzija*, *kognitīvā lingvistika*, *kognitīvā stilistika*

*

Introduction

The main research question of the article is concerned with the role of metonymy as a pattern of thought and its interaction with other stylistic techniques. It is also important to discuss the interaction of the visual and verbal representations. A selection of collected empirical material of political cartoons in Latvian printed press and on the Internet (cartoonists' blogs and social media) has been chosen for detailed analysis.

The theoretical framework of the article is set within the cognitive stylistic approach to political cartoons that often abound in stylistically salient cases. The article draws on research findings in cognitive linguistics and studies on multimodal metaphor, metonymy, and other stylistic patterns [see Lakoff and Johnson [1980] 2003; Gibbs [1994] 2002; Goodman 1996; Kövecses 2002; Forceville 2009; Naciscione 2010; Veinberga 2014].

The methods of analysing the empirical material are the following:

1) the four stage method of recognition, verification, comprehension, and interpretation developed by Anita Naciscione [Naciscione 2001: 33–46; Naciscione 2010: 43–55] and
2) the four looks method when every look is a cognitive operation analogous to recognition, verification, comprehension, and interpretation of a specific verbal and/or visual representation [Veinberga 2016].

Kress and Van Leeuwen argue that Western culture has been influenced by the fact that we read from left to right. The information usually comes from the sender and goes to the receiver, from the source to the target, from the known information to the unknown [see Kress and Van Leeuwen [1996] 2006: 4, 183–185]. In the reading of cartoons, the visual images are analysed from left to right.

The definition of cartoon states that it is *"a simple drawing showing the features of its subjects in a humorously exaggerated way, especially a satirical one in a newspaper or magazine"* [EOLD 2018]. Satirical depiction means that it ridicules people's foolishness or vices, particularly in the context of present-day politics and other current issues.

Case studies

The case studies include five topical cartoons by four Latvian cartoonists from 2009 to 2017. In this analysis the first cartoon was created during the Great Recession when the European Union was greatly affected. The Great Recession ensued after the so-called economic bubble during the late 2000s and the early 2010s; and it is understood as a period of time when markets around the world suffered from general economic decline. It was even termed as the worst global recession since the notorious Great Depression in the 1930s by the International Monetary Fund [World Economic Outlook 2009]. It was no wonder that Latvia suffered a lot as a small country and by far the top booming economy. The suffering is presented via personification (see Figure 1).

Personification is a stylistic pattern *"in which an inanimate object, animate non-human, or abstract quality is given human attributes. [..] Personification adds vividness to political rhetoric"* [WDS [1990] 2001: 294]. In this case we can say that it increases vibrancy of a political cartoon. In cognitive linguistics, personification can be conceived as an ontological metaphor. Ontological metaphors are metaphors in which abstractions, for instance, activities, emotions, or ideas, are referred to as something concrete or physical like objects, substances, containers, or people [see Lakoff and Johnson [1980] 2003; Lakoff and Turner 1989; Gibbs [1994] 2002; Kövecses 2002]. In the case of personification it means that an abstract entity is represented as a person.

There are two personifications in the cartoon: a personification of Latvia and a personification of the European Union. The first personification, if one reads the cartoon from left to right, is Latvia. She is depicted as a yogi dancing on a bed of nails and

singing *Tūdaliņ, tāgadiņ, pastalnieki danco*... It is a popular line of a Latvian folk song and dance; it means that everyone can dance and make merry even if they are poor and do not have appropriate shoes for dancing. In the folk song you are advised to mend your shoes and go dancing with everyone else. In this case Latvia is barefoot, thus implying that she is so poor that there are no shoes on, probably they are so old and torn that they are beyond mending. Her clothing is old and patched, too. Moreover, Latvia's arm is broken; her leg is injured; and her nose is bandaged, too. In such a poor state of health one should be on complete bed rest, let alone dancing. Surprisingly, she looks vigorous and determined. Therefore the second personification is that of the European Union saying: "I admire you!" The EU is depicted as a man who is watching a show; he is even eating popcorn.

Figure 1. **I admire you!** [Šļūka, Latvijas Avīze, 2010.04.12.[1]]

The popcorn pack can be seen as a metonymy for watching a show. In its essence **metonymy** was first mentioned by Aristotle when he defined metaphor as "*giving the thing a name that belongs to something else; the transference being either from genus to species, or from species to genus, or from species to species*[2], *or on grounds of analogy*" [McKeon [1941] 2001: 1476]. In both traditional stylistics and **cognitive linguistics** metonymy is based on associations of contiguity or closeness when one entity stands for another entity: either a part stands for the whole, or the whole stands

[1] The references are primarily given to the authors of the cartoons and the years of publication; the press publication is indicated if it is known. In the 21st century cartoonists post their cartoons on their social media accounts. It is not always easy to determine the first source of appearance; and it is not very important for this article as it analyses figurative expression, not historical sources. Moreover, the electronic versions of the cartoons are of higher quality than the ones that come from the printed press.

[2] My underlining to demonstrate that it is the definition of metonymy – E.V.

for a part, or a part stands for a part; and metonymy operates in the same conceptual domain [Lakoff and Johnson [1980] 2003; Gibbs [1994] 2002; Kövecses 2002]. Conceptual domain is a part of storage in our memory where we preserve our memories connected with certain experiences, for instance, love, life, journey, education, work, etc. If conceptual metaphor is often understood by the formula[3] A is B, in metonymy a formula A is A^1 or A^1 is A can be applied [Krasovska (Veinberga) 2013; Veinberga 2014]. I would argue that metonymy is one of the most important stylistic techniques and patterns of thought as it is regarded in cognitive linguistics. In the present cartoon we can say that popcorn belongs to the conceptual domain of enjoying a show; for many people it is an important part of this experience.

The year 2010 is marked by a crisis in another sphere, too. Although this time one cannot blame the Great Recession, rather it is a result of business mismanagement by the Latvian government (see Figure 2). This situation refers to the sale of the *airBaltic* brand. The former president of *airBaltic* Bertolt Flick[4] was infamous for abusing his office and embarrassing the government [see LSM 2014]. Another Flick's company bought *airBaltic* under the pretext of improving the brand name. After severe protests of President Valdis Zatlers and Prime Minister Valdis Dombrovskis, Flick agreed to sell the brand name back to the Latvian government.

Figure 2. **Give it back!** [Gatis Šļūka, Latvijas Avīze, 2010.08.]

There are three participants in this cartoon: a magpie, Valdis Dombrovskis, and the Minister for Transport, Kaspars Gerhards. Zatlers had asked the Minister for Transport to get the *airBaltic* brand name back.

The magpie is flying away with the *airBaltic* sign. Magpies are known to be highly intelligent, often cited as one of the rare species of birds that can recognise themselves in a mirror. Nevertheless in Latvian folklore a magpie is associated with

[3] Aristotle uses different letters in his definition of metaphor: A, B, C and D. Most probably that is where the idea of metaphor as A is B emerged [See McKeon [1941] 2001: 1477].

[4] Bertolt Flick was the president and CEO of *airBaltic* from 2002 to 2011.

excessive chattering and pilfering. Magpies like shiny things; and they swipe them if one is not careful. The magpie is a metonymy for stealing something. The shiny thing that has been swiped in this case is the brand name *airBaltic*.

The *airBaltic* sign can be regarded as a visual pun. A **pun** is *"an ambiguity: specifically, a foregrounded lexical ambiguity. It involves the use of a polysemous word to suggest two or more meanings (commonly literal versus figurative); or the use of homonyms, i.e. different words which look or sound the same but which have different meanings. The whole point of a pun, however, is the user's intent to produce a humorous or witty effect from the juxtaposition of meanings"* [WDS [1990] 2001: 326–327]. The idea of reducing the importance of the pun as a merely humorous effect has been lately contested [see Lundmark 2005; Bormanis 2015]. In general pun is gradually being recognised as a basic pattern of human thought. In this case it is construed as a visual pun because the *airBaltic* sign is represented both visually and literally, however, it refers to the *airBaltic* trademark figuratively. The humorous effect in this visual representation is inevitable. It would be a poor cartoon if it were not humorous.

Valdis Dombrovskis is chasing the magpie, repeatedly shouting, "Give it back!" It means that he is actively taking steps to regain the *airBaltic* trade mark whereas Gerhards is knitting a sock, i.e. he is doing nothing. Knitting a sock can also be viewed as an allusion to a grandmother who is old and weak, thus the only thing she can do well is knitting. The sock is rather long, thus implying that Gerhards has been rather idle for a long time.

Figure 3. **He is already in the naughty corner!** [Gatis Buravcovs, Diena, 2012-10-19]

There are different corruption problems in Latvia. The next two cartoons are connected with Aivars Lembergs who has been the mayor of the city of Ventspils since 1988. There are many allegations against him for being an oligarch and stealing the state of Latvia, bribery, money laundering and abuse of office; however, he denies all these allegations. Obviously corruption runs so deep in the state system that they have not been able to seriously charge and convict him of any crimes since 2008 as Lembergs is still the incumbent mayor (see Figure 3).

This situation draws on absurdity – Edmunds Sprūdžs (Minister for Environmental Protection and Regional Development, 2011–2013) is trying to suspend from duty the mayor of Ventspils Aivars Lembergs who has already been suspended. The cartoon depicts the reason for the inability of the judicial system to deal with Lembergs. His power is in the shadows. In the

shadow one can see that Lembergs is holding Sprūdžs by the neck with one hand and an axe above his head with the other hand. Thus, the real state of affairs is the exact opposite of the formal situation. Such a situation can be described as an oxymoron, antithesis, or paradox.

An **oxymoron** *"juxtaposes apparently contradictory expressions for witty or striking effects"* [WDS [1990] 2001: 280]. **Antithesis** *"effectively contrasts ideas by contrasting lexical items in a formal structure of parallelism"* [WDS [1990] 2001: 24]. A **paradox** is *"a statement which is apparently self-contradictory [..]; a kind of expanded oxymoron. The reader must probe beyond the literal meaning to find a deeper, usually more philosophical meaning which will reconcile the apparent absurdity"* [WDS [1990] 2001: 282]. In the present cartoon there are no expressions, no lexical items, and no statements, instead the stylistic patterns are rendered visually, thus this is a case of **visual paradox**. There are visual contrasting ideas and visual parallelisms – the cartoon characters and their shadows that live a different life.

The shadows of the cartoon characters present allusions to several Latvian phraseological units: *ēna krīt*, *mest ēnu*, and *nāves ēnā*. These allusions can be termed phraseological allusions.

Anita Naciscione has defined **phraseological allusion** as *"a mental implicit verbal or visual reference to the image of a phraseological unit represented in discourse by one or more explicit image-bearing constituents, and their instantial ties, hinting at the image. Allusion shows the strength of cohesion inherent in the PU: one or more constituents are in a position to evoke associations with the whole PU. The explicit image-bearing constituents of the PU have a metonymic function; they act like a recall cue alluding to the PU, providing a web of associative links"* [Naciscione 2010: 253]. It is very important that this definition embraces not only verbal but also visual images that are at the core of these case studies.

Ēna krīt means 'the shadow falls', and it is said when there is a suspicion that someone has done something bad. *Mest ēnu* means 'to cast a shadow', and it denotes a situation when someone has been compromised by harming their honour or reputation. The meaning of *nāves ēnā* is 'in the shadow of death', and it is used to describe the circumstances in which someone's life is in great danger [See LFV 2000: 313–315]. The shadow falls on Lembergs, and his misdeeds cast a shadow on him, nonetheless, he can be a threat to other people, and those trying to compromise him can be in the shadow of death. If Sprūdžs goes on casting shadow over Lembergs, he might find himself in the shadow of death.

Lembergs is wearing a hat, *hūte* in Latvian. His hat is an integral part of his iconic image. The hat is a metonymy for Aivars Lembergs. It has become so commonplace that if someone uses an expression *atnāca hūte* 'the hat has come', everyone understands who has arrived.

The conflict between Lembergs and Sprūdžs was very popular, hence other cartoonists employed this theme as well (see Figure 4).

This cartoon exercises another very significant stylistic pattern – hyperbole. Aristotle has used **hyperbole** alongside metonymy in his examples for the definition of metaphor "[..] *from species to genus in 'Truly ten thousand good deeds has Ulysses*

wrought[5]*', where 'ten thousand', which is a particular large number, is put in place of the generic 'a large number'"* [McKeon [1941] 2001: 1476–1477]. Today one might disagree with Aristole that hyperbole goes along metaphor; however, if metaphor is perceived as any kind of figuration as it used to be perceived in the early stages of development in cognitive linguistics, Aristotle might be right. Hyperbole is an *"exaggeration or over-statement. [..] In drama, hyperbole is often used for emphasis as a sign of great emotion or passion; [..] it distorts the truth by saying too much. But hyperbole is not the same as telling lies: there is normally no intent to deceive one's listeners, who will no doubt infer the true state of affairs anyway. We juggle with the facts and the apparent meanings"* [WDS [1990] 2001: 190].

Figure 4. **The attempts of Mr. Sprūdžs to stop Mr. Lembergs**
[Ieva Kunga, Saldus Zeme, 2012.10.25.]

The cartoon exaggerates both characters – Mr. Sprūdžs and Mr. Lembergs, the former is too small, whereas the latter is too big. The implications of the cartoon are only too clear – the power of Sprūdžs is not strong enough to fight Lembergs who has major influence in the government. This is an allusion to Jonathan Swift's famous novel *Gulliver's Travels* when Lilliputians are trying to stop Gulliver. In the story they managed to stop Gulliver; however, this is not the case for the simple reason that there is only one Lilliputian, the others are obviously afraid.

It is also a case of metonymy – Mr. Sprūdžs is depicted in the clothing of a child, suggesting that his efforts are not to be taken seriously. Mr. Lembergs is wearing striped trousers, which could be a metonymy for prison uniform, suggesting that Lembergs

[5] My underlining illustrates hyperbole – E.V.

should be in prison for his crimes; unfortunately he is too big to be apprehended. The paradoxical thing is that Lembergs really enjoys being depicted in cartoons, he even collects them and posts them on his homepage. It is suggestive of the fact that he believes to be above the law and any accusations.

The last example concerns the recent attempts of the Latvian government to improve the system of taxes by devising a new tax reform (see Figure 5). The heroes of this cartoon are Augusts Brigmanis and Dana Reizniece-Ozola. They both belong to the party called the Union of Greens and Farmers (*Zaļo un Zemnieku savienība* – ZZS). Again, the principal figure and main financial supporter of this party is the oligarch Aivars Lembergs. Augusts Brigmanis is the head of the ZZS, and Dana Reizniece-Ozola is the incumbent Minister for Finance.

Figure 5. **Attention! Complete silence in the hall!**
[Ēriks Ošs, Latvijas Avīze, 2017.04.24.]

There are a number of metonymies in this representation – a magician's hat, a piggy bank, rabbit's ears, and kerchiefs. The piggy bank with its caption "tax reform" stands for the conceptual domain of money, and in the present situation money is the main state income in the form of taxes. This might be referred to as a chained metonymy. **Chained metonymy** involves more than one conceptual shift; one metonymic element leads to the next one, forming a metonymic structure [see Hilpert 2007]. The magician's hat stands for the magician, and the rabbit's ears stand for the rabbit. The kerchiefs represent another tool used by the magician. Consequently, interaction of the visual and the verbal cues the idea of a magician performing tricks, and the announcer calling for attention and complete silence in the hall suggests the underlying structure of conceptual metaphor POLITICS IS CIRCUS (see Table 1).

Table 1.

Stylistic patterns of Figure 5 "Attention! Complete silence in the hall!"

Stylistic pattern	Visual elements	Verbal elements
metonymy	magician's hat → magician a piggy bank → money rabbit's ears → rabbit kerchiefs → magician's tools	tax reform (*nodokļu reforma*) – no figuration
chained metonymy	piggy bank → money; money → the main income of the state → taxes	
allusion		Attention! Complete silence in the hall! – no figuration
	conceptual metaphor: POLITICS IS CIRCUS	

It is suggested that financial miracles will take place and the new reform will be something truly amazing. In reality POLITICS IS CIRCUS was an appropriate conceptual metaphor to express the essence of a bewildering tax reform that virtually nobody understood, as a result either nothing changed or people received even lower salaries and had to pay higher taxes.

Conclusion

The analysed political cartoons mainly ridicule politicians and present-day politics. To perceive the aim of the cartoon, it is vital to be aware of the historical and social context at the time when the cartoons were created. Most newspapers, both paper and online, publish cartoons every day. It demonstrates the important role of cartoon as a daily dose of humour and stress relief.

It is apparent that metonymy and other stylistic patterns are at the heart of human thinking, and they are abundantly represented both verbally and visually.

I would argue that metonymy is a pattern of thought that is present in almost every analysed representation thus indicating its leading role in visual depiction.

It is a very crucial observation that stylistic patterns do not exist in solitude; it is very rare that in a visual representation there is only one stylistic pattern. Probably Aristotle was not entirely wrong when he defined metaphor, metonymy, and hyperbole as aspects of one pattern. The current definitions of stylistic patterns should definitely be expanded, adding non-verbal aspects.

LITERATURE AND SOURCES

Bormanis, Ē. Punning in Multimodal Discourse: A Stylistic Study of the ViaSMS Advertising Campaign Держись! (Turies!). Polkovņikova, S. (ed.). *Valoda – 2015. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XXV*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule", 2015, pp. 245–252.

Buravcovs, G. *Diena*. 2012-10-19.

EOLD 2018 – *English Oxford Living Dictionaries*. Oxford University Press, 2018. Available: https://en.oxforddictionaries.com/english

Forceville, C. and Urios-Aparisi, E., (eds.). *Multimodal Metaphor*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2009, p. 470.

Goodman, S. Visual English. In Goodman, Sharon and Graddol, David, (eds.). *Redesigning English: New Texts, New Identities*. London and New York: Routledge, 1996, pp. 38–72.

Gibbs, R., W. Jr. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, [1994] 2002, p. 527.

Hilpert, M. Chained Metonymies in Lexicon and Grammar: A Cross-linguistic Perspective on Body Part Terms. In Radden, G; Köpcke, K. M.; Berg T. and Siemund, P., (eds.). *Aspects of Meaning Construction*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007, pp. 77–98.

Kövecses, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2002. 285 p.

Krasovska (Veinberga), E. *Metonīmija un figuratīvā domāšana: Kognitīvās stilistikas pieeja*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2013. 207 lpp.

Kress, G. and Van Leeuwen, T. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge, [1996] 2006. 291 p.

Kunga, I. *Saldus Zeme*. 2012.10.25.

Lakoff, G. and Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press, [1980] 2003. 276 p.

Lakoff, G. and Turner, M. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1989. 230 p.

LFV 2000 – *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Laua, A., Ezeriņa, A. un Veinberga, S. (sast.). Rīga: Avots, 2000. 1461 lpp.

LSM 2014 – *Former airBaltic high-flier to face charges*. Latvian Public Broadcasting. 2014. Available: https://eng.lsm.lv/article/economy/economy/former-airbaltic-high-flier-to-face-charges.a107961/

Lundmark, C. *Metaphor and Creativity in British Magazine Advertising*. Doctoral dissertation no 2005:42. Luleå: Department of Languages and Culture, University of Technology, 2005. 201 p.

McKeon, R., (ed.). *The Basic Works of Aristotle*. New York: The Modern Library, [1941] 2001. 1487 p.

Naciscione, A. *Phraseological Units in Discourse: Towards Applied Stylistics*. Riga: Latvian Academy of Culture, 2001. 283 p.

Naciscione, A. *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2010. 292 p.

Ošs, Ē. *Latvijas Avīze*. 2017.04.24.

Šļūka, G. *Latvijas Avīze*. 2010.04.12.

Šļūka, G. *Latvijas Avīze*. 2010.08.

Veinberga, E. Multimodal Metonymic Image of the Bottle in Advertising. *Language in Different Contexts. Research papers Vol VI (1), Part 1*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014, pp. 182–191.

Veinberga, E. An Insight into Stylistic Use of the Visual and the Verbal: Case Studies of the Magazine "Ir" Covers. Polkovņikova, Svetlana, (ed.). *Valoda – 2016. Valoda dažādu kultūru*

kontekstā. XXVI Zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule", 2016, pp. 314–320.

WDS [1990] 2001 – Wales, K. *A Dictionary of Stylistics*. Second Edition. Harlow: Longman [1990] 2001. 429 p.

World Economic Outlook. April 2009: Crisis and Recovery. Washington: International Monetary Fund, 2009. 228 p.

• • • • •

Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”
Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Vienības iela 13, Daugavpils, LV–5401, Latvija